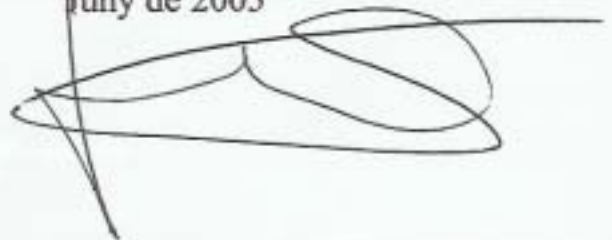

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA
FACULTAT DE FILOSOFIA I LLETRES
DEPARTAMENT DE CIÈNCIES DE L'ANTIGUITAT I DE L'EDAT MITJANA
ÀREA D'ARQUEOLOGIA

**L'EVOLUCIÓ DEL POBLAMENT I DE
L'ORGANITZACIÓ DE L'AGER DE *IESSO* DE L'ÈPOCA
IBÈRICA A L'ANTIGUITAT TARDANA.
ESTUDI DE L'OCUPACIÓ I ESTRUCTURACIÓ DEL
TERRITORI**

Tesi doctoral presentada per:
Esther Rodrigo Requena
sota la direcció del Dr. Josep Guitart i Duran
Juny de 2005

INTRODUCCIÓ

El present treball doctoral forma part d'un projecte més extens centrat en la romanització a la Catalunya Interior i dirigit pels doctors Josep Guitart i Joaquim Pera i que s'ha centrat principalment en la ciutat de *Iesso*.

El nostre interès pels estudis de territori i la seva evolució històrica ens va portar a plantejar una investigació sobre l'ordenació de l'*ager* de *Iesso* i la seva evolució. Els primers estadis de la nostra investigació es van concretar en un primer treball de recerca que ens va servir per familiaritzar-nos tant amb la metodologia dels estudis arqueomorfològics, com per a realitzar els primers treballs de camp i prendre contacte amb el territori. La tesi doctoral que presentem suposa l'aprofundiment en les línies d'investigació iniciades en aquell primer estudi i un intent d'el·laboració de l'evolució del territori de *Iesso*, o almenys de la part que fou objecte d'una operació cadastral, des d'època ibèrica fins el Baix Imperi.

Aquest treball doctoral està dividit en dues parts clarament diferenciades. La primera part és un recull sobre la gènesi i el desenvolupament dels diversos corrents que avui constitueixen l'arqueologia del paisatge. Hem revisat les "escoles" i corrents més importants als països o zones on aquests plantejaments han penetrat més profundament.

Hem dedicat especial atenció a la producció científica sobre aquests temes a l'estat espanyol; en primer lloc perquè la recerca realitzada a Catalunya apareix molt lligada als corrents científics que s'han desenvolupat a la resta de l'estat. La segona raó d'aquesta inclusió ve donada pel fet de que els estudis sobre el territori de ciutats romanes de l'estat ens podia servir com un mostrari de casos paral·lels per la nostra recerca. El fet de que en època antiga la província Tarraconense englobès un conjunt de territoris que anaven des de Catalunya a Galícia, fa que en aquesta zona es puguin donar una sèrie d'esdeveniments que afectin per igual a diferents territoris.

La segona part del treball està dedicat propiament a l'estudi arqueomorfològic de la ciutat romana de *Iesso*, evidentment aquesta constitueix el cos central de la tesi doctoral que presentem.

En primer lloc fem una petita presentació d'aquest territori des del punt de vista físic, ja que ens sembla necessari intentar donar les característiques que permetin definir, fins on sigui possible, el potencial agrícola de la zona ocupada per la possible centuriació.

A continuació ja entrem en el que és l'objecte del nostre estudi amb una introducció sobre la metodologia emprada. La darrera part del treball, que també és la més extensa, la dediquem a l'estudi arqueomorfològic i a l'estudi de les restes arqueològiques que estarien en relació amb la centuriació de *Iesso*. L'estudi arqueomorfològic ha estat ampliat, amb la consulta dels fons documentals disponibles que podien proporcionar informació sobre la xarxa viària. Així mateix, la informació sobre els jaciments ha estat reelaborada a partir de la revisió de tots els materials disponibles i la prospecció de tots els assentaments.

En darrer lloc, amb totes les dades disponibles dediquem el darrer capítol a bastir les conclusions que hem pogut establir a partir de totes les dades que hem aportat en la nostra recerca.

1.1 L'arqueologia del territori i el marc teòric dels estudis sobre l'estructuració i configuració del paisatge

L'arqueologia del territori o espacial, és una disciplina relativament nova que s'ha desenvolupat sobretot a partir de la segona meitat del segle XX.

El paisatge s'ha convertit en objecte de recerca pels arqueòlegs i historiadors que han assumit la importància de l'estudi de la interacció de les societats humanes amb el medi físic. Els estudis del paisatge pretenen transcendir el jaciment arqueològic per dotar de significat un espai físic més ampli on queda inserit el jaciment o el conjunt de jaciments arqueològics.

Aquests estudis s'han plantejat amb una gran diversitat d'enfocs i sovint amb una certa ambigüitat terminològica i metodològica. Per alguns autors, el terme paisatge resulta massa ampli i engloba conceptes molt heterogenis que van des de la geografia fins a la història de l'art. S'han proposat altres denominacions com arqueologia del territori, ja que aquest terme implica de manera més clara l'antropització del medi físic i l'apropiació d'aquest per part d'una comunitat humana.

Tot i aquesta complexitat terminològica, creiem que tots aquests termes poden resultar vàlids i serveixen per definir l'objecte de la nostra recerca, que intenta recollir l'empremta humana en el medi físic i la transformació d'aquest com a resultat de les diferents dinàmiques socials que determinen la distribució de l'hàbitat, la xarxa viària, la parcel·lació i disposició dels camps o l'explotació de determinats recursos naturals.

L'interès pel paisatge no es va originar en el si de l'arqueologia, sinó que s'inicià el segle XIX de la ma de geògrafs de l'escola regionalista francesa, que consideraven que tots els trets que caracteritzen i defineixen una regió, com són el clima, la vegetació, el relleu i l'activitat humana, queden reflectits en un paisatge específic, que d'altre banda, era atemporal; es a dir, per a aquesta escola no hi havia evolució ni canvis que alteressin substancialment la seva essència. El paisatge era estudiat com un element estàtic, gairebé com un escenari on es desenvolupava la història d'una comunitat sense que quedés afectat per la seva evolució ni fos manipulat per aquesta.

Paulatinament, en el decurs del segle XX, a mesura que es van anar ampliant els enfocaments teòrics, es va superar progressivament la primera concepció molt positivista i essencialista, i el paisatge va ser començat a considerar com un "sistema"

que engloba una sèrie d'elements interconnectats entre ells,¹ de tal forma, que l'alteració d'un d'ells afectaria o podria alterar la resta d'elements. Així doncs, les comunitats humanes serien un element més que donaria forma a un paisatge determinat.

Paral·lelament als estudis dels geògrafs, des dels anys vint de segle XX, alguns historiadors del camp dels estudis medievals havien començat a interessar-se per la història rural dels seus països. Es començà a proposar una visió històrica del paisatge en un sentit diacrònic. El paisatge es considerat com a subjecte dels processos històrics i, per tant, també sotmés a canvis. Tot i l'avanç que suposava aquest nou enfocament, aquests primers estudis suposaven que la gènesi del paisatge rural no anava més enllà de l'època medieval. Aviat, van començar a sorgir veus d'historiadors provinents del camp de l'Antiguitat com A. Deleague que reivindicaren una organització premedieval del territori. Tots aquests investigadors identificaven els estudis del paisatge amb l'estudi de la història rural dels seus països.

No hem d'oblidar que cap a principis de segle s'havien iniciat els primers intents de realitzar fotografies aèries, amb tècniques rudimentàries, que poc a poc s'anirien perfeccionant fins a convertir-se en una eina imprescindible tant per als geògrafs com per als arqueòlegs interessats en el paisatge.

El desenvolupament d'aquesta tècnica va facilitar que a partir dels anys cinquanta un arqueòleg anglès, J. Bradford, inaugurés una nova tendència de l'arqueologia, que s'ha batejat amb el nom de *Field Archaeology*.

Els estudis aplegats sota aquest nom es van centrar en la reconstrucció del paisatge al llarg de la història i els investigadors es van interessar per la possibilitat de detectar les traces dels paisatges antics en el paisatge actual.

A partir dels anys seixanta, s'inicia una renovació teòrica i metodològica, i es desenvolupen noves tècniques auspiciada per la *New Archaeology*. Als estudis arqueològics tradicionals es van incorporar nous plantejaments basats en l'ecologia i l'antropologia que pretenien un estudi més globalitzador de l'activitat humana en el passat. Aquests estudis van ser assumits en primer lloc des del camp de la Prehistòria i a poc a poc han estat assumits pels arqueòlegs dels períodes històrics.

En el corpus teòric desenvolupat per aquests autors destaquen els intents d'aplicar models estadístics i espacials que permetin l'anàlisi del territori.

¹ P. LÓPEZ PAZ; G. PEREIRA MENAUT, "La tierra y los hombres: paisaje político, paisaje histórico", *Studia Histórica. Historia Antigua 13-14*, 1995-96: 39-60.

A partir d'aquests plantejaments va començar a desenvolupar-se tota una sèrie de disciplines que han possibilitat la reconstrucció de la vegetació i la fauna. Disciplines com la carpologia, l'edafologia, la palinologia, els estudis tafonòmics... han estat incorporats en els estudis arqueològics en peu d'igualtat amb d'altres vessants de la investigació més tradicional com pot ser l'estudi dels materials ceràmics o de les restes constructives.

Alguns autors han advocat en favor d'una arqueologia que suposi un estudi de sistemes mediambientals humans.² Seguint aquests plantejaments, s'estudien les societats humanes com ecosistemes, incidint especialment en aspectes com la geoarqueologia i la bioarqueologia. Tot i que no compartim en la seva totalitat aquests plantejaments,³ van servir per realitzar aportacions molt interessants sobretot pel que fa a la incorporació de noves disciplines i a la consideració d'elements que fins aquell moment no havien entrat dintre dels estudis arqueològics.

En darrer lloc, i ja en els anys vuitanta, totes les formes d'anàlisi arqueològica que permeten la reconstrucció dels medis en què es desenvolupen les societats s'han agrupat en el món anglosaxó sota el nom d'*Environmental Archaeology*.

Com podem veure, el camí recorregut fins arribar a l'arqueologia del paisatge és molt llarg. Com a tret més important hauríem de destacar la necessitat dels estudis interdisciplinaris que incorporin elements d'altres ciències que permetin una aproximació i interpretació més exhaustiva del medi.

Al llarg d'aquests anys s'ha anat precisant el concepte de paisatge que es defineix com un espai físic caracteritzat per diverses variables tant físiques com antròpiques, on les característiques naturals del mateix han estat modificades pel medi humà.⁴

Hem d'entendre el paisatge com l'espai físic on les societats humanes s'han desenvolupat i que, per tant, ha estat manipulat per les mateixes. El paisatge no només és el resultat dels condicionants naturals sinó que és el resultat de les intervencions successives fetes per l'home que l'han anat transformant i modelant.

La recerca actual destaca la necessitat d'una lectura diacrònica i sincrònica del paisatge, ja que aquest no és un element estàtic; els elements que el componen no són

² J. BUTZER, *Arqueología. Una ecología del hombre*. (Barcelona: Ediciones Bellaterra, Barcelona, 1989), 56.

³ Amb aquest comentari volem expressar la sensació que molt sovint aquests estudis s'han centrat excessivament en el medi físic i s'ha deixat de banda la comunitat humana objecte d'estudi.

⁴ E. ARIÑO GIL et alii, "El estudio de los catastros rurales: una interpretación estratigráfica del paisaje", *Zephyrus* XLVII 1994: 56-89.

intemporals i eterns, sinó que són el producte de les diferents intervencions dels grups humans i dels fenòmens físics.

Alguns autors han volgut comparar aquesta superposició de les diferents actuacions humanes que conformen el paisatge actual, amb un palimpsest, però el paisatge actual és molt més que això ja que el paisatge actual està condicionat per traces i elements d'ordenacions més antigues que determinen i poden generar en part el paisatge posterior. Aquests elements que es converteixen en vectors que generen i condicionen l'estructuració posterior del territori han estat denominats "morphogenes" pels investigadors francesos; el seu estudi ha donat lloc al sorgiment d'una nova disciplina en els estudis de territori: l'arqueomorfologia. L'estudi de la xarxa viària i del parcel·lari constitueix el seu objecte de recerca, entés com elements que defineixen una seqüenciació cronològica i permeten entendre l'estructuració del territori.

Aquest nou enfocament ha influït especialment en els estudis de territori de l'Antiguitat, on hi ha nombrosos grups d'investigadors que actualment desenvolupen una tasca molt important a diferents zones del món grec i de l'Imperi Romà aplicant aquestes noves perspectives.

En el següent apartat tractarem més extensament el que ha estat l'arqueologia del territori en el món clàssic i els corrents més importants en aquest camp.

Els estudis del territori d'època antiga

Els estudis centrats en el territori històric es van iniciar de forma paral·lela a diferents països; aquest fet ha originat diferents enfocaments en les línies d'investigació. No es pot parlar propiament d'escoles diferenciades ja que les experiències en cada país no han estat uniformes però hem intentat agrupar les diferents tendències segons el seu àmbit de procedència. Aquest no preten ser un recull exhaustiu sinó que hem seleccionat les aportacions dels equips científics que han marcat línies d'investigació més rellevants.

Els estudis sobre el paisatge i el territori al món anglosaxó

Al món anglosaxó s'estava produint ja desde els anys 50 una renovació dels plantejaments metodològics i una reflexió a l'entorn de les noves propostes teòriques que es van aplegar sota la denominació de *New Archeology* i de l'aplicació de sistemes estadístics i models espacials.

A més d'aquesta renovació teòrica, hem de remarcar que l'any 1957 J. Bradford publicava l'obra *Ancient Landscapes. Studies in Field Archaeology* on el paisatge i el parcelaris antics van ser estudiats des d'una perspectiva arqueològica. Tot i la importància d'aquest estudi, en el seu moment no va tenir gaire ressó en el món anglosaxó.

A partir de la Nova Arqueologia es van desenvolupar diverses teories sobre la interacció entre el medi i les comunitats humanes. Clarke, un dels principals exponents de la *Spatial archaeology*, l'ha definit d'aquesta manera: "Spatial Archaeology might be defined as- the retrieval of information from archaeological spatial relationships and the study of the spatial consequences of former hominid activity patterns within and between features and structures and their articulation within sites, site systems and their environments: the study of the flow and integration of activities within and between structures, sites and resource spaces...".⁵ Aquesta definició ja posa de manifest que l'arqueologia espacial al món anglosaxó es va iniciar en primer lloc en l'àmbit de la Prehistòria; no va ser fins més tard que els plantejaments d'aquests arqueòlegs van passar als estudis arqueològics del món antic i medieval.

El nucli central on es va desenvolupar aquest nou corrent va ser Cambridge, amb una sèrie d'autors que recollien les aportacions de la Nova Arqueologia i un interès pel medi entès com un ecosistema del qual les societats humanes formen part.

El medi es va convertir en objecte d'estudi per ell mateix. El coneixement de l'ecosistema permetia comprendre millor com un grup humà es desenvolupava en el seu interior. D'aquesta manera va afegir-se un enfocament ecològic als estudis espacials; alguns autors han passat a parlar d'arqueologia mediambiental, que tindria com a objectius els següents punts:

Definir les característiques i processos del mediambient biofísic que interactuen amb els sistemes econòmics.

⁵ D. CLARKE, "Spatial Information in Archaeology" a *Spatial Archaeology*, (Londres: Academic Press, 1977), 9

Arribar a comprendre l'ecosistema humà definit per aquesta intersecció sistèmica.⁶

És aquest marc teòric el que ha permès el desenvolupament de tota una sèrie de disciplines auxiliars destinades al coneixement del medi en diferents nivells: clima, xarxa hidrogràfica, estudis dels sols, fauna, vegetació...). Podem dir que el món anglosaxó ha donat una rellevància especial als aspectes ecològics i medioambientals en les seves recerques sobre l'espai antic.⁷

Tot i que, com hem vist, els enfocaments més renovadors es van originar a Anglaterra, dintre de l'arqueologia de les societats clàssiques es va trigar un cert temps a acceptar aquests nous plantejaments que suposaven assumir una sèrie de conceptes que no havien estat mai tinguts en consideració.

Els arqueòlegs anglosaxons dedicats al món clàssic han centrat els seus estudis sobre el paisatge principalment en l'anàlisi del fenomen urbanitzador com a reestructurador dels territoris conquerits pels romans i en el món rural i no tant en d'altres maneres d'explotació del territori susceptibles de transformar-lo, com podrien ser les explotacions mineres o de pedreres. Podríem criticar la reticència a incorporar dades de disciplines dedicades a la reconstrucció medioambiental, crítica que es pot fer extensiva a tota la resta d'investigadors d'altres països dedicats al món clàssic. La tardana aplicació d'estudis interdisciplinaris en l'arqueologia clàssica ha estat motivada en part pel fet de que l'estudi d'una sèrie d'indicadors arqueològics com la ceràmica i les restes constructives permetia tenir una visió sobre els jaciments que s'estaven investigant que durant molts anys es va considerar suficient; es considerava que l'estudi d'altres restes no aportaria dades gaire significatives sobre el funcionament d'unes societats molt ben documentades i sobre les que existien altre tipus de fonts d'informació com les fonts literàries o epigràfiques.

La complexitat de les societats clàssiques ha fet que la seva interrelació amb el medi sigui menys evident; és clar que no van establir una relació tan estreta amb l'ecosistema com en períodes anteriors ja que el nivell tecnològic que havien assolit els permetia un cert grau de domini sobre aquest. Però no oblidem que estem parlant de societats preindustrials, en que la producció agrària i l'explotació dels recursos naturals ocupava el primer lloc de l'economia.

⁶ J. BUTZER, *Arqueologia. Una ecologia del home*, Capítol I.

⁷ Aquesta és l'enfoc que es dona en una sèrie d'articles que ressenyem a continuació:

J. BINTLIFF; A. SNODGRASS, "Mediterranean survey and the city" *Antiquity* 62, 1988: 57-71.

T. DARVILL; G. GERARD; B. STARTIN, "Identifying and protecting historic landscapes", *Antiquity* 67, 1993: 563-574.

Un bon exemple d'això és l'estudi realitzat per T. W. Potter i publicat l'any 1979 sobre la zona del sud d'Etrúria; *The Changing Landscape of South Etruria* pretenia fer un estudi del paisatge d'aquesta regió italiana des de la Prehistòria fins l'època Alt Medieval. Constatem que l'autor utilitza dades palinològiques, faunístiques i d'altres ciències paleoambientals, sobretot en els capítols dedicats als períodes prehistòrics i protohistòrics, on constitueixen la part central de la discussió, mentre que per a les èpoques històriques aquestes dades només s'utilitzen de forma esporàdica i Potter prefereix centrar-se en l'estudi del patró de distribució dels jaciments i en la presència i quantitat de determinats tipus de produccions ceràmiques que són considerades com elements claus de la investigació. Potter realitza així un estudi bastant complet pel que fa a l'estudi de la distribució del poblament urbà i rural, però presenta moltes mancances en la reconstrucció paleoambiental, sobretot a partir d'època romana fins a època medieval; podem dir que en les èpoques històriques aquests estudis hi reben una consideració secundària.

Altres estudis sobre el territori i el paisatge d'època clàssica han aparegut aplegats en la monografia de la British School at Rome, publicada el 1991, que se centra principalment en investigacions realitzades en regions de la conca mediterrània. En aquesta monografia, en què no només participaven investigadors anglosaxons sinó també investigadors d'altres països, trobem sobretot estudis centrats en la investigació de la reorganització del territori a partir de l'aparició de nuclis urbanitzants i del món rural resultant d'aquesta reorganització. Tots els estudis donen especial rellevància als models de distribució dels assentaments en el territori i a l'estudi dels parcel·laris i cadastres antics, però hi ha un cert desinterès pel que fa a la reconstrucció paleoambiental del territori investigat, aspecte de màxima importància si es vol assolir una visió global d'un territori en una determinada època. En els darrers anys apareixen cada cop amb més freqüència estudis arqueològics centrats en el període clàssic que tenen present la relació entre la ciutat i el camp que constitueix el seu territori.⁸

Els estudis territorials a l'àmbit francès

A França, com ja hem vist, des de mitjan segle XIX, la geografia ja havia mostrat un gran interès pel paisatge agrari. Aquest interès va passar a la història; va ser a França el

⁸ Aquest seria el cas del llibre: WALLACE-RICH ed., *City and country in the Ancient World* (Londres: Ed. Routledge, 1997). En aquest llibre col·lectiu s'intenta relacionar el funcionament de les ciutats amb el territori que les envolta.

primer lloc on els historiadors medievalistes es van mostrar interessats a reconstruir la història rural del seu país cap als anys trenta del nostre segle. Uns decennis més tard els historiadors del món antic posaven de relleu que el paisatge agrari francès tenia el seu origen en el món romà.

Un factor de gran importància fou el desenvolupament de la fotografia aèria i la fotointerpretació, que va permetre l'anàlisi global d'àmplies zones. Els investigadors francesos foren pioners en la utilització d'aquesta eina de treball fonamental per als estudis del paisatge. Investigadors com R. Chevallier,⁹ que han treballat des dels anys 40, van donar a conèixer les possibilitats de la fotografia aèria tant vertical com obliqua. A partir de tots aquests elements s'han desenvolupat diferents tendències a l'hora d'analitzar el paisatge.

Un dels primers autors interessats en les possibilitats de la prospecció aèria ha estat R. Agaché. Va treballar explotant les possibilitats de la fotografia aèria obliqua a la regió de la Picardia i va aconseguir registrar molts jaciments difícils de detectar en prospecció terrestre. Agaché és un expert en els vols a baixa altura i al llarg dels anys ha arribat a un coneixement profund sobre quines són les possibilitats d'aquesta eina i com treure'n el màxim rendiment.¹⁰

Un altre pioner de l'arqueologia del paisatge a partir de les prospeccions aèries és R. Chevallier, autor que ha realitzat una gegantina obra de prospecció i compilació dels diferents estudis sobre el paisatge antic entre els anys 1945 i 1973. Chevallier ha defensat sempre una complementarietat de la fotografia aèria obliqua i de la vertical en els estudis del paisatge.

En els anys seixanta van sorgir noves propostes com les d' A. Bazzana i d'A. Humbert.¹¹ Aquests autors parteixen en els seus estudis del paisatge de la prospecció aèria. Consideren que en l'estudi del paisatge convergeixen una sèrie d'elements que no poden ser quantificats com demanarien les ciències exactes, sinó que hi entren elements de tipus subjectiu.¹² El paisatge seria, segons aquests investigadors, un "flux" continu en què varien els conreus, els parcel·lars, l'orografia... Qualsevol paisatge és el resultat d'un llarg camí històric; és el darrer estadi provisional de tota una sèrie de sistemes

⁹ R, CHEVALLIER, "Cité et territoire. Solutions aux problèmes de l'organisation de l'espace. Problématique 1948-1973" *ANRW Welt II Principat I* (Berlin, 1974): 649-785.

¹⁰ A, OREJAS SACO DEL VALLE, "Del marco geográfico a la Arqueología del paisaje. La aportación de la fotografía aérea", *Monografías 15. C.S.I.C.*: 80.

¹¹ A. BAZZANA; A. HUMBERT, eds, *Prospecciones aeriennes. Les paysages et leur histoire. Cinc campagnes de la Casa de Velázquez en Espagne (1978-1982)*, (Paris: Publications de la Casa de Velázquez. Serie Recherches en Sciences Sociales, fasc. VII, 1983): 9-55.

funcionals que s'han succeït i han deixat un conjunt de traces en els sistemes que l'han seguit. Així un paisatge abans que res és una herència de múltiples sistemes que han desaparegut però dels quals han restat alguns elements. Aquests autors han partit en els seus estudis de la fotografia aèria obliqua. Tot i que no deixen de banda la fotografia vertical presa a gran altura, opinen que aquesta ofereix una visió estàtica i fixa del paisatge. En canvi amb la fotografia presa a baixa altura des d'un avió lleuger permet multiplicar els angles de visió de manera que es pugui tenir més d'una perspectiva de la zona que s'està estudiant.

Però l'estudi del paisatge no s'ha de limitar només a l'estudi del material fotogràfic aeri; ha de ser complementat amb fonts textuais, amb la informació que aporta la toponímia i la microtoponímia, les excavacions i amb l'anàlisi i la classificació de les dades ceràmiques, metal·lúrgiques, faunístiques i vegetals.

Sota la direcció d'aquests dos autors es va realitzar un projecte de prospeccions aèries a la Península Ibèrica entre els anys 1978 i 1982. Els paisatges estudiats van des d'època romana a moderna. Comentarem els estudis d'època romana amb més profunditat en l'apartat dedicat als estudis del paisatge realitzats en la Península Ibèrica. Podem dir que aquests estudis, tot i algunes crítiques que es podrien fer a la tècnica emprada, fan un estudi acurat i globalitzador del fenomen que estudien fent servir altres disciplines relacionades que permeten una interpretació del paisatge en tots els seus nivells.

Autors com Chouquer han criticat alguns aspectes de l'enfocament metodològic d'aquests investigadors; entre altres punts, els ha estat criticat el perill de caure en un cert localisme que bloquegi la possibilitat de percebre fenòmens més amplis i el perill de limitar-se a realitzar una mera descripció del territori estudiat sense extreure'n conclusions rellevants.¹³

A partir dels anys setanta es va posar en marxa un ambiciós projecte endegat a la Université du Franche-Comté (Besançon) sota la direcció de M. Clavel-Lévêque. El projecte porta per títol *Atlas des cadastres antiques*. Com el seu títol indica, l'interès d'aquesta recerca es centrava en l'estudi de les divisions agràries d'època grega i romana. Però no es tracta només d'un estudi sobre morfologia parcel·lària sinó que aquesta investigació apareix lligada a una problemàtica més àmplia: la utilització dels

¹² Ibidem. p.28.

¹³ Chouquer realitzà aquestes crítiques en el marc del *Cours d'archeomorfologie, Carto-interpretation, Photointerpretation*. Besançon. 1990. Remeten els lectors a aquesta interessant publicació on s'analitza en profunditat els treballs d'aquests autors.

cadastres com a eina imperialista que introdueix una ruptura en el paisatge indígena.¹⁴ El punt de partida que va impulsar les investigacions d'aquest equip va ser l'espectacular troballa en els anys 40 d'una sèrie de documents cadastrals al subsòl de la ciutat d'Orange. Els primers estudis realitzats per Sautet i Piganiol van establir que es tractava de *formae* en marbre de tres plans cadastrals. Aquest descobriment va ser molt important perquè va demostrar per primer cop de manera indiscutible l'existència d'una planificació i una cadastració del territori fora de la Península Itàlica. Aquest fet va animar molts investigadors a realitzar intents de restitució dels parcel·lars d'època antiga a les antigues províncies de la Gàl·lia Romana amb una mínima certesa de poder aportar dades fiables i no especulacions. A partir d'aquest moment es va iniciar la recerca en aquesta direcció amb resultats molt positius. Podem dir que aquesta recerca ha seguit tres camins:

Per una banda, s'han iniciat nombrosos estudis que pretenen la reconstrucció dels sistemes cadastrals de les ciutats de les províncies de la Gàl·lia. Un dels objectius d'aquestes investigacions és l'aprofundiment en l'estudi de les relacions entre centre i perifèria a partir de la relació entre una ciutat i el seu territori, de manera que la centuriació ocupa un lloc central.

Aquests estudis s'han realitzat a totes les regions de l'estat francès amb resultats desiguals.

L'estudi dels cadastres ha comportat un renovat interès per les fonts antigues que tracten aquesta temàtica; s'han realitzat noves lectures i interpretacions de tota la literatura dels agrimensors. Aquests autors han pogut ser llegits amb la nova llum que han proporcionat les investigacions arqueològiques i inversament, els arqueòlegs han acudit a aquestes fonts per tal de conèixer totes les vessants de la pràctica agrimensora.

Els investigadors englobats en aquest projecte no només han investigat les pràctiques agrimensores romanes, sinó que han intentat fer una veritable reconstrucció de la història dels paisatges des d'època prehistòrica fins arribar al paisatge d'època antiga.¹⁵

¹⁴ M. Clavel-Lévêque ha tractat aquest tema en diversos articles demostrant que la centuriació no és fruit de l'atzar sinó d'una acurada planificació per part del poder romà. Un dels articles més interessants on tracta aquest tema és: "Pratiques imperialistes et implanations cadastrales" publicat a la revista *Ktema* 8, Strasbourg, 1983: 185-251.

¹⁵ G. CHOUQUER; F. FAVORY, "Les paysages de l'antiquité. Terres et cadastres de l'Occident romain." Collection des Hespérides. Editions Errance. París. 1991.

A poc a poc en l'àmbit francès han anat penetrant els nous plantejaments de la *New Archaeology* i en alguns estudis es pot observar la seva influència.¹⁶ La incorporació de noves disciplines vinculades als estudis paleoambientals ha permès ampliar el coneixement que es tenia sobre la interrelació entre la societat romana i el medi natural i sobre la manera en que aquests van explotar els recursos naturals.

Al llarg d'uns dos decennis l'equip de Besançon ha anat desenvolupant una metodologia basada en el tractament dels clixés aeris mitjançant noves tècniques com el filtratge òptic, que han permès la identificació de les orientacions més rellevants d'un territori i la recollida de dades fiables.

Els primers resultats d'aquest projecte es van començar a conèixer a partir de principis dels anys 80¹⁷ amb la celebració de taules rodones, com la que es va celebrar a Besançon l'any 1980, en les quals es donaven a conèixer les bases teòriques i els primers resultats de les investigacions d'aquest grup.

En el moment present es troba encara en procés de redacció l'*Atlas de cadastres antiques* on s'han inclòs tots els estudis de cadastres d'arreu de l'Imperi Romà que compleixen una sèrie de requisits com són el rigor científic i l'aplicació de models metrològics en la recerca dels vestigis cadastrals.

Val a dir que en els darrers anys l'escola de Besançon ha rebut nombroses crítiques pel que fa als procediments metodològics; un punt especialment controvertit ha estat la utilització *a priori* de malles superposades sobre els documents cartogràfics del territori estudiat, de forma que en certa manera, es presuposa la hipòtesi de treball, però sobretot ha estat criticat el fet de no confirmar molt sovint les seves hipòtesis sobre el terreny.

Precisament, aquestes crítiques, juntament amb la maduració de nous plantejament metodològics, i el qüestionament dels mètodes desenvolupats a Besançon per part d'un grup d'investigadors formats en el sí d'aquest equip de recerca, provoquen a finals dels anys vuitanta una ruptura i l'impuls definitiu a una redefinició dels estudis arqueomorfològics, que ja hem esmentat en la introducció. G.Chouquer i F. Favory han estat els teòrics principals d'aquest nou corrent.¹⁸

¹⁶ Clável-Lêveque ha col·laborat en les seves darreres investigacions amb edafòlegs i pal·linòlegs per tal de conèixer quines eren les terres que es posaven en conreu en els primers moments de l'establiment d'un cadastre.

¹⁷ Els resultats s'han donat a conèixer de forma parcial en dues Taules Rodones: *Cadastres et espace rural*, Besançon, 1980 i *Les cadastres anciens des villes et leur traitement par l'informatique*, Roma, 1985. Actualment es troba en curs d'elaboració l'*Atlas des cadastres antiques* amb resultats de tot l'Occident romà.

¹⁸ Una bona mostra dels nous plantejaments teòrics i metodològics la trobem a l'obra col·lectiva *Les formes du paysage* en que en tres volums, editats sota la direcció de Gerard Chouquer, es recull una bona

A partir d'aquests nous plantejaments, el “model cadastral” imposat per Besançon va entrar en crisi; els seguidors d'aquest nou corrent desistiren d'intentar reconèixer en els sistemes espacials l'apropiació del territori per part de Roma, i l'identificació d'aquests amb un esdeveniment històric concret, i s'inclinen per estudiar els processos socials de llarga durada que permeten entendre millor els fenòmens de transformació del paisatge.

L'arqueomorfologia s'ha configurat com un dels corrents més innovadors dintre dels estudis de territori. Els seus impulsors han enunciat un seguit de principis que regeixen l'evolució de les formes del paisatge cultural. El concepte més important és el de *morphogen*¹⁹ que fa referència als elements del paisatge que exerceixen una influència persistent en el territori que va més enllà del seu moment de creació i de funcionament. D'aquesta manera són elements que asseguren la permanència i continuïtat de certs elements del paisatge malgrat la desaparició del sistema que els va generar, i alhora, la dinamització de les formes del paisatge.

A més d'aquest, introdueixen d'altres elements fonamentals relacionats amb el de “morphogène” com són el concepte “d'isoclinaison” que és el principi de permanència que caracteritzarà l'existència d'una forma, i la noció “d'estil parcel·lari hereditat” que vol destacar la importància en el disseny parcel·lari dels elements previs que condicionen els sistemes posteriors.²⁰

Una altre aportació cabdal en els estudis sobre territori va ser feta per Eric Vion, investigador suís, que a finals dels anys vuitanta publica una sèrie d'estudis centrats en l'anàlisi arqueològica de la xarxa viària;²¹ aquest investigador proposa analitzar els itineraris i els traçats viaris de forma regressiva, per tal de poder definir seqüències de cronologia relativa en la formació de tot el conjunt de la xarxa viària.

E. Vion constata que els camins sempre s'adapten a les condicions topogràfiques del territori per on recorren, de manera que es defineixen un conjunt de corredors naturals, i per tant, de vies de comunicació potencials; a aquest factor hem d'afegir les imbricacions i desplaçaments que pateixen els itineraris en funció de l'evolució dels

mostra de les investigacions que s'estan portant a terme sobre les estructures del paisatge i els parcel·laris antics.

¹⁹ F. FAVORY, “Le site de Lattes et son environnement, d'après les images aériennes et les documents planimétriques” a *Lattara*, 2, 1988: 15-56.

²⁰ G. CHOUQUER, “La place de l'analyse des systèmes spatiaux dans l'étude des paysages du passé” a CHOUQUER, G. (dir). *Les formes du paysage. Tome 3. L'analyse des systèmes spatiaux*. Ed. Errance, 1997, p.14-24

²¹ E. VION, “L'analyse archéologique des réseaux routiers: une rupture méthodologique, des réponses nouvelles” *G.R.E.A.T., Paysages Découverts, I*, Lausanne, 1989: 67-99

centres regionals. Tots aquests elements poden ser estudiats mitjançant l'utilització de la documentació cartogràfica, escrita i arqueològica per compondre un estudi de la xarxa viària diacrònic on es recullin les successives transformacions de la mateixa.

Philippe Leveau ha realitzat aportacions molt importants als estudis de territori. A finals dels anys seixanta començà a interessar-se pels fenòmens d'atracció i polarització de l'espai a l'entorn de la ciutat romana. El primer fruit d'aquesta recerca fou l'estudi de la ciutat de Cesarea de Mauritània i el seu territori en què intentava determinar de quina manera havia estat "construït" l'espai a l'entorn de la ciutat romana.²² La seva recerca posterior s'ha centrat en la Gàl·lia Narbonesa i en el desenvolupament del concepte de "regió" que li permet situar-se en un nivell intermedi que permet el reagrupament de ciutats en el si d'un conjunt més ampli caracteritzat per les dades naturals i humanes que responen a característiques comunes.²³ Leveau intenta posar en evidència l'impacte de Roma sobre les economies rurals, Roma imposa un model basat en centres consumidors i per tant, seguint aquest plantejament, cal estudiar l'origen i la localització dels bens provinents de la producció rural. Els indicadors arqueològics sorgits de l'espai rural corresponen a elements de l'organització espacial i de l'ocupació del sòl, i també als sistemes productius. La recerca ha d'intentar anar més enllà del reconeixement dels sistemes de parcel·lació i intentar reconèixer el tipus d'ocupació i els sistemes d'explotació, per tal d'intentar identificar i avaluar la importància de les activitats agrícoles i pastorals.

Actualment s'han multiplicat els estudis de territori per tot França amb resultats desiguals. S'han desenvolupat molts estudis de tipus microregionals, es a dir, estudis de zones de petites dimensions però que tenen una unicitat tant física com històrica.

Un dels projectes més interessants és el programa col·lectiu dirigit per François Favory i per Jean Luc Fiches que porta el nom de "Occupation des sols en Narbonnaise depuis la conquête romaine jusqu'au Moyen Age". Els fruits d'aquest treball van ser publicats el 1994.²⁴ Els directors del projecte parlen clarament d'arqueologia de l'espai

²² P. LEVEAU, *Caesarea de Maurétanie. Une ville romaine et ses campagnes*, École française de Rome, "Collection de l'École française de Rome-70", Roma, 1984.

²³ P. LEVEAU, "El desenvolupament regional a la Gàl·lia Narbonesa: L'aportació de la paleoecologia i de l'arqueologia de prospecció" a GUITART, J.; PALET, J.M.; PREVOSTI, M.; coord., *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental. Actes del Simposi Internacional d'Arqueologia del Baix Penedès, El Vendrell, del 8 al 10 de novembre de 2001*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2003.

²⁴ Els resultats d'aquests investigadors han aparegut al llibre: F. FAVORY; J.L. FICHES dir., *Les campagnes de la France méditerranéenne dans l'Antiquité et l'haut Moyen Age. Etudes microrégionales DAF 42*. Editions de la Maison des Sciences de l'Homme. Paris 1994. El primer capítol està dedicat a l'explicació de l'enfocament teòric i de la metodologia utilitzada en els treballs agrupats en aquest volum que resulta particularment interessant per valorar els resultats obtinguts.

rural i defensen que els estudis del paisatge han de combinar una anàlisi morfohistòrica del paisatge amb les dades proporcionades per l'arqueologia i aquelles dades proporcionades per les ciències de la terra²⁵ per tal d'assolir una aproximació global al territori objecte d'estudi. Jean-Luc Fiches, en un article publicat conjuntament amb Françoise Adouze el 1993,²⁶ defensava la necessitat de tractar les dades mediambientals al mateix nivell que les dades arqueològiques i no subordinades a aquestes.

Un altre exemple d'estudi microregional el tenim en el projecte arqueològic del jaciment de Lattes. L'equip que excava aquest jaciment ha anat publicant des de la fi dels anys 80 diferents volums monogràfics amb la voluntat de donar una dimensió multidisciplinària. El segon volum d'aquesta sèrie és dedicat a l'estudi del territori i està realitzat sota la direcció de Michel Py, però amb la col·laboració d'investigadors del paisatge d'època antiga com François Favory. Es preten superar així el marc de l'excavació del jaciment per prendre en consideració tot el territori que en el moment en què va funcionar la ciutat romana constituïa el radi d'influència.

Pel que fa a la metodologia, els investigadors fan servir una pluralitat de formes d'investigació que, com veurem en el capítol següent, són les eines més utilitzades pels estudiosos del territori: excavacions i sondejos, prospeccions del sòl, prospeccions aèries i fotointerpretació d'imatges verticals, teledetecció, estudi acurat dels mapes de la zona, antics i contemporanis, i dels parcel·lars, anàlisi de textos antics i de la documentació medieval i moderna, microtoponímia, ciències de la paleobotànica i de la paleozoologia, ciències geològiques. Com podem veure, tot un ventall de disciplines per tal de poder tenir aquesta visió global de la zona objecte d'estudi.

La utilització de tots aquests recursos permet "de replacer ces témoins de l'action de l'Homme dans leurs contextes à la fois historique et naturel: le contexte historique est défini par une certaine forme de cohérence géopolitique et chronologique du cadre de la recherche [...]; le contexte naturel est appréhendé, notamment grâce au concours des sciences du paléo-environnement".²⁷ La interacció entre la naturalesa i la cultura és un factor essencial en les investigacions d'aquest equip; sense caure en tesis deterministes, els investigadors insisteixen en la necessitat de posar en relleu la relació dialèctica entre l'home i el medi per poder apreciar com s'adapta i com el transforma. És per aquesta raó que donen una especial importància a tot el que fa referència a l'explotació del medi

²⁵ Idem. P.28

²⁶ F. AUDUZE; J. FICHES; "L'archéologie française et les paléo-environnements" Annales esc, janvier fevrier 1993, n°1, pp. 17-41.

²⁷ J.L. FICHES, Op. Cit. p.29

natural, com els sistemes de conreu, la utilització de sistemes hidràulics o l'anàlisi de les qualitats agrícoles dels sòls. Com a conclusió podem dir que aquest projecte resulta modèlic tant pel que fa als plantejaments teòrics i metodològics com pel que fa a la seva aplicació sobre el terreny.

Cada cop més es tendeix a considerar el jaciment i la seva àrea d'influència com un tot que ha de ser estudiat simultaniament.

Hem donat un breu panorama de les experiències més interessants que s'estan realitzant en aquests moments en l'àmbit francès. Pensem que aquests equips han aportat uns plantejaments teòrics molt interessants, ja que ofereixen una visió global del territori, atorgant una especial rellevància a la relació entre home i medi natural, i realitzen les seves investigacions amb un gran rigor científic i metodològic.

L'experiència italiana

A Itàlia l'arqueologia sempre ha estat estretament lligada a la història de l'art. L'interès pel territori d'època antiga es va desvetllar en primer lloc en l'estudi de les ciutats i la seva topografia i a partir d'aquí, a mesura que van començar a penetrar els nous corrents de l'arqueologia agrària francesa i de l'arqueologia anglosaxona, s'han començat a realitzar estudis que mostren un interès pel territori que pertanyia a aquestes ciutats.

Un dels pioners en aquesta mena d'investigacions ha estat Ferdinando Castagnoli, que des dels anys quaranta s'ha dedicat a l'estudi del camp romà. Els treballs sobre el territori s'han centrat a Itàlia principalment en l'estudi de les traces de cadastres grecs i romans. N'és un bon exemple la sèrie que sota el nom genèric de *Misurare la terra* es va publicar a Módena entre els anys 1983 i 1985. Els tres volums editats fins aquell moment corresponien al territori de la ciutat de Roma,²⁸ al territori de la plana de la ciutat de Màntua²⁹ i al territori del Vènet.³⁰ En tots tres casos els treballs es trobaven estructurats en diversos capítols; en els quals no només s'estudiaven les traces de centuriacions, sinó que també s'aplegaven estudis epigràfics, artístics i arqueològics de les troballes de la zona; que encara mostren el lligam que a Itàlia ha tingut l'arqueologia amb la història de l'art; en canvi és estrany trobar-hi que utilitzin les dades de les

²⁸ D. CANDILIO; F. CASTAGNOLI; P. GUZZO, coord., *Misurare la terra: centuriazione e colono nel mondo romano. Città, agricoltura, commercio: materiali da Roma e dal suburbio*. (Modena: Ed. Panini, 1985).

²⁹ M. PASQUINUCCI; E. ROFFIA; A. TANASIA, coord., *Misurare la terra. Il caso mantovano* (Modena: Ed. Panini, 1983).

³⁰ L. BOSIO, coord., *Misurare la terra. Il caso veneto*, (Modena: Ed. Panini, 1984).

ciències mediambiental, ja que l'aproximació a la producció agrícola se cenyeix bàsicament a les referències de les fonts antigues sobre aquest tema. De totes maneres aquests treballs resulten molt interessants ja que els cadastres estan estudiats amb rigor i presenten l'interès addicional que la Península Itàlica va ser el laboratori on l'administració romana va assajar tots els models de cadastració que posaria en pràctica a la resta de les províncies de l'Imperi.

Val a dir que a la Península Itàlica han treballat investigadors de nacionalitat molt diversa i han realitzat estudis del territori de signe divers segons l'escola teòrica de la qual procedien.

Estat de la qüestió a la Península Ibèrica: els estudis territorials

Els estudis territorials no han tingut massa tradició a la Península Ibèrica. Podríem dir que, com a Itàlia, les primeres recerques se centraren en la topografia urbana de les ciutats antigues, i posteriorment va aparèixer un interès per l'entorn de les ciutats que s'estaven estudiant, en un intent de relacionar món urbà i món rural. A aquest interès s'hi afegia la proliferació de jaciments rurals, que feia necessària una visió conjunta de tot un territori de manera que es donés coherència a aquest poblament rural.

A la Península Ibèrica la investigació en el camp dels estudis territorials s'inicià tímidament a partir dels anys quaranta amb una clara orientació cap a l'estudi de les centuriacions. Investigadors com Chevallier a partir dels anys cinquanta ja comencen a assenyalar la necessitat de realitzar estudis sobre les centuriacions d'època romana a totes les zones de l'Imperi.³¹ A aquestes investigacions primerenques hem d'afegir les de García-Bellido sobre el cadastre de la ciutat d'Ilici. Aquest constituïa el primer intent de posar en relació una ciutat antiga amb el seu territori. A partir dels anys cinquanta i seixanta es va començar a desenvolupar tota una sèrie d'investigacions en el territori d'altres ciutats de la península per tal de detectar possibles cadastres d'època romana; així es va començar a estudiar el territori d'*Emerita Augusta* i d'altres centres urbans importants d'època antiga. També van començar a aparèixer treballs que començaven a interessar-se pel poblament rural i per aspectes com la distribució dels diferents establiments rurals sobre el territori. L'any 1974 apareixia un vol·lum col·lectiu publicat

³¹ Chevallier en una taula rodona celebrada a Sevilla l'any 1971 ja assenyalaria la pervivència d'estructures agràries romanes en la zona de Carmona i animava els historiadors del país a fer un estudi de conjunt de tota la Península Ibèrica; Chevallier, R. Table Ronde à la Casa Velazquez sur les structures agraires antiques dans la région de Séville, *Études Rurales* 47: 163-168.

per la Universidad Autónoma de Madrid que sota el títol “Estudios sobre las centuriaciones romanas en España” agrupava la majoria de treballs sobre aquest tema realitzats a l'estat espanyol. L'equip que va dur a terme els treballs d'aquest volum procedien de l'àmbit de la geografia i les crítiques que se'ls va fer anaven en aquest sentit: la seva manca de formació com a historiadors antics els feia presentar els cadastres trobats com un fenomen aïllat i mancat del context històric necessari.³² Tot i així resulta interessant fer un breu repàs a la metodologia emprada per aquests autors:

En primer lloc utilitzen la toponímia, on poden haver quedat fossilitzats alguns termes que facin referència a una organització antiga del territori. L'arqueologia i la història és per a aquests investigadors de formació geogràfica una eina fonamental per estudiar el paisatge agrari. Les troballes corresponents a vil·les molt sovint coincideixen amb l'entramat cadastral. La xarxa viària resulta fonamental, ja que, segons aquests autors, la seva pervivència és extraordinària i, per tant, els camins són el principal vestigi sobre el terreny d'una possible centuriació. Els límits que no han funcionat com a camins poden haver quedat fossilitzats en la divisió dels camps de diferents maneres, però resulten més difícils de detectar. Les sèquies i els sistemes de drenatge també poden ser un indicatiu de les possibles centuriacions. Els autors d'aquests treballs defensen l'origen romà dels sistemes de regadiu, per tant, aquests s'emmotllarien al sistema parcel·lari. Una eina fonamental és la utilització de la cartografia a escales detallades, com 1/50000 i 1/25000 que permeten la investigació del parcel·lari. Els autors consideren que aquestes són les escales ideals, ja que sovint, i contràriament al que es podria pensar, les escales més grans no resulten les més adequades. La fotografia aèria és considerada com un instrument imprescindible ja que permet completar la informació que trobem en la cartografia.

A partir dels anys setanta comencen a arribar els plantejaments teòrics de la *New Archaeology*, que revolucionen lentament els paràmetres teòrics en què fins aquell moment s'havia mantingut l'arqueologia en l'àmbit peninsular; d'una banda, l'estudi dels conjunts monumentals i artístics; de l'altre, la pretensió essencialista d'identificar els trets primigenis de la nació on es realitzaven les investigacions.

Val a dir que, tot i això, ja hi havia una sèrie d'investigadors que havien intentat superar aquests paràmetres incorporant plantejaments més científics i menys impregnats de la ideologia oficial. La geografia regionalista francesa va influir clarament en aquests

³² J. GOMEZ-PANTOJA, “Los trabajos españoles sobre catastros antiguos” *Revista de Archivos Bibliotecas y Museos* LXXXI n°2, 1978: 415-424.

investigadors i va donar lloc a una certa sensibilitat pel medi físic. D'aquesta manera, en molts estudis arqueològics l'interès pel territori es va traduir en la inclusió d'un capítol preliminar on es feia una descripció del medi físic on es trobava el jaciment o jaciments estudiats; però un cop donat aquest "marc geogràfic" (d'altre banda necessari), tota interrelació entre comunitat humana i medi físic es deixava de banda.

A partir de la Nova Arqueologia van començar a introduir-se nous enfocaments teòrics en que es donava una especial rellevància a les relacions que s'establien entre una comunitat humana i el medi on es desenvolupava. De fet aquests corrents han arribat a l'estat espanyol força tard, gairebé quan en d'altres països ja havien entrat en crisi; tot i això, els nous plantejaments van dinamitzar el panorama arqueològic.

A partir d'aquests nous plantejaments, a d'altres països com Anglaterra o França van començar a fer-se estudis centrats en el poblament rural romà, on s'intentava determinar quina era la relació existent entre els diversos tipus d'establiments rurals, i la seva evolució en el temps

Els intents més seriosos de plasmar els supòsits de la Nova Arqueologia i de l'arqueologia del paisatge s'han recollit ens els col·loquis que s'han celebrat al Colegio Universitario de Teruel i que s'han publicat des del 1984 en la sèrie *Arqueologia Espacial*. Els treballs que apareixen en aquesta publicació no corresponen exclusivament al període clàssic sinó que trobem treballs d'investigació de tots els períodes. Els estudis tracten les diverses problemàtiques relacionades amb l'espai; així trobem des d'estudis de distribució espacial dintre d'una unitat domèstica fins a estudis de territori propiament. Els enfocaments que presenten aquests treballs són molt diversos i trobem investigadors que fan servir metodologia més tradicional al costat d'altres amb una voluntat més clara d'aplicar nous criteris.

Si ens centrem en els estudis de paisatge i territori realitzats dins l'àrea més propera a la zona d'estudi d'aquesta tesi, que amb una visió àmplia pot englobar tota Catalunya, observem una gran varietat d'enfocs i d'objectius. L'abast d'aquests és molt variable, tant trobem estudis microregionals, com estudis de més ampli abast.

No farem un recull exhaustiu de tots els estudis d'arqueologia del territori que s'han fet a Catalunya, sinó que tractarem els estudis centrats en el món ibèric i romà.

En els darrers decennis, sobretot a partir de la dècada dels vuitanta, els arqueòlegs i historiadors van començar a estudiar el poblament ibèric en relació al territori que ocupaven, i les relacions que podien existir entre els diferents assentaments d'un àrea. La delimitació de les àrees d'expansió dels diferents pobles ibèrics definits a les fonts

clàssiques ja era un tema que havia interessat a molts historiadors des de principis de segle XX. Però ara, a més d'utilitzar les fonts clàssiques, es van començar a aplicar les dades arqueològiques i l'estudi arqueomorfològic per intentar delimitar aquests territoris. Sobretot la investigació ha tractat de descobrir característiques de l'organització social i política a través de la seva plasmació en l'organització del territori i la jerarquització entre els assentaments que presumiblement estarien interrelacionats.

Les àrees millors estudiades en època ibèrica corresponen a les àrees costaneres. L'àrea del Maresme i les comarques del Penedès han estat objecte d'estudis que han intentat fer una aproximació al desenvolupament del territori en època ibèrica i romana.

La comarca del Maresme i el poblament laietà ha estat estudiat per l'equip format des del Museu de Mataró que a partir dels vuitanta van intensificar la recerca sobre el món ibèric amb excavacions arqueològiques dels principals assentaments ibèrics i estudis de subàrees com la Vall de Cabrera.

El Penedés ha estat objecte a partir dels noranta i els primers anys de segle XXI, d'una intensa revisió del poblament ibèric impulsada sobretot des de l'equip encapçalat per Joan Sanmartí que s'ha centrat en l'excavació del jaciment de Les Toixoneres, també conegut com Alorda Park. Aquest jaciment ha estat el punt de partida de la recerca sobre el poblament cossetà i el tipus d'organització política i social dels mateixos, que segons aquests investigadors es reflexaria en el territori amb ordenació jerarquitzada dels diferents assentaments ibèrics, segons la importància política i social dels individus que l'habitaven.

Els investigadors d'aquesta zona, seguint el camí iniciat per altres especialistes en món ibèric com A. Ruiz i M. Molinos, arriben a la conclusió que aquest territori estaria perfectament organitzat i gestionat per unes elits que ocuparien els poblats més importants de la zona i controlarien tant l'explotació agrària i ramadera com el comerç de la zona.

Altres àrees de Catalunya on el poblament ibèric també ha estat objecte d'estudis que intenten entendre el poblament a partir de l'organització del territori és l'àrea ilergeta a les Terres de Ponent. Emili Junyent i el seu equip s'ha dedicat des dels anys setanta a estudiar el poblament ibèric de la zona de Lleida. En els darrers decennis aquests investigadors han intentat determinar quin podria ser l'àrea d'influència dels ilergetes a partir de la difusió de produccions com el vernís roig ilergeta. També s'ha creat un equip interdisciplinari amb estudis sobre fauna, anàlisis carpològiques entre

d'altres, per intentar definir aspectes de la seva economia. Gràcies a aquesta recerca s'han pogut proposar models sobre el poblament ilergeta i la seva organització social.

A les comarques de Lleida també s'han realitzat estudis microregionals sobre la distribució i organització del poblament com la recerca de Josep Maria Puche a la comarca de l'Urgell, centrada en el poblament de l'Edat del Bronze i Primera Edat del Ferro amb resultats molt interessants.

Els estudis de territori i l'arqueologia del paisatge centrada en el món romà també han tingut força seguiment a l'àrea de Catalunya. Bàsicament s'han seguit dues línies, l'estudi dels sistemes centuriats i dels parcel·laris romans, i l'estudi de la distribució del poblament.

Un bon exemple d'aquests nous estudis que es començaren a realitzar a Catalunya sobre el món romà són els dos estudis de Marta Prevosti apareguts el 1981: *Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo* i *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*. En aquests dos estudis l'autora realitza un estudi exhaustiu dels jaciments rurals coneguts a les rodalies de les dues ciutats mitjançant la consulta de llibres i revistes, les visites als informadors locals, visites a tots els museus que poden tenir materials de la zona, visita de cada un dels jaciments, observació de la topografia de cada lloc, localització sobre el mapa, descripció de les restes que hi observem, recollida de ceràmica, consulta de fotografies aèries, fotografies i dibuixos, estudi de la ceràmica i altres materials.³³

Els anys noranta han suposat la posada en marxa definitiva dels estudis territorials. S'han creat nombrosos equips d'investigació que han conreat diferents aspectes i matissos del paisatge antic. Alguns equips s'han fixat sobretot en les recerques iniciades a Besançon i han aplicat els mateixos criteris teòrics i metodològics, centrant-se en l'estudi de les divisions agràries d'època romana a la Península Ibèrica. Aquest seria el cas de l'equip de la Universitat Autònoma de Barcelona dirigit per A. Prieto, i estretament vinculat a les recerques de l'equip de Besançon; els membres d'aquest equip s'han dedicat a estudiar principalment la zona de Catalunya, i han obtingut resultats molt interessants, com l'estudi del cadastre de la ciutat d'*Emporion* realitzat per R. Plana o el de la ciutat d'*Iluro* realitzat per O. Olesti.

³³ O. OLESTI, *El territori del Maresme en època republicana, s. III-I a.C.. Estudi d'arqueomorfologia i història* (Barcelona: Tesi doctoral presentada a la UAB, manuscrit), 1992

R. M. Plana va realitzar la seva tesi doctoral sobre el territori d'Empúries,³⁴ aquesta investigadora segueix els models traçats per l'Escola de Besançon. El seu treball es basa en l'estudi de la cartografia, la fotografia aèria i l'estudi dels jaciments arqueològics coneguts. L'autora afegeix en el seu estudi a més dels cadastres detectats per Borao³⁵ un altre que designa amb la lletra A orientat a 19° W.

Aquest cadastre es detecta a les zones més elevades de la plana que envolta la ciutat, les zones d'aiguamolls, que abunden en el conjunt del territori, no semblen que quedessin englobades en el procés de divisió. Plana posa en relació aquesta centuriació amb una part de la muralla de la ciutat.

Per la seva banda O.Olesti ha estudiat les centuriacions de les ciutats de *Iulia Libica* i *Iluro*. En el cas de *Iulia Libica*, Oriol Olesti³⁶ es planteja la possibilitat que existís una centuriació que s'estendria per tota l'actual comarca de la Cerdanya i a l'entorn de la ciutat (actual Llívia). Pel que fa a la metodologia emprada per l'autor, aquest fa servir tota la cartografia existent i especialment els mapes a escala 1/25000. Per a identificar les possibles orientacions es va utilitzar una malla traçada per ordinador que reproduïx a diverses escales la xarxa de *kardines* i *decumani*. L'altre instrument de treball va ser la fotografia aèria, en especial l'anomenat "vol americà" de 1956. També es va fer un buidatge de tota la documentació medieval que pogués donar dades sobre toponímia antiga.

L'estudi del territori va portar a la identificació de dues orientacions primordials; l'orientació B va ser considerada per Olesti d'època romana. Aquesta possible centuriació presenta una orientació N 19° W i N 71° E. La zona d'Alp-Sanavastre seria on es trobaria millor conservada aquesta centuriació. L'altra zona seria la de Puigcerdà i la zona de Llívia on es detecta un *decumanus* de la centuriació en l'antic camí d'Oncés-Gorguja. Aquesta centuriació presenta una modulació on predominen les mesures entre 5 i 7 *actus*. Olesti assenyala que les zones on s'ha trobat millor conservat el cadastre són precisament les àrees més fèrtils i àmplies de la Vall de la Cerdanya. L'autor data la

³⁴ R. M PLANA MALLART, *Morfologia històrica del territori del nord-est català durant les èpoques pre-romana i romana*, (Bellaterra, tesi doctoral manuscrita, 1990)

³⁵ Val a dir que Rosa Maria Plana en la seva tesi doctoral afirmava que el cadastre estudiat per Borao no corresponia a una centuriació romana sinó que es tractaria del cadastre de la ciutat grega. Per tant no estariem davant d'un cadastre amb un mòdul romà sinó que la base d'aquest cadastre seria el *plethros*. Altres investigadors s'han mostrat del tot en desacord amb aquesta hipòtesi i segueixen defensant que és un cadastre d'època romana.

³⁶ O. OLESTI, "La Cerdanya en època antiga: romanització i actuació cadastral" a *Estudios de la Antigüedad* 6/7, 1993: 133-153. L'autor assenyala que, tot i que la zona pirenaica era més aviat una zona marginal, la plana cerdana resultava idònia per a establir un sistema d'explotació agrícola a la manera romana ja que és una de les valls més àmplies dels Pirineus i on era més factible realitzar una centuriació.

possible centuriació en el segle I d.C., ja que els jaciments datables en aquest moment mostren una relació bastant evident amb l'estructura de la centuriació.

Olesti en la seva tesi doctoral es va centrar en el municipi d'*Iluro*, establint l'existència d'una centuriació que sembla aprofitar els elements naturals com les rieres que travessen el Maresme com a eixos de la centuriació. O.Olesti defineix un parcel·lari centuriat de 20 x 20 *actus* de costat, l'orientació d'aquest parcel·lari seria de N 27° W. Aquesta orientació és present sobretot a la zona de plana i a la zona de les valls d'aquest sector. Segons Olesti aquesta orientació, paral·lela a la línia de costa, facilita el drenatge del territori ja que a més es feu servir les rieres com a eixos del parcel·lari.³⁷ Alhora estudia la relació d'aquest parcel·lari amb els jaciments rurals i l'evolució del poblament al llarg de l'època republicana.

La darrera aportació d'aquest equip en l'estudi del territori català en època romana ha estat la recerca portada a terme per Isaias Arrayàs i plasmada en la tesi doctoral presentada l'any 2002.³⁸ Aquest estudi se centra en el territori de *Tàrraco* i estudia la morfologia històrica del *hinterland* rural més proper a la ciutat. El territori estudiat comprén l'anomenat *Camp de Tarragona* i Arrayàs ha estudiat l'evolució del territori i del poblament des d'època Ibèrica Plena fins aproximadament el canvi d'Era. L'autor diferencia diversos períodes en l'ocupació del Camp de Tarragona i relaciona l'actuació més intensa de Roma a partir de mitjans del segle II a.C. amb els canvis que es comencen a observar en aquest territori. Especialment important resulta l'establiment d'un parcel·lari que s'adeqüa al mòdul de 20 *actus* i orientat 27° E respecte el nord geogràfic. Aquest parcel·lari s'estendria per les àrees de plana i peu de mont i condicionaria la disposició dels assentaments rurals.

Un grup molt interessant d'especialistes dedicat a la recerca sobre parcel·laris rurals és el que es va formar a principis dels anys noranta a la Universitat de Barcelona que, sota la direcció de J.M. Gurt, ha estudiat cadastres d'època romana i medieval. Els investigadors sorgits d'aquest equip han seguit més aviat les noves tendències dels estudis arqueomorfològics francesos, en la línia de G. Chouquer, F. Favory i P. Leveau.

³⁷ O. OLESTI I VILA, *El territori del Maresme en època republicana (s. III-I a.C.). Estudi d'Arqueomorfologia i Història*. Premi Iluro 1994, Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró, 1995.

³⁸ I. ARRAYÁS MORALES, *Morfología histórica del territorium de Tarraco en època tardo-republicana romana o ibèrica final (ss. III-I a.C.): cadastres i estructures rurals* (Bellaterra, octubre 2002) Tesi Doctoral inèdita, UAB, 2002, i I. ARRAYÁS MORALES, "Morfologia històrica del territorium de Tarraco en época tardo-republicana (ss-III-I a.C.) *Dialogues d'Histoire Ancienne* 30/1, 2004: 33-60.

Alguns dels seus treballs més importants són l'estudi del Pla de Barcelona en època romana i altmedieval realitzat per J.M. Palet on es fa una reconstrucció del medi físic desde època protohistòrica fins a època medieval. El desenvolupament del poblament humà i les modificacions que aquest introdueix en el medi queden així contextualitzades. Aquest estudi es va realitzar conjuntament amb el geògraf Santi Riera que va esbossar l'evolució dels elements naturals del paisatge.

Entre les aportacions més importants d'aquest estudi destaca l'estudi de la xarxa centuriada romana.³⁹ Els indicis per detectar-la han estat l'orientació constant dels principals eixos d'aquesta estructuració i la seva relació amb mesures basafes en l'*actus*, va permetre el seu reconeixement com una centuriació. L'autor, ha fixat l'orientació de la centuriació ha partir de la Travessera de Gràcia, que és l'alineació millor conservada i que ha funcionat com a eix director a la zona central del Pla.⁴⁰ Aquesta traça estaria orientada a 49° 50' respecte a les coordenades U.T.M. L'autor ha determinat que el mòdul utilitzat seria de 15 per 15 *actus*, a partir d'una malla teòrica formada per quadrats d'uns 532 m. de costat aproximadament. Els eixos paral·lels a la costa es troben en millor estat de conservació, Palet considera que aquests eren probablement els *kardines* de la centuriació. Cada centuria estaria subdividida amb mesures de cinc *actus*; en la zona més propera a la ciutat, aquest parcel·lari modificaria les centúries per fer centúries de 15 per 20 *actus*.

L'autor considera que aquest parcel·lari seria del moment fundacional de *Barcino*, en època augustea, ja que en aquests moments, el mòdul de 15 *actus* és bastant habitual, i, a més, tindriem el paral·lel de *Caesaraugusta*, fundada en el mateix moment, on s'implanta un cadastre amb el mateix mòdul que a *Barcino*.

En el si d'aquest equip també es van engegar estudis sobre parcel·laris a altres ciutats romanes de Catalunya com *Ilerda* i *Iesso*, aquests estudis van anar acompanyats en alguns casos de campanyes de prospecció en el territori d'aquestes ciutats.⁴¹

Es va aprofundir en l'estudi del territori d'*Ilerda*, treballant bàsicament amb la fotografia aèria i la cartografia a escala 1/25000 i 1/50000. Als voltants de la ciutat van poder detectar dues orientacions que podrien ser el resultat de l'existència de dos

³⁹ J. M. PALET, *Estudi territorial del Pla de Barcelona. Estructuració i evolució del territori entre l'època íbero-romana i l'altmedieval segles II-I a.C.- X-XI d.C.* (Barcelona: Estudis i Memòries d'Arqueologia de Barcelona, 1994).

⁴⁰ J.M. PALET, Op. Cit. p.109 i s.

⁴¹ L. BURÉS et alii, "Cadastrés d'època romana de les ciutats de Tarraco, Ilerda i Iesso" a *Tribuna d'Arqueologia*, 1988-89: 133-120; A. DE LANUZA, *L'organització del territori del Pla d'Urgell, Intent de restitució d'un cadastre romà*, Treball de Recerca. Universitat de Barcelona, 1991

cadastres antics: la primera orientació va de nord a sud i la segona s'estén del nord-est al sud-est. La recerca es va centrar en l'estudi de la segona *limitatio*, que segons els investigadors correspondria a una centuriació clàssica de 20 *actus* de costat. Hem de remarcar que el nombre més gran de traces orientades segons el *decumanus* es troba dintre de la zona central de l'àrea estudiada, entre la ruta que va de Tàrrrega a Balaguer i l'eix format pels municipis de Miralcamp i Sidamon. L'única excepció que s'observa és un grup de *decumani* ben conservats al sud de la zona estudiada, entre Artesa de Lleida i Sunyé.

Els autors llancen també la hipòtesi de la possible existència d'un cadastre d'època romana al Pla d'Urgell⁴² que també formaria part del territori de la ciutat d'*Ilerda*.

Alguns investigadors sorgits d'aquest grup han realitzat una revisió dels estudis sobre parcel·laris realitzats a la Península en especial del cadastre d'*Illici*. D'aquest, val la pena revisar quins han estat els antecedents. La ciutat d'Elx fou de les primeres que va desvetllar un interès per l'estudi del seu parcelari. Per les fonts antigues i epigràfiques sembla segur que *Illici* va rebre un estatut colonial, encara que no sabem en quin moment. Sembla probable que els primers colons es van establir en època de Cèsar. Poc temps després els veterans de l'exèrcit de Lèpid es van establir en aquesta zona. Per la numismàtica sabem que a partir d'època d'August a les monedes ja apareix el títol de *colonia* però això no vol dir que la ciutat no l'hagués rebut abans.⁴³

García y Bellido⁴⁴ fou l'iniciador dels estudis sobre el cadastre d'*Illici* i el tema va ser abordat a continuació per Gozálviz.⁴⁵ Aquest autor va realitzar la seva investigació a partir de la fotografia aèria i l'estudi del Mapa Topogràfic Nacional a escala 1/50000. També utilitzà el parcel·lari actual per comprovar la fossilització del parcel·lari d'època romana.

La centuriació s'estenia principalment per la plana situada a l'Est de la riba del Vinalopó, orientada a 8° 5' seguint el pendent topogràfic, de manera que el *kardo*

⁴² L'estudi d'aquesta possible centuració realitzat per A. de Lanuza es va realitzar a partir del programa informàtic MORFOTER, que fou un intent no reeixit de crear un programa expressament dissenyat per a l'estudi de la centuriació. Aquest programa estava compost per dos subprogrames:

1. CENT: permetia el càlcul en centúries entre els diferents punts que s'introduïen per mitjà de coordenades UTM.
2. MGC: servia per muntar una retícula hipotètica amb un mòdul i una orientació prèviament introduït que facilitava la detecció de traces que presentaven la mateixa orientació.

⁴³ E. ARIÑO-GIL; J. M. GURT; M. MARTÍN BUENO, Op. Cit. p.318

⁴⁴ A. GARCÍA y BELLIDO, "La centuriación de *Illici*" a *XXX Congreso Luso-español para el progreso de las ciencias*, Murcia, 1972, p.126 i s.

⁴⁵ V. GOZÁLVIZ, "La centuriatio de *Illici*" a *Estudios sobre centuriaciones romanas en España*, Madrid, 1974, p.101 i s.

maximus sembla que correspon a una antiga via romana que porta avui dia el nom de Camí de Castella. Gozávez va calcular que hi hauria un total de 225 centúries. L'estudi de la fotografia aèria ha revelat que els *limites* en direcció nord-sud es distingeixen perfectament, ja que han quedat fossilitzats en el paisatge actual. En canvi els *limites* que van en direcció est-oest no resulten tan fàcilment detectables. Els canals d'irrigació existents a la zona segueixen l'orientació del cadastre. Gozávez pensa que aquest sistema de sèquies, que tradicionalment s'havien considerat d'època musulmana, tindria la mateixa cronologia que el cadastre.

Corzo Sánchez⁴⁶ no va estar d'acord amb el parcel·lari proposat per Gozávez i proposà una altre retícula amb una orientació molt similar, però en la qual un dels eixos principals seria una porció de la *Via Augusta*.

Gorges,⁴⁷ seguint els mateixos passos que Corzo, perfila aquest cadastre i especifica una orientació de 7° 6' nord-est i assenyala que els seus eixos principals es creuarien a la porta de la ciutat. Gorges no rebutja totalment la primera de les hipòtesis emeses i suggereix l'existència de dos cadastres, tot i la dificultat d'acceptar la superposició de dos cadastres amb una diferència d'orientació tan petita.⁴⁸

J. M. Palet i A. de Lanuza⁴⁹ han realitzat una revisió de la centuriació d'Elx. Aquests autors proposen una centuriació amb un mòdul de 20 per 20 *actus*, amb una orientació de 7° 30' E respecte el nord geogràfic. Els autors li atorguen una cronologia de segona meitat del segle I a.C., concretament del 42 a.C. moment en que *Illici* rep l'estatut colonial.

Josep Maria Palet ha centrat la seva recerca en l'estudi de la dinàmica territorial des de l'Antiguitat fins a l'Edat Mitjana a diverses zones de Catalunya a partir de l'evolució de la xarxa viària i el parcel·lari.

Entre les darreres aportacions de Josep Maria Palet destaca l'estudi arqueomorfològic del Penedès i del Camp de Tarragona dintre del projecte interdisciplinari dirigit per Josep Guitart "Estudi del paisatge arqueològic antic a la Cossetània Oriental" en que estudia l'evolució de la xarxa viària i de la distribució del poblament des d'època ibèrica fins el Baix Imperi. En aquest estudi defineix les

⁴⁶ Les conclusions de Corzo sobre el cadastre de *Illici* apareixen en el treball sobre Mérida esmentat anteriorment a les pàgines 222 a 223.

⁴⁷ J. G. GORGES, Op. Cit. 1983, p.202.

⁴⁸ Idem, p.203; en aquest treball Gorges considera que el cadastre més antic seria el que té una orientació de 7° 6' i correspondria al moment en que la ciutat fou declarada colònia (*Colonia Caesarina Illici Augusta*). El cadastre de Gozávez es podria relacionar amb el regnat de Tiberi, en què la ciutat experimentà un seguit de transformacions com el canvi de nom (*Colonia Caesarina Illici Augusta*).

principals vies de comunicació, tant les vies naturals de trànsit com les de creació antròpica, des de la Prehistòria fins l'actualitat, i els elements (*morfogens*) que han condicionat el paisatge fins els nostres dies.

Defineix l'existència d'una centuriació a l'*ager Tarraconensis* oriental que utilitzaria un mòdul de 20 x 15 *actus* que es documenta en dos sectors de l'àrea estudiada. El del Baix Penedès tindria una orientació de 28° W i 33° a la zona conservada de l'Alt Penedès. La conservació dels eixos ha estat selectiva. J.M. Palet destaca l'articulació de la trama amb les vies de llarg recorregut que travessen aquest territori, amb la Via Augusta i un ramal interior d'aquesta, que avui dia es coneix com el camí de Montblanc a Vilafranca del Penedès i que Palet pensa que era una via que es dirigia a *Ilerda* sense passar per *Tarraco*. L'autor proposa una datació augustea per aquest parcel·lari.

L'autor segueix l'evolució d'aquest territori durant el Baix Imperi i l'Antiguitat Tardana. L'autor constata a partir dels estudis paleopol·línics realitzats en el marc d'aquest projecte que a partir del Baix Imperi es va produir una deforestació i una expansió de l'activitat ramadera que va potenciar els eixos ramaders d'aquesta zona. Posteriorment, en època altmedieval començaria a crear-se una xarxa viària radioconcèntrica al voltant de les poblacions medievals.

Aquest projecte ha comptat també amb treballs de prospecció i estudis sobre la distribució del poblament encapçalats per en Josep Guitart, Marta Prevosti i el mateix Josep Maria Palet en que s'estudia l'evolució del poblament en aquesta àrea que en època ibèrica hauria format part del territori cossetà i a partir de la reorganització romana va formar part del territori de la capital provincial *Tarraco*.

Cal destacar també les investigacions que ha realitzat al Pla de Bages que li permeten definir els dos grans sistemes viaris que l'han definit, un sistema ortogonal d'arrel romana i uns sistemes radials centrats en els nuclis de poblament medievals.

Altres estudis a l'àrea de Catalunya que ens han resultat molt útils per poder establir comparacions amb el que hem realitzat nosaltres, és l'estudi de l'*ager aesonensis* portat a terme per l'equip que excava a Isona i R. González Villaescusa.⁵⁰ Dintre del projecte de recerca centrat en la ciutat d'*Aeso* es va dur a terme un estudi de territori que va portar als autors a parlar de l'existència d'un *sistema coherent*, típic dels

⁴⁹ A. de LANUZA; J. M. PALET, "Le réseau centurié d'*Illici* (Elx, Péninsule Ibérique), 2000

⁵⁰ T. REYES; R. GONZÁLEZ VILLAESCUSA; J. GARCIA, "Estudi de l'*Ager Aesonensis* (Isona i Conca Dellà, Pallars Jussà) a *Revista d'Arqueologia de Ponent* n°8, 1998: 39-59.

parcelaris protohistòrics. El traçat dels eixos principals i secundaris mantenen el que es defineix com *regularitat orgànica*, on eixos i límits secundaris segueixen la sinuositat condicionada per una exigència topogràfica natural, adaptant-se a ella, tot i que intenten guardar un ritme mètric.

El moment clau de creació del sistema de població predominant en aquesta zona durant el domini polític romà fou l'etapa ibèrica tardana/republicana, ja que és el moment en que es crea la ciutat i comencen a sorgir una sèrie d'assentaments alineats amb els eixos viaris del que anomenen "sistema parcel·lari coherent".

També defineixen l'existència d'un parcel·lari centuriat de 15 x 15 *actus* que organitzaria una part del territori d'*Aeso*, però que no constituïria la carcassa viària principal. Els autors d'aquest estudi el daten a partir de la fundació de la *Aeso* romana a l'entorn del 100-80 a.C.) El parcel·lari s'estendria principalment en terrenys plans amb vessant mínima, amb un alt grau d'insolació i una alta capacitat de retenció d'aigua, mentre que el sistema coherent s'estendria.

Fora de l'àmbit català mereixen ser especialment destacats els treballs d'E. Ariño, des de la Universidad de Salamanca ha desenvolupat una important tasca en l'estudi del paisatge i de la morfologia agrària. Aquest autor reivindica sobretot l'ús de les prospeccions intensives per a l'estudi del territori com a eina essencial de treball. Aquest autor ha estudiat sobretot l'organització del territori en època romana a la Vall de l'Ebre, i ha documentat l'existència de cadastres romans a *Graccurris*, *Calagurris*, *Caesaraugusta* i *Libia*.

Segons aquest autor, al voltant de *Caesaraugusta*, es pot observar un procés diacrònic de l'ocupació de les terres, que permet identificar tres cadastres romans diferents, que s'han numerat com cadastre I, II i III. Aquell que tradicionalment⁵¹ s'anomena número I, presenta una orientació dels *decumani* en relació al nord geogràfic de 119° 58' E i presenta un mòdul basat en la centúria de 15 *actus* de costat. La centuriació II es superposa a la primera i està construïda sobre un mòdul de 20 *actus*; els seus *decumani* estan orientats a 127° 53' E en relació al nord geogràfic. Un tercer cadastre (centuriació III) és organitzat en centúries de 15 *actus*, però l'orientació dels *decumani* és de 118° 6' E. Les variacions d'orientació són suficients per establir una diferenciació de tres cadastres que han estat condicionats pel llit del riu Ebre.

⁵¹ La numeració que s'ha donat als cadastres no correspon a una ordenació cronològica (encara que el cadastre I sembla el més antic) sinó que és una numeració arbitrària.

Pel que fa a la cronologia dels tres cadastres i la seva successió en el temps, a Ariño li resulta difícil precisar amb certesa quina data correspondria a cada un, però sembla que la centuriació I és més antiga que la centuriació II. De fet podria ser del moment fundacional, ja que presenta una estreta relació amb el pla de la colònia. La centuriació II modificaria el paisatge en una data posterior, no determinada, però que podria estar en relació amb les modificacions de la trama urbana introduïdes per Tiberi. La centuriació III no pot ser datada en relació amb les estructures urbanes, però si es té present que té un mòdul de 15 *actus* com el cadastre I, sembla raonable suposar una certa relació amb la fundació colonial i l'establiment del primer cadastre de la colònia (cadastre I).

A la ciutat de *Calagurris*, l'anàlisi de la fotografia aèria i de la cartografia han permès localitzar als voltants de la ciutat un cadastre romà amb centúries de 20 *actus* de costat. L'orientació, mesurada a partir dels eixos que travessen el territori, és de 132° 38' E, sembla que els agrimensors van tenir present el traçat de l'Ebre, que passa al nord de les terres que es consideren territori de la ciutat. L'estat de conservació del cadastre és molt deficient excepte al NE de la ciutat, on s'observa una ordenació feta segons una trama ortogonal.

El sector SE del cadastre es troba més deteriorat, però els investigadors han pogut identificar clarament el camí que correspon al traçat de l'antiga via romana, que a la vegada seria un *decumanus* de la centuriació. Aquest *limes* arriba a *Calagurris* pel sud, franquejant el llit del riu Cidacos, afluent de l'Ebre, que travessa les terres cadastrades. Ariño pensa que la delimitació del cadastre devia realitzar-se entre el 72 a.C., data de destrucció de la ciutat indígena, i la data incerta d'obtenció de l'estatut municipal.⁵²

La ciutat de *Graccurris* va ser fundada sobre una ciutat indígena anomenada *Ilurcis* per T. Semproni Grac, que li va donar el seu nom.⁵³ No és possible relacionar l'existència del cadastre localitzat als voltants de la ciutat amb una fundació colonial, ja que no sabem quin estatut jurídic li corresponia. Els investigadors que han estudiat aquesta ciutat han utilitzat en primer lloc les fonts antigues i la numismàtica. Mitjançant l'estudi de la fotografia aèria i la cartografia s'ha arribat a detectar un possible cadastre de 20 *actus* de mòdul.⁵⁴ Aquest cadastre es troba a la banda esquerra del riu Alhama, i la

⁵² E. ARIÑO-GIL; J.M. GURT; M. BUENO, "Les cadastres romains d'Hispanie: etat actuel de la recherche." A *Structures Rurales et Sociétés Antiques. Actes du colloque de Corfou (14—16 mai 1992)*. Annales Littéraires de l'Université de Besançon, 508, Paris, 1994, p.315.

⁵³ Titus-Livi, *Per*, XLI: "Tib. Sempronius Gracchus procos. Celtiberos victos in deditionem accepit, monumentunque operum suorum Gracchurum, oppidum in Hispania, constituit..."

⁵⁴ J. GÓMEZ-PANTOJA, "Vestigios de una posible *centuriatio* romana en las cercanías de Alfaro (Logroño), *XV Congreso Arqueológico Nacional*, Zaragoza 1979: 929 i 936

ciutat es situa al costat dret. El cadastre té una orientació de 0° 53' E. Els eixos que millor s'han conservat són els que corresponen al *kardo* i al *decumanus maximus*. El *kardo maximus* es troba en la part occidental del cadastre; es connecta amb les comunicacions locals i la seva prolongació constitueix una via romana. El *decumanus maximus* porta a la ciutat de *Graccurris* franquejant el riu per un pont que encara es conserva i que podria ser romà.

Les fonts literàries proporcionen pocs documents que facin menció de la ciutat de *Libia*. L'única cosa que sabem del seu estatut jurídic és que en època de Plini era una ciutat estipendiària.⁵⁵

El jaciment es troba en un petit turó que porta el nom de las Sernas, al municipi de Herramelluri, a la província de La Rioja. Segons E. Ariño⁵⁶ a 5.500 m. en línia recta cap a l'est de la ciutat, es troba en perfecte estat de conservació i molt evident, tant a la cartografia com a la fotografia aèria, un cadastre amb un mòdul de 20 *actus* i una orientació de 11° 14' E propera a la de les coordenades astronòmiques tot i trobar-se condicionada pel drenatge de la zona.

Ariño també ha estudiat la ciutat d'*Osca* i ha estudiat el seu territori. *Osca* havia estat una ciutat d'origen indígena que va ser convertida en ciutat de dret romà sota August. No disposem de fonts literàries o epigràfiques que facin al·lusió als cadastres. Els investigadors relacionen la seva existència amb una possible política d'apropiació de terres efectuada per Pompeu, un cop acabada la guerra contra Sertori, com a càstig a una ciutat que s'havia mostrat fidel al general rebel,⁵⁷ i a la vegada, per tal d'establir colons fidels als vencedors. *Osca* representa, pel que fa a aquest aspecte, un paral·lel amb altres ciutats partidàries de Sertori, com *Calagurris* i *Ilerda*. Aquestes ciutats van ser cadastrades pels romans, i els investigadors apunten que *Osca* podria respondre a una situació similar.

El territori d'*Osca* presenta un total de tres cadastres basats en la centúria de 20 *actus*. El primer, situat a l'est de la ciutat i regat pels rius Flumen i Isuela, presenta una orientació de 14° 43' E i es troba en un bon estat de conservació. El segon es localitza a l'oest d'*Osca* i la seva orientació és de 7° 7' E. El tercer s'estén a l'oest del precedent i

⁵⁵ Plini, III, 3, 19-20.

⁵⁶ E. ARIÑO, "Centuriaciones en Libia (Herramelluri, Rioja), XVII Congreso Arqueológico Nacional, Zaragoza, 1985, p.817 i s.

⁵⁷ *Osca* havia estat la capital del petit i efímer imperi organitzat per Sertori a Hispània on s'anaven a educar els fills de les elits indígenes. Calia per tant un càstig exemplar a aquesta ciutat tan lligada als projectes de Sertori.

la seva orientació és de 13° 55' E. Aquest és el que presenta un pitjor estat de conservació.

En els darrers decennis al País Valencià, a la Universitat d'Alacant i a la Universitat de València s'han emprés diversos estudis centrats en l'evolució del territori i les transformacions entre el món ibèric i romà. Lorenzo Abad ha realitzat diversos estudis sobre el poblament ibèric de la zona d'Alacant ocupada pels contestans. Dintre d'aquest recerca destaca també la tesi doctoral d'Ignasi Grau on aplicant sistemes d'informació geogràfica ha estudiat l'evolució del territori de l'àrea central de la Contestània Ibèrica. Aquest estudi permet comprovar una hipòtesis plantejada en estudis previs per L.Abad, en què queda patent la pèrdua d'importància d'alguns importants enclavaments d'època ibèrica en aquesta zona en benefici del nou centre creat pels romans, la colònia *Iulia Ilici Augusta*. Aquest desplaçament implicà també la decadència de part de la xarxa viària d'època ibèrica com la via interior que passava per Alcoy i Alacant, de trànsit difícil. En canvi, es potenciarà la via costanera, la *via Augusta*, que discorre per zones planeres i on el transport i el pas de carros és més fàcil.

1.1 Cap a una metodologia apropiada. Tècniques i materials de treball

La fotointerpretació

L'interès per la morfologia del paisatge està intimament lligat amb el desenvolupament de la fotografia aèria. Aquesta tècnica es va començar a utilitzar des de mitjans del segle XIX, quan es van començar a prendre fotografies des de globus aerostàtics. A partir de l'extraordinari desenvolupament de l'aviació a la Primera Guerra Mundial van sorgir els primers pioners que van aplicar la fotografia aèria a la prospecció arqueològica. Pioners com Poidebard o el coronel Baradez⁵⁸ van realitzar tota una sèrie de vols pel nord d'Àfrica on van detectar restes arqueològiques i restes de l'organització cadastral romana. Aquests van ser seguits per d'altres investigadors que ja tenien una formació d'historiadors com l'anglès Crawford o el francès Chevallier. A partir dels anys cinquanta, amb el naixement d'estudis del paisatge, la fotografia aèria es converteix en un document insubstituïble per realitzar aquestes investigacions.

Trobem dos tipus bàsics de fotografies aèries en funció de l'angle amb que han estat preses: la fotografia vertical i la fotografia obliqua. La utilització de l'una o de l'altre va generar un agre debat entre els especialistes als anys seixanta: els que utilitzaven la fotografia aèria vertical van denigrar la fotografia obliqua i els seus espectaculars resultats en la detecció de jaciments ja que criticaven la subjectivitat d'aquesta mena de document (no oblidem que és una imatge presa a partir del punt de vista de l'investigador que ha fet la fotografia) i van defensar l'objectivitat de la fotografia vertical presa amb un angle invariable i a elevades altures. Avui dia aquest debat està superat i els investigadors acostumen a ser partidaris de la combinació de totes dues segons les necessitats.

Fotografia vertical

La fotografia vertical es caracteritza per mantenir sempre el mateix angle de visió i es realitza a grans altures. Les fotografies aèries verticals es troben fetes o bé per instituts geogràfics o bé per l'exèrcit per interessos militars. El fet que no siguin fetes per

⁵⁸ Els primers pioners eren militars que en les seves missions van veure les immenses possibilitats dels vols aeris no només com un arma militar, sinó també per detectar restes arqueològiques antigues. Per a una informació més detallada sobre la gènesi i evolució de la fotografia aèria és molt recomanable *Del marco geográfico a la arqueología del paisaje* CSIC. Madrid, 1995 de Almudena Orejas Saco del Valle y el capítulo I de A. BAZZANA; A. HUMBERT, eds., *Prospections aériennes. Les paysages et leur histoire*. Publications de la Casa de Velázquez. Serie Recherches en Sciences Sociales n°7, Paris, 1983.

arqueòlegs no té cap importància, ja que, com ja hem dit abans, la fotografia vertical es caracteritza per la seva objectivitat i manca de interpretació, i per tant, pot ser utilitzada segons l'interès de cada una de les disciplines.

La fotografia vertical permet observar l'evolució del territori al llarg dels anys; el fet de tenir sempre el mateix angle de visió permet que fotos de diferents moments puguin ser comparades, encara que no tinguin la mateixa escala. Podem dir que la fotografia vertical és l'adequada per realitzar estudis del territori ja que permet abastar àmplies zones amb un angle de visió invariable.

Fotografia obliqua

La fotografia obliqua es caracteritza per haver estat presa a baixa altura i per tenir un angle no vertical, que fa que la fotografia presenti deformacions. El que fa la fotografia obliqua és ressaltar elements del paisatge que amb un angle vertical no es percebrien. Així, hi ha una certa manipulació i una clara subjectivitat per part de l'investigador que realitza les fotografies ja que selecciona no només l'angle de visió, sinó també la zona a fotografiar.

En contrapartida a aquests inconvenients, hem d'assenyalar que la fotografia aèria obliqua és una eina excel·lent per detectar estructures de jaciments que difícilment serien visibles d'una altra manera. La fotografia obliqua no permet realitzar estudis sobre la morfologia de grans zones però sí permet realitzar deteccions de jaciments en zones preseleccionades per l'investigador.

* * *

Bazzana i Humbert assenyalen una sèrie d'indicis que cal tenir en compte a l'hora de treballar amb la fotografia aèria ja sigui vertical o obliqua:⁵⁹

Indicis siogràfics: aquests indicis posen de manifest els microrelleus (ruïnes, vestigis de vies antigues fossilitzada) que a la llum directa del sol presenten un relleu molt feble per a ser observats; mitjançant un vol rasant, les ombres que s'observen fan evidents aquests petits testimonis.

Indicis fitològics: el major o menor creixement de la capa vegetal pot donar indicacions sobre la possible existència de restes en el subsòl. Així sabem que la vegetació creix més ràpidament i de forma més densa sobre una antiga fossa i que, al contrari, si a sota tenim estructures de murs o paviments creix més lentament i de forma irregular.

⁵⁹ A. BAZZANA; A. HUMBERT, Op. Cit. p.11-15.

Indicis pedològics: l'observació dels canvis de coloració de la terra permet detectar l'existència de possibles jaciments.

Indicis higromètrics: la detecció dels canvis en el grau d'humitat de les terres pot donar indicacions molt valuoses per detectar l'emplaçament de jaciments.

Indicis estructurals: també són anomenades anomalies topogràfiques. Aquestes anomalies es detecten sobretot en fotografia vertical. Consisteixen en la detecció d'elements estructurals que no corresponen a l'organització actual del territori i que poden ser indicis de l'existència de jaciments o la fossilització d'una estructuració del territori més antiga que l'actual.

La cartointerpretació

La utilització de la informació proporcionada per la cartografia és imprescindible per a l'estudi del territori. L'anàlisi dels mapes és el pas previ a qualsevol intervenció en el territori.

La cartografia resol el problema de la representació bidimensional d'un espai tridimensional amb la utilització d'elements de representació convencional com les corbes de nivell. Els plànols també proporcionen informació sobre la xarxa hidrogràfica de la zona que estudiem, tant de l'estacional (torrents, rieres...) com la dels rius amb cabal tot l'any. Els mapes són també uns dels documents principals als quals podem acudir a la recerca d'informació toponímica.

Cal advertir però, que la documentació cartogràfica està confeccionada per algú, és a dir, és subjectiva. Això vol dir que es primarà un tipus d'informació sobre un altre o fins i tot certes dades no aparèixeran en un mapa segons els interessos de l'organisme que hagi encarregat l'elaboració dels plànols.

La utilització de la documentació més antiga és molt interessant per realitzar un estudi diacrònic de l'evolució d'un territori. Ens pot donar informació molt diversa: pot indicar-nos l'evolució de les terres que s'han posat a conreu o han estat destinades a altres funcions. També proporciona informació sobre la xarxa viària antiga; podem detectar la presència d'antics camins que avui dia hagin desaparegut parcialment o totalment.

A Catalunya disposem de mapes a escala 1/50000 per a tot el territori produïts per l'Instituto Geográfico Nacional i per l'Exèrcit, i a escala 1/25000 per a algunes zones,

elaborats també per l'Instituto Geográfico Nacional. Tots els especialistes assenyalen que l'escala més operable per realitzar estudis sobre el territori és l'escala 1/25000.

Una altra eina molt útil són els ortofotomapes. Es tracta de fotografies aèries on s'ha regularitzat l'escala i s'han corregit les deformacions que pateixen les fotografies aèries en els extrems del clixé. Es troben a escala 1/25000 i per això resulta de gran utilitat treballar amb aquest plànol i amb el mapa a escala 1/25000 per poder contrastar la informació de tots dos.

La toponímia

La toponímia és una eina de recerca força útil. Però per a utilitzar-la cal recórrer si és possible a estudis de toponímia fets per filòlegs amb una formació adequada. Resulta difícil per a una persona sense formació filològica fer interpretacions sobre l'origen dels topònims, ja que ens exposem a fer interpretacions que no es corresponen gens ni mica amb l'origen real de la paraula.

Un element útil per a conèixer la topografia d'una zona és la consulta de la documentació medieval i moderna, que ens pot donar topònims desapareguts o l'origen d'altres que han evolucionat molt.

Com ja hem dit en l'apartat anterior la cartografia ens proporciona una gran quantitat de topònims. En aquest sentit són més útils els mapes fets per societats excursionistes que els fets per institucions oficials, on el que prima és la fiabilitat cartogràfica.

Hi ha topònims que poden fer referència a edificis enrunats o a restes antigues com la Penya del Moro o el castell del Moro, ja que la tradició popular atribueix als moros totes les restes antigues del territori. Altres noms, com les Sitges o les Fosses fan referència a elements d'emmagatzematge clarament antics.

També s'han de tenir presents les capelles i ermites ja que poden estar col·locades sobre antics llocs de culte, i per tant, sobre possibles jaciments arqueològics.

Estudi de la documentació medieval

Pot resultar molt útil realitzar un buidatge de la documentació medieval, la qual no només ens pot donar informació toponímica, sinó que també pot ser una font d'informació bastant valuosa sobre altres aspectes. Ens pot proporcionar molta informació sobre l'antiga xarxa viària: podem trobar aquesta informació, per exemple,

en testaments on es facin legacions de terres i s'indiquin camins com a límits dels camps; els camins poden aparèixer definits de diferents maneres; molts investigadors indiquen que la designació d'un camí com *strata* pot fer referència a camins d'origen romà.⁶⁰

Els documents que facin referència als límits jurisdiccionals d'una ciutat ja existent en època romana poden ser un indicati del territori que aquesta tenia en època romana. Tot i això, aquests indicis han de ser analitzats amb molta cautela, ja que de vegades resulta molt difícil destriar si els límits que s'hi descriuen són reals o no.

Alguns topònims poden referir-se a elements que en aquell moment ja es consideren com molt antics; per exemple, en un document de Guissona de l'any 1024 es s'al·ludeix a un topònim que fa referència a un element antic del paisatge, esmentat com "*ipsam Antiquam*": això pot ser un bon indicati de l'antiguitat d'alguns enclavaments ja en aquest moment.

Informacions verbals dels habitants de la zona

Molt sovint els habitants de la zona són els que millor coneixen les peculiaritats que es donen en el seu territori. Poden informar sobre topònims que no apareixen en els mapes que es troben a l'abast de l'investigador; poden proporcionar dades sobre troballes fruit del treball del camp que no estan recollides enlloc.

Aquestes entrevistes orals es poden fer abans de realitzar les prospeccions o en el moment què s'estan realitzant. Els habitants d'una contrada acostumen a conèixer llegendes locals que poden proporcionar pistes sobre jaciments no coneguts o sobre la història local. Molt sovint hi ha erudits locals i arqueòlegs aficionats que coneixen perfectament el territori i resulta molt interessant contactar amb ells perquè ens facin partíceps de les dades que coneixen.

La prospecció de superfície

A l'Estat espanyol s'havia identificat sovint la prospecció superficial amb les prospeccions per tal de localitzar jaciments adequats per a la seva excavació i augmentar el nombre de jaciments coneguts. La prospecció era entesa com una eina

⁶⁰ Chouquer en el llistat de possibles termes que poden fer referència a elements de l'organització antiga del territori esmenta el terme *strata* (Chouquer, *Les cadastres romains*, vol. II, *Thèse pour le Doctorat de*

totalment supeditada a l'excavació. Ruiz-Zapatero assenyalava el 1988 quines havien estat les característiques principals de la prospecció arqueològica a Espanya fins a principis dels 80.⁶¹

Fins aquest moment hi havia una mancança de prospeccions intensives, sistemàtiques i planificades; segons assenyalava aquest autor les prospeccions s'havien fet en funció de la proximitat als centres d'investigació arqueològica, o en funció dels aficionats locals.

Les prospeccions s'han basat més sovint en les informacions dels informants locals que no pas en una comprovació directa sobre el terreny.

La delimitació de les àrees a prospectar s'ha fet més sovint en funció de límits actuals que no pas a partir de fronteres naturals o culturals.

Molt sovint no s'explicita el mètode utilitzat, ni les tècniques de prospecció de camp utilitzades i per tant no es pot avaluar quina validesa té aquesta prospecció.

La majoria de vegades les prospeccions no eren realitzades en equip, sinó que les feia un sol investigador, de manera que per força les prospeccions no podien ser intensives.

Molt sovint s'han realitzat les prospeccions amb el criteri de realitzar-les allà on teòricament hi havia més possibilitat de trobar jaciments arqueològics, en detriment d'una visió més globalitzadora del territori i d'integrar elements com l'estudi de la xarxa viària o la prospecció d'un altre tipus d'element que no sigui estrictament la detecció de jaciments arqueològics.

Les prospeccions arqueològiques a Catalunya i a la resta de l'Estat espanyol han servit molt sovint per confeccionar les anomenades cartes arqueològiques, que, més que estudis de territori són un llistat del patrimoni arqueològic d'una determinada zona.

Segons la intensitat de la prospecció i l'objectiu que l'equip investigador s'hagi proposat podem establir tres tipus de prospeccions:

Prospeccions extensives: és el tipus de prospecció utilitzada per àrees de gran extensió.

Normalment no es fa una prospecció exhaustiva de tot el territori a prospectar, sinó que es fa una visita selectiva dels enclavaments ja coneguts i als llocs que han assenyalat els informants locals.

Prospeccions de mostreig probabilístic: normalment s'utilitzen per iniciar projectes d'àrees grans i mitjanes dels quals no hi ha gaire informació. El procediment habitual es seleccionar unes àrees del territori sobre el qual es fa l'estudi traçant uns

IIIe cycle. Besançon, 1982. P.434).

⁶¹ G. RUIZ ZAPATERO, "La prospección arqueológica en España: Pasado, presente y futuro" *Arqueología Espacial* 12, Lisboa-Teruel, 1988, p.35

“transects” que són prospectats de manera intensiva i que poden aportar una informació preliminar sobre tot el territori que s'està estudiant.

Prospeccions intensives: és el model aplicat als estudis d'àrees petites que no sobrepassen els 50/60 quilòmetres quadrats. En aquesta modalitat de prospeccions es procedeix a prospectar de manera sistemàtica tot el territori sense plantejaments apriorístics i sense primar unes zones sobre les altres.

L'aplicació d'un o altre sistema de prospecció dependrà de molts factors: el tipus d'estudi que volem realitzar, els recursos econòmics de què disposem, les dimensions de l'equip que realitza les prospeccions. Autors com Ruiz Zapatero opinen que el sistema ideal és el de la prospecció intensiva d'àrees petites.⁶² Però, donada la dificultat i el cost que suposaria l'aplicació d'aquest model per a estudiar àrees grans es pot combinar més d'una modalitat de manera que puguem fer “zooms” allà on ens interessa i a la vegada tenir una idea global del territori que estem treballant.

La prospecció ha de ser el pas final, un cop haguem recollit tota la informació existent sobre la zona que ens hem proposat estudiar; hem de tenir clar quins són els objectius de la nostra recerca i adaptar el mètode de prospecció al territori a investigar.

Una eina imprescindible d'una prospecció és la fitxa on recollirem les dades principals de la nostra recerca. No hi ha un sol model de fitxa, sinó que cada equip de prospecció en confecciona una de pròpia en funció dels seus interessos i les seves necessitats. Cal que els apartats d'aquesta fitxa resultin tan objectius com es pugui, per tal que tots els membres de l'equip que realitza la prospecció els puguin omplir de la manera més imparcial possible, sense elements d'apreciació subjectiva.

El sistema de prospecció més habitual és el que fa servir “transects” i és d'aquest que parlarem més extensament. Dintre de l'àrea que pretenem estudiar hem de seleccionar els sectors que prospectarem de manera més intensiva. Es procurarà que les unitats de prospecció tinguin una forma regular, com quadrats o rectangles, i es marcaran sobre fotografia aèria i sobre el mapa (que estigui a una escala detallada, com 1/50000). Dintre d'aquests *transects* les unitats mínimes de prospecció estaran constituïdes pels camps de conreu, la forma dels quals es marcarà acuradament.

⁶² G. RUIZ ZAPATERO, “La prospección de superficie en la arqueología española”. *Cuadernos de Prehistoria y arqueología castellanense*. 17, 1996, p.12 i ss. Al llarg de tot aquest article l'autor demostra que les prospeccions intensives d'àrees petites són més eficaces, ja que, per exemple, pel que fa a la productivitat de les troballes, es demostra que el nombre de jaciments per quilòmetre quadrat augmenta de forma important quan es tracta de prospeccions intensives.

Un cop delimitades aquestes superfícies, els membres de l'equip realitzaran recorreguts a l'interior dels *transects* i prendran com unitat de prospecció les parcel·les dels camps de conreu. La distància entre els prospectors ha de ser regular. Al llarg de la prospecció els materials poden ser recollits, encara que alguns investigadors són contraris a recollir materials en les campanyes de prospecció. Si es recullen s'ha d'indicar clarament la seva procedència i la distribució que presenten. Quan s'ha pentinat el camp en un sentit, s'ha de procurar tornar-ho a fer en sentit perpendicular al que s'ha seguit anteriorment per tenir una prospecció completa.

Per realitzar les tasques de prospecció de forma més precisa podem establir una quadrícula. Això és molt recomanable en prospeccions amb les quals es vulguin detectar jaciments prehistòrics.

També es poden situar les troballes arqueològiques mitjançant la triangulació, agafant una sèrie de punts de referència que després poden ser col·locats en el plànol.

1.2. L'organització del territori en època romana

1.2.1. Origen i evolució dels cadastres romans.

A) Els precedents

L'ordenació del territori que trobem en època romana no va sorgir del no-res sinó que té uns clars precedents. Els romans no foren els primers a organitzar i regularitzar el territori. De fet ells mateixos creien que l'origen del sistema de fundació i organització de les ciutats l'havien heretat dels etruscos.

A tot Europa podem trobar exemples de pràctiques d'ordenació del territori datables en èpoques anteriors als romans. De fet es pot afirmar que els inicis de la transformació antròpica del paisatge els hem de buscar en època prehistòrica amb l'inici de l'agricultura. A partir de l'Edat del Bronze s'introdueix l'arada, que comença a modelar el paisatge de forma més incisiva que en els períodes anterior.

Autors com Chouquer o Favory han afirmat que "l'arada fa el camp"; efectivament, l'ús de l'arada fa que les parcel·les de camp adoptin formes més regulars que no tenien fins aquell moment. Això encara queda més patent a partir de l'Edat del Ferro amb l'aparició del guaret biennal, que implicava una estabilització de les estructures agràries que s'havien començat a crear en els períodes anteriors. Pel que fa a les possibles dimensions dels camps en aquests primers moments sembla que es podrien posar en relació amb una mesura de temps; el camp tindria l'extensió que l'agricultor podia llaurar⁶³ amb un parell de bous en un dia.

A partir d'aquí es van originar una sèrie d'unitats de mesura agrícoles que foren la base dels posteriors sistemes mètrics que es van fer servir en l'ordenació de l'espai agrícola en totes les societats agrícoles.

S'han trobat sistemes de camps amb una certa regularitat de finals de l'Edat del Bronze i principis de l'Edat del Ferro a zones de Dinamarca, Alemanya del Nord, Gran Bretanya i França.⁶⁴ L'exemple més conegut d'aquests retícules són els *celtic fields*, terme amb què els anglesos han definit les traces de divisió de terres detectades a les Illes Britàniques en època protohistòrica. Aquests camps es presenten sota la forma de

⁶³ G. CHOUQUER; F. FAVORY, *Les paysages de l'antiquité. Terres et cadastres de l'Occident romain (Ive s. Avant J.-C./IIIe s. Après J.-C.)*. (Paris: Ed. Errance, Paris, 1991), 48 i s.

retícules més o menys regulars de no gaire extensió. Totes aquestes actuacions sobre el territori suposen una conquesta i ordenació del medi físic que les societats humanes aniran controlant progressivament. Sabem que els babilonis marcaven els límits dels seus camps⁶⁵, encara que no sabem de quina manera estaven dividides les seves terres ni si havien desenvolupat tècniques de mesurament dels camps.

Segons M. J. Castillo Pascual, Egipte fou el bressol de l'agrimensura com a disciplina i hi existia la figura de l'agrimensor, ja que després de les inundacions anuals del Nil, es revisaven les marques dels límits i es tornaven a mesurar els camps.⁶⁶

Si avancem una mica més en el temps, trobem els primers cadastres regulars a Grècia. Els investigadors que s'han dedicat a estudiar les ciutats gregues d'origen arcaic i clàssic no han trobat gaires vestigis de l'existència de plans cadastrals. Potser l'explicació ve donada per diversos motius: el fet que la majoria de les ciutats gregues foren fundades en època protohistòrica i en societats de tipus aristocràtic va fer que en aquells moments no fos necessària una cadastració per tal de repartir les terres (fet que sí que serà necessari posteriorment en les fundacions colonials); un altre factor important pogué venir donat per la accidentada topografia de moltes d'aquestes ciutats que feia difícil realitzar una divisió regular de la terra.

El desenvolupament d'un urbanisme de tipus regular o hipodàmic i l'estructuració de les ciutats de nova planta a partir d'eixos regulars que es podien perllongar fora del perímetre de la ciutat van afavorir l'ordenació del territori rural adscrit a la ciutat. L'estructura ortogonal de les ciutats serà reproduïda en el territori de manera que la xarxa urbanística es prolongarà al camp mitjançant tota una retícula de camins creada per les divisions entre els camps. Com a testimonis epigràfics trobem les tauletes de Larissa a la Tessàlia, datades cap a la fi del segle III a.C.: són una mena de registre on queda constància dels propietaris i ocupants, seguit de la superfície que posseïen o explotaven.⁶⁷ Malauradament aquests documents epigràfics no fan cap referència a la forma d'aquests lots de terra ni si tenien una forma regular. Els encarregats de realitzar

⁶⁴ A la Península Ibèrica no s'han realitzat fins el moment present cap investigació sobre possibles ordenacions del territori d'època protohistòrica, per tant no podem descartar que societats protoestamentals com la ibèrica poguessin haver desenvolupant sistemes d'ordenació del territori.

⁶⁵ Cada propietari marcava els seus camps amb unes pedres votives anomenades *kudurus*. En cada una d'aquestes pedres indicaven les dimensions exactes del camp i invocaven la protecció d'un deu contra qualsevol que volgués violar aquests límits.

⁶⁶ M. J. CASTILLO PASCUAL, "Agrimensura y Agrimensores: el Corpus Agrimensorum Romanorum", *Historia Antigua XVII* (1993): 143-158.

⁶⁷ G. CHOUQUER; F. FAVORY, Op. Cit. p.78.

els mesuraments eren els ορισται, que eren escollits temporalment i només en el moment en que s'anava a realitzar una mensuració.⁶⁸

Si examinem les fundacions colonials, en aquest cas sí que podem dir amb absoluta certesa que estructuraven el seu territori i utilitzaven mòduls regulars. Durant molt de temps va ser objecte de discussió el fet de si les fundacions colonials gregues tenien un territori al voltant destinat a l'explotació agrícola o si únicament funcionaven com a factories comercials. Avui dia tots els especialistes estan d'acord que les colònies gregues no eren únicament punts a la costa on es realitzaven transaccions econòmiques, sinó que tenien un territori del qual treien un rendiment agrícola. Aquest territori de què disposava una ciutat es coneix com *chora*.

Els grecs tenien com unitat mínima de divisió del camp el pléthron; aquest terme presenta una etimologia bastant fosca, però hom suposa que fa referència al treball realitzat per dos bous junyits a una arada al llarg d'una jornada. El pléthron equivalia a 100 peus romans (uns 30 m, aproximadament). Aquesta unitat mínima del camp s'estructurava dintre d'unitats més grans que articulaven tot el territori conreat. A Grècia aquesta unitat d'articulació del camp serà el *kléros*⁶⁹ que tenia un mòdul de 300 plétres en algunes ciutats.

Als anys seixanta alguns investigadors van començar a estudiar els vestigis de cadastració en algunes colònies situades al Mediterrani oriental i a la Magna Grècia. La fotointerpretació va permetre descobrir les restes d'una ordenació regular del territori en l'àrea rural de Metapont i d'Heràclea a la Magna Grècia amb un mòdul de 300 plétres. S'ha datat aquesta estructuració del territori a finals del segle VI a.C. Altres ciutats gregues estudiades, com Chersonesos a la Península de Crimea, s'ajusten al mateix mòdul de 300 plétres.⁷⁰

D'exemples de cadastres grecs en tenim de molt propers com es el de la *chora* d'Empuries, estudiat per R. Plana, o els de les colònies gregues de França com Agde amb un mòdul consistent en quadrats de 36 plétres.

b) Gènesi i desenvolupament dels sistemes de cadastració romans

⁶⁸ M. J. CASTILLO PASCUAL, Op. Cit. p.143.

⁶⁹ Segons Chouquer: "Le *kleros* réalise donc une structure intermédiaire non fictive, marquée au sol par des voies de communications et des chemins de partition interne."(CHOUQUER 1982:73)

⁷⁰ Hem utilitzat com a font d'informació per a aquest cadastre l'obra de Chouquer i Favory ja que els resultats de la investigació realitzada per Strzeleckij només s'han publicat en rus i no es troben a l'abast.

L'inici dels sistemes de cadastració agrària a Roma apareixen estretament lligats al procés expansionista,⁷¹ que va portar a la conquesta i el control de tota la Península Itàlica, en primer lloc, i que culminarà amb la conquesta de tota la conca mediterrània. Roma inicià aquesta expansió cap a la fi del segle V a.C.; les primeres formes de cadastració aparegueren poc després: el segle IV a.C, Roma ja disposa d'un ampli territori i comença a organitzar el territori dels pobles i ciutats conquerides i a establir-hi ciutadans romans.⁷²

Els cadastres romans no sorgeixen del no-res; com ja hem vist en l'apartat anterior, en societats anteriors ja s'havien creat sistemes de divisió de les terres. A la Península Itàlica ja existien models de cadastres rurals com els de las ciutats gregues de la Magna Grècia i d'alguns pobles itàlics, com és el cas oscoumbre, del qual es coneix el mòdul que era de 100 peus i es denominava *vorsus*, i en tenim exemples a la ciutat de *Suessa Aurunca* o a *Sinuessa*.⁷³

Els mateixos romans creien que el seu sistema de divisió de les terres provenia de la tradició etrusca. Avui podem dir que en la gènesi dels cadastres romans van combinar-se moltes més influències que les citades pels romans. Els cadastres romans geomètrics van poder aprofitar-se de l'experiència prèvia d'una fase itàlicoetrusca de maduració de les formes de l'espai rural.⁷⁴ A aquesta tradició itàlica hauríem d'afegir-hi la influència dels cadastres grecs, que oferien un model de parcel·lari ortogonal. Chouquer remarca el fet que els cadastres grecs oferien una imatge equilibrada entre les funcions econòmiques i territorials, d'una manera més clara que els cadastres precoços de la Itàlia meridional, i que constituïen un model a seguir pels agrimensors romans.

L'establiment dels primers cadastres romans respon a una incipient política imperialista que mitjançant la distribució racional de les terres conquerides s'assegurava el control efectiu del territori. Així els cadastres van servir com una eina més en la conquesta de nous territoris i com a element de repressió dels pobles conquerits en convertir en *ager publicus* territoris adscrits a d'altres pobles itàlics.⁷⁵ Clavel-Lévêque

⁷¹ S'ha estimat que a finals del segle VI a.C., Roma només disposava d'un territori que no excedia els 8 km al voltant de la ciutat; en el decurs del segle V a.C. es van començar a aguditzar els problemes pel repartiment de les terres entre el patriciat i la plebs i entre Roma i els seus aliats itàlics.

⁷² Roma estructurà el territori conquerit imposant una gran diversitat d'estatuts que reflexen la diversitat de situacions: desde colònies de ciutadans romans fins a ciutats federades, passant per les colònies llatines i les ciutats amb estatut municipal.

⁷³ G. CHOUQUER, *Les cadastres romains. Approche morphologique et problèmes*. (Besançon: 1982), 67-73.

⁷⁴ G. CHOUQUER, Op. Cit. p.70

⁷⁵ M. Clavel-Lévêque ha estat la investigadora que més s'ha preocupat de fixar quins van ser els factors que van contribuir a la gènesi i el desenvolupament dels cadastres romans. Per a aquesta autora destaca

ha demostrat com l'establiment de trames cadastrals, que van transformar totalment els territoris conquerits i van implantar un nou marc agrari i econòmic, va representar, lligat amb la construcció de grans vies consulars, una de les eines més importants i eficaces per a la penetració imperialista, per a la construcció material de la dominació romana i per a la seva afirmació simbòlica.⁷⁶ La Península Itàlica servirà de laboratori per desenvolupar els traçats cadastrals que culminaran en la creació de models que s'implantaràn posteriorment a les províncies.

Aquests primers cadastres ja presenten un tret regularitzador com és la utilització d'un mòdul constant (encara que sigui variable per cada cadastre) i l'establiment d'una mateixa orientació per a totes les parcel·les.⁷⁷ Segons Chouquer i Favory, dos elements morfològics essencials semblen trobar-se des del principi:

- L'associació d'un camí rural i de parcel·les de forma allargada, de manera que el camí és l'element que separa les propietats (*ager in lacineis limitibus intercisivus est adsignatus*).
- L'existència d'una unitat morfològica intermediària, de forma rectangular, que pot ser una parcel·la o un grup de parcel·les que porten el nom de *striga* i *scamnum*. La diferència entre aquests dos elements rau en l'orientació ja que la *striga* disposa el costat més curt paral·lel a l'eix principal de la divisió agrària i la *scamna* seria el cas invers.

La *strigatio/scamnatio* apareix com la primera forma de cadastració romana; però això no vol dir que quan aparegui la centuriació desaparegui automàticament, sinó que poden aparèixer associades totes dues formes de divisió. Aquest període de cadastració precoç es donaria a la zona del Laci i la Campània entre el 340 i el 290 a.C. Aquesta forquilla cronològica s'ha fet a partir de la identificació d'una sèrie de traçats que reuneixen les característiques esmentades anteriorment i que permeten dir que són precoços.⁷⁸ Tindríem així un ventall cadastral que aniria des de les primeres divisions de

clarament la funció imperialista i repressora que suposava l'establiment d'un cadastre en un territori conquerit. Citem alguns articles on tracta específicament aquests aspectes de la cadastració: "Pratiques impérialistes et implantations cadastrales", *Ktéma* 8, 1983, p. 185-251; "Terre controle et domination. Revoltes et cadastres en Transalpine" a *Puzzle Gaulois. Les gaules en mémoire*. Annales littéraires de l'Université de Besançon, 396. Les Belles Lettres, 1989, p.213-254. En aquest darrer treball demostra la correlació entre les revoltes protagonitzades per la població indígena i la repressió posterior, que comportava l'establiment de veterans i deduccions colonials, amb les consegüents confiscacions de terres.

⁷⁶ M. CLAVEL-LÉVÊQUE, Op. Cit. 1989, p.213.

⁷⁷ G. CHOUQUER; F. FAVORY. Op.cit. 1991, p.101 i ss.

⁷⁸ M. CLAVEL-LÉVÊQUE, Op. cit. 1983, p.195.

Priuernum amb un cadastre en forma de parcel·les allargassades, o de *Ferentinum*, amb parcel·les allargades disposades de forma irregular, fins a les divisions cadastrals de *Sinuessa* o *Minturnae per strigae*.⁷⁹

Entre aquesta darrera data i el 268 a.C. tindriem el desenvolupament de la *centuriatio* com a sistema cadastral. La centuriació esdevindrà el sistema de cadastració més genuí dels sistemes romans d'ordenació del territori i serà exportat de forma massiva a les províncies.

La mida base de la mètrica agrimensora romana era l'*actus* que Plini el Vell defineix a la *Història Natural* 18,9 com la distància sobre el terreny que un parell de bous podien recórrer amb l'arada d'una sola tirada. La mida exacta de l'*actus* va variar al llarg del temps i en general va tendir a augmentar fins que es va estabilitzar en 35,48 m.

La centuriació es caracteritzava per l'encreuament de línies rectes, paral·leles i equidistants entre elles, que s'aliniaven respecte a dos eixos principals, que es trobaven en el centre d'aquesta estructura agrimensòria, de manera que quedaven delimitats sobre el terreny una sèrie de quadrats (centúries).⁸⁰

La centuriació no s'imposarà de manera absoluta, sinó que coexistirà amb les altres formes de cadastració que fins aleshores s'havien utilitzat.⁸¹ En els primers moments existeix una gran diversitat de mòduls. Clavel-Lévêque assenyala la regió de la Itàlia Padana com el laboratori de síntesi de la forma centuriada i on trobarem centuriacions amb diferents paràmetres mètrics. El que sembla clar, però, és el fet que la forma centuriada amb el mòdul que s'ha considerat clàssic de 20 x 20 *actus* no és una creació del primer moment, sinó que s'anirà imposant a poc a poc.⁸² Així doncs, aquest model serà el més utilitzat, però, tot i tenir la primacia sobre altres mòduls, se seguiran assajant unes altres solucions; per exemple, sabem que els agrimensors de l'època d'August van

⁷⁹ G. CHOUQUER; F. FAVORY, Op. cit. 1991, p.109; R. PLANA, Op. cit. 1992, p.278 i s.

⁸⁰ E. GABBA, "Per una interpretazione storica della centuriazione romana", *Athenaeum* 1985, fasc. III-IV: 265-285. Gabba al igual que Clavel-Lévêque afirma que la centuriació: "viene applicata quando si tratta d'organizzare la vita associata di una nuova comunità, che viene ad insediarsi in un territorio conquistato o comunque acquisito; vale a dire essa ha la finalità di preparare l'occupazione stabile di una zona con insediamenti tanto in un centro urbanizzato, quanto nella campagna".

⁸¹ Ferdinando Castagnoli va defensar la coexistència de la centuriació i la *strigatio/scamnatio* a partir de la segona meitat del segle IV a.C. Per la seva banda, Hinrichs, un altre gran estudiós del tema, es va mostrar en desacord; per ell, la centuriació no apareix fins la fi del segle III a.C. amb la colonització de les planes de la Cisalpina. En el moment present tots els investigadors es mostren d'acord que la centuriació apareix ben aviat, ja a mitjans del segle IV a.C. i, per tant va coexistir amb d'altres formes de cadastració.

⁸² Clavel-Lévêque proposava el 1983 la centuriació anomenada *Rimini I* com el primer cas de centuriació utilitzant el mòdul de 20 x 20 *actus*. Aquesta centuriació es datava el 268 a.C.

assajar mòduls diferents a la Campània i al Laci, on apareix un mòdul de 15 x 16 *actus*.⁸³

A partir del segle III a.C., la generalització dels conflictes socials va provocar una veritable crisi agrària en època dels Gracs i la Guerra civil a principis del segle I a.C. És en aquests moments que es produeix una gran proliferació dels cadastres. L'assignació i repartiment de terres a veterans i plebeus es converteix en un problema clau de la política romana. Entre els segles III i I a.C. es dictaren diverses lleis que intentaven frenar l'acumulació de terres públiques en mans d'uns privilegiats i que proposaven un repartiment més just entre la plebs i els veterans de les diverses campanyes expansionistes que estaven conduint Roma a controlar tota la Península Itàlica i a crear les primeres províncies.⁸⁴

A finals de la República, Roma disposava per una banda, d'extensos territoris que havien de ser controlats de forma efectiva i de l'altre, d'una massa social cada cop més àmplia i més insatisfeta que calia apaivagar. D'aquesta manera, la centuriació apareix com el mitjà més eficaç per satisfer les dues necessitats peremptòries de la República Romana.

En aquests moments els cadastres experimentaran un creixement constant de les seves mides i els mòduls es faran més grans; el mòdul de 20 x 20 *actus* serà el límit d'aquest creixement; rarament els cadastres traspassaran aquestes dimensions.

La tercera gran etapa de la cadastració romana es produirà en època d'August i en època imperial. En aquests moments els cadastres van sofrir una reducció dels seus mòduls i sovint se'n tornen a trobar mòduls de 15 x 15 o 16 x 16 *actus*.⁸⁵ Sembla que es van tornar a utilitzar aquests mòduls més petits per aprofitar tots els territoris que encara no havien estat cadastrats, i que no tenien una extensió gaire gran. Aquest seria el cas de les planes costaneres o d'algunes planes interiors a la Península Itàlica. Podem dir que aquesta serà la darrera gran fase d'ordenació territorial; les cadastracions d'època

⁸³ G. CHOUQUER; F. FAVORY, Op. Cit. p. 109.

⁸⁴ Entre les diverses lleis que es promulgaren destaquen les següents:

- En el 232, el tribú Flaminius va fer votar a favor de la plebs un plebiscit per dividir i repartir individualment l'*ager Gallicus* i l'*ager Picenum*.
- El 133 a.C. Tiberi Grac proposà una llei que limitava la *possessio* de les terres públiques a 500 *iugera* per adult i 250 per infant; atorgava la plena propietat de les terres als seus possessors, organitzava assignacions viritanes pels ciutadans pobres i declarà els lots de terres inalienables. Finalment va organitzar l'elecció d'un triumvirat encarregat de la recuperació i assignació de les terres públiques.
- Entre el 103 i el 100 a.C. el tribú C Appuleius Saturninus va intentar que s'aprovés una llei per tal de distribuir lots de 100 *iugera* entre els veterans de Marius. Es van crear colònies marianes en Àfrica i la Narbonesa.

⁸⁵ M. CLAVEL-LÉVÊQUE, Op. Cit. 1983, p.205.

posterior ja no seran tan massives ni s'estendran per territoris tan amplis com en èpoques anteriors.

Molts autors, interpretant les dades que proporciona el *Corpus Agrimensorum Romanorum*, van suposar que les centuriacions només s'establiren en fundacions colonials, i que els territoris d'altres tipus de fundacions romanes, com els municipis, no havien patit aquesta organització ortogonal. Les investigacions més recents han comprovat que en realitat les centuriacions van afectar a la major part de les ciutats romanes, al marge del seu estatut. En aquest sentit pensem que resulten especialment significatives aquestes paraules de Dilke: "The land used for establishing colonies was mostly *ager publicus*, state domains from defeated enemies. As a result, the *Corpus* tends to equate centuriation with the assignment of *ager publicus* given to colonies, though in fact this is an over-simplification. A colony could exceptionally be set up on land that was not state domain, and the territory centuriated could be that of a *municipium*, a town incorporated into the Roman state with or without Roman citizenship".⁸⁶

Tot el territori controlat per Roma va ser remodelat i adaptat a les necessitats de l'Imperi. Les cadastracions massives dels territoris conquerits van actuar com l'agent disgregador amb que es trencava l'organització indígena i, mitjançant el qual, s'imposava el domini del nou poder vingut de Roma.

1.2.2. Els tractats d'agrimensura, manuals per a la formació dels tècnics agrimensors.

Les tasques de fundació i assignació d'una nova colònia, que en els primers moments estaven en mans dels àugurs, va passar als *tresviri coloniae deducendae*. En un moment indeterminat de la República apareixen amb el nom de *finitores* els primers agrimensors. Aquests primers agrimensors procedien de l'estament dels *equites* i en aquests moments encara no estaven organitzats en un col·legi, ni havien de donar proves de la seva preparació per desenvolupar el seu ofici.

Sembla que en època imperial apareixen els primers *collegia* i les primeres escoles públiques per a la seva instrucció. Als agrimensors se'ls exigien coneixements

⁸⁶ O. DILKE, Op. Cit. p. 178.

d'astronomia, geometria, dret, cartografia...En el Baix Imperi cada província tenia els seus propis *mensores*, els quals van acabar adquirint una autoritat jurídica per tal de dirimir els conflictes de terres.

La necessitat de donar una formació teòrica als futurs tècnics agrimensors, va fer que molt aviat sorgissin manuals on es recollien els textos més importants sobre la matèria, escrits al llarg de gairebé sis-cents anys.⁸⁷

El *Corpus Agrimensorum* aplega autors molt diversos; els extractes més antics corresponen a l'autor cartaginès Magó i suposadament a la nimfa etrusca Vegoia.⁸⁸ Cap a la fi del segle I d.C. s'hi devien incorporar els tractats de Frontí, Balbus i Higini.⁸⁹ El *Corpus* es completa amb els comentaris de l'autor tardà Agennius Urbicus a l'obra de Frontí, amb el tractat d'Higini Gromàtic, autor d'identitat dubtosa, i amb el tractat de Sícul Flac. Les darreres insercions corresponen a extractes procedents de Boeci (autor que es situa entre el 480 i el 524) i de sant Isidor de Sevilla⁹⁰ (mort cap al 636). Trobem diversos tipus d'escrits en el *Corpus*:

D'una banda trobem els tractats d'agrimensura dels anomenats *gromatici veteres*:

Frontí,⁹¹ Agennius Urbicus,⁹² Higí,⁹³ Higí Gromàtic⁹⁴ i Sícul Flac.⁹⁵

⁸⁷ Els especialistes en el *Corpus Agrimensorum Romanorum* situen la seva primera redacció cap a la fi del segle V o la primeria del VI, al nord d'Itàlia, dintre de la cort goda establerta a Ravenna, fet que fa suposar que aquests textos encara tenien una utilitat en una època tan tardana. Alguns autors difereixen d'aquesta data i creuen que les primeres compilacions d'aquests textos es van fer en una època anterior; O. W. Dilke pensa que van ser aplegats en un sol recull a partir del segle IV d.C.

⁸⁸ Sembla que aquesta nimfa estava relacionada amb el culte als límits dels camps i les fites terminals. El seu origen etrusc refermava la creença dels romans en les arrels etrusques del seu sistema de cadastració.

⁸⁹ Tots aquests personatges van treballar sota el regnat de Trajà; sovint s'ha assenyalat que el període que segueix a les campanyes de conquesta de Trajà en el Danubi va ser un dels més florents en la literatura agrimensòria, probablement pel fet que les noves conquestes exigien una revisió dels aspectes legals i de l'aplicació de les tècniques agrimensores.

⁹⁰ Sant Isidor dedica uns capítols de la seva ingent obra a parlar de les millors condicions per al conreu, dels límits dels camps, dels tipus de fites terminals que es poden utilitzar. Sembla com un petit resum de les obres d'altres agrònoms i agrimensors.

⁹¹ A aquest autor se li atribueixen les obres següents: *De agrorum qualitate*, sobre els tipus de terres; *De controversiis*, sobre litigis de terres, i *De limitibus* sobre els límits dels camps. Lachmann li atribueix una darrera obra, *De controversiis agrorum*, l'autoria de la qual és dubtosa ja que Thulin l'atribuïa a Agennius Urbicus (DILKE 1971: 227)

⁹² Aquest autor va ser considerat per Lachmann com el comentarista tardà de *De agrorum qualitate* i *De controversiis* de Frontí. Aquesta atribució va ser refutada per C. Thulin que atribuï aquests comentaris a un altre personatge desconegut. Agennius Urbicus hauria escrit en realitat *De controversiis agrorum* que Lachmann havia atribuït a Frontí. (CHOUQUER; FAVORY 1992: 9)

⁹³ Aquest tractadista, que no s'ha de confondre amb l'autor del tractat d'astronomia i llibert d'August, sembla que va escriure en època de Trajà. Els seus tractats serien: *De limitibus*, *De condicionibus agrorum* i *De generibus controversiarum*.

⁹⁴ El segon agrimensor amb el nom d'Higí seria l'autor del tractat *De limitibus constituendis*. Aquest autor, segons tots els investigadors, seria posterior al primer Higí, però no més tardà del segle III d.C.

⁹⁵ Seria el darrer autor englobat dintre dels *Gromatici Veteres*; probablement va escriure entre els segles II d.C. i l'època de Constantí. El tractat *De condicionibus agrorum* tracta principalment de l'estatut de les ciutats i de les terres arrabassades a l'enemic.

- Trobem una sèrie d'escrits de geometria; l'obra més important d'aquest bloc seria la de Balbus.⁹⁶ Altres autors importants d'aquest bloc serien M. Iunius Nipsus i Boeci.
- Un altre bloc molt important està constituït pels *Libri coloniarum* que serien un inventari de la divisió del sòl de les ciutats de la Península Itàlica, de Sicília i de Dalmàcia.
- En el *Corpus* també trobem lleis i extractes jurídics referents a la propietat i divisió de les terres. Algunes de les lleis més importants són la *Lex Mamilia Roscia*, una constitució de l'emperador Tiberi titulada *De sepulchris* i el *finis regundorum* del Codex Theodosianus.
- També trobem petits tractats que versen sobre els diferents tipus de fites terminals.
- Altres fragments que apareixen en el *Corpus* corresponen a fragments del *Liber Dolabellae* i a un escrit de sant Isidor de Sevilla que tracta del camp.

A aquest manual teòric per agrimensors hauríem d'afegir els tractats d'agronomia que es succeeixen des d'època republicana i que ens donen informació molt valuosa dels treballs del camp. En alguns d'aquests tractats trobem també testimonis sobre l'activitat dels agrimensors. Varró, en el llibre I, ens parla de les diverses unitats de medició segons la província i de la forma i dimensions del camp: "Haec postea centum centuria. Centuria est quadrata, in omnes quattuor partes ut habeat latera longa pedum C . hae porro quattuor, centuriae coniunctae ut sint in utramque partem binae, appellantur in agris diuisis uiritim publice saltus".⁹⁷

Lucius Iunius Moderatus Col·lumela, autor d'un dels tractats sobre agricultura més complets, dedica els dos primers capítols del llibre V als aspectes tècnics del mesurament dels camps, tot i que ell és de l'opinió que aquestes tasques són més pròpies dels agrimensors que no dels agricultors.⁹⁸

⁹⁶ El seu tractat *Expositio et ratio omnium formarum* està escrit en forma epistolar i tracta de les figures geomètriques i mesures. Balbus va viure en època de Trajà i va exercir com a agrimensor militar en les campanyes de Trajà a la Dàcia.

⁹⁷ VARRO, M. T. *Rerum Rusticarum*, I. X,2.

⁹⁸ "Quod ego non agricolae sed mensoris officium esse dicebam" Col·lumela, Llibre V. 2-4.

ANÀLISI ARQUEOMORFOLÒGICA DEL TERRITORI DE *IESSO*: METODOLOGIA DE TREBALL UTILITZADA

Consideracions preliminars

Les emprentes deixades per les diverses ordenacions del territori són encara visibles en el paisatge actual, que ha quedat indeleblement marcat per aquestes. D'acord amb aquesta presupòsit, l'objecte del nostre estudi havia de ser la identificació de les possibles traces de les successives ordenacions del territori que encara poguessin sobreviure en el paisatge actual, especialment les operacions d'organització de l'espai rural dutes a terme a partir de la fundació de *Iesso*, i especialment, verificar la possible existència d'un parcel·lari producte d'una *centuriatio*.

La primera consideració que hem de tenir en compte, és el fet que l'estudi arqueomorfològic del territori que podria haver quedat dintre dels límits del *municipium iessonensis* comportava haver de reconèixer i distingir elements del paisatge originats en diferents períodes. Per tant en primer lloc, ens calia establir amb una certa seguretat alguna de les operacions organitzatives del territori per tal de poder establir una seqüenciació cronològica de les diferents transformacions experimentades en aquest territori.

Obviament si el nostre estudi se centra en l'organització del territori rural de *Iesso*, el nostre objectiu prioritari de recerca ha estat la recerca sobre l'ordenació romana del territori. Per aquest motiu aquest capítol se centra en l'estudi del parcel·lari centuriat detectat a l'entorn de *Iesso*, i en l'anàlisi final, establim una seqüenciació cronològica en què tractem els antecedents ibèrics i l'evolució del territori en època medieval i moderna per observar quina fou l'evolució del territori i del parcel·lari centuriat romà.

Una consideració molt important sobre la que volem incidir especialment és la decisió que vam prendre de no delimitar *a priori* la zona objecte del nostre estudi, és a dir, els límits espacials de la nostra recerca han vingut marcats per l'estudi de les traces del parcel·lari centuriat i pels seus límits; així doncs, el territori estudiat finalment ha estat el resultat de l'anàlisi arqueomorfològica realitzada.

El primer pas d'aquesta investigació va ser l'anàlisi detallada de la documentació gràfica més significativa que existeix del territori que havíem decidit estudiar. Aquesta anàlisi ens va portar a la definició d'una serie de traces i eixos viaris amb una mateixa

orientació en la qual podem observar una estructuració del territori que es corresponia amb l'orientació del possible *Kardo Maximus* de la ciutat de *Iesso*. A continuació vam procedir a l'estudi detallat de la possible modulació d'aquests eixos per tal de poder determinar si existia un mòdul romà que pautés la disposició d'aquests eixos.

Aquest primer treball es va complementar amb l'estudi de la documentació medieval dels segles XI-XIII que podia aportar informació sobre la morfologia viària i cadastral. En una segona fase hem ampliat aquesta recerca i hem estudiat la informació continguda en la documentació generada en els segles posteriors.

L'estudi de la toponímia també ha estat un element present en la nostra recerca. Hem realitzat un buidatge dels topònims que podien tenir un origen preromà i romà. Hem seleccionat aquells topònims que fan referències a límits (termini, portell, llinars...) perquè podien ser referències fossilitzades dels límits dels camps o de la centuriació.

En tercer lloc hem realitzat un inventari dels jaciments arqueològics d'època ibèrica i romana i hem analitzat la seva relació amb el parcel·lari que proposem.

Per últim vam realitzar unes prospeccions selectives per reconèixer els camins i elements destacats del paisatge, així com dels jaciments arqueològics més significatius.

Tota aquesta documentació ha estat treballada amb un programa GIS⁹⁹ adaptat a les necessitats de la recerca arqueològica.¹⁰⁰

Documentació utilitzada

Documentació cartogràfica

No hem realitzat un estudi exhaustiu de tota la documentació cartogràfica existent d'aquesta zona sinó que hem fet una selecció. La documentació utilitzada ha estat bàsicament la publicada en el segle XX.

La documentació cartogràfica de base que hem fet servir són els mapes a escala 1/25.000 publicats pel Servei Cartogràfic de la Generalitat de Catalunya. Aquesta escala era prou gran per poder treballar amb detall i a la vegada tenir una visió global del

⁹⁹ Voldria agrair a la doctora Carme Ruestes el seu assessorament i guia en la utilització del programa GIS.

¹⁰⁰ Aquest programa ha estat aplicat també en el projecte *Forma Orbis Romanorum* desenvolupat des de l'I.E.C. i la UAB i en el projecte *Territoris antics a la Mediterrània i la Cossetània Oriental*, centrat en l'àrea del Penedès. Aquests dos projectes han estat duts a terme sota la direcció de Josep Guitart, i en el cas del territori del Penedès, amb Josep Maria Palet i Marta PRevosti com a coordinadors del projecte

territori que hem treballat. Els mapes confeccionats en aquesta escala són relativament recents ja que daten dels anys vuitanta.

En aquesta escala hem utilitzat els ortofotomapes publicats també per l'Institut Cartogràfic de la Generalitat de Catalunya. Ens han servit sobretot per comparar-hi la informació de la fotografia aèria, ja que l'escala 1/25.000 s'acosta força a l'escala del material aeri utilitzat, que està a escala 1/33.500 aproximadament.

Hem utilitzat els mapes a escala 1/50.000 editats pel Servicio Geográfico del Ejército concretament els fulls 360, 361, 389 i 390; hem buidat des de les primeres edicions realitzades entre els anys 30 i 40 fins a les darreres de 1986 i 1991. Això ens ha permès fer un estudi comparatiu i detectar elements del paisatge actualment desapareguts o molt deteriorats, com alguns camins locals. A escala 1/50.000 també hem disposat dels mapes comarcals corresponents a les comarques de la Segarra i l'Urgell editat pel Servei Cartogràfic de la Generalitat de Catalunya.

Un altre document cartogràfic que hem treballat especialment són els ortofotomapes a escala 1/5000 de l'Institut Cartogràfic de la Generalitat de Catalunya. Aquests documents ens han servit sobretot per a treballar el parcel·lari del territori estudiat i per a detectar elements que en les fotografies aèries no resultaven gaire clars. L'inconvenient de treballar en aquesta escala és que suposa una pèrdua de la visió de conjunt i, a més, obliga a utilitzar un gran nombre de fulls per cobrir tota la zona estudiada. Tot i això, hem obtingut uns resultats molt satisfactoris del buidat d'aquest tipus de document, sobre el qual hem treballat principalment la xarxa viària. Bona part dels camins i carreteres actuals tenen el seu origen en època medieval i també en època ibèrica i romana. En el nostre estudi hem intentat destriar aquells camins que podien ser restes fossilitzades del parcel·lari que s'han mantingut a través dels segles.

El treball sobre documents cartogràfics també ens ha permès senyalitzar sobre el paisatge tots aquells altres elements que podrien haver fossilitzat l'orientació de la centuriació: ens estem referint a ermites, cementiris, nuclis actuals de població, creus de terme, límits de terme municipal... Tots aquests indicis ens permeten completar la visió del possible parcel·lari.

Fotografia aèria

El tipus de fotografia utilitzada ha estat la fotografia aèria vertical. Hem utilitzat el vol amb recobriment estereoscòpic realitzat entre els anys 1956 i 1957, també conegut com

“Vol Americà”. Com ja hem dit, aquest material fotogràfic és a una escala aproximada de 1/33.500.

El treball de fotointerpretació ens ha permès tenir una imatge del paisatge relativament antiga, d'un moment anterior a la mecanització intensiva dels camps de l'Urgell i la Segarra, quan el parcel·lari encara devia conservar bona part de la seva estructuració medieval i moderna.

L'anàlisi estereoscòpica combinada amb la utilització dels mapes topogràfics ens ha servit per poder observar com el relleu va condicionar l'establiment del cadastre i com ha influït en la seva conservació.

Finalment hem utilitzat el suport de la cartografia digital com a base per a l'elaboració dels mapes que il·lustren l'estudi arqueomorfològic. El suport utilitzat ha estat el mapa digitalitzat de Catalunya a escala 1:50000 en format DXF que permet fer aplicacions d'AUTOCAD i treballar amb el programa geogràfic ARCWIEW.

Documentació escrita

La documentació escrita constitueix un suport imprescindible en els estudis de territori i d'evolució del paisatge. El mètode de treball ha consistit en intentar estudiar de manera sistemàtica i regressiva tota la documentació escrita que pogués aportar informació sobre el territori i les vies des del segle XX fins el XI (moment en que apareixen els primers documents sobre Guissona).

En la primera fase de la nostra recerca, vam decidir estudiar només la primera documentació, la corresponent als segles XI, XII i XIII. Aquesta documentació podia proporcionar informació sobre la morfologia del territori corresponent a un moment històric en què encara podien conservar-se elements d'època anterior, com podia ser el període romà. En la segona fase hem ampliat considerablement l'estudi de la documentació, i hem intentat consultar el màxim nombre de documents que poguessin contenir referències a la xarxa viària, toponímia o elements desapareguts avui dia. Aquesta documentació es troba als Arxius Capitulars de la Seu d'Urgell i de Solsona. La documentació més antiga, corresponent als segles XI al XIV es troba publicada en bona part en diversos articles,¹⁰¹ fet que ens ha facilitat la nostra tasca.

¹⁰¹ La major part d'aquesta documentació ha estat publicada a la revista *Urgellia* per Cebrià Baraut, Domènec Sangés i A. Bach.

Hem treballat amb tota una sèrie de documentació editada referida a transaccions de terres com vendes, testaments, donacions. Ens interessava sobretot recollir topònims que poguessin fer referència al període preromà i totes les mencions possibles a la xarxa viària i de camins d'aquests moments.

El primer document important que trobem en la documentació del segle XI, datat concretament el 2 de novembre de 1024, i sobre el qual hem treballat especialment, és el judici celebrat a Guissona per dirimir el conflicte entre el bisbe Ermengol de la Seu i el noble Guillem de la Vansa (aquest últim sembla que s'havia apropiat de forma indeguda d'unes terres que es trobaven dintre del terme de Guissona).

En aquest document es descriu detalladament quins són els territoris adscrits a la ciutat i quins són els seus límits. Aquesta confrontació de límits és summament interessant ja que ens parla de la ciutat de Guissona en els moments immediatament posteriors a la seva conquesta; els límits que ens dóna són molt importants perquè podria existir la possibilitat que aquests tinguessin un origen anterior.

En segon lloc, trobem tot un llistat de topònims i noms de poblacions que semblen anteriors a la reocupació cristiana i que podrien tenir un origen preromà o romà: seria el cas de les poblacions de Talteuul (Talteüll), Archels (els Arquells), Lauri (el Llor)... Trobem també referències a elements topogràfics com ipsa Acuta (Tossal de l'Aguda) o l'estranya menció a ipsam Antiquam que sembla fer referència a una riera. Més endavant tornarem a tractar la informació que ens dóna aquest document.

Pel que fa a les referències a camins, en la documentació més antiga hem recollit un total de nou mencions a camins esmentats com *strata*, quatre referències a camins denominats *strata publica* i cinc referències a un camí de més importància que apareix denominat com *via*. En l'apartat dedicat a l'estudi de la xarxa viària hem intentat realitzar la identificació entre aquestes mencions i els camins actuals. Els resultats no sempre han estat satisfactoris, però creiem que els resultats han estat molt positius i com veurem més endavant hem aconseguit identificar bona part de les mencions altmedievales.

Altres referències interessants són les mencions d'alguns topònims dels que pensem que podem assegurar el seu origen romà; aquest seria el cas de la menció a unes terres que tenen el nom de *Villa*: **“Per hanc scripturam vendicionis vendimus vobis medietate de ipsa terra que vocant Villa. Et advenit nobis ipsa terra per parentorum seu per ullasque modas voces. Est predicta terra in comitatu Urgello, infra terminum castro Gissona, in nuncupatione locum Villa”**(doc. 56 del recull de

D. Sangés). El topònim que reben aquestes terres podria perfectament fer referència a l'existència d'un enclavament rural romà del qual en aquell moment ja no quedés cap resta visible. Aquesta partida de terres podria correspondre a la partida anomenada el Vil·lar, que segons Camps i Cava es trobava a la quadra del poble actualment desaparegut de Vilamur.

En total hem treballat sobre un total de 250 documents editats corresponents a la Segarra i l'Urgell de l'Alta Edat Mitjana, dels quals hem extret tota la informació possible.

La següent documentació que hem consultat es troba dipositada a l'Arxiu Comarcal de Cervera i consisteix en els capbreus de diverses poblacions de la Segarra, l'Anoia i l'Urgell realitzats entre el segle XVI i finals del segle XVII. Els capbreus consisteixen en documents on s'hi anotava els reconeixements fets pels emfiteutes als senyors directes on es reconeixia la subsistència dels drets dominicals. Aquest documents contenen a més a més la relació dels bens afectats, la seva situació i superfície i les seves afrontacions. En la descripció d'aquestes propietats i de les afrontacions de les mateixes es pot extreure gran quantitat d'informació sobre la xarxa viària d'època medieval i moderna i de la toponímia local. Els documents consultats són els següents:

- Capbreu de La Curullada, 1538
- Capbreu de Robiol, 1549
- Capbreu de la Comunitat de Preveres de Cervera, 1557-1578
- Capbreu de Bellveí, 1573-1581
- Capbreu de la parroquia de Tàrrega, 1772
- Capbreu de Tapioles i Robiol, 1593
- Capbreu de la Parroquia de Tàrrega, 1609
- Capbreu de Granyena, 1632-1636
- Capbreu del Canós, 1659
- Capbreu de Guimerà, 1660
- Capbreu de Puigvert, 1666
- Capbreu de la Prenyanosa, 1666
- Capbreu del Portell, 1666
- Capbreu del Capítol i Canonges de l'Església de Santa Maria de Guissona, 1667
- Capbreu de El Far, 1667-1667
- Capbreu de Vallfogona i d'Albió, 1681

- Capbreu de Fluvià, 1693

Tota aquesta documentació la hem utilitzat en la descripció dels eixos viaris i la descripció dels camins que semblen modular i perpetuar el traçat de la centuriació de *Iesso*.

Recull de toponímia

El recull de topònims ens ha semblat un element d'interès per a la nostra recerca, ja que poden fer referència a elements més antics del paisatge que ja no es conserven físicament, com antics límits de camp o de terme. També podem trobar antropònims llatins que poden ser una recordança dels antics propietaris d'època romana. Hem recollit bàsicament tots els topònims que podien tenir un origen preromà i romà i topònims relacionats amb els límits de camps o límits de terme.

Una eina bàsica per al nostre recull ha estat el treball realitzat per Albert Turull, que, amb el títol d'"Els topònims de la Segarra", aplega la major part dels topònims de llocs habitats a la comarca tradicional de la Segarra. L'autor intenta explicar l'origen i significat dels seus noms i recull les mencions documentals d'aquestes poblacions.

Altres obres consultades, especialment per a la zona de l'Urgell, La Conca de Barberà i l'Anoia, han estat els *Estudis de Toponímia Catalana* i l'*Onomasticon Cataloniae* ingent obra fruit del treball incansable de Joan Coromines i algunes obres d'Enric Moreu-Rei.¹⁰²

Per la nostra banda hem recollit tots els topònims presents a la cartografia estudiada que podien resultar d'utilitat en la nostra recerca i també els topònims presents en la documentació medieval i moderna consultada.

A continuació hem confeccionat dos llistats; el primer està integrat per topònims d'origen preromà i el segon per topònims provinents d'antropònims llatins.

Topònims d'origen preromà

¹⁰² E. MOREU-REI, *Els nostres noms de lloc* (Mallorca: Ed. Moll, 1974).

BIOSCA: Coromines, Moll i Turull es mostren d'acord sobre l'origen preromà d'aquest topònim, però sense especificar a quina família lingüística pertany.

ESTARÀS: Topònim d'origen preromà. Coromines apunta la possibilitat que sigui una sufixació cèltica.

GÀVER: Topònim d'origen preromà. Sembla que es podria adscriure a la família iberobasca.

IVORRA: Aquest topònim, segons Moreu-Rei, provindria d'una arrel iberobasca IB que significaria "aigua". Coromines, més prudent, confirma que és preromà, però sense concretar a quina família pertany.

OLUGES: Coromines, als *Estudis de Toponímia Catalana*, planteja la teoria de que OLUJA, en singular, tingui un origen iberobascoide i significaria "la cabana de dalt". Turull també s'inclina cap a aquesta darrera teoria.

ONDARA: Aquest topònim correspon a un antic castell i poble, actualment desapareguts, i al riu Ondara, que neix en aquest indret. Tots els especialistes coincideixen en que aquest topònim té un origen preromà, en concret iberobasc, relacionat amb la paraula ONDAR que té el significat de "sorra de riu".

TALTEÜLL: Aquest topònim podria tenir un origen preromà, però resulta difícil afegir quina seria exactament la seva arrel. Turull proposa la hipòtesi d'una composició entre un mot celta "TAL" i un de bascoide "TAÜLL", però amb reserves, ja que resulta estranya aquesta combinació de famílies lingüístiques diferents.

Topònims derivats d'antropònims llatins

BELIANES: segons Turull, aquest topònim té el seu origen en una variant femenina de l'antropònim llatí BELLIVS, que també ha estat recollit com ABELLIVS, ABILIVS o ABILLIVS (TURULL, 1991, p.60).

BORNIONA:

FLOREJACS: Segons Coromines, el nom d'aquesta població prové de FLORIDIACOS, derivat de l'antropònim llatí FLORIDIVS (COROMINES, 1995, P.230).

FLUVIÀ: Segons Coromines, podria ser que el nom d'aquest antic nucli de població avui desaparegut tingués el seu origen en l'antropònim llatí FVLVIANVS (ETC II, 83).

GRANYENA: Tots els autors estan d'acord que aquest topònim derivaria sufixat en –ENA, de l'antropònim masculí llatí GRANIVS (TURULL, 1991: 194).

LLORAC: Aquest topònim provindria del nom LAVRUS amb sufixació en –ACVM (TURULL, 1991: 227).

TORÀ: Aquest topònim derivaria del llatí TAVRANVM, sufixació regular de l'antropònim llatí TAVRVS (TURULL, 1991: 474)

* * *

Un segon bloc de indicis toponímics els tenim en una sèrie de topònims que semblen estar relacionats amb la presència de restes arqueològiques a la zona.

Aquest seria el cas del topònim VILA i els seus derivats que, com podem veure en el fitxer de jaciments, apareix en relació amb gran quantitat de restes arqueològiques:

- En zones conegudes com “Els Vilars”, trobem jaciments a Belianes i Tàrrega. Aquest topònim apareix també en altres indrets que podrien contenir restes arqueològiques i on podria ser d'utilitat realitzar prospeccions: Guissona i Vallfogona de Riucorb.
- Amb el topònim “Vilots”, trobem un jaciment a Ossó de Sió i tres partides de terres a Tàrrega, Bellveí i Tarroja.
- El topònim “Vilar” apareix en un jaciment, El vilar de Verdú i com a topònim a Granyena i l'Ametlla de Segarra.
- “Vilassos” és un dels topònims que estan relacionats amb restes arqueològiques: els Vilassos de Bellveí, els Vilassos de Tarroja, els Vilassos de Nalec, els Vilassos de Castellnou d'Oluges i els Vilassos de Tàrrega. També apareix aquest al Llor i a Ribé.
- Per últim trobem un jaciment amb el nom d’“el Vilet” a Sant Martí de Riucorb.

Un topònim que podrien relacionar amb l'existència de *villae* romanes seria PALAU, segons R. Martí, els *palatia* rurals serien una institució creada el segle VIII amb la conquesta islàmica: aquests *palatia* serien *villae* d'època romana que, un cop conquerides pels musulmans, van ser adscrites al palau emiral i fortificades. Així doncs, Palou de Sanaüja, Palou de Torà, Palouet, Els Palaus de Vallfogona, Palamós i Palau d'Anglesola podrien haver tingut el seu origen en una *villa* d'època romana. També trobem aquest topònim com a nom d'algunes partides de terres on han aparegut alguns establiments d'època romana; aquest seria el cas de la vil·la d’“els Palaus” de Guimerà.

Un altre topònim relacionat amb la possible presència de troballes arqueològiques seria els que fan referència a TORRE o CASTELL. Les restes estructurals d'època

ibèrica i romana han estat denominades i confoses molt sovint amb les d'època medieval: d'època ibèrica tenim Puig Castellar, també conegut com les Guixeres, que s'ha interpretat com un poblat ibèric; d'època romana tenim Castellsalvà a Belianes, Castell Lliuró a Castellnou d'Ossó, el Castellot a Tàrrega... També trobem jaciments d'època ibèrica i romana sobre els que es van produir nous emplaçaments en època medieval i que també apareixen denominats com castells o torres.

Uns altres topònims que apareixen amb freqüència associats a restes arqueològiques són els de MORA i MORO, ja que molt sovint la tradició popular relaciona qualsevol resta d'estructures i ruïnes amb l'època musulmana. Seria el cas del Cementiri de la Mora (Granyanella), el Mas de Mora (Verdú), Clot del Morè (Tàrrega). En el cas del Pla de les Tenalles de la Mora (Granyanella) s'hi afegeix també el topònim Tenalles, que fa referència a l'abundància de restes ceràmiques que devien existir en aquest indret.

2.1. EL MEDI FÍSIC

Topografia

El relleu d'aquesta zona es troba integrat dintre de l'anomenat Altiplà Central de Catalunya, que a la vegada és un sector de la Depressió Central Catalana. El seu relleu es caracteritza per les abundants restes sedimentàries que es van dipositar en el període terciari i pels terrenys oligocènics propis de la conca lacustre que durant l'Oligocè ocupava la depressió interior de Catalunya.¹⁰³ La composició litològica determina el relleu ja que l'erosió ha actuat de manera diferencial segons la duresa dels materials. Així les capes més dures, formades per roques dures, calcàries i gresenques constitueixen relleus sobresortints i abruptes. En els punts en què les capes s'han disposat de forma horitzontals han donat lloc a petites plataformes que, quan hi ha una inclinació més accentuada, determinen uns costers que es descomposen en una sèrie de bancals.¹⁰⁴

El marge est de l'Altiplà forma la carena divisòria d'aigües entre la conca mediterrània (amb les conques de l'Anoia, el Gaià, el Francolí i el Llobregat) i la del Segre, amb alçades que oscil·len entre els 700 i els 800 m. Aquesta plataforma està orientada en sentit nord-est per la seva banda més elevada, i davalla vers el sud-oest en forma de lleuger pendent.

Els límits que presenta aquest Altiplà són bastant clars pels costats sud, nord i est: al nord queda tancat pel Pre-Pirineu, a l'est i sud queda limitat pel Sistema Mediterrani. A l'oest els límits orogràfics no són tan clars.

L'aspecte que presenta el paisatge és bàsicament de dos tipus: per una banda trobem turons de poca altura que apareixen flanquejant llargues valls obertes que presenten un relleu molt suau. El segon tipus de paisatge que trobem en aquest altiplà són les planes, com són la Plana de Guissona i la Plana d'Urgell.

La plana d'Urgell ocupa tota la zona est de la comarca actual de l'Urgell, es troba situada entre la serra d'Almenara i el riu Corb i queda delimitada per la banda oest per les terrasses del Segre i per la banda est per les costes segarrenques. Aquest terrenys són planers i amb problemes de drenatge. Com a conseqüència de la construcció del Canal

¹⁰³ SOLÉ SABARÍS, *Geografia de Catalunya* vol. II, Barcelona, 1964, p.513.

¹⁰⁴ Idem, p.513.

d'Urgell, les transformacions d'aquesta plana han estat força importants i s'ha procedit a una regularització del terreny.¹⁰⁵

La xarxa hidrogràfica

La xarxa hidrogràfica que s'origina en aquesta zona segueix el pendent de les capes geològiques i per tant resulta amb un traçat lleugerament radial. En la zona que abarca el nostre estudi trobem el naixement de diversos afluents de tres rius importants com són el Segre, el Llobregat i el Gaià.

La conca del riu Segre és la més important de tot l'Altiplà i la que té uns afluents de més entitat en aquesta zona: el Llobregós, l'Ondara, el Sió i el Corb. Tots quatre estan orientats de llevant cap a ponent i podem dir que el poblament humà des del primer moment s'ha concentrat a les seves ribes i a l'entramat de rieres que creuen la zona.

El riu Llobregós, és el que amb un recorregut de 47 quilòmetres, es troba a la part més septentrional del nostre territori; ha donat lloc a una vall ampla amb turons de poca alçada; des d'aquesta vall es controlen els passos naturals procedents de la zona del Solsonès i de la costa seguint la via del Llobregat vers les planes lleidatanes.¹⁰⁶

El riu Sió es forma prop de Sant Domí a uns 730 m d'altura, encara que en realitat comença una mica més avall amb les deus d'Estaràs.¹⁰⁷ Té un recorregut de 64 quilòmetres i travessa l'Altiplà en una orientació lleugerament inclinada vers el nord-oest fins que desemboca en el Segre a la comarca de la Noguera. A la capçalera es troba dins d'una marcada vall fins al terme de Tarroja de Segarra; a partir d'aquest punt es mou en una zona menys encaixonada.

El cabal d'aigua que porta el Sió en l'actualitat és pràcticament nul però es té constància que en èpoques històriques anteriors la quantitat d'aigua era més elevada; la reducció és conseqüència de la sobreexplotació actual del riu.¹⁰⁸

¹⁰⁵ “Actualment, i a causa d'aquest canal, tota la zona es troba molt transformada, fins al punt que és extremadament difícil de reconèixer i definir la xarxa hídrica original. Els moviments de terra, tal i com ja s'ha apuntat més amunt, han estat espectaculars, de tal forma que avui en dia no hi ha cap estany ni cap aiguamoll, i molts tossals han estat total o parcialment arrassats, moltes vegades per explotar les graveres. Tot i això, a més de destruir molts jaciments arqueològics, fa molt difícil intentar fer una reconstrucció detallada de l'ambient clímax abans de l'acció antròpica.” a PUCHE, J.M., “Evolució del poblament i relacions macroespacials durant l'edat del bronze a l'Urgell” a *Revista d'Arqueologia de Ponent*, núm. 3, 1993, p.21-64.

¹⁰⁶ J. PERA, *La Romanització a la Catalunya Interior: estudi històrico-arqueològic de Iesso i Sigarra i el seu territori*. (Barcelona: Tesi Doctoral inèdita. U.A.B. 1993), 27.

¹⁰⁷ SOLÉ SABARÍS, Op. Cit. p.511-513

¹⁰⁸ Aquest aspecte queda recollit també en l'article de Josep Maria Puche de la següent manera: “El Sió actualment porta tan poca quantitat d'aigua que la denominació de riu sona a eufemisme. Històricament, però, s'ha constatat una reducció important en el cabal, fins i tot en els darrers anys. El sobreaprofitament

El riu Ondara o Reguer¹⁰⁹ neix a 780 m d'altura sota l'ermita de Civit, a Santa Fe, i té el recorregut més curt, amb 35 quilòmetres. Es mou dintre d'una vall estreta. Aquest riu té un petit afluent, el Cercavins, que li subministra una quantitat considerable d'aigua. Aquest riu, en arribar a la Plana d'Urgell, perd el seu curs i l'aigua es consumeix per evaporació i per filtració a la capa freàtica, formant en algunes zones estanys i zones d'aiguamolls. En l'actualitat, tots aquests estanys i zones pantanoses han estat dessecades.

En darrer lloc trobem el riu Corb, amb un recorregut de 57 quilòmetres, que neix a la font de Rauric a Llorac a 762 metres d'altura. Aquest curs fluvial si que manté el seu recorregut quan arriba a l'Urgell i acaba desembocant en el riu Segre.

La conca del riu Corb forma una unitat geogràfica precisa que en època ibèrica i romana es trobà densament poblada.

La major part d'aquests rius pràcticament desapareixen en arribar a la Plana d'Urgell. Tots quatre tenen cabal suficient per ser captats per recs i canals petits. Però a partir del març es queden sense aigua en aquesta zona.¹¹⁰ A la tardor i també a la primavera podem experimentar fortes crescudes, conegudes com a rubinades, que poden arribar a provocar destrosses considerables.

Tot i això aquests quatre afluents són els únics que aporten un cabal d'aigua més o menys regular al llarg de tot l'any; les nombroses rieres i torrents només porten aigua en els mesos de pluja o en moments puntuals.

Clima

La configuració del relleu amb escasses variacions d'altura, dóna com a resultat unes característiques climàtiques força uniformes. L'altitud mitjana entre 400 i 600 metres, que resulta relativament elevada, fa que els hiverns siguin freds, amb gelades freqüents i nevades ocasionals, i els estius calorosos. Podem dir que ens trobem en una zona de transició entre el clima continental i el clima mediterrani. Les serralades que s'aixequen als marges nord, est i sud de l'Altiplà funcionen com a barreres naturals que aïllen

dels recursos hídrics, la deforestació de tota la regió i un conreu extensiu han hagut de provocar a la força una disminució dels nivells freàtics a causa d'una reducció de la infiltració i retenció de l'aigua de pluja." a PUCHE, J.M., Op. Cit. p.31

¹⁰⁹ Aquest darrer nom apareix documentat en més d'una ocasió a la documentació medieval dels segles XI i XII.

¹¹⁰ SOLÉ SABARÍS, Op. Cit. p.541

aquesta zona dels vents humits procedents del Mediterrani i dels vents pirinencs, fet que accentua els trets continentals del clima.

L'índex de pluviositat és força baix amb una mitjana de 400 i 500 mm anuals que es concentren a la primavera i a l'estiu (en el segon cas en forma de tempesta).

Recursos vegetals i explotació agrària

Com hem dit, aquesta zona pertany per la seva situació geogràfica a la Depressió Central de Catalunya i, per tant, entra en el domini mediterrani continental, on predominen les alzines (*quercus*). La vegetació apareix directament relacionada amb les característiques dels sòls. Les roques a partir de les quals s'han desenvolupat els sòls de la Segarra i l'Urgell són les calcàries, sorrenques, margues i guixos.¹¹¹ Aquests materials han donat lloc als sòls següents:

Rendzines.

Sòls terrosos calcaris

Rendzines terroses com a tipus intermedi

Des del punt de vista agrícola, els sòls que ofereixen condicions més favorables al desenvolupament de la vegetació, i per tant de les tasques agrícoles, són els del segon grup, els sòls terrosos calcaris, que de fet ocupen l'extensió més gran de totes les terres favorables al desenvolupament vegetal de tota l'àrea de conreu de la zona que estudiem. L'humus, que és la cobertura de substàncies orgàniques del sòl, és escàs en tot el territori, fet que fa necessari afegir-hi adobs apropiats (nitrats, fems...).

Els terrenys més apropiats per al conreu, serien els sòls lleugers i poc compactats amb un bon drenatge. En aquestes comarques es localitzen en els fons de valls i barrancs parcialment reomplerts de materials provinents de la deposició al·luvial; pel fet d'estar enclotats queden protegits dels rigors hivernals. Dins d'aquest apartat també s'inclouen els terrenys més propers al llit dels rius, però fora de la seva àrea inundable.

Aquestes són terres de secà, però ens trobem amb uns sòls que tenen una gran permeabilitat, de manera que poden condensar la humitat atmosfèrica i resistir les sequeres habituals en aquesta zona. Estadella aporta una hipòtesi molt interessant: segons el seu estudi es dedueix que aquestes terres calcareoterroses unides a uns matisos climàtics definits, a una topografia característica..., van ser en temps passats aptes per

¹¹¹ R. ESTADELLA TORRADEFLOT, "Biogeografia de la Segarra" *Ilerda n°XLIII. Instituto de Estudios Ilerdenses*, 1982, p.301-333.

una vegetació més variada i propícia als cultius mediterranis com la vinya, l'olivera, l'ametller etc.

Pel que fa a la vegetació, ens trobem amb una cobertura vegetal en franca regressió per la desforestació continuada des de l'Edat Mitjana per guanyar terres de conreu. La vegetació està condicionada per ser una zona de transició entre el clima mediterrani i el continental i per l'existència de zones amb un grau més elevat d'humitat.

A les terres més baixes, temperades i àrides de la comarca trobem un domini de l'alzina de carrasca (*Quercus ilex* subespècie *rotundifolia*) que en l'actualitat constitueix un estrat arbori en procés de regressió. Com a conseqüència d'aquesta degradació, trobem un paisatge dominat per la garriga (*Quercus coccifera*).

A les zones més humides, com són els altiplans orientats al nord trobem roures (*Quercetum faginal*) formant boscos aïllats en vies de desaparició. En el moment present les rouredes estan cedint espai a les pinedes (*Pinus clusiana*) i en els llocs més frescos al pi roig (*pinus silvestris*).

En les zones on trobem cursos permanents d'aigua trobem vegetació higròfila; aquest tipus de vegetació el trobem en les ribes i als fons de les valls dels rius que travessen la zona. Les espècies detectades són: alguns tipus de salzes amb les arrels que abasten una gran profunditat (*Salix Alba*), pollancre negre (*Populus nigra*), freixes de gran desenvolupament (*Fraxinus excelsior*) i jonc. Es troben restes d'arbres que fan pensar que en èpoques anteriors aquests rius havien estat més cabalosos.¹¹²

En resum podem dir que la coberta vegetal autòctona es troba en procés de degradació i retrocés per l'acció de l'home.¹¹³

El conreu majoritari actualment és el de cereals; pel que fa als cereals de conreu tradicional, els més conreats són el blat i, en segon lloc, la civada. A partir de 1934 s'han introduït els conreus d'ordis cervesers destinats a la producció de cervesa a Lleida. També ocupen un lloc important els cultius arboris. En època medieval i moderna la vinya havia tingut un paper molt important,¹¹⁴ però amb la plaga de la fil·loxera va retrocedir de manera espectacular i avui dia té una producció marginal.

¹¹² Arbres propis de zones molt humides com l'om o l'àlber.

¹¹³ Segons dades de R. Garrabou l'àrea cultivada de la Segarra representa un 65% de la superfície total. D'aquest total, un 14,3 % s'ha posat en cultiu en tot el segle.

¹¹⁴ Trobem nombroses referències a vinyes en els testaments i donacions que es conserven a partir del segle XI.

L'ORGANITZACIÓ DEL TERRITORI DEL *MUNICIPIUM IESSIONENSIS*: EL PARCEL·LARI CENTURIAT

L'estat de la recerca

A finals dels anys vuitanta, membres de l'equip de la Universitat de Barcelona dedicat a l'estudi de l'organització dels territoris en l'Antiguitat ja havien assenyalat que en els camins més propers a Guissona s'observava una modulació dels camins que semblava adequar-se a una cadastració del territori.¹¹⁵ Però en aquest estudi només es va centrar en un territori molt petit que no anava més enllà de la població de Tarroja. Paral·lelament a aquest primer estudi arqueomorfològic un equip dirigit per Lurdes Burés i Esther Gurri van realitzar diverses campanyes de prospecció per intentar ampliar el coneixement que es tenia del territori.¹¹⁶ La interrupció d'aquesta recerca va impedir que es pogués assolir resultats més concloents sobre l'existència d'un parcel·lari centuriat.

En Joaquim Pera en la seva tesi doctoral es feia ressó d'aquests plantejaments però la seva recerca no es centrava en aquest aspecte concret del territori i per tant aquesta possibilitat seguia sent només un punt de partida per a futures investigacions.

Nosaltres hem partit d'aquesta hipòtesi i hem examinat el territori a partir d'aquesta orientació. Així doncs, no ha estat una tria arbitrària, sinó que pretenia corroborar les investigacions i hipòtesis plantejades per altres autors. A partir d'aquest hem observat que, efectivament, sembla que alguns dels camins que tenen la mateixa orientació que el suposat *kardo* de la ciutat presenten una modulació, basada en un mòdul de vint *actus*, i molt nuclis actuals de població coincideixen amb cruïlles de la centuriació romana.

El punt de partida de la nostra hipòtesi sobre l'existència d'una possible centuriació ha estat l'orientació que ens dona el Camí Vell de Guissona a Cervera. Aquest eix travessava la població de Guissona en sentit nord-sud i continuava fins arribar aproximadament a l'alçada de Selvanera. Aquest camí ja havia estat considerat per altres investigadors, com Joaquim Pera i l'equip de recerca encapçalat per Josep

¹¹⁵ BURÉS, L.; GURT, J.M.; MARQUÉS, A.; TUSET, F. "Cadastrés d'època romana de les ciutats de Tarraco, Ilerda i Iesso" *Tribuna d'Arqueologia 1988-1989*. Generalitat de Catalunya, p. 113-129.

¹¹⁶ BURÉS, L.; GURRI, E.; RICH, A. *Memòria de les prospeccions realitzades a la Plana de Guissona*, memòria inèdita dipositada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1990.

Maria Gurt, com la prolongació en l'ager de *Iesso* del *kardo maximus* de la ciutat romana.

A continuació fem una descripció de les traces d'aquest parcel·lari en relació a tots els elements que les poden definir: xarxa viària, jaciments arqueològics, fonts documentals i toponímia.

Descripció de les traces corresponents als possibles kardines de la centuriació

Kardo 0

Aquesta traça es correspondria amb el *Kardo Maximus* de la ciutat de *Iesso*. Aquest eix per la banda sud coincideix parcialment amb l'actual camí vell de Guissona a Cervera, mentre que pel nord arriba fins Mas Mascó, hi es desvia en aquest punt per dirigir-se a la població de Selvanera.

Per la banda sud ha experimentat alguns processos de captació, en funció dels nuclis importants d'època medieval i moderna. Així, aquest eix es desvia per arribar a Tarroja, mentre que el traçat original que originàriament devia arribar fins a Bellveí ha desaparegut pràcticament. Tot i això, mitjançant la fotografia aèria i l'anàlisi del parcel·lari hem pogut distingir una sèrie de traces en els límits dels camps, que bé podrien correspondre al traçat antic d'aquest eix.

En el capbreu de Bellveí realitzat entre el desembre de 1573 i el setembre de 1581 trobem nombroses mencions a un camí esmentat com "camí de la font" que anava de Bellveí a Guissona:

"en la partida anomenada la Creu, lo qual afronte a sol ixent ab lo camí qui va de Bellvehí a Guissona, camí de la fon"¹¹⁷

"en la partida de los Planys de la Creu, lo qual afronte a sol ixent ab lo camí qui va del lloc de Bellvehí a Guissona"¹¹⁸

" en la partida dita dels quadros, lo qual afronte a sol ixent ab lo camí qui va de Bellvehí a Guissona, a sol ponen ab un altre camí dit de la font qui va del dit lloc a Guissona"¹¹⁹

Sembla que a finals del segle XVI hi havia dos camins que menaven de Bellveí a Guissona; un camí menava per la Partida de la Creu i era anomenat el Camí de la Font,

¹¹⁷ *Copia simple del Capbreu del lloch de Bellbehí, rebut en poder de Rafael Montaner notari de Cervera, 1573 des 22-1581, set,5, Arxiu Comarcal de Cervera, p. 12 (recto)*

¹¹⁸ Op. cit. p.20 (verso)

¹¹⁹ Op. cit. p.20 (verso)

mentre que l'altre camí travessava la Partida dels Quadros. Sembla que el camí local que ha continuat en ús és el que passa per la partida dels Quadros. La restitució de traces ens fa pensar que el camí de la font, avui desaparegut, seguia el traçat de la traça *Kardo 0*.

Bellveí queda exactament en una de les cruïlles de la nostra restitució de la centuriació, i es troba a uns 100 *actus* de Guissona. Sortint de Bellveí, es pot continuar aquesta traça a partir del camí que es dirigeix al sud cap a Tarroja i d'un dels límits de terme del municipi de Tarroja, que queda exactament aliniat amb el *Kardo 0*.

Entre els terrenys anomenants de Tudela i el municipi de La Prenyanosa no trobem cap traça visible d'aquest eix. A partir de la població de la Prenyanosa trobem traces en el parcel·lari, però no permeten fer una restitució segura.

Nosaltres hem recorregut tot el camí fins arribar a La Prenyanosa i hem pogut constatar-ne algunes. El camí es troba limitat per murs de pedra seca i, en alguns trams en què aflora la roca natural, hem pogut veure les marques deixades per les rodes dels carros, fet que reforça l'antiguitat d'aquest camí.

A partir d'aquest punt el traçat resulta incert, com ja hem dit, i a més, trobem tota una zona de turons a l'est de Cervera que, segurament podria haver estat deixada com a zona sense centuriar; a les fonts sobre agrimensura trobem sovint mencions a zones muntanyoses que es troben al bell mig d'un territori centuriat i que no han estat sotmeses al procés agrimensor.

Un cop superat el serrat de Comalat tornem a trobar traces de la centuriació que ens porten fins a la població de Llindars. Resulta significatiu el possible origen d'aquest topònim, que seria una substantivació de l'adjectiu llatí *LIMITARIS* "que marca límits". Tots els estudiosos ho posen en relació al moment de la reconquesta, però potser podríem remuntar-nos al període romà i pensar que fa referència a algun límit de la centuriació.

Pel que fa a la documentació medieval, hem trobat una sèrie de mencions que pensem fan referència a aquest eix, i que anem a detallar tot seguit:

"Et est ipsa terra et vinea infra terminos de Gisona in quadra Belvezino. Et in frontat ipsa terra et vinea a parte orientis in vinea de nos vinditores et de Bonus Omo, et de meridie in orto de Arnallo Gocfredo et de **occiduo in strata**, a parte circi vel aquilonis in reguero" (22 de Febrer de 1057).¹²⁰

¹²⁰ D. Sangés, "Documents de Guissona del segle XI.", a *Urgellia* 2, 1979, 237

Hem intentat situar l'emplaçament aproximat d'aquests camps; creiem que el torrent a què fa referència la paraula “reguero” és el torrent de Torrauba i, per tant, l'únic camí que trobaríem en direcció oest seria el camí de Guissona a Cervera.

Tot i això, creiem que les mencions més segures i que fan referència a camins d'entitat més important, són les mencions a vies; Chouquer assenyala que les referències de vies públiques o camins públics (*strata publica*) poden fer referència a antics camins d'època romana.¹²¹ Pensem que aquest camí, que es correspon amb el *Kardo Maximus* de la ciutat, podia haver constituït una de les vies de comunicació més importants de la zona, i fins i tot podria connectar amb la via que anava de Tarragona a Lleida.

El primer document que trobem amb una menció d'aquesta via està datat el 27 de febrer de l'any 1096, en què es tracta una venda de terra a la quadra de Fluvià:

“Est predicta terra in comitatu Urgello, infra terminos de Gissona, in quadra de Fluvia. Et afrontat prescripta terra de uno latus in terra de Mir Guilelm, de alia parte in terra de Ermengod qui iam fuit, de parte .III. in **ipsa via**, de .III. vero parte in terra de Guilabert.”¹²²

Un altre menció que sembla referir-se a aquesta traça, seria un document, datat el 18 d'agost de 1131, en que s'arrenden cinc peces de terra a la quadra de Torrefeta; la cinquena peça sembla que limitaria pel cantó est amb aquest camí: “Et ipsa .V. sorte affrontad de oriente **in via que pergít a Gisona**, de meridie in alodio de Ramon Bonefilii, de circi in alodio de Pere Gombal.”¹²³

Aquesta menció sembla referir-se clarament a aquest camí, ja que el terme de Torrefeta queda al cantó oest respecte de Guissona; així doncs, la referència a una via que porta a Guissona ha de correspondre forçosament a aquest camí.

Pel que fa a jaciments arqueològics que podríem relacionar amb aquesta via, tenim el jaciment de **Sant Romà** (núm.4), que es troba en el tram al nord de Guissona i que també apareix relacionat amb un topònim curiós: l'ermita de Sant Romà.¹²⁴ Aquest Sant Romà correspon a una petita església, avui totalment enrunada. L'església de Sant Romà era la capella parroquial del petit nucli de Rubiol, avui desaparegut. La primera referència a aquesta església data del 1040.

¹²¹ G. CHOUQUER, *Les cadastres romains. Approche morphologique et problèmes* vol. II. (Besançon: Thèse pour le Doctorat de IIIe cycle, 1982), 430 i 434.

¹²² D. SANGÉS, Op. Cit., p. 288.

¹²³ C. BARAUT, “Els documents de Guissona, dels anys 1101, 1150” a *Urgellia* 9, 1988-1989, 228.

En aquests terrenys s'han recollit en superfície ceràmica feta a mà, fragments d'àmfora romana, terra sigil·lata indeterminada i *tegulae*. Tot i les reserves que planteja el fet que no s'hi hagin trobat restes constructives podríem pensar que es tractaria d'un dels assentaments rurals de l'ager de *Iesso*.

L'any 2000 es va posar al descobert un establiment romà desconegut fins aquell moment, **la vil·la del Capell** (núm. 54), aquest establiment rural se situa a tocar del traçat hipotètic del *Kardo 0*. Les excavacions d'urgència van posar al descobert una vil·la, de la que s'han documentat una trentena de murs que delimiten vuit estructures d'habitació; és possible que la vil·la sobrepassi els límits de l'excavació. També s'han trobat tres *lacus* de mides diverses.¹²⁵

El breu estudi superficial de la ceràmica exhumada en l'excavació permet establir una seqüència cronològica que situa aquest establiment en un període que aniria des del segle IV d.C. fins al segle VII d.C.

La traça k.1

Aquesta traça es correspondria amb el primer possible kardo que trobem en direcció oest. Aquesta traça presenta discontinuïtats i es troba desapareguda en diversos punts del suposat *kardo*.

El tram més ben conservat és el que va de Guarda-si-venes fins a la cruïlla amb el camí de Gra a Vicfred. En tot aquest traçat el camí es troba exactament a 20 *actus* del *Kardo Maximus* de la ciutat. Tot aquest camí es troba delimitat per murs de pedra seca a banda i banda i també vam poder apreciar les marques de carro allà on aflorava la roca natural. Els elements més rellevants en relació a aquest camí són:

En primer lloc, el jaciment de la **Vinya del Polit** (núm. 13): els treballs de conreu han fet aparèixer ceràmica romana i materials constructius que fan pensar en un possible establiment rural.

En segon lloc trobem l'ermita de Sant Macari que sembla funcionar ja el 1034 com a església de la població, avui desapareguda, de Tapioles. És possible que potser ja fos un punt destinat al culte en època anterior a la conquesta cristiana.

¹²⁴ Joaquim Pera en la seva tesi doctoral apuntava la possibilitat que aquest Sant Romà no fes referència a cap sant sinó que fos una deformació de "send romà", és a dir, "camí romà".

¹²⁵ E. NADAL; J. SERRA, "La vil·la tardorromana del Capell (Cervera, Segarra)" dins *Actes de les jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2000. Comarques de Lleida*. Lleida, 30 de novembre i 1 i 2 de desembre de 2000: 389-409

Si continuem aquesta traça, veiem que a partir d'aquesta cruïlla queda captada i desviada cap el municipi de Torrefeta. L'alineació d'alguns límits del parcel·lari podrien ser un indicatiu del traçat antic d'aquest camí.

A partir d'aquest punt, sembla que el tram de la carretera local L-311 coincideix aproximadament amb aquest *kardo*, fins arribar on aquesta carretera coincideix amb el límit de terme entre Guissona i Tarroja. En aquest tram no es pot apreciar cap element que doni idea de l'antiguitat del camí ja que les obres de condicionament d'aquesta carretera han eliminat qualsevol vestigi d'època precedent.

En el capbreu de l'any 1573 de Bellveí sembla que s'esmenta el camí de Tarroja a Bellveí que correspon parcialment a la carretera local L-311:

“Tot aquell tros de terra dit lo clos, situat dins dit terme de Bellvehí, en lo lloch anomenat lo Clos, lo qual afronte a sol ixen y a mitgorn ab lo camí qui va del predit lloch de Bellbehí a Tarroja part y part ab lo torrent del Prat”¹²⁶

En aquest punt el camí ha patit un procés de captació i desviació per anar a Tarroja, de manera que no resulta visible cap traça anterior, ni tan sols en el parcel·lari. A partir d'aquest punt no tornem a trobar cap element clar d'aquest eix fins arribar a l'alçada de la Prenyanosa, on trobem un camí, a uns 500 metres de la població, que enfila cap a Cervera. Aquest camí seria la continuació d'aquesta traça, que ha experimentat una desviació per tal de dirigir-se a Cervera, que en època medieval i moderna es va convertir en la població més important de tota la zona. En tota aquesta part del traçat de l'eix no trobem cap element rellevant que puguem relacionar amb aquest camí.

Pel que fa a la documentació medieval, no hem trobat cap document que haguem pogut relacionar amb certesa amb aquest eix viari. Tot i això, el fet que una part del seu traçat correspongui a un camí situat a una distància exacta d'una centúria respecte al *Kardo Maximus* sembla un indicatiu clar que ens trobem amb un eix de la centuriació.

Traça k.2

Aquesta traça es troba en millor estat de conservació per l'extrem sud, a partir de Torrefeta, que per la banda nord; a l'alçada de Guissona no es detecta cap indicatiu rellevant que permeti una restitució fiable.

¹²⁶ Còpia simple del Capbreu del lloch de Bellbehí rebut en poder de Rafel Montaner notari de Cervera 1573, des. 22, 1581, set, 5, Arxiu Comarcal de Cervera, p.15 (verso)

La traça conservada arrenca del camí que surt del camí que va de Gra a Vicfred en direcció a Torrefeta. Aquest camí ha sofert el fenomen que es coneix com desdoblament, ja que trobem dos camins que es dirigeixen a Torrefeta, i que disten entre ells menys de 500 metres.

Per la banda sud de Torrefeta trobem un camí que reconeixem com la continuació de la traça. El camí en aquest punt es presenta força deformat però, després de fer una petita corva per salvar una suau elevació, torna a seguir la traça original fins arribar a Tarroja. El camí es presenta flanquejat per murs de pedra seca. A la sortida de Tarroja la traça es fa una mica sinuosa i a l'altura de la Mata coincideix amb el traçat de la carretera local L.311, on el camí es presenta asfaltat.

A partir de la zona coneguda com la Franquesa tornem a trobar un camí local sense asfaltar, que es pot anar seguint fins arribar a Cervera. En alguns punts trobem murs de pedra seca delimitant el camí, mentre que hi ha trams en què aquests no són visibles. Aquest eix equidista del *kardo maximus* seixanta *actus*.

Tot i que trobem un buit de traces entre la partida de la Mata i la partida de les Franqueses, és gairebé segur que aquest camí arribava fins a Cervera sense interrupcions; en el capbreu de la Comunitat de Preveres de Cervera de l'any 1557 trobem la següent menció: “in partida de franquesa ab occidente ab lo camy de la dreuera de Tarroja”. És possible que aquesta dreuera a que s'al·ludeix, fos la nostra traça viària que encara es trobava en funcionament en aquells moments i comunicava Tarroja i Cervera.

En un capbreu de 1666 del terme de La Prenyanosa també s'esmenta un camí de Tarroja a Cervera però la identificació amb l'eix que ens ocupa no és tan segura.

Tant Torrefeta com Tarroja de Segarra es troben justament en cruïlles de eixos de la xarxa centuriada, fet que resulta molt significatiu, i que reforça la nostra teoria.

Cal destacar també que l'origen etimològic de Torrefeta és segurament “Turrifracta”, es a dir, “torre trencada”; en els primers documents de la zona apareix esmentada d'aquesta manera. Podem pensar, que, si a principis del segle XI s'esmenta alguna mena de construcció ruïnosa en aquest indret, podria tenir el seu origen en època romana. També s'ha de destacar que Tarroja es troba a la mateixa distància de Guissona que de Cervera, exactament a 6,5 km. de totes dues poblacions.

L'indici arqueològic més interessant és el jaciment dels **Vilassos de Tarroja** (núm. 30) que es troba situat a l'entrada del poble. Per les excavacions realitzades i l'estudi dels materials realitzat per Joaquim Pera sabem que es tracta d'un establiment romà

amb una cronologia que aniria des del segle I a.C. fins al Baix Imperi. Aquest jaciment es troba just al costat d'aquest eix, seguint per tant l'orientació de la centuriació.

Traça k.3

L'estat de conservació d'aquesta traça és pràcticament nul, no s'ha conservat cap traça sobre el terreny que permeti una restitució hipotètica, tot i que en el parcel·lari s'observa una orientació nord-sud que podria respondre a l'orientació general de la centuriació.

Al nord de Guissona trobem un tram de camí que s'acosta força al traçat del límit teòric de la centuriació; es tracta d'un camí carreter que unia La Morana i Guarda-si-venes; aquest camí apareix esmentat en el Capbreu de Tapioles i Robiol de l'any 1593 com “[...] un camí vell que va de La Morana a Guardasivenes”, sembla que en aquesta data ja era considerat un camí força antic, tot i la manca de precisió del terme “vell”.

Només hem trobat una carretera al sud de Montoliu de Segarra en direcció a Albió que per espai de quaranta *actus* segueix el traçat d'aquest eix. Aquesta traça ens sembla que podria ser una resta fossilitzada de l'antic *kardo*.

Traça k.4

Aquesta traça presenta un bon estat de conservació, encara que presenta algunes discontinuïtats. En la seva part nord trobem un camí que va des del Barranc de la Vantalada fins a la població de la Morana; tot i que queda una mica desplaçat respecte de l'eix de la nostra restitució, pensem que forma part de les restes fossilitzades d'aquest *kardo*; aquest camí sembla força antic, es troba limitat en alguns trams per murs de pedra seca, i fins i tot, hem pogut documentar algun tram en què el camí es trobava totalment abandonat. D'altra banda, hem detectat zones del camí que semblen més modernes i, en efecte, un pagés ens va explicar que cada any l'ajuntament (aquest camí es troba dintre del terme municipal de Guarda-si-venes) condiciona els camins, fet que fa difícil distingir traces antigues sobre el terreny.

En la nostra restitució, hem observat que Sant Martí de la Morana queda just al costat del nostre hipotètic eix, fet que resulta indicatiu que en l'època de fundació d'aquest poble encara seguia funcionant.

La següent resta del *kardo* la trobem en un tram de camí situat entre dos camins en direcció est-oest: el primer seria el camí vell de Gra a Vicfred i el segon la carretera entre Torrefeta i Concabella. Entre aquestes dues carreteres trobem un camí que coincideix exactament amb el nostre eix hipotètic. Aquest camí presenta les mateixes

característiques que hem vist en els anteriors: murs fets amb pedra seca a banda i banda i senyals de les rodes dels carros en alguns punts on aflora la roca mare.

Tornem a trobar traces de l'eix en un camí que va parar a Sedó. Aquest camí es troba bastant deformat perquè ha anat adaptant-se als accidents topogràfics.

El següent tram d'aquest eix el trobem en un camí que surt del petit nucli de la Cardosa en direcció a Cervera. Aquest camí es troba força abandonat, segurament pel fet que la Cardosa no és un nucli habitat de forma permanent i per tant els camins han deixat de ser transitats.

El darrer tram ben conservat el trobem just per sota de Cervera. Aquest darrer tram està format en part per un camí que surt aproximadament de Sant Pere el Gros, i va a donar a la carretera local L-214. Un tram d'aquesta carretera forma part d'aquest eix fins arribar a la població de Gramuntell, on es converteix en un camí carreter que va a trobar el camí que es dirigeix a Montornés de Segarra.

Aquest eix és un dels que tenim conservats en una extensió més llarga, tot i que el seu recorregut es troba molt modificat, i fins i tot desaparegut.

Des del punt de vista arqueològic, cal ressenyar la possible proximitat d'un jaciment d'època romana. El jaciment de **la Clusca** (núm.5) seria un establiment romà. Diem possible, perquè nosaltres no vam detectar cap vestigi del jaciment en les prospeccions realitzades. En tot cas es tractaria d'un establiment rural.

Traça K.5

Aquesta traça presenta discontinuïtats, però es pot fer una restitució bastant aproximada de quin devia ser el seu traçat. Pel nord es pot seguir el seu recorregut a partir del camí que surt de Palou de Sanaija en direcció al barranc de la Vantalada.¹²⁷ El camí que trobem, es troba molt refet per les tasques anuals de condicionament dutes a terme pel municipi del qual en depèn.

El següent tram que trobem es localitza en el camí que va fins a Gra, i surt d'una cruïlla situada a l'est de la població de Sant Martí de la Morana. En aquest tram, vam observar que el camí encara conservava l'aspecte típic dels camins de la comarca: murs fets de pedra seca a banda i banda, encara que en algun tram no es conserven.

¹²⁷ El topònim Vantalada apareix ja esmentat en el primer document de Guissona de l'any 1024 com *vallisdalada*.

La població de Gra es troba exactament en una cruïlla de la nostra centuriació. Segons la reconstrucció etimològica feta per Albert Turull, aquest topònim vindria del substantiu comú en llatí vulgar GRADA, derivat al seu torn del substantiu clàssic GRADUS,¹²⁸ tot i que no en tenim una absoluta certesa, podríem pensar en un origen romà del topònim.

El següent tram que tenim perfectament conservat, és el camí que surt de Gra per anar a trobar el camí en direcció a Concabella i Torrefeta. Aquest tram coincideix exactament amb l'eix proposat per nosaltres com a possible *kardo* de la centuriació. A partir d'aquest punt en què el nostre eix es troba amb el camí de Concabella a Torrefeta, només trobem traces discontinües. N'hi ha un bon indicatiu en el camí que va a parar a l'Hostal de Riber, del qual trobem una resta fossilitzada en un petit camí a la zona anomenada Los Domenges, i tornem a trobar restes en el camí que porta fins l'Hostal de Riber. Aquest Hostal, que devia ser punt de parada en la ruta medieval i moderna que portava a Hostafrancs, es troba curiosament en una cruïlla de la centuriació proposada. La població de Riber també queda alineada amb el *kardo* que estem restituint. La primera menció que trobem d'aquesta població data del 1027; així doncs, no podem esbrinar si el seu origen es remunta a un període anterior.

A continuació només tornem a trobar una traça en un camí que parteix de la Bassa Nova en direcció a la Cardosa. Aquest camí aviat es desvia per anar cap a la població de la Cardosa. La població de la Cardosa se situa pràcticament a sobre del nostre eix. A partir d'aquest punt perdem tota traça de continuïtat, encara que podem suposar que devia continuar fins a l'alçada de Guimerà.

Traça K.6

L'eix que es correspondria a la traça K.6 no s'ha pogut restituir de forma satisfactòria. Només hem pogut distingir dues traces que ens ha semblat que podrien haver format part d'aquest eix.

La primera traça la trobem en el camí que surt del Mas d'en Porta per dirigir-se a Sant Martí de la Morana; podria ser que el camí que hi ha una mica per damunt d'aquest mas formés part també d'aquest eix, però ens ha semblat que quedava massa desplaçat per poder-lo considerar com una traça fiable.

¹²⁸ A. TURULL, *Els topònims de La Segarra*. (Cervera: Publicacions del Centre Municipal de Cultura de Cervera 1991), p.188.

El segon indicati d'aquest eix no el trobem fins arribar a l'alçada de Cervera. Es tracta d'un límit de terme del municipi de la Curullada. Els límits de terme poden haver conservat restes de divisions anteriors; per tant, no ens sembla inversemblant que aquest límit, que coincideix amb la centuriació, sigui una resta dels límits de l'ordenació romana.

El darrer indicati el tenim en un petit camí que es troba a l'est de l'Ametlla de Segarra que presenta la mateixa orientació que el *kardo*. Aquest camí es troba entre camps de conreu i per tant pot haver experimentat fenòmens de desplaçament.

Traça K.7

Aquest eix no presenta gaires restes conservades. Per la banda nord i central trobem un seguit de camins que mantenen la mateixa orientació, però que queden massa desplaçats de l'eix teòric per poder ser considerats part del *kardo*, en tot cas, poden considerar que l'orientació general de la centuriació ha marcat l'orientació d'aquests camins.

La resta més clara la tenim en la carretera que surt de Montornés en direcció a l'Ametlla de Segarra. Tot i que no és una traça que es mantingui absolutament rectilínia i presenta algunes sinuositats per adaptar-se al terreny, coincideix amb força exactitud amb aquest *kardo* de la centuriació. Aquest camí apareix ja esmentat en el Capbreu de la Vil·la de Granyena del 1632-1636¹²⁹ com el "camí qui va de Montornés a l'Ametlla" fet que ens assegura que com a mínim és un camí d'època moderna.

Traça K.8

Aquest eix no presenta tampoc un bon estat de conservació. Tot i que hem observat molts camins que mantenen l'orientació nord-sud, només hem pogut restituir un petit tram a la zona que es coneix com el Clot dels Canimaro.

Un altre camí que segueix l'orientació d'aquest eix és un camí que comunica la població de la Curullada i Granyanella, tot i que queda una mica desplaçat respecte al traçat d'aquest eix. Aquest camí apareix documentat ja l'any 1538 en el Capbreu de La Curullada: "...afrontat a mig jorn ab **lo camí qui va a Sant Donat**...a tremuntana ab lo camí real".¹³⁰ L'ermita de Sant Donat es troba a tocar del poble de Granyanella.

¹²⁹ *Capbreu de la vil·la de Granyena, 1632-1636*, Fons Notarial de l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera

¹³⁰ J. ROMEU, *Capbreu del castell, lloch y terme de la Curullada, 1538 maig, 2- 1538, octubre, 7*, Fons Notarial de l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera, p.3

Sembla que els camins detectats, que no coincideixen amb els *limites* de la centuriació, travessarien les centúries pel mig. Així doncs, podrien tractar-se de camins i límits secundaris anomenats *limites intercisivi*. Aquest podria ser el cas del camí que es dirigeix des de Montcortés fins a la carretera del Canós a Cervera.

En tota aquesta zona hem pogut observar, mitjançant l'anàlisi de la fotografia aèria, que el parcel·lari segueix un orientació nord-sud que podria ser una reminiscència de la centuriació romana.

A tocar d'aquest eix trobem el jaciment de **Sant Pere de la Curullada** (núm.57), aquest es troba situat al costat de la cruïlla del Camí Vell entre Cervera i Tàrraga i el camí entre la Curullada i Granyanella.

Aquest jaciment només es coneix a partir dels materials recollits en prospecció que són molt abundants i que han proporcionat moltes dades sobre la cronologia d'aquest establiment rural; la forquilla cronològica en que ens movem aniria des de la primera meitat del segle I d.C. fins a finals del segle VI d.C. com a mínim. Cal destacar que en les prospeccions dutes a terme per Oriol Saula, arqueòleg i conservador del Museu de Tàrraga, aquest va constatar que la part residencial d'aquest establiment semblava trobar-se sota el nucli urbà de La Curullada; aquesta dada sembla donar força a la hipòtesis que alguns nuclis medievals tindrien el seu origen en establiments d'època romana.

Traça K.9

Aquest eix presenta algunes traces que permeten la seva restitució. El traçat hipotètic d'aquest *kardo* passaria per l'actual municipi de Florejacs, que queda sobre el nostre eix. El nom d'aquest municipi sembla tenir una arrel llatina: es tractaria d'un antropònim llatí, FLORIDIACVS, (derivat al seu torn de FLORIDIVS)¹³¹ que hauria evolucionat fins a l'actual Florejacs; de fet, tenim la certesa del poblament romà en aquesta zona ja que no gaire lluny es troba l'establiment romà de les Maleses, del qual parlarem més endavant.

Una mica per sota d'aquest municipi trobem un camí que aviat es desvia per dirigir-se a Sisteró; aquest camí coincideix amb el traçat de l'eix que proposem. Creiem que aquest camí originàriament devia arribar fins al mateix Florejacs, encara que no en tenim una certesa absoluta. El següent tram el trobem força allunyat d'aquest: es tracta

¹³¹ J. COROMINES *Onomasticon Cataloniae* vol.IV. (Barcelona: Curial Edicions Catalanes. Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona "La Caixa", 1995), 230-231.

d'un camí que es troba entre l'Aranyó i la carretera de Canós a Cervera. No hem detectat cap element més que ens pugui ajudar a restituir aquest eix en aquesta zona.

Per la banda sud trobem el Camí Ral de Montblanc a Cervera que en el tram entre Passanant i el Molí de la Cadena s'ajusta força al traçat d'aquest eix. El Camí Ral, que provinent de Montblanc, unia Cervera i Guissona amb Tarragona, està documentat des d'època moderna, però és molt possible que aquest itinerari pogués haver funcionat des d'època romana, ja que és el camí que connecta de manera més directa *Iesso* i *Tarraco*.

Traça k.10

L'eix designat amb aquest nom, és un dels *kardines* més ben conservats de la centuriació.

El primer tram de la nostra centuriació el trobem en el camí que arrenca del camí que va en direcció a les Pallargues. El camí que ens interessa arriba a la població de Sisteró travessant-la i es pot resseguir fins a cobrir unes cinc centúries. Sisteró apareix mencionat ja l'any 1094; probablement aquest topònim sigui fruit d'un trasllat de la població occitana de *Sisteron*, produït durant la Reconquesta del segle XI. Però a banda d'això es podria contemplar la possibilitat que Sisteró pogués provenir de *sisteró*, nom de diverses mesures antigues que derivarien del llatí *sextarius*.¹³²

En el seguiment que n'hem fet hem pogut comprovar que està asfaltat fins arribar a la carretera local L-303, i per tant resulta difícil distingir-hi qualsevol traça més antiga.

Aquest camí travessa la carretera local L-310 i continua un tros més fins que va a parar a uns camps. En aquests camps no es distingeix cap traça clarament, però sembla bastant probable que el camí va desaparèixer en successives ampliacions dels terrenys de conreu. Tornem a trobar restes del possible *kardo* un cop passada la carretera local L-303, en un camí que es dirigeix a la població de Muller situada just a sobre de l'eix.

El camí continua travessant aquesta població, avui deshabitada, fins arribar a l'antic camí que devia anar de Montcortés a l'Aranyó, i aquí el perdem. Aquest tram no es troba asfaltat i les condicions de conservació no són gaire bones.

Tornem a aparèixer traces d'aquest eix a partir de la població de la Cardosa, en un camí que surt a uns metres a l'est d'aquesta població. Aquest camí baixa fins arribar al Turó de les Bruixes, on es desvia lleugerament per tal d'evitar aquest accident topogràfic, i baixa fins al Pla de Fonolles, on queda captat per la carretera, N-II, en direcció a Cervera.

A partir d'aquest punt no tornem a trobar-ne cap indicatiu fins arribar a l'alçada de Montornés de Segarra. Trobem un camí a un quilòmetre aproximadament a l'oest d'aquesta població, en la partida coneguda com la Comalloba, que segueix el mateix traçat que el barranc del coll de les Fontetes que es troba al costat. Aquest camí va en direcció a Guimerà i experimenta una desviació per dirigir-se a aquest nucli.

En el tram comprès entre el nucli de Sisteró i la cruïlla entre el Camí Vell de Les Pallargues a Guissona, i el Camí Vell de Sisteró a Florejacs, vam realitzar una prospecció intensiva dels camps situats a banda i banda del camí, els resultats fóren molt positius ja que vam detectar un jaciment desconegut fins aquest moment que hem batejat amb el nom de **Sisteró** (núm.18); es troba a tocar del nucli de Sisteró i de fet creiem que part del poble s'assenta sobre aquest jaciment. Els materials recollits semblen correspondre a un establiment rural amb una cronologia que se situa entre el II d.C. i el segle IV d.C.

Alineat amb aquest eix trobem el jaciment dels **Quintals** (núm.89), es troba situat en un punt elevat, al costat del camí esmentat entre Montornés i Guimerà. La zona ha sofert molts aterrossaments però segons l'I.P.A.C. en superfície eren visibles restes de molí circular i fragments de ceràmica ibèrica comuna i pintada, indicis que feien pensar en un possible establiment rural d'època ibèrica.

Traça k.11

Aquesta traça es correspondria pel nord amb el camí que comunica les Pallargues amb el Camí Vell de Guissona a Tàrrega. D'aquest topònim corresponent al castell i població en tenim constància des del 1040. Segons Coromines i Turull,¹³³ aquest nom es deuria a un ètim llatí PALEARICA. Tot i que tots dos autors assenyalen que aquesta procedència no implica pas que el topònim com a tal hagi de procedir de la llengua llatina, podem deixar aquesta porta oberta, ja que aquest eix es superposa a l'actual població de les Pallargues. A partir de les Pallargues no trobem cap traça clara, però es pot observar en el parcel·lari una clara orientació de les feixes paral·lela a aquest possible eix.

La següent traça clara es troba en el camí que surt de la població de Riudovelles, passa pels Plans de Muller i arriba fins al camí antic que anava de l'Aranyó fins la

¹³² A. TURULL, Op. cit. 1991, p.445

¹³³ A. TURULL, Op.cit. p.306

Figuerosa. Aquest camí no coincideix amb aquest *kardo* però presenta la mateixa orientació, de manera que podria ser un dels *limites intercisivi* de la centuriació. Un cop superat aquest camí, en trobem un altre que travessa la Coma Ferrera i que presenta la mateixa orientació que el nostre eix, de manera que podria ser-ne una resta d'aquest. La darrera traça que podríem posar en relació amb aquest eix, és el camí que va des del Canós fins a la Fonollera.

Traça k.12

Aquesta traça no resulta massa clara. L'únic tram que ens sembla una mica segur és el tram sud; una mica abans de creuar la carretera, N-II, trobem el límit de terme de la població de La Curullada per la banda oest. Creiem que aquest límit podria conservar el traçat de l'antic eix de la centuriació.

Aquest límit té la seva continuació en el camí que travessa el riu Ondara i baixa fins arribar a la Pleta del Castell. Aquest camí coincideix en bona part amb el límit municipal de la població de Granyanella per aquesta banda. El camí no presenta un traçat continu, sinó que es perd a l'alçada del turó de la Madruganya, tanmateix, la seva coincidència amb el límit del terme municipal ens permet de fer una restitució de la part que en falta i establir amb una certa seguretat el traçat de l'eix que anomenem K.12, que devia correspondre's aproximadament amb aquestes traces actuals.

Traça k.13

Aquesta traça resulta visible pel sector nord. L'element més important d'aquesta traça correspondria al límit de terme de Coscó pel cantó est, ja en la comarca de l'Urgell. Trobem un límit de terme que pràcticament té la mateixa orientació nord-sud que la centuriació proposada.

La continuació d'aquest límit es troba en un camí que baixa des de la partida coneguda com lo Reclau. Aquest camí baixa fins a trobar una cruïlla, on trobem una masia coneguda com el Mas d'en Claret.

A continuació trobem un camí que baixa fins a Montroig de Segarra i que ha experimentat diverses desviacions i desplaçaments, fàcilment explicables en funció de les successives ampliacions dels camps de conreu que van apropiant-se poc a poc del traçat del camí, i desplaçant-lo. Per tal d'arribar a Mont-Roig, el camí experimenta una captació cap aquesta població, de manera que queda desviat de l'eix original.

Tornem a trobar restes d'aquest eix en un camí que surt de la carretera que va en direcció a Ossó de Sió. Aquest camí baixa pels Plans de Llenguaxeixuta i aquí, experimenta una captació per anar a trobar el camí dels Reguers.

A partir d'aquest punt no trobem més indicis fins arribar a la Nacional II on trobem un camí que va en direcció al turó de la Bassadolça i la Torre d'en Magres. La darrera traça d'aquest eix es troba en un camí al nord de Guimerà, el qual es dirigeix cap aquesta població des de la partida coneguda com les Velles amb Barbes. Aquest camí presenta adaptacions al terreny i algunes sinuositats.

Traça k.14

Aquesta traça correspondria a un hipotètic eix que travessaria la població de Bellver d'Ossó. De fet, trobem un camí en direcció nord-sud que va a parar a Bellver; aquest camí no acaba de coincidir exactament amb el traçat del *kardo*, ja que ha experimentat algunes desviacions. Podem pensar que aquest camí és una resta fossilitzada de l'eix de la centuriació, ja que en algun tram coincideix de forma exacta amb el possible *kardo*.

La població de Bellver d'Ossó queda just sobre l'eix que proposem; té una posició estratègica, ja que es troba just a la vessant d'un puig,¹³⁴ cosa que no es contradia amb el fet que s'alinei amb l'orientació de la centuriació.

No tornem a trobar vestigis d'aquest eix fins que arribem al camí que surt del camí que porta a la Figuerosa; aquest camí voreja el Turó de Madruganyes (o de la Madruganya) i desapareix en uns camps una mica més avall. A partir d'aquest punt trobem restes de l'eix en el parcel·lari de la zona de la Corbella, on trobem camps amb límits que coincideixen amb el traçat de l'eix. A la Corbella també, trobem un camí que té la mateixa orientació nord-sud, que podria ser una resta d'aquest eix.

En el sector sud trobem restes bastant escadusseres; un cop travessat el riu Ondara, apareix un camí que baixa per la partida de les Garrigues Baixes i va a parar a la Pleta del Pubillet que segueix l'orientació de la nostra centuriació. En aquesta zona, el parcel·lari també presenta una orientació en direcció nord-sud, que referma l'existència de la centuriació amb l'orientació proposada.

Traça k.15

¹³⁴ Segons Turull, aquest topònim està relacionat amb la forma arcaica del verb *veure*, que és possible que faci referència a la vista estratègica que es té des d'aquesta posició.

La restitució d'aquest eix resulta difícil pel sector nord; en primer lloc trobaríem la població de Renant que quedaria sobreposada a l'eix de la centuriació. A continuació trobem un camí que parteix del camí vell de Guissona a Tàrrega i que manté l'orientació nord-sud, però tot i quedar una mica desplaçat respecte al traçat que proposem. En tot cas, podem suposar que aquest camí podria haver format part de la xarxa de camins secundaris de la centuriació.

A partir d'aquest punt observem que tots els camins presenten una orientació molt diferent fruit del traçat medieval. No tornem a trobar restes d'aquest eix fins arribar al camí que va en direcció a la Figuerosa. Aquest camí, que sembla força antic, no va a parar directament a la població de la Figuerosa, sinó que queda a uns metres del poble. Aquesta població queda molt propera a l'eix del *kardo* i es sobreposa a un possible *decumanus* de la centuriació.

Traça K.16

Els vestigis més al nord d'aquest eix, els trobem en el camí que va de la Teuleria a Castellblanc. Aquest camí no es troba asfaltat, i ni tan sols surt en els mapes a escala 1/50000.

A partir d'aquesta població trobem una zona de turons amb un relleu una mica accidentat que dificulta la troballa de restes de la centuriació. Com ja hem dit en l'apartat sobre la plasmació d'una centuriació en el territori, els agrimensors podien salvar accidents naturals com turons; així doncs, si en el seu traçat es trobaven amb un accident topogràfic com podia ser un turó l'evitaven i continuaven el mesurament reprenent l'eix a l'altra banda del turó.

La població d'Ossó de Sió queda pràcticament sobreposada a l'eix de la centuriació. Sobre l'origen del topònim d'aquesta població s'ha especulat sobre diverses teories. Coromines pensa que podria ser un topònim d'origen preromà, però ho planteja amb interrogants. D'altra banda, Albert Turull apunta la possibilitat que provingui de l'ètim llatí URSVS, amb una sufixació també llatina en -ONEM, que hauria evolucionat fins a donar Ossó.¹³⁵

Per la banda sud d'Ossó trobem un camí que es sobreposa al *kardo*. Aquest camí queda tallat per un altre que es dirigeix en sentit diagonal a Bellver d'Ossó. Creiem que

¹³⁵ L'evolució segons Turull seria la següent: URSONEM>Urson>Orsó>Ossó; A. TURULL, Op. Cit. p.304.

aquest camí antigament devia continuar en direcció sud, ja que una mica més avall, a l'alçada del Tossal Miró tornem a trobar restes d'aquest camí.

A partir d'aquest punt no trobem traces massa clares fins arribar a l'alçada del Turó de l'Ofegat, on una mica més avall, apareix una sèrie de camins, que tot i no coincidir amb l'eix, mantenen una orientació similar. L'única traça identificable amb el traçat de l'eix és un camí local, sensen asfaltar, que es troba a uns metres a l'oest de la població del Talladell. A partir d'aquest punt no hi ha cap vestigi evident de l'eix. Aquest fet ens fa pensar que el límit de la centuriació no devia anar més enllà de Guimerà.

Traça k.17

Mentre que pel sector nord no trobem cap vestigi que ens permeti realitzar una restitució convincent, per la banda sud creiem que hi ha una traça força clara en el camí de Conill en direcció als Reguers, nucli que es troba prop d'Ossó de Sió.

Aquesta traça està formada per dos camins: el primer és el petit camí local que surt de Conill, i va a parar a un camí de més envergadura com és el Camí Ral. És possible que el Camí Ral d'època moderna segueixi en part un antic itinerari d'època romana que hagués sobreviscut en el període medieval. Aquest camí experimenta una desviació respecte al *kardo* de la centuriació, perquè es dirigeix cap a Ossó de Sió.

Pel sud de la població de Conill trobem el mateix camí que segueix al llarg d'un petit tram el traçat de l'eix, però que aviat es desvia per dirigir-se a la població d'Altet. El darrer element d'aquesta traça, seria el límit de terme de la població de Guimerà, per la banda oest. Aquest límit seria el darrer element del *kardo*, ja que creiem que el riu Corb actuaria com a límit sud de la centuriació de *Iesso*.

Traça k.18

La traça designada com K.18 és de les menys visibles sobre el territori. Podem dir en general que, quant més ens endinsem en la comarca de l'Urgell, més es desdibuixa el traçat de la nostra centuriació.

D'aquesta traça en tenim restes en el límit de terme pel cantó oest del municipi de Puigverd d'Agramunt. Aquest límit coincideix de manera exacta amb l'hipotètic eix que proposem. Dintre d'aquest terme municipal i molt a prop de Castellnou d'Ossó, trobem un jaciment que presenta unes característiques molt notables. L'indret on es troba situat

es coneix com partida del Reguer, i el jaciment com **el Reguer** (núm. 22). Aquest jaciment queda molt a prop d'aquest *kardo*, a menys de vint metres, això ens fa pensar que es situa al costat d'aquest. Es tracta d'una vil·la rural que es disposa en terrasses per adaptar-se a la topografia del terreny. El fet que se situï en una vessant referma la hipòtesi sobre el traçat d'aquest eix i d'altres que travessen turons. Aquest jaciment, del qual fem una explicació més detallada en l'annex de jaciments arqueològics, sembla, per la magnitud de les troballes, una gran vil·la amb una part residencial molt luxosa. Els materials ceràmics no aportaven dades molt segures a nivell cronològic, motiu pel qual la datació es va efectuar a partir dels mosaics trobats. Alberto Balil va datar un dels mosaics extrets l'any 380. Així doncs, ens trobaríem amb una vil·la d'època baiximperial, amb un possible precedent altimperial.

Retrobem possibles traces d'aquest eix en un camí que transcorre per la partida de Calvins. Una mica més avall, a la partida de Comaterrera, es detecta la continuació d'aquest camí local, que aviat es desvia per dirigir-se a la carretera local C-240 en direcció a la població de Claravalls.

A la partida de l'Ofegat recuperem el traçat en un camí local que surt de Claravalls en direcció a Tàrrega. És possible que el traçat d'aquest camí, que sembla clarament medieval perquè segueix la disposició en forma d'estrella pròpia d'aquesta època, aprofiti en part l'estructura d'un camí anterior que seguís l'orientació de la centuriació.

Pel que fa a Tàrrega, que queda al costat d'aquest eix, tenim constància de la troballa de restes ibèriques i romanes. Concretament trobem un jaciment que queda gairebé sobreposat a aquest eix a la població de Tàrrega. El jaciment de **Comabruna** (núm. 64) es troba en el carrer del mateix nom de Tàrrega, sota un bloc de pisos. Els excavadors van detectar una seqüència cronològica que anava des d'època moderna, medieval i musulmana fins a arribar a uns estrats que van ser interpretats com baiximperials. Podria tractar-se d'un establiment rural, amb una part residencial amb un cert luxe.

La següent traça important la trobem en la carretera que uneix Tàrrega amb el municipi de Verdú. Aquestes dues poblacions es troben a una distància aproximada de cent *actus* romans; aquest fet és molt important, ja que podem pensar que aquestes dues poblacions medievals podrien haver tingut el seu origen en establiments d'època romana. El camí que uneix Verdú i Tàrrega està documentat com a carrerada en època moderna.

A l'entrada de Verdú, i a tocar de l'eix que proposem, es documenta el jaciment de la **Comavella** (núm. 81), que s'ha interpretat com una zona de necròpolis. Les necròpolis se situaven sovint al costat de camins i també podien servir com a fites que marcaven els límits de propietat.

Traça K.19

D'aquest eix hem pogut documentar una sèrie de traces i restes arqueològiques, que ens permeten confirmar-ne la topografia amb seguretat. La construcció del Canal d'Urgell i de totes les canalitzacions secundàries, ha fet que en aquest sector s'hagi modificat substancialment els camins i el parcel·lari, de manera que resulta difícil distingir traces anteriors a la construcció del Canal.

Al sector nord d'aquest eix trobem alineada la població de les Puelles; un petit camí que surt d'aquesta població, segueix el nostre eix. Aquest camí anteriorment devia continuar fins a prop de Puigverd d'Agramunt, i en trobem la prova en el camí que hi ha a la partida dels Horts, a poca distància d'aquesta població (es troba a uns 700 metres). Aquest camí, que va a parar al camí que portava a Puigverd, continua una mica més al sud en un camí carreter que porta a Montfalcó d'Agramunt. Aquest Montfalcó queda just al costat de l'eix que proposem. El fet que aquesta població estigui situada en la vessant d'un petit turó, i sembli una fundació d'època medieval, no contradiu el fet que segueixi l'orientació de l'ordenació romana. De fet, sabem per les fonts, que els agrònoms recomanaven construir els edificis rurals en llocs enlairats, on l'aire és més net. Així donc, no podem descartar la possibilitat que ens trobem en un lloc amb poblament anterior d'època romana.

A partir d'aquest punt les traces pràcticament desapareixen. El parcel·lari no ens ajuda gaire a poder veure-hi clar. Només trobem algun camí carreter bastant abandonat, que parcialment coincideix amb el traçat de la centuriació, les proves més evidents de l'existència d'aquest eix provenen de l'arqueologia, ja que just sobre aquest *kardo*, trobem tres jaciments que podrien correspondre a tres establiments rurals d'època romana.

El primer d'aquests és el jaciment del **Pla de Tàrrega** (núm. 43), situat en els camps d'aquest mateix nom, a no gaire distància del poble d'Altet. Segons els autors de la Carta Arqueològica de l'Urgell, en aquests camps apareixen en superfície ceràmiques ibèriques, ceràmica campaniana indeterminada i campaniana B-oide. Els autors de les prospeccions no van trobar en superfície cap resta constructiva. Els autors també van

recollir notícies referents a la troballa d'una sitja amb dues àmfores senceres amb numerals, un plat de vernís negre i un plom escrit. Podria tractar-se d'un dels primers establiments rurals del segle I a.C.

El següent jaciment que trobem és el dels **Clapers** (núm. 49). Aquest jaciment té les mateixes coordenades E-W que el jaciment anterior (les posem en l'annex de jaciments). Aquest jaciment es troba en la partida anomenada els Clapers. En aquests camps, s'ha documentat ceràmica ibèrica i romana (vernissos negres sense concretar-ne el tipus). No s'han trobat restes constructives, però podria tractar-se d'un establiment d'època tardorrepublikana, datació que coincidiria amb la proposada pel cadastre.

El darrer jaciment no queda exactament sobre aquest eix, sinó que té 10'' de desviació. El jaciment de **la Canaleta** (núm.65), se situa en uns camps de conreu. A la zona apareixen restes de ceràmica ibèrica comuna i pintada; ceràmica de vernís negre classificada com campaniana A i B i àmfora. També s'ha recollit un fragment de pedra de molí i ceràmica medieval i vidre. Totes aquestes restes fan pensar en un establiment rural del segle II-I a.C.; aquesta cronologia tan primerenca explicaria el fet que quedi una mica desplaçat del *kardo*, ja que potser és una ocupació anterior a l'establiment de la centuriació.

Al sud-oest de Verdú tornem a trobar restes viàries que es poden correspondre amb el traçat del *kardo*. A la zona coneguda com la Bassa Blanca, trobem un camí carreter que baixa amb una petita discontinuïtat fins arribar a la carretera local L-205, que ressegueix el curs del riu Corb i que, probablement, ha constituït una via de comunicació des d'època protohistòrica.

Traça k.20

La primera dada que podem aportar per a la restitució d'aquest eix, és el fet que dues poblacions s'hi trobem alineades: al sector nord trobem la població de Puigverd d'Agramunt, i pel sector central trobem la població de Claravalls.

Pel que fa a les dades arqueològiques, trobem un jaciment a les rodalies de la població de Claravalls, en uns terrenys anomenats **Clot del Moré** (núm. 38). Aquest jaciment es troba situat a tocar d'aquest eix, fet que corrobora la seva disposició en funció de la centuriació. En aquests camps s'ha detectat, en la prospecció en superfície, ceràmica romana dels següents tipus: terra sigil·lata hispànica (Drag.30) i sigil·lata africana, ceràmica comuna, africana de cuina i àmfora.

Al sud de la població de Claravalls, a prop del Clot de les Codines, trobem el jaciment conegut com **la Casilla** (núm. 50). En aquests camps apareixen en superfície fragments de ceràmica ibèrica comuna i pintada i ceràmica romana del tipus terra sigil·lata hispànica i africana C, ceràmica comuna i àmfora. En superfície no es detectava cap estructura visible. Tot i això, podríem trobar-nos al davant d'un possible establiment rural romà amb una cronologia del segle I al segle III d.C.

A partir de la zona coneguda com els Emprius, la carretera C-240 coincideix amb el traçat d'aquest *kardo*; aquesta carretera aprofitaria parcialment el traçat d'aquest eix.

Traça k.21

Hem pogut refer aquesta traça a partir d'alguns camins que tenen una orientació nord-sud. La primera traça la trobem en la carretera C-240, que en el tram entre Los Barrancs i el Barranc, presenta la mateixa orientació que l'eix de la centuriació, encara que només per espai d'un quilòmetre.

El següent tram es troba bastant allunyat d'aquest punt, pel cantó sud de la nostra centuriació. Es tracta d'un camí carreter en la partida coneguda com les Vinyasses, aquest camí es desvia de seguida per anar a buscar la carretera C-240, en direcció a Claravalls.

Traça k.22

Aquest eix es troba força millor conservat que els anteriors sobretot per la banda nord, per sobre del municipi d'Agramunt.

A la partida de les Quadres trobem un camí que per espai d'uns dos-cents metres segueix el traçat de l'eix. Aquest camí queda tallat per una canalització procedent del Canal d'Urgell. El tornem a retrobar una mica més avall, en el camí que porta a Agramunt a partir del Mas de Balaguero. Aquest camí té una extensió aproximada d'uns tres quilòmetres abans d'entrar en Agramunt. Tornem a detectar restes del *kardo* en un petit camí carreter anomenat "Lo camí de la Torre" perquè hi devia haver alguna construcció fortificada o una antiga torre de guaita.

El camí que porta a Santa Maria de Montgamastrell pot haver format part de la centuriació. De fet aquesta població queda sobreposada a l'eix de la centuriació. Un parell de quilòmetres per sota de Santa Maria trobem a uns metres del *kardo*, el jaciment dels **Vilars de Tàrrega** (núm. 44). En superfície es recullen materials ibèrics tardans i ceràmica romana, com terra sigil·lata hispànica (forma drag.37), comuna romana i

africana de cuina, fragments d'àmfora i material constructiu com *tegulae*. Tots aquests materials fan pensar en un establiment rural romà amb una cronologia segura del segle I al II d.C.

El següent element important és un camí, que suposem una resta fossilitzada del *kardo*, el detectem a la partida coneguda com la Quadra i segueix l'alineació de l'eix fins arribar a els terrenys coneguts com el Mor, en què el camí es desvia per anar al centre actual de la població de Vilagrassa. La desviació d'aquest eix encara es fa més patent si prenem en consideració el jaciment de **Vilagrassa** (núm. 69), que queda a tocar del *kardo*. Aquest jaciment que, per les restes arquitectòniques i musivàries sembla correspondre a una vil·la romana, amb una part residencial força luxosa, es dataria en època baiximperial.

Molt a prop del nostre eix, dintre del terme municipal de Verdú, en uns terrenys coneguts com **les Torres** (falta posar!), s'ha documentat l'existència d'un forn romà dedicat a la fabricació de teules. Aquest forn possiblement estava en relació amb un establiment rural.

Traça k.23

Aquesta traça, com l'anterior, es troba en millor estat de conservació en el sector nord del municipi d'Agramunt. En aquest sector apareix un camí paral·lel a la traça K.22 i que també va a parar a Agramunt. El podem resseguir en el límit de terme entre Mafet i Agramunt. Aquest límit forma part de l'eix proposat i a continuació trobem el camí en direcció a Agramunt. Aquest camí es troba asfaltat i per tant és bastant difícil poder detectar elements que puguin datar sobre el terreny aquest tram del *kardo*. Aquests dos eixos es troben a una distància de 20 actus, fet que confirma la nostra interpretació. Més avall del municipi d'Agramunt no trobem cap element del paisatge que ens permeti reconstruir el traçat de l'eix. Si no tenim dades morfològiques, sí tenim en canvi, algunes restes arqueològiques que queden al costat d'aquest eix i que podrien ser indicis del seu traçat.

El primer jaciment que trobem, conegut com **les Codines** (núm. 85), es troba situat en una petita elevació. En superfície es recullen restes de ceràmiques romanes dels tipus: comuna, sigil·lata hispànica, *dolia*, àmfora i restes constructives, com *tegulae*. Pita i Boleda també van documentar la troballa de dues sepultures fetes de *tegulae*. El fet de trobar terra sigil·lata aretina fa pensar en un establiment rural romà datable en el canvi d'Era i primer quart del segle I d.C.

El següent jaciment que trobem té les mateixes coordenades est-oest que l'anterior i es coneix com **Estinclells B** (núm. 86). En el moment que s'estava fent la carretera local de Tàrrega a Arbeca, i en els treballs de conreu, van aparèixer restes de murs, paviments, una conducció d'aigües, *tegulae* i estuc pintat; juntament amb aquestes estructures apareixen materials ceràmics romans: la cronologia d'aquests materials (dels quals fem una explicació més detallada en l'annex de jaciments) fa pensar en una vil·la romana, que aniria del segle I al III d.C. Aquest jaciment es troba a sota d'un tossal on hi ha un jaciment ibèric, que naturalment, queda fora del parcel·lari romà.

A la partida coneguda com els Estinclells trobem un camí que podem seguir pràcticament fins arribar al riu Corb i que hem considerat com una resta del *kardo*. Aquesta traça continua, quan el camí es desvia per anar a Sant Martí de Maldà, mitjançant un límit de terme que ha fossilitzat aquest eix. Aquest límit de terme arriba fins al riu Corb que considerem el límit de la centuriació de *Iesso* pel sud en aquesta zona.

Traça k.24

D'aquest eix no em trobem vestigis fins passat el municipi d'Agramunt. Hem documentat un camí que surt del Camí Vell de Tàrrega a Agramunt. Aquest camí baixa per la partida de Peó fins a la partida de Coscolleres. El camí, que és local, i no es troba asfaltat, es pot resseguir al llarg d'uns tres quilòmetres aproximadament, fins quedar tallat per una sèquia del Canal d'Urgell. Tornem a documentar el camí uns dos-cents metres més al sud, en un petit camí carreter que es troba lleugerament desplaçat respecte al nostre eix, però que no dubtem que en forma part. Proposem, per a explicar aquest desplaçament, que s'ha produït una ampliació del camp a costa del camí, que progressivament ha anat quedant lleugerament desplaçat.

A partir d'aquest punt el paisatge es troba molt modificat per tot l'entramat de canals i sèquies que provenen del Canal d'Urgell i pel propi Canal que travessa aquesta zona. Tot plegat ha transformat de tal manera el territori que fa gairebé impossible restituir cap element del *kardo* per aquesta banda.

Traça k.25

Hem constatat l'existència de l'eix a partir del camí que surt de Mafet cap el nord fins a uns camps que tenen per nom la Gorga. Aquest camí segueix l'eix de la centuriació. La

població de Mafet queda just a sobre del *kardo*. El topònim sembla més aviat tenir un origen àrab. Per tant hem de remuntar l'origen d'aquesta població fins als segles VIII-IX com a mínim. Pot ser que els musulmans fundessin aquesta població respectant l'ordenació d'època romana, ja que aquesta població se situa molt a prop d'una cruïlla de la centuriació proposada en aquest treball. Pel cantó sud de Mafet, surt el que podria ser la continuació de l'eix, però aquest es desvia molt aviat per anar a buscar el riu Sió.

A partir d'aquest punt comencem a trobar com en els casos anteriors totes les canalitzacions del Canal d'Urgell i resulta pràcticament impossible distingir cap traça de la centuriació romana.

Traça k.26

D'aquesta traça ha resultat impossible realitzar cap mena de restitució pel sector nord i central; el paisatge es troba molt modificat i no s'ha conservat cap indicatiu ni cap resta en el parcel·lari que permeti realitzar una hipòtesi amb un mínim de fiabilitat.

Per la banda sud trobem el camí d'Anglesola que en part podria haver format part del parcel·lari. Aquest camí experimenta una desviació i captació per anar a buscar la carretera que va de Bellpuig a Preixana.

Traça k.27

Aquesta traça, tot i resultar poc clara, presenta alguns elements que creiem que són restes del traçat original. El primer indicatiu es pot documentar en el límit de terme de la població de Preixens, i en la carretera C-240, que no oblidem que era el Camí Vell de Tàrrega. Tant el límit de terme com la carretera presenten una alineació amb el *kardo* del cadastre romà.

A continuació del límit de terme apareix un camí que també presenta la mateixa orientació i alineació que el *kardo*. Aquest camí queda captat per la població de Mafet i experimenta una desviació cap aquesta població, que fa que perdi l'orientació inicial.

Malauradament, aquest és l'únic element que ens permet reproduir el traçat de l'eix. En el sector central, no trobem cap indicatiu que haguem pogut documentar. Per la banda sud trobem una petita resta d'un camí que surt del Mas d'Estadella per anar a buscar la carretera entre Preixana i Verdú; a partir del punt en què es creua amb aquesta via de comunicació va perdent la seva alineació amb el *kardo*. Molt a prop d'aquesta traça es localitza el jaciment de **Molí d'Espigol B** (núm. 40), aquest establiment d'època

romana es situa a tocar del poblat de Molí d'Espígol sense que poguem afirmar que sigui la continuació del poblat ibèric.

Una possible resta del que podria haver estat el camí que constituïa aquest *limes* de la centuriació són les restes de l'antic enllosat del **Camí antic de Sant Martí de Maldà** (núm. 110), aquestes restes van apareixer entre dues vinyes per on antigament passava el camí vell entre Maldà i Sant Martí de Maldà. No es va poder datar l'empedrat, però a tocar d'aquesta via es va recollir àmfora africana i ceràmica romana.

Traça K.28

Aquest seria el darrer *kardo* de la centuriació que proposem; en aquest punt trobem una altra orientació que respon a l'altre cadastre detectat per l'equip de Josep Maria Gurt i que ocuparia la plana d'Urgell.

Aquesta traça es detectable desde la població de l'Almenara Alta fins a Tornabous passant per la Guàrdia d'Urgell. Trobem una carretera asfaltada amb una orientació nord-sud i amb un traçat rectilini que coincideix amb aquest possible *kardo* per un espai de mes de vuitanta *actus*. Tot i la prudència amb que expressem aquesta opinió, creiem que aquest seria el límit de la nostra centuriació per l'oest.

Traça k.a

Aquesta traça no resulta gaire evident. Els elements més visibles els trobem a partir del camí que surt del Mas Farell en direcció a l'antiga població de Rubiol. Aquest poble avui dia ha desaparegut però apareix esmentat ja el 977 i el 1040.

Una mica més avall de Rubiol, hem trobat un camí en els ortofotomapes a escala 1/5000 i a escala 1/25000 que no apareix en les escales més petites ni en el topogràfic a 1/25000. Aquest camí condueix directament a l'Obra d'En Fluvià. Sota aquest palau inacabat havia existit una antiga població del mateix nom. Turull,¹³⁶ recull les principals teories sobre l'origen d'aquest topònim. La teoria més consistent per aquest autor seria que FLVVIANVS fos la derivació a partir d'un antropònim llatí com FLAVIVS, FULVIVS o FLUVIVS. El fet de tenir una població amb un antropònim llatí, que queda aproximadament sobre el *kardo* proposat, resulta molt interessant per a la verificació del nostre parcel·lari. De fet, en els camps de conreu propers a l'obra de Fluvià s'ha recollit material ceràmic d'època romana. A partir d'aquest punt podem fer la nostra reconstrucció a partir del parcel·lari, en el que alguns límits de camps alineats amb l'eix,

són indubtables restes d'aquest eix i d'un antic camí que unia Fluvià i Cervera en època medieval i moderna que forçosament devia passar per Bellveí i del qual trobem mencions en alguns capbreus; en el Capbreu de Bellbeí datat entre els anys 1573 i 1581 trobem algunes mencions: “[...] situat dins dit terme (Bellveí) en la partida dita de farell, lo qual afronte a sol ponent ab lo camí qui va del Llor a Guissona y a tramuntana ab lo camí vell que anava a Flovià.”¹³⁷

En el capbreu de Robiol realitzat entre octubre i novembre de 1593 també s'esmenta aquest camí: “afronte a sol ixent ab lo camí que va de Flovià a Cervera”

Dintre del terme de Bellveí trobem el jaciment conegut com els **Vilassos de Bellveí**, que queda just a tocar del *kardo* que proposem. Aquest jaciment del que no tenim especificada la cronologia amb gaire precisió però que podem considerar altimperial, podria ser un establiment rural.

A partir d'aquest punt, poques dades més podem aportar, només podem afegir, com una dada més, el fet que la població de Malgrat queda al costat del nostre eix, fet que ens fa suposar que en el moment de fundació d'aquesta població encara estava vigent l'ordenació territorial romana.

Traça k.b

Aquest eix presenta una restitució bastant impossible. Pel sector nord trobem un petit indici en un camí que es localitza a uns cent metres a l'oest de la població de Massoteres. Aquest camí es pot resseguir fins al seu creuament amb la carretera de Guissona fins a Massoteres, punt a partir del qual desapareix aquest camí.

Tornem a trobar restes en el camí que porta a la població del Llor; fins a aquesta població arriba un camí, que l'uneix amb el camí de Bellveí a Sant Guim. Aquest, experimenta a la meitat del seu traçat, una desviació que creiem producte de l'ampliació dels límits d'algunes propietats a costa del primitiu traçat del camí, que d'aquesta manera, s'hauria anat desviant.

La població del Llor, que queda al costat del *kardo*, podria tenir un origen premedieval, ja que el seu nom podria remetre a un antropònim llatí, LAVRVS. Tot i això aquesta derivació no és segura, ja que també podria provenir de l'arbust del *llorer*.

¹³⁶ A. TURULL, Op. Cit. p.167-169

¹³⁷ *Copia simple del capbreu del lloch de Bellvehí rebut en poder de Rafael Montaner, notari de Cervera, 1573 desembre 22-1581, setembre, 5, Fons Notarial de l'Arxiu Comarcal de Cervera.*

Tot i això, ens hem decidit a incloure la primera possibilitat per l'alineació d'aquesta població amb un eix de la nostra possible centuriació.

Pel sector central d'aquest eix no es detecten més restes, excepte l'orientació del parcel·lari, que sembla seguir una disposició nord-sud. Per la banda sud, trobem un camí en uns terrenys anomenats Los Guixars, dintre del terme de Cervera, aquest camí s'estén per espai de vint *actus*, coincidint exactament amb la restitució del *kardo*; el camí ha experimentat modificacions importants, per un efecte de captació vers l'actual Carretera Nacional II.

La darrera evidència pel sector sud, és un camí que ha experimentat un seguit de modificacions per unir les poblacions de Rubinat i Llindars, però que per espai de seixanta *actus* manté l'orientació nord-sud. Podria ser un dels límits interns de les centúries. Tot i aquesta possibilitat, també hem d'assenyalar que aquest camí ressegueix el Barranc de Sant Romà que es troba a uns metres d'aquest.

Traça k.c

Per la banda nord trobem sobreposat a aquest *kardo*, i en una cruïlla de la centuriació proposada, el jaciment de **Sant Termini** (núm. 27), que ha estat interpretat com un establiment rural d'època romana amb una cronologia preliminar que aniria del segle I al IV d.C.

D'aquesta traça no en trobem més restes fins arribar a l'alçada de la població de les Oluges. El topònim de la població citada, que es situa sobre l'eix, resulta molt interessant. La hipòtesi que sembla més versemblant per establir l'origen d'aquest topònim, és la que proposa Coromines: aquest autor es decanta per un origen prelatí, concretament ibero-bascoide. Pel que fa a les dades que ens pot aportar la documentació medieval, aquesta població apareix esmentada per primera vegada el 1015 com *Vulgivia*, en un document on es diu que és una "villa herema", és a dir, una població que en el moment de la reconquesta es trobava deserta. Sembla que seria una vil·la preexistent a la repoblació cristiana. És una dada més que ajuda a reafirmar les hipòtesis plantejades.

De la població de Les Oluges surt pel sud un camí que baixa pels terrenys coneguts com la Bassallarga, fins arribar a la carretera que uneix Cervera amb Montfalcó Murallat. Aquest camí podria ser la resta del *kardo* en aquest sector.

Per la banda sud i un cop travessat el riu Ondara, trobem una carretera que uneix les poblacions de Sant Pere dels Arquells, Rubinat i arriba fins al turó conegut com Sant

Romà. Aquesta carretera o camí segueix el barranc de Sant Romà, i, tot i que queda una mica desplaçat respecte a l'eix proposat, podem pensar que donada la seva orientació, podria haver format part de la xarxa de comunicacions del sistema parcel·lari d'època romana.

Traça k.d

D'aquesta traça ens queden alguns elements ben conservats i que han continuat com a eixos importants de comunicació fins els nostres dies. La primera resta important la tenim en la carretera actual de Guissona a Sant Guim de la Plana. Aquesta carretera forma part d'aquest eix en el tram amb orientació nord-sud, que porta a Sant Guim. Aquesta carretera avui dia es troba asfaltada i presenta en alguns punts murs fets de pedra seca a cada banda. De l'antiguitat d'aquest camí en trobem testimoni en un document transcrit per D.Sangés¹³⁸ datat el dotze de Novembre de l'any 1040 en que es parla d'una transacció de terres en la zona coneguda com el Farell, que era un apèndix de terres, depenent de Guissona, que es devia estendre com una llengua de terra; la menció documental diu així: "et affrontat predicta terra, qui est ad ipso Farel de parte orientis in strada publica". Podria ser que aquesta menció a una "strada publica" fes referència a aquest camí. Una altre menció la trobem en un altre document datat el disset de maig de l'any 1080¹³⁹ en que se'ns parla de la totalitat del camí, tant de la part que té una orientació en sentit est-oest com de la part que ara ens interessa: "Et est ipsa pecia de terra in comitatum Urgellitano, infra terminos de Gissona, in quadra de Fluviano, vel in suis terminis. Et affrontat ipsa pecia de terra a parte horientis in termino de Sancti Guilelmi, de meridie in strada qui pergit ad Sanctum Guilelmi et pervenit ad Fluviano, de occiduo in terra de nos vinditores vel in torrent, de circi in terra de Arnals proli Mirgod Mar". Com veiem, en aquesta darrera menció sembla bastant clar que s'està fent menció a l'actual carretera de Guissona a Sant Guim, així doncs, com a mínim tenim constància de l'existència d'aquest camí desde el segle XI. Pel que fa a la població de Sant Guim de la Plana no podem dir res que ens ajudi a reforçar les nostres teories, només que queda orientada seguint la disposició de la centuriació.

Per la banda sud de Sant Guim trobem un camí que podem considerar la continuació de l'eix de la centuriació. En aquest punt l'eix experimenta una captació cap al nucli del Far i es desvia per anar a trobar aquesta petita població. Aquest camí ja

¹³⁸ D. SANGÉS, Op. Cit, p.233

¹³⁹ D. SANGÉS, Op. Cit., p.260.

apareix esmentat el 1666 en el Capbreu de Far: “[...] a mig jorn ab lo camí de Madern a sol ponent ab lo camí qui va del Far a Sant Guim”¹⁴⁰

A partir d'aquest punt les traces esdevenen molt dubtoses; l'anàlisi fotogràfica revela que el parcel·lari manté l'orientació de la centuriació però no resulta possible realitzar una restitució fiable del *kardo* per la banda central. En el sector sud trobem restes en un camí que surt de Talavera i que ha experimentat un procés de captació envers aquesta població.

La documentació moderna consultada tampoc no aporta dade que permetin restituir elements desapareguts d'aquest eix.

Traça k.e

D'aquest eix en queden molt poques traces, de manera que hem realitzat una restitució aproximada. En primer lloc trobem un límit de terme per la banda est de Sant Guim de la Plana, que el podria haver fossilitzat; de totes maneres aquest límit de seguida es desvia, de manera que resulta difícil establir si aquesta coincidència és casual.

Tornem a trobar restes de l'eix en un camí que surt una mica més avall de la població medieval de Montfalcó Murallat, aquest camí que es prolonga per espai de més de quaranta *actus*, presenta algunes desviacions en el seu traçat per tal d'adaptar-se millor als accidents topogràfics del terreny. Aquest camí queda tallat pel traçat de la xarxa ferroviària i un cop travessada aquesta, no hem trobat restes de continuació per l'altre banda.

Retrobem restes de l'eix a partir de la població dels Hostalets de Cervera. D'aquesta població que sembla tenir un origen medieval, si més no pel nom, parteix un camí que coincideix aproximadament amb el traçat proposat. Aquest camí arriba fins a la Serra de la Teuleria; tot el traçat va serpentejant per adaptar-se als petits turons que ha de superar en aquesta zona.

A partir d'aquest punt no es detecten més restes d'aquest eix ni amb l'anàlisi de la cartografia ni de la fotografia aèria. La fotografia aèria revela que en aquesta zona el parcel·lari no manté l'orientació nord-sud de manera tan clara com en altres zones que hem estudiat.

Traça k.f

¹⁴⁰ *Capbreu de Far (1666-1667)* Fons Notarial, Arxiu Històric Comarcal de Cervera

Aquest eix el podem reconstituir a partir d'unes poques restes que trobem a partir de la població de la Comabella que apareix ja en la documentació de l'any 1037.¹⁴¹ D'aquesta població surt un camí que només arriba fins als Plans de Gospi. En aquest punt experimenta una captació per arribar a la població de Gospi.

Una mica més avall de la Partida de Los Torrents trobem un camí en direcció a Montfalcó Murallat que podríem considerar com una resta d'aquest possible *kardo*. Aquest camí no ens ha estat possible resseguir-lo per manca de temps material, així que no podem dir res del seu aspecte.

Traça k.g

El primer element que trobem d'aquest eix per la banda nord, és el jaciment de **Sant Pelegrí** (núm. 3), situat a la vessant sud d'un tossal no gaire elevat, prop de l'església de Sant Pelegrí. La cronologia d'aquest jaciment aniria del segle II d.C. a època baiximperial. Recentment s'ha realitzat una intervenció arqueològica que ha pogut descobrir aquest jaciment i s'ha pogut constatar que es tracta d'una gran vil·la construïda a diferents nivells per salvar la pendent del tossal. Aquest establiment constava de termes i zones de magatzem i a més, s'ha excavat una construcció feta amb grans carreus del qual es desconeix la seva funció però sembla tenir un caràcter monumental.

Just a tocar de l'eix, apareix també l'ermita de Sant Pelegrí de la qual no podem precisar la seva cronologia però resulta significatiu la seva proximitat al traçat original del *kardo*.

La primera resta viària apareix en un camí que surt de la població de Vicfred en direcció a Gospi. Aquest camí té un traçat una mica sinuós que fa que s'allunyi del traçat suposadament rectilini de la centuriació. Aquest camí desapareix en arribar als terrenys coneguts com la Vinya Gran. Aquest camí apareix mencionat en el Capbreu de Bellveí de l'any 1573 en que s'esmenta el camí que va de Bellveí a Vicfred: "a mitjorn ab lo camí qui va del Llor a Guissona y a tremuntana ab la carretera qui va a Bichfret."¹⁴²

¹⁴¹ AA. DD. *Catalunya Romànica*, vol. Segarra, Urgell, Anoia, 1986.

¹⁴² *Còpia simple del Capbreu del lloch de Bellveí, rebut en poder de Rafel Montaner notari de Cervera, 1573, des. 22-1581, set, 5, Fons Notarial, Arxiu Històric Comarcal de Cervera, p.50*

En tornem a trobar restes a partir de la població de Gospí que queda al costat d'aquest eix. D'aquest nucli de població en tenim testimonis de la seva existència a partir de l'any 1035 en que apareix en el *Liber feudorum* esmentat com *castrum Albis Spino*. Pel que fa a restes viàries, trobem un camí que surt d'aquesta població, però que de seguida experimenta una captació cap el nucli de Sant Ramon. En els terrenys coneguts com Partida de la Molgosa trobem la carretera C-141 i el límit de terme entre Sant Ramon i les Oluges, que coincideixen amb el *kardo* per espai de quaranta *actus*.

El següent element important el trobem en el camí que surt de la població de Vergós Guerreat. Pel que fa a l'origen d'aquesta població apareix esmentada des del 1026.¹⁴³ Els estudiosos de toponímia no s'han pogut posar d'acord sobre l'origen etimològic d'aquesta població. A partir d'aquest punt trobem restes en el camí que es troba a prop del Barranc del Prat.

Traça k.h

Aquesta traça resulta bastant interessant per què queden restes força visibles al llarg de tota la seva extensió. Les primeres restes les trobem en el municipi de Palou de Torà. Aquest municipi, que queda al costat del nostre possible *kardo*, presenta indicis prou versemblants sobre la seva antiguitat. Turull fa evolucionar aquest topònim a partir del llatí PALATIOLVM com un sinònim de castell. L'aportació més important la trobem en l'article inèdit de Ramon Martí i Mercè Viladrich, en que aquests autors plantegen la hipòtesi que l'origen d'aquests *palatia* estaria en una institució creada al segle VIII amb la conquesta islàmica. R. Martí parteix del supòsit que Guissona fou la primitiva seu episcopal d'Urgell. Seguint el raonament d'aquest autor, la conquesta i ocupació musulmana comportà la creació o confiscació d'una sèrie de *villae* que són adscrites al palau emiral i que, fortificades amb torres, es disposarien sobre les principals vies de comunicació. Aquests *palatia* funcionarien simultaniament com explotacions agrícoles i defenses vinculades als centres jurisdiccionals i als principals eixos viaris. Així doncs, podem afirmar que aquesta població es podria remuntar com a mínim al segle VIII, moment en que la centuriació romana encara devia estar en funcionament. Un cop feta aquest incís sobre la possible antiguitat de la població de Torà reprenem el fil de la nostra explicació. Entre la població de Palou i Vicfred trobem una carretera que manté l'orientació nord-sud, però que no coincideix exactament amb el nostre eix, podria

¹⁴³ AA. DD. *Catalunya Romànica*, vol. Segarra, Urgell, Anoia. 1986

tractar-se d'un dels límits interns de cada centuria o un camí posterior que respectés l'ordenació de la centuriació.

Pel que fa a la població de Vicfred, que queda a tocar de l'eix, ha estat suggerit que el seu nom sigui una composició del substantiu VICCVVM amb l'adjectiu FRACTVM, és a dir, llogaret trencat o en ruïnes. Podem pensar que en el moment de la recuperació per part dels cristians, aquest fos un nucli preexistent, que es trobés abandonat i destruït. Val la pena assenyalar que entre les poblacions de Palou de Torà i Vicfred hi ha vuitanta *actus* de distància que equivaldria a tres centúries.

Per la banda est de Vicfred surt un camí que sí que s'ajusta al traçat del *kardo*, aquest camí segueix per espai de més de quaranta *actus* el traçat hipotètic del nostre eix. En aquest punt es desvia per anar cap a la població de Viver de Segarra. En aquest punt, el territori presenta una zona força accidentada, amb un parell d'elevacions que superen els sis-cents metres. Segurament és per aquesta raó, que no trobem cap traça de la centuriació en aquesta zona. Ens podríem plantejar si aquesta zona amb una orografia difícil i poc apropiada per al conreu va ser mai centuriada, o si els agrimensors van salvar aquests accidents topogràfics i van continuar les seves tasques d'agrimensura a partir del punt on el territori tornava a tenir unes formes més suaus.

Així doncs, tornem a trobar restes al nord del nucli de la Manresana, en un petit camí que per la banda nord entra a aquest nucli adscrit al municipi de Sant Ramón, que apareix en la documentació per primera vegada l'any 1043. Aquesta població, que sembla tenir el seu origen en la Reconquesta, podria haver-se disposat al costat d'un eix viari anterior de certa importància. De la Manresana surt la carretera que originalment devia arribar fins a la població de Santa Fe de Segarra, però que en l'actualitat desapareix una mica abans d'arribar a aquesta població. De Santa Fe de Segarra surt un camí en direcció a Vergós Guerrejat, que per espai de vint *actus*, segueix la disposició de l'eix.

A partir d'aquest punt no tornem a trobar restes fins arribar a la població de Montfar, a la banda nord trobem una carretera que s'ajusta al traçat del *kardo*. En aquest punt, el traçat de l'eix coincideix força aproximadament amb el recorregut del riu Ondara, que creiem devia servir com a límit del parcel·lari.

Traça k.i

Aquest eix es troba en un bon estat de conservació, de manera que la seva restitució ha estat bastant senzilla. Per la banda nord hem observat moltes traces en el parcel·lari que

segueixen l'orientació de la centuriació romana. Les primeres restes les trobem en una zona de relleu bastant accidentat, als terrenys coneguts com la Fita Blanca, on trobem un camí sense asfaltar que lliga amb el traçat proposat.

No en tenim però, restes fiables fins arribar a la població de Viver de Segarra. Aquesta població queda bastant a prop de l'eix i trobem un camí que passa a la vora que podria ser una resta de l'antic *kardo*. Aquest camí presenta unes ondulacions per rodejar dos turons que troba en el seu recorregut, que desvirtuen parcialment l'antic traçat. Aquesta carretera arriba fins al municipi de Sant Ramon que queda al costat del *kardo*. L'origen del nom d'aquest municipi sembla que estaria en el priorat de mercedaris que es van instal·lar a partir del segle XIII en aquestes contrades, tot i que no sabem si anteriorment ja existia un nucli de població.

De la població de Sant Ramon surt una carretera en direcció als nuclis d'Altarriba i Santa Fe de Segarra. El camí segueix un traçat que concorda bastant aproximadament amb el *kardo* fins a Altarriba, a partir d'aquest punt, experimenta un procés de captació cap a la població de Santa Fe.

La població d'Altarriba apareix esmentada en documents del 1043 i 1098, i probablement deu el seu nom al fet que d'aquest nucli parteix un afluent del Sió, el torrent de Malacara. Trobem més indicis a partir de la població de Montpalau, aquesta població podria tenir el mateix origen que Palou de Torà, i per tant, podríem pensar que ens trobem amb un nucli força antic. D'aquesta població surt una carretera que coincideix força amb el traçat del *kardo*. Aquesta carretera es creua amb la carretera que va en sentit est-oest fins a la Rabassa i a partir d'aquí no es troben més evidències del *kardo*.

Traça k.j

L'eix que designem amb aquestes sigles es troba en un estat pèssim de conservació. No conservem cap element fiable si exceptuem el límit de terme entre Sant Guim i Montpalau, que per espai de seixanta *actus* segueix un traçat que es podria correspondre amb el del *kardo*, de manera que la reconstrucció d'aquest eix resulta bastant hipotètica.

Traça k.k

D'aquest eix en trobem nombroses restes. La primera resta la trobem al nord del riu Llobregós, en un camí que passa per la Costa de Palou. Aquesta zona té un relleu bastant destacat, amb fondalades i barrancs força pronunciats. Creiem que aquí estaria

un dels límits extrems pel nord de la centuriació de *Iesso*. Aquesta zona s'hauria deixat com a zona de pasturatge i s'haurien traçat els eixos principals per tal de tenir algun eix de comunicació per aquesta zona.

Tornem a trobar un indici al nord de la població del Portell, en un camí que condueix a aquesta població; aquest municipi, que ja apareix esmentat l'any 1035, queda situat al costat del *kardo*. Del Portell surt un camí en direcció a Sant Ramon, que també forma part de l'eix de la centuriació. Aquest camí, que originàriament devia formar part del *kardo*, ha experimentat, com tota la resta de la centuriació, un procés de captació cap a la població més important de la zona: Sant Ramon, de manera que el seu traçat original ha quedat totalment desvirtuat al llarg dels segles. Trobem més restes un cop passada la carretera nacional, N-141, en un camí que baixa per la Solana de Malacara, en una zona de bosc.

A poca distància de la població d'Estaràs hem observat un camí que es dirigeix als Plans de Vergós. Aquest camí podria ser un vestigi del *kardo*. A partir d'aquest punt, tot i que trobem camins amb la mateixa orientació que la centuriació romana, no podem considerar que formin part d'aquest eix.

Traça k.1

Aquest eix no podem precisar si compendria també la part que s'esten al nord del riu Llobregós. Aquesta zona es presenta com molt aspre i poc propícia per a la pràctica de l'agricultura. Sigui com sigui, la primera evidència del *kardo* la trobem dintre del terme municipal d'Ivorra. En concret, un tram de la carretera local L.311, utilitza el torrent de la Garganta per ascendir en direcció a Torà. Creiem que el *kardo* també utilitzava en aquesta zona el torrent com a eix viari. La població d'Ivorra queda just a tocar d'aquest *kardo*. Hem d'esmentat la troballa dins de l'església d'Ivorra d'una placa funerària romana, datada pels autors del I.R.C. II a mitjans del segle II d.C. L'existència d'aquesta làpida pot fer-nos pensar en la possible existència d'algun establiment d'època romana, no gaire lluny d'aquest municipi.

El següent indici el tenim en el camí que surt de Gàver en direcció a Freixenet de Segarra. Aquest camí presenta discontinuïtats i no arriba fins a Freixenet. Per la banda sud, aquest *kardo* passa molt a prop de La Panadella, i la carretera B.221 en direcció a Bellmunt, de Segarra coincideix bastant aproximadament, amb el traçat d'aquest eix, fet que ens indueix a pensar que forma part del *kardo*.

Traça k.m

Els indicis d'aquest *kardo* els trobem a partir del municipi de Torà. Aquesta població sembla tenir un topònim d'origen romà, en aquest cas TAVRANUM, sufixació regular de l'antropònim masculí TAVRVS. Val la pena recordar també que en el document de l'any 1024 en que es donen els límits de Guissona, Torà i els seus voltants constitueixen el límit per aquesta banda. Segons la nostra hipòtesi, els límits de la centuriació romana no es troben gaire lluny de Torà. Per la banda sud de Torà, trobem la carretera local L.311, que tot i queda una mica desplaçada respecte al *kardo*, podria haver-ne format part. A continuació d'aquest camí trobem un límit de terme que coincideix exactament amb l'eix de la centuriació. Aquest eix continua en un camí que surt de Las Comas, en direcció a Ivorra, i consegüentment, l'eix ha estat captat per aquesta població en un moment posterior.

Seguim observant traces del *kardo* en un camí procedent d'Ivorra que baixa fins a la Serra del Mal Llaurat, i que per espai de gairebé quatre quilòmetres manté el traçat del *kardo*. L'eix ha estat conservat en l'anomenat Pla de les Bruixes, en el límit de terme de la població de Gàver. Les darreres restes les trobem al sud de la població de Bellmunt d'Agramunt, on trobem un camí que coincideix de forma bastant aproximada amb el traçat del *kardo*.

Traça k.n

D'aquest *kardo* en trobem restes en un camí que prové de Torà i es dirigeix a una zona coneguda com Los Poals. Aquest camí no continua perquè es troba amb una zona molt boscosa. La següent evidència la podríem trobar en un límit de terme de la població de Torà que té un traçat molt rectilini i coincideix amb el *kardo*.

Al nord de la població de Sant Domí es troba un camí que podria formar part de les restes del *kardo*. S'ha especulat sobre el fet que Sant Domí no sigui un hagiòtopònim sinó que provingui de dos elements gòtics: SINTHS>*Send*, que vol dir "camí", i MEEIS>*Mir*, "famós".

La següent traça important la tenim en la carretera que va de la població de la Tallada a Montmaneu. Aquesta carretera fa una petita marrada per rodejar un turó, pensem que potser aquestes desviacions en el traçat ja es produïen de bon principi, en el moment de traçar els eixos de la centuriació romana.

A partir d'aquest punt no hem detectat cap element que ens pugui aportar més dades sobre aquest *kardo* de la centuriació.

Traça k.o

D'aquest eix no en tenim gaires evidències. L'estudi de la cartografia i de la fotografia aèria només han pogut determinar com a part integrant d'aquest eix, amb una certa seguretat, la carretera que va de Sant Guim de Freixenet a la població de la Tallada. Aquesta carretera avui dia es troba asfaltada, fet que ha dificultat l'observació sobre el terreny, per tal de comprovar la seva antiguitat.

Creiem que l'extensió d'aquest eix no sobrepassa el riu Llobregós. La zona que es troba al nord del Riu Llobregós és força aspre i boscosa. Creiem que podria haver format part del territori de la ciutat però com *ager exceptus*, es a dir, una zona sense centuriar.

* * *

Descripció de les traces corresponents als possibles *decumani* de la centuriació

Els anomenats *decumani* no es distingeixen de forma tan clara com els *kardines*. Sembla que els eixos amb una orientació nord-sud, s'han preservat millor que els que tenien una orientació est-oest. Tot i així, queden algunes restes molt clares que procedirem a descriure.

Traça D.0

Aquest eix correspondria al *decumanus maximus* del municipi de *Iesso*. Mentre que per la banda est no s'ha conservat cap resta ni en la xarxa viària, ni en el parcel·lari que ens pugui ajudar, per la banda est es troba en millor estat de conservació.

Aquest eix creiem que coincideix parcialment amb el camí vell de Guissona a Agramunt. El camí presenta un traçat molt sinuós, i en l'actualitat es troba molt refet en molts trams, fet que fa impossible establir la seva antiguitat. Tot i això, hi ha força elements que testimonien la seva antiguitat: al llarg de bona part del recorregut, el camí es troba flanquejat per murs construïts amb pedra seca. D'altre banda el seu nom ja és un bon indicatiu de la seva antiguitat.

Molt a prop d'aquest camí i a tocar del traçat hipotètic d'aquest *decumanus*, trobem el jaciment de la **Vinya del Crispí** o **el Mercadal** (núm. 14), aquest seria un dels pocs

jaciments rurals de l'ager de *Iesso* que es coneix amb certa precisió i que ha estat excavat. El jaciment es troba disposat en la vessant aterassada d'un petit turó, fet que ja hem documentat en altres establiments rurals de la zona. La cronologia proposada per aquest establiment rural va del segle I d.C. fins el segle IV d.C.

En arribar als Plans de la Morana trobem un camí que ascendeix per aquesta zona amb turons; sembla que es tractaria d'un desdoblament del Camí Vell de Guissona a Agramunt que en aquesta zona es desvia per rodejar el turons dels Plans de La Morana. Un cop superat aquest accident topogràfic, el camí torna a recuperar l'orientació amb el *decumanus* fins arribar a la Masia coneguda com Cal Gravet, en que ascendeix per anar a buscar un altre *decumanus* de la centuriació, per dirigir-se finalment en direcció a Agramunt.

A partir d'aquest punt trobem un camí carreter, que en l'actualitat es troba bastant deteriorat, que podria ser una resta més del nostre *decumanus*. Aquest camí originàriament devia arribar fins Agramunt, encara que ara desapareix una mica abans d'arribar-hi. Tornem a trobar restes en un camí al Pla de les Forcades, bastant a prop de la població d'Agramunt.

Traça d.1

El parcel·lari actual sembla seguir una orientació est-oest en aquesta zona. Podem dir que l'orientació general de la centuriació ha deixat la seva empremta però sense conservar l'eix.

L'única traça que tenim és un ramal del Camí Vell de Guissona a Agramunt que surt d'aquest camí més important per anar a la població de Puigverd d'Agramunt. Aquest camí segueix per espai d'uns vuitanta *actus* el traçat de l'antic *decumanus*.

Traça d.2

D'aquesta traça no s'ha conservat cap element significatiu. L'únic vestigi de la centuriació el tindríem en l'orientació general del parcel·lari actual, que tendeix a mantenir la mateixa orientació que el parcel·lari romà.

Traça d.3

Aquest *decumanus* seria un dels que millor s'ha preservat sobre el territori. Si fem la descripció en sentit est-oest, trobem en primer lloc, a la zona al nord de Sant Guim de la

Plana, un camí que al llarg d'aproximadament un kilòmetre coincideix de manera força exacta amb el *decumanus*.

No tornem a trobar restes fins haver travessat la carretera actual de Guissona a Cervera. En aquest punt trobem el camí que va de Gra a Sant Guim i Vicfred. Aquest camí es troba actualment asfaltat, i flanquejat en alguns punts, per murs de pedra seca.

En la prospecció selectiva que vam realitzar vam resseguir aquest camí que penetra en la població de Gra, convertint-se aquí en un carrer de la població. Aquest camí es troba tallat per una casa col·locada al bell mig del carrer, de manera que ha quedat convertit en un carrer sense sortida. La façana de la casa portava la data de 1709 data que ens proporciona un *terminus ante quem* per datar aquest camí. Sabem que devia estar en funcionament fins un moment anterior a aquesta data. Vam rodejar la casa per intentar detectar les restes del camí que encara poguessin quedar. Efectivament pr darrera de la casa continuava el camí; aquest es trobava però, en un estat de total abandonament i envaït per la vegetació, circumstància que va fer impossible el seu recorregut més enllà d'uns cent metres.

Pel que fa a les referències documentals, tenim un document del vint-i-un d'abril de 1087¹⁴⁴ d'una venda de terres a la quadra de Torrefeta: “Et affrontat iam dicta terra a parte orientis in terra de Ramon Albert, de meridie in ipsa pariete de ipso ort, a parte vero circi vel aquilonis in **strada publica**, de occiduo in ipsa era de Vidal Seniofre.” Creiem que per les referències geogràfiques que s'estan donant en aquest document, l'únic camí que podia ser designat com *strada publica* és el camí de Gra.

A partir d'aquest punt trobem un buit fins arribar al terme municipal de les Pallargues, ja que arribem a la Serra de la Teuleria; no sabem si els agrimensors van evitar aquesta petita serra desde el primer moment o si van traçar l'eix i s'ha esborrat al llarg dels segles. Un cop travessada aquesta serra trobem un camí en els terrenys coneguts com la Devesa. Aquest camí coincideix aproximadament amb el *decumanus* fins arribar a la masia coneguda con Cal Termenet. A partir d'aquest punt no hem trobat cap indicatiu rellevant que permeti la restitució d'aquesta traça de la centuriació.

Traça d.4

Aquest *decumanus* presenta un estat de conservació força bo donat l'estat general dels eixos que conformen els *decumani* d'aquesta centuriació. Per la banda est trobem restes al sud del Tossal de la Bala; totes aquestes serres que es disposen al costat nord del riu

Llobregós constituïrien el límit de la centuriació en aquesta zona. Aquest camí presenta discontinuïtats, però el seu traçat original devia seguir pel Pla de la Comallarga, on tornem a trobar clarament un camí que segueix el traçat del *decumanus* proposat; aquest camí arriba fins a la població de Sant Guim de la Plana, que es troba d'aquesta manera en un dels eixos de la centuriació. Aquest camí es troba actualment asfaltat, i continua un cop passada la població de Sant Guim per espai d'aproximadament un quilòmetre fins arribar al Torrent de Torrauba, que seria la continuació d'aquest per espai de gairebé dos quilòmetres. La següent traça la trobem prop del municipi de Torrefeta, en un camí que es troba en uns camps de conreu.

No es detecta cap vestigi ni traça viària fins arribar a la partida coneguda com La Teuleria, dintre del terme municipal de les Pallargues. En aquest punt, trobem un camí que es dirigeix cap el nucli de les Pallargues. Al costat d'aquest camí trobem el jaciment de **Vilagrasseta** (falta Vilagrasseta), que segons la carta arqueològica, es troba a la vessant sud d'un turonet. Nosaltres no vam trobar restes arqueològiques en aquest turó, però sí en un camp que es trobava a uns cinquanta metres del turó i a tocar de la carretera. Vam recollir ceràmica comuna romana i àmfora tarraconense, d'aquesta manera, podríem pensar en un establiment rural d'època romana amb una cronologia sense precisar.

Un cop passada la població de les Pallargues, trobem un camí que surt d'aquest nucli en direcció a Ossó de Sió, que pot haver utilitzat part de l'antic *decumanus*. En darrer lloc, podem situar en relació a aquest eix, el jaciment conegut com **els Vilots** (núm. 20); aquest jaciment, del que queden restes d'edificacions, ha estat interpretat com una vil·la amb una certa sumptuositat, amb una cronologia que la situaria entre els segles I a.C. i I d.C.

El darrer element, que podem considerar com a part integrant d'aquest eix, és un camí que surt de Montfalcó d'Agramunt i que es dirigeix als camps coneguts com la Vinya Vella.

Traça d.5

Aquest eix és un dels millor conservats entre els *decumani* i que confirma les nostres hipòtesis de treball. Els primers indicis clars els tenim en el camí del Far a Bellveí. Aquest camí coincideix exactament amb el traçat del *decumanus* hipotètic en la zona coneguda com les Aixadelles. Aquesta carretera es troba, en tot el tram que ens

¹⁴⁴ D. SANGÉS, Op. Cit., p.269.

interessa, sense asfaltar i presenta murs construïts amb pedra seca a banda i banda de la carretera. Aquests murs estan fets amb carreus més grans en la base i amb pedres mitjanes en la seva elevació.

Com ja hem dit anteriorment, Bellveí es troba situat en una cruïlla de la centuriació. A partir d'aquest punt, la carretera segueix exactament el mateix recorregut que la Riera d'Oró, que devia actuar com a eix de la centuriació romana. Aquesta carretera es troba asfaltada fins a Concabella i molt refeta, però el fet que utilitzi una via natural del paisatge, com és la riera, fa pensar que aquest eix ha funcionat com a via de comunicació des d'època protohistòrica. Torrefeta dista de Bellveí uns quaranta *actus*, i també es trobaria en una cruïlla de la centuriació.

Aquest eix es pot resseguir sense interrupció fins que paulatinament es va desviant per arribar a la població de Concabella. A partir de Concabella, ens trobem amb un buit fins arribar a la població de Pelagalls. De Pelagalls surt un camí en direcció a Montroig de Segarra i Bellver d'Ossó, que manté la mateixa orientació que l'eix proposat. Aquest camí podria ser un *limes intercisivi* de la centuriació. La població de Sisteró queda en una de les cruïlles de la centuriació, tot i que l'eix ha experimentat un procés de captació per dirigir-se a Concabella.

Una traça clara seria el camí que surt d'Ossó de Sió per dirigir-se a Agramunt. Aquest camí segueix per espai de quaranta *actus*, aproximadament, el traçat del *decumanus* de la centuriació. Aquest eix viari apareix esmentat ja en un document datat entre el 9 de novembre de 1095 i l'any 1108: “Est iam dictas pecias de vineas in comitatu urgellitano in termino de Orso sive in ipsas dominicaturas de domo episcopo. Et affrontat ipsas pecias de vineas, a parte horientes in ipsos molinos de Mir Arnal, de meridie in **ipsa extrada qui vadit ad Agremont**, de occiduo in flumine Scio”¹⁴⁵

El darrer element d'aquest eix és la carretera que trobem a partir de la zona coneguda com la Coscollosa, que arriba fins l'indret conegut com el Pilar d'Almenara.

Podem observar com aquest eix no és en absolut rectilini, sinó que s'adapta als accidents del terreny; aquesta adaptació al medi ja es devia donar en el moment en que es va dissenyar la trama parcel·l·lària, es a dir, els agrimensors en el moment de dissenyar la centuriació devien tenir present quina era la topografia del territori on es disposaven a treballar.

Traça d.6

La primera resta d'aquest eix la trobem en el camí de Viver de Segarra a la població de Comabella. Aquest camí està sense asfaltar, amb l'excepció del tram que es troba més a prop de la Comabella. De la Comabella parteix un camí que coincideix amb l'eix, però que ha experimentat un procés de captació envers la població del Far, de manera que només segueix al llarg de trenta *actus*.

A continuació trobem una altre traça al sud de Torrefeta, en una partida de terres coneguda com Los Domenges. Aquest camí surt de Torrefeta i baixa esgraonadament fent angles de gairebé 90° en direcció a Sedó. En aquest descens utilitza alternativament els *kardines* i aquest *decumanus* per arribar a Sedó.

El següent element d'aquest eix el tenim en un camí que parteix de la Pleta de Queral, es creua amb el *kardo* k.9 i es dirigeix a Montroig de Segarra. Aquest camí es presenta força sinuós una vegada més, adaptant-se al relleu.

Traça d.7

Aquest possible *decumanus* es troba en bon estat de conservació en el sector est. En aquest cas tenim el límit de la centuriació: creiem que el tossal de Sant Pere i la resta de turons més petits, que existeixen en aquesta zona a la banda sud del riu Llobregós, formen el límit de la centuriació.

Al sud d'una partida de terres coneguda com Els Millars trobem un camí que es dirigeix cap a la població de El Portell. Aquest camí continua fins a la zona coneguda com Queràs on es captat i es desvia per dirigir-se a la població del Llor. Tot i això, el tram en que manté l'alineació amb el *decumanus* és molt llarg: gairebé 220 *actus*. És un dels *decumanus* més llargs que conservem de la centuriació. Malauradament, per la banda oest, no s'ha conservat cap element que permeti la restitució del *decumanus* en aquesta zona.

Traça d.8

Les restes més a l'oest d'aquest eix les trobem en el camí que passa per la zona coneguda com Engoles. Aquest camí es troba desplaçat, per què està captat per la població de Ferran.

A continuació trobem el coll del Portell, que és una zona amb una relleu bastant accidentat, per la qual cosa, no podem dir si els agrimenensors van evitar aquest obstacle o si van arribar a traçar un eix per aquests turons. Retrobem el *decumanus* en un camí

¹⁴⁵ A. BACH, "Els documents del XI de l'Arxiu Capitular de Solsona" *Urgellia XIII*, 1996-97, p.281

que surt de Gospi i desapareix just en el punt en que es creua amb el límit de terme de Gospi.

Per la banda oest a l'alçada d'Hostafrancs tornen a aparèixer restes del *decumanus* al sud d'aquesta població, en un camí que es ramifica del camí de Sedó i arriba fins el Pla de Queralt. Aquesta es la darrera traça que trobem d'aquest eix ja que a la plana d'Urgell no trobem cap resta.

Traça d.9

L'eix designat per aquest número no presenta gaires elements que permetin la seva restitució; pel cantó est, només hem identificat el límit de terme sud del municipi de Torà com part d'aquest *decumanus*.

No trobem cap element significatiu fins arribar a la població de Tarroja. Aquesta població es troba al costat d'una cruïlla de la centuriació. Pensem que en aquest punt es va fer servir com a eix de la centuriació el riu Sió, ja que en aquesta zona presenta la mateixa orientació que els *decumani* de la centuriació. A l'alçada de la carretera local L.310 existeix un camí que es dirigeix al Clot de Palau, que per espai de vuitanta *actus* té el mateix traçat que aquest *decumanus* de la centuriació.

El jaciment del **Tossal Miró** (núm. 32) queda molt a prop d'aquest eix de la centuriació. Aquest jaciment podria correspondre a un assentament rural d'època romana. Boleda, en el seu article de 1976, mencionava l'existència de parets i sepultures. Les prospeccions fetes per realitzar la Carta de l'Urgell no van detectar aquests elements constructius, però sí que van recollir material en superfície com campaniana A i B, ceràmica ibèrica pintada tardana, terra sigil·lata itàlica, sudgàl·lica i hispànica, fragments d'àmfora indeterminada i restes de molins i d'elements constructius com *tegulae*. En funció d'aquestes dades podríem parlar d'un establiment rural romà amb una cronologia del segle I a.C. fins segle I d.C.

A la zona que es coneix com la Sort Llarga, trobem un camí que arriba fins a la Guàrdia d'Urgell, que podem considerar com el darrer element d'aquest eix.

Traça d.10

Aquest eix no presenta gaires elements que ajudin a la seva restitució. Per la banda est, trobem les poblacions de Sant Ramon i la Manresana que queden sobreposades al *decumanus*; l'eix viari que passa per aquestes dues poblacions queda molt desplaçat respecte de l'eix hipotètic que posem. No podem afirmar amb seguretat si la

carretera actual ha sofert un procés de captació, que ha provocat el seu desplaçament. Per confirmar aquesta teoria caldria realitzar un estudi regressiu de tota la documentació escrita i gràfica de la zona.

Pel que fa al parcel·lari, l'ortofotomapa a escala 1/5000 ens ha permès detectar, a l'oest de la població de La Manresana, un seguit de camps amb una divisió en bandes que segueixen la mateixa orientació dels *decumani*, fins i tot hem detectat un camí que travessa aquests camps que podria ser una resta fossilitzada del *decumanus*.

El sector oest no presenta elements d'una entitat prou gran com per permetre una adequada restitució.

Traça d.11

D'aquest *decumanus* en queden més indicis que de l'anterior. A la zona més oriental trobem una zona de relleu pronunciat que ha impossibilitat la conservació d'elements viaris per aquesta zona. El parcel·lari no revela tampoc una orientació dominant que concordi amb l'orientació de la centuriació.

Al sector central no detectem tampoc elements que permetin reconstruir la xarxa centuriada. El parcel·lari actual està regit per una orientació que sembla fruit de l'ordenació medieval i moderna. A partir de la carretera C-313, trobem elements de la centuriació. Des d'aquest punt, surt un camí en direcció a Riudovelles que concorda exactament amb el traçat del possible *decumanus*. Aquest camí travessa aquesta població i segueix fins arribar al camí de Conill, on queda tallat. Aquesta traça té una extensió de 140 *actus*. Presenta un lleuger desplaçament respecte al traçat original, però pensem que aquest fet queda fàcilment explicat si tenim present que els propietaris dels camps poden haver ocupat de forma progressiva més territori, desplaçant el camí.

Pel que fa a les dades arqueològiques, trobem un jaciment en les rodalies de la població de Claravalls en uns terrenys anomenats **Clot del Moré** (núm. 38). Aquest jaciment es troba situat a tocar d'aquest eix, fet que corrobora la seva disposició en funció de la centuriació. En aquests camps s'ha detectat en la prospecció en superfície ceràmica romana dels següents tipus: terra sigil·lata hispànica (Drag.30) i sigil·lata africana, ceràmica comuna, africana de cuina i àmfora.

Aquest eix continua en un camí que surt de l'ermita de Santa Maria i arriba fins a la partida coneguda com Pedres Ficades. A partir d'aquest punt no trobem cap element més que concordi amb l'orientació del *decumanus*.

Traça d.12

Aquest *decumanus* només és observable en el sector est, en el camí que prové del Pla de Guifrés i es dirigeix a la població de Pujalt. Aquest eix presenta sinuositats producte de la seva adaptació a l'orografia de la zona, que com ja hem esmentat anteriorment, és força pronunciada.

Aquest camí travessa la població de Pujalt i es bifurca en dos ramals; en aquest punt s'ha produït un desdoblament, anomalia que en el present estudi no s'ha produït amb gaire freqüència. A partir d'aquest punt no hem observat elements que ajudin a la restitució del *decumanus* en la zona central i oest de la centuriació.

Traça d.13

D'aquest *decumanus* en trobem restes en el camí de la Guàrdia Pilosa, que, amb algunes interrupcions, continua fins arribar al sud de la població de Pujalt. A partir d'aquest punt, no apareixen més indicis d'aquest eix en tota la zona central fins arribar a l'alçada de la població de la Cardosa. Des de la Prenyanosa trobem un camí que va en direcció a Montcortés, que a partir del trencant en direcció a la Cardosa, coincideix de forma bastant aproximada amb el *decumanus*. Aquest camí es presenta com una pista forestal sense asfaltar i en un estat de total abandonament, fet que ens va impedir arribar fins a Montcortés per la dificultat de seguir el camí. En alguns punt el camí s'assentava sobre la roca mare i vam poder observar marques de rodes de carro, fet que testimoniarà que en altre temps devia ser un camí molt utilitzat. Entre Montcortés i l'Aranyó el camí es troba en bon estat, tot i que només està asfaltat en alguns trams. Aquest camí es va desviant per anar en direcció a la Figuerosa, fins que queda totalment desplaçat.

Traça d.14

D'aquest eix en tindríem indicis en la carretera que uneix les poblacions de Santa Fe de Segarra i les Oluges. Aquesta carretera presenta un lleu desplaçament respecte al traçat que hauria de tenir teòricament, però l'anàlisi estereoscòpica i la prospecció revel·len l'existència d'un tossal, de manera que els agrimensors podien haver resolt el problema desplaçant aquest eix.

Trobem noves restes en el camí que va del Canós a la Figuerosa. En tota aquesta zona el parcel·lari presenta una orientació en sentit est-oest, que podem pensar que seria resultat de la influència de la centuriació romana en el parcel·lari actual.

Arqueològicament cal destacar, a tocar de la Figuerosa, dos jaciments: en primer lloc trobem el jaciment dels **Vilassos de Tàrrega** (núm. 41), es troba en una zona coneguda com partida dels Vilassos, que sembla correspondre per les restes ceràmiques, a un establiment rural romà amb una cronologia que aniria des del segle I a.C. al segle I d.C. El jaciment de **Sant Marcial** (núm. 42), es troba situat al costat de l'ermita de Sant Marcial; malgrat no haver trobat restes constructives, els materials ceràmics recollits, propis de la cultura romana, fan pensar en l'existència d'un establiment rural romà.

Traça d.15

D'aquest *decumanus* en tenim vestigis al llarg de tot el seu traçat. Els primers elements els trobem en el camí de la població de l'Astor. Aquest camí queda parcialment interromput en arribar a la zona coneguda com Tossal de les Bruixes; a partir d'aquí, veiem alguns elements que permeten suposar el traçat originari del *decumanus*. A l'alçada d'Estaràs tornem a recuperar restes de l'eix en un camí que travessa aquesta població. Aquest camí ressegueix parcialment el curs del riu Sió que en aquesta zona presenta la mateixa orientació que la centuriació.

El darrer element important que permet la reconstrucció del *decumanus*, és la carretera de Canós a Cervera. Aquesta carretera que en l'actualitat està asfaltada, té un traçat molt rectilini, ja que en aquesta zona no hi ha elements topogràfics d'importància. És un dels trams millor conservats de la centuriació, aquest camí apareix esmentat l'any 1538 en el Capbreu de La Curullada,¹⁴⁶ i en el Capbreu de Canós de l'any 1649 com a camí Real del Canós a Cervera¹⁴⁷

El següent indici el trobem en la carretera que va d'Altet a Claravalls; a l'alçada del Clot d'en Peret la carretera presenta una alineació respecte a la centuriació, de manera que podem pensar que constitueix una resta fossilitzada del *decumanus*. La darrera traça d'aquest eix la trobem en el camí en direcció a Tornabous, a l'alçada de l'indret conegut

¹⁴⁶ J. ROMEU, *Capbreu del castell, lloch y terme de la Curullada 1538, maig 2-1538, octubre, 7*, Fons Notarial, Arxiu Històric Comarcal de Cervera

¹⁴⁷ *Capbreu del lloch y terme del Canós, 1659*, Fons Notarial, Arxiu Històric Comarcal de Cervera

com Les Ametlles. Aquest seria el darrer indicati d'aquest eix per aquesta banda, i marcaria el límit per aquesta zona de la centuriació.

Traça d.16

Les restes d'aquest eix són pràcticament inexistents. No podem dir res sobre aquest, ja que l'únic vestigi que podem pendre en consideració és un límit de terme de la població de Pujalt amb Sant Guim de Freixenet. Aquest límit de terme només manté l'orientació de la centuriació per espai de quaranta *actus*, de manera que resulta molt difícil precisar res més sobre aquest *decumanus*.

Traça d.17

D'aquesta traça tampoc no queden gaires restes per la banda est. Només trobem dos camins que segueixen la mateixa orientació del *decumanus*. Aquests dos camins són: el camí que condueix a Santa Maria de Gàver i el camí de Vergós Guerrejat. Tot i això, queden bastant allunyats del traçat que hauria de seguir el possible *decumanus*, i a més a més, són camins que parteixen de enclavaments clarament medievals; podem pensar que aquests camins encara que fóssin d'època medieval podrien respectar l'orientació dominant en aquell moment, que podria venir donada per l'antiga centuriació romana.

Pel cantó oest trobem un camí que surt de Tordera en direcció a Agramunt, que coincideix exactament amb el traçat del *decumanus*. Aquest camí es perllonga per espai de més de cent-vint *actus*, fins a l'alçada de la Partida de l'Ofegat, en que es desvia per anar a Altet. Molt a la vora d'aquest camí trobem el jaciment de **Borniona** (núm. 46) que suposadament, és una construcció d'època romana reaprofitada com a cabana de vinya; aquesta hipòtesi es refermaria amb la troballa de restes ceràmiques d'època romana com terra sigil·lata, ceràmica de parets fines i àmfora. Aquest seria el darrer indicati de l'existència del *decumanus* de la centuriació, més a l'oest no trobem cap resta visible.

Traça d.18

Aquest eix no ha perviscut en el paisatge, no hem pogut detectar cap resta que ajudi a la seva reconstrucció. L'únic indicati el tenim en la carretera nacional N-II, que a la sortida de Cervera, per la banda est, podria coincidir de forma bastant exacta amb el traçat d'aquest possible *decumanus*. En tot cas, caldria comprovar si aquesta carretera fou feta de nou o aprofità algun antic camí.

L'únic indici arqueològic que podem tenir és el jaciment de la **Partida del Castell de l'Ofegat** (núm. 48), que està situat en un tossal just al costat d'aquest suposat *decumanus*. Aquest jaciment havia estat catalogat com d'època romanorepublicana, però la revisió dels materials sembla que es tractaria més aviat d'un jaciment del Bronze Final o Ibèric Inicial. Per tant, hem de concloure que més aviat es tracta d'un indici arqueològic negatiu.

Traça D.19

Per la banda est trobem vestigis d'aquest *decumanus* en una partida coneguda com la Calçada, aquest nom resulta molt interessant perquè podria fer referència potser al *decumanus* que ens ocupa. D'aquest indret surt un camí en direcció al nucli de Sant Domí que queda en una cruïlla de la centuriació. Ja hem parlat de la possible etimologia de Sant Domí relacionada amb elements viaris.

Al nord de Freixenet de Segarra trobem la carretera local LV-1001, que en aquest tram segueix el curs del riu Sió. Aquesta coincidència ens fa pensar que aquesta part de la carretera local pot ser bastant antiga. Aquest eix continua amb un límit de terme de la població de les Oluges, que coincideix bastant aproximadament amb el *decumanus*.

Tornem a trobar restes en un camí que provinent del Mas Rosic connecta aquest indret amb la població de Vergós de Cervera. Aquest camí s'ajunta a l'alçada del quilòmetre 625 amb la carretera Nacional N-II, que aprofita l'antic Camí Ral de Barcelona a Lleida. Un cop aquest camí travessa Cervera, segueix el curs del riu Ondara, i coincideix parcialment amb el traçat del *decumanus*. El camí Ral descendeix per anar fins a Tàrraga perdent l'orientació est-oest que manté abans d'entrar a Cervera.

La darrera traça podria correspondre a un camí actualment desaparegut però que apareix esmentat a les fonts, es tracta d'un camí que anava del Castell del Mor a Anglesola que s'esmenta com “[...] a circio in carrera **vetera que discurrit de Mor ad Anglesolam**”,¹⁴⁸ en una data tan propera al moment de la Reconquesta com és l'any 1121 ja s'esmenta com a *carrera vetera*, és a dir com a “camí vell”. Si a això afegim que en el **Tossal del Mor** es troben materials que abarquen tot el període romà¹⁴⁹ podríem pensar que aquest camí, del qual en l'actualitat no es detecta cap resta, seria una resta conservada d'aquest antic eix. Posteriorment, l'any 1188 trobem la següent

¹⁴⁸ F. UDINA, (ed.) *Llibre Blanch de Santes Creus*, p.37 doc 31, 27 de novembre de 1121

¹⁴⁹ El jaciment del Tossal del Mor no ha estat objecte mai d'una intervenció arqueològica científica però s'hi recullen materials que van des del segle VII a.C. fins el segle XIV d.C. sense que es pugui assegurar una ocupació continuada.

menció. “In castro de Moro [...] alia (pecia) est prope viam veterem, que solebant ire ad Anglerolam”.¹⁵⁰ En aquesta darrera menció sembla que aquest camí ja havia quedat fora d'ús, així resulta lògic que avui dia no quedi cap traça detectable.

Traça D.20

D'aquest *decumanus* no ha quedat cap empremta sobre el territori. Pensem que la importància en època medieval i moderna del Camí Ral va esborrar qualsevol element viari que tingués un recorregut similar. Només una petita traça en el camí que va des de la Rabassa a Cervera, aquest camí, a l'alçada de la partida coneguda com la Solana, aprofita el traçat del *decumanus*.

Traça D.21

Aquest eix tindria el seu límit en la població de Sant Guim de Freixenet, que també constituiria el límit de la centuriació per aquesta banda. Sant Guim queda al costat d'una cruïlla de la centuriació.

L'element més clar seria el camí que va de Sant Guim de la Rabassa a la Rabassa. Aquesta carretera avui dia es troba asfaltada. Per les fonts documentals sabem que ambdues poblacions ja existien el 1026, per tant resulta lògic pensar que aquesta carretera existia com a mínim desde aquesta data.

El següent element d'aquest *decumanus* el tindríem en la carretera L-211, entre El Talladell i Tàrrega. Aquesta carretera es troba asfaltada i resulta difícil determinar la seva antiguitat. Pel que fa al Talladell, aquesta població apareix en la documentació medieval des de l'any 1026. No gaire lluny d'aquest *decumanus* trobem el jaciment del **Pedregal** (núm. 62) on s'hi ha localitzat una necròpolis d'inhumació, que s'ha suposat d'època romana pels materials trobats en superfície. La cronologia abarcaria des del segle I al II d.C.

De l'antiguitat de Tàrrega en tenim constància per les troballes d'època romana que ja hem esmentat en la descripció d'altres traces de la centuriació. A partir de Tàrrega trobem la carretera Nacional N-II, que passa per Vilagrassa, i fins a l'alçada del quilòmetre k-227 d'aquesta, aprofita el traçat de l'antic *decumanus*. En aquesta zona, és

¹⁵⁰ F. UDINA, Op. cit. p.387

un dels eixos millor conservats de la centuriació, que ha seguit funcionant com una via de comunicació important. Aquest camí ja apareix documentat l'any 1188.¹⁵¹

Traça d.22

Aquest eix no ha deixat gaires emprentes en el territori. Fins arribar al riu Ondara en trobem petites traces en camins locals sense asfaltar. Un cop superat el riu Ondara, el paisatge es torna molt aspre, amb fondalades i barrancs que dificulten la pràctica agrícola. Tota aquesta zona és boscosa i l'anàlisi de la fotografia aèria no ha revelat traces viàries fossilitzades. Resulta difícil saber si aquesta zona va ser mai centuriada o si els agrimensors senzillament van evitar aquest accident orogràfic.

Podem dir que la població de Granyanella queda sobreposada a aquest hipotètic *decumanus*. Sobre el topònim d'aquesta població, cal remarcar que Coromines l'inclou en el llistat de topònims romans en -ANVM, -ANAM.

Traça d.23

Aquest *decumanus* té el seu límit est a l'alçada del *kardo* que passa per Sant Guim de Freixenet. El primer indici que trobem és el jaciment conegut com l'**Era de Cal Maginet** (núm. 70) on es va excavar un enterrament col·lectiu, del tipus de cista rectangular; malgrat que aquesta inhumació sembla d'època medieval, a l'entorn de la fossa sepulcral es va recollir ceràmica del tipus terra sigil·lata i comuna romana que fa pensar en l'existència d'un possible establiment rural d'època romana.

La següent traça la trobem en el camí de Sant Guim de la Rabassa a la població de Palamós; aquest camí, que consisteix en una pista forestal sense asfaltar, travessa la població de Palamós, que es sobreposa al *decumanus*, i segueix per espai de vuitanta *actus* aproximadament. A partir d'aquest punt no detectem cap resta

Traça d.24

Aquesta traça la trobem documentada per la banda est. En aquest sector trobem un camí, al sud de la població de La Tallada, que coincideix amb el *decumanus* de la centuriació. Aquest camí no continua en direcció oest, però la continuïtat ve donada pel límit de terme sud de Sant Guim de Freixenet, que per espai de noranta *actus* continua l'alineació del *decumanus*. Pel contrari no trobem cap resta en el sector central ni per la banda de Tàrrega.

¹⁵¹F. UDINA, Op. cit. p.307

Traça d.25

Al contrari que els eixos anteriors, aquesta traça està millor documentada per la banda oest.

De la població de Granyena de Segarra en direcció oest surt un camí que coincideix de forma exacta amb el *decumanus* de la centuriació. Aquest camí uneix Granyena amb la població de Verdú i apareix documentat en el capbreu de Granyena de l'any 1632 com "Camí Vell de Granyena a Verdú".¹⁵²

El topònim d'aquesta població sembla derivar d'un nom personal femení llatí GRANIENA que derivaria a la seva vegada del nom masculí llatí GRANIVS.

Just al costat d'aquest camí trobem el jaciment del **Castell de Granyena** (núm. 72), que es troba situat en la vessant d'un tossal. En aquesta zona s'han trobat restes ceràmiques corresponents a ceràmica ibèrica comuna i pintada, i ceràmica campaniana A que fan pensar en un establiment rural d'època romanorepublicana. Aquest camí s'esten per espai de gairebé 200 *actus* i és un dels eixos de la centuriació millor conservats.

Traça d.26

D'aquest eix tot just es conserva una petita traça a l'alçada de la població de Pallerols que no es perllonga més enllà d'uns seixanta *actus*.

Tota aquesta zona té un relleu bastant pronunciat, de manera que resulta difícil la pervivència d'elements viaris amb una ortogonalitat marcada. El pas del temps ha fet que tots els camins desdibuixessin els itineraris inicials.

L'element més destacat d'aquesta traça es troba en el sector oest; en aquesta zona trobem un camí que es dirigeix de Verdú a Bellpuig i que a la zona coneguda com Partida de Montalbà aprofita l'antic *decumanus*; l'extensió d'aquesta traça és d'uns cent *actus*.

Traça d.27

En aquest cas només trobem una sèrie de camins que mantenen la mateixa orientació est-oest que els *decumani* de la centuriació, però queden un xic desplaçat respecte al traçat que hauria de tenir l'eix de la centuriació.

¹⁵² *Capbreu de la vila de Granyena 1632-1636*, Fons Notarial, Arxiu Històric Comarcal de Cervera.

El parcel·lari no aporta tampoc indicis. En aquesta zona el parcel·lari presenta una orientació que s'escau més amb els camins que tenen un origen clarament medieval que no pas amb l'orientació de la centuriació romana.

Traça d.28

A la part est i central del territori hipotètic de la centuriació no trobem cap resta. Per la banda oest es troba molt millor conservada, en aquesta zona trobem la carretera de Verdú fins a Preixana, que podem considerar amb tota certesa, com una part del *decumanus* que ha quedat fossilitzada sobre el territori.

Al llarg d'aquesta eix s'han prospectat diversos jaciments que refermarien aquesta hipòtesis. En primer lloc, trobem el jaciment de **Les Torres**, aquest jaciment queda just a tocar d'aquest eix, i molt a prop del *kardo* corresponent.

El següent jaciment que trobem és el **Molí del Corretger o Mas de Mora** (núm. 84), en aquest jaciment s'han trobat restes constructives, com un paviment d'*opus signinum*, que fan pensar en un assentament rural amb una cronologia segura des del segle II a.C. al segle I d.C.

Traça d.29

D'aquest eix en tenim algunes restes en una carretera que surt uns cent metres més avall de la Panadella. Aquesta carretera, amb alguns desplaçaments, manté l'orientació i coincideix amb el *decumanus*. Aquest camí s'esten al llarg de cent *actus* fins arribar a la carretera nacional N-II E 4, a partir de la qual no tornem a trobar restes fins arribar a la masia anomenada Cal Romà; al nord d'aquest mas trobem noves traces en un camí sense asfaltar.

D'aquesta traça en queden també restes a l'est de Montornés de Segarra. Prop de la zona coneguda com les Comes, trobem un camí en direcció a aquesta població, que té un desdoblament en un camí paral·lel que discorre pel Barranc de Montornés. Aquest camí travessa aquesta població per dirigir-se a uns camps de conreu on les traces desapareixen. La resta del paisatge és molt accidentada i resulta molt difícil distingir més restes apart de les esmentades.

A la zona est de la centuriació trobem un seguit de camins que mantenen l'orientació amb el *decumanus*, però que estan massa desplaçats respecte a aquest eix.

Traça d.30

Aquest *decumanus* l'hem documentat en primer lloc en un camí que es dirigeix a la població d'Argençola, que queda situada al costat d'aquest eix. Aquesta zona té una orografia bastant muntanyosa. Pel que fa al nom d'Argençola, sembla provenir del mot comú del llatí tardà ARGENTEOLA, que segons el Diccionari Català Valencià Balear designava el tros de terra que es llaurava pel preu d'una moneda de plata o argenç. Podem pensar que aquesta població es va fundar en època tardoantiga.

Traça d.31

La primera resta d'aquest camí la trobem en la carretera entre les poblacions de Rocamora i Bellmunt de Segarra. Aquest carretera es troba sense asfaltar i presenta l'aspecte d'una pista forestal. Al costat del riu Ondara, retrobem traces en un camí que es dirigeix a la població de Pavia.

D'aquesta traça en trobem restes entre les poblacions de la Guàrdia Lada i Montoliu de Cervera. Aquesta carretera és molt sinuosa, però creiem que podria constituir part d'aquest *decumanus*. No trobem cap resta més que puguem considerar com a part integrant d'aquesta traça.

Traça d.32

Aquesta traça només resulta visible en la zona est de la centuriació de *Iesso*. Observem les primeres traces a partir del camí que surt de la carretera local LV-2003. Aquest camí, del qual no trobem restes abans de la cruïlla amb aquesta carretera, segueix amb algunes discontinuïtats fins arribar a la població de Talavera. A partir d'aquesta població continua la traça, però aviat queda captada i desviada per dirigir-se cap a La Guàrdia Lada. A partir d'aquest punt no s'han pogut definir més elements d'aquesta traça, i per tant la restitució a la zona central i oest és més incerta.

Traça d.33

El límit d'aquesta traça el trobem a la població de Les Roques d'Aguiló; en aquesta població trobem un petit camí sense asfaltar que va d'aquesta població fins a la Masia de Ca l'Esteve, aquest camí segueix l'orientació d'aquest eix

La següent traça conservada la trobem a l'alçada de la població de l'Ametlla de Segarra on trobem un tram molt rectilini de la carretera local L.214 al seu pas per la partida de Los Plans que coincideix amb el traçat d'aquest eix.

La resta d'aquest eix no permet una restitució fiable, ni hi ha gaires elements que permetin una identificació segura.

Traça d.34

A la zona est observem petites restes d'aquesta traça en límits de terme i en petits trams d'alguns camins.

Per la banda est apareixen trams d'alguns camins de petites dimensions que coincideixen amb aquest *decumanus*. L'element més important en aquesta zona, és el límit termenal sud de la població de Talavera, que aproximadament, segueix l'orientació d'aquesta traça.

D'aquesta traça no existeixen elements de gran envergadura a la zona central, però sí que hem observat que l'orientació del parcel·lari modern es correspon a la de la possible centuriació romana. A més, observem petits trams de la xarxa viària que coincideixen amb el traçat del *decumanus*. El primer d'aquests l'observem en la zona de l'Ametlla de Segarra; el camí en direcció a Tàrrega segueix per espai de vint *actus* amb aquest *decumanus*. El següent element es troba en un petit camí situat en un camp de conreu, no gaire lluny de l'Ermita de La Bovera. Aquest camí es coneix com Camí de la Bovera i el trobem ja documentat en el capbreu de Guimerà de l'any 1660.¹⁵³

Traça d.35

Aquest eix segueix en bona part el camí que ressegueix el traçat del riu Corb i que uneix les poblacions que han crescut a la vora del mateix. Des del Balneari de Vallfogona fins aproximadament la població de Ciutadilla el camí coincideix de forma bastant ajustada amb aquest eix. Part d'aquest camí formava part del camí ral que unia la ciutat de Lleida amb el Camp de Tarragona i en època moderna el tenim ben documentat.

A la vora d'aquest camí trobem nombrosos assentaments rurals romans que en alguns casos sembla que ja es poden datar en època republicana i testimonien una llarga ocupació que aprofitava la proximitat amb el riu Corb i el pas de la via de Tarragona a Lleida. Un dels jaciments més importants que se situa a tocar d'aquesta via és **Els Palaus** (núm. 95) que sembla correspondre a una gran vil·la que hauria estat en funcionament des de mitjans del segle I d.C. fins al segle V d.C. com a mínim.

¹⁵³ *Capbreu de Guimerà 1660, abril 28*, Fons Notarial, Arxiu Històric Comarcal de Cervera.

Altres jaciments que se situen a tocar d'aquest eix són el jaciment de **Pla Solà de la Torre** (núm. 90) al costat del Balneari de Vallfogona i **Les Deveses** (núm. 100) que es troba a prop de Ciutadilla; aquests dos semblen situar-se en època republicana.

Un altre jaciment important és **Els Obacs A** (núm. 99) que correspon a un establiment amb una cronologia imperial.

A la zona de Guimerà, trobem elements molt importants d'aquesta traça. El primer element seria el límit de terme d'aquesta població, a prop del Puig del Penjat. Aquest límit de terme té la seva continuació en la carretera que porta de L'Ametlla fins a Sant Martí de Maldà. Aquesta carretera que és paral·lela a la carretera local L-201 coincideix durant bona part del seu recorregut amb el traçat d'aquest *decumanus*. Al costat d'aquesta carretera es localitza el jaciment del **Solans/Pla del camí de l'Ametlla** (núm. 96), que s'ha considerat un establiment rural d'època republicana.

Troblem restes en la carretera local L-201, a partir del kilòmetre quatre, fins arribar a la població de Sant Martí de Maldà. A tocar d'aquest camí s'han trobat l'any 2000 dues necròpolis d'època baiximperial: la necròpolis de **La Creueta** (núm. 108) i la necròpolis de **Puigpelat** (núm. 107). Aquestes dues zones d'enterrament testimonien l'antiguitat d'aquest camí i la seva vinculació a la xarxa centuriada.

Traça d.a

D'aquest possible *decumanus* en trobem restes al nord de Guissona, en el camí que aprofita la riera de Passarell. Aquesta riera ha hagut de constituir, des d'època antiga, un eix de pas natural quan no baixava aigua.

Tornem a retrobar restes en un camí que surt de Florejacs per unir-se al camí vell de Guissona a Agramunt. Com ja hem explicat anteriorment, aquest camí aprofita en part el *decumanus maximus* de Iesso, i posteriorment aprofita aquest altre *decumanus* en el seu traçat.

Gràcies a la documentació medieval i moderna conservada hem pogut restituir un antic camí que comunicava Guissona i Torà passant per l'antic nucli de Fluvià i pel Mas d'Espona. Hem trobat un seguit de mencions: “a migdia ab lo camí que va de Guissona a Thorà per lo camí d'Espona” “a tremuntana ab lo terme de Massoteres mitjançant un camí que va de Guissona a Torà anant per Espona”¹⁵⁴; hem contrastat aquestes mencions amb els ortofotomapes a escala 1:5000 i hem pogut restituir aquest camí que

¹⁵⁴ *Capbreu de Fluvià 1693*, Fons Notarial, Arxiu Històric Comarcal de Cervera, p.8

ha desaparegut com a conseqüència de les activitats agrícoles que han anat apropiant-se de la carretera.

Aquest camí coincideix en bona part amb l'eix que estudiem i creiem que podria haver estat una resta fossilitzada de la centuriació.

Traça d.b

D'aquest eix tenim una possible traça conservada entre Palou de Torà i Massoteres. Aquesta carretera experimenta una sèrie de desviacions i adaptacions a la topografia. Aquest camí originàriament era el camí de Massoteres a Agramunt; es documenta ja l'any 1098 i en època moderna el trobem esmentat en el Capbreu de Robiol de l'any 1549¹⁵⁵. Aquesta carretera es troba actualment asfaltada, però trobem en alguns punts murs fets de pedra seca, amb una alçada que pot oscil·lar entre els quaranta centímetres al metre.

Aquesta traça travessa Massoteres fins creuar la carretera que considerem que podria ser el *kardo maximus* de la ciutat. A partir de la zona coneguda com Los Plans les restes d'aquest eix segueixen el traçat del Torrent de Gravet.

Al costat d'aquest torrent trobem El jaciment de **la Malesa** (núm. 6). Aquest jaciment ha estat catalogat com una vil·la romana, amb una petita necròpolis al costat. La cronologia que se li ha donat provisionalment aniria desde el segle I a.C. fins al segle II d.C. D'aquest eix no trobem més restes a partir del moment en que el Torrent de Graves baixa per anar a cercar el Riu Sió.

Traça d.c

Aquest eix no ha deixat restes de consideració. L'única traça que podem posar en relació amb aquest eix és el camí de Florejacs en direcció a Agramunt. Aquest camí segueix la mateixa orientació que el *decumanus*, però queda una mica desplaçat respecte al traçat que hauria de tenir l'eix de la centuriació. Podem pensar en un *limites intercisivi* de la centuriació per explicar aquest camí.

Traça d.d

¹⁵⁵“a mig jorn ab lo camí que va de Massoteres a Agramunt” a *Capbreu del terme de Robiol 4 de gener de 1549*. Fons Notarial, Arxiu Històric Comarcal de Cervera, p. 7

No n'ha quedat cap resta visible sobre el terreny i per tant preferim no intentar fer cap mena de restitució d'aquest límit. És possible que en els límits dels camps es pugui identificar alguna traça fossilitzada.

Traça d.e

En tenim traces d'aquest eix en la zona coneguda com Sant Onís; en aquest punt trobem una cruïlla formada per un camí que es troba orientat de nord a sud, un límit del terme de Guissona i el camí que considerem com una traça del *decumanus*.

La següent traça la trobem a Palou de Sanauja, concretament en un camí que va desde Guarda-si-venes fins a Palou. Sobre la possible antiguitat d'aquesta població, ens remetem al que hem dit sobre Palou de Torà. En tot cas cal remarcar la procedència del topònim d'un substantiu llatí, PALATIOLVM, fet que referma les hipòtesis de Ramon Martí. Aquesta carretera es troba actualment asfaltada i molt refeta per les obres d'acondicionament que es duen a terme anualment.

Traça d.f

La primera resta d'aquesta traça la tenim en el camí que segueix el traçat del Torrent de Figuerola. Aquest camí queda fora dels límits teòrics de la centuriació que proposem, però creiem que podria tractar-se de la prolongació de un eix de la centuriació com a via de comunicació amb la resta de la comarca. Aquest camí arriba fins a la població de Fontanet, que ja apareix esmentada en documentació de l'any 1033, i queda aliniada amb el *decumanus*.

La següent resta la trobem passada la carretera local C-1412, a la zona coneguda com Lo Prilló. Aquí trobem una carretera que va en direcció a Biosca que per espai de seixanta *actus* coincideix exactament amb el traçat de la centuriació. El darrer element que cal tenir present, és una carretera sense asfaltar que es dirigeix a la població de Coscó.

Traça D.g

Troben elements d'aquesta traça entre Selvanera i Granollers de Segarra. Hem documentat l'existència d'un camí que potser originàriament devia unir les dues poblacions. Aquesta carretera segueix uns dos quilòmetres més un cop passada la població de Granollers.

Conclusions i valoració de la xarxa centuriada

La descripció feta de les possibles traces del parcel·lari permet veure que la ciutat de *Iesso* podria haver controlat un territori força extens. El parcel·lari abarcaria un total de 1085 km², que correspondria a unes 100.000 ha. aproximadament. Creiem que es tracta d'una centuriació on les centúries s'ajustarien al mòdul de 20 x 20 *actus*. Aquest és el mòdul més usual en totes les centuriacions d'època republicana. Nombroses operacions parcel·làries datades en aquest període utilitzen aquest mòdul. A la Península Itàlica trobem operacions cadastrals massives on s'utilitza aquest mòdul a la plana de la Campània; a la Gàlia també trobem operacions cadastrals on s'utilitza la centúria de 20 *actus* de costat.

La centuriació presenta una orientació nord-sud; els eixos presenten una lleugera desviació respecte al nord geogràfic de 2° E. Els *kardines* tenen una orientació gairebé exacta amb el nord geogràfic. De fet, la centuriació segueix la mateixa orientació que la retícula urbana del municipi de *Iesso*. Els agrimensors van tenir present aquest factor i també van triar la millor orientació per aprofitar les rieres i altres accidents com a eixos de la centuriació, ja que, molt sovint, aquests elements naturals es troben perfectament aliniats amb els eixos de la centuriació.

La centuriació es trobaria limitada per la banda nord i est pel relleu; per la banda est, a partir de Pujalt i Torà, apareix una serralada no gaire elevada però que dificultaria la implantació del parcel·lari. Aquesta és la mateixa situació pel nord, on a partir de Selvanera ja trobem una sèrie d'accidents topogràfics prou importants com per dificultar la instal·lació de la centuriació.

Els territoris rurals que s'estenen per la banda sud i oest resulten els més adequats de la zona. La banda oest és molt planera, ja que ens trobem a l'inici de la Plana d'Urgell; és el lloc idoni per realitzar una operació cadastral. La banda sud presenta una topografia més accentuada, però tot i això, resulta molt menys accidentada que la zona nord-est.

Per la banda oest, el límit és més incert, ja que no hi ha barreres topogràfiques; el límit de la centuriació s'hauria de plantejar en funció d'un segon parcel·lari que s'esten per l'Urgell amb una orientació diferent; aquest parcel·lari va ser estudiat per Anna de Lanuza qui va concloure que depenia de la ciutat d'*Ilerda*. Aquesta ciutat, en gaudir del

dret romà, hauria tingut també assignacions de terres més importants. Així doncs, descartem que aquest segon parcel·lari depengués de la ciutat de *Iesso* i ens serveix per marcar el límit entre aquests dos municipis.

Els límits de la xarxa ortogonal no marquen necessàriament els límits territorials de la ciutat de *Iesso*, ja que aquest podia ser més extens. En tot cas la xarxa centuriada ens estarien indicant les terres que van ser objecte d'ua reorganització per al seu repartiment posterior.

El parcel·lari s'ha conservat de forma desigual en tot el territori. Les traces millor conservades es detecten al voltant de Guissona, i en la zona de la plana d'Urgell. Els *kardines* s'han preservat millor que no pas els *decumani*; aquest fet podria ser conseqüència d'una major utilització de les rutes en direcció nord-sud en època medieval i moderna, fet que hauria ajudat a preservar aquests eixos convertits en camins. Els *decumani*, tot i que en trobem algun en força bon estat de conservació, estan més degradats, tant és així, que del *decumanus maximus* no s'han conservat traces pràcticament.

D'entre els *kardines* millor conservats cal destacar en primer lloc el *Kardo maximus* del municipi de *Iesso* el traçat del qual ens ha arribat fossilitzat en part en l'actual carretera vella de Guissona a Cervera i en el camí del Cementiri. Aquest eix ha estat l'eix de comunicació més important a la Plana de Guissona des de la seva creació fins el segle XX. Aquest camí enllaçava la població de Guissona amb vies de llarg abast d'època medieval i moderna com la Carretera General de Barcelona a Lleida.

Pensem que algunes zones que quedarien dintre del territori de la centuriació, haurien quedat fora d'aquesta operació agrimensòria ja que presenten un topografia més accentuada que la resta del paisatge. Aquestes zones podrien haver estat destinades a ser boscos comunals o llocs de pastura pels ramats. Aquesta teoria és força versemblant, ja que els tractats d'agrimensura tenen capítols dedicats a l'*ager exceptus*, terres que tot i quedar dintre del territori de la centuriació no es parcel·laven per tal de tenir terres de pastura i bosc.

Si hem pogut establir d'una manera prou fonamentada hipòtesis que permeten de suposar l'existència d'una *centuriatio* romana, com creiem que hem fet, ara ens hauríem d'interrogar sobre els motius que van portar les autoritats romanes a realitzar aquesta ordenació del territori.

Hem d'entendre l'establiment d'un parcel·lari romà com un mitjà per aconseguir objectius molt diversos. En primer lloc, la seva funció primordial era la creació d'una

estructura que permetés l'explotació racional dels nous territoris incorporats dintre de l'administració romana. En segon lloc permetia reasentar a un conglomerat de població integrat per indígenes i per un contingent de població itàlica als quals se'ls assignava lots de terra.

La creació d'aquesta nova comunitat es faria d'acord amb unes pautes organitzatives romanes que havien anat perfeccionant-se des de la creació de les primeres colònies romanes i llatines a la Península Itàlica. La centuriació seria el resultat d'una llarga llista de sistemes de cadastració utilitzats pels romans al llarg de més de dos-cents anys. La centuriació es configuraria així, en segon lloc, com un sistema de control sobre el territori conquerit i com la plasmació sobre aquest territori de la voluntat fiscalitzadora de l'Estat romà. L'estat romà va crear un instrument perfecte, ja que la utilització de formes geomètriques senzilles com quadrats o rectangles en l'estructuració dels nous territoris incorporats feia més fàcil regularitzar i uniformitzar tot l'Imperi.

Podem dir que la implantació a gran part de l'Imperi de les estructures cadastrals romanes va produir en certa manera una unificació del paisatge i, consegüentment, de les poblacions que hi habitaven. Clável-Lévêque ha assenyalat a la zona de la Gàl·lia la relació entre l'establiment de sistemes cadastrals i les revoltes indígenes i els moviments de resistència de la població conquerida;¹⁵⁶ d'aquesta manera, les centuriacions funcionarien com un mitjà eficaç de repressió i control de la població autòctona. Aquest aspecte es veuria reforçat amb l'establiment de colons itàlics i de veterans de guerra.

¹⁵⁶ M. CLAVEL-LÉVÊQUE, "Terre, controle et domination. Revoltes et cadastres en Transalpine" a *Puzzle Gaulois. Les Gaules en mémoire*. (París: Annales Litteraires de l'Université de Besançon, 396, 1989), p.213-254.

En aquest article l'autora relaciona les implantacions cadastrals amb la repressió de tota una sèrie de revoltes que al llarg del segle II i I a.C. es van produir a la Gàl·lia. Aquestes revoltes implicarien una repressió posterior que suposaria la instal·lació de veterans i la creació de deduccions colonials amb les consegüents confiscacions de terres.

EVOLUCIÓ DE LA XARXA VIÀRIA DEL TERRITORI DE **IESSO**

Els precedents ibèrics. Les comunicacions en època ibèrica

Les comunicacions en aquest període utilitzen bàsicament els passos naturals com podem ser rius, rieres i eixos careners a les zones de muntanya.

La Vall del Llobregós, situada entre les comarques de la Noguera, Segarra i Anoia constitueix la divisòria física entre la depressió central, el pre-Pirineu. En aquesta zona havia d'existir un camí freqüentat des d'època ibèrica que comunicava tots aquests territoris de la Catalunya Central. De fet a la Noguera i el Solsonés es troben nombrosos assentaments d'època ibèrica com el Camp del Moros de la Codina o Anserea que semblen disposar-se a prop d'un eix del que sabem que a partir època medieval va funcionar com a carrerada. La continuació d'aquest camí per la zona del nostre estudi travessa les poblacions actuals de Guissona i es dirigeix travessant tot el territori vers Tàrraga i Verdú.

Molt a prop d'aquest camí es troba les Guixeres o Puig Castellar de Talteüll, el mateix poblat del Primer Ferro del Vell Pla de Guissona, i el Tossal del Mor. Aquestes evidències ens permeten plantejar-nos l'existència d'aquest camí des d'època ibèrica, i potser fins i tot des d'època anterior.

Els altres eixos de comunicació importants en època ibèrica estan constituïts per les vies de pas naturals que conformen les valls del riu Corb i del riu Ondara. A tocar del curs d'aquests dos rius trobem assentaments com el Pla de les Tenalles a la vall del Corb i el Pla del Castell i Lluçà sobre Altet bastant a prop del Corb.

La manca de poblament detectada en el riu Sió durant el període ibèric fa que no puguem saber si aquesta vall era utilitzada com a via de comunicació. En tot cas la inexistència d'assentaments en aquesta zona el convertia en un camí secundari poc freqüentat.

A prop del poblat de Molí d'Espígol passa un altre camí provinent del Solsonés que hauria constituït en època moderna un ramal de la via cabanera de Bellvís en direcció a Flix a Tarragona. Aquesta via no queda lluny d'assentaments datats en l'Ibèric Final/època republicana com la Pleta de Belianes o el Tossal Rodó de Santa

Maria de Momtmagastrell. Podria haver constituït un eix de comunicacions en aquests moments, encara que no necessàriament hauria funcionat com a via ramadera.

També hem de suposar l'existència de camins locals que connectarien els principals assentaments de la plana d'Urgell, especialment el Molí d'Espígol amb la resta d'assentaments amb funcions secundàries. D'aquests camins no ha quedat cap evidència sobre el terreny. En tot cas algunes rieres que només porten aigua en determinats moments de l'any podrien haver exercit aquesta funció.

L'organització viària en època romana.

Hem de pensar que la xarxa viària en època romana es va estructurar en bona mesura a partir del parcel·lari centuriat que hem detallat en el capítol precedent, de manera que els eixos majors van constituir les carreteres locals en època romana. Alguns d'aquests eixos majors han actuat com eixos rectors de les ordenacions posteriors del territori i han determinat l'estructura viària posterior.

No tots els *limites* de la centuriació formarien part del sistema viari principal; alguns límits només servirien com a límits de centúria i com a camí local per accedir a les terres. Els eixos més importants són probablement els que s'han fossilitzat en el territori i han marcat la xarxa viària posterior.

L'eix viari més important de la xarxa centuriada és sense cap mena de dubte el *Kardo Maximus* de *Iesso*. Aquest eix rector de l'urbanisme de la ciutat es perllongava també en l'*ager* de la ciutat, determinant d'aquesta manera l'orientació del parcel·lari rural. Aquest eix s'ha conservat fossilitzat en direcció sud en el Camí Vell de Guissona a Cervera i pel nord en el Camí del Cementiri, i es perllonga fins a l'alçada de Selvanera. Aquest eix constituïa la via de comunicació de *Iesso* amb el territori de la ciutat i connectava amb les rutes de llarg recorregut que es dirigien cap a *Ilerda* i *Tarraco*.

Altres camins nascuts de la centuriació els trobem fossilitzats en el territori i per tant suposem que devien ser elements importants de la xarxa viària romana. En primer lloc destaquem el Camí Vell de Selvanera a Torrefeta i el Camí Vell de Torrefeta a Cervera que segueix aproximadament el traçat d'un dels *limites* paral·lels al *Kardo Maximus* del municipi de *Iesso*. Aquest eix en l'actualitat presenta algunes discontinuïtats en el seu recorregut, com ja hem explicat en el capítol anterior i desviacions producte dels nous nuclis estructuradors del territori.

El camí de Sisteró a Florejacs també hauria estat un *limites* de la centuriació que finalment s'hauria acabat convertint en un camí local de certa entitat, tot i que amb desviacions importants del seu teçat original per dirigir-se a la població medoieval de Florejacs.

Un altre eix de la centuriació que sembla haver desenvolupat aquesta doble centuriació és l'antic camí de Fluvià a Cervera. Aquest camí actualment ha desaparegut com a tal, i només conserva en alguns trams la seva funció de camí, mentre que en d'altres punts només és visible en els límits del parcel·lari actual. En tot cas, sembla força plausible que el seu origen es trobi en la xarxa centuriada romana i es continués funcionant com a camí local en època medieval i moderna, fins a la seva desaparició a finals de l'època moderna.

Un altre itinerari important que podria haver funcionat també en època romana com a camí local d'una certa importància, i com a límit de la centuriació, és el camí que en l'actualitat uneix les poblacions de l'Almenara Alta, la Guardia d'Urgell i Tornabous. Constitueix també el darrer eix de la centuriació que hem detectat en aquesta zona i per tant podria haver tingut una importància més gran com a camí i eix que actuava de límit de partió entre el territori de dos municipis i més trascendental encara, de dos *conuentus*.

Els camins en direcció E-W que conserven fossilitzats eixos de la centuriació no tenen l'entitat dels límits que seguien l'orientació N-S. Entre aquests cal destacar l'antic camí de Guissona a Agramunt que en època moderna ja era esmentat com el "Camí Vell de Guissona a Agramunt". Aquest camí creiem que devia ser un itinerari important en època romana ja que travessa pràcticament el territori de *Iesso* en l'extensió que li hem otorgat, i constuïa a més la prolongació en el camp del *decumanus maximus* del municipi.

Un altre eix fossilitzat d'entitat és el camí que uneix les poblacions de La Prenyanosa i l'Aranyó que conserva fossilitzada la traça de un *limites* de la centuriació.

Especialment interessant resulta l'eix que uneix les poblacions de Claravalls i Tornabous, ja que tenim constància documental de la seva existència des de finals del segle XI, és a dir des dels primers moments de la conquesta cristiana, dada que reforça la possibilitat que es tracti d'un camí-*limites* important en època romana.

La xarxa viària romana també aprofitava les valls fluvials de la zona. Veiem com bona part dels establiments d'època romana se situen a tocar dels eixos fluvials principals, el Corb, el Sió, l'Ondara i el Llobregós, i també d'algunes rieres. Les valls

fluvials constitueixen passos naturals i l'acumulació de sediments i lloms fa que els sòls siguin més fèrtils. També la possibilitat de recs i d'aprovisionament d'aigua afavoreixen l'establiment dels nuclis de població. De fet, aquesta pauta ja és la que sembla dibuixar-se durant l'Ibèric Ple i l'Ibèric Final.

Trobem les valls dels rius Corb, Ondara i Sió densament ocupades. La vall del Llobregós, tot i que sense cap mena de dubte devia ser un eix de comunicació molt important (aquesta vall és l'únic pas natural que permet realitzar actualment la ruta Barcelona-Igualada-Ponts), no sembla que estigués gaire ocupat en època romana ja que pràcticament no trobem cap jaciment arqueològic. En canvi, la petita vall de la riera de Massoteres que es troba a tocar del riu Llobregós mostra una ocupació més important ja en època ibèrica; la raó l'hem de buscar en que és una vall amb uns desnivells topogràfics menys pronunciats i menys estreta que la vall del Llobregós, fet que facilitaria l'assentament d'establiments rurals.

Però no tots els eixos viaris que van estar en funcionament en època romana deriven exclusivament de l'ordenació viària imposada per la centuriació i la xarxa fluvial, alguns camins que actualment es troben conservats com carrerades podrien haver estat part integrant de la xarxa viària en època romana.¹⁵⁷

El cas més evident és la variant secundària de la carrerada que provinent de la serra de Sant Pere Saserra passava per Guissona, La Figuerosa, Tàrrega i Verdú; com ja hem comentat, sembla que ja hauria estat en funcionament en època ibèrica, i també en època romana. Al llarg d'aquesta carretera trobem assentaments des d'època republicana fins el Baix Imperi que així ho manifesten.

Aquest eix, forma un angle de 45° respecte a l'orientació del cadastre de *Iesso*, per tant no forma part dels eixos que componen la xarxa centuriada; no és un cas aïllat, trobem exemples de vies romanes que creuen de forma oblicua la *pertica* d'una ciutat en els mateixos textos dels agrimensors. Un exemple d'això el trobem en el tractat d'Higini Gromàtic conservat en el manuscrit *Palatinus 1564* de la Biblioteca Vaticana i en el manuscrit *Gudianus*, de la Herzog August Bibliothek en què apareix representada una

¹⁵⁷ Cal destacar les paraules d'un estudiós de la zona, Ramon Cardona, sobre aquest punt: "S'ha demostrat que algunes vegades camí ramader i via romana coincideixen, tot i que la finalitat és molt diferent. El fet que els camins ramaders siguin sovint de cresta o carena i la seva antiguitat han fet que fossin aprofitats pels romans amb finalitats militars.

La importància militar per als romans d'eixos viaris que els permetessin la penetració segura cap a l'interior del territori abona la hipòtesi de la utilització per part dels romans de vies ramaderes antigues, que comunicaven per camins alts la depressió central i el pre-Pirineu i Pirineu. Tenim a l'Urgell l'exemple de la torre romana de Castell-Lliuró, a Castellnou d'Ossó, molt a prop del camí ramader, que

colonia Augusta; aquesta està unida a una *praefectura* per una via que travessa diagonalment les centúries de la colònia.¹⁵⁸

En la *forma* en marbre recuperada fragmentàriament a la ciutat d'Orange trobem que la via d'Agripa entre la ciutat d'Orange i Montelimar no segueix pas l'orientació de la centuriació.

Un altre exemple el trobem en els cadastres de *Forum Domitii* a l'oest de la ciutat de Nimes on la *Via Domicia*, eix principal de comunicació en aquesta zona, travessa en diagonal la xarxa centuriada i per tant no forma part dels eixos principals de la centuriació.¹⁵⁹

G. Chouquer, en estudis sobre els cadastres a la zona de la Gàlia, ha arribat a la conclusió que és més freqüent trobar cadastres que tenen una orientació independent de les vies que els travessen que no el cas contrari.¹⁶⁰

En aquesta relació de vies que podrien haver estat en funcionament en època romana hem de destacar especialment la via que discorria per la Vall del Corb. Aquest camí és una via de pas natural que probablement devia constituir un eix de comunicació des d'època preromana; així ho semblen testimoniar els nombrosos jaciments prehistòrics trobats al llarg d'aquest camí.

Aquest camí connectava amb una ruta de més llarg recorregut que unia *Tarraco* amb *Ilerda*. Aquesta via hom ha suposat que partia de la capital de la Província Tarraconense i ascendia per Montblanc per dirigir-se cap a *Ilerda*. En aquest punt devia dividir-se en dos ramals. El primer sembla que es dirigia cap a Lleida directament seguint la ruta de Vimbodí, Vinaixa i Castellans, com ho sembla demostrar la troballa d'un mil·liari de Nerva en aquesta zona entre Vinaixa i Les Borges Blanques, mentre que el segon ramal ascendia cap a la Vall del Corb per dirigir-se també cap a Lleida però comunicant aquesta zona i la ciutat de *Iesso* amb *Tarraco*.

Una prova d'aquest itinerari podria ser la troballa d'un mil·liari a la Vall del Corb. Aquest mil·liari de l'emperador Claudi testimonia l'existència i importància d'aquesta via en època romana, ja que durant el regnat de Claudi fou reparada i acondicionada. Tradicionalment hom ha suposat que aquest mil·liari feia referència a la via que es

passava per les Quadres de Puigverd. Igualment veiem poblament romà vora el segment de camí ramader que hi ha entre Guissona i Tàrraga." a R. CARDONA, "De vies antigues a camins rals" *Urtx*, 13, p.19

¹⁵⁸ G. CHOUQUER; F. FAVORY, *Les arpenteurs romains. Théorie et pratique*. Éditions errance, Paris, 1992, p.59-63.

¹⁵⁹ G. CHOUQUER; F. FAVORY, Op. cit. p.142-143.

¹⁶⁰ G. CHOUQUER, *Les cadastres romains. Approche morphologique et problèmes*, Thèse pour le Doctorat de IIIe cycle, Université de France-Comte, Besançon, 1982, p.338

dirigia des de *Barcino* fins a *Ilerda*. Però recentment Joaquim Pera va suggerir la possibilitat de que aquest mil·liari fes referència a una via que des de *Tàrraco* es dirigís cap a *Ilerda* però comunicant la zona interior amb la capital de la província i la ciutat del Segre.¹⁶¹

La proposta del doctor Joaquim Pera no es correspon exactament amb la nostra, ja que en la seva hipòtesi desenvolupa la possibilitat que la via romana a partir de Montblanc es desviés fins a Santa Coloma de Queralt, de forma que coincidia amb la ruta que passa pel costat de les poblacions actuals de Rocafort de Vallbona i les Piles. En aquest punt enllaçaria amb la Vall del Corb, i a partir de Ciutadilla es dirigiria cap a Tàrrega per la carretera local;¹⁶² des d'aquí, arribaria a *Iesso* per la carrerada que hem descrit anteriorment.

Nosaltres prenem en consideració una altre ruta possible que seguís en part el camí modern que avui dia es coneix com “Camí ral de Montblanc a Cervera”. Aquest itinerari es troba esmentat ja des de l'any 1547, i per tant, és un camí que ja estaria en funcionament amb tota seguretat durant l'Edat Mitjana.

Aquest camí ascendeix aprofitant una via de pas natural i actualment l'itinerari passa per les poblacions de Sarral, Forés, El Fonoll. A partir d'aquest punt, creiem que la ruta es dirigia cap a la Vall del Corb i hi accedia a l'alçada del Molí de la Cadena. Molt a prop d'aquest indret es troba la Partida dels Palaus, on hi havia una important vil·la, i on probablement va ser trobat el mil·liari de l'emperador Claudi. La nostra hipòtesis parteix de la possibilitat que precisament el mil·liari estigués col·locat en aquest punt on la via podria bifurcar-se en dos ramals: un ramal aniria resseguint la Vall del Corb en direcció a *Ilerda*, mentre que el segon ramal seguiria pujant fins arribar a *Iesso*.

Aquest segon ramal podria correspondre al Camí Ral de Cervera que passa per les poblacions de l'Ametlla de Segarra, Montornés de Segarra, Granyena de Segarra i arriba a la Vall de l'Ondara mitjançant un camí que queda a tocar de Sant Pere el Gros. Aquest camí constitueix una via natural de pas que discorre aprofitant la línia de carena de la petita serralada que es troba en aquesta zona.

¹⁶¹ J. PERA, “*Iesso i Sigarra*. Aproximació a la xarxa de comunicacions en època antiga d'aquests dos centres romans de la Catalunya central” dins *XI Col·loqui Internacional d'Arqueologia del Berguedà. Comerç i Vies de comunicació (1000 a.C.-700 d.C.)*, Puigcerdà, 1998, p.165-174

¹⁶² La carretera actual de Ciutadilla a Tàrrega, per on Joaquim Pera proposa que passaria la ruta romana, fou construïda l'any 1860. La prova més evident de la modernitat d'aquesta carretera és que secciona parcialment el jaciment d'Espina A. Per tant, en aquest tram, la proposta del doctor Joaquim Pera hauria de ser modificada

A partir d'aquest punt probablement connectava amb la prolongació del Cardo de la ciutat de *Iesso* per la banda sud, que avui dia constitueix el Camí Vell de Guissona a Cervera. Els elements que podem esgrimir a favor d'aquesta possibilitat és que a tocar d'aquest camí trobem alguns jaciments d'època ibèrica i romana. En primer lloc tenim l'establiment d'època altimperial conegut com **Molí de la Cadena III**; a l'alçada del Granyena de Segarra tenim el jaciment de **Castell de Granyena** d'època altimperial; el següent jaciment que podem esmentar és el de **Sant Pere Gros**. En aquest punt és probable que el camí rodegés el turó on s'assenta en l'actualitat Cervera, i enllacés amb la prolongació del Kardo Maximus en un punt proper a la vil·la baiximperial del **Capell**.

En contra d'aquesta possibilitat es pot argumentar que en alguns trams d'aquest camí el relleu és una mica accidentat i la circulació podria resultar complicada. Nosaltres creiem que aquest no és un obstacle prou important que impedeixi que aquest camí hagi pogut funcionar no com a eix de comunicació principal, però sí com un camí secundari que comunicava el Camp de Tarragona amb les planes segarrenques en època romana. És possible que la proposta de Joaquim Pera i la que exposem nosaltres siguin complementàries i ajuden a la reconstrucció de la xarxa viària en època romana.

S'han proposat dues rutes que comunicarien *Iesso* amb *Barcino* i la costa central catalana. La primera d'aquestes vies sortiria de la *mansio Ad Fines* a Martorell i pujaria per l'Anoia passant per Jorba i Copons. Després passaria per la zona de Montfalcó el Gros i arribaria a la capçalera del riu Sió que com ja hem dit és un dels eixos de comunicació que travessa tota la Segarra d'est a oest. Una variant d'aquesta ruta podria trobar-se a l'alçada de Prats de Rei, l'antiga *Sigarra*, d'on surt un camí que es coneix com "camí de Guissona".

La segona ruta és la via que utilitza l'eix Llobregat-Cardener. Sabem que aquest eix viari podria haver estat utilitzat ja durant la prehistòria ja que pel Cardener passava el "camí de la Sal". Aquesta ruta de llarg abast es ramificava cap a les Terres de Ponent a través de nombrosos passos naturals. Un d'aquests eixos el trobem a la Vall de la Riera de Rajadell que es troba jalonada per diversos establiments rurals d'època romana com la vil·la de Boades i la vil·la de Sant Amanç de Rajadell. Aquesta ruta també queda molt a prop del *Municipium Sigarrensis* que es troba enclavat en una confluència d'eixos viaris naturals i de camins oberts per la mà de l'home.

Sembla que en l'època tardoantiga i visigòtica *Iesso* podria haver estat un punt de la ruta interior que segurament comença a ser important a partir d'aquest moment en detriment de la Via Augusta que vorejava la costa. Aquest itinerari apareix esmentat en

l'anomenada *Crònica Albedense*. Aquesta crònica se suposa que fou escrita inicialment l'any 881, a la cort del rei asturià Alfons III i acabada dos anys més tard l'any 883.

En aquesta crònica apareix un itinerari que va de Cadis als Pirineus, però ja no segueix la ruta costanera recollida en els Vasos Apol·linars sino que travessa l'interior de la Península Ibèrica passant per Toledo, que des de l'any 554 era la capital del regne visigot. És interessant reproduir tot l'itinerari que es conserva en la crònica:

XI ITEM EXQUISITIO MILIARIOS CIBITATUM

1. De Gadis usque ad Cordoba miliarios CC.
2. De Cordoba ad Toletum ml.CCXX
3. De Toletum ad Cesaraugusta ml.CCC
4. De Cesaraugusta ad Osca LX
5. De Osca ad Eldra ml.LXXX
6. De Eldra ad Gessona ml.L
7. De Gessona ad Ierunda ml.CXXX¹⁶³

La menció de *Iesso* en aquest itinerari és molt interessant perquè ens està indicant que *Iesso* era un punt de referència important de la ruta; el nostre municipi apareix esmentat juntament amb d'altres ciutats romanes d'entitat. El fet que en la crònica *Albedense* s'esmenti aquesta ruta indica que independentment del període en que va estar en funcionament era un itinerari destacat que mereixia ser inclòs en una crònica que recollia diferents aspectes de la història d'*Hispania*.

Aquest document ens permet afirmar que la ciutat de *Iesso* com a mínim fins a mitjans del segle VI, continuava sent un centre urbà rellevant. No podem donar gaires elements més sobre el període en que podria haver estat en ús aquesta ruta ja que en aquesta crònica s'apleguen i es barregen dades de diferents èpoques.

Suposem que l'itinerari de *Ilerda* a *Iesso* utilitzava alguna de les vies que hem explicat anteriorment. L'itinerari entre *Iesso* i *Gerunda* ja resulta més incert; potser podria seguir la via que passava per la Vall de Rajadell en direcció al nucli d'*Ausa*, i des d'aquí, la ruta podria dirigir-se cap a *Gerunda*.

L'evolució de la xarxa viària en el període medieval

¹⁶³ J. GIL FERNÁNDEZ; J.L. MORALEJO; J.I.RUIZ DE LA PEÑA, *Crónicas Asturianas*. Universidad de Oviedo, Departamento de Historia Medieval, Departamento de Filología Clásica, Oviedo, 1985, p.157

A partir de principis del segle VIII, aquests territoris van quedar durant més de tres segles sota domini musulmà, i de fet, durant bona part d'aquest període, devien constituir una zona de frontera, escenari de picabaralles entre cristians i musulmans. No ens ha arribat cap font musulmana on es faci menció de la ciutat de *Iesso*, o si més no, fins el dia d'avui, no ha estat identificada pels especialistes.¹⁶⁴ Desconeixem si *Iesso* continuà habitada durant tot aquest llarg lapse de temps; fins el moment present no s'ha identificat cap resta que es pugui associar amb aquests segles, encara que potser va continuar ocupat algun sector de la ciutat.

Aquesta manca de dades fa difícil aportar dades per al coneixement de l'evolució de la xarxa viària en aquest període; desconeixem si les rutes de llarg recorregut que havien funcionat en època romana unint les principals ciutats d'Hispania van seguir funcionant o la circulació per les mateixes va quedar interrompuda. En tot cas, un fet evident és que el sistema viari romà, al igual que l'organització territorial i la distribució del poblament, es va desintegrar parcialment en aquests moments, de manera que en el moment de la conquesta cristiana ja no quedaven emprentes en el territori d'una bona part dels elements viaris del territori.

El sistema de camins i vies que es perfila en època medieval es caracteritza per dos fenòmens que determinen la seva configuració. Per una part, trobem l'antiga xarxa viària romana que encara es troba parcialment en funcionament i per l'altre es comencen a crear tot un seguit d'eixos viaris al voltant dels nuclis de població medievals.

La xarxa viària d'època romana comença a ser sotmesa a un seguit de processos que acabaran deformant i esborrant bona part del seu traçat original, de manera que es produirà una conservació selectiva. Podem dir que anirà patint una adaptació a les noves necessitats de l'organització territorial que s'està gestant, de manera que molts camins deixaran d'utilitzar-se i acabaran desapareixent, d'altres experimentaran una desviació del seu itinerari original cap els nous nuclis importants de població i alguns eixos mantindran el seu traçat original.

Els fenòmens més importants que modifiquen els camins d'època romana per adaptar-los a les noves necessitats i que hem detectat en aquesta zona són els següents:

¹⁶⁴ P.BALANÇÀ, "La frontera islàmica extrema, un territori d'excepció" a SABATÉ, F. (ed.): *La transformació de la frontera al segle XI*, Col·lecció El Comtat d'Urgell, Universitat de Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 2000, p.68

- Captació: molts eixos que formaven part de la xarxa centuriada sembla que experimenten una atracció envers els nous nuclis urbans que es converteixen en els centres organitzadors de l'entramat viari medieval i modern
- Desviació: aquest fenòmen va estretament lligat a l'anterior, ja que molts camins en ser "atrets" cap els nous centres experimenten una desviació del seu traçat original.
- Desdoblament: En alguns casos podem observar com alguns camins semblen duplicar-se i es detecten dos camins que surten del mateix indret per dirigir-se a una altre població; un dels camins sembla segueix el traçat fossilitzat de l'eix romà, mentre que l'altre sembla un desdoblament del primer.

A partir d'aquest període es comencen a desenvolupar al voltant dels nous nuclis de població que s'han anat configurant, xarxes viàries en forma d'estrella. Aquests nous sistemes d'organització del paisatge se superposen clarament a la trama ortogonal romana i paulatinament la van anar desdibuixant.

Aquests xarxes en forma d'estrella són especialment visibles a les poblacions més importants en època medieval; així són especialment importants al voltant de Cervera, Guissona, Tàrraga i Agramunt. Els nuclis més petits desenvolupen també aquesta organització viària però amb un impacte més petit, ja que la se va "capacitat" "d'atracció" sobre els nuclis més petits és menys rellevant que la que exerceixen les poblacions més grans i importants de la contrada. Podem observar aquest fenòmen a les poblacions de Verdú, Guimerà, Santa Coloma de Queralt...

També s'originen en aquests moments xarxes de tipus radioconcèntric formades per camins de traçat circular que encerclen els camins que parteixen del nucli de població per dirigir-se als límits exteriors. Aquestes estructures les hem pogut observar a Guissona i a Tàrraga, mentre que a les altres poblacions importants de la zona no resulta evident.

Un altre element que és interessant destacar és el fet que molts nuclis de població que apareixen en els primers documents sobre aquests territoris, a principis del segle XI, s'emplacen justament sobre els antics *limites* de la xarxa ortogonal, i fins i tot en alguns casos trobem aquestes poblacions en cruïlles de la centuriació. És el cas de de Bellveí, Tarroja de Segarra o Sisteró. Aquest fet evidencia l'antiguitat d'aquests eixos i reforça la nostra hipòtesis de l'origen d'aquests camins amb una xarxa ortogonal d'època romana.

En alguns casos, com ja hem dit anteriorment, sembla possible que en l'origen d'alguns d'aquests nuclis de població medievals hi hagi un precedent d'època romana.

Aquest podria ser el cas de les poblacions de Sisteró i la Curullada, on les prospeccions semblen detectar algun tipus d'establiment rural en època romana a tocar del nucli actual. Les possibilitats són múltiples ja que podem considerar que el nucli medieval podria haver crescut aprofitant les restes d'establiments romans abandonats, o bé, també hi cap la possibilitat de que aquest poblament romà hagués evolucionat fins a un hàbitat agrupat.

Pel que fa a les vies de pas naturals que conformen les valls fluvials i algunes rieres, segueixen sent en aquests moments eixos vertebradors del territori i continuen determinant en bona part la distribució i localització dels nuclis de poblament. A tocar de les Valls del Corb, de l'Ondara i del riu Sió, es localitzen un nombre elevat de poblacions i castells formats en els primers moments de la Conquesta cristiana.

Naturalment, també les vies de la transhumància són utilitzades en aquests moments. De fet, sabem amb seguretat que en època medieval i moderna aquestes vies funcionaven realment com a rutes per al desplaçament estacional dels ramats, ja que apareixen esmentades a la documentació sota la denominació de carrerades. A més, a tocar d'aquests camins de llarg recorregut trobem nombrosos topònims que fan referència a elements relacionats amb el desplaçament de bestiar, elements com les peixeres, les pletes, riudovelles, fan referència a les zones de parada on el bestiar podia abeurar.

En època medieval sembla que es configura una altre ruta per anar de Barcelona a Lleida que acabarà convertint-se en el Camí Ral de Barcelona a Lleida. Aquesta carretera sempre se li ha suposat un origen medieval per ser una via de recorregut difícil i accidentat; per altre banda la seva ruta passa per nuclis de població que tenen un origen clarament medieval, sense que s'hagi trobat cap indicatiu d'utilització en èpoques anteriors, com podria ser la troballa d'algun mil·liari o l'existència d'establiments rurals a tocar de la via.

Aquesta via acabarà sent la més important per unir les comarques costaneres amb les de l'interior en època moderna, tot i que sempre s'esmentí com una via molt incòmoda i insegura per a la circulació.

En època moderna la xarxa viària bàsicament és la mateixa que s'havia anat configurant en època medieval, amb les transformacions que es van produir com a conseqüència de la construcció a la part occidental de la comarca de l'Urgell del Canal d'Urgell que va permetre reconvertir una part dels conreus de secà en regadiu. La construcció del Canal va suposar en les zones afectades la transformació del paisatge, i

l'alteració de la xarxa viària amb la creació de nous camins, i la desaparició d'altres que quedaven inutilitzats pel pas del Canal.

A partir del segle XIX i sobretot del segle XX es comencen a obrir noves carreteres que provoquen que alguns camins principals quedin en desús i passin a ser considerats camins secundaris. Aquest seria el cas de la Carretera Vella de Guissona a Cervera, l'antic *Kardo* de la ciutat romana quedarà convertit en una carretera local de tercer ordre amb la construcció de la carretera local L-311.

Consideracions prèvies per a l'estudi dels jaciments arqueològics

L'estudi dels jaciments arqueològics que ocupen el territori per on s'estén el parcel·lari centuriat que hem proposat en el capítol precedent, constitueix l'altre eix fonamental que basteix el nostre treball doctoral. El caràcter eminentment arqueològic del nostre estudi, feia imprescindible relacionar la possible xarxa centuriada que hem restituït amb els jaciments d'època romana coneguts fins el moment present, i també feia necessari estudiar l'ocupació precedent d'època ibèrica.

La recerca sobre els assentaments rurals ha estat condicionada per l'estudi previ del parcel·lari centuriat. Ens hem centrat en els assentaments que quedaven dintre de l'àrea centuriada ja que hem considerat que aquest territori depenia amb total seguretat del municipi de *Iesso*. Amb això, no volem afirmar que el territori del municipi de *Iesso* es limités només al territori centuriat; és possible que aquest municipi hagués pogut comptar amb un territori més ampli, però donada la impossibilitat de definir-lo de manera satisfactòria, hem optat per centrar-nos en l'àrea que l'estudi arqueomorfològic ens ha aportat una certa seguretat sobre la seva adscripció.

En el territori que estudiem no s'han realitzat fins al moment present gaires excavacions aplicant criteris científics, tot i que en els darrers anys ha augmentat el nombre d'intervencions arqueològiques en aquesta zona. El coneixement dels jaciments de la zona es deu en bona part a les troballes realitzades pels aficionats locals i a les prospeccions realitzades per encàrrec de la Generalitat de Catalunya per confeccionar les Cartes arqueològiques de la Segarra, l'Urgell, l'Anoia i la Conca de Barberà.

Quam vam abordar l'estudi dels mateixos, se'ns va fer evident que era necessari realitzar una revisió a fons de tota la documentació i dels materials arqueològics disponibles per tal de poder extreure'n conclusions sobre la cronologia i la tipologia d'aquests assentaments; calia reconsiderar tot el que s'havia afirmat i assentar les nostres afirmacions sobre dades fiables.

A continuació detallem tota la documentació i els materials revisats. Som conscients de que aquest és el primer pas d'una recerca encara inacabada que esperem continuar en els propers anys.

Documentació utilitzada

En el nostre treball de recerca, presentat l'any 1999, vam confeccionar un catàleg dels jaciments d'època romana amb les dades que es coneixien fins el moment present. Per realitzar aquest primer inventari vam treballar amb la següent documentació: Vam consultar la Carta Arqueològica de la Segarra, l'Urgell, l'Anoia i la Conca de Barberà de l'I.P.A.C. Posteriorment, hem realitzat consultes de les Cartes per incorporar les dades de les revisions que s'han fet en aquests darrers anys per part del Servei d'Arqueologia.

Un altre document molt important que ens va servir de gran ajut fou el fitxer elaborat per Joaquim Pera en la seva tesi doctoral. En darrer lloc, vam consultar la bibliografia existent sobre els jaciments de la zona. Vam sistematitzar tota aquesta informació mitjançant un model de fitxa on s'inclouïen les dades més rellevants de cada jaciment. En aquest primer treball vam agrupar els jaciments en tres grans grups:

- Jaciments d'època ibèrica
- Jaciments d'època republicana
- Jaciments d'època imperial

El grau de coneixement que teniem en aquell moment dels jaciments no permetia en la gran majoria dels casos realitzar una classificació més precisa i sovint resultava dubtosa l'adscripció dels jaciments dintre d'aquests camps.

La continuació de la nostra recerca per el·laborar el present estudi ens ha portat a aprofundir en l'estudi d'aquests jaciments. El nostre objectiu era revisar tots els jaciments i recollir el màxim d'informació possible dels mateixos per tal de redefinir tot el catàleg.

Hem recollit de forma exhaustiva tota la bibliografia existent sobre l'arqueologia d'aquest territori. Hem consultat tots els estudis i monografies d'autors locals i les memòries i articles disponibles de les excavacions realitzades a la zona.

La segona part d'aquesta recerca ha tingut dues vessants principals; per una banda ens interessava recollir informació *in situ* dels jaciments descrits a la Carta i pels aficionats locals, i per l'altra banda créiem necessari aconseguir estudiar tots els materials disponibles per tal de poder precisar millor la cronologia dels mateixos.

Prospecció superficial dels jaciments continguts a la Carta Arqueològica, o esmentats pels aficionats locals

El grau de coneixement que en teniem de la major part dels jaciments recollits en la Carta i en algunes de les monografies locals feia necessari recollir més dades sobre els mateixos.

La campanya de prospeccions en l'ager de *Iesso* va tenir lloc entre els dies 24 de juliol i el 31 d'agost de 2000. El nostre propòsit era conèixer el territori i el poblament rural que suposadament depenia de la ciutat romana de *Iesso*, situada sota l'actual Guissona.

La nostra recerca s'orientava a aprofundir en el coneixement de l'ordenament territorial i de la xarxa viària en època antiga.

Donat el poc temps de que disposavem per realitzar les prospeccions vam decidir seleccionar la zona a prospectar, el territori escollit correspon a un dels eixos que manté la mateixa orientació que el suposat *kardo* de la ciutat romana de *Iesso*, que en l'actualitat constitueix el Camí Vell de Guissona a Cervera. Aquest eix és el que condueix al nucli actual de Sisteró molt a prop de la població de Les Pallargues. La hipòtesi inicial que ens havíem plantejat és si aquesta camí podia tenir el seu origen en època antiga. La troballa de possibles establiments d'època romana o anterior demostraria que aquest eix podria remontar el seu funcionament a aquestes èpoques.

LOCALITZACIÓ DE LES PROSPECCIONS

Les prospeccions intensives s'han realitzat dintre del municipi de Plans de Sió, dintre del terme municipal de Sisteró (fig.1). S'han prospectat els camps situats entre el nucli de Sisteró i el camí Vell de Les Pallargues a Guissona. Bàsicament s'han prospectat els camps que es disposen a banda i banda del Camí Vell de Sisteró a Florejacs, ja que aquest camí segueix la mateixa orientació que el Camí Vell de Guissona a Cervera i es troba a una distància de dos cents *actus* romans i per tant, creiem que podria haver format part d'un possible centuriació. En aquesta zona s'han prospectat un total de 120 camps.

La primera menció del nucli de Sisteró es de l'any 1094; el més probable és que aquest topònim sigui fruit d'un trasllat de l'occità *Sisteron*, produït durant la Reconquesta del s.XI. A banda d'això, però, es podria contemplar també la possibilitat que *Sisteró* provingui d'un dels dos mots comuns homònims o parònims que recull Coromines: *sister* com a "lloc on és dut el bestiar a dormir la *sesta*, o *sisteró* (variant de

sesteró, i tots dos diminutius d'un altre *sester*), com a nom de diverses mesures antigues que derivarien del llatí *sextarius*).¹⁶⁵

Paral·lelament a aquesta prospecció intensiva, van realitzar prospeccions superficials als jaciments inclosos en la Carta Arqueològica de la Segarra, de l'Urgell, Conca de Barberà i Anoia que abarcaven un període cronològic d'ibèric Ple a època Baix-Imperial.

Anteriorment a les nostres prospeccions, s'havia iniciat un projecte de prospeccions que, malauradament, no va tenir continuïtat, entre els anys 1990 i 1992. Aquest projecte de recerca va ser endegat desde la Universitat de Barcelona i realitzat sota la direcció de Lourdes Burés i Esther Gurri. El nom del projecte era "L'ager de la ciutat de *Iesso*" i s'inseria dintre del projecte d'investigació "Morfologia Històrica del Territori en Catalunya" finançat per la CYCIT. L'objectiu del treball es limità geogràficament a la Plana de Guissona que consideraven les autores, era el territori natural de la ciutat de *Iesso*. En un primer moment la forquilla cronològica que es plantejaven les autores anava d'època ibèrica fins època baiximperial, posteriorment van ampliar la forquilla cronològica fins incloure establiments medievals.

La prospecció es va planificar centrada en un transect que seguia l'antic *kardo* de la ciutat de *Iesso* i els resultats foren força positius al llarg de les tres campanyes d'estiu que es van realitzar. La metodologia emprada fou la prospecció intensiva del transect. Les unitats de treball foren els camps de conreu i es recollí tota la ceràmica, tant la dels períodes objectes d'estudi com la de períodes posteriors.

Posteriorment es va realitzar la classificació i un estudi estadístic per tal de definir segons la concentració de materials els possibles jaciments.

Els resultats d'aquestes prospeccions ens va animar a realitzar prospeccions de tipus intensiu en altres zones de la Plana de Guissona per tal d'intentar completar el coneixement sobre el poblament antic d'aquesta comarca.

METODOLOGIA DE TREBALL

Per tal de triar l'indret més adient per realitzar les nostres prospeccions vam estudiar previament tota la zona de la plana de Guissona per tal de triar el lloc més adequat. Aquest estudi va ser realitzat mitjançant la consulta d'ortofotomapes a escala 1/25000. No vam deixar de banda el buidat de la Carta arqueològica de la Segarra per tal de

¹⁶⁵ A.TURULL, *Toponímia de la Segarra*, Cervera, 1991, p.445

conèixer quins eren els jaciments més propers de la zona a prospectar. Un cop seleccionada la zona a prospectar vam dividir-la en unitats més petites. Com a unitats de prospecció vam utilitzar el mateix parcel·lari de camps actual. Per tal de simplificar la feina, vam utilitzar els ortofotomapes a escala 1/5000 de l'Institut Cartogràfic de la Generalitat de Catalunya. Sobre el full on es trobava la zona seleccionada vam marcar la zona a prospectar i els camps eren numerats en cada jornada de treball.

En total han estat prospectats 120 camps de dimensions variables i només han donat resultats positius per a la nostra recerca un total d'onze camps. També s'han prospectat les escasses zones de bosc que encara es troben en aquesta zona i que cada vegada són més petites ja que els pagesos de la zona deforesten per tal d'ampliar els seus camps. Nosaltres mateixos vam ser testimonis d'aquestes actuacions mentre estavem realitzant la campanya de prospeccions.

Es va confeccionar una fitxa per registrar cadascuna de les unitats de prospecció que incloem en el present informe on s'han recollit les característiques més significatives i les dades identificatòries, així com la informació arqueològica pertinent.

L'equip ha estat format per estudiants de segon cicle de la Universitat Autònoma de Barcelona repartits en diferents torns, de manera que l'equip de camp estava integrat per un mínim de cinc persones.

Pel que fa a la recollida de materials, el nostre criteri va estar condicionat pel fet de treballar amb estudiants no prou experts encara en material ceràmic d'època ibèrica i romana de manera que vam decidir agafar totes les restes ceràmiques independentment del període cronològic al qual pertanyessin per tal d'assegurar-nos que res no es deixava de banda. També ens va semblar que podia resultar interessant agafar tots els materials per si en el futur algú altre està interessat en realitzar estudis d'èpoques més modernes.

La distància entre els prospectors era de dos metres, aquesta distància permet cobrir els camps de manera exhaustiva, amb la certesa de que estaven recollint la totalitat dels materials. L'equip es disposava en línia i es feien recorreguts fins a cobrir la totalitat del camp objecte de prospecció. Un cop es cobria tot el camp es procedia a omplir la fitxa del camp tant si els resultats havien estat positius com negatius.

Posteriorment hem procedit a rentar, siglar, inventariar i classificar els materials de les prospeccions i s'han dibuixat els materials més significatius desde el punt de vista de la cronologia.

La prospecció de jaciments s'ha fet amb equips de persones formats per un mínim de tres fins un màxim de cinc persones. En aquest cas els membres de l'equip es

disposaven en línia per la zona marcada per la Carta i es recollia només el material d'època antiga que posteriorment ha estat rentat, siglat, inventariat, classificat i dibuixat.

RESULTAT DE LES PROSPECCIONS

Com ja hem dit només onze camps han donat resultats positius per a la nostra recerca; els materials aportats corresponen a època ibèrica i romanorepublicana en cinc camps i a materials altimperials i baiximperials en els restants. D'aquests onze camps alguns apareixen associats formant el que podria ser un jaciment; és el cas dels camps 2 i 4, dels camps 25 i parcialment el 26, 27 i 51 i dels camps 89, 90, 91, 93, 94, 97 i 98.

En el camp 101 hem trobat una alta concentració de material només en un sector del camp i vam decidir separar aquest camp en dues unitats: 101 A i 101 B.

El conjunt més interessant de les nostres prospeccions és el format pels camps 89, 90, 91, 93, 94, 97 i 98. Els materials donen una cronologia que aniria des del segle II d.C. fins com a mínim mitjans del segle IV d.C. Creiem que les troballes semblen testimoniar l'existència d'un establiment rural i que en concret hem trobat materials de la *pars urbana*. El fet més rellevant és que aquests materials apareixen a tocar del nucli de Sisteró i sembla que el poble de Sisteró estaria construït sobre la part residencial d'aquest establiment. No oblidem que el poble de Sisteró apareix mencionat pràcticament des dels primers moments de la conquesta per part de les tropes cristianes.

La resta de conjunts materials corresponen a un moment cronològic anterior. En els camps 2 i 4 trobem materials corresponents a finals del segle II a.C. fins principis del segle I a.C. El camp 25 i els camps limítrofs també donen aquesta cronologia d'època republicana. En tot cas no podem definir si són establiments amb estructures d'habitació o senzillament estan en relació al jaciment de Vilagrasseta que es troba molt a prop d'aquest lloc.

En el camp 101 A, els materials pareixien formant concentracions i no descartem que no es pogués tractar d'un camp de sitges també en relació amb el jaciment de Vilagrasseta.

El jaciment de Vilagrasseta correspon a un establiment d'època iberorepublicana, que es situa en un petit tossal en la confluència entre el Torrent del Passarell i el riu Sió. Els materials corresponen a abundants fragments de ceràmica ibèrica oxidada i pintada, àmfora romana indeterminada i ceràmica grisa de la costa catalana.

Altres elements a tenir presents en aquesta prospecció és el camp 48 on ha aparegut ceràmica comuna ibèrica i àmfora itàlica que fan pensar en un establiment de finals d'època ibèrica o època republicana.

A aquestes troballes d'època ibèrica i romana cal documentar l'existència d'una pedrera moderna d'on sembla que es tallaven pedres de molí circulars i on vam poder observar el procés d'extracció, ja que es va abandonar aquesta explotació amb quatre molins en fase d'extracció.

Com ja hem comentat, hem realitzat una prospecció superficial de tots els jaciments continguts en el catàleg. Aquestes prospeccions s'han realitzat amb la col·laboració d'estudiants de la UAB i arqueòlegs¹⁶⁶ que han col·laborat de forma totalment desinteressada i als quals estem profundament agraïts per la seva participació. Les prospeccions s'han fet amb un equip format per un mínim de tres persones i un màxim de cinc. La distància màxima entre els prospectors ha estat de dos metres i s'ha pentinat l'àrea on es localitzava el jaciment de forma intensiva.

Aquesta prospecció tenia diversos objectius: el primer era confirmar l'existència de tots els jaciments esmentats a les Cartes de l'I.P.A.C. i pels aficionats locals. Aquest aspecte resultava especialment important en aquells jaciments considerats pels autors de la Carta com a dubtosos.

El segon objectiu era poder establir amb precisió les coordenades dels jaciments, o si més no, confirmar la localització proporcionada per les fitxes de la Carta Arqueològica. Així mateix, ens interessava reconèixer el terreny per tal de poder detectar estructures o elements constructius no detectats en les notícies recollides.

El tercer objectiu era el de poder examinar amb deteniment l'emplaçament d'aquests jaciments i poder fer una valoració de l'entorn tant des del punt de vista dels recursos potencials, com des d'altres aspectes importants de la localització d'un assentament com poden ser la visibilitat, la situació estratègica.

El darrer objectiu d'aquesta prospecció era recollir materials que poguéssin aportar informació sobre el tipus d'assentament i la cronologia dels mateixos.

Els resultats obtinguts han permès definir millor alguns assentaments, constatar la destrucció d'alguns dels jaciments i descartar-ne un reduït nombre dels considerats dubtosos.

¹⁶⁶ Voldria agrair especialment la col·laboració desinteressada d'Anna Gómez Bach i Berta Roca que van posar-se a la meua disposició per realitzar bona part dels treballs de prospecció. Sense elles, aquest treball no s'hauria pogut finalitzar de forma satisfactòria.

REVISIÓ DELS MATERIALS ARQUEOLÒGICS

La revisió de tota la informació disponible dels jaciments arqueològics coneguts feia necessari i imprescindible estudiar tots els materials disponibles d'aquests jaciments. Aquests materials han estat recollits per aficionats locals i en l'actualitat es troben dispersos en diversos museus d'aquestes comarques i en algunes col·leccions de particulars.

Bona part dels materials de jaciments corresponents a l'Urgell i la Segarra es troben actualment dipositats en el Museu Comarcal de Tàrraga. En aquest museu es troben dipositats materials recollits per aficionats de la zona i també materials provinents de les intervencions arqueològiques realitzades a la zona.

El Museu de Guimerà també compta amb un interessant fons corresponent als materials de jaciments de la Vall del Corb i d'altres zones properes. Aquests materials havien estat recollits per aficionats locals. En l'actualitat el Museu de Guimerà es troba tancat però tot i així vam poder obtenir el permís per consultar els seus materials.¹⁶⁷

En darrer lloc, hem estudiat els materials que formen part de la col·lecció particular més important d'aquesta zona, la del Sr. Ramon Boleda que durant anys ha dedicat esforços destinats al coneixement de l'arqueologia d'aquestes terres i ha preservat bona part d'aquest coneixement. Aquesta col·lecció es troba dipositada en els domicilis familiars de la població de Verdú.

Tots aquests materials han estat inventariats i dibuixats, i juntament amb els materials recollits en la nostra prospecció han servit per perfilar les dades cronològiques i per definir el tipus d'establiment.

A més a més, hem pogut parlar amb arqueòlegs que han treballat en aquesta zona i amb alguns aficionats locals, com el propi Sr. Ramon Boleda, que ens han proporcionat informació de primera mà sobre alguns d'aquests jaciments.

CONFECIÓ DE LA FITXA

Totes aquestes dades han servit per confeccionar una fitxa detallada de cada jaciments on queden recollides les dades topogràfiques més rellevants, les dades provinents de la

¹⁶⁷ Agraïm molt especialment al Sr. Oriol Saula, conservador del Museu de Tàrraga, i al Sr. Josep Gallart, arqueòleg territorial de les comarques de Lleida, les facilitats que ens van donar per poder estudiar aquests materials.

bibliografia consultada i de les notícies proporcionades per arqueòlegs, aficionats locals i la Carta Arqueològica, i on fem una valoració de les dades proporcionades per l'estudi dels materials arqueològics. En cada fitxa s'ha inclòs el dibuix dels materials més representatius i en el cas de que existeixin vestigis constructius també s'ha adjuntat la planimetria del mateix.

Tossal de l'Aguda

Núm. jaciment: 1

Terme Municipal: Torà

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 49' 4'' N/ 1° 24' 15'' E

Altitud: 602 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de la Segarra
PERA 1993

Característiques morfològiques: Tossal situat entre el poble de l'Aguda i l'ermita de Sant Salvador.

El tossal forma part d'una serralada que s'erigeix pel darrera de Torà, dominant tot el tram del riu Llobregós en aquesta zona. Des de l'Aguda es divisa el Tossal de les Guixeres o Puig Castellar. També es controla visualment la Plana de Guissona. Bona part del tossal es troba ocupat actualment per un gran dipòsit d'aigua de construcció posterior a les prospeccions realitzades pels autors de la Carta el 1986, la resta del cim i els vessants estan coberts de bosc que dificulten la prospecció ocular.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques: En el cim d'aquest tossal, segons la Carta, s'hi localitzen restes ceràmiques corresponents a ceràmica ibèrica a torn i destrals de basalt. No s'hi aprecien restes constructives, però tot indica l'existència d'un jaciment ibèric de cronologia imprecisa.

Les nostres prospeccions van confirmar la presència de ceràmica comuna oxidada ibèrica i d'àmfora ibèrica, però el dipòsit i la zona de bosc dificulten la prospecció i no permeten constatar l'existència d'estructures o la presència de materials que aportin datacions cronològiques més definides. La situació estratègica privilegiada permet afirmar que aquest assentament hauria estat un punt de guaita i de vigilància de la via del Llobregós.

Fitxa de la base de dades

Tossal de l'Aguda (Torà)

X: 367452,504/ Y: 4630857,341

Períodes:ibèric: -1; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: EI/. Tipologia per èpoques: Preromana:EI/

Tipologia per períodes: Ibèric:EI/

Puig Castellar de Les Guixeres de Biosca

Núm. jaciment: 2

Terme municipal: Biosca/Talteüll

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41°49'35'' N- 1°20'20'' E

Altitud: 500 m

Bibliografia: PITA, 1954

CAMPS I CAVA, 1960: 31

BOLEDA 1976, 20

ROVIRA et alii, 1979: 219

I.P.A.C.-Carta de la Segarra

PERA, 1993

Situació i característiques morfològiques: Aquest jaciment es troba situat en una muntanya coneguda com Les Guixeres o Puig Castellar amb tres cims destacats. Tota la serralada es troba coberta per bosc i l'accès resulta força complicat en l'actualitat. Hi ha un camí per la banda de Biosca que condueix pràcticament fins el cim.

Des del punt de vista geològic aquesta muntanya està formada bàsicament per guixos i margues. Els recursos hídrics són força abundants ja que Les Guixeres es troba envoltada pel riu Llobregós i per la riera de Biosca.

La ocupació d'aquesta muntanya té un alt valor estratègic ja que des d'aquesta serralada s'exerceix el control visual de bona part de la Vall del Llobregós, i l'establiment queda arrecerat per tot el sistema muntanyós que s'esten per la banda nord-est. Des d'aquesta serra també es controla el pas de la Plana de Guissona cap a la Vall del Llobregós.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques: El cim de l'extrem sud-est és més planer que els altres i es poden observar estructures construïdes que podrien correspondre a una muralla i a diferents habitacions.

Entre els mesos de desembre i novembre de 1979 l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Barcelona i l'Institut d'Estudis Ilerdencs, va dur a terme una intervenció en aquest jaciment sota la direcció de Jordi Rovira, J.L.Rodríguez-Duque i J.R. González. Es van poder diferenciar dues zones d'ocupació que semblaven correspondre a dos assentaments.

Els arqueòlegs van centrar la seva intervenció en l'àrea on s'observaven restes que es van identificar amb un hàbitat del Bronze Final, al qual se superposaven nivells

ibèrics, amb materials consistents en ceràmica a mà, ceràmica ibèrica comuna, ceràmica ibèrica pintada, ceràmica grega de Saint-Valentin, ceràmica campaniana A i B, àmfora itàlica i també monedes ibèriques.

Sobre l'altra àrea no es va realitzar cap mena d'intervenció; els directors de la intervenció van identificar aquesta segona zona com un àrea d'ocupació romana, que es trobaria en un estat molt degradat i amb una funció de guaita i control sobre el territori circumdant.

També s'han trobat fragments de teula romana i un fragment de ceràmica amb decoració musulmana de decoració amb manganès. Aquest jaciment s'ha considerat un poblat ibèric enmurallat. A la carta arqueològica se li dona una cronologia aproximada que s'iniciaria en l'Edat del Bronze Final amb una ocupació des d'època ibèrica inicial que podria perdurar fins època republicana, i una ocupació final en època romana que tampoc podem determinar amb exactitud, però que es possible que es pogués relacionar amb activitats de control i vigilància del territori.

Fitxa de la base de dades

Puig Castellar de les Guixeres de Talteüll (Biosca)

X: 362048,953/ Y: 4631916,247

Períodes:ibèric: -1; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: POB. Tipologia per èpoques: Tipologia principal: POB. Tipologia per èpoques: Preromana:POB Romana:ERU Romana:POB

Tipologia per períodes: Ibèric:POB Republicà:POB Alt imperi (indefinit):ERU

Elements: CER MUR

Sant Pelegrí

Núm. jaciment: 3

Terme Municipal: Biosca

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 49' 50'' N/ 1° 20' 48'' E

Altitud:433 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de la Segarra
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat a la vessant sud d'un tossal, a l'oest de l'església de Sant Pelegrí, pràcticament al km 8 de la carretera de Massoteres a Biosca. El tossal es troba aterrassat pel conreu de cereals.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies existents: Les restes es troben disperses en un radi considerable. Apareixen únicament restes ceràmiques: terra sigil·lata africana A i C, ceràmica grisa paleocristiana i ceràmica gris fosc de factura medieval. També apareixen restes de *tegulae* romana. Joaquim Pera assenyala que a les parets dels marges dels camps va poder constatar la presència de restes constructives aprofitades.

Inventari dels materials recollits en la prospecció realitzada l'any 2000

Terra Sigil·lata Africana A, Hayes 14 a	1 vora
Terra Sigil·lata Africana A	4 frag. informes
Ceràmica comuna romana oxidada	1 fons i 11 frag. informes
Àmfora Tarraconense de la costa	1 pivot
Àmfora Tarraconense	3 frag. informes
Àmfora Africana	1 frag. informe
<i>Tegula</i> de llavi	1 fragment

Els materials recuperats en la prospecció ens indiquen una ocupació d'aquest indret en època al·timperial. La forma Hayes 14 a se situa entre el 125 i el 175 d.C.

Així doncs, segons les restes trobades en prospecció per nosaltres i les notícies existents, sembla tractar-se d'un establiment rural amb una cronologia clarament situable en època imperial.

La intervenció arqueològica de l'any 2003

Recentment, concretament en els mesos de juliol a octubre del 2003, s'ha dut a terme una intervenció d'urgència en aquest jaciment i s'ha pogut constatar l'existència d'una gran *vil·la* construïda en terrasses per salvar la pendent de la vessant del turó on s'assenta. Podem avançar algunes dades dels resultats de l'intervenció.

Els materials recuperats semblen indicar que en el segle I a.C. hi havia algun establiment rural previ a la construcció de la gran *vil·la*; aquests materials s'han trobat de forma residual i en estructures de tipus negatiu, com un parell de sitges. No s'han trobat restes de murs o habitacions corresponents a aquest període.

La *vil·la* es construiria propiament en el segle I a.C. i sembla que perduraria fins ben entrat el segle V d.C. a la llum dels materials trobats que així ho indiquen: Terra Sigil·lata Hispànica, Terra Sigil·lata Africana A, C i D i Terra Sigil·lata Paleocristiana.

La terrassa superior es troba força arrassada degut a les tasques de conreu en petites terrasses esglaonades i pràcticament només s'han detectat estructures negatives en aquesta zona. La *vil·la* està travessada per la carretera de Guissona a Torà i s'ha perdut part de l'estratigrafia de la part central. S'han excavat estructures corresponents a un hipocaust que semblen correspondre a unes termes de la part residencial de la *vil·la*. La *vil·la* es troba situada en un emplaçament immillorable, es troba en una zona elevada i en la vessant sud com recomanaven els autors clàssics en els seus tractats¹⁶⁸

Fitxa de la base de dades

¹⁶⁸ “L’edificació ha de fer-se segons el valor del camp i els diners del propietari. S’ha de situar la vivenda en un lloc més alt i sec que la resta per evitar falles en els fonaments. La façana ha de mirar cap el sud a PAL·LADI “Tractat d’Agricultura”

Sant Pelegrí (Biosca)

X: 362703,803/ Y: 4632366,426

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: -1; juliclaudi: -1; flavi: -1; s.II dC: -1; s.III dC: -1; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: VIL. Tipologia per èpoques: Romana:ERU Romana:VIL

Tipologia per períodes: Republicà:ERU Augustià:ERU Juli-Claudi:ERU

Flavi:ERU s. II d.C:ERU s. III d.C:ERU Baiximperial:VIL

Sant Romà

Núm. jaciment: 4

Terme Municipal: Guissona

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 47' 50" N/ 1° 17' 40"

Altitud: 508 m

Bibliografia: CAMPS I CAVA 1960: 41-51

I.P.A.C. Carta de la Segarra

PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat en els camps al costat de l'ermita de Sant Romà que es troba a tocar del Camí del Cementiri, que és la prolongació del *Kardo Maximus* de la ciutat de *Iesso*

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies existents: En aquesta zona s'han fet troballes superficials d'àmfora romana i algun fragment de terra sigil·lata sense especificar-ne el tipus, i *tegula*. No s'han apreciat restes d'estructures. Aquests elements fan pensar en la possible existència d'un establiment rural d'època romana.

Tot i això, hem de tenir present la proximitat amb *Iesso*, que fa que els materials trobats en aquest indret puguin provenir del municipi i siguin producte d'una aportació de terres.

Fitxa de la base de dades

Sant Romà (Guissona)

X: 358293,545/ Y: 4628750,093

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Alt imperi (indefinit):CER

La Clusca

Núm. jaciment: 5

Terme Municipal: Torreflor

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 48' 12 " N/ 1° 15' 20"E

Altitud: 510 m

Bibliografia: BOLEDA 1976. 25
I.P.A.C.-Carta de la Segarra
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Jaciment romà situat a uns sis quilòmetres al nord-oest de Guissona, seguint el camí antic de Tremp a Barcelona.

Es troba entre la vessant d'un tossal i uns camps de conreu molt a prop de la casa anomenada La Clusca, a tocar del Barranc de la Vantalada.

Descripció de les restes arqueològiques: Segons els autors de la Carta Arqueològica de La Segarra, les restes arqueològiques es troben ampliament disperses entre el tossal i els camps conreats, en la part orientada a migdia apareix la majoria del material: àmfora itàlica, *dolia* i teules.

Valoració personal: En la prospecció realitzada l'agost de 1998, no vam trobar cap resta que confirmés l'existència d'aquest jaciment. Tot i això no descartem l'existència d'un establiment rural d'època republicana final.

Fitxa de la base de dades

Clusca, La (Torreflor)

X: 355076,115/ Y: 4629493,492

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): -1 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Republicà:CER Alt imperi (?):CER

La Malesa

Núm. jaciment: 6

Terme Municipal: Torreflor

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 47' 50" N/ 1° 13' 32" E

Altitud:450 m

Bibliografia: PITA, 1954

CAMPS I CAVA, 1960: 30-33

PITA, 1968: 337

LARA PEINADO, 1973: 148-149

I.P.A.C.-Carta de la Segarra

PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Ubicat a la vessant sud del tossal, a uns 700 metres al sud-est de Florejacs, i davant del torrent anomenat Barranc del Gravet.

A la part superior del tossal s'hi troba un cobert en ruïnes i un camp conreat, que ha ocasionat l'explanament d'aquesta zona.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques segons les notícies recollides Les restes arqueològiques són nombroses, així com les referències bibliogràfiques i orals. Es coneixen diverses restes constructives de murs i una claveguera, fetes en pedra petita i en obra de paret seca.

Entre els materials recollits destaquen: la ceràmica llisa i pintada de factura ibèrica, ceràmica campaniana, *pondus*, àmfores, dólia, terra sigil·lata i *tegulae*. Els dos elements més destacables són: un rellotge de sol romà fet de pedra calcària, i una làpida funerària romana amb la inscripció:

L(ucius) · IVNIVS · LAV

RBELES · P(ublius) · IVNI

VS · SILO IVNI

A L(uci) F(ilia) · H(ic) · S(iti) · S(unt)

Es troba recollida a l'IRC amb el n° 83 i la traducció seria aquesta: "Luci Juni Laurbeles, Publi Juni Silo, Junia filla de Luci, reposen aquí". Aquesta inscripció està feta en pedra local. La cronologia proposada pels autors de l'IRC és del segle I d.C. Tots els estudiosos destaquen l'antropònim LAURBELES que tindria un origen indígena.

El rellotge de sol correspon al tipus grec anomenat *scaphe*. El rellotge estaria constituït per una concavitat en forma de quart d'hemisferi, on hi ha grabades unes línies radials, en concret onze, convergents en un pol i separades en sectors equidistants. Del pol arrencava una varilla de metall perduda que servia d'agulla.

Les restes indiquen l'existència d'un establiment rural romà, amb una petita necròpolis annexa. La cronologia aproximada aniria des del segle I a.C. fins al segle I d.C. aproximadament.

Cal destacar que aquesta partida ja apareix esmentada l'any 1099 en l'Acta de Dotació de l'església de Santa Maria de Guissona.

Fitxa de la base de dades

Malesa, La (Torreflor)

X: 352338,892/ Y: 4628870,753

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques: Romana:ERU

Tipologia per períodes: Republicà:ERU Alt imperi (indefinit):ERU

Elements: NEC

Les Vinyes/ Castell Cumot

Núm. jaciment: 7

Terme municipal: Les Puelles

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 47' 55" N/ 1° 07' 59" E

Altitud: 359 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat a uns 500 metres al sud-est de les Puelles, en la vessant sud-est d'un petit tossal que es troba a uns 300 m a la dreta del camí de Renant. Aquest tossal es troba parcialment abanclat i conreat de cereal.

S'hi accedeix per un camí que forma part de la xarxa de la centuriació; aquest camí no presenta cap mena de pavimentació.

Descripció de les restes arqueològiques: La ceràmica apareix relativament a prop del cim, a uns 25 metres per sota, i bastant agrupada. Segons els autors de la Carta, es tracta d'una zona on han aparegut fragments de ceràmica campaniana A, àmfora grecoitàlica i ceràmica ibèrica.

No s'hi aprecien restes d'estructures. Els autors de la Carta consideraren que es trobaven al davant d'un establiment d'època romanorepublicana que no sobrepassaria el segle II a.C.

Inventari i valoració dels materials recollits en la prospecció realitzada l'any 2000

Terra sigil·lata itàlica	1 peu
Terra sigil·lata sudgàl·lica	1 peu
Ceràmica comuna romana d'engalba vermella	1 vora
Ceràmica romana de parets fines	1 frag. informe
Ceràmica romana de cuina africana	1 frag. informe
Ceràmica comuna romana oxidada	19 frag. informes
Ceràmica comuna romana reduïda	3 frag. informes
Ceràmica comuna romana pintada	1 frag. informe
Àmfora ibèrica	1 frag. informe
Àmfora Itàlica brindisina	3 frag. informe

Les nostres prospeccions han ampliat considerablement la forquilla cronològica d'aquest: la troballa de *terra sigillata* itàlica i sudgal·lica, ceràmica de parets fines, ceràmica comuna d'engalba vermella i abundants fragments de ceràmica comuna oxidant fan que considerem que aquest establiment va estar ocupat fins el segle I d.C. com a mínim.

La troballa d'un fragment de *signinum* ens confirma l'existència d'algun tipus de construcció d'època romana encara que no s'observin restes d'altres estructures com parets.

Fitxa de la base de dades

Vinyes, Les/Castell Cumot (Guissona)

X: 344887,349/ Y: 4629183,032

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: -1; flavi: -1; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Republicà:ERU Juli-Claudi:CER Flavi:CER

Elements: SIG

El Castell de Castellfollit

Núm. jaciment: 8

Terme municipal: Castellfollit de Riubregós

Comarca: Anoia

Coordenades geogràfiques: 41° 46' 25" N/ 1° 26' 05" E

Altitud: 597 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de l'Anoia

Característiques morfològiques i descripció de les restes. Jaciment superficial ubicat al cim i al costat nord del puig on hi ha el castell de Castellfollit de Riubregós.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques segons les dades existents: Superficialment s'hi ha recollit ceràmica ibèrica i àmfora de la costa catalana. Podria tractar-se d'un establiment rural d'època ibèrica final.

Valoració personal: Les prospeccions realitzades l'any 2000 no van aportar elements nous, vam poder constatar la presència de ceràmica comuna oxidada ibèrica, però sense cap element que permetés una datació més precisa.

La prospecció a la pendent del puig no va donar tampoc resultats positius ja que l'espessa capa de pinassa i el sotabosc oferia unes condicions de visibilitat força precàries.

Fitxa de la base de dades

Castell de Castellfollit, El (Castellfollit de Riubregós)

X: 369901,162/ Y: 4625906,694

Època:

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:CER

Les Ivorres / Tossal de les Forques

Núm. jaciment: 9

Terme Municipal: Ivorra

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 46' 06" N/ 1° 23' 18" E

Altitud: 525 m

Bibliografia: JUNYENT, 1979: 35-55
I.P.A.C.-Carta de la Segarra
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat en un petit tossal, al costat de Santa Maria i de la Font de la Vila. Aquest tossal no és gaire elevat però des desde la part alta es controla bona part del territori circumdant. L'abastiment d'aigua queda garantit pel Torrent de la Font.

Descripció i valoració dels materials arqueològics: En uns camps de conreu, apareixen en superfície restes ceràmiques ibèriques: ceràmica ibèrica pintada, comuna ibèrica, ceràmica grisa; també ha aparegut un fragment de *Kylyx* àtic.

En les prospeccions realitzades sobre el terreny no podem aportar cap element nou que pugui aportar noves dades sobre el tipus i la cronologia d'aquest jaciment.

Aquestes restes, juntament a les descrites en el jaciment de la Font de Santa Maria fan pensar en l'existència d'un hàbitat ibèric amb una cronologia almenys del segle IV a.C.

Fitxa base de dades:

Ivorres, Les/Tossal de les Forques (Ivorra)

X: 366034,429/ Y: 4625391,92

Períodes:ibèric: -1; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: 0; flaví: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: / Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Preromana:CER

Tipologia per períodes: Ibèric:CER

Fluvià

Núm. jaciment: 10

Terme municipal: Guissona

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 47' 25" N/ 1° 18' 00"E

Altitud: 500 m

Bibliografia: CAMPS I CAVA, 1960: 31
I.P.A.C.-Carta de la Segarra

Situació i característiques morfològiques: Situat a tocar de l'Obra d'en Fluvià en uns camps de conreu que queden una mica elevats respecte a la carretera, formant una petita plataforma.

Descripció de les restes arqueològiques segons les informacions recollides: Segons Camps i Cava, a l'obra d'en Fluvià, es trobaren restes d'època romana: ceràmica campaniana sense especificar, ceràmica comuna romana, un pedestal en forma de capitell amb una inicial de caràcters romans, un capitell i un tros de columna de marbre.

Aquest autor també recull la notícia que en la construcció del mai inaugurat tren de Guissona, foren trobades unes gerres probablement romanes que foren venudes a Barcelona.

En les prospeccions dutes a terme entre el 1990 i el 1992 per Lurdes Burés, Esther Gurri i Anna Rich van ser recollits un seguit de materials que podrien indicar l'existència d'algun tipus d'establiment.

Estudi i valoració dels materials recollits a Fluvià en la prospecció de 1990¹⁶⁹

Ceràmica àtica de figures roges	1 frag. informe
Terra sigil·lata itàlica	1 frag. informe
Terra sigil·lata africana A	1 frag. informe
Ceràmica comuna africana de cuina, fons estriat	1 frag. informe
Ceràmica comuna romana oxidada	1 nansa, 5 frag. informe
Ceràmica comuna reduïda	8 frag. informes
Àmfora romana indeterminada	1 nansa

¹⁶⁹ Reproduïm aquest llistat de materials amb el permís de Lurdes Burés i Esther Gurri a qui agraïm infinitament la seva generositat

En la prospecció realitzada per nosaltres l'any 2000 no vam trobar cap element ceràmic que recolzessin les explicacions de Camps i Cava i les prospeccions anteriors, però tot i així creiem que hi ha suficients indicis per pensar en l'existència d'un establiment rural.

Resulta difícil fer precisions de tipus cronològic ja que els materials són molt escassos i proporcionen cronologies aïllades en el temps, de manera que és complicat omplir els buits entre les datacions que donen els materials recollits. Per una banda trobem un fragment de ceràmica àtica de figures roges que proporciona una datació entre el segle VI i el IV a.C.

El següent material que proporciona dades cronològiques és la troballa, segons Camps i Cava de ceràmica campaniana sense especificar-ne el tipus; en tot cas aquestes produccions comencen a arribar a la Península a finals del segle III i primer quart del segle II a.C. No sabem si hi ha un buit en l'ocupació d'aquest indret o no s'han trobat materials representatius.

La presència de terra sigil·lata itàlica proporciona evidències d'una certa ocupació a finals del segle I a.C.

Finalment la presència de terra sigil·lata africana A i de ceràmica africana de cuina permeten suposar que al llarg del segle I d.C. continuaria algun tipus d'activitat en aquest indret-

Si són certes les afirmacions de Camps i Cava sobre el basament i el capitell de marbre, podria tractar-se d'un establiment rural d'una certa entitat, tipus *villa*, que pels materials podria haver tingut els seus inicis en època republicana o fins i tot abans i podria haver sobrepassat el canvi d'Era i perdurar al llarg del segle I d.C. En tot cas, es tractaria d'una *villa suburbana* que es trobaria a tocar de la ciutat.

Fitxa de la base de dades

Fluvià (Guissona)

X: 358739,893/ Y: 4627969,88

Períodes:ibèric: -1; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Preromana:CER Romana:CER

Tipologia per períodes: Ibèric:CER Republicà:CER Alt imperi (indefinit):CER

Flavi:CER

Elements: ARQ

Font de La Salut

Núm. jaciment: 11

Terme municipal: Guissona

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 46' 56" N/ 1° 17' 10" E

Altitud: 480 m

Bibliografia: CAMPS I CAVA, 1960: 41-51

BOLEDA 1976, 20

SANMARTÍ 1982: 183-206

I.P.A.C.-Carta de la Segarra

PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat en uns camps de conreu al costat de la font d'aquest nom i a tocar del nucli urbà de Guissona.

Descripció de les restes arqueològiques: En les tasques de neteja del pou que subministra aigua a la font, van aparèixer diferents materials arqueològics: fragments de ceràmica a mà, ceràmica ibèrica i romana i cinc monedes de diferents èpoques: dues ibèriques, una d'August, una de Tiberi i una de Gordià III que estan dipositades al Museu de Guissona.

La troballa d'aquests materials fa que ens poguem plantejar si el pou de captació podria ser d'època romana o si més no, si hi va haver algun tipus d'activitat a l'entorn immediat d'aquesta font. És ben probable que pogués ser així, ja que podia haver estat un dels punts d'aprovisionament d'aigua des d'època antiga.

Fitxa de la base de dades

Font de la Salut (Guissona)

X: 357567,934/ Y: 4627098,362

Períodes:ibèric: -1; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: -1; juliclaudi: -1; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: -1; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: FON. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Ibèric:CER Augustià:FON Juli-Claudi:FON s. III

d.C:FON

Elements: POU

La Closa

Núm. jaciment: 12

Terme Municipal: Guissona

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 46' 56''N/ 1° 17' 10'' E

Altitud: 490 m

Bibliografia: CAMPS I CAVA 1960: 41-51

BOLEDA 1976: 25

I.P.A.C. Carta de la Segarra

PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Zona de necròpolis actualment desapareguda, que es situava a la zona on s'aixequen els magatzems de la C.A.G. de Guissona, al costat del municipi. La zona de necròpolis se situava en una vinya al peu del camí de Tapioles. Els terrenys en aquesta zona son argilosos.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies recollides: En aquest indret va aparèixer una necròpolis romana d'inhumació amb sepulcres de tres classes: enterrament fet al natural d'argila i coberta amb una llosa d'uns deu centímetres de gruix; en cista feta de lloses i anivellada amb trossos de tègula i *dolium* i sarcòfags de pedra. Camps i Cava assenyalen que aquestes tombes estaven orientades cap a l'est.

Es va recollir ceràmiques baiximperial sense especificar el tipus. Camps i Cava assenyalen el fet que el topònim La Closa era utilitzat en la Baixa Edat Mitjana i en època moderna per a designar un cementiri o fossar.

Valoració personal: La destrucció d'aquest jaciment impossibilita cap reconeixement sobre el terreny. Tot i això, estem segurs que aquestes restes corresponen a un àrea de necròpolis del municipi de *Iesso*.

Fitxa de la base de dades

Closa, La (Guissona)

X: 357567,934/ Y: 4627098,362

Època:

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): -1

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: NEC. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Baix imperi (?):NEC

Vinya del Polit

Núm. jaciment: 13

Terme municipal: Guissona

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 47' 00" N/ 1° 16' 55" E

Altitud: 470 m

Bibliografia: PITA, 1954

CAMPS I CAVA, 1960: 31

BOLEDA 1976: 31

I.P.A.C.-Carta de la Segarra

PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat al costat del camí de Tapioles, en un camp de conreu, a l'alçada del km 20 de la carretera de Guissona a Tàrraga.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies arqueològiques: En els treballs de conreu, han aparegut diferents materials d'època romana: ceràmica romana, una pedra de molí, un tub de plom, una moneda de Marc Aureli, llànties, material amfòric, restes de denes d'un collaret i *tegulae*. També s'ha trobat un fons de *lacus* fet d'*opus signinum*. Aquests materials permeten constatar l'existència d'una *villa* romana immediata a la ciutat de *Iesso*.

Inventari i estudi dels materials recollits en la prospecció realitzada l'any 1990*

Ceràmica campaniana B	1 frag. informe
Terra sigil·lata itàlica	2 frag. informes
Terra sigil·lata sudgàl·lica	1 frag. informe
Terra sigil·lata hispànica	3 frag. informes
Terra sigil·lata africana A	1 frag. informe
Ceràmica comuna itàlica de parets fines	1 frag. informe
Ceràmica comuna ibèrica	1 vora i 55 frag. informes
Disc retallat (cer. Ibèrica)	1 individu
Ceràmica comuna romana oxidada	2 vores i 4 fons
Ceràmica comuna africana. Fons estriat	1 frag. informe
Ceràmica comuna romana reduïda	1 nasa i 13 frag. informes

* BURÉS, L.; GURRI, E.; RICH, A., *Memòria de les prospeccions a l'Ager de Iesso. Campanyes 1991-1992*. Inèdita, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, 1992

Àmfora ibèrica	2 nanses i 1 frag. informe
Àmfora Itàlica, Dressel 1	1 vora, 1 nansa i 13 informes
Àmfora bética	1 frag. informe
Àmfora romana indeterminada	1 vora, 1 nansa i 13 frag. informes
Dòlia	1 vora
Tegula	1 frag. informe

Els materials recollits indiquen l'existència d'un establiment que tindria els seus inicis en el canvi d'Era o a finals del segle I a.C. i tindria el seu desenvolupament al llarg del segle I d.C. La presència d'una vora de dòlia ens dona la certesa de què ens trobem al davant d'un establiment rural que comptaria amb una part de residència i una part de magatzems.

Com a materials corresponents al segle I a.C. tenim un fragment de ceràmica campaniana B, àmfora itàlica amb una vora tipus Dressel 1 sense que s'especifiqui a quin subtipus correspon i àmfora ibèrica.

Cap el canvi d'Era podem situar l'aparició de terra sigil·lata itàlica i de ceràmica fina de paret fines.

Els materials que delaten una ocupació al llarg del segle I d.C. es troben ampliament representats amb fragments informes de terra sigil·lata sudgal·lica, terra sigil·lata hispànica i terra sigil·lata africana A; aquest darrer material sembla indicar que el jaciment podria haver estat en funcionament fins a finals del segle I d.C. com a mínim. Aquesta interpretació ve reforçada per la presència de ceràmica africana de cuina.

Fitxa de la base de dades

Vinya del Polit (Guissona)

X: 357224,119/ Y: 4627228,645

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: -1; juliclaudi: -1; flavi: -1; s.II dC: -1; s.III dC: -1; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Republicà:ERU Augustià:ERU Juli-Claudi:ERU

Flavi:ERU s. II d.C:ERU s. III d.C:ERU

Elements: DIP SIG

Vinya del Crispí/ El Mercadal

Núm. jaciment: 14

Terme municipal: Guissona

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 47' 10" N/ 1° 16' 20" E

Altitud: 460 m

Bibliografia: CAMPS I CAVA, 1960: 31
BOLEDA 1976: 31
I.P.A.C.-Carta de la Segarra
LLINÀS, SAGRERA, 1993
PERA, 1993: 937-948

Situació i característiques morfològiques: Situat en uns terrenys de conreu, al costat del camí vell de Guissona a Agramunt, al costat dret de la carretera de Guissona a Tàrrega. El jaciment es troba a la vessant sud d'un petit turó conreat en terrasses; es troba a un quilòmetre a l'oest del nucli actual de Guissona. Aquest emplaçament es troba a tocar d'un petit curs d'aigua i com hem dit, molt a prop del municipi de *Iesso*.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques i de la intervenció arqueològica: L'any 1989 es van realitzar uns importants rebaixos de terra a la zona, per extreure argiles per la depuradora d'aigües. Aquestes obres van posar al descobert les restes d'una gran *villa* rural d'època romana. Es va organitzar una excavació d'urgència per tal d'estudiar el que encara restava del jaciment, sota la direcció de Joan Llinàs i Jordi Sagrera.

Es van documentar les estructures corresponents a la *pars rustica* de la vil·la. Les tasques d'excavació van posar al descobert un edifici de planta quadrangular constituït per un pati interior rodejat, com a mínim en tres dels seus costats, per un espai cobert porticat. Es conservaven *in situ* sis bases de les pilastres del pòrtic, mentre que una setena es trobava desplaçada. La troballa de cinc *dolia* i de nombrosos fragments d'aquest tipus de contenidor a l'interior d'aquestes naus cobertes van permetre identificar l'edifici com a part de les zones de magatzem de la vil·la en les fases cronològiques més tardanes. Les parets conservades estan construïdes amb pedres de tamany divers on les més grans estan escairades i unides amb argamassa.

Les dues naus o passadissos conservats amiden 4,30 m i 4 m d'ample. L'amplada del pati interior és de 9,40 m.

Es van documentar altres estructures molt malmeses i que fóren destruïdes pocs dies abans de començar les excavacions, però sembla que podria haver-se tractat d'estances de dimensions força considerables.

Els arqueòlegs han distingit quatre fases que corresponen al moment inicial i a les darreres fases d'ocupació:

La primera fase correspon a la construcció de l'estructura principal de l'edifici: els murs exteriors i els pilars que delimiten el pati. La trinxera de fonamentació dels murs va donar només tres fragments de parets fines que donen un *terminus ante quem* del 100 d.C aproximadament.

Pel que fa al moment inicial de funcionament d'aquesta *villa* sembla que es remuntaria al segle I a.C. Aquesta fase s'ha documentat en funció dels materials: àmfora ibèrica, campaniana B, àmfora itàlica, ceràmica ibèrica de pasta de *sandwich* i sigil·lata aretina.

La primera reforma general de l'edifici consisteix en l'anivellament de tot el sòl mitjançant un reompliment. Aquesta reforma es força tardana i es produiria a mitjans del segle III d.C. o principis del segle IV d.C. com ho testimonia la troballa en el reompliment de terra sigil·lata africana C i una vora d'àmfora Keay VII. D'aquest període sembla que són els dos *dolia* situats a ponent.

El moment final d'aquesta fase ve marcat per un incendi, detectat a la nau de llevant, que tot i que no es pot datar amb seguretat es devia produir dintre del segle IV.

Després d'aquest primer incendi, l'edifici seguí en funcionament. A aquest moment corresponen els *dolia* situats a llevant i un paviment de *signinum* força groller que cobreix els dos *dolia* de la fase anterior.

La darrera fase ve marcada per un nou incendi que sembla que afectà tot l'edifici. A sobre l'estrat de cendres els arqueòlegs van trobar un estrat d'enderroc format per les *tegulae* i *imbrices* de la teulada caiguda.

La ceràmica que apareix en aquest estrat com en la sedimentació immediatament posterior ens dóna una cronologia que no sobrepassa els primers anys del segle V d.C. Els autors destaquen la troballa de Terra Sigil·lata Africana D amb formes que arriben fins als primers decennis del segle V d.C.: Hayes 61, Hayes 58, Hayes 59, Hayes 91.

Els autors remarquen que aquest establiment segurament correspondria a una *vil·la* de grans dimensions amb una construcció acurada amb un peristil molt característic en la casa romana que en les seves darreres fases fou utilitzat com a magatzem, mentre que en els moments inicials no es pot determinar amb claretat la seva funció.

El final sobtat al segle V d.C. sembla que estaria relacionat amb un període d'instabilitat que afecta tota la part occidental de l'Imperi Romà.

Fitxa de la base de dades

Vinya del Crispí/Mercadal, El (Guissona)

X: 356422,343/ Y: 4627553,266

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: -1; juliclaudi: -1; flavi: -1; s.II dC: -1; s.III dC: -1; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: VIL. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Republicà:ERU Augustià:ERU Juli-Claudi:ERU

Flavi:ERU s. II d.C:ERU s. III d.C:ERU Baiximperial:VIL

Serra de Teuladells

Núm. jaciment: 15

Terme Municipal: Torreflor

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 46' 18" N/ 1° 14' 35" E

Altitud: 440 m

Bibliografia: I.P.A.C. Carta de la Segarra
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat en unes terrasses de conreu a la vessant sud-est de la Serra de Teuladells, davant del poble de Gra.

En aquesta zona s'han trobat en superfície terrissa romana comuna i fragments de dólia entre les feixes esglaonades per al conreu. Arrel de l'obertura d'un camí, aparegué un contrapès de premsa romana que encara es troba a un costat del mateix.

Inventari i valoració dels materials recollits en les prospeccions de l'any 2000

Terra sigil·lata gèl·lica tardana paleocristiana, decoració rodeta	1 frag. informe
Terra sigil·lata africana D, Hayes 93 B	1 fons
Ceràmica comuna africana de cuina	1 frag. informe
Ceràmica comuna romana oxidada	7 frag. informes
Tegula romana	1 frag. informe

Si inicialment, les dades que proporcionava la Carta Arqueològica eren força imprecises i no permetien fer gaires precisions sobre el període cronològic en aquè aquest establiment rural podria haver estat en funcionament, arrel de les nostres prospeccions podem aportar noves dades per al coneixement da'aquest enclavament.

Els materials recollits semblen indicar clarament que ens trobem al davant d'un establiment rural que hauria estat en funcionament en època baiximperial. En primer lloc comptem amb la troballa d'un fragment de terra sigil·lata sudgèl·lica tardana "paleocristiana" que podria correspondre a un gran plat o bol. Aquestes produccions apareixen el darrer quart del segle IV d.C. i perduren fins a mitjans del segle VI d.C.

La troballa d'un peu en terra sigil·lata aficana D que podria correspondre a la Forma Hayes 93 B ens dóna una cronologia entre el 450 i el 540 d.C. fet que reforça la cronologia de finals de Baix Imperi d'aquest establiment.

L'indret on se situen les restes d'aquest possible establiment resulten molt idònies, i compleix els requisits especificats en els tractats agrícoles de l'antiguitat. Així mateix es troba a tocar de la riera de de la que sabem per la documentació que antigament havia de tenir un cabal d'aigua més continuat.

Fitxa de la base de dades

Serra de Teuladells (Torreflor)

X: 353965,741/ Y: 4625998,575

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Baiximperial:CER

Elements: TOR

Teuladells

Núm. jaciment: 16

Terme Municipal: Torreflor

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 45' 55" N/ 1° 14' 10" E

Altitud: 430 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de la Segarra
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat en un camp de conreu on antigament havia existit un monestir femení, fundat vers el 1248, del qual només resta dempeus l'esglèsia.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques: Entorn de l'església romànica de Teuladells es recullen fragments de ceràmica ibèrica pintada i ibèrica sense pintar i ceràmica comuna romana. Camps i Cava esmenta la troballa de ceràmica ibèrica, campaniana i ceràmica comuna romana. Actualment aquests terrenys estan explanats i no es detecta cap resta constructiva.

En la prospecció realitzada l'any 2000 només vam detectar materials ceràmics baixmedievals i d'època moderna com ceràmica de reflexos metàl·lics i verd manganès; probablement aquests materials corresponen a les restes del monestir. Molt a prop de l'esglèsia del monestir, en un aflorament rocós s'ubica una necròpolis de tombes excavades en forma de banyera i de tombes de lloses en cista al terra. S'han comptabilitzat un total de quinze i estan orientades en sentit est-oest. La major part es troben expoliades i no s'ha recollit cap resta humana. Probablement, la necròpolis correspon al cementiri conventual. L'esglèsia del monestir, que com ja hem dit, és l'única resta que s'ha conservat, és anterior a la fundació del convent i hauria funcionat com a capella ja que la primera menció de la mateixa és del 1180.

Els materials ceràmics de factura ibèrica i romana esmentats a la Carta indiquen probablement l'existència d'un establiment rural romà d'època republicana.

Cal destacar que el doctor Camps i cava va recollir d'entre les restes del monestir una ara votiva, que es troba dipositada en el fons del Museu de Guissona. Segons Gurri i Burés, podria ser d'època romana i hauria estat reutilitzada posteriorment per a la capella del monestir, ja que presenta en baixrelleu una creu.

Fitxa de la base de dades

Teuladells (Torreflor)

X: 353373,958/ Y: 4625301,011

Època:

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Republicà:CER

Pleta de Queralt

Núm. jaciment: 17

Terme Municipal: Plans de Sió

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 44' 41" N/ 1° 13' 40" E

Altitud: 425 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de la Segarra
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat en una petita elevació, al costat dret de la carretera de Tàrrrega a Guissona (L-310); aquest turonet es troba parcialment cobert d'un petit bosc d'alzina i de material d'enderroc que dificulten la visió.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques: Apareixen en superfície abundants fragments de ceràmica ibèrica comuna i ceràmica a mà; també s'ha trobat ceràmica campaniana.

En la prospecció realitzada per nosaltres l'any 2000 vam detectar nombrosos fragments informes de ceràmica ibèrica comuna que no vam recollir, sense trobar cap element que permetés una datació més clara.

Les contínues expoliacions fan difícil la seva identificació; Eduard Sánchez, l'autor de la fitxa de l' I.P.A.C., proposa que podria tractar-se d'enterraments tumulars, principalment pel fet que hi ha unes pedres clavades en el terreny de manera intencionada.

Fitxa de la base de dades

Pleta de Queralt (els Plans de Sió)

X: 352634,183/ Y: 4623032,889

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: NEC. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:NEC

Sisteró

Núm. jaciment: 18

Terme municipal: Plans de Sió

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 351125/4624425

Altitud:

Bibliografia: RODRIGO: 2002

Situació i característiques morfològiques: El jaciment se situa en uns camps de conreu a tocar del poble de Sisteró i a uns 150 metres del riu Sió; és una zona molt planera amb terres de tipus calcari que són força favorables per al conreu. L'establiment se situa força a prop del riu Sió, fet que garanteix l'abastiment d'aigua, però queda prou allunyat per evitar les inundacions en cas de crescuda. Tradicionalment aquesta zona era dels escassos indrets de la comarca que permeten el conreu d'horta. Avui dia encara queden alguns vestigis d'aquest tipus de conreu.

Descripció de les restes arqueològiques: La troballa va tenir lloc mentre realitzaven un projecte de prospeccions arqueològiques a la Segarra l'any 2000 en el marc del nostre projecte de tesis. L'objecte de la nostra prospecció era comprovar si l'aparent buidor de poblament dispers rural romà en aquesta zona era degut a la manca d'investigacions, o si era un fet real.

Vam triar un dels eixos de la centuriació que proposem per a la ciutat de *Iesso* com a *trancsect* per realitzar la nostra prospecció.

Les prospeccions van tenir un resultat positiu amb la troballa a nivell superficial d'abundant ceràmica d'època romana altimperial i baiximperial en els camps més propers al nucli de Sisteró per la seva banda nord, entre un camí local i el nucli habitat. De fet creiem que probablement aquest establiment es disposa parcialment sota les cases del poble. En les prospeccions no vam detectar cap element constructiu.

Inventari dels materials recollits en la prospecció realitzada l'any 2000

Terra sigil·lata itàlica, Ritterling 8	1 vora
Terra sigil·lata sudgàl·lica	2 frag. informe
Terra sigil·lata hispànica	5 frag. informes
Terra sigil·lata indeterminada	2 frag. informe
Terra sigil·lata africana A, Hayes 16	1 vora

Terra sigil·lata africana A, Hayes 17	1 vora
Terra sigil·lata africana A	6 frag. informes
Terra sigil·lata africana D, plat, palmeta impresa de l'estil A1	1 frag. informe
Terra sigil·lata africana D	1 frag. informe
Ceràmica comuna africana de cuina, Lamboglia 9 b	1 vora
Ceràmica comuna africana de cuina, Hayes 196	1 vora
Ceràmica comuna africana de cuina, cassola de fons estriat	1 fons
Ceràmica comuna africana de cuina	5 frag. inf
Ceràmica comuna romana oxidada	56 frag. informes
Ceràmica comuna romana reduïda	1 nansa 5 frag. inf.
Ceràmica comuna romana d'engalba vermella	1 vora i 3 frag. inf.
Àmfora Itàlica	3 frag.informes
Àmfora romana indeterminada	1 nansa 3 frag. inf.
Fragment de pedra de Santa Tecla	1 fragment
Teula de llavi	1 vora

Els materials recollits indiquen l'existència d'un establiment rural que s'iniciaria en la primera meitat del segle I d.C. com ho sembla demostrar la presència d'una vora de la forma Ritterling 8 en Terra Sigil·lata Itàlica i dos fragments de Terra Sigil·lata Sudgàl·lica. Sembla que continuaria sense interrupcions fins a mitjans del segle IV d.C. La Terra Sigil·lata Hispànica hi és present amb fragments informes. També tenim Terra Sigil·lata Africana A amb una vora de la forma Hayes 16 que té una cronologia que va del 150 al 200 d.C. i una vora de la forma Hayes 17 amb una cronologia entre el 150 i el 250 d.C.

Juntament amb l'arribada de la Terra Sigil·lata Africana trobem ceràmica Africana de Cuina amb presència d'una cassola de la forma Hayes 9 b que se situa entre el 150 i el 250 d.C. i de la tapadora Hayes 196 que té una cronologia entre el 70 i el 250 a.C.

Les produccions més tardanes que trobem representades és la Terra Sigil·lata Africana D amb un fragment d'un plat decorat amb una palmeta que correspon a l'estil A 1 que es data entre el 325 i el 350 d.C.

Aquest establiment rural no sembla que pugui assolir la categoria de *vil·la*, més aviat sembla que es tractaria d'un establiment rural que s'iniciaria a principis del segle I d.C. i perduraria fins a mitjans del segle IV d.C.

Fitxa de la base de dades

Sisteró (els Plans de Sió)

X: 351125/ Y: 4624425

Època:

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques: Romana:ERU

Tipologia per períodes: Alt imperi (indefinit):ERU Baiximperial:ERU

Elements: CER

Montroig

Núm. jaciment: 19

Terme municipal: Montroig de Segarra

Comarca: Segarra

Coordemades geogràfiques: X: 4624.5 Y: 349.5

Altitud: 300 m

Situació i característiques morfològiques: El jaciment es troba situat en uns camps de conreu, molt a prop del Sió. És una zona planera sense elevacions importants. La proximitat al riu assegurava la provisió de recursos hidràulics.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques: tenim notícia d'aquest nou jaciment gràcies a les informacions proporcionades per en Josep Ros, qui alhora recull la notícia donada per l'arqueòleg Lluís Marí, primer especialista que ha proporcionat informació sobre aquest establiment el gener de 2004. Pel que sembla, el jaciment es presenta com una acumulació de pedres d'uns dos metres d'alçada que sobresurt enmig d'una zona planera de camps. Entre els munts de pedres, l'arqueòleg Lluís Marí va poder determinar la presència de carreus.

A tocar d'aquests elements constructius es detectaren materials ceràmics romans que segons en Lluís Marí es datarien en el Baix Imperi. Tot i això, no s'especifica els elements que permeten donar aquesta datació.

Posteriorment, vam poder observar els resultats fotogràfics de la prospecció aèria a baixa altura realitzada per Sr. Magí Miret, arqueòleg territorial de la Generalitat de Catalunya, on es podia observar clarament les restes d'una vil·la de grans dimensions que van confirmar l'existència d'un establiment rural que hauria estat en funcionament durant el Baix Imperi. Futures excavacions permetran definir amb més precisió el període de funcionament d'aquesta *villa*.

Fitxa de la base de dades

Montroig (els Plans de Sió)

X: 349500/ Y: 4624500

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: VII. Tipologia per èpoques: Romana:VII

Tipologia per períodes: Baiximperial:VII

Els Vilots

Núm. jaciment: 20

Terme municipal: Ossó de Sió

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 45' 38" N/ 1° 09' 40" E

Altitud: 360 m

Bibliografia: BOLEDA 1976, 24
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: El jaciment es troba situat en la terrassa al·luvial del marge dret del riu Sió, en la partida de Els Vilots. Es troba en una zona plana, en part erma i en part conreada. Aquest indret quedà bastant a prop del riu Sió i reuneix les condicions adequades per a l'instal·lació d'un hàbitat rural.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies recollides: A la zona que no està conreada s'observen restes d'estructures; algunes d'aquestes edificacions formen construccions de forma rectangular i tenen un accés per un dels costats menors, que es troba delimitat per uns pilons de pedra. A la zona conreada s'ha trobat un fust de columna de marbre roig .

En les prospeccions realitzades pels autors de la Carta Arqueològica de l'Urgell es van recollir materials ceràmics: ceràmica ibèrica pintada, ceràmica de vernís negre, terra sigil·lata itàlica (aretina), ceràmica comuna romana, àmfora, un molí circular de pedra i alguns fragments de ceràmica medieval.

Inventari i valoració dels materials ceràmics recollits en la prospecció realitzada l'any 2000

Terra Sigil·lata Hispànica	1 frag. informe
Ceràmica comuna romana oxidada	1 vora i 8 frag. informes
Àmfora Itàlica de pasta tipus "DB"	2 fragments
Àmfora Itàlica "Brindisina"	1 nansa
Àmfora Itàlica	1 nansa
Àmfora Africana	1 vora i 4 frag. informe
Àmfora Africana púnicromana	2 nanses i 5 frag. informe

Àmfora de la Tarraconense	1 frag. informe
Dólia	1 frag. informe

La prospecció realitzada per nosaltres l'any 2000 reforça la hipòtesis d'un establiment de tipus rural. Els materials que hem recollit corresponen majoritàriament a àmfores que podem datar en la seva major part en època republicana i en època altimperial; seria el cas de les àmfores itàliques, d'època republicana, i de les àmfores africanes que es poden datar en el canvi d'Era i al llarg del període altimperial.

No hem pogut reestudiar els materials recollits en la prospecció que es va realitzar durant l'elaboració de la Carta de l'Urgell en no haver pogut localitzar el conjunt descrit. Així mateix, desconeixem la destinació exacta actual del fust de columna que es va trobar en aquest indret i els nostres intents de localització han resultat infructuosos.

Pita va interpretar el jaciment com una basílica paleocristiana, però els autors de la Carta descarten aquesta possibilitat, ja que els materials trobats no encaixen cronològicament amb l'existència d'un edifici religiós tan tardà. Nosaltres ens inclinem per considerar aquest jaciment com una *vil·la* amb una certa riquesa, com sembla indicar-ho la troballa d'un fust de columna de marbre roig; amb una cronologia documentada entre el segle I a.C. i I d.C. sense que es pugui determinar una perduració més enllà d'aquest segle.

Fitxa de la base de dades

Vilots, Els (Ossó de Sió)

X: 347128,013/ Y: 4624907,293

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques: Romana:ERU

Tipologia per períodes: Republicà:ERU Alt imperi (indefinit):ERU Juli-Claudi:ERU Flavi:ERU

Castell Lliuró

Núm. jaciment: 21

Terme municipal: Ossó de Sió/ Castellnou d'Ossó

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 46' 8" N/ 1° 08' 43"E

Altitud: 370 m

Bibliografia: PITA MERCÉ: 1964-1965

I.P.A.C. Carta de l'Urgell

CATALUNYA ROMÀNICA XXIV: 1997

PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Es troba situat a uns 200 metres del marge dret del riu Sió, dins del poble de Castellnou, en un petit turó situat a la vora del riu. El poble actual ha crescut a recer d'aquesta construcció.

Descripció i valoració de la construcció i de les restes arqueològiques: Es tracta d'un bassament semicircular amb doble mur, fet de grans carreus de pedra sorrenca perfectament treballats i alguns amb encoixinat.

Conserva nou filades amb una alçada de quatre metres per la banda exterior i 2,60 m de gruix. Per la part interior només s'ha conservat fins una alçada d'1 metre.

Aquesta obra devia ser originalment circular i devia tenir un diàmetre de gairebé 24 metres i una porta al nord. Segons Rodrigo Pita a la cara sud-est existien dues torres quadrades, que sobresortien de la fortalesa. Tenien uns 4 m de costat i equidistaven l'una de l'altre sis metres. Segons Pita devien flanquejar una entrada destruïda en l'actualitat; els autors de la notícia esmenten que el 1964 encara es podien veure vestigis de les dues torres quadrades en les parets de les cases del poble.

En època medieval va ser reutilitzada i sembla que en aquest moment es va construir una torre circular a l'interior de la fortificació romana; hi ha alguns investigadors com Lara Peinado que consideren aquesta construcció interior d'època romana, però els autors de la carta de l'Urgell i Pita s'inclinen a considerar-la medieval.

No hi cap element ceràmic que permeti una datació precisa de la fortificació romana; en tot cas sempre s'ha proposat que la seva construcció s'hauria produït en el Baix Imperi, període de gran inestabilitat a la part occidental de l'Imperi.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Recentment, el professor de la Universitat Autònoma de Barcelona ha proposat que aquesta estructura defensiva una adscripció en època islàmica basant-se en paral·lels constructius existents al Pròxim Orient, però sense indicis arqueològics que donin suport a aquesta hipòtesis.

Fitxa de la base de dades

Castell Lliuró (Ossó de Sió)

X: 345831,648/ Y: 4625860,946

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): -1

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: GUA. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Baix imperi (?):GUA

El Reguer

Núm. jaciment: 22

Terme municipal: Puigverd d'Agramunt

Comarca: Urgell

En tot cas, caldrà esperar a realitzar una excavació científica d'aquesta singular fortificació per determinar la seva filiació.

Coordenades geogràfiques: 41° 46' 09" N/ 1° 08' 19" E

Altitud: 370 m

Bibliografia: PITA, 1964-65: 308
GORGES 1979: 288
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
BLÁZQUEZ et alii 1989
PERA 1993
SAULA, 1994: 16-19

Característiques morfològiques: El jaciment es troba en la vall del riu Sió, a uns 100 metres de la carretera local de Cervera a Agramunt, a uns 600 metres en línia recta de Castell-Lliuró, a la partida de El Reguer. Aquesta zona fa una lleu pendent.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies existents: Es tracta d'una vil·la rural construïda a diferents nivells per adaptar-se a la pendent natural del terreny.

L'any 1928 es van fer unes excavacions furtives portades a terme per uns aficionats de Manresa, que extragueren part d'uns mosaics.

L'any 1961 es van localitzar restes d'estructures molt arrasades degut al conreu. Es tractava de parets fetes amb carreus ben escairats en la seva part externa, i alguns d'ells de dimensions considerables.

Es té constància de l'aparició de tres paviments o mosaics d'*opus tessellatum*; el primer en l'habitació principal, amb motius geomètrics i figuratius de gran riquesa ornamental; tota la composició està centrada en una escena de *venatio* d'amfiteatre en un ambient urbà; segons Balil, l'escena representa a un *venator*, cobert només amb un pantaló curt, que lluita amb una fera, que no s'ha conservat. L'orla està decorada amb fulles d'acant, cràteres amb rams de llorer, un gos corrent i un gran disc en el centre amb motius en ziga-zaga.

Aquest mosaic ha estat datat per Albert Balil al darrer quart del segle IV d.C., possiblement cap el 380. Aquest mosaic fa 7,5 X 7,5 m.

Els altres dos mosaics tenien dimensions més reduïdes; un d'ells està actualment desaparegut, ja que va ser arrencat en el moment de la descoberta, estava decorat amb edificis col·locats al voltant d'una gran feixa circular. Els autors del *Corpus* de mosaics, comparant amb paral·lels africans, suposen que el mosaic de Puigvert representa edificis africans i per tant el cartró o el motiu provenia d'Àfrica.

Del tercer es coneix només l'orla que tenia motius geomètrics.

L'excavació va documentar un estrat superficial format per la coberta vegetal, una profusa capa de tègules i altres materials ceràmics que no s'especifiquen, el nivell dels

mosaics datat el segle IV i un nivell de sòls de terra compactada per sota dels mosaics.
Hem de suposar l'existència d'aquesta vil·la amb anterioritat al segle IV com queda demostrat pels sòls de terra apisonada.

Fitxa de la base de dades

Reguer, El (Puigverd d'Agramunt)

X: 345278,147/ Y: 4625903,665

Època:

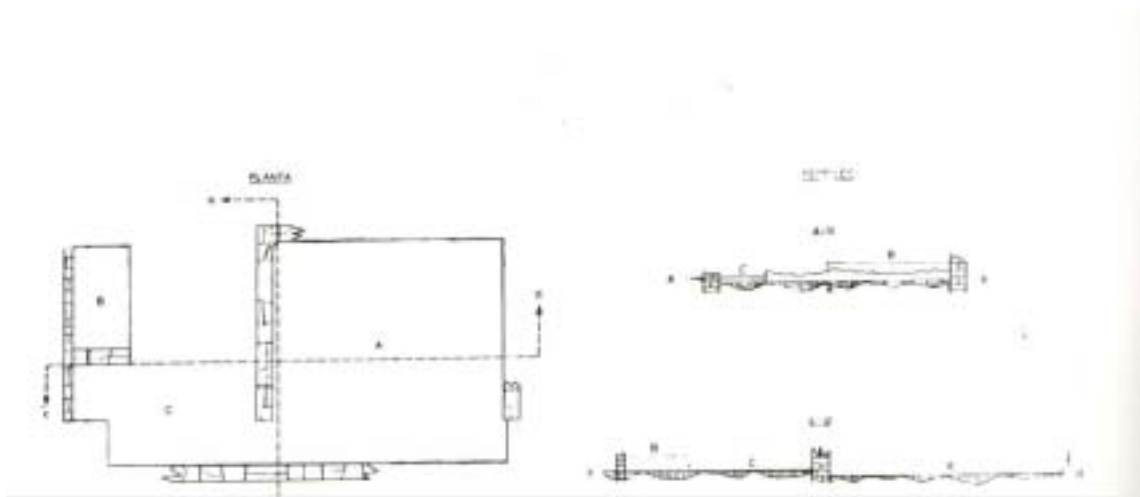
Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0;
s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix
imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: VIL. Tipologia per èpoques: Romana:VIL

Tipologia per períodes: Baiximperial:VIL

Elements: MOS

Font de Santa Maria

Núm. 23

Terme Municipal: Ivorra

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 46' 4'' N/ 1° 23' 18'' E

Altitud: 320 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de la Segarra
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat al punt quilòmetric 5,700 m de la carretera de Cervera a Torà, al voltant de la font de Santa Maria i a prop de l'Església del mateix nom.

El jaciment se situa molt a prop del Torrent de la Font en una suau elevació i a tocar del jaciment del Tossal de les Forques. Els camps de conreu on se situa el jaciment es troben abancalats i plantats de cereal. En la zona propera a la font la vegetació es torna més exuberant i trobem espècies pròpies de zones humides.

Descripció de les restes arqueològiques: Les poques restes trobades corresponen a ceràmiques ibèriques pintades i ibèriques comunes. També, segons Mn. Florensa, en aquesta zona es va trobar un molí barquiforme.

Vam observar els marges dels camps i no vam detectar cap element constructiu o ceràmic que pogués haver estat reaprofitat posteriorment.

Tot i això no descartem que en aquesta zona hi pogués existir algun tipus d'assentament o alguna mena d'activitat donada l'idoneïtat de l'indret i la proximitat a un curs d'aigua i a una surgència natural.

Fitxa de la base de dades

Font de Santa Maria (Ivorra)

X: 366033,273/ Y: 4625330,235

Època:

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:CER

Cal Quec I

Núm. jaciment: 24

Terme municipal: Castellfollit de Riubregós

Comarca: Anoia

Coordenades geogràfiques: 41° 45' 10" N/ 1° 25' 53" E

Altitud: 635 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de l'Anoia

Situació i característiques morfològiques: Situat a la dreta del camí que va de Castellfollit de Riubregós a Cal Millars, en un camp conreat de cereal, molt planer.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies existents: En aquest indret, Mn. Florensa va localitzar tot un conjunt d'època romana, el qual estava relacionat amb les restes d'uns murs de pedra seca, disposats en angle.

Inventari i estudi dels materials dels materials recollits en la prospecció de 2000

Terra sigil·lata hispànica tardana, Drag. 37 a	1 vora
Terra sigil·lata hispànica	1 vora
Terra sigil·lata hispànica	1 fragment informe
Terra sigil·lata africana A, Hayes 9 B	1 vora
Terra sigil·lata africana A	1 frag. informe
Comuna romana oxidada	1 nansa10 frag. infor
Ceràmica romana pintada amb línies vermelles	2 frag. informes
Àmfora Tarraconense	1 frag. informe
Teula romana	4 fragments

D'entre els materials recollits, esmentats a la Carta, destaquen una gerra sencera de ceràmica pintada d'època tardorromana, fragments de terra sigil·lata lucente, ceràmica de cuina africana tipus Lamb-10 A, ceràmica comuna romana i una gerra sencera pintada d'època tardorromana. Es tractaria d'un establiment rural d'època tardorromana amb una cronologia dels segles IV- V d.C.

Els materials recollits per nosaltres semblen corroborar l'existència d'alguna mena d'establiment rural, tot i que no hem recollit materials que reflexin una cronologia tan tardana com la proposada pels autors de la Carta. En tot cas a la llum dels nostres materials aquest establiment començaria probablement abans de la data proposada pels

autors de la Carta, a mitjans del segle II d.C. ja que la forma Hayes 9 B té una datació entre el 150 i el 200 d.C.

D'altra banda la terra sigil·lata hispànica tardana i concretament la forma Dragendorf 37 a es daten fins a principis del segle IV d.C.

Si considerem els materials esmentats per la Carta tenim una cassola de cuina de procedència africana amb una cronologia que va del 150 al 220 d.C.

Per altra banda les produccions en Terra Sigil·lata Lucente s'inicien a mitjans del segle III d.C. i es perllonguen fins a mitjans del segle V d.C.

Així doncs, proposem d'eixamplar la forquilla cronològica d'aquest establiment i considerar la seva data inicial cap a la segona meitat del segle II d.C. i el seu abandonament en un moment indeterminat del segle V d.C.

FItxa de la base de dades

Cal Quec I (Castellfollit de Riubregós)

X: 369581,912/ Y: 4623598,57

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: -1; s.III dC: -1; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques: Romana:ERU

Tipologia per períodes: s. II d.C:ERU s. III d.C:ERU Baiximperial:ERU

Elements: CER

Cal Quec II

Núm. jaciment: 25

Terme municipal: Castellfollit de Riubregós

Comarca: Anoia

Coordenades geogràfiques: 41° 45' 16" N/ 1° 25' 18" E

Altitud: 610 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de l'Anoia

Situació i característiques morfològiques: Jaciment ubicat en la part central d'un camp de conreu que es troba en la plana de Cal Millars.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies existents: S'han trobat restes de terra cuita i fragments de graella corresponents a un forn de ceràmica d'època romana.

Inventari i estudi dels materials recollits en la prospecció de l'any 2000

Ceràmica campaniana B del taller de Cales	1 frag. informe
Ceràmica ibèrica oxidada	9 frag. informes
Terra sigil·lata hispànica	1 peu
Terra sigil·lata africana A	3 frag. informes
Terra sigil·lata africana D1 Hayes 98	1 vora
Ceràmica comuna romana oxidada	3 vores i 16 informes
Àmfora Tarraconense	1 vora
Tègula Romana	1 fragment

Entre els materials recollits i esmentats a la Carta, destaquen: fragments de ceràmica oxidada ibèrica, ceràmica ibèrica amb engalba blanca, ceràmica campaniana B, restes de fosa de ceràmica, ceràmica comuna romana, àmfora de tipus Dressel I (s.II-I a.C.), àmfora púnica de la forma Mañà B-3, terra sigil·lata hispànica, *tubuli* i un motllo de terra sigil·lata hispànica. Els autors de la Carta proposaven que podia tractar-se d'un centre de producció ceràmica que aniria des de la fi del món ibèric fins època altimperial.

Les nostres prospeccions han proporcionat dades sorprenents ja que els materials trobats semblen reflectir que aquest establiment podria haver-se iniciat en època republicana final, i perdurat al llarg de tot el període imperial fins el segle VI d.C., com

sembla demostrar-ho la presència de la forma Hayes 98 de terra sigil·lata africana D1 amb una cronologia que va del 500 fins el 580 d.C.

La troballa de Terra Sigil·lata Africana A i de Terra Sigil·lata Hispànica confirma a més el seu funcionament al llarg de tot el període imperial romà. Un altre possibilitat que hem de tenir present és que, donada la proximitat amb l'establiment rural de Cal Quec I, aquests dos establiments estiguessin relacionats, essent Cal Quec II el més antic, i posteriorment es construiria l'emplaçament de Cal Quec I que sembla que perdurà fins unes dates similars i que fou abandonat en el mateix moment.

Fitxa de la base de dades

Cal Quec II (Castellfollit de Riubregós)

X: 368625/ Y: 4623850

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: -1; s.II dC: -1; s.III dC: -1; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: FOR. Tipologia per èpoques: Tipologia principal: FOR. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Republicà:ERU Flavi:FOR s. II d.C:FOR s. III d.C:FOR
Baiximperial:FOR

L'Eral

Núm. de jaciment: 26

Terme municipal: Sant Guim de la Plana

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 37' 00" N/ 1° 19' 24" E

Altitud: 520 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de la Segarra
PERA, 1993: 937-948

Situació i característiques morfològiques: Aquest jaciment es localitza en una pendent força pronunciada dintre del terme municipal de Sant Guim de la Plana i no massa allunyat del jaciment de Vilassos de Bellveí.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques: Les restes trobades no són massa explícites i fins i tot, fan dubtar de la consistència d'aquest assentament. S'han recollit restes ceràmiques romanes i els autors de la Carta van detectar l'existència d'una estructura poc visible, que podria correspondre a alguna estructura d'habitació. Segons Mossen Florensa es podria tracta d'un assentament iberoromà.

En les prospeccions realitzades l'any 2000 i 2001 ens va resultar difícil localitzar aquest possible jaciment ja que si bé vam detectar l'existència de ceràmica oxidada possiblement romana, no vam localitzar l'estructura descrita pels autors de la Carta Arqueològica.

Tot i això, mantenim la possible existència d'aquest jaciment com un possible establiment rural d'època republicana.

Fitxa de la base de dades

Eral, L' (Sant Guim de la Plana)

X: 360618,673/ Y: 4624847,537

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:ERU

Elements: CER

Sant Termini/ Santa Hermínia

Núm. jaciment: 27

Terme Municipal: Sant Guim de la Plana

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 45' 10" N/ 1° 19' 08" E

Altitud: 530 m

Bibliografia: BOLEDA 1976: 30
I.P.A.C.-Carta de la Segarra
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat a uns 4,3 km al sud de Sant Guim i a 4 km de Tarroja, en el punt d'encreuament amb el camí de Bellveí al Far amb el de Tarroja a Sant Guim.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies existents: En uns camps de conreu, apareixen en superfície abundants materials romans: segons Joaquim Pera i l'I.P.A.C. apareixen terra sigil·lata hispànica, àmfora i elements constructius com *tegulae*.

Inventari i valoració dels materials recollits en la prospecció realitzada l'any 2000

Terra sigil·lata hispànica, forma 89	1 vora
Terra sigil·lata hispànica, decoració de cercles dentats	1 frag. informe
Terra sigil·lata hispànica	1 frag. informe
Terra sigil·lata africana A	5 frag. informes
Ceràmica comuna africana de cuina, Hayes 197	2 vores
Ceràmica comuna africana de cuina, Ostia I f. 261	2 vores
Ceràmica comuna africana de cuina, cassoles fons estriat	2 fons
Ceràmica comuna romana oxidada	2 fragments
Ceràmica comuna romana de tradició ibèrica	1 vora

En la visita que vam realitzar al jaciment l'agost del 2000 vam constatar que els materials en superfície corresponien a un establiment d'època altimperial que podria haver perdurat fins a principis d'època baiximperial.

En primer lloc, cal destacar la presència de ceràmica de vaixel·la del tipus terra sigil·lata hispànica amb una forma 89 que se situa en època altimperial.

A continuació, constatem la presència de terra sigil·lata africana A que ens segueix donant aquest marc cronològic de finals del segle I i segle II d.C, i sobretot, cal destacar la ceràmica africana de cuina. En superfície també vam localitzar abundants fragments de ceràmica comuna oxidada romana que no vam recollir en considerar que no modificaven el perfil cronològic de l'assentament.

Aquestes darreres troballes ens permeten donar una cronologia fins com a mínim finals del segle III d.C. o principis del IV d.C. El possible jaciment podria correspondre a un establiment rural tipus *villa* del que no s'han documentat encara estructures.

Fitxa de la base de dades

Sant Termini/Santa Hermínia (Sant Guim de la Plana)

X: 360228,094/ Y: 4623775,263

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: -1; s.II dC: -1; s.III dC: -1; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Flavi:CER s. II d.C:CER s. III d.C:CER

Baiximperial:CER

Vilassos de Bellveí

Núm. jaciment: 28

Terme Municipal: Torreflor

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 45' 40" N/ 1° 18' 04" E

Altitud: 500 m

Bibliografia: BOLEDA 1976: 31

I.P.A.C.-Carta de la Segarra

PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat al costat d'una cruïlla de camins al NE de Bellveí i en el camí vell de Guissona a Sant Guim, en uns camps d'ametllers. Es troba situat a tocar d'un eix de la centuriació.

Descripció de les restes arqueològiques segons les dades existents: No s'han observat restes d'estructures ni d'elements constructius en superfície, tot i que en R. Boleda i Mn. Florensa van recollir a la zona fragments de teules romanes.

Entre els materials trobats en superfície destaquen: ceràmica comuna ibèrica, ceràmica comuna romana, terra sigil·lata sudgal·lica i ceràmica de cuina africana; malauradament no hem pogut localitzar aquests materials ja que no es troben a la col·lecció de R. Boleda ni a cap altre Museu de la zona.

Valoració personal: En la visita que vam realitzar al jaciment l'agost de 1998, vam descobrir un únic fragment de terra sigil·lata hispànica.

Tot i que Joaquim Pera considera que aquest jaciment té una cronologia d'època imperial, nosaltres pensem que la troballa de ceràmica comuna ibèrica podria fer pensar que el jaciment tindria el seu origen en època republicana i que continuaria en època altimperial.

Fitxa de la base de dades

Vilassos de Bellveí (Torreflor)

X: 359599,577/ Y: 4624713,206

Períodes: ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juli-claudi: -1; flavi: -1; s.II dC: -1; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana: CER

Tipologia per períodes: Juli-Claudi: CER Flavi: CER s. II d.C: CER

La Manresana

Núm. jaciment: 29

Terme municipal: Sant Ramon

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 43' 32'' N/ 1° 21' 30'' E

Altitud: 666 m.

Bibliografia: RAZQUÍN 1952
IPAC- Carta Segarra

Situació geogràfica i característiques morfològiques: Aquest possible assentament es troba situat en un petit turó molt a prop del nucli urbà del municipi de Sant Ramon.

En aquest turó se situa el castell de Sant Ramón, des del mateix es té un excel·lent control visual de la zona.

Descripció de les restes arqueològiques i valoració: Segons F. Razquín, a la zona propera al castell apareixien materials ceràmics ibèrics sense que s'especifiqués quines tipologies es podien definir.

Joan López, en la prospecció realitzada per confeccionar la Carta Arqueològica de la Segarra, no va poder trobar cap indici sobre la presumpta existència d'aquest possible assentament ibèric.

Nosaltres hem inclòs aquest punt en el nostre catàleg, perquè considerem que l'emplaçament innegablement resulta molt idoni per a la possible existència d'un assentament ibèric. Tot i això, s'ha de valorar amb totes les reserves.

Fitxa de la base de dades

Manresana, La (Sant Ramon)

X: 363450,04/ Y: 4620689,37

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:CER

Vilassos de Tarroja

Núm. jaciment: 30

Terme Municipal: Tarroja de Segarra

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41°43' 55" N/ 1° 16' 25" E

Altitud: 450 m

Bibliografia: BOLEDA 1976, 31

I.P.A.C.-Carta de la Segarra

PERA, 1993, 901-936

PERA, 1995:195-209

Situació i característiques morfològiques: Es troba situat a l'entrada del poble de Tarroja, en uns camp de conreu, que es coneix amb el topònim de Vilassos i que es troba a tocar del riu Sió. El camp és molt planer i les terres són de tipus al·luvial.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies existents: En aquest camp apareixien indicis clars de l'existència d'un establiment romà, ja que en superfície apareixien nombroses restes de ceràmica romana, dólia i *tegulae*.

Davant el perill de que es pogués fer alguna excavació furtiva, els anys 1972 i 1973 el Museu Diocesà de Solsona hi va fer una campanya d'excavació dirigida per Mn. Florensa i Mn. Saladrigues (rector de Tarroja), sota la supervissió de Mn Llorens. Es van excavar una sèrie d'estances; val a dir que el mètode d'excavació i de registre no fou gaire rigorós, degut en part a que en aquest país en aquells moments encara hi havia força desconeixement sobre els nous sistemes d'excavació i registre, i en part a la inexperiència dels excavadors.

De l'excavació realitzada l'any 1972 es conserven dos diaris d'excavació i una memòria; de la segona campanya realitzada el 1973 només hi ha un diari inacabat de l'excavació. Aquest material documental ha estat revisat per en Joaquim Pera, juntament amb els materials ceràmics i constructius procedents de l'excavació oferint una relectura de les dades i una interpretació més ajustada a la realitat que les primeres interpretacions fetes pels excavadors.

Un primer problema amb que es va trobar Joaquim Pera en revisar els materials és el fet que, tot i que a l'excavació es van distingir diferents estrats a cada estança, els

materials ceràmics no apareixien separats segons el seu estrat, sinó que només s'indicava en quina estança havien aparegut.

En total es van delimitar un total de cinc estances (A, B, C, D I H) i dos sectors (E i G)

L'estança A fou la primera en ser identificada i delimitada. Presentava un paviment d'*opus signinum* cobert pels nivells d'amortització de l'edifici. El primer nivell estava format per *tegulae* i *imbres* que constituïen part de la teulada caiguda. El segon nivell que reposava sobre el *signinum* estava format per restes d'àmfora, dólia i va aparèixer també un peu de premsa que en Joaquim Pera suposa que estava *in situ*. Adossada a la paret nord aparegué una estructura de combustió formada per pedres disposades en semicercle i a l'entorn d'aquesta estructura es va detectar un potent estrat de cendres. L'estança presenta algun dels seus murs tallats i sembla que hi hauria dues fases constructives en que aquesta habitació fou ampliada.

Entre els materials d'aquesta habitació que en Joaquim Pera ha pogut referenciar destaquen un fragment molt rodat de Campaniana B, sis fragments de terra Sigil·lata sudgàl·lica, una forma Ritt.8 en Terra Sigil·lata hispànica i nombrosos fragments informes, dos amb decoració de cercles, dues vores de plat/tapadora de la forma Ostia I, fig. 261 i dos fons i nou fragments de Terra Sigil·lata africana A. Altres materials a destacar són fragments de vidre, 1 fragment de plom, una nansa de llàntia i restes de *tegulae* i de dólia.

L'estança B està connectada a l'àmbit A per un accés. Aquesta habitació té una superfície de 50 m² i està pavimentada amb *opus signinum*, exceptuant un petit retall a tocar de la paret est on apareixen clavades dues grans pedres a manera de canal. En tota l'estança el *signinum* presenta una mitja canya en el punt d'unió amb la paret element característic de les cisternes o dipòsits. A l'habitació també trobem un petit dipòsit de 55 x 42 cm i de 50 cm de profunditat recobert de *tegulae* que sobresurten 2 cm de la superfície del sòl. Sembla que el paviment presentava irregularitats o desnivells que en Joaquim Pera interpreta que tindrien la funció de canalitzar líquids.

En aquesta estança va aparèixer una columneta sencera de marbre gris motllurada que mesurava 68 cm d'alçada, 24 i 28 cm d'amplada en els extrems.

Tots aquests elements van fer pensar a Mn. Llorens que aquesta estança podia ser l'atri de la vil·la que tindria un petit *impluvium*.

Les conclusions a las que arriba en Joaquim Pera són totalment diferents i creiem que la seva interpretació de l'estança és l'encertada, ja que ell considera que aquesta

habitació estaria destinada a activitats industrials relacionada amb la manipulació de líquids en connexió amb la premsa apareguda a l'estança A.

Pel que fa als materials apareguts en aquesta estança són similars als apareguts en l'estança A. Tenim un fragment informe de Campaniana B, quatre vores i tres fragments de terra Sigil·lata sudgàl·lica, una forma Dragendorf 37 1 fragment amb decoració vegetal, animal i humana, dos fragments amb decoració de cercles i abundants fragments de Terra Sigil·lata hispànica, dues vores de la forma Hayes 14 i un fragment de una Hayes 14/17 en terra Sigil·lata africana A, tres fragments d'una cassola de la forma Hayes 9 A de ceràmica africana de cuina i un fragment de terra Sigil·lata lucente.

L'estança C sembla que seria una continuació de l'estança B, o millor dit, l'estança primitiva englobava aquests dos àmbits que en un moment posterior fóren separats. Aquest àmbit està pavimentat amb *opus signinum*. Aquest paviment estava cobert per una capa de cendres, fet que fa suposar que podria haver hagut un incendi. En aquesta estança es feu un petit sondeig per sota del paviment i es va descobrir un primer paviment realitzat en *opus signinum* separat del segon per una capa d'amortització de 20 cm de gruix formada per pedres i cendres. El paviment més modern presentava una inclinació en sentit E-W, fet que indueix a Joaquim Pera a pensar que estaria relacionada també amb les dues estances anteriors i tindria la mateixa funció.

En aquesta habitació els materials també estan inventariats formant un sol conjunt. Trobem materials en campaniana B i B-oide, Terra Sigil·lata Hispànica amb formes Drag. 37, Drag. 33, Drag. 37 tardana, fragments amb decoració de cercles i abundants fragments informes, Terra Sigil·lata africana A amb formes Lamboglia 23, Hayes 14, Hayes 1 A, Lamboglia 3 C i alguns fragments de fons estriats i de peu d'anella, Terra Sigil·lata africana C amb una vora de Lamboglia 40, 1 fons decorat a rodeta i abundants fragments informes, ceràmica comuna africana de cuina amb formes com plats Lamboglia 9 b, Lamboglia 9 A, plats/tapadora Ostia I fig. 261, Ostia I fig. 263, Ostia I fig. 263, una cassola Hayes 193, vores de cassola de la forma Lamboglia 10, Ostia III fig. 267, Hayes 23 B i abundants fragments.

L'estança D només fou parcialment excavada i en els diaris d'excavació no es donen masses dades sobre aquesta estança. Entre els materials destaquen un vas de la forma Ritterling 8 en Terra Sigil·lata hispànica, una vora de la forma Hayes 14 i una lamboglia 4/36 en terra Sigil·lata africana A, dos fragments de vora de la forma Hayes 53 B en terra Sigil·lata africana C i ceràmica africana de cuina amb plats/tapadora de la forma Ostia I fig. 261, Ostia I fig. 262 i una cassola Lamboglia 10 a

L'estança H és un petit àmbit de 3 x 3,33 m que formaria part de les estances residencials de la vil·la, ja que van apareixer una gran quantitat de fragments d'estucs d'una qualitat excepcional. El terra d'aquesta habitació estava fet de terra piconada. També es va documentar una capa de cendres reafirma la possibilitat d'un incendi. Els materials trobats en aquesta habitació presenten cronologies similars a la de la resta d'habitacions; tenim tres fragments de ceràmica de tradició ibèrica, fragments de Terra Sigil·lata hispànica, un fragment de bol de la forma Hayes 14 i fragments informes de Terra Sigil·lata africana A, dos fragments sense forma de fons de plat de Terra Sigil·lata Africana C, ceràmica africana de cuina amb tres vores de plats/tapadora de la forma Ostia I fig. 261, dues vores de cassola de la forma Ostia III fig. 324 i fragments informes.

El sondeig G no va donar estructures d'habitació, segurament perquè quedava al mig d'alguna estança; entre els materials predominaven els fragments de pintura mural, fet que fa pensar que ens trobaríem en la part residencial. Els materials trobats corresponen a fragments de Terra Sigil·lata sudgàl·lica, Terra Sigil·lata hispànica amb formes Dragendorf 37, Dragendorf 29, Ritterling 8 Dragendorf 15/17 i abundants fragments, en Terra Sigil·lata africana A, un fragment de vora de la forma Lamboglia 4/36, un bol de la forma Hayes 14, dos fragments de Terra Sigil·lata Africana D, abundants fragments de ceràmica africana de cuina amb formes com la cassola Hayes 23 B, Ostia III, fig.108, Ostia III fig. 324, un plat/tapadora de la forma Ostia I fig. 261 i Terra Sigil·lata Lucente amb un vas de la forma Lamboglia 2 i un fragment informe.

A la Carta de la Segarra, els seus autors esmenten l'existència de tres sitges de forma piriforme buidades d'antic, i que es comuniquen entre sí.

Amb totes aquestes dades, Joaquim Pera estableix que estem al davant d'una vil·la amb una part residencial i una part agrícola que va tenir dues fases constructives que es poden observar en l'àmbit C i D, però sense poder concretar en quin moment es produí aquesta reforma. Sembla que el moment d'abandonament d'aquesta vil·la vindria marcat per un incendi que s'hauria de situar vers el segle IV d.C.

El conjunt de materials permet centrar el moment de màxima activitat d'aquest establiment que se situa en època antonina i severa ja que el major volum de materials corresponen a aquest moment, especialment les peces recuperades de ceràmica africana de cuina. Els materials d'època baiximperial són més escassos i les formes trobades a l'excavació ens situen en el segle IV d.C.

Les prospeccions realitzades per nosaltres l'any 2000, va constatar la gran abundància de *tegulae* i de dólia per tot aquest camp, encara que en la part més propera al riu era més escassa. Reproduïm l'inventari dels materials trobats perquè algun dels materials ajuda a clarificar la data d'abandonament de la vil·la

Inventari dels materials recollits en la prospecció realitzada l'any 2000

Terra Sigil·lata Hispànica	4 frag. informes
Terra Sigil·lata Africana A	2 frag. informes
Terra Sigil·lata Africana D, Hayes 61 a	1 vora
Terra Sigil·lata Africana D	5 frag. informes
Ceràmica Africana de cuina, Hayes 197	1 vora
Ceràmica comuna roman oxidada	2 frag. informes

La forma en Terra Sigil·lata Africana D d'un plat Hayes 61 a amb una cronologia que va del 325 fins el 400 d.C. ens proporciona una evidència més de que aquesta vil·la estava en funcionament durant la segona meitat del segle IV i potser fins a principis del segle V d.C.

Fitxa de la base de dades

Vilassos de Tarroja, Els (Tarroja de Segarra)

X: 356417,035/ Y: 4621536,645

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: -1; juliclaudi: -1; flavi: -1; s.II dC: -1; s.III dC: -1; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques: Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques: Tipologia principal: VIL. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Republicà:ERU Augustià:ERU Juli-Claudi:ERU

Flavi:ERU s. II d.C:ERU s. III d.C:ERU Baiximperial:VIL

Elements: PIN TOR

Plans de Llengua Eixuta

Núm. jaciment: 31

Terme Municipal: Plans de Sió

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 43' 33" N/ 1° 12' 23 " E

Altitud: 390 m

Bibliografia: I.P.A.C. Carta de la Segarra
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat en la cruïlla de les carreteres L-303 i L-310, a l'alçada del quilòmetre vuit de la primera. La troballa es feu en uns camps de conreu.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies existents: Les restes trobades corresponien a una necròpolis baiximperial que fou destruïda amb l'eixamplament de la carretera L-303 en el seu punt d'intersecció amb la carretera L-310. Segons el senyor Valentí Creus, propietari de les terres van aparèixer tres tombes de lloses que foren destruïdes sense recollir cap mena de material. A la Carta no s'especifiquen els materials que permeten aquesta datació o algun element que la determinin.

Valoració personal: És difícil avaluar aquestes restes funeràries amb les dades que ens proporciona la Carta. Pensem que la datació d'època baiximperial s'ha de considerar amb totes les reserves.

Fitxa de la base de dades

Plans de Llengua Eixuta (els Plans de Sió)

X: 350811,844/ Y: 4620972,466

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): -1 baix imperi(?): -1

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: NEC. Tipologia per èpoques: Romana:NEC

Tipologia per períodes: Alt imperi (?):NEC Baix imperi (?):NEC

Tossal Miró

Núm. jaciment: 32

Terme municipal: Ossó de Sió

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 43' 45" N/ 1° 09' 05" E

Altitud: 380 m

Bibliografia: BOLEDA 1976, 31
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell

Situació i característiques morfològiques: El jaciment es troba situat sobre una suau elevació anomenada Tossal Miró. Aquest tossal es troba molt transformat per les anivellacions realitzades sobre el terreny. El jaciment es disposa en la part més alta del turó i sobre un camp aterratsats i conreats.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies recollides: No s'aprecien restes d'estructures però segons Boleda hi hauria restes de murs i sepultures que en l'actualitat no són visibles.

Abunden els materials en superfície: campaniana A, campaniana B (forma Lamb 1), ceràmica ibèrica pintada amb decoració geomètrica (tardana), terra sigil·lata itàlica (aretina), terra sigil·lata hispànica, ceràmica comuna romana, àmfora romana i *tegulae*. El radi de dispersió d'aquests materials és molt ampli.

Inventari dels materials dipositats en el Museu de Tàrraga

Ceràmica campaniana A, plat, Lamboglia 5 (núm.inv.889)	1 vora
Ceràmica campaniana B de Cales, plat. Lamb. 5 (núm.inv.888)	1 vora
Ceràmica campaniana B de Cales, plat. Lamb. 5 (núm.inv.798)	1 vora
Ceràmica campaniana B de Cales, plat. Lamb. 7 (núm.inv.887)	1 vora
Ceràmica campaniana B de Cales, plat o patera(núm. inv.478)	1 informe
Ceràmica grisa, imitació de campaniana Lamboglia 5	1 vora
Terra sigil·lata hispànica (núm. inv.481, 482)	2 fons
Terra sigil·lata hispànica (núm. inv. 477, 479)	2 frag. informes
Terra sigil·lata hispànica (núm. inv. 480) decoració vegetal	1 frag. informe
Ceràmica romana comuna oxidada (núm. inv. 473, 474, 476)	1 vora, 1 fons i 1 nansa
Ceràmica comuna romana engalba vermella, gerra (núm. inv.475)	1 vora

Inventari dels materials recollits en les prospeccions realitzades l'any 2000

Terra sigil·lata sudgàl·lica	1 frag. informe
Terra sigil·lata hispànica amb decoració de cercles	1 frag. informe
Terra sigil·lata hispànica	1 frag. informe
Ceràmica comuna romana oxidada, ampolla	1 vora
Ceràmica comuna romana oxidada	4 vores i 68 informe
Àmfora Itàlica, pasta DB	2 frag. informes

Valoració dels dos conjunts

Els materials dipositats al Museu de Tàrraga ens dona uns materials d'una cronologia semblant als descrits per en Ramon Boleda. La producció ceràmica més antiga correspon a una forma Lamboglia 5 en ceràmica campaniana A, que ens dona una cronologia que va del 175 al 50 a.C. Les següents produccions corresponen a vernissos negres tipus campaniana B de Cales amb una forma Lamboglia 5 i una Lamboglia 7, ambdues amb una cronologia que va del 150 al 25 a.C. A més trobem una imitació en ceràmica ibèrica grisa de la Lamboglia 5, amb una cronologia que podria arribar fins el canvi d'Era. Aquests materials es complementen amb els dos fragments d'àmfora itàlica de pasta tipus DB, produccions típiques d'època republicana.

Entre les produccions que se situen en el canvi d'Era trobem la terra sigil·lata sudgàl·lica amb un fragment informe que no ens permet precisar gaire més. Les següents produccions que trobem són en terra sigil·lata hispànica amb dos fragments decorats a motllo i quatre fragments informes.

Per les restes ceràmiques, sembla bastant probable l'existència d'un jaciment rural amb una cronologia que aniria de la segona meitat del segle II a.C. fins el segle I d.C. L'absència de produccions en terra sigil·lata africana A, que comencen a arribar a la Península el darrer quart del segle I d.C. fan pensar que aquest establiment no sobrepassaria el segle I d.C.

Fitxa de la base de dades

Tossal Miró (Ossó de Sió)

X: 346244,849/ Y: 4621439,392

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: -1; augustià: -1; julioclaudi: -1;

flavi: -1; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?):

0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques: Romana:CER Romana:ERU

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:ERU Republicà:ERU Augustià:ERU

Juli-Claudi:ERU Flavi:CER

Elements: NEC

Tossal Rodó de Santa Maria/Pedres Ficades

Núm. jaciment: 33

Terme municipal: Tàrrega- Claravalls

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 44' 10'' N/ 1° 07' 09'' E

Altitud: 364 m

Bibliografia: I.P.A.C. Carta de l'Urgell

PERA, 1993

SAULA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat en un tossal a dos quilòmetres de la població de Santa Maria de Montmagastrell a tocar de la carretera.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies recollides: Hi apareixen restes d'estructures a la banda sud del tossal, realitzades amb pedres ajuntades sense morter, s'observen dues habitacions adossades a la roca natural i restes de parament de mur realitzades amb la mateixa tècnica conservades fins una alçada d'uns 30 cm.

Inventari i estudi dels materials dipositats al Museu de Tàrrega

Ceràmica de vernís negre campaniana A (<i>núm. inv. 881</i>)	1 fons
Ceràmica de vernís negre campaniana B (<i>núm. inv. 689</i>)	1 frag. informe
Ceràmica comuna ibèrica pintada (<i>núm. inv. 699</i>) Kalathos	1 vora
Ceràmica comuna ibèrica pintada (<i>núm. inv. 707</i>) franges	3 frag. informes
Ceràmica comuna ibèrica d'engalba vermella (<i>núm. inv. 686</i>)	1 frag. informe
Ceràmica comuna ibèrica oxidada (<i>núm. inv. 703, 790</i>)	1 nansa i 13 frag. infor
Terra sigil·lata hispànica (<i>núm. inv. 1174</i>)	1 fons
Ceràmica comuna romana reduïda (<i>núm. inv. 717</i>)	1 vora
Ceràmica comuna romana reduïda (<i>núm. inv. 712</i>)	1 vora
Ceràmica comuna romana reduïda (<i>núm. inv. 713</i>)	1 vora
Àmfora ibèrica (<i>núm. inv. 668</i>)	2 frag. informes
Ceràmica islàmica amb decoració a corda (<i>núm. inv. 730</i>)	1 frag. amb fons

Materials recollits en les prospeccions realitzades l'any 2000

Ceràmica comuna ibèrica oxidada	7 frag. informes
Ceràmica comuna ibèrica grisa	2 frag. informes
Ceràmica comuna ibèrica reduïda	1 frag. informe

Valoració de les restes arqueològiques estudiades

Aquestes estructures apareixen associades a ceràmiques dels tipus següents: ceràmica a mà amb decoració incisa i acanalada, ceràmica ibèrica pintada i sense pintar, amb una forma de kalathos, ceràmica campaniana A, de la que comptem amb un fons d'un gran plat amb decoració de palmetes radials i un cercle decorat a rodeta, ceràmica campaniana B i vernís roig ilerget; nosaltres vam recollir ceràmica ibèrica oxidada, ibèrica grisa i àmfora ibèrica. Sembla clara l'existència d'un establiment que ja estaria en funcionament en època ibèrica, potser a l'entorn del segle III a.C. i continuaria fins a principis del segle I a.C. com a mínim.

Pel que fa a l'època imperial resulta més difícil establir si hi va existir algun enclavament en aquest tossal; per al període altimperial l'únic element amb que comptem és un fragment de terra sigil·lata hispànica. Per època baiximperial podríem tenir tres vores de ceràmica gàl·lica tardana paleocristiana però no és segura aquesta adscripció.

Un indicatiu segur és que en època islàmica va existir alguna mena d'ocupació, ja que s'ha trobat una gerra de ceràmica islàmica decorada a corda.

També hi apareixen ceràmiques medievals fet que dificulta la adscripció cronològica de les restes constructives, que podrien correspondre també a aquest període.

Aquests materials fan pensar en l'existència d'un establiment ibèric amb una cronologia que aniria del segle III a.C. al segle I a.C. Posteriorment, en època medieval podria haver-s'hi produït una reocupació.

Fitxa de la base de dades**Tossal Rodó de Santa Maria** (Tàrraga)

X: 343581,564/ Y: 4622268,54

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques: Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:ERU República:CER Alt imperi (indefinit):CER

Elements: CER

Camí de Puigverd

Núm. jaciment: 34

Terme municipal: Tornabous

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 44' 27" N/ 1° 04' 50" E

Altitud: 330 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de l'Urgell

Situació i característiques morfològiques: Situat a l'esquerra del canal d'Urgell, a uns 150 metres en línia recta, al costat del camí que va de La Guàrdia de Tornabous a Puigvert d'Agramunt. El jaciment es troba en una zona plana, conreada i anivellada.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques segons les notícies existents: No s'observen restes d'estructures. Entre els materials ceràmics recollits destaquen: un fragment de ceràmica ibèrica de pasta sandwich, fragments de terra sigil·lata hispànica, terra sigil·lata africana A, ceràmica romana, fragments d'àmfora, *tegulae* i fragments de vidre romà. Ens trobem davant d'un establiment rural amb una cronologia de segle I d.C. fins a finals del segle II d.C.

Fitxa de la base de dades

Camí de Puigverd (Tornabous)

X: 340382,053/ Y: 4622863,789

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Alt imperi (indefinit):CER

Vilassos de Castellnou d'Oluges

Núm. jaciment: 35

Terme Municipal: Castellnou d'Oluges/Cervera

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 42' 30'' / 1° 17' 43''

Altitud: 500 m

Bibliografia: BOLEDA 1976: 31

I.P.A.C.-Carta de la Segarra

PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Aquest jaciment es trobaria situat al marge esquerra del riu Sió, al nord de Castellnou d'Oluges.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques: Segons referència de R.Boleda, extreta a la vegada de Mn. Florensa, en aquesta zona existia una vil·la romana. La prospecció feta per Joan López per a la confecció de la Carta Arqueològica de La Segarra no va poder confirmar l'existència d'aquesta. La prospecció realitzada l'any 2000 tampoc no vam detectar cap element ni ceràmic ni constructiu que permetés valorar la notícia donada per en Ramon Boleda.

Fitxa de la base de dades

Vilassos de Castellnou d'Oluges, Els (Cervera)

X: 358167,18/ Y: 4618879,118

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): -1 baix imperi(?): -1

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Alt imperi (?):CER Baix imperi (?):CER

Montcortés

Núm. jaciment: 36

Terme Municipal: Els Plans de Sió

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 42' 38" N/ 1° 13' 29" E

Altitud: 460 m

Bibliografia: I.P.A.C. Carta de la Segarra
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat en un promontori a 200 metres al sud-est de l'Aranyó, i a 300 metres a l'oest de Montcortés. La part superior forma una plataforma que en l'actualitat és un camp de conreu. En alguns punts del promontori aflora la roca mare.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies recollides: A la part superior d'aquest turonet trobem material ceràmic que va de món ibèric a Baix-Imperi: ceràmica ibèrica pintada, ceràmica comuna romana, campaniana A, terra sigil·lata hispànica i terra sigil·lata africana. No s'hi han observat restes d'estructures d'habitació.

En una de les vessants rocoses d'aquest promontori hi ha excavades vuit fornícules a la roca de 50 X 50 X 60 cm., que s'han interpretat com un columbari romà.

Les característiques del jaciment fan pensar en un establiment rural romà amb una petita necròpolis annexa.

Inventari i estudi dels materials recollits en la prospecció realitzada l'any 2000

Ceràmica itàlica roig pompeïà, Goudineau 33	1 vora
Ceràmica romana d'engalva vermella de Guissona	1 frag. informe
Ceràmica comuna romana oxidada	2 frag. informes
Àmfora Itàlica, pasta DB	1 frag. informe
Àmfora Itàlica	1 frag. informe

El material trobat a la part superior del tossal correspon a materials propis del segle I d.C. La ceràmica itàlica amb vernís intern roig, coneguda com "Roig Pompeïà" és pròpia d'aquest període, en aquest cas tenim una forma Goudineau 33 que correspon

a una cassola de fons pla amb una cronologia entre el 75 i el 125 d.C. El material àmfòric trobat, tot i que escàs, sembla situar-se a finals del període republicà i de fet podria lligar amb la troballa de ceràmica campaniana.

La cronologia que aporten els materials abarca desde el segle I a.C. fins el segle II d.C.

Fitxa de la base de dades

Montcortés (els Plans de Sió)

X: 352301,834/ Y: 4619244,509

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: -1; flavi: -1; s.II dC: -1; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Republicà:CER Juli-Claudi:CER Flavi:CER s. II d.C:CER

Elements: NEC

Riudovelles

Núm. jaciment: 37

Terme municipal: Tàrrega

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 42' 35" N/ 1° 11' 20" E

Altitud: 390 m

Bibliografia: BOLEDA 1976: 29
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat a uns 700 metres al sudoest de Riudovelles, al costat de la carretera de Tàrrega a Guissona, molt a prop d'una bassa d'aigua, en una zona amb afloraments de vetes de pedra sorrenca.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques: En aquesta zona, en els afloraments de roques sorrenques, van aparèixer excavades una sèrie de fornícules quadrades o columbaris, de les que es desconeix amb certesa el número concret. Una d'elles tenia una decoració en forma de motllura en la part superior. Als peus d'aquests enterraments van aparèixer enterraments d'època medieval.

Actualment aquest jaciment no és visible ja que ha estat tapat amb enderrocs procedents de l'ampliació de la carretera de Tàrrega. Podem pensar, tot i la manca d'elements ceràmics, que es tracta d'una necròpolis d'època romana.

En el Museu de Tàrrega l'únic element procedent de la necròpolis de Riudovelles correspon a un fragment de ceràmica ibèrica pintada amb la representació dels peus d'una figura humana. Aquest únic fragment no ajuda massa a aclarir la datació i adscripció cultural d'aquesta necròpolis.

Fitxa de la base de dades

Riudovelles (Tàrrega)

X: 349318,539/ Y: 4619214,086

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): -1 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: NEC. Tipologia per èpoques: Romana:NEC

Tipologia per períodes: Alt imperi (?):NEC

Clot del Moré/ Cantó

Núm. jaciment: 38

Terme municipal: Tàrrega/ Claravalls

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 42' 55" N/ 1° 07' 38" E

Altitud: 350 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Es situa a uns 1300 metres en línia recta al nord de Claravalls i a uns 50 metres a l'est de la carretera de Salou a Tàrrega, en un terreny pla, aterratsat i conreat.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies existents: No s'aprecien restes d'estructures. S'hi han recollit fragments de terra sigil·lata hispànica (Drag. 30), un d'aquests fragments és un producte del taller de Tricio, terra sigil·lata africana i ceràmica de cuina africana i fragments d'àmfora.

Inventari i estudi dels materials recollits en les prospeccions realitzades l'any 2000

Terra Sigil·lata Itàlica	1 vora
Terra Sigil·lata Africana A	1 frag. informe
Ceràmica Ibèrica pintada, <i>Kalathos</i>	1 vora
Ceràmica comuna romana oxidada	1 fons, 1 nansa i 2 frag. informes
Ceràmica comuna romana reduïda	2 frag. informes
Àmfora Itàlica, Dressel 1 A	1 vora
Àmfora Itàlica, pasta DB	5 frag. informes
Àmfora Tarraconense, Dressel 2/4	1 vora

Els materials recollits en prospecció sembla que avançarien el moment fundacional del mateix fins a època republicana. La presència d'una vora de Dressel 1 A, juntament amb fragments d'àmfora itàlica de pasta tipus DB indiquen que aquest establiment podria tenir els seus inicis a finals del segle II a.C. o inicis del segle I a.C.

La presència de Terra Sigil·lata Itàlica amb una vora de gotet de la forma Pucci 28, 1 que es data entre el 40 a.C. i el 10 d.C. confirmen que el jaciment estava ocupat en el canvi d'Era.

La presència de Terra Sigil·lata Hispànica, Terra Sigil·lata Africana A i Ceràmica Africana de Cuina permet afirmar que el jaciment va ser ocupat fins com a mínim mitjans del segle II d.C.

En aquest indret es pot situar segurament un establiment rural romà amb una cronologia de finals del segle II a.C. al segle II d.C.

Fitxa de la base de dades

Clot del Moré (Tàrraga)

X: 344201,186/ Y: 4619940,724

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Republicà:CER Alt imperi (indefinit):CER

Molí d'Espígol/ Espígol A

Núm. jaciment: 39

Terme municipal: Tornabous

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 42' 35" N/ 1° 04' 20" E

Altitud: 315 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de l'Urgell

CURA, M.; 1988: 175-183

CURA, M; PRINCIPAL, J. 1993: 63-83

CURA, M.; 1993: 33-50

Situació i característiques morfològiques: El jaciment es troba a 1,5 km al nord-est de Tornabous, en la partida d'Espígol, en una suau elevació del terreny, just en el límit oriental de la gran plana d'Urgell i al peu de la serra d'Almenara, que separa la plana d'Urgell de la més petita Plana de Guissona.

Característiques de les restes arqueològiques: Les primeres notícies que se'n tenen del poblat del Molí d'Espígol daten de l'any 1949 en què Gómez Moreno publicà un grafit provinent d'aquest jaciment. Als anys 50 en el decurs de diversos treballs agrícoles la part sudoest del poblat va quedar afectada i destruïda una part.

Finalment, es van iniciar intervencions arqueològiques l'any 1970 sota la direcció de Mn. Antoni Llorens, director del Museu Diocesà de Solsona, i entre 1975 i 1984 sota la direcció de Joan Maluquer de Motes, professor de la Universitat de Barcelona s'obrí pràcticament el conjunt que avui és visible.

Es tracta d'un poblat ibèric que tradicionalment tots els autors han suposat que formaria part de la nació ilergeta. Molts situen l'*Athanagrum* de les fonts clàssiques en aquest indret, extrem que no s'ha pogut demostrar amb claredat.

Per la banda de ponent el poblat es troba mutilat a causa dels rebaixos realitzats per les tasques agrícoles, però se sap que el poblat cobria un àmbit circular lleugerament elíptic.

S'han documentat set fases en l'ocupació del poblat que abarquen un període cronològic que s'estén desde finals del segle V a.C. fins al primer quart del segle I a.C. (90-70 a.C.).

El poblat està format per diverses illes de cases separades per diversos carrers pavimentats amb lloses de pedra. Aquestes illes de cases es configuren pràcticament com a barris diferenciats.

Les primeres fases (Tornabous IV i V) són poc conegudes, però ja s'hauria construït la primera muralla del poblat (muralla nº1) i un gran edifici públic on posteriorment s'assentaria "l'edifici singular", també es documenta una claveguera. Aquesta fase s'hauria de situar en el segle V a.C.

La següent fase (Tornabous IIIb) se situa a principis del segle IV a.C. D'aquesta fase només es coneix amb més precisió el carrer nº3 i les estances que donen a aquest, juntament amb "l'edifici singular" que té una façana d'uns 13 metres. En aquesta fase es terraplena part de l'interior del poblat i s'amortitzen estructures anteriors i la primera muralla; l'augment de la cota de circulació fa necessària la construcció d'una rampa d'accés a la porta oest. La banda nord també es reestructura arrasant la muralla nº1 i construint una gran torre amb funcions de guaita.

La fase Tornabous IIIa, que se situa a l'entorn del 300 a.C., es caracteritza per reestructurar parcialment construccions de la fase anterior i per la construcció del "barri extramurs", en els sectors nord i nord-est del jaciment. Sembla que en aquesta fase es construeix una segona muralla feta de tàpia (muralla nº2) reforçada amb torres quadrangulars en indrets puntuals.

La fase Tornabous IIb, que se situa a principis del s.III a.C./230 a.C.), suposa la reordenació de les estructures existents i la construcció de noves edificacions, entre les quals destaquen les estances construïdes al barri adossat al parament intern de la primitiva muralla inicial; aquestes estances són força amples (60 m²) i regulars.

En aquesta fase també es construeix un gran edifici davant per davant de "l'edifici singular", que té una extensió de 130 m².

Aquesta fase acaba amb un gran nivell d'incendi documentat a bona part del jaciment; aquesta destrucció no ha pogut ser relacionada satisfactoriament amb els esdeveniments contemporanis coneguts a través de les fonts.

La fase Tornabous IIa (230-185 a.C.), és força mal coneguda, ja que la seva excavació es va realitzar a principis dels setanta amb tècniques poc satisfactòries que han suposat la pèrdua d'informació arqueològica. Els autors parlen de petites modificacions en alguns habitatges que es compartimenten en estances més petites.

En aquesta fase es construeix la muralla nº3, formada per un mur de 1,5 m de gruix i que pel seu perímetre suposa, segons els investigadors, una reducció de la superfície del poblat.

La darrera fase, Tornabous I (primer quart del s. I a.C.), s'ha documentat només a l'extrem nordoest del poblat i sembla que encara romandria ocupat tot un barri. Aquesta

fase presenta molts problemes de documentació i datació ja que aquesta part del poblat ha estat la més afectada per les tasques de terraplenament agrícola i es pot dir que pràcticament ha estat destruïda. Tot i això, és interessant remarcar que l'ocupació en aquests moments no és residual sinó que és tot un barri el que encara subsisteix.

Els investigadors que han excavat i estudiat Tornabous posen la seva ubicació en relació amb la ramaderia transhumant que, provinent de la Cerdanya, s'assentaria a la Plana d'Urgell com a zona de pastures d'hivern. Miquel Cura en un article posterior apunta la possibilitat de que el comerç d'esclaus fos un altre de les activitats econòmiques que es desenvoluparien en aquest poblat.

Com podem veure, aquest és el poblat millor conegut de la zona on s'ha pogut determinar una seqüència estratigràfica i cronològica fiable. És el poblat ibèric més gran de la zona.

Fitxa de la base de dades

Molí d'Espígol (Tornabous)

X: 339611,65/ Y: 4619424,891

Períodes:ibèric: -1; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: -450/ -400; Cronologia final: -100/ -75

Tipologia principal: POB. Tipologia per èpoques: Preromana:POB

Tipologia per períodes: Ibèric:POB República:POB

Elements: MUR

Espígol B

Núm. jaciment: 40

Terme municipal: Tornabous

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 42' 30" N/ 1° 04' 12" E

Altitud: 290 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de l'Urgell

Situació i característiques morfològiques: Situat a 1500 metres de la població de Tornabous, en la partida d'Espígol, en el marge dret del Canal d'Urgell molt a prop del poblat ibèric d'Espígol del qual dista 250 metres.

Descripció de les restes arqueològiques: No s'observen restes d'estructures. Els autors de la Carta suposen que es tractaria d'un establiment rural que s'iniciaria en el segle I d.C.

Inventari i valoració dels materials dipositats en el Museu de Tàrrrega

Ceràmica de vernís negre campaniana B, Cales, bol (<i>núm. inv. 534</i>)	1 fons
Terra sigil·lata sudgàl·lica, bol, Drag. 27 C (<i>núm. inv. 536</i>)	1 vora
Terra sigil·lata sudgàl·lica, plat (<i>núm. inv. 537</i>)	1 informe
Terra sigil·lata sudgàl·lica, (<i>núm. inv. 538</i>)	1 informe
Ceràmica ibèrica pintada, <i>kalathos</i>	1 vora
Ceràmica ibèrica pintada, (<i>núm. inv. 519, 520, 531</i>)	6 frag. informe
Ceràmica ibèrica oxidada, <i>kalathos</i> (<i>núm. 512,513</i>)	1 vora (2 fragments)
Ceràmica romana d'engalba vermella (<i>núm. inv.516, 521, 535</i>)	1 nansa i 2 frag. inf.
Ceràmica africana de cuina, tapadora (<i>núm. inv. 514</i>) Ostia II f.302	1 vora
Ceràmica africana de cuina, tapadora (<i>núm. inv. 517</i>) Ostia I f. 20	1 vora
Ceràmica africana de cuina, cassola (<i>núm. inv. 515</i>) fons estriat	1 fons
Ceràmica romana grollera (<i>núm. inv. 511</i>)	3 frag. informe
Àmfora Itàlica (<i>núm. inv. 530, 533</i>)	2 frag. informes
Plom (tubs?) (<i>núm. inv. 529</i>)	3 fragments

A partir dels materials dipositats al Museu de Tàrrrega podem deduir que ens trobem al davant d'un establiment rural que es desenvoluparia des de mitjans del segle I d.C. i perduraria com a mínim fins a la primera meitat del segle III d.C.

Tot i això, hem de matissar que, entre aquests materials, trobem alguns que semblen indicar alguna mena d'ocupació en època republicana, tenim un fragment que sembla correspondre a un plat en ceràmica campaniana B de Cales juntament amb dos fragments d'àmfora itàlica; aquests materials d'importació estan acompanyats per produccions locals de ceràmica ibèrica pintada i de dos *kalathos*; en tot cas, no podem descartar l'existència en el segle I a.C. d'un establiment previ en aquest indret.

La vaixel·la de taula més representativa d'aquest conjunt és la terra sigil·lata sudgàl·lica amb un bol de la forma Dragendorf 27 c que té una cronologia entr el 80 i el 120 d.C.

A més de terra sigil·lata sudgàl·lica tenim diverses produccions en ceràmica africana de cuina consistents en dues tapadores i una olla de fons estriat. Les tapadores corresponen a la forma Ostia II figura 302 que es data entre l'1 i el 150 d.C. i la forma Ostia I figura 20 datable entre el 200 i el 250 d.C.

Tots aquests elements semblen indicar que en aquesta zona, no gaire allunyada del poblat ibèric de Tornabous, es localitza un establiment rural romà, potser en el segle I a.C. i amb tota seguretat a partir de la segona meitat del segle I d.C. fins a mitjans del segle III d.C.

Fitxa de la base de dades

Espígol B (Tornabous)

X: 339423,3/ Y: 4619274,82

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: -1; juliclaudi: -1; flavi: -1; s.II dC: -1; s.III dC: -1; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Republicà:ERU Augustià:ERU Juli-Claudi:ERU

Flavi:ERU s. II d.C:ERU s. III d.C:CER

Elements: CER

Els Vilassos de Tàrrega

Núm. jaciment: 41

Terme municipal: Tàrrega

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 41' 45" N/ 1° 10' 48" E

Altitud: 400 m

Bibliografia: BOLEDA 1976, 24
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat a la partida de Els Vilassos, a uns vuitcents metres a l'est de la població de La Figuerosa. És una zona planera i actualment conreada.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies recollides: No s'aprecien restes d'estructures en superfície. S'hi han recollit restes ceràmiques romanes: terra sigil·lata hispànica, ceràmica de cuina de vernís intern roig pompeïà, ceràmica comuna republicana, àmfora romana i *tegulae*. També han aparegut restes d'un molí circular fet de pedra volcànica.

Inventari i valoració dels materials dipositats al Museu de Tàrrega

Ceràmica comuna ibèrica oxidada (<i>núm. inv. 661, 662</i>)	2 vores
Àmfora Itàlica arrencament coll possible Dressel 1 (<i>núm. inv. 667</i>)	1 fragment coll
Àmfora Itàlica (<i>núm. inv. 666, 668</i>)	1 fons 1 frag. inf.
Àmfora Africana (<i>núm. inv. 663</i>)	1 frag. informe
Àmfora Tarraconense (<i>núm. inv. 668</i>)	1 frag. informe
Tegulae (<i>núm. inv. 664, 665</i>)	1 vora 1 informe

Materials recollits en la prospecció realitzada l'any 2000

Ceràmica comuna romana oxidada	1 nansa 2 frag. inf
Àmfora Itàlica	1 frag. informe
Àmfora Tarraconense	1 frag. informe

Com podem veure els materials són bastant escassos i no proporcionen gaires dades sobre la cronologia d'aquest establiment.

Els materials fan suposar l'existència d'un establiment rural romà amb una cronologia que aniria de finals del segle II a.C. fins a mitjans del segle I d.C. No tenim cap element que ens permeti perfilar amb més precisió les característiques d'aquest jaciment.

Fitxa de la base de dades

Vilassos de Tàrrega, Els (Tàrrega)

X: 348546,37/ Y: 4617687,56

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Republicà:CER Alt imperi (indefinit):CER

Ermita de Sant Marcial

Núm. jaciment: 42

Terme municipal: Tàrrega/ La Figuerosa

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 41' 44" N/ 1° 10' 12" E

Altitud: 400 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat en uns camps de conreu a uns 100 metres al sud del poble de La Figuerosa, en una zona una mica elevada, plana i conreada, a prop de l'ermita de Sant Marcial.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies recollides: No s'aprecien restes d'estructures. En superfície s'hi aprecien fragments de ceràmica comuna romana, terra sigil·lata, fragments d'àmfora romana i restes de *tegulae*. Aquestes dades fan pensar en l'existència d'un establiment rural romà.

Resultats de les prospeccions arqueològiques i valoració personal: En les prospeccions que vam realitzar l'any 2000 no vam detectar cap resta; la construcció d'un parc infantil a tocar de l'ermita dificultà enormement la tasca i és probable que les instal·lacions del parc amaguin parcialment les restes. Tot i això, no descartem l'existència d'algun tipus d'establiment d'època romana encara que l'escassetat de restes i de notícies no permetin més precisió.

Fitxa de la base de dades

Ermita de Sant Marcial (Tàrrega)
X: 347713,519/ Y: 4617674,356

Època:

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Alt imperi (indefinit):CER

Pla de Tàrrega

Núm. jaciment: 43

Terme municipal: Tàrrega/ Altet

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 41' 35" N/ 1° 08' 00" E

Altitud: 360 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Característiques morfològiques: Situat a uns 1300 metres d'Altet, en un petit turó aterrat i allargat, on es conreen cereals i oliveres.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies recollides: En aquests terrenys apareixen gran quantitat de restes ceràmiques: ceràmica ibèrica pintada i sense pintar, campaniana B-oide (Lamb. 5-7) i gran quantitat de fragments d'àmfora; en els anys setanta es van trobar en una sitja dues àmfors senceres (una amb numeració), un plat de ceràmica de vernís negre i un plom amb inscripcions.

Inventari i estudi dels materials recollits en les prospeccions realitzades l'any 2000

Ceràmica comuna romana oxidada	11 frag. informes
Àmfora Itàlica, pasta DB	1 frag. informe
Tegula romana	4 fragments

Els materials recollits en la prospecció de l'any 2000 només permeten deduir que ens trobem davant d'un establiment d'època republicana donada la presència d'àmfora itàlica de pasta de tipus DB. Pot tractar-se d'un establiment rural amb una cronologia del segle I a.C.

Fitxa de la base de dades

Pla de Tàrraga (Tàrraga)

X: 344656,099/ Y: 4617462,273

Època:

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: SIT. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:SIT Republicà:CER

Elements: CER

Els Vilars de Tàrrega

Núm. jaciment: 44

Terme municipal: Tàrrega/ Claravalls

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 41' 47" N/ 1° 06' 22" E

Altitud: 335 m

Bibliografia: BOLEDA 1976: 24
GORGES 1979: 286
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: El jaciment està situat a la partida de Els Vilars, en una zona molt modificada pels anivellaments de terres, però que encara presenta una suau elevació. S'observen restes de filades de pedra associades a restes ceràmiques romanes.

Inventari i valoració dels materials dipositats al Museu de Tàrrega

Ceràmica de vernís negre indeterminat	1 frag. informe
Terra sigil·lata sudgàl·lica	2 frag. informes
Terra sigil·lata hispànica, Conspectus 7. 1	1 vora
Terra sigil·lata hispànica	6 frag. informes
Terra sigil·lata africana A	2 frag. informes
Terra sigil·lata africana D, Hayes 58 B	1 vora
Terra sigil·lata africana D, Hayes 69	1 vora
Ceràmica comuna ibèrica pintada	1 fragment
Ceràmica comuna itàlica oxidada	2 fragments informes
Ceràmica comuna africana de cuina, Olla, Ostia III, f. 324	1 vora
Ceràmica comuna africana de cuina	2 frag. informes
Ceràmica comuna romana oxidada	1 nansa i 6 frag. info.
Ceràmica comuna romana reduïda	8 frag. informes
Ceràmica comuna romana pintada	1 frag. informe
Ceràmica comuna romana d'engalva vermella	1 frag. informe
Àmfora itàlica	1 vora 6 frag. infor.
Àmfora africana	1 frag. informe

Àmfora romana indeterminada	1 nansa
Molí de basalt	1 individu
Maó	1 individu
Tegula	2 teules amb vora
Destraleta	1 individu
Sivella de bronze	1 individu

En primer lloc tenim un fragment de ceràmica de vernís negre, malauradament el vernís està tan deteriorat que resulta molt difícil identificar a quin tipus correspon, de totes maneres, la resta de materials semblen correspondre clarament al període imperial, per tant podem considerar aquest material com residual.

Els materials que ens indiquen una ocupació en el segle I són força abundants; tenim fragments de terra sigil·lata sudgàl·lica i una vora de terra sigil·lata hispànica de la forma Conspectus 7.1 que es comença a produir a partir del 30 d.C. fins al 160 d.C. aproximadament.

També tenim fragments de terra sigil·lata africana A, producció que comença a arribar a la Península al darrer terç del segle I d.C. Aquestes produccions arriben ensems amb la ceràmica de cuina africana de la que tenim una mostra amb un fragment d'olla de la forma Ostia III f. 324 que es comença a fabricar a partir del 70 d.C. fins el 150 d.C.

Les darreres produccions que testimonien l'ocupació d'aquest establiment són la terra sigil·lata africana D amb una forma Hayes 58 B datable entre el 290 i el 375 d.C. i una vora de la forma Hayes 69 que es data entre el 420 i el 450 d.C.

Els materials dipositats al Museu de Tàrraga indiquen que ens trobem amb un establiment rural que estaria en funcionament a partir de principis del segle I d.C. fins a mitjans del segle V d.C. com a mínim. Les restes de parets conservades semblen confirmar l'existència d'aquesta explotació rural.

Fitxa de la base de dades

Vilars de Tàrraga, Els (Tàrraga)

X: 342398,712/ Y: 4617881,854

Època:

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: -1; flavi: -1; s.II dC: -1; s.III dC: -1; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER
Tipologia per períodes: Flavi:CER s. II d.C:CER s. III d.C:CER
Baiximperial:CER Juli-Claudi:CER

Els Missatges

Núm. jaciment: 45

Terme Municipal: Claravalls/Tàrraga

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 341250/ 4618520

Altitud: 310 m

Bibliografia: GARCÉS, I.; SAULA, O.: 1996
BADIA, J.;GARCÉS, I.; SAULA, O.: 2000
BADIA, J.;GARCÉS, I.; SAULA, O.: 2003

Situació i característiques morfològiques: Aquest jaciment es troba dintre del terme municipal de Tàrraga en la partida de terra coneguda com Els Missatges, a mig camí entre Claravalls i Tornabous. Les restes es localitzen en una petita elevació.

En aquest indret els nivells geològics estan formats per capes calcàries d'origen lacustre, gresos, llims intercalats amb argiles roges dipositats en un medi d'antiga plana d'inundació fluvial durant l'Oligocè.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies recollides i les intervencions arqueològiques

Les restes es troben al sud d'un turó que es coneix com "lo Tossal". Aquest tossal es troba molt modificat per les tasques de nivellament agrícola que han suposat la destrucció de bona part de les restes agrícoles.

El jaciment fou descobert a finals dels anys vuitanta, arran de les tasques agrícoles realitzades a la zona que van destruir una sitja. Aficionats locals van recollir bona part dels materials i anys més tard aquests van ser cedits al Museu Comarcal de Tàrraga i estudiats per l'Oriol Saula i l'Ignasi Garcés.

De l'estudi dels materials d'amortització continguts en aquesta primera sitja es despenia que es tractava d'un paquet homogeni. L'abundant presència de campaniana B de Cales i B-oide i de formes de Campaniana A tardana feia que els autors de l'estudi es decantessin per una data d'amortització posterior al 140 a.C. La datació més precisa venia de la mà del material amfòric: la presència de àmfores del tipus Dressel 1 C indiquen una cronologia no anterior al 90/80 a.C. Juntament amb aquest tipus amfòric també hi havia Dressel 1 A i Dressel 1 B; tots aquests tipus es deixen d'importar vers el 50/30 a.C. Per tant aquesta sitja fou amortitzada entre el 90 i el 60 a.C.

Aquest jaciment va ser objecte d'una primera intervenció d'urgència l'any 1996 dirigida per Jaume Badias, una segona intervenció entre el desembre de 1998 i l'abril

1999 sota la direcció d'Oriol Saula i una darrera intervenció entre el desembre de 1999 i finals del 2000, sota la direcció d'Eva Solanes.

Aquest jaciment consisteix en un camp de sitges en que una part van ser amortitzades entre el període ibèric plé i durant l'ibèric final, és a dir en època romanorepublicana. S'han identificat un total d'onze sitges, dues de les quals només estan conservades a nivell del fons. En un primer moment els autors estableixen una cronologia general que se situava entre la segona meitat del segle II a.C. i principis del segle I a.C. (BADIA, J.; GARCÉS, I.; SAULA, O.: 2000). L'estudi exhaustiu dels materials de les sitges realitzat posteriorment els ha portat a ampliar aquesta forquilla i a situar la cronologia del jaciment entre la primera meitat del segle III a.C. i el primer terç del segle I a.C.

Els directors de les excavacions han fet una seqüenciació de les sitges en funció de la tipologia, els materials i la capacitat de les sitges. Així doncs, tenim un primer grup en les que el diàmetre màxim del fons no supera els 1,5 metres de diàmetre. A aquest grup només s'adscriu la sitja 3. La datació d'aquesta sitja és problemàtica ja que no apareixen materials d'importació, però en qualsevol cas, l'absència de ceràmiques romanes fa que els autors s'inclinin per considerar que aquesta sitja s'hauria de situar en l'Ibèric Plé.

Un segon grup de sitges, grup B, està format per un total de sis sitges (sitges 2, 4, 5, 6, 8 i 10) de dimensions similars que se situen entre els 1,5 i els 2,20 metres i amb un reompliment format per materials força homogenis pel que fa a la tipologia i la cronologia: campaniana A, ceràmica de vernís negre del Taller de Roses que apareixen relacionades amb fragments d'àmfora ibèrica. A més en les sitges 4 i 6 han aparegut fragments de vernís roig ilergeta. Així doncs, aquestes sitges es daten en el segle III a.C. i el primer quart del segle II a.C.

Un tercer grup de sitges, batejat com grup C (sitges 1, 7, 9 i 11), presenta com a característica tipològica un major diàmetre del cos inferior de les sitges (entre els 2,20 i els 3 m) i cronològicament per la presència de campaniana A tardana, campaniana B de Cales i d'Estrúria, produccions de parets fines, comuna itàlica i àmfores itàliques de tipus Dressel 1 A, B, C. Aquests materials apareixen associats amb ceràmiques ibèriques pintades amb bicromia i produccions ibèriques. Tots aquests materials ens donen una cronologia que aniria des de finals del segle II a.C. al primer terç del segle I a.C.

Pel que fa als cereals que s'haurien conservat, s'ha documentat la presència de blat nu i d'ordi vestit. Les restes carpològiques encara es troben en fase d'estudi per Natàia Alonso.

Segons els investigadors, l'existència de sitges que es daten en el segle III a.C. podria ser una conseqüència de les necessitats alimentàries del Molí d'Espígol, que es troba en el segle III a.C. en el punt màxim de la seva extensió com ho sembla demostrar la construcció dels barris fora muralla.

Un altre hipòtesi per explicar l'existència d'aquestes sitges és que s'hagués iniciat en època prerromana un increment de la demanda cerealística per part del comerç púnic i grec. Cal destacar que és l'únic poblat de les planes lleidatanes que té aquest tipus d'estructures d'emmagatzematge durant l'Ibèric Ple, ja que a la resta de poblats es conservaven els excedents mitjançant altres sistemes com grans tenalles.

Segons aquesta la interpretació dels investigadors els Missatges s'ha d'interpretar com un camp de sitges que hauria estat associat a un nucli de població destruït, del que tenim testimonis per la presència de restes constructives com tovots o pollegueres de porta entre els materials abocats dintre de les sitges, i que dependria de Molí d'Espígol.

L'existència de camps de sitges a tocar de grans poblats ibèrics es força habitual en altres zones de Catalunya com és el cas de Mas Castellar de Pontós a l'Empordà o a Burriac a la Laietània.

Els autors de la intervenció remarquen que el camp de sitges de Missatges representa un cas excepcional dins de l'occident de Catalunya que pot aportar noves dades per al coneixement del període de la transició del poblament ibèric al poblament romà i sobre el canvi de pautes socioeconòmiques entre el segle II a.C. i la primera meitat del segle I a.C. Els investigadors remarquen el fet que el final de la Segona Guerra Púnica suposa l'imposició de contribucions als indígenes que es paguen en gra.

Tots els indicis apunten que en la darrera etapa de Missatges hi hauria un increment de la producció com a conseqüència d'aquests canvis socioeconòmics; aquest fet queda demostrat per la major amplada de les sitges datades en el moment final.

Els autors de l'estudi relacionen el moment de màxima activitat i alhora d'abandonament d'aquest assentament amb les guerres sertorianes i amb la reorganització del territori realitzada per Pompeu, un cop va finalitzar el conflicte bèl·lic.

Fitxa de la base de dades

Missatges (Tàrrrega)

X: 341250/ Y: 4618520

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: SIT. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Republicà:SIT

Borniona

Núm. jaciment: 46

Terme municipal: Tàrrega

Comarca: Urgell

Coordemades geogràfiques: 41° 40' 35" N/ 1° 10' 20" E

Altitud: 390 m

Bibliografia: BOLEDA 1976, 22
I.P.A.C.-Carta de la Segarra
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat en un pla elevat i conreat de cereals, del marge esquerra del barranc del Lluset, a la partida de Borniona.

Descripció de les restes arqueològiques: En aquest camp trobem una cabana de forma rectangular i amb coberta de volta. En la cara nord i oest es pot observar un metre d'altura de paret aproximadament, feta amb grans blocs de pedra sorrenca, ben escairats i encoixinats. Alguns d'aquests blocs medeixen aproximadament 1 m x 70 cm., d'altres són una mica més petits; l'encoixinat sembla de factura romana, fet que reforça la hipòtesis de que pugui ser una edificació d'època romana reaprofitada.

En la cara nord s'observa una prolongació de la paret cap a l'est, de la que només es veu el bassament que es prolonga més enllà dels límits actuals del nou edifici. Els grans blocs estan ajuntats amb terra, i falcats amb petites pedres. Al costat d'aquesta cabana apareixen restes ceràmiques: ceràmica ibèrica pintada i sense pintar, fragments informes de terra sigil·lata i fragments d'àmfora. Aquests materials fan pensar en l'existència d'un assentament d'època romana del que formaria part l'estructura de carreus, que posteriorment hauria estat reaprofitada.

Estudi dels materials ceràmics procedents del Museu de Tàrrega

Ceràmica ibèrica pintada, motius geomètric (<i>núm. inv 433-434</i>)	4 frag. informes
Ceràmica ibèrica pintada, motius vegetals (<i>núm. inv.432</i>)	2 frag. informes
Ceràmica comuna romana oxidada	6 frag. informes
Àmfora Ibèrica	1 vora
Àmfora Itàlica, Dressel 1 A (<i>num.inv. 435</i>)	1 vora
Àmfora Itàlica	1 frag. informe

Estudi dels materials ceràmics procedents de la prospecció de l'any 2000

Ceràmica romana de Parets Fines, Mayet III, 50	1 vora
Ceràmica romana de Parets Fines	2 frag. informes
Ceràmica romana oxidada	2 frag. informes
Àmfora Africana	1 frag. informe

Tots els materials que hem estudiat procedents del Museu de Tàrraga i de les prospeccions de l'any 2000 fan pensar en un edifici que hauria estat en funcionament al llarg del segle I a.C. La troballa d'una vora de Dressel 1 A amb una cronologia del 130 al 50 a.C. i de la forma de parets fines Mayet III, 50 que ens dóna una cronologia que va del 50 a.C. fins el canvi d'Era ens ajuda a perfilar aquesta forquilla cronològica. En tot cas no sembla que l'activitat d'aquest recinte s'estengués més enllà del canvi d'Era. Sembla que aquest establiment hauria estat en funcionament al llarg del segle I a.C.

Pel que fa a la funció d'aquest edifici no podem establir-la amb seguretat, sembla haver tingut un caràcter monumental que ens fa descartar la hipòtesis d'un establiment rural i ens obre altres possibilitats com la de que fos un edifici funerari. El topònim Borniona podria provenir de l'antropònim llatí *Burnione*.

Fitxa de la base de dades

Borniona (Talavera)

X: 347853,287/ Y: 4615542,301

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): -1 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: NEC. Tipologia per èpoques: Romana:CER Romana:NEC

Tipologia per períodes: Republicà:NEC Alt imperi (?):CER

Elements: CER

Lluçà sobre Altet/ Castellot

Núm. jaciment: 47

Terme municipal: Tàrrega/ Figuerosa

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 41' 02" N/ 1° 09' 41" E

Altitud: 400 m

Bibliografia: BOLEDA 1976, 26
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat sobre un tossal allargat, al sud-oest de la població de La Figuerosa. El cim està cobert per un bosc de pi i alzina mentre que les vessants estan abancalades i plantades d'ametllers.

En la nostra prospecció vam poder observar com el tossal ha estat retallat parcialment per ampliar el camp que hi ha als peus d'aquest, amb el perill de que hagin pogut quedar afectades restes arqueològiques del possible establiment.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies recollides: En superfície hi apareixen fragments de molins barquiformes i fragments informes de ceràmica ibèrica. Mn. Florensa va trobar fragments de ceràmica grega de figures roges i fragments de ceràmica de vernís negre precampaniana. En les nostres prospeccions vam recollir únicament fragments de ceràmica ibèrica oxidada; l'àrea de dispersió del material era força àmplia.

Valoració personal: Aquests elements fan pensar en l'existència d'un poblat amb una cronologia entre el segle V a.C. i la fi del III a.C. El més interessant de la nostra prospecció va ser la detecció d'elements constructius al cim del tossal: en concret vam detectar un mur molt arrassat que no presentava elevació i amb una llargada visible de més de 2 m. L'altre construcció detectada sembla tractar-se d'alguna mena de canalització feta amb lloses clavades al terra. Naturalment sense una excavació no podem determinar si es tracta veritablement d'estructures antigues però donat el grau d'arrassament que presentaven podria correspondre a estructures del jaciment ibèric. En tot cas són elements a tenir presents.

Fitxa de la base de dades

Lluçà sobre Altet/Castellot (Tàrrega)
X: 346969,245/ Y: 4616394,238

Períodes:ibèric: -1; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: EIB. Tipologia per èpoques: Preromana:EIB

Tipologia per períodes: Ibèric:EIB

Elements: CER

Castell de l'Ofegat

Núm. jaciment: 48

Terme municipal: Tàrrega

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 40' 12" N/ 1° 09' 26" E

Altitud: 422 mts

Bibliografia: BOLEDA 1976, 29
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Segons la Carta es troba situat en un tossal elevat al costat dret de la carretera de Tàrrega a Guissona. Es troba gairebé a tocar del ferrocarril. No s'hi aprecien restes d'estructures que no siguin les de la fortificació medieval. Les nostres prospeccions van ser realitzades en aquest tossal i únicament vam trobar materials medievals; en contrastar aquests resultats amb el conservador tècnic del Museu de Tàrrega, Oriol Saula, aquest ens va indicar que en realitat el jaciment no es troba propiament en el turó sino en unes vinyes que hi ha a tocar i que reben el nom de Partida del Castell de l'Ofegat.

Estudi i valoració dels materials dipositats al Museu de Tàrrega

Ceràmica de vernís negre campaniana B de Cales, decoració de rodeta (<i>núm. inv. 415</i>)	1 peu
Ceràmica ibèrica feta a mà (<i>núm. inv. 410, 411</i>)	1 vora i 1 frag. informe
Ceràmica ibèrica oxidada pintada (<i>núm. inv. 414</i>)	1 frag. informe

A aquests materials podem afegir els esmentats per Boleda i els autors de la Carta. En superfície apareixen ceràmica a mà amb decoració de cordons, vores bisellades, fragments amb decoracions d'impressions ovalades, ceràmica ibèrica pintada i sense pintar i ceràmica campaniana B de la que s'especifica l'existència d'una forma Lamboglia 7 amb una cronologia que va del 150 al 25 a.C. Podem pensar en un assentament situat no en el tossal sino de plana que començaria a mitjans del segle II a.C. i arribaria fins a finals del segle I a.C.

Fitxa de la base de dades

Castell de l'Ofegat (Tàrrega)

X: 346589,442/ Y: 4614859,531

Època:

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Republicà:CER

Els Clapers

Núm. jaciment: 49

Terme municipal: Tàrrega-Altet

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 41' 00" N/ 1° 08' 00" E

Altitud: 360 m

Bibliografia: BOLEDA 1976, 24
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Es situa a l'oest del poble d'Altet, no gaire lluny de la carretera que va de Salou a Ponts, en una suau elevació conreada. Els anivellaments del terreny han destruït qualsevol resta constructiva del terreny.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies existents: En aquests camps es documenta ceràmica ibèrica, ceràmica campaniana i ceràmica comuna romana. Aquest elements fan pensar en l'existència d'un establiment d'època romanorepublicana.

Resultats de la prospecció de l'any 2000: En la prospecció realitzada l'any 2000, l'únic element que vam trobar fou dos fragments de teula romana de llavi que reforça la hipòtesis d'un possible establiment a la zona, però no aporta elements nous per a la datació del mateix.

Fitxa de la base de dades

Clapers, Els (Tàrrega)

X: 344632,7/ Y: 4616382,786

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Republicà:CER

La Casilla

Núm. jaciment: 50

Terme municipal: Tàrrega/ Claravalls

Comarca: Urgell

Coordemades geogràfiques: 41° 41' 12" N/ 1° 07' 21"E

Altitud: 347 m

Bibliografia: BOLEDA 1976: 25
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Característiques morfològiques: Situat en un turó troncocònic, molt modificat pels anivellaments i aterrossaments. No s'aprecien restes constructives

Inventari i valoració dels materials dipositats al Museu de Tàrrega

Terra sigil·lata sudgàl·lica (<i>núm. inv 676</i>) decoració cercles	1 frag. informe
Terra sigil·lata sudgàl·lica (<i>núm. inv. 675</i>)	1 fons
Terra sigil·lata sudgàl·lica paleocristiana (<i>núm. inv. 672</i>) Lamb.9	1 vora
Terra sigil·lata africana C , Hayes 53 B (<i>núm. inv. 677</i>)	1 vora
Ceràmica comuna romana d'engalva vermella (<i>núm.inv. 671</i>)	1 nansa

Segons els autors de la Carta, en aquest tossal es troben restes ceràmiques força abundants: ceràmica ibèrica pintada i sense pintar, terra sigil·lata hispànica, terra sigil·lata africana "C", ceràmica comuna romana i fragments d'àmfora romana.

Els materials dipositats al Museu de Tàrrega permeten precisar força la cronologia d'aquest establiment. En primer lloc tenim terra sigil·lata sudgàl·lica que juntament amb la terra sigil·lata hispànica permeten situar la fase inicial d'aquest establiment en la primera meitat del segle I d.C. La presència de la forma Lamboglia 9 en terra sigil·lata sudgàl·lica paleocristiana ens dóna una cronologia entre el 160 i el 300 d.C. que fa pensar que aquest establiment continuaria en funcionament al llarg de tota l'època imperial, encara que entre els elements ceràmics recollits no trobem altres materials d'època imperial com la terra sigil·lata africana A.

Tenim constància de que l'establiment va estar en funcionament fins a la primera meitat del segle V ja que entre aquests materials trobem una forma Hayes 53 B en terra sigil·lata africana C que es data entre el 370 i el 430 d.C.

Tots aquests elements ens fan plantejar l'existència en aquesta contrada d'un establiment rural romà que començaria en el segle I d.C. i perduraria com a mínim fins a mitjans del segle V d.C.

Fitxa de la base de dades

Casilla, La (Tàrrega)

X: 343739,046/ Y: 4616772,496

Època:

Períodes: ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: -1; s.II dC: -1; s.III dC: -1; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Flavi: CER s. II d.C: CER s. III d.C: CER

Baiximperial: CER

Tossalets C

Núm. jaciment: 51

Terme municipal: Tàrrega/ Claravalls

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 41' 10" N/ 1° 06' 20" E

Altitud: 320 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Característiques morfològiques: Situat molt a prop de Tossalets A i B, a l'extrem oest d'una serra petita. En aquesta zona s'han realitzat extraccions de terres que han afectat el jaciment, de manera que no s'aprecien restes d'estructures.

En l'actualitat part d'aquesta serralada es troba ocupada per una gran bassa rectangular d'uns 25m per 15 m, que perfora en part el cim de la serra, i acostuma a estar plena d'aigua, fet que encara dificulta més la troballa de restes. L'excavació d'aquesta bassa segurament ha afectat les restes constructives i ha suposat la seva destrucció en aquesta banda.

Descripció i valoració dels materials arqueològics: En aquesta zona s'han recollit fragments de molins barquiformes, ceràmica a mà, ceràmica ibèrica pintada amb motius geomètrics i decoració vegetal, ceràmica ibèrica sense pintar i fragments d'àmfora. Nosaltres només hem recollit fragments de ceràmica comuna oxidant ibèrica que no ens ajuden a datar amb més precisió el jaciment.

Aquestes restes fan pensar en un possible establiment d'època ibèrica final sense que ho poguem afirmar amb seguretat. És possible que aquestes restes estiguin relacionades amb els jaciments de Tossalets A i B donada la seva proximitat i la similitud de les restes trobades.

Fitxa de la base de dades

Tossalets C (Tàrrega)

X: 342327,373/ Y: 4616741,696

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:CER

Tossalets A/ Tossalets B

Núm. jaciment: 52

Terme municipal: Tàrrega/ Claravalls

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 41' 12" N/ 1° 06' 18" E

Altitud: 330 m

Bibliografia: BOLEDA 1976, 24
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Descripció morfològica: Situat en un tossalet a pocs metres del camí d'Anglesola a Claravalls, a prop del Canal d'Urgell.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques segons les notícies existents: En l'extrem est del tossal, es poden observar dues sitges buidades d'antic, i restes de parets associades a material ceràmic: ceràmica pintada ibèrica amb motius de cercles concèntrics i àmfora indeterminada, fragments de *tegulae* i restes d'un molí circular amb orifici central, fet de pedra volcànica. A uns setanta cinc metres al sud d'aquest turó es situa una necròpolis d'inhumació en cista i coberta amb *tegulae* que es coneix com Tossalets B; en aquest indret no s'han recollit materials relacionats amb els enterraments.

En la prospecció intenseiva realitzada l'any 2000 només vam recollir ceràmica comuna oxidada ibèrica sense que trobèssim altres elements de datació més precisa.

Aquest conjunt podria correspondre a un establiment rural romà amb necròpolis que tindria els seus inicis en època tardorrepublicana.

Fitxa de la base de dades

Tossalets A/Tossalets B

(Tàrrega)

X: 342282,49/ Y: 4616804,398

Època:

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: NEC. Tipologia per èpoques: Romana:NEC Romana:SIT

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:SIT Republicà:NEC

Elements: NEC

Aguilella

Núm. jaciment: 53

Terme municipal: Barbens

Comarca: Pla d'Urgell

Coordemades geogràfiques: 41° 41' 40" N/ 1° 04' 40" E

Altitud: 300 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de l'Urgell

Situació i característiques morfològiques: Zona amb una suau pendent aterassada i conreada molt a prop del Mas de la Guinella.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques: En aquests camps s'observa una gran dispersió ceràmica de materials d'època romana. Destaquen la troballa de Terra Sigil·lata Hispànica amb una forma Dragendorf 18, Terra Sigil·lata Africana, ceràmica comuna romana, fragments d'àmfora indeterminada, dólia i tégula. També s'han recollit fragments d'*opus signinum*. Aquests materials no es troben dipositats al Museu Comarcal de Tàrraga i per tant no hem pogut fer una valoració dels mateixos.

Inventari dels materials dipositats en el Museu Comarcal de Tàrraga

Ceràmica grisa imitació de vernís negre (<i>núm. inv.896</i>)	1 fons
Ceràmica comuna ibèrica oxidada (<i>núm. inv. s/n</i>)	1 nansa
Terra Sigil·lata Hispànica (<i>núm. inv. 852</i>), decoració cercles	1 frag. informe
Àmfora Ibèrica (<i>núm. inv.761</i>) pasta DB	1 vora
Àmfora Itàlica (<i>núm. inv. 760</i>)	1 frag. informe
Malacologia (<i>núm. inv. 1151</i>)	2 petxines

Com podem veure, els materials dipositats al Museu Comarcal de Tàrraga no aporten gaires dades noves sobre la cronologia d'aquest jaciment.

Tots aquests elements fan pensar que ens podem trobar amb algun tipus d'assentament o de freqüentació d'època altimperial amb algun precedent que podria haver-se iniciat ja en època republicana, encara que tampoc no podem afirmar-ho amb seguretat, sense que poguem determinar de manera més precisa la cronologia o el tipus d'assentament.

Fitxa de la base de dades

Aguilella (Barbens)

X: 340036,011/ Y: 4617718,206

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Alt imperi (indefinit):ERU :ERU

Elements: SIG

Vil·la del Capell

Núm. jaciment: 54

Terme Municipal: Cervera

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 357425/4614375

Altitud: 530 m

Bibliografia: I.P.A.C. Carta de la Segarra
NADAL, E.; SERRA, J., 2003

Situació i característiques morfològiques: El jaciment es troba a la partida del Capell que se situa a l'encreuament entre la N-II de Madrid a França i la carretera local L-311 que va de Cervera a Guissona.

La vil·la es troba a la Vall del riu Ondara en una de les terrasses de la vall, des de la qual es té una gran visibilitat de les terres situades en el pla de la vall per on passa el riu. El jaciment es troba a una distància de menys de 800 metres i se sap que en època moderna existia una font en aquesta zona que es trobava a uns 200 metres al nord-oest de la vil·la.

Descripció de les restes arqueològiques segons les dades de la intervenció arqueològica

L'any 2000 es va produir una intervenció arqueològica motivada per les obres de la variant de Cervera, que afectaven aquest jaciment.

Els primers indicis de l'existència d'un establiment romà en aquesta zona fou l'aparició de diverses sitges parcialment destruïdes en la construcció de la carretera local L-311, i que encara eren visibles en el marge dret de la mateixa i també en el marge esquerra.

La intervenció va consistir en l'obertura de 3500 m² que no van poder ser excavats en la seva totalitat, ja que es va decidir no emprendre la construcció de la rotonda que hauria d'haver anat en aquest indret.

Els treballs arqueològics han posat de manifest l'existència d'una vil·la, de la que s'han documentat una trentena de murs que delimiten nou estructures d'habitació; és possible que la vil·la sobrepassi els límits de l'excavació. També s'han trobat tres *lacus* de mides diverses i tres enterraments. Sembla que aquestes habitacions es disposaven al voltant d'un pati central.

També es van posar al descobert una vintena de sitges que en no quedar afectades per les obres de la carretera no van ser excavades en la seva majoria. Només va poder ser excavada una sitja, que va proporcionar una cronologia d'amortització més tardana que les dates d'abandonament de la vil·la.

La majoria d'àmbits excavats semblen correspondre a la *pars rustica* de l'establiment rural amb l'excepció de les habitacions situades en el sector 2. Els murs de tancament d'aquestes habitacions presenten un parament més sòlid i acurat, tenen una amplada major que la resta. La solidesa d'aquestes parets ha fet pensar els arqueòlegs que en aquesta zona es podria haver aixecat un segon pis; potser habitacions superiors destinades a ser la residència. Un altre element a destacar és la possible estructuració de la vil·la en terrasses per tal d'adaptar-se millor a la lleugera pendent.

L'estudi de la ceràmica exhumada en l'excavació pels seus investigadors, Esteve Nadal i Josep Serra, permet establir una seqüència cronològica que situa aquest establiment en un període que aniria des del segle IV d.C. fins al segle VII d.C. Es distingeixen quatre fases d'aquesta ocupació:

Un primer moment fundacional es pot situar al segle IV, en que estarien en funcionament dos àmbits els materials trobats en la fonamentació dels murs així ho semblen indicar.

El període de plena ocupació de l'establiment es pot situar al llarg del segle V d.C., en què sembla que estarien en funcionament totes les estructures de la vil·la excavades.

El període d'abandonament de la vil·la es situa entre finals del segle V i principis del segle VI d.C. Els materials trobats en els nivells d'amortització no sobrepassen aquestes dates.

Els investigadors destaquen la major presència de materials corresponents a produccions de Terra Sigil·lata Tardana Grisa per sobre dels materials corresponents a produccions africanes. Aquesta no és la tònica habitual en la majoria d'assentaments tardorromans de Catalunya en les quals són majoritàries les produccions africanes.

Finalment la darrera fase se situaria en el segle VII d.C., amb les sitges ubicades a la part oest del jaciment, que podrien estar relacionades amb la resta de sitges que apareixen mencionades a la Carta Arqueològica de la Segarra, i que estaven situades en el marge dret de la carretera L-311, zona que en aquesta intervenció no va quedar afectada. Els investigadors assenyalen el fet que en el moment de colmatació de les sitges les estructures de la vil·la ja no estaven en ús, i apunten la possibilitat de

l'existència d'un altre assentament tardorromà diferent de la vil·la i relacionat amb les sitges.

Fitxa de la base de dades

El Capell (Cervera)

X: 357425/ Y: 4614375

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: VIL. Tipologia per èpoques: Romana:VIL

Tipologia per períodes: Baiximperial:VIL

Elements: DIP SIG

Els Cortals

Núm. jaciment: 55

Terme municipal: Cervera

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 39' 46'' N/1° 15' 38''E

Altitud: 460 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de la Segarra

LAFUENTE, A.; LÓPEZ, J.: 1987

LAFUENTE, A.; LÓPEZ, J.: 1988

PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat en una gravera, a uns 150 m del jaciment ibèric de Sant Pere el Gros, i a uns 25 m de la carretera L-214 de Cervera a Granyanella de Segarra.

El terreny de formació terciària inclou les característiques margues miocèniques grises i vermelles amb intercalacions de sorrenques, graves i capes gruixudes de pedra calcària.

Descripció de les restes arqueològiques i de les intervencions realitzades: El descobriment del jaciment fou casual i es produí a principis del mes de març de 1986, mentre es portaven a terme treballs d'extracció de terres en una gravera explotada esporàdicament. Van ser seccionades dues sitges que aparegueren a dos metres d'alçada sobre el nivell actual d'explotació. En superfície eren visibles abundants fragments de ceràmica.

Les sitges eren de forma piriforme amb una profunditat de com a mínim 1,5 m. en la secció conservada.

A. Lafuente i J. López han estudiat els materials recuperats. El material ceràmic més abundant és la ceràmica comuna oxidada a torn que presenta decoració pintada en la major part dels casos. Entre les formes més comunes trobem àmfores de boca plana, vasos globulars bicònics, kalathos de llavis horitzontals, de tendència lleugerament obliqua, exvasats i amb zona interna reentrant; tots amb decoració de dents de llop sobre el llavi i bandes horitzontals, a la zona externa del vas.

La ceràmica grisa a torn es caracteritza per la seva bona factura i un repertori de formes limitat; només trobem en aquest conjunt pàteres amb vora reentrant i formes de gerres bitroncocònica.

En la ceràmica d'importació trobem un predomini absolut de la ceràmica campaniana B-oide amb una forma Lamboglia 5, tipus F 2255 de Morel, una Lamboglia 5/7 espècie F 2258 a 2 i una Lamboglia 33 b equiparable a la F 2977 a 1 de la classificació de Morel.

El material amfòric està dominat per les produccions itàliques. Les formes recuperades corresponen a la Dressel 1 A, un pivot d'àmfora republicana III de la classificació de Benoit que es data en el primer quart del segle I a.C.

Entre els materials recollits destaca també un fragment de plaqueta de banya, amb forma paral·lelepèdica i un dels seus extrems bisellat. Aquest objecte presenta uns grafits ibèrics de transcripció difícil.

Valoració personal de les dades existents

Tots aquests elements fan que els autors de l'estudi determinin que aquests sitges van ser amortitzades en el segon quart del segle I a.C. La proximitat amb el jaciment de Sant Pere el Gros ha fet que aquestes estructures d'enmagatzematge es puguin associar a aquesta explotació rural que s'inicià en època republicana, vers el segle II a.C, i perdurà fins a mitjans del segle I d.C.

Fitxa de la base de dades

Cortals, Els (Cervera)

X: 355176,034/ Y: 4613878,78

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: SIT. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:SIT Republicà:SIT

Sant Pere el Gros

Núm. jaciment: 56

Terme municipal: Cervera

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 39' 45'' N/ 1° 15' 38'' E

Altitud: 455 m

Bibliografia: BOLEDA 1976,
I.P.A.C.-Carta de la Segarra
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat en un pla entre la confluència del riu Ondara i el torrent Salat a uns 100 m De l'església de Sant Pere. El jaciment es troba en una zona planera, malgrat que es destaca per estar sobre una plataforma d'un metre d'alçada.

Materials ceràmics recollits en les prospeccions realitzades l'any 2000

Terra sigil·lata sudgàl·lica	1 fragment
Ceràmica comuna romana oxidada	8 fragments
Ceràmica comuna romana reduïda	1 fragment
Àmfora Itàlica	1 fragment
Àmfora Tarraconense	2 fragments

S'hi observen restes d'estructures excavades antigament. Entre el material superficial recollit del qual es té notícia trobem ceràmica a mà, ceràmica ibèrica pintada, àmfora romana sense especificar el tipus, ceràmica grisa ibèrica emporitana (dues peces dipositades al Museu Duran i Sanpere de Cervera) i ceràmica de vernís negre Campaniana A.

En el nostre inventari trobem un fragment de terra sigil·lata sudgàl·lica i també material amfòric procedent d'Itàlia d'època republicana i de la costa tarraconense

A la capella de Sant Pere el Gros, sota l'altar s'ha conservat un ara romana feta de pedra sorrenca del país. Està dividida en tres parts: base, fust i volutes. Les dimensions són de 86 X 40 X 24 cm. Va ser reutilitzada en època medieval com altaret i es troba molt erosionada.

No massa lluny d'aquest indret trobem l'assentament de Els Cortals, consistent en sitges d'època republicana. La proximitat d'aquests dos jaciments ens fa pensar que

probablement aquestes sitges podrien estar relacionades amb l'assentament rural de Sant Pere.

Totes aquestes dades fan pensar en una cronologia que aniria del segle II a C. fins a la primera meitat del segle I d.C.

Fitxa de la base de dades
Sant Pere Gros (Cervera)

X: 355175,412/ Y: 4613847,939

Època:

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Republicà:CER Alt imperi (indefinit):CER

Elements: ARQ

Sant Pere de la Curullada

Núm. jaciment: 57

Terme Municipal: Granyanella

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 39' 40'' N/ 1° 13' 32'' E

Altitud: 445 m

Bibliografia: BOLEDA 1976: 30
I.P.A.C.-Carta de la Segarra
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Es troba en uns camps de conreu prop de les ruïnes de l'església de Sant Pere, al marge dret del camí vell de Cervera a Tàrrega, en el mateix encreuament amb el camí de Granyanella a La Curullada.

Inventari i estudi dels materials recollits en les prospeccions de l'any 2000

Terra sigil·lata hispànica, Ritterling 8	1 vora
Terra sigil·lata hispànica, Dragendorf 27	1 frag. vora
Terra sigil·lata hispànica	1 vora
Terra sigil·lata hispànica, decoració cercles	4 frag. informes
Terra sigil·lata hispànica, decoració de garlandes	1 frag. informe
Terra sigil·lata hispànica	7 frag. informes
Terra sigil·lata africana A	3 frag. informes
Ceràmica comuna africana de cuina, Hayes 196	3 vores
Ceràmica comuna africana de cuina, fons estriat	2 fons
Ceràmica comuna romana oxidada	3 vores, 2 fons, 3 nanses 33 inf
Àmfora Itàlica, pasta DB	1 frag. informe
Àmfora Africana	2 frag. informes
Àmfora Tarraconense, rebuig Dressel 2/4	1 nansa
Tegulae	6 teules amb vora

Estudi dels materials recollits en les prospeccions realitzades per Oriol Saula*

Terra sigil·lata itàlica	1 frag. informe
Terra sigil·lata sudgàl·lica, Dragendorf 15 a 2	1 vora

* Agraïm moltíssim a Oriol Saula, conservador tècnic del Museu Comarcal de Tàrrega, la seva gentilesa en permetre'ns veure i estudiar els materials recollits en les seves recerques personals i publicar-los en aquesta tesi doctoral.

Terra sigil·lata sudgà·lica, Dragendorf 27 a	1 vora
Terra sigil·lata sudgà·lica, Dragendorf 33	1 vora
Terra sigil·lata sudgà·lica, Mezquíriz 15/17	1 vora
Terra sigil·lata sudgà·lica, Dragendorf. 37	1 vora
Terra sigil·lata sudgà·lica, Dragendorf 15 b 1	1 vora
Terra sigil·lata sudgà·lica	1 vora
Terra sigil·lata sudgà·lica	2 fons
Terra sigil·lata sudgà·lica, decoració de cercles a motllo	4 frag. informes
Terra sigil·lata sudgà·lica, decoració tiges vegetals	1 frag. informe
Terra sigil·lata sudgà·lica, decoració motius vegetals	4 frag. informes
Terra sigil·lata sudgà·lica, decoració flor	1 frag. informe
Terra sigil·lata sudgà·lica	10 frag. informes
Terra sigil·lata hispànica, Dragendorf 37, dec. cercles	1 vora
Terra sigil·lata hispànica, Dragendorf 29	1 vora
Terra sigil·lata hispànica, Dragendorf 33	2 vores
Terra sigil·lata hispànica, Dragendorf 37	1 vora
Terra sigil·lata hispànica, Bol	1 vora
Terra sigil·lata hispànica	13 fons
Terra sigil·lata hispànica, Cupido dintre cercle	1 frag. informe
Terra sigil·lata hispànica, Motius decoratius indeterminats	3 frag. informes
Terra sigil·lata hispànica, decoració a motllo de cercles	5 frag. informes
Terra sigil·lata hispànica, grafit incís il·legible	1 frag. informe
Terra sigil·lata hispànica	22 frag. informes
Terra sigil·lata africana A, Dragendorf 33	1 vora
Terra sigil·lata africana A, Lamboglia 4/36	1 vora
Terra sigil·lata africana A, fons acanalat	1 fons
Terra sigil·lata africana A	1 frag. informe
Terra sigil·lata africana D, palmeta impresa, estil A	1 frag. informe
Terra sigil·lata africana D	2 frag. informes
Ceràmica comuna africana de cuina, Ostia I, f.20	1 vora
Ceràmica comuna africana de cuina, Hayes 109	1 vora
Ceràmica comuna africana de cuina, tapadora	1 vora
Ceràmica comuna africana de cuina, tapadora	1 vora

Ceràmica comuna africana de cuina, cassola	1 vora
Ceràmica comuna africana de cuina, tapadora	1 vora
Ceràmica comuna africana de cuina	3 frag. informes
Ceràmica comuna romana d'engalba vermella	1 vora, 1 nansa i 1 frag. informe
Ceràmica comuna romana oxidada pintada	1 vora
Ceràmica comuna romana oxidada, tapadores	3 vores
Ceràmica comuna romana oxidada	3 vores, 8 fons 1 nansa i 9 infor.
Ceràmica comuna romana reduïda	2 fons i 4 frag. informes
Ceràmica comuna romana grollera	1 frag. informe
Àmfora africana	7 frag. informes
Àmfora sudhispànica	1 vora
Àmfora tarraconenses	1 frag. informe
Àmfora romana indeterminada	4 frag. informes
Tegula	1 individu
Escòria de ferro	2 fragments
Fragment estuc vermell	1 fragment
Molí	1 fragment

Valoració de les restes arqueològiques

Com podem veure pels materials recollits, tant en les prospeccions realitzades l'any 2000 en el decurs dels treballs per a la tesi doctoral, com en les prospeccions realitzades per Oriol Saula, conservador tècnic del Museu de Tàrraga, el ventall cronològic és molt més ampli del que en principi s'havia suposat.

El moment d'inici d'aquest establiment rural se situa clarament en el primer terç del segle I d.C.: tenim un fragment informe de terra sigil·lata itàlica i abundants fragments de terra sigil·lata sudgàl·lica amb formes que se situen a partir del canvi d'Era: en primet lloc tenim una forma Dragendorf 15 a 2 amb una cronologia que va del 1 al 60 d.C. i una Dragendorf 27 a que ens dóna una cronologia que se situa entre el 10 i el 40 d.C.; com podem veure són produccions molt primerenques. Altres produccions presents en terra sigil·lata sudgàl·lica corresponen a la segona meitat del segle I d.C., d'aquest moment tenim una forma Dragendorf 15 b 1 amb una cronologia que va del 60 al 120 d.C. La mateixa cronologia tenen les formes Dragendorf 33 i Mezquíriz 15/17.

Una mica posterior seria la forma Dragendorf 37 que s'iniciaria en el 70 d.C. i perduraria fins el 300 d.C.

Les següents produccions que trobem són en terra sigil·lata hispànica, amb nombrosos fragments i algunes formes que ens aporten dades cronològiques. Tenim una vora de Dragendorf 29 que es produeix entre el 40 i el 150 d.C. Una forma que també comença en el 40 és la Ritterling 8, que en canvi, perdura fins el 300 d.C. i de la que vam recollir una vora en les prospeccions de l'any 2000. Una altre forma present és la Dragendorf 33, amb una cronologia que se situa entre el 100 i el 200 d.C. Finalment tenim una forma Dragendorf 37 decorada amb motius de cercles i que es pot datar entre el 70 i el 300 d.C.

Les produccions en terra sigil·lata africana A comencen a apareixer a finals del segle I d.C. a la Península. A Sant Pere de la Curullada comptem amb una àmplia representació d'aquests materials, la forma amb una cronologia més antiga correspon a una Lamboglia 4/36 que es data entre el 60 i el 100 d.C. L'altre forma que trobem representada és una Dragendorf 33 que es data entre el 60 i el 120 d.C.

També trobem alguns fragments de terra sigil·lata africana D, tot i no tenir cap forma, tenim un fragment decorat amb una palmeta que correspon a l'estil A, que es data entre el 325 i el 375 d.C.

Aquestes produccions de vaixel·la de taula africanes venen acompanyades de produccions ceràmiques de cuina. Entre els materials recollits trobem abundants fragments corresponents a plats tapadores i olles o cassoles. Concretament tenim una tapadora de la forma Ostia I f. 20 que es data entre el 200 i el 250; tres vores de tapadores que corresponen a la forma Hayes 196 que es data entre el 70 i el 250 d.C.

Una altre tapadora que hem classificat, però amb certs dubtes sobre la seva identificació, podria correspondre a una Hayes 109, que té una cronologia força tardana: entre el 580 i el 650 d.C. Aquesta data tan tardana, sense altres materials que corroborin aquesta datació ens fa considerar aquesta identificació amb certa prevenció i recel.

El material amfòric que acompanya a aquests materials correspon a produccions d'època imperial però no aporta gaires dades més, ja que la major part dels materials amfòrics correspon a fragments informes.

En conclusió, pensem que en aquest indret hauria existit un establiment rural del qual no es detecten en superfície restes constructives, però sí una gran abundància de materials ceràmics que semblen indicar que l'assentament es devia iniciar en la primera meitat del segle I d.C. i devia perdurar amb tota seguretat fins a finals del segle IV. Si la

classificació del plat/tapadora de la forma Hayes 109, podriem establir que aquest establiment encara estava en funcionament al llarg del segle V i VI d.C.

Fitxa de la base de dades

Sant Pere de la Curullada (Granyanella)

X: 352258,058/ Y: 4613753,149

Època:

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: -1; julioclaudi: -1; flavi: -1; s.II dC: -1; s.III dC: -1; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Augustià:ERU Juli-Claudi:ERU Flavi:ERU s. II d.C:ERU s. III d.C:ERU Baiximperial:ERU

Elements: CER

Torre Coloms

Núm. jaciment: 58

Terme Municipal: Granyanella

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 39' 38'' N/ 1° 12' 44'' E

Altitud: 430 m

Bibliografia: BOLEDA 1976, 40
I.P.A.C.-Carta de la Segarra
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat al costat dret del riu Ondara i del camí ral de Cervera a Tàrrega, a l'inici d'una petita elevació i cruïlla de camins.

Descripció de les restes arqueològiques: Segons Boleda i Mn. Florensa en aquesta zona es trobà ceràmica ibèrica a torn i romana sense precisar més.

La prospecció realitzada per Joan López no va trobar gaires restes: només un fragment d'àmfora romana i ceràmica comuna. Aquest autor donava a aquest jaciment una cronologia altimperial.

Oriol Saula en la seva memòria de l'abocador de Paterna menciona el jaciment de Torre Coloms i esmenta la troballa de ceràmica ibèrica tardana i àmfora romana grecoitàlica; també constata que en l'actualitat aquest jaciment ja no és visible i que ha estat arrassat com a conseqüència de les feines agrícoles.

Inventari i valoració dels materials recollits en la prospecció de l'any 2000

Àmfora Tarraconense	1 frag. informe
Àmfora africana romana de tradició púnica	1 frag. informe

Com podem veure, els materials recollits van ser molt escassos i permeten suposar que en aquesta zona hi va haver algun tipus d'activitat de la qual en queden pocs vestigis degut a la destrucció que ha patit aquest assentament.

Podria tractar-se d'un establiment rural romà amb una cronologia imprecisa que podria anar de finals del segle I a.C. al segle I d.C.

Fitxa de la base de dades

Torre Coloms (Granyanella)
X: 351146,59/ Y: 4613714,413

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): -1 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Republicà:CER Alt imperi (?):CER

Cementiri de La Mora

Núm. jaciment: 59

Terme municipal: Granyanella

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 39' 08'' / 1° 12' 35'' E

Altitud: 430 m

Situació i característiques morfològiques: Situat en un tossal, a 100 m a l'est de la Mora i a 250 m a l'oest del Tossal de les Tenalles. Queda a l'alçada del cementiri de la Mora. La part superior d'aquest tossal és força plana.

Descripció dels materials arqueològics segons les notícies existents: En els camps de conreu que es troben en el cim del tossal, segons els autors de la Carta, apareixen restes de ceràmica ibèrica pintada i àmfora ibèrica.

Inventari i estudi dels materials recollits en les prospeccions realitzades l'any 2000

Campaniana A tardana	1 peu
Ceràmica ibèrica oxidada	1 vora
Ceràmica ibèrica reduïda	85 fragments informes
Ceràmica ibèrica oxidada pintada	1 fragment
Ceràmica ibèrica oxidada d'engalva vermella	1 nansa
Àmfora ibèrica	3 vores i 6 fragments informes
Àmfora Africana republicana	1 fragment informe

En les prospeccions de l'any 2000 hem recollit un seguit de materials que permeten precisar més la cronologia del jaciment; en primer lloc tenim un peu de vernís negre del tipus Campaniana A tardana que es podria datar entre el 100 i l'1 a.C., alguns fragments de ceràmica comuna ibèrica oxidada d'engalva vermella, sense que poguem precisar si es tracta de vernís roig ilergeta i àmfora africana, que per la pasta sembla correspondre a les produccions d'època republicana. Juntament amb aquests materials s'hi han recollit abundants fragments de ceràmica ibèrica reduïda i àmfora ibèrica.

Totes aquestes dades permeten donar una cronologia àmplia que s'iniciaria en un moment indeterminat del període Ibèric i s'estendria fins mitjans del segle I a.C. aproximadament. Aquest jaciment segurament està en relació amb el jaciment del Pla de les Tenalles ja que es troba molt proper a aquest però en una cota més baixa.

Fitxa de la base de dades

Cementiri de La Mora (Granyanella)

X: 350919,205/ Y: 4612793,469

Època:

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:CER

Pla de les Tenalles

Núm. jaciment: 60

Terme Municipal: Granyanella

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 39' 10''N/ 1° 12' 15'' E

Altitud: 447 m

Bibliografia: PITA, 1954: 208
SOLSONA 1967: 176-177
BOLEDA 1976, 30
PÉREZ I CONILL 1988: 185-189
PÉREZ I CONILL 1990: 5-13
PÉREZ I CONILL 1992: 23-30
I.P.A.C.-Carta de la Segarra
PERA, 1993

Situació i característiques morfològiques: El Pla de les Tenalles de Granyanella és un assentament situat en un tossal anomenat Comallaret a la riba esquerra del riu Ondara. Es troba enclavat en el límit entre el que hom ha suposat el territori ilergeta i el lacetà. Actualment està inclòs en la comarca de la Segarra i es troba just en la divisòria d'aigües entre el riu Ondara i el Corb. Aquest assentament es troba al costat de la ruta de pas natural que comunica per aquesta banda les planes d'Urgell amb la vall del riu Corb i la Segarra.

En l'actualitat el jaciment ha estat afectat per les tasques agrícoles que han retallat la seva part inferior i s'ha destruït un vint per cent de les restes.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies recollides: És un assentament ibèric que probablement estava fortificat, del qual s'han excavat diverses estructures constructives des dels anys vint. La primera intervenció fou realitzada pel Sr. Ramon Boleda el 1952, que es pot dir que fou el veritable descobridor del jaciment. Posteriorment J.Tous també va fer una intervenció el 1954 i en recollí una bona mostra de materials d'entre els quals destaquen els vernissos negres que han estat reestudiats per en Jordi Pérez i Conill.

El 1965 C. Solsona, en un article publicat a *Pyrenae*, identificà una forma 24-25 B de ceràmica campaniana A a la col·lecció del Sr. Ramon Boleda. En realitat aquesta copa, com ja va assenyalar Jordi Pérez, correspon a les produccions dels Tallers Occidentals i per tant la datació seria més antiga

A finals dels setanta P. Villalba, professor de l'Institut de Tàrraga duagué a terme diverses campanyes arqueològiques entre el 1978 i el 1983. Aquest investigador data l'existència del jaciment entre finals del segle III a.C. i principis del segle II a.C. amb elements anteriors que l'investigador no sabia com encaixar, com són els fragments de ceràmica de figures roges clarament anteriors a aquestes dates.

Però no és fins a finals de la dècada dels vuitanta que s'inicia una campanya dirigida per un arqueòleg, Jordi Perez i Conill que realitzà una revisió dels materials recollits fins aquell moment al Tossal de les Tenalles. Aquesta revisió porta a aquest investigador a una revisió de les dates proposades per a l'ocupació del poblat que se situen ara entre finals del segle V a.C. fins a mitjans del segle II a.C.

Les estructures excavades presenten diferents tècniques constructives:

- Grans llambordes col·locades de forma vertical formant dues fileres paral·leles i reomplertes per carreus més petits ben escairats
- Murs formats per l'arreglament de dues o més fileres de carreus sobre el qual s'aixeca el mur de tàpia.

Només es coneix una petita part del jaciment i s'ha pogut documentar l'existència d'un carrer empedrat amb lloses i cinc àmbits parcialment excavats. A tocar del cingle es constata l'existència d'un mur perimetral que inicialment s'havia suposat que tenia una funció defensiva i posteriorment s'ha identificat com un mur d'aterrossament.

Entre els materials destaquen ceràmica ibèrica, ceràmica feta a mà, fragments de ceràmica àtica de figures roges, ceràmica grisa ibèrica estampillada, ceràmica del tipus roig ilergeta i ceràmica campaniana A (forma 2685 b 1 de J.P. Morel).

Inventari i valoració dels materials dipositats a la col·lecció del Sr. Ramon Boleda

Ceràmica vernís negre Taller de Roses, Copa (núm. inv. 142) Lamb 24-25 B/f 2540	1 individu
Ceràmica Campaniana A, Copa (núm. inv. 142)	1 individu
Ceràmica grisa ibèrica, petit Kilyx (núm. inv. 141)	1 individu
Ceràmica comuna ibèrica oxidada, Urna (núm. inv. 144)	1 individu
Ceràmica comuna ibèrica oxidada, Tenalla (núm. inv. 708)	1 individu
Ceràmica Ibèrica a mà, Olla (núm. inv. 140)	1 individu
Ceràmica Ibèrica a mà, Olleta (núm. inv. 130) dec. ziga-zaga	1 individu
Pondus (núm. inv. 132)	4 individus

La interrupció de les campanyes d'excavació ha fet que el coneixement d'aquest important assentament ibèric hagi quedat incomplet.

Malgrat la manca de dades sobre l'extensió d'aquest poblat i les seves característiques, sembla que aquest podria haver estat un dels nuclis importants de poblament ibèric abans de l'arribada dels romans.

El director de les darreres campanyes d'excavació realitzades al Pla de les Tenalles, J. Pérez, ha precisat que aquest poblat estaria en funcionament des del segle V a C. fins a la primera meitat del segle II a.C., moment en que sembla que els àmbits excavats quedarien amortitzats.

Aquest abandonament s'ha de relacionar necessàriament amb l'arribada dels romans i la consegüent imposició de l'administració romana i de nous models d'ocupació del territori.

Fitxa de la base de dades

Pla de les Tenalles (Granyanella)

X: 350457,848/ Y: 4612864,739

Períodes:ibèric: -1; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: POB. Tipologia per èpoques: Preromana:POB

Tipologia per períodes: Ibèric:POB

Elements: MUR

Paterna

Núm. jaciment: 61

Terme Municipal: Granyanella

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41°39' 25'' N/ 1° 12' 18''E

Altitud: 415 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de la Segarra
SAULA 1992: 9-21
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques : Aquest jaciment es troba a la vall del riu Ondara, en el seu marge dret, en uns camps de conreu situats a la vessant sud de Fonolles a la intersecció entre el camí ral de Cervera a Tàrraga i el camí de Fonolles a Granyanella.

La vil·la romana de Paterna es trobava ben situada respecte als recursos aquífers. Tindria diferents punt de subministrament d'aigua potable; a més del riu Ondara, a uns 400 metres al sudoest es troba la Font dels Moros o de Sant Jaume que actualment ha desaparegut i a uns cent metres cap a l'est hi havia la Font de la Vila. Oriol Saula suggereix que les terres baixes, properes al riu, haguéssin estat potencialment regables en època romana, prova d'això seria la sèquia que rega els camps i horts de sota el camí vell de Tàrraga a Cervera.

Els marges del riu Ondara constitueixen una zona agrícola rica, amb una important sedimentació al·luvial. En cotes més elevades els sòls són argilosos, difícils de treballar però productius.

Pel que fa al jaciment, es troba orientat de cara al sud, en el vessant que s'estén des de Fonolles fins al marge dret del riu Ondara. El fet que aquest pendent es trobi abanecat en l'actualitat fa que el jaciment hagi quedat afectat. L'extensió estimada de la vil·la és d'1,5 ha i segons Oriol Saula es disposaria de forma allargada i esglaonada al llarg del vessant.

Descripció de les restes arqueològiques segons les dades existents: No s'observen restes constructives, però es té notícia oral d'un enllosat romà i de la troballa de murs que fóren arrassats en nivellar-se alguns dels camps on es trobava el jaciment. S'han trobat estucs de parets.

Es troben materials superficials abundants: fragments de terra sigil·lata africana, terra sigil·lata hispànica i ceràmica comuna romana. Es tenen notícies orals d'un

enllosat romà i de murs que foren arrassats en anivellar-se aquests camps. Aquestes notícies fan pensar en l'existència d'una *vil·la* a l'indret.

En el sector N-W es va detectar l'any 1991 les restes d'un possible abocador de la *vil·la*, aquest intervenció es va realitzar sota la direcció d'Oriol Saula que va realitzar dues cales que van permetre conèixer una petita part del mateix. Aquest abocador es trobava situat a tocar del riu Ondara, en una àrea marginal i apartada del nucli residencial; Oriol Saula a partir de les troballes superficials, arriba a la conclusió de que la part residencial de la *vil·la* s'assentaria a la falda superior de la muntanya, sota el nucli actual de Fonolleses i arribaria fins el primer camp de sota el camí de Tàrrega a Cervera.

Oriol Saula apunta la hipòtesi de que les restes excavades formarien part d'un sistema de rec, format per un possible canal de rec i una bassa.

Aquesta bassa fou amortitzada amb funcions d'abocador en un moment posterior i va ser farcit de cendres barrejades amb ceràmica, ossos de bestiar, rebuigs de fosa de metalls, restes de malacofauna i runa d'època romana.

Totes les dades indiquen que la deposició dels materials en la bassa es va fer en molt poc temps donada l'homogeneïtat dels materials. El conjunt de restes donen una cronologia de la fi del s.II d.C. i primera meitat del s.III d.C. per a aquest. En canvi les troballes superficials en tot l'espai que podria haver ocupat la *vil·la* ens dona una cronologia molt més àmplia que aniria del segle I d.C. fins el segle V d.C. amb la possibilitat d'una primitiva ocupació de l'indret en època republicana ja que han aparegut alguns fragments de ceràmica campaniana B i de ceràmica ibèrica pintada.

Ens ha semblat interessant reproduir els materials més significatius entre els recollits en la prospecció superficial per poder tenir una idea precisa del període en què va estar en funcionament aquesta *vil·la*

Inventari dels materials superficials recollits en la intervenció arqueològica l'any 1991

Camp de baix

Ceràmica campaniana B de Cales (<i>núm. inv. s/n</i>)	1 frag. informe
Terra sigil·lata itàlica (<i>núm. inv. s/n</i>)	1 vora
Terra sigil·lata itàlica (<i>núm. inv. s/n</i>)	1 vora
Terra sigil·lata sudgàl·lica (<i>núm. inv. s/n</i>)	3 frag. informes

Terra sigil·lata sudgàl·lica (<i>núm. inv. s/n</i>)	1 vora
Terra sigil·lata hispànica (<i>núm. inv. 43</i>) Dragendorf 37 A	1 vora
Terra sigil·lata hispànica (<i>núm. inv. s/n</i>)	15 frag. informes
Terra sigil·lata africana A (<i>núm. inv. 46, 47</i>) Bol, Hayes 9 A	2 vora
Terra sigil·lata africana A (<i>núm. inv. 47</i>) Bol	1 vora
Terra sigil·lata africana A (<i>núm. inv. 46</i>)	1 vora
Terra sigil·lata africana A (<i>núm. inv. 49</i>)	1 vora
Terra sigil·lata africana A (<i>núm. inv. 52, s/n</i>)	7 frag. informes
Terra sigil·lata africana D (<i>núm. inv. 48</i>)	1 fons
Terra sigil·lata africana D (<i>núm. inv. s/n</i>)	2 frag. informes
Terra sigil·lata gèl·lica tardana paleocristiana (<i>núm. inv. 24</i>)	1 frag. informe
Terra sigil·lata indeterminada (<i>núm. inv. s/n</i>)	2 frag. informes
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv.54, 28</i>) Ostia III f. 332	2 vores
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv. 12, 51</i>) Hayes 23 A	3 vores
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv.15, 17, 18</i>) Hayes 23 B	3 vores
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv.14</i>) Lamboglia 9 A	1 vora
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv.13, 52</i>) Ostia III. F. 267	2 vores
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv.18</i>) Ostia I f. 18	2 vores
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv.55</i>) Ostia I f. 20	1 vora
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv.32</i>) Olla	1 vora
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv.26</i>) Olla	1 vora
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv.52</i>)	1 vora
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv.52</i>) Olles	20 frag. informes

Camp de dalt

Terra sigil·lata sudgàl·lica (<i>núm. inv.s/n</i>) Plat	1 frag. informe
Terra sigil·lata africana A (<i>núm. inv.s/n</i>)	1 frag. informe
Terra sigil·lata africana C (<i>núm. inv.1</i>) Plat decorat a rodeta	1 frag. informe
Terra sigil·lata africana D (<i>núm. inv.101</i>) Hayes 58 B	1 vora
Terra sigil·lata africana D (<i>núm. inv.3</i>) llàntia amb crismó	1 frag. informe
Terra sigil·lata africana D (<i>núm. inv.4</i>) Atlante XXXVI, 1-2	1 vora
Terra sigil·lata africana D (<i>núm. inv.s/n</i>)	1 fons
Ceràmica comuna romana oxidada (<i>núm. inv.s/n</i>)	1 vora

Ceràmica comuna romana d'engalba vermella (<i>núm. inv.s/n</i>)	1 vora
Àmfora Ibèrica (<i>núm. inv. s/n</i>)	1 vora
Àmfora Africana (<i>núm. inv.s/n</i>)	1 frag. informe

A continuació detallem els materials recollits en la prospecció realitzada l'any 2000 per contenir alguns materials d'interès

Terra sigil·lata hispànica	1 frag. informe
Terra sigil·lata africana A	1 frag. informe
Terra sigil·lata gàl·lica tardana paleocristiana oxidada, Rigoir 24 b	1 vora
Ceràmica comuna romana oxidada	1 frag. informe
<i>Tegula</i>	1 vora

Com podem veure pels materials recollits en la prospecció superficial realitzada pel director de la intervenció de l'any 1991, la forquilla cronològica és més àmplia que el conjunt tancat de la bassa reaprofitada com a abocador. La presència de terra sigil·lata africana D ens situa a les darreries del segle III i inicis del segle IV. Tenim una llàntia realitzada en terra sigil·lata africana D amb el motiu decoratiu del crismó cristià que es pot datar entre el 410 i el 470 d.C. També tenim una vora de Hayes 58 B que té una cronologia que va del 290 al 375 d.C. La darrera forma de terra sigil·lata D és un plat de la forma Atlante XXXVI, 1-2 amb una cronologia que se situa entre el 350 i el 400 d.C.

La presència de terra sigil·lata gàl·lica tardana amb un fragment informe i una vora de la forma Rigoir 24 b que es data entre el 400 i el 500 d.C. ens indica clarament que aquest establiment va continuar ocupat al llarg del segle V d.C.

D'altra banda la ceràmica africana de cuina que tenim, també ens dona cronologies que depassen àmpliament les proposades per l'abocador. La forma Ostia III f. 20 es data entre el 300 i el 350 d.C. La tapadora de la forma Ostia III f. 267 es data entre el 100 i el 400 d.C. La forma Hayes 23 B es data entre el 100 i el 425 d.C.

Tot i això, també tenim formes que queden dintre de la cronologia de l'abocador, com la Hayes 23 A que va del 70 al 150 d.C., la forma Ostia I f. 18 que es data entre el 70 i el 250 d.C. o la forma Lamboglia 9a datada entre el 160 i el 220 d.C.

Així doncs, com a conclusió podem afirmar que ens trobem al davant d'una vil·la de dimensions considerables, amb una part residencial que es trobaria sota l'actual nucli

de Fonolleres i una part rústica que s'estén pels camps situats entre Fonolleres i el riu Ondara. Aquesta vil·la podria haver tingut algun precedent en època republicana, tot i que de no gaire entitat, i s'hauria bastit com a *vil·la* en el segle I d.C. Per les dades que tenim dels materials superficials, sembla clar que va estar en funcionament fins a finals del segle V d.C.

Fitxa de la base de dades

Paterna (Granyanella)

X: 350536,88/ Y: 4613325,966

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: -1; flavi: -1; s.II dC: -1; s.III dC: -1; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques: Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Juli-Claudi:ERU Flavi:ERU s. II d.C:ERU s. III d.C:ERU Baiximperial:ERU

Elements: ABO DIP

Necròpolis del Pedregal

Núm. jaciment: 62

Terme municipal: Tàrrega

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 39' 02" N/ 1° 09' 35" E

Altitud: 410 m

Bibliografia: BOLEDA 1976: 29
TOUS SANABRIA 1976
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993
SAULA 1994: 15-16

Característiques morfològiques: El jaciment es troba situat en la riba dreta del riu Ondara, sobre una terrassa superior al·luvial. Als peus d'aquesta terrassa passa la carretera local que va al Talladell, que forma part del camí vell de Tàrrega a Cervera.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies recollides: En el marge dret d'una terrassa es van localitzar unes tombes d'inhumació, formades per lloses de pedra calcària, de tamany irregular, que estan col·locades en forma de cista i amb una orientació est-oest. L'any 1986 encara s'observaven algunes tombes intactes. En general, no presentaven aixovar de cap mena.

El Sr. Tous comunicà l'existència d'un forn i d'un aqüeducte d'aparença romana; aquests dos elements s'ha demostrat posteriorment que són de factura moderna.

A la zona s'han recollit en superfície gran quantitat de materials: ceràmica ibèrica, terra sigil·lata hispànica (Drag. 37), terra sigil·lata africana A, ceràmica de cuina africana, ceràmica tardorromana i fragments d'àmfores. També es van recollir fragments de molí circular amb orifici central fet de pedra volcànica, fragments de vidre i *tegulae*.

Inventari i valoració dels materials dipositats al Museu de Tàrrega

Terra sigil·lata hispànica (<i>núm. inv. 750, 767</i>)	2 frag. informes
Terra sigil·lata africana A (<i>núm. inv. s/n</i>) Bol, Hayes 14 a	1 vora
Terra sigil·lata africana A (<i>núm. inv. 768</i>) Bol, Hayes 9 a	1 vora
Terra sigil·lata africana A (<i>núm. inv. s/n</i>) Bol	1 frag. informe
Ceràmica comuna itàlica oxidada (<i>núm. inv. 958</i>)	1 frag. informe
Ceràmica comuna romana d'engalba vermella (<i>núm. inv. 959</i>) gerra	1 frag. informe

Cerància comuna romana oxidada (<i>núm. inv. 765</i>)	1 fons
Cerància comuna romana oxidada (<i>núm. inv. 766</i>)	4 frag. informes
Àmfora Africana (<i>núm. inv. 770</i>)	1 pivot
Dòlia (<i>núm. inv. 772</i>)	2 vores
Tégula (<i>núm. inv. s/n</i>)	3 fragments

Materials recollits en la prospecció realitzada l'any 2000

Cerància campaniana B	1 frag. informe
Terra Sigil·lata Hispànica, decoració de motius animals	1 frag. informe
Terra Sigil·lata Hispànica	2 fons 1 frag. informe
Terra Sigil·lata Africana A, Hayes 17	1 vora
Terra Sigil·lata Africana A	3 frag. informes
Cerància Comuna Itàlica de Cuina	1 frag. informe
Cerància comuna romana oxidada	1 fons, 4 nanses, 13 frag. informes
Cerància comuna romana oxidada, ampolla	1 vora
Cerància comuna romana oxidada, gerres	2 vores
Cerància comuna romana oxidada, bol	1 vora
Àmfora Itàlica	1 frag. informe
Signinum	1 frag. informe

Materials de la col·lecció del Sr. Ramon Boleda

Terra Sigil·lata Sudgàl·lica, decoració vegetal i cercles (<i>núm. inv.654</i>)	1 frag. inf
Terra Sigil·lata Africana D (<i>núm. inv.630</i>) Hayes 61 B	1 vora
Destral lítica (<i>núm. inv.631</i>)	1 individu

La presència d'un fragment informe de ceràmica campaniana B pot indicar algun tipus d'ocupació prèvia a l'establiment imperial. Tot i això, el fet que sigui l'únic element que podem situar en època republicana ens fa pensar que en època republicana l'ocupació no tindria massa entitat.

La troballa de Terra Sigil·lata Hispànica i Terra Sigil·lata africana A ens situa en un horitzó cronològic inicial de segona meitat del segle I d.C. les formes en Terra sigil·lata Africana A presents entre els materials ens donen una cronologia que va del

100 al 175 d.C. La forma Hayes 9a se situa entre el 100 i el 160 d.C. i la forma Hayes 14a té una cronologia que va del 125 al 175 d.C. La forma Hayes 17 té una cronologia similar que se situa entre el 150 i el 250 d.C.

En la col·lecció del Sr. Boleda trobem un plat de Terra Sigil·lata Africana D de la forma Hayes 61 B que se li dona una cronologia orientativa entre el 380 i el 475 d.C.

Per aquest jaciment, podríem donar una cronologia general que aniria del segle I d.C. fins a la fi del segle V d.C. La troballa de fragments d'un molí circular fa pensar que en aquest indret no només hi hauria una zona de necròpolis, sino que probablement podem suposar l'existència d'un establiment rural relacionat amb aquesta àrea d'enterraments.

Fitxa de la base de dades

Necròpolis del Pedregal (Tàrrega)

X: 346751,465/ Y: 4612696,12

Època:

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: -1; s.II dC: -1; s.III dC: -1; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: NEC. Tipologia per èpoques: Romana:CER Romana:NEC

Tipologia per períodes: Flavi:NEC s. II d.C:NEC s. III d.C:NEC

Baiximperial:NEC Republicà:CER

Pla d'en Perelló/El Curcó

Núm. jaciment: 63

Terme municipal: Tàrrega

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 38' 55" N/ 1° 08' 45" E

Altitud: 380 m

Bibliografia: PITA, 1962: 334
BOLEDA 1976, 30
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat en una petita elevació que es troba a l'est de Tàrrega; és un tossal de grans proporcions amb pendents poc pronunciades, actualment queda al costat del casc urbà. Fins a principis dels anys vuitanta estava ocupat per erms, eres i corrals.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies existents: No s'aprecien restes de construccions degut a que a la zona s'han fet construccions modernes i abancalaments.

Al Pla d'en Perelló s'hi han fet troballes des de l'any 1935 en que s'esmenta la troballa de ceràmica ibèrica.

En construir els fonaments dels magatzems de cereals de l'empresa Pinós, en la cantonada del carrer del Carme es van trobar 18 sitges i segons el Sr. Tous n'hi havia algunes més que seguien per sota de la carretera nacional.

Molt a prop d'aquest indret, al peu del turó es van trobar les restes d'un forn ceràmic d'època moderna i pels voltants es va trobar ceràmica ibèrica i romana barrejada amb materials medievals i moderns

Inventari i valoració dels materials ceràmics dipositats al Museu Comarcal de Tàrrega

Ceràmica campaniana indeterminada (num.inv.571)	1 peu
Ceràmica campaniana B, producció Cales (num. inv. 572)	1 peu
Ceràmica campaniana B, producció Cales (núm. inv. 573, 575)	6 frag. informes
Ceràmica ibèrica pintada amb motius geomètrics	5 frag. informes
Ceràmica ibèrica oxidada "coll de cigne"	5 vores
Ceràmica de cuina africana, forma <i>Ostia . 261 fig I</i> (num. inv. 468)	1 vora
Àmfora ibèrica (num. inv. 563)	3 vores

Àmfora Ibèrica (núm.inv. 602)	16 frag. informes
Àmfora Itàlica (núm. inv. 611)	1 nansa
Àmfora Itàlica, pasta DB (núm. inv.611, 613, 614)	2 pivots, 5 nanses 7 frag. informes
Ampolla de vidre (núm. inv. 609)	1 vora i base

Entre els materials recollits, que apareixen esmentats per diversos autors i no hem pogut localitzar, destaquen: fragments de sílex, fragments de ceràmica a mà, ceràmica ibèrica pintada (amb decoració geomètrica), fragments informes de ceràmica de vernís negre, campaniana A i B (Iamb.2), terra sigil·lata hispànica i àmfora. A la part més baixa del turonet es recullen la mateixa mena de materials.

Els fragments de ceràmica campaniana A i campaniana B ens donen una cronologia inicial que podríem situar en un moment imprecís del segle II a.C. La presència de ceràmica de cuina africana en concret d'una tapadora *Ostia I fig. 261* ens dona una cronologia entre el 150 i el 400 d.C.

L'estiu de l'any 1995 es va realitzar una intervenció arqueològica, que resta encara inèdita, en que es van posar al descobert estructures corresponents a sitges. Aquestes sitges foren escapçades abans de que es pogués intervenir arqueològicament i només es van recollir materials ossis.

Les dades proporcionades pel material ceràmic permeten suposar l'existència d'un establiment rural que tindria el seu origen en època republicana i perduraria durant tot el període alt-imperial com a mínim. La manca d'altres materials ceràmics romans d'època imperial no permeten una datació més precisa.

Fitxa de la base de dades

Pla d'en Perelló/Curcó, el (Tàrrega)

X: 345588,853/ Y: 4612443,33

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: -1; s.III dC: -1; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: SIT. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: República:CER s. II d.C:SIT s. III d.C:SIT

Baiximperial:SIT

Carrer Comabruna/21

Núm. jaciment: 64

Terme municipal: Tàrrrega

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 38' 54" N/ 1° 08' 37" E

Altitud: 370 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Jaciment aparegut sota l'immoble del número 21 del carrer Comabruna de Tàrrrega . El terreny natural fa una lleugera pendent

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies existents: Segons referències del Sr. Tous de Tàrrrega, en fer-se els fonaments de la casa, es va documentar una estratigrafia que anava seguint la pendent natural del lloc i anava des d'època moderna, època musulmana fins arribar a època baiximperial.

Els materials recollits en l'estrat datat en època baiximperial van ser: *tegulae*, *dolia*, restes d'*opus spicatum* i restes de terra cuita. També es van recollir un capitell, una columneta octogonal i una pilastra prismàtica, segons el Sr. Tous aquests elements arquitectònics eren d'època medieval mentre que els materials romans eren tardans. No es van recollir restes ceràmiques.

Podriem pensar en un establiment d'època baiximperial, i fins i tot, d'època més tardana.

Fitxa de la base de dades

Carrer Comabruna (Tàrrrega)

X: 345404,447/ Y: 4612478,156

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): -1

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Baix imperi (?):ERU

La Canaleta

Núm. jaciment: 65

Terme municipal: Tàrrega

Comarca: Urgell

Coordemades geogràfiques: 41° 39' 58" N/ 1° 07' 50" E

Altitud: 370 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1933

Situació i característiques morfològiques: El jaciment es troba a la dreta del camí que va de Tàrrega a Mas Colom, en una suau elevació conreada de cereals. No s'aprecien restes d'estructures.

Inventari i valoració dels materials dipositats al Museu de Tàrrega

Ceràmica vernís negre campaniana A (<i>núm. inv. 662</i>) tardana?	1 frag. informe
Ceràmica vernís negre campaniana A (<i>núm. inv. 662</i>) Lamb. 27a	1 vora
Ceràmica vernís negre campaniana B "Cales" (<i>núm. inv.623</i>) Lamb. 2	1 vora
Ceràmica grisa ibèrica (<i>núm. inv. 618 i 659</i>)	1vora 15 frag. inf
Ceràmica ibèrica oxidada d'engalba vermella (<i>núm. inv. 627</i>)	1 vora
Ceràmica ibèrica oxidada (<i>núm. inv. 626 i 645</i>)	1 vora i 7 frag. infor
Ceràmica ibèrica oxidada (<i>núm. inv. 661</i>) Bol	1 vora
Àmfora Ibèrica (<i>núm. inv.625, 634</i>)	5 vores
Àmfora Itàlica (<i>núm. inv. 635, 636</i>) Dressel 1 A	2 vores
Àmfora Itàlica (<i>núm. inv. 636</i>) Dressel 1 A, pasta tipus DB	1 vora
Àmfora Itàlica (<i>núm. inv. 635, 636</i>) Dressel 1 B	2 vores
Àmfora Itàlica (<i>núm. inv.639, 637, 640</i>)	11 nanses
Àmfora Itàlica (<i>núm. inv. 649</i>) Pasta DB	2 frag. informes
Àmfora púnica indeterminada (<i>núm. inv. 619</i>)	1 frag. informe
Dòlia (<i>núm. inv. 628</i>)	1 vora
Ampolla de vidre (<i>núm. inv. 624</i>)	1 vora
Vidre (<i>núm. inv. 624</i>)	1 nansa i 3 frag. inf.
Malacologia (<i>núm. inv. 620</i>)	2 frag. informes

Materials recollits en les prospeccions realitzades l'any 2000

Àmfora sudhispànica	2 frag. informes
Ceràmica romana reduïda	1 frag. informe

Els materials inventariats ens fan pensar en un jaciment que s'emmarca clarament en època republicana. En primer lloc tenim un fragment de vora de ceràmica campaniana A de la forma Lamboglia 27a amb una datació àmplia, que a la Península Ibèrica s'esten des de la seva arribada des de finals del segle III a.C. o principis del segle II a.C., fins al 50 a.C. també comptem amb un altre fragment de ceràmica campaniana A tardana que podria datar-se a l'entorn de finals del segle II-I a.C i que ajuda a situar la Lamboglia 27 en dates més properes a mitjans del segle II a.C.

La següent producció que trobem representada és la ceràmica de vernís negre tipus B produïda segurament a Cales amb una forma Lamboglia 2 que ens dona una cronologia entre el 125 i el 25 a.C.

El material amfòric quadra perfectament amb aquestes cronologies que ens dona la ceràmica de taula; les importacions itàliques les trobem representades amb les formes Dressel 1 A i Dressel 1 B. La primera té una cronologia que va del 130 al 50 a.C. mentre que la segona comença una mica més tard al voltant del 100 i perdura fins el canvi d'Era. Altres productes amfòrics d'importació corresponen a una fragment d'àmfora púnica i un fragment d'àmfora sudhispànica.

També trobem àmfora ibèrica de vora plana amb el llavi que sobresurt molt poc, característica pròpia de les produccions més tardanes.

Altres materials que confirmen aquestes datacions és la ceràmica comuna que apareix que majoritàriament correspon a ceràmica ibèrica o de tradició ibèrica amb pastes de coccio oxidant i reduïda.

Tots aquests elements ens fan pensar en un establiment rural que podria tenir els seus inicis a principis del segle II a.C. i finalitzaria al voltant del canvi d'Era. La presència de vidre bufat ens fa considerar la possibilitat de que aquest assentament continués ocupat en època imperial ja que aquestes produccions no es difonen fins ben entrat el segle I d.C. però la manca d'altres restes no ajuden a valorar aquests materials.

Fitxa de la base de dades
Canaleta, La (Tàrrrega)

X: 344359,99/ Y: 4614475,569

Època:

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: -1; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Republicà:CER Augustià:CER

Tossal del Mor

Núm. jaciment: 66

Terme municipal: Tàrrega

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 39' 20" N/ 1° 07' 28" E

Altitud: 397 m

Bibliografia: SAULA, 1985
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993
PRINCIPAL 1995

Característiques morfològiques: Situat en un tossal dintre de la partida del Mor, a uns dos quilòmetres aproximadament al nordoest de Tàrrega. Aquest tossal, tot i que no és gaire elevat, és el punt més alt de la zona amb 25 m aproximadament. Des del Tossal es domina tota la Plana d'Urgell al sud i els encontorns. Actualment tot el tossal es troba abancalat per feixes de conreu. En aquest indret s'aixecava en època medieval el Castell del Mor i un petit nucli del qual encara s'observen restes.

L'abastiment d'aigua està garantit pel riu Ondara que, tot i que queda una mica allunyat de l'enclavament, és l'únic curs d'aigua de la contrada.

Descripció dels materials arqueològics segons les notícies recollides: En aquest jaciment s'han realitzat diverses intervencions des de principis de segle; ja l'any 1915 Colomines va realitzar un seguit de cates mogut per l'interès que li desvetllà l'abundància de materials ceràmics que aflorava en superfícies. Els resultats no foren gaire del seu gust i no l'animaren a continuar, ja que segons l'article que va publicar a l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, només va localitzar estructures medievals i modernes. Tot i això els materials recuperats foren força abundants amb un ventall que anava des del Bronze fins època romana.

En el cim i en la vessant sud s'aprecien restes de filades de pedra; es tracta de restes de parets que en alguns punts arriben fins a un metre d'alçada conservat, fetes de pedres sense escairar i ajuntades amb la tècnica de la pedra seca. En l'estat actual de la recerca no es pot discernir si es tracta d'estructures corresponents al castell medieval o podrien ser més antigues.

Inventari i valoració dels materials dipositats al Museu de Tàrrega

Ceràmica àtica de figures roges, figura vestida (núm. inv.212)	1 frag. informe
Ceràmica àtica de figures roges (núm. inv. 875)	1 frag. informe
Ceràmica àtica de vernís negre (núm. inv.213) Morel 825-842	1 vora i 3 frag. inf.
Tallers occidentals indeterminats. (núm. inv. 883), plat peix	1 fons
Tallers occidentals indeterminats. (núm. inv. 216) Lamb. 28 a 1	1 vora
Tallers occidentals indeterminats.(núm. inv. 225)	1 frag. informe
Tallers occidentals indeterminats. (núm. inv. 880)	1 fons
Ceràmica campaniana A (núm. inv. 236) M. 2541 a 1	1 vora
Ceràmica campaniana A (núm. inv. 75) Lamb. 27	1 vora
Ceràmica campaniana A (núm. inv. 229) Morel. 2537 a 1	1 vora
Ceràmica campaniana A (núm. inv. 302) Morel 1312	1 vora
Ceràmica campaniana A (núm. inv. 57, 59)	2 vores
Ceràmica campaniana A (núm. inv. 74)	1 vora
Ceràmica campaniana A (núm. inv. 894)	1 fons
Ceràmica campaniana A (núm. inv. 76)	1 vora i 3 frag. inf.
Ceràmica campaniana A (núm. inv. 215) decoració a rodeta	3 frag. informes
Ceràmica campaniana A (núm. inv. 229)	1 vora
Ceràmica campaniana A (núm. inv. 890) plat	1 frag. informe
Ceràmica campaniana A (núm. inv. 66,67)	1 vora i 10 frag. inf.
Ceràmica campaniana A (núm. inv. 218)	32 frag. informes
Ceràmica campaniana A (núm. inv. 227) Lamb. 27 b tardana	1 vora
Ceràmica campaniana A (núm. inv. 58,61, 62, 64) tardana	4 vores
Ceràmica campaniana A (núm. inv. 60) tardana	1 fons
Ceràmica campaniana A (núm. inv. 884) tardana	1 frag. informe
Ceràmica campaniana C (núm. inv. 1218) Lamb. 20	1 vora
Ceràmica campaniana B "Cales" (núm. inv. 73, 75) Lamb. 1	2 vores
Ceràmica campaniana B "Cales" (núm. inv. 72) Lamb. 8 b	1 vora
Ceràmica campaniana B "Cales" (núm. inv. 219) Lamb. 51	1 vora
Ceràmica campaniana B "Cales" (núm. inv. 72)	1 vora
Ceràmica campaniana B "Cales" (núm. inv. 220)	5 frag. informes
Ceràmica campaniana B "Cales" (núm. inv. 219)	13 frag. informes
Ceràmica campaniana B "Cales" (núm. inv. 78)	8 frag. informes
Vernís negre tipus B indeterminat (núm. inv.216) M. 2864 a	1 vora

Vernís negre tipus B indeterminat (<i>núm. inv.71</i>) Lamb. 5	1 vora
Terra sigil·lata itàlica (<i>núm. inv. 238</i>)	1 fons
Terra sigil·lata itàlica (<i>núm. inv. 239</i>)	1 fons
Terra sigil·la sudgàl·lica (<i>núm. inv.240</i>)	1 fons
Terra sigil·lata hispànica (<i>núm. inv. 237</i>) decoració de cercles	1 frag. informe
Terra sigil·lata hispànica (<i>núm. inv. 237</i>)	4 frag. informes
Ceràmica ibèrica pintada (<i>núm. inv. 25, 27</i>) Kalathos	3 vores
Ceràmica ibèrica pintada, Kalathos	1 vora
Ceràmica ibèrica pintada (<i>núm. inv. 14</i>) gerres	2 vores i 53 informes
Ceràmica ibèrica pintada (<i>núm. inv. 26</i>) decoració ondes	1 vora
Ceràmica ibèrica pintada (<i>núm. inv. 208</i>)	57 frag. informes
Ceràmica ibèrica pintada (<i>núm. inv. 207, 1211</i>)	30 frag. informes
Ceràmica ibèrica pintada (<i>núm. inv. 849</i>)espirals, motius vegetals	3 frag. informes
Ceràmica ibèrica pintada (<i>núm. inv. 1210</i>) franges	8 frag. informes
Ceràmica ibèrica pintada (<i>núm. inv. 206</i>) dec. de cercles	20 frag. informes
Ceràmica ibèrica oxidada (<i>núm. inv. 182</i>) gerretes	5 vores
Ceràmica ibèrica oxidada (<i>núm. inv. 1201</i>) gerres	4 vores
Ceràmica ibèrica oxidada (<i>núm. inv. s/n</i>)	5 vores
Ceràmica ibèrica oxidada (<i>núm. inv. s/n</i>) Coll de cigne	6 vores
Ceràmica ibèrica oxidada (<i>núm. inv. 29</i>) Coll de cigne	7 vores
Ceràmica ibèrica oxidada (<i>núm. inv. 52</i>)	25 frag. informes
Ceràmica ibèrica oxidada d'engalba vermella (<i>núm. inv.54</i>)	5 vores i 9 frag. inf
Ceràmica ibèrica a mà (<i>núm. inv. s/n</i>)	250 frag. informes
Ceràmica ibèrica a mà (<i>núm. inv. 208</i>)	100 frag. informes
Ceràmica itàlica de cuina (<i>núm. inv. s/n</i>), cassola	1 fons
Ceràmica itàlica de cuina (<i>núm. inv. 404</i>) morter	1 vora
Ceràmica itàlica de cuina (<i>núm. inv. 242</i>) tapadora, com. it. 7 b	1 vora
Ceràmica itàlica de parets fines (<i>núm. inv. 183</i>) got, Mayet 31	1 vora
Ceràmica comuna itàlica (<i>núm. inv.s/n</i>) unguentari	4 frag. informes
Ceràmica romana grollera oxidada (<i>núm. inv. 234</i>)	2 frag. informes
Ceràmica romana d'engalba vermella (<i>núm. inv. 198</i>)	8 vores i 3 nanses
Ceràmica comuna africana de cuina (<i>núm. inv. 308</i>) Atlante CV 1	1 vora
Àmfora Ibèrica (<i>núm. inv. 30, 192, 193</i>)	14 vores i 2 nanses

Àmfora púnico-ebussitana (<i>núm. inv.56</i>)	1 frag. informe
Àmfora púnico-ebussitana (<i>núm. inv. 271</i>)	1 vora i 6 frag. inf.
Àmfora grecoitàlica (<i>núm. inv. 271, 272</i>)	2 vores
Àmfora Itàlica (<i>núm. inv.276</i>) Dressel 1 A	1 vora
Àmfora itàlica (<i>núm. inv. 273</i>) Dressel 1 B	1 vora
Àmfora itàlica (<i>núm. inv. 258, 260, 261, 263</i>)	7 nanses
Àmfora africana (<i>núm inv.274</i>)	1 vora
Àmfora africana (<i>núm. inv. 275</i>)	1 vora
Àmfora sudhispànica (<i>núm. inv. 277</i>)	1 frag. informe
Pondus (<i>núm. inv. s/n</i>)	4 individus
Opus tessellatum, tessel·les marbre blanc i negre (<i>núm inv.295</i>)	div. fragments

Inventari dels materials recollits en les prospeccions realitzades l'any 2000

Ceràmica ibèrica grollera de cuina	1 vora i 3 informes
Ceràmica ibèrica grollera de cuina, Olla	1 vora
Ceràmica ibèrica oxidada d'engalba blanca	4 frag. informes
Ceràmica ibèrica oxidada pintada, franja vermella	1 frag. informe
Ceràmica ibèrica oxidada	7 frag. informes
Ceràmica comuna ibèrica oxidada, Gran recipient	1 frag. informe
Ceràmica comuna ibèrica oxidada, pasta sandwich	7 frag. informes
Ceràmica comuna ibèrica oxidada	3 nanses i 18 inf.
Ceràmica comuna itàlica de parets fines	1 fragment informe
Ceràmica comuna romana oxidada, Morter	1 vora
Ceràmica comuna romana oxidada, Bol	1 vora
Àmfora ibèrica	4 frag. informes
Àmfora itàlica, pasta DB	2 frag. informes
Àmfora indeterminada	5 frag. informes

A més d'aquests materials tenim alguns fragments que fóren dipositats en 1915 al Museu Arqueològic de Barcelona i que van ser recollits per Glòria Trias de Arribas en el seu Inventari de les ceràmiques gregues de la Península Ibèrica. Els materials inventariats són aquests:

1 Fragment de KRATERA de columnes. Dimensió màxima, 61 mm.

Es tracta de la part del llavi de la boca que es projecta sobre el parell de nanses, consistents en columnes cilíndriques. Aquesta part del llavi, plana, està decorada amb una palmeta, de vernís negre. La base de la palmeta cap a l'exterior. L'autora li dona una cronologia de finals del segle V a.C.

Museu Arqueològic de Barcelona, sense número. Làmina CXLI, 4

2 Fragment de tapadora de LEKANIS. Dimensió màxima 53 mm.

Pertany probablement al mateix vas que el fragment següent. Vernís negre interior, molt picat. Vernís negre exterior una mica picat també. De la decoració figurada només queda una part d'una dona que es dirigeix cap a la dreta, però amb el cap girat cap a l'esquerra. El peplos està decorat en el cos superior i queda penjant sobre la faldilla a manera de kolpos. Orla adornada amb cercles. Estil propi del segon quart del segle IV.

Museu Municipal de Tàrraga (Lleida).

3. fragment de tapadora de LEKANIS o PYXIS. Dimensió màxima 45 mm

Interior: vernís negre molt esquarterat

Exterior: Part de la decoració figurada, de la que només es conserva en el centre, un pilar i a cada costat plecs de vestits pertanyents a dos personatges

Finals del segle V o principis del IV

Museu Arqueològic de Barcelona, sense número.

4. Fragment de vora d'un SKYPHOS. Dimensió màxima, 37 mm.

Interior: Llavi marcat amb una fina línia inciasa. Vernís negre

Exterior: Vernís negre, excepte el objecte, exempt, que fou segurament una de les típiques benes que pengen en les escenes de palestra, molt freqüents en aquest tipus de gots

Segle IV a.C.

Museu Arqueològic de Barcelona, sense número.

(Aquest inventari ha estat copiat literalment del treball de TRIAS de ARRIBAS, Gloria, 1968)

A aquests materials hem d'afegir dos fragments de ceràmica àtica de figures roges i una vora de ceràmica àtica de vernís negre de la forma 825-842 que té una cronologia que se situa entre el 425 i el 300 a.C.

Les següents produccions corresponen a produccions del Taller de les Petites Estampilles i dels tallers occidentals. La terrissa que es pot atribuir al segle III a.C. és la més nombrosa apareguda al jaciment. Ha estat objecte d'un acurat estudi per part d'en Jordi Principal, del que hem extret les següents informacions. Del Taller de les Petites

Estampilles comptem amb un únic fragment de fons que correspon a una Lamboglia 27 ab.

El Taller de Roses es troba millor representat amb formes obertes com un plat de la forma Lamboglia 23 (Morel F 1121), dues vores de copa de la forma Lamboglia 26 (Morel F 2812), aquesta forma també podria estar representada per cinc fons. La següent forma que trobem és una Lamboglia 28 ab (Morel F 2640). Aquesta forma també es troba representada al Molí d'Espígol i al Tossal de les Tenalles.

Els bols es troben representats per una forma Lamboglia 25/25 B i una base de la forma Lamboglia 27 ab

El Taller de les tres palmetes radials sobre estries es troba present amb una copa de la forma Lamboglia 26 (Morel F 2762).

El Taller de Nikia-Iwn.c només és present amb una peça corresponen a un fragment de fons de la forma Lamboglia 26.

A aquestes produccions s'afegiran a partir de finals del segle III a.C. les produccions en campaniana A amb nombrosos fragments com una forma Morel 2541 a 1 amb una cronologia entre el 300 i el 250 a.C., una vora de Morel 2537 a 1 datada entre el 275 i el 225 a.C.; un plat de la forma Lamboglia 36 (Morel F.1312); la forma Lamboglia 26 (F. 2812) que es troba representada per tres vores, una forma Lamboglia 33 b (Morel F.2970) i un bol de la forma Lamboglia 27 amb una cronologia entre el 300 i el 50 a.C.

També tenim produccions en ceràmica campaniana A tardana amb una forma Lamboglia 27 B que ens proporciona una cronologia entre el 225 i el 50 a.C.

Les següents produccions que trobem representades són les produccions de ceràmica de vernís negre campaniana B de Cales amb nombrosos fragments.

Les produccions que trobem en el fons del Museu es remunten a la segona meitat del segle II a.C. fins el canvi d'Era. Tenim dues vores de la forma Lamboglia 1, que es daten entre el 150 i el 25 a.C. Una altre forma cal destacar és una vora de Lamboglia 8 b, forma que comença cap el 150 a.C. i es deixa de produir vers el 50 a.C. La darrera forma de les produccions de Cales és una Lamboglia 51 que es data entre el 150 i el 25 a.C.

Altres produccions de campaniana B però de tipus indeterminat són la forma Morel 2864 a 1 entre el 100 i l'1 a.C. i una forma Lamboglia 5 que ens dona una cronologia entre el 150 i el 25 a.C.

Aquestes produccions de vaixel·la fina estan acompanyades per materials locals com ceràmica ibèrica comuna oxidada, ceràmica ibèrica pintada amb formes com el Kalathos o els recipients amb la vora de Coll de Cigne.

També trobem produccions de ceràmica de cuina procedents d'Itàlia: tenim una tapadora de la forma com.it. 7 b amb una cronologia entre el 200 i el 50 a.C., juntament amb ceràmica itàlica de parets fines que correspon a un vaset de la forma Mayet 31 amb decoració d'espines i amb una cronologia entre el 50 i 11 a.C. i ceràmica comuna itàlica corresponent a un unguentari.

Pel que fa al material amfòric, trobem importacions d'àmfores vinàries itàliques amb produccions d'àmfora grecoitàlica amb una vora de Grecoitàlica bd2 datable entre el 300 i el 150 a.C.

Les formes Dressel 1 A, del 130 al 50 a.C. i la Dressel 1B del 100 a l'1 a.C. són les produccions itàliques que comencen arribar a partir de mitjans del segle II a.C.

Altres materials amfòrics interessants són les produccions punico-ebussitanes i ibèriques.

Tots aquests materials ens proporcionen una seqüència d'hàbitat gairebé ininterrompuda des del Bronze Final II fins el canvi d'Era.

Els materials que ens donen indicis sobre l'ocupació del Tossal en època imperial són més escasos en comparació amb els períodes anteriors, encara que trobem fragments de terra sigil·lata itàlica, sudgàl·lica i hispànica.

La ceràmica de cuina africana es troba representada amb una tapadora de la forma Atlante CV I que ens proporciona una cronologia entre el 360 i el 550 d.C. Aquest material ens aporta l'evidència més clara d'ocupació al llarg del període imperial fins ben entrat el segle VI d.C.

Tot i això, la disminució significativa de materials ceràmics i l'absència entre els recollits en les diverses prospeccions de terra sigil·lata africana ens fa pensar que l'ocupació en època imperial no devia tenir tanta entitat com la dels períodes anteriors.

A tall de conclusió, podem llençar la hipòtesis que en el període ibèric i republicà podria haver existit un assentament agrupat, segurament dependent de Tornabous i d'una categoria i entitat menor. Potser seria comparable al poblat d'Estinclells que des de l'any 2003 està sent objecte d'intervencions arqueològiques.

Resulta difícil definir el tipus d'ocupació en aquest tossal a partir d'època imperial, si fou estable o si es freqüentava de manera puntual.

Aquest tossal seguí ocupat al llarg de tot el període medieval, i en aquesta elevació se situa el Castell del Mor documentat a partir del 1079, sense que puguem determinar si l'ocupació fou continuada entre el segle V i la construcció del castell del Mor i de l'hàbitat que es disposarà a tocar del mateix.

Fitxa de la base de dades

Tossal del Mor (Tàrrrega)

X: 343825,679/ Y: 4613314,616

Períodes:ibèric: -1; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: -1; juli-claudi: -1; flavi: -1; s.II dC: -1; s.III dC: -1; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: POB. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Ibèric:POB Republicà:POB Augustià:ERU Juli-
Claudi:ERU Flavi:ERU s. II d.C:ERU s. III d.C:ERU Baiximperial:ERU

Morlans

Núm. jaciment: 67

Terme municipal: Tàrrega

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 39' 15" N/ 1° 7' 20" E

Altitud: 360 m

Bibliografia: BOLEDA 1976, 29
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat a un kilòmetre al nord-oest de Tàrrega, les restes apareixen en un camp de conreu, prop del lloc on es creuen la via del ferrocarril i el camí de Balaguer a Tàrrega i de la Torre de Morlans.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques segons les notícies recollides: No han aparegut restes d'estructures. Segons referències del Sr. Tous, a la zona apareixien fragments de ceràmica ibèrica pintada i sense pintar i fragments de terra sigil·lata.

A l'interior de la Torre de Morlans es guardaven cinc molins circulars amb orifici central que el Sr. Tous va relacionar amb aquest jaciment, però dels que es desconeix la procedència real.

En la prospecció realitzada l'any 2000 no vam detectar cap element ceràmic en superfície que permetés aportar dades més precises sobre aquest jaciment. Únicament vam detectar ceràmica comuna oxidada d'adscripció dubtosa.

En el Museu de Tàrrega no hi ha cap conjunt de materials que correspongui a aquest jaciment o a les troballes esmentades pel Senyor Tous, per tant hem de considerar que avui dia les restes recollides a la zona es troben en parador desconegut.

Podria tractar-se d'un establiment rural d'època romana de datació incerta però que podria enquadrar-se en el segle I d.C.

Fitxa de la base de dades

Morlans (Tàrrega)

X: 343637,27/ Y: 4613164,435

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): -1 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Alt imperi (?):CER

El Putxet

Núm. jaciment: 68

Terme municipal: Vilagrassa

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 38' 43''N/ 1° 06' 48'' E

Altitud: 350 m

Bibliografia: I.P.A.C. Carta de l'Urgell

Situació i característiques morfològiques: Aquest jaciment es troba situat al sud-est del municipi de Vilagrassa, en una suau elevació, a uns 150 metres de la carretera N-II. Es troba en un pla elevat i conreat d'ametllers molt a prop d'una bòbila i al costat de la Torre Putxet.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies existents: En aquest indret es van documentar restes de diverses habitacions que en l'actualitat estan destruïdes. S'han recollit fragments de molins barquiformes, ceràmica ibèrica pintada i àmfora. El 1934 es va trobar una àmfora ibèrica sencera. Es té notícia de l'existència de sitges observables en seccions del terreny.

Inventari i estudi dels materials recollits en la prospecció realitzada l'any 2000

Ceràmica de cuina africana	1 fragment
Ceràmica comuna romana oxidada	1 fragment
Àmfora itàlica	1 fragment
Àmfora africana	1 fragment
Àmfora tarraconense	1 fragment

Les nostres prospeccions han suposat un eixamplament de la forquilla cronològica proposada, ja que hem trobat fragments d'àmfora tarraconense, ceràmica africana de cuina i àmfora africana. Aquests elements fan allargar l'existència d'aquest establiment fins com a mínim finals del segle I d.C.

Fitxa de la base de dades

Putxet, El (Vilagrassa)

X: 342875,454/ Y: 4612193,647

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques: Romana:CER Romana:ERU

Tipologia per períodes: Republicà:CER Alt imperi (indefinit):ERU

Elements: CER

Vilagrassa

Núm. jaciment: 69

Terme municipal: Vilagrassa

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 38' 50" N/ 1° 06' 40" E

Altitud: 350 m

Bibliografia: BALIL 1971: 727-734

I.P.A.C.-Carta de l'Urgell

BLÁZQUEZ et alii 1989

SAULA 1993: 5

PERA 1993

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies existents: El jaciment es localitza en el casc urbà de Vilagrassa tocant a la N-II en el nº3 de l'Avinguda de Catalunya. L'any 1920 en la construcció dels fonaments d'una casa apareguéren les restes d'una vil·la romana; concretament es van trobar restes de diverses dependències, de forma rectangular.

Dues d'aquestes tenien mosaics fets de tesel·les però només un d'ells va ser documentat i conservat; aquest mosaic, de 5,25 m de longitud per 4,5 d'amplada, es trobava en una habitació de planta rectangular, amb dos graons curvilinis en un dels extrems. Desenvolupava un motiu geomètric, format per una gran roseta de triangles radials, amb una creu circumscrita en el centre, inscrita en un quadrat. En els quatre angles hi havia quatre arbrets mixtilinis decorats amb una planta estilitzada de set braços.

Els colors de les tessel·les era majoritàriament el blanc i el negre. Els tons de color ivori trobem les representacions vegetals dels cantons i en vermell fosc les línies dels triangles perifèrics.

Balil datà aquest mosaic en un moment avançat del segle Vd.C. En el Corpus de Mosaicos de España es data del segle VI i se li atribueix una significació cristiana. Els murs de l'estança corresponent a aquest mosaic estaven estucades amb pintures amb motius geomètrics.

També va aparèixer dos capitells d'ordre compost, d'època tardana o visigòtica i basaments de columna. En l'excavació no es va documentar ceràmica però en les parets de tapiat del municipi de Vilagrassa es van trobar petits fragments de terra sigil·lata.

Inventari i valoració dels materials dipositats al Museu de Tàrraga

Ceràmica comuna romana oxidada, gerra (<i>núm. inv. 1160</i>)	1 vora
Dólia (<i>núm. inv. 282, 283</i>) decoració cercles impresos	3 vores
Dólia	2 fragments

Els materials recuperats no aporten elements nous per a la datació d'aquesta vil·la, però de l'estudi iconogràfic i formal es desprén que estem al davant d'una vil·la força luxosa que tindria el seu origen en època baiximperial i perduraria com a mínim fins mitjans del segle VI d.C.

Recentment, a la Carta Arqueològica de l'Urgell ha estat afegit un nou jaciment molt proper a aquesta vil·la; a l'indret conegut com **Tossal de les Forques** plantat d'ametllers, afloren superficialment abundants fragments de ceràmica d'època ibèrica i romana.

Els materials detectats corresponen a Terra Sigil·lata Sudgàl·lica, Terra Sigil·lata Hispànica, Terra Sigil·lata Africana A i D i ceràmica grollera de cuina tardoantiga. També s'ha recollit ceràmica ibèrica oxidada, fragments de *dolium* i *tegulae*. Segons els autors de la fitxa, la ceràmica grollera de cuina trobada es pot datar entre els segles VI i VIII d.C., tot i que aquesta datació ens sembla una mica arriscada.

Aquestes restes ceràmiques podrien estar en relació amb la gran *vil·la* testimoniada pels mosàics.

Fitxa de la base de dades

Vilagrassa/Catalunya núm.3, Av. (Vilagrassa)

X: 342695,107/ Y: 4612413,597

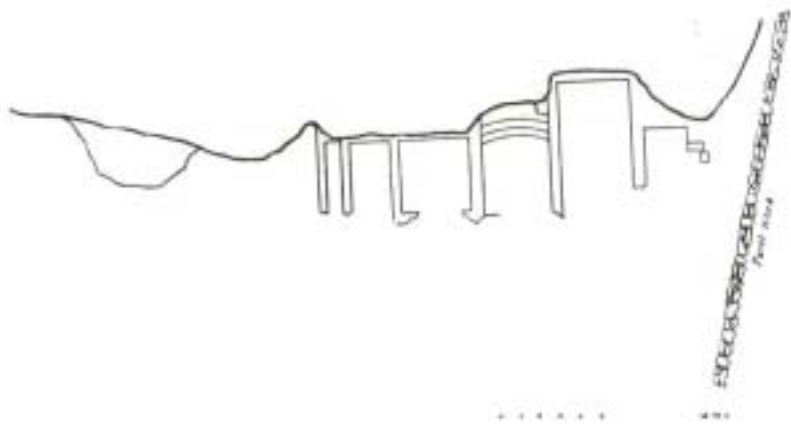
Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

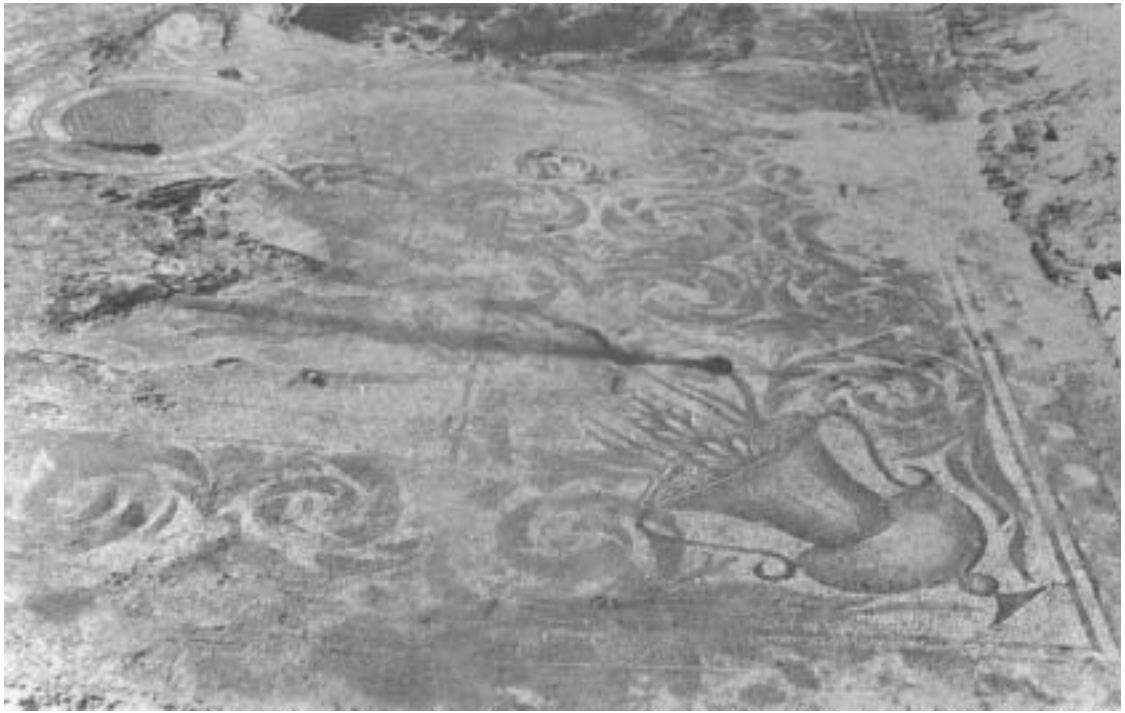
Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: VIL. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Baiximperial:VIL

Elements: ARQ MOS

Era de Cal Maginet

Núm. jaciment: 70

Terme Municipal: Sant Guim de Freixenet

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 38' 30" N/ 1° 25' 30" E

Altitud: 755 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de la Segarra
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques Es troba situat en uns camps de conreu a uns 300 m a l'est del poble de La Tallada.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies recollides: En el camp de conreu conegut com Era de Cal Maginet, fou descobert i excavat un conjunt sepulcral de cronologia incerta (restes humanes sense eixovar), format per la inhumació col·lectiva de diversos individus en una cista feta de lloses, de forma rectangular i coberta també per lloses en disposició transversal. Com hipòtesis es considerà que aquest jaciment era d'època medieval.

Molt a prop d'aquest punt es trobà ceràmica romana comuna i sigil·lata que cronològicament abraça el període del segle I al IV d.C. J. López en la seva prospecció, va comprovar aquest fet, si bé, hem d'afegir que els materials es troben dispersos per una àmplia zona entorn del punt on fou excavat el sepulcre col·lectiu esmentat. No s'ha constatat la presència superficial d'estructures constructives.

Totes aquestes dades van fer suposar l'existència d'un jaciment rural d'època romana que aniria des de època altimperial fins època baiximperial.

Inventari i valoració dels materials recollits en les prospeccions realitzades l'any 2000

Ceràmica comuna africana de cuina	1 frag. informe
Ceràmica comuna romana d'engalba vermella	1 frag. informe

Les troballes en superfície en la prospecció de l'any 2000 fóren molt escasses; únicament vam constatar l'existència d'algun tipus de freqüentació en època imperial romana. Tampoc no vam observar cap resta constructiva que es pogués relacionar amb les restes ceràmiques recollides en la nostra prospecció o en les prospeccions anteriors.

No podem determinar si en aquesta zona existiria algun tipus d'assentament rural o només es tracta d'una zona freqüentada en època romana.

Fitxa de la base de dades

Era de Cal Maginet (Sant Guim de Freixenet)

X: 368825,068/ Y: 4611271,478

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): -1

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Alt imperi (indefinit):CER Baix imperi (?):CER

El Colomer de Pallerols

Núm. jaciment: 71

Terme Municipal: Talavera

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 37' 00'' N/ 1° 21' 24'' E

Altitud: 600 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de la Segarra
GALLART, J. LÓPEZ, J, 1991
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Es troba situat en el cim d'un tossal a uns 400 mts al sud de Pallerols i al marge esquerra del riu Ondara, en una zona de camps de conreu i amb bosc al costat.

Descripció de les restes arqueològiques segons les dades existents: Les restes trobades en la prospecció realitzada en el decurs de l'elaboració de la Carta Arqueològica consisteixen en: ceràmica ibèrica comuna i pintada, ceràmica comuna feta a mà, uns pocs fragments de ceràmica campaniana A i fragments d'àmfora ibèrica. No s'observen estructures. Segons els autors de la prospecció entre els materials recollits s'hi apreciava un predomini de la ceràmica indígena feta a torn que suposava un 56% dels materials, a continuació destacava la ceràmica feta a mà (41%) i un percentatge molt reduït de materials d'importació constituïts per ceràmica de vernís negre del tipus Campaniana A que ofería un *terminus ante quem* que es podria datar a les darreries del segle III a.C. o principis del segle II a.C.

Aquest jaciment queda a 300 metres d'una necròpolis d'incineració. Joan B. López i A. Lafuente situen aquesta necròpolis en un horitzó cronològic anterior al segle V a.C. Donada la proximitat amb el poblat s'ha intentat relacionar amb aquest poblat malgrat els problemes que suscita aquesta disparitat de cronològies. Aquesta asincronia pot atribuir-se al coneixement parcial que es posseeix d'aquests dos jaciments degut a la manca de context estratigràfic i al fet que els materials procedeixen de prospeccions que no sempre cobreixen tota la seqüència cronològica de l'establiment. D'aquesta necròpolis d'urnes s'ha conservat una urna sencera feta a mà de cos globular, amb el coll diferenciat, allargat i divergent, rematat per una vora bisellada. La superfície externa és de color marró clar i està brunyida; la interna del mateix color està espatulada. S'han conservat també un vaset d'ofrenes sencer fet a mà, de forma globular, coll poc desenvolupat i una vora pràcticament recta i amb un llavi arrodonit.

Un segon vaset d'ofrenes es va trobar fora de context; també té forma globular i li falta part del coll i tota la vora. L'urna estava coberta per una tapadora de pedra calcària. A l'interior del vaset d'ofrenes aparegueren un conjunt d'elements metàl·lics de bronze (sivella i braçalets). A partir d'aquestes restes els autors de l'estudi proposen una datació entre el 650 i el 550 a.C. per aquesta necròpolis.

La prospecció realitzada per nosaltres l'any 2000 només ha aportat fragments de ceràmica ibèrica oxidada, dada que no aporta elements nous a la cronologia d'aquest jaciment.

A partir d'aquestes dades pensem que estem al davant d'un jaciment del que s'han detectat dues fases d'ocupació. La primera fase correspon a la necròpolis d'incineració que es relaciona amb la Cultura dels Camps d'Urnes i se li ha donat una datació entre la segona meitat del segle VII a.C. i primera meitat del segle VI a.C.

El possible hàbitat d'època ibèrica, del que només tenim troballes ceràmiques superficials, es podia datar a l'entorn del segle III a.C. o principis del segle II a.C., sense que poguem precisar quin seria el moment inicial d'ocupació ni el moment d'abandonament.

Amb aquestes dades, tampoc no podem inferir que entre la zona d'hàbitat i la necròpolis hi pugui existir continuïtat, ja que ens trobem amb un buit de gairebé 250 anys que o bé és producte de la manca d'excavacions o bé respon a una discontinuïtat real en el temps.

Fitxa de la base de dades

Colomer de Pallerols (Talavera)

X: 363080,796/ Y: 4608601,957

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: TOM. Tipologia per èpoques: Preromana:TOM

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:TOM

Castell de Granyena

Núm. jaciment: 72

Terme Municipal: Granyena

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 37' 38'' N/ 1° 14' 38'' E

Altitud: 629 m

Bibliografia: BOLEDA 1976, 23
I.P.A.C.-Carta de la Segarra
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Ubicat a la vessant de migdia del tossal, sota les restes del Castell de Granyena, a la part superior del tossal, i a la pendent sud-est.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques segons les dades existents: S'han trobat restes de ceràmica ibèrica pintada ubicades a la vessant de migdia, però també a la vessant de nord-est. També s'han trobat restes de campaniana A, ceràmica ibèrica comuna i ceràmica a mà.

La prospecció realitzada l'any 2000 no va donar resultats positius ja que només vam trobar ceràmica medieval i moderna que segurament estan relacionades amb el castell.

Podria tractar-se d'un enclavament republicà que hauria estat en funcionament entre finals del segle III o principis del II a.C. i una data final indeterminada.

Fitxa de la base de dades

Castell de Granyena (Granyena de Segarra)

X: 353707,906/ Y: 4609959,144

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:CER

Entre els Pilars i Les Garrigues Altes

Núm. jaciment: 73

Terme municipal: Tàrrega

Comarca: Urgell

Coordenades Geogràfiques: 1° 09' 10'' E /41° 37' 50'' N

Altitud: 398 m.s.n.m.

Bibliografia: I.P.A.C. Carta de l'Urgell 2001

Situació i característiques morfològiques: enclavat en uns camps erms a dos km. al nord de Verdú, al costat del camí del Mal Lladre i del camí de Les Garrigues Baixes.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques: En aquests camps es troba una àmplia dispersió de materials ceràmics en superfície.

Destaquen els fragments de ceràmica ibèrica feta a torn i de cocció oxidant, ceràmica de vernís negre campaniana B, àmfora itàlica, vores de ceràmica comuna ibèrica oxidada corresponents a *kalathoi*, fragments de Terra Sigil·lata Hispànica i Terra Sigil·lata Africana. No s'aprecien restes d'estructures.

Malauradament, els materials d'aquesta prospecció encara no han estat dipositats al Museu Comarcal de l'Urgell, i no ens ha estat possible valorar-los personalment per intentar, si era possible, afinar més la cronologia del possible jaciment.

Fitxa de la base de dades

Entre els Pilars, Les Garrigues Altes i Comabruna (Tàrrega)

X: 346125,557/ Y: 4610487,851

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Republicà:CER Alt imperi (indefinit):CER

A l'Est del Dipòsit de Butà

Núm. jaciment: 74

Terme municipal: Tàrrega

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 38' 00'' / 1° 08' 10''

Altitud: 365 ms.n.m.

Bibliografia: I.P.A.C. Carta de l'Urgell 2000

Situació i característiques morfològiques: Situat en uns camps de conreu, a la partida dels Argelaguers, en una zona planera conreada de vinyes i oliveres, a 100 metres d'un dipòsit de butà.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques: En aquests camps apareixen fragments molt rodats de ceràmica a torn ibèrica i ceràmica altimperial consistent principalment en alguns fragments de Terra Sigil·lata Sudgàl·lica i ceràmica comuna oxidada. No s'aprecien restes d'estructures.

Sembla que es tracta d'un establiment rural ocupat en època republicana fins a mitjans del segle I d.C.

Fitxa de la base de dades

Dipòsit de Butà (Tàrrega)

X: 344743,826/ Y: 4610826,155

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Republicà:CER Alt imperi (indefinit):CER

Cercavins

Núm. jaciment: 75

Terme municipal: Tàrrega

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 38' 08"/1° 07' 15"

Altitud: 375 m.s.n.m.

Bibliografia: I.P.A.C. Carta de l'Urgell

Situació i característiques morfològiques: Les restes apareixen en uns camps de conreu a la partida de Cercavins, a la cabana que hi ha a la partida, camps i marges dels seus voltants

Descripció i valoració de les restes arqueològiques segons les notícies existents: Es localitza superficialment una gran dispersió de materials ceràmics entre els que destaquen fragments de ceràmica campaniana B, fragments de Terra Sigil·lata Hispànica i ceràmica comuna romana.

També es coneix la troballa d'una col·lecció numismàtica feta per furtius amb detectors de metalls, actualment en parador desconegut. Estava composta per sis monedes carolíngies pressumiblement de Carlemany i numerari fraccionat de plata islàmic. Segons J. Giralt, del Museu de Balaguer, la situació d'aquest jaciment a redós d'un camí antic i la presència de numerari fraccionat islàmic fan pensar en un possible aquarterament islàmic.

En tot cas, sembla que aquesta zona també hauria estat ocupada en època republicana i altimperial, potser per un establiment rural de dimensions desconegudes. Per la descripció de materials no sembla que aquest establiment es perllongés més enllà de finals del segle I d.C. o principis del segle II d.C.

Fitxa de la base de dades

Cercavins (Tàrrega)

X: 343476,559/ Y: 4611100,52

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: República:CER Alt imperi (indefinit):CER

El Mas de Vilagrassa

Núm. jaciment: 76

Terme municipal: Vilagrassa

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 37' 40" N/ 1° 05' 10" E

Altitud: 320 m

Bibliografia: BOLEDA 1976, 26
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques El jaciment es troba en la vessant nord d'una petita serra, a uns 1500 metres al nord-est del Mas de l'Estadella, entre el camí de Montalbà a Vilagrassa i el camí de Montalbà a Vilagrassa.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies existents: S'han trobat materials lítics com fragments de molins de mà i un morter de pedra, ceràmica ibèrica pintada (*kalathos*), campaniana A (Lamb. 5-7), terra sigil·lata hispànica, terra sigil·lata africana, fragments d'àmfora i vidre romà. El Sr. Boleda parla d'un possible forn romà, extrem que no va poder ser confirmat pels autors de la Carta. En la darrera revisió de la Carta s'especifica que aquest jaciment es troba en l'actualitat totalment destruït.

En la col·lecció del Sr. Boleda vam poder constatar l'existència de quatre vores d'àmfora Itàlica de la forma Dressel 1 B, que no vam poder dibuixar per la manca de temps, i fragments informes de campaniana A i campaniana B.

Inventari i estudi dels materials de la col·lecció del Sr. Ramon Boleda

Ceràmica de vernís negre Campaniana A	6 frag. informes
Ceràmica de vernís negre Campaniana B	4 frag. informes
Àmfora Itàlica Dressel 1 B	4 vores
Àmfora Itàlica Dressel 1 indeterminada	1 vora

Inventari dels materials recollits en les prospeccions realitzades l'any 2000

Àmfora romana indeterminada	1 frag. informe
Ceràmica comuna romana reduïda	2 frag. informes

Ens trobem davant d'un establiment rural que té els seus inicis en època romanorepublicana, com es pot veure clarament per la presència de ceràmica de taula

d'importació del tipus Campaniana A i Campaniana B, i per les àmfores itàliques del tipus Dressel i B amb una cronologia que se situa entre el 100 i 1 a.C.

Probablement aquest establiment va tenir perduració en època imperial com ho demostra la presència de Terra Sigil·lata Hispànica i Terra Sigil·lata Africana; no se'ns precisa quin tipus de producció africana és la recollida en aquest jaciment però probablement corresponen a materials altimperials.

Fitxa de la base de dades

El Mas de Vilagrassa (Vilagrassa)

X: 340565,106/ Y: 4610300,565

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Republicà:CER Alt imperi (indefinit):CER

Elements: FOR

Tossal de Sant Pere

Núm. jaciment: 77

Terme municipal: Anglesola

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 39' 08" N/ 1° 03' 50" E

Altitud: 320 m

Bibliografia: BOLEDA 1976, 30
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat en la partida de Sant Pere, al costat del camí de Sant Pere. En aquesta zona hi havia un tossal que als anys seixanta es va anivellar i actualment s'ha transformat en uns bancals d'ametllers. Les modificacions produïdes per les tasques agrícoles dificulten qualsevol avaluació sobre el control visual que es podia exercir des del jaciment.

Descripció i valoració dels materials arqueològics: No s'hi aprecien restes constructives, però s'hi han recollit abundants materials ceràmics i lítics: ceràmica feta a mà, ceràmica ibèrica pintada amb decoració geomètrica, ceràmica ibèrica sense pintar, pivots i fragments d'àmfora romana. Entre els materials lítics destaca un fragment de molí rodó de sorrenca amb orifici central i un fragment de molí circular fet de pedra volcànica amb orifici central.

En les prospeccions realitzades l'any 2000, no vam detectar elements ceràmics en superfície fóra d'uns pocs fragments de ceràmica comuna d'adscripció dubtosa. Tampoc no s'han pogut localitzar els materials descrits a la Carta i no ha estat possible reestudiar-los.

En tot cas, podem dir que en aquest indret podria haver existit algun establiment o alguna mena d'activitat en època ibèrica o republicana.

Fitxa de la base de dades

Tossal de Sant Pere (Anglesola)

X: 338774,782/ Y: 4613056,031

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:CER

Coll de Reu

Núm. jaciment: 78

Terme municipal: Verdú

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 36' 45" N/ 1° 09' 25" E

Altitud: 420 m

Bibliografia: PITA, 1954

BOLEDA 1976: 23

I.P.A.C.-Carta de l'Urgell

PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: El jaciment es troba situat a un quilòmetre a l'est de Verdú, en la partida del Coll de Reu, en la vessant sud d'una serra petita, en el marge dret del riu Cercavins.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies existents: No es veuen restes d'estructures. En superfície apareixen materials ibèrics i romans: fragments de ceràmica ibèrica pintada i sense pintar, fragments de ceràmica comuna romana i fragments d'àmfora.

Materials recollits en les prospeccions realitzades l'any 2000

Ceràmica comuna romana reduïda	2 nanses i 3 frag. inf.
Ceràmica comuna romana oxidada	5 frag. informes

Els materials recollits en la prospecció no ens permet aportar elements nous a la naturalesa i cronologia d'aquest establiment, i per tant ens remetem a la informació proporcionada pels autors de la Carta de l'Urgell.

Segons els autors de la Carta, predominen els materials romans per sobre dels materials ibèrics. Així doncs, ens trobem davant d'un establiment rural d'època romanorepublicana amb una cronologia indeterminada.

Fitxa de la base de dades

Coll de Reu (Verdú)

X: 346429,809/ Y: 4608475,684

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Republicà:CER

Tossal de les Forques

Núm. jaciment: 79

Terme municipal: Verdú

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 36' 35" N/ 1° 09' 10" E

Altitud: 455 m

Bibliografia: JUNYENT 1979: 35-55

I.P.A.C.-Carta de l'Urgell

Situació i característiques morfològiques: El jaciment es troba a l'est de Verdú, molt a prop del poble, en la vessant d'un tossal allargat orientat d'est a oest situat a la riba esquerra del riu Cercavins.

El Tossal es troba cobert de bosc per la banda nord-est i es troba en part aterrat i plantat d'ametllers. Des d'aquest tossal s'obté el control visual del barranc per on discorre el riu Cercavins que segurament proporcionava l'abastiment d'aigua al jaciment.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques: No s'aprecien restes d'estructures. Entre els materials destaca la troballa de fragments de ceràmica a mà i un fragment de ceràmica definida per Junyent com iberoromana. S'han trobat restes humanes i materials de sílex. No hem pogut consultar aquests materials en no haver estat localitzats ni al Museu de Tàrraga i Guimerà, ni en la col·lecció del senyor Ramon Boleda.

Les nostres prospeccions no van donar cap resultat positiu ja que la terra es trobava sense llaurar, i a la part boscosa la pinassa i els matolls no deixaven veure res. Aquests elements ens fan suposar l'existència d'alguna mena d'establiment d'època ibèrica final.

Fitxa de la base de dades

Tossal de les Forques (Verdú)

X: 346076,007/ Y: 4608174,691

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:CER

Elements: NEC

Poblat de la Font/ El Vilar

Núm. jaciment: 80

Terme municipal: Verdú

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 36' 45" N/ 1° 08' 50" E

Altitud: 345 m

Bibliografia: DUCH, 1980: 109

I.P.A.C.-Carta de l'Urgell

PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat en la partida de els Vilars, al NE de Verdú, a uns 400 metres de la riba dreta del riu Cercavins, molt a prop de l'indret anomenat Font de Santa Magdalena. La proximitat de recursos fluvials fa idoni aquest emplaçament.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques: No s'aprecien restes d'estructures en superfície. S'hi han recollit abundants materials ceràmics: ceràmica ibèrica pintada i sense pintar, campaniana A i campaniana B, terra sigil·lata i *dolia*. També ha aparegut ceràmica medieval.

Tots aquests elements fan pensar en l'existència d'un establiment d'època tardorrepublicana i altimperial. És probable que posteriorment hi hagués un establiment medieval.

Fitxa de la base de dades

Poblat de la Font/Vilar, El (Verdú)

X: 345619,684/ Y: 4608493,042

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Republicà:CER Alt imperi (indefinit):CER

Sepultures de Verdú/ Comavella

Núm. jaciment: 81

Terme municipal: Verdú

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 36' 45" N/ 1° 08' 32" E

Altitud: 424 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat en uns camps de conreu a la Partida de Comavella, en la riba esquerra del riu Cercavins, en uns terrenys conreats i aterassats prop de Verdú.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques segons les notícies existents: El jaciment consisteix en tres sepultures romanes de *tegulae*. Dues d'aquestes sepultures es troben al costat del camí d'Anglesola i Vilagrassa, i la tercera al costat del camí de Talladell. Entre les dues que es troben juntes i la tercera hi ha una distància aproximada de 150 metres. Els enterraments estan fets en clots rectangulars, excavats a l'argila, on es dipositava el mort i després es cobria amb *tegulae*. No hi ha cap notícia que aquests enterraments tinguessin aixovar o materials ceràmics que aportessin dades sobre la seva cronologia.

Ens trobem davant d'una necròpolis d'inhumació d'època romana però amb una cronologia indeterminada.

Fitxa de la base de dades

Sepultures de Verdú (Verdú)

X: 345203,048/ Y: 4608502,004

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): -1 baix imperi(?): -1

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: NEC. Tipologia per èpoques: Romana:NEC

Tipologia per períodes: Alt imperi (?):NEC Baix imperi (?):NEC

Tossal Rodó de Verdú/ Espina A

Núm. jaciment: 82

Terme municipal: Verdú

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 37' 18" N/ 1° 07' 50" E

Altitud: 391 m

Bibliografia: BOLEDA 1976: 25

I.P.A.C.-Carta de l'Urgell

PERA 1993

SAULA 1994: 9-10

Situació i característiques morfològiques: Es troba a uns 1400 metres al nord-oest de Verdú, a uns 100 metres de la carretera que va de Salou a Pons per Reus i Tàrraga, a la part superior del turó anomenat Tossal Rodó. Aquest tossal ha sofert l'extracció de terres per la banda sud i sud-oest però conserva la forma troncocònica i allargada.

Descripció de les restes arqueològiques: Ja abans de la guerra, cap el 1935, mossèn Josep Cases acompanyat del seu nebot Ramon Boleda realitzaren una primera intervenció a la part superior del tossal i es recuperaren dues peces de factura ibèrica: un *Kalathos* i una gerra amb nansa de cistell. Segons referència oral del senyor Ramon Boleda aquests materials fóren destruïts durant la Guerra Civil.

La següent intervenció es produí a finals dels anys 40 en que Rmon Boleda i uns quants aficionats, van realitzar una excavació a la part superior del tossal, a la banda sud. Obriren una cala d'uns nou metres quadrats i trobaren tres murs paral·lels orientats de nord a sud i un altre paret perpendicular a les dues parets més occidentals. Aquests murs tenien una alçada màxima de 80 cm i 40 cm a la part més erosionada; estaven fets amb pedra lligada amb terra i feien una amplada de 40 cm. Aquestes parets podien formar dues o més habitacions.

L'estratigrafia estava constituïda per una capa de terra superficial, un nivell d'amortització i un paviment de terra trepitjada. Es va recuperar molt poc material ceràmic, aquests eren ibèrics i consistien en una gerra de cistell ibèrica i material molt fragmentat de la mateixa època.

Les estructures foren arrassades posteriorment com a conseqüència d'unes extraccions de terres realitzades en aquesta vessant del tossal.

Estudi dels materials ceràmics procedents de la col·lecció del Sr. Ramon Boleda

Ceràmica campaniana A, plat (<i>núm. inv. 123</i>)	1 frag. paret
Ceràmica comuna ibèrica oxidada (<i>núm. inv. 126</i>) <i>Kalathos</i>	1 individu
Ceràmica comuna ibèrica oxidada pintada (<i>núm. inv. 127</i>) <i>Kalathos</i>	1 vora amb paret
Ceràmica comuna ibèrica oxidada pintada (<i>núm. inv. 128</i>) <i>Kalathos</i>	1 frag. paret
Ceràmica comuna ibèrica oxidada pintada (<i>núm. inv. 127</i>) gerra de cistell	1 frag. paret
Ceràmica comuna ibèrica oxidada (<i>núm. inv. 121</i>)	1 frag. paret

Els materials d'aquest establiment semblen correspondre a un establiment de l'Ibèric Final que encara es troba en una posició enlairada. El fragment de fons de ceràmica campaniana de vernís negre del tipus campaniana A ens situa en un horitzó cronològic de finals del segle III a.C. o principis del segle II a.C. Els *kalathoi* amb decoracions geomètriques i vegetals ens donen una datació similar.

El moment final d'ocupació d'aquest establiment és difícil de precisar; l'absència de materials més moderns com la ceràmica campaniana B ens fa pensar que no va superar el segle II a.C.

Pel que fa a la tipologia d'aquest jaciment no podem establir amb seguretat la seva naturalesa ja que les estructures que es van excavar no permeten saber si es tracta d'un petit poblat o un establiment rural de dimensions no gaire grans.

Fitxa de la base de dades

Tossal Rodó de Verdú/Espina A (Verdú)

X: 344252,96/ Y: 4609540,802

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: EI/. Tipologia per èpoques: Romana:ERU

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:EI/ República:ERU

El Molàs A

Núm. jaciment: 83

Terme municipal: Verdú

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 36' 40" N/ 1° 06' 44" E

Altitud: 365 m

Bibliografia: PITA, 1952: 100
BOLEDA 1976: 26
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat en uns terrenys de conreu aterrats, a la dreta de la carretera de Tàrraga a Arbeca.

Descripció de les restes arqueològiques: Es coneixen restes de murs que actualment no resulten visibles. També es té notícia de l'existència de cinc sitges de forma circular. Es van buidar i en dues d'elles es va trobar ceràmica.

Estudi dels materials procedents de la col·lecció del Sr. Ramon Boleda

Ceràmica campaniana B, plat, forma 25-27 (<i>núm. inv. 178</i>)	1 peu
Ceràmica campaniana B, pàtera, Lamboglia 4 (<i>núm. inv. 179</i>)	1 peu
Ceràmica campaniana B, pàtera, Lamboglia 5 (<i>núm. inv. 180</i>)	1 individu
Terra Sigil·lata Itàlica, pàtera (<i>núm. inv. 176</i>)	1 peu
Terra Sigil·lata Sudgàl·lica, Dragendorf 24-25 (<i>núm. inv. 177</i>)	1 vora
Terra Sigil·lata Hispànica, Dragendorf 27	1 vora
Terra Sigil·lata Hispànica, Dragendorf 15-17	1 vora
Ceràmica comuna ibèrica oxidada, Tenalla (<i>núm. inv. 181</i>)	1 vora amb paret
Ceràmica comuna ibèrica grisa, gerreta (<i>núm. inv. 168</i>)	1 individu
Ceràmica comuna ibèrica oxidada (<i>núm. inv. 182</i>)	1 individu
Ceràmica ibèrica a mà, Olla (<i>núm. inv. 170</i>)	1 individu
Ceràmica comuna itàlica de Parets Fines, gobelet, (<i>núm. inv. 167</i>)	1 fons
Àmfora Itàlica, Dressel 1 B	5 individus
Àmfora Itàlica Dressel 1 C	1 vora
Ampolla de vidre (<i>núm. inv. 174</i>)	Vora i coll
Recipient de vidre amb decoració acanalada (<i>núm. inv. 173</i>)	2 fragments
Relotge de Sol, pedrà marmòrea	1 fragment

Els materials recollits defineixen un període d'ocupació que s'inicia en el darrer quart del segle II a.C. o a principis del segle I a.C. Els materials d'aquest moment corresponen a ceràmica campaniana B amb un peu de Lambogia 4 amb una cronologia que va del 125 al 25 a.C. i una vora de pàtera de la forma Lambogia 5 que es data entre el 150 i el 25 a.C.

Les produccions d'àmfora Itàlica de la forma Dressel 1 B s'inicien al voltant del 100 a.C. i arriben fins al canvi d'Era aproximadament; la forma Dressel 1 C s'inicia vers el 125 a.C. i la seva producció finalitza en el 25 a.C.

Aquestes produccions estan acompanyades per produccions locals amb formes com Kalathos o tenalles que sovint presenten decoració pintada.

Les següents produccions que trobem són produccions en Terra Sigil·lata Itàlica amb un peu i una forma Dragendorf 24/25 en Terra Sigil·lata Sudgàl·lica que té una cronologia que se situa entre el 40 i el 70 d.C.

Les formes en Terra Sigil·lata Hispànica no aporten dades cronològiques tan precises però s'ha proposat la data d'inici de la forma Dragendorf 15/17 al voltant del 60 d.C. mentre que la Dragendorf 27 s'inicia cap el 40 d.C. Aquestes formes se segueixen produint al llarg dels segles II i III d.C.

En aquest jaciment també va apareixer un fragment d'un rellotge de sol de tipus *scaphe*, com tots els apareguts a la zona. Esta realitzat en pedra de tipus marmori. La paret exterior forma un angle recte. Presenta quatre rajos incisos divergents i part d'un cinquè raig, i dues incisions concèntriques perpendiculars a aquests.

Tots aquests elements indiquen l'existència d'un establiment rural que s'inicià en el darrer quart del segle II a.C. i perdurà amb seguretat fins a finals del segle I d.C. o principis del II d.C. L'absència de produccions africanes en Terra Sigil·lata o ceràmica de cuina ens fa pensar que aquest jaciment no devia sobrepassar el segle I d.C.

Fitxa de la base de dades

Molàs A, El (Verdú)

X: 342699,853/ Y: 4608402,075

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: -1; juliclaudi: -1; flavi: -1; s.II dC: -1; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: SIT. Tipologia per èpoques: Romana:ERU Romana:SIT

Tipologia per períodes: Republicà:SIT Augustià:ERU Juli-Claudi:ERU

Flavi:ERU s. II d.C:ERU

Elements: CER

Les Torres

Terme municipal: Verdú

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 36' 33" N/ 1° 06' 20" E

Altitud: 345 m

Bibliografia: BOLEDA 1976: 25
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: El jaciment es troba en el marge dret de la carretera local de Tàrrega a Arbeca, en un terreny argilós i conreat.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques: En realitzar tasques de conreu es van trobar uns estrats de cendres i uns fragments de *tegulae* enganxats per excés de cocció. Es pot interpretar com un forn de ceràmica romana dedicat a la producció de *tegulae*. No es va recollir cap element ceràmic.

En la prospecció realitzada l'any 2000 no vam detectar cap element que ens permetés situar amb exactitud la localització d'aquest possible forn; tot i això no descartem la seva existència.

Fitxa de la base de dades

Torres, Les (Verdú)

X: 342139,583/ Y: 4608198,361

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): -1 baix imperi(?): -1

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: FOR. Tipologia per èpoques: Romana:FOR

Tipologia per períodes: Alt imperi (?):FOR Baix imperi (?):FOR

Les Codines

Núm. jaciment: 85

Terme municipal: Verdú

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 36' 15" N/ 1° 06' 00" E

Altitud: 352 m

Bibliografia: PITA 1953: 101
BOLEDA 1976: 23
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: El jaciment es troba en la Partida de Les Codines, a escassos metres a la dreta de la carretera de Tàrrega a Sant Martí de Maldà, en una suau elevació que es troba a prop dels barrancs de Manquesos i Gessalat.

Descripció de les restes arqueològiques: A la zona no es veuen restes constructives, però l'octubre de l'any 1951 el Sr. Alcover va manifestar al Sr. Boleda que l'any 1941 en les tasques d'obrir rases de vinya va aparèixer un enterrament. En la visita realitzada per en Ramon Boleda es va trobar la tomba profanada; es tractava d'un enterrament romà fet de *tegulae*.

En superfície s'hi van recollit materials romans en superfície: fragments de terra sigil·lata hispànica, ceràmica comuna romana, fragments d'àmfora i *tegulae*. També s'hi han recollit restes d'ossos i fragments de molí i percutors. El Sr. Boleda deduïa de tots aquests indicis l'existència d'un establiment rural.

Materials procedents de la col·lecció del Sr. Ramon Boleda

Terra Sigil·lata Itàlica, vaset, (<i>núm. inv. 98</i>) segell ATEI	1 fons
Terra Sigil·lata Itàlica, plat (<i>num. inv. 99</i>) segell CN. ATEI	1 fons
Percutors de pedra	2 individus

Valoració personal

Les dues peces en Terra Sigil·lata Itàlica conservades a la col·lecció del Sr. Boleda corresponen al Taller d'Ateius que fou un ceramista de la zona d'Arezzo que produí en el tombant del Canvi d'Era. El segell del vaset, que té el número d'inventari 98, es pot datar entre el 15-5 a.C. i el 25 d.C. mentre que el segell del fons de plat es data entre el 5 a.C. i el 30 d.C.

Es podria tractar d'un establiment rural romà amb una petita necròpolis annexa amb una cronologia coneguda que se situa en els darrers anys del segle I a.C. fins a mitjans del segle I d.C.

Fitxa de la base de dades

Codines, Les (Verdú)

X: 341664,4/ Y: 4607653,385

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: -1; julioclaudi: -1; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Augustià:CER Juli-Claudi:CER

Elements: NEC

Estinclells B

Núm. jaciment: 86

Terme municipal: Verdú

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 35' 50" N/ 1° 06' 00" E

Altitud: 375 m

Bibliografia: BOLEDA 1976: 25
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
SAULA 1994: 12-14
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat al peu de l'extrem oriental d'una serra allargada en la partida d'Estinclells.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies recollides: En fer la carretera i en conrear els camps, van aparèixer restes d'estructures, murs, paviments, *tegulae* i restes d'estuc pintat. Segons referència de R. Boleda, s'hi van trobar restes d'un forn de ceràmica possiblement d'època romana. També s'hi van trobar fragments de tub ceràmic que servia per a la conducció d'aigües.

Totes aquestes restes apareixien relacionades amb materials ceràmics romans: terra sigil·lata sudgàl·lica i terra sigil·lata hispànica (Drag. 24-25, 37...), terra sigil·lata africana A, C i D, ceràmica comuna romana, fragments d'àmfora, *tegulae*; també s'hi ha recollit ceràmica ibèrica pintada i sense pintar. Entre els materials no ceràmics, destaca la troballa de fragments de vidre, d'alabastre i d'ossos. També van aparèixer quatre monedes ibèriques i vuit monedes romanes, actualment desaparegudes.

Aquestes estructures feien pensar als autors de la Carta en l'existència d'una *villa* romana amb una cronologia del segle I d.C. fins a principis del segle IV d.C.

Inventari i valoració dels materials procedents de la col·lecció del Sr. Ramon Boleda

Terra Sigil·lata Marmorata, Drag. 24/25 (<i>núm. inv. 149</i>)	1 vora
Terra Sigil·lata Hispànica, Drag. 15-17 (<i>núm. inv. 151</i>)	1 vora
Terra Sigil·lata Hispànica Tardana, Drag. 37 (<i>núm. inv. 150</i>)	1 vora
Terra Sigil·lata Hispànica (<i>núm. inv. 150</i>)	1 fons
Terra Sigil·lata Gàl·lica Paleocristiana, Rigoir 6 a (<i>núm. inv. 157</i>)	1 vora
Ceràmica Africana de Cuina, cassola, (<i>núm. inv. 156</i>)	1 frag. carena
Estucs amb motius vegetals (colors verd, groc i vermell) (<i>núm. inv. 618</i>)	9 fragments

Estucs amb franja vermella, fons blanc (<i>núm. inv. 618</i>)	3 fragments
Grapa de ferro (<i>núm. inv. 165</i>)	1 individu

Aquests materials indiquen que aquest establiment s'iniciaria a partir de la segona meitat del segle I d.C. com ho demostra la presència d'un got en Terra Sigil·lata Sudgàl·lica Marmorata de la forma Dragendorf 24/25 amb una cronologia que va del 40 al 70 d.C.

A aquesta producció hem d'afegir les produccions en Terra Sigil·lata Hispànica amb formes com la Dragendorf 15/17 o la Dragendorf 37.

Aquest establiment fou ocupat fins com a mínim finals del segle V d.C. o principis del segle VI d.C. La presència d'una vora en Terra Sigil·lata Gàl·lica Paleocristiana de la forma Rigoir 6 a amb una cronologia entre el 370 i el 500 d.C. així ho demostra.

La troballa de fragments d'estucs amb restes de pintura representant motius vegetals i geomètrics semblen indicar que aquest establiment hauria gaudit d'alguns elements de luxe.

Podem concloure que ens trobem amb un establiment rural amb alguns elements de luxe que hauria estat en funcionament entre la segona meitat del segle I d.C. i finals del segle V d.C.

Fitxa de la base de dades

Estinclells B, Els (Verdú)

X: 341647,418/ Y: 4606882,331

Època:

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: -1; flavi: -1; s.II dC: -1; s.III dC: -1; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques: Romana:ERU

Tipologia per períodes: Juli-Claudi:ERU Flavi:ERU s. II d.C:ERU s. III d.C:ERU

Baiximperial:ERU

Elements: FOR TRE

Estinclells A

Núm. jaciment: 87

Terme municipal: Verdú

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 35' 50'' N/ 1° 05' 50'' E

Altitud: 384 m

Bibliografia: I.P.A.C. Carta de l'Urgell

ASENSIO *et alii*: 2003:223-235

Situació i característiques morfològiques: El jaciment es troba a la partida d'Estinclells, a quatre quilòmetres a l'oest de Verdú, en una serra allargada que es troba al costat de la carretera local de Tàrrega a Arbeca.

L'assentament ibèric ocupa únicament l'extrem oriental del tossal, des d'on resulta perfectament visible la plana; en un petit promontori de 2965 metres quadrats que resulta força planer.

Descripció de les restes arqueològiques i valoració: Aquest jaciment era conegut des de principis del segle passat com a conseqüència de les obres de construcció de la carretera local entre Tàrrega i Sant Martí de Maldà en que es va posar al descobert un establiment rural romà que es troba als peus del tossal i que es coneix com Estinclells B. La notícia d'aquestes troballes va suscitar l'interés de membres de l'Institut d'Estudis Ilerdencs que el van visitar l'any 1915, però sense realitzar cap mena d'intervenció. Ens els anys previs a la Guerra Civil, mossèn Josep Cases, de Verdú, va fer prospeccions i en va recollir materials ibèrics i romans.

Posteriorment, vers els anys cinquanta, en Ramon Boleda, historiador local de Verdú, va realitzar noves prospeccions, i ja en els anys setanta va realitzar algunes cales al cim del tossal que van revelar l'existència d'un assentament ibèric. Entre els materials recollits per en Ramon Boleda destaquen fragments de ceràmica a mà amb cordons, ceràmica ibèrica pintada i sense pintar (*kalathos*, vas de nansa de cistell), ceràmica de vernís roig ilerget, ceràmica campaniana A, molins de mà i una destal de pedra policromada.

La nostra prospecció ens va permetre observar que el radi de dispersió dels materials és força ampli amb una gran abundància de ceràmica superficial disseminada per tot el cim d'aquesta petit serra especialment àmfora ibèrica i ceràmica ibèrica oxidada. A les vessant de la serra també s'aprecien nombroses restes ceràmiques.

L'any 2002 es va iniciar un programa de excavacions arqueològiques que han permès definir que es tracta d'un petit poblat amb una ocupació molt curta ja que pel que sembla només va tenir una única fase d'ocupació que se centre en la segona meitat del segle III a.C. Les tasques arqueològiques han consistit en l'excavació en extensió de l'estrat superficial que va permetre deixar al descobert el sector oest del poblat i descobrir un barri de cases adossades a la muralla perimetral i un fossar exterior paral·lel a la muralla.

La muralla presenta una forma ovoïdal per adaptar-se a les característiques topogràfiques del terreny. Adossades a aquesta muralla, s'han descobert fins el moment present un total de set unitats domèstiques de forma trapezoïdal amb un accés per la part de davant que dona a un carrer.

La muralla està construïda amb blocs de pedra calcària de grans dimensions amb una espina central formada per pedres de petites dimensions i fang; l'amplada d'aquest mur és de 1,10 i 1,30 cm.

De les unitats domèstiques detectades, només s'ha excavat una casa, denominada pels arqueòlegs Casa 1. Aquesta casa presenta una planta trapezoïdal i un espai intern útil de 50 m². La factura dels murs de la casa és de força qualitat, estan fets amb pedres de dimensions mitjanes lligats amb fang i amb amplades que oscil·len entre els 45 cm (mur de façana) i 55 cm. (parets mestres). La distribució interna de la casa correspon a quatre àmbits delimitats per uns murs mitgers que presenten un aparell més irregular.

La seqüència estratigràfica és molt senzilla ja que presenta un nivell d'enderroc que reposa directament sobre unes primes capes que conformen el paviment que s'estén per sobre de les graves naturals.

Sembla que sobre l'estança més gran d'aquesta casa s'hauria aixecat un segon pis detectat a partir de les capes d'argila rogenca del nivell d'enderroc que podrien haver format part del paviment d'aquest segon pis.

En aquesta casa també s'ha detectat una estructura circular que ocupa una posició central en l'habitació en què s'ubica; la seva interpretació resulta difícil pels investigadors en el moment actual de la recerca.

Els autors distingeixen en la casa tres àrees funcionals: una àrea de residència, una àrea de magatzem i una àrea destinada al treball.

Pel que fa als materials arqueològics recuperats pels arqueòlegs pertanyen a un mateix període cronològic i són els materials procedents dels nivells d'enderroc de la Casa 1. Entre la ceràmica d'importació que bàsicament es tracta de ceràmica

campaniana A de la forma Lamboglia 27 en les seves variants, un peu del Taller de Roses i una àmfora púnico-ebussitana del tipus T.8.1.3.1. Aquests materials permeten una datació que se situa als voltants del 200 a.C.

Pel que fa a la datació del moment fundacional i de construcció d'aquest assentament, els arqueòlegs destaquen la migradesa de les troballes en els nivells de pavimentació que impossibilita una datació segura.

Tot i això, els autors destaquen que cap material recuperat remet més enllà del segle III a.C.

Dels materials de producció local cal destacar l'abundància de ceràmiques a mà amb olles de perfil en "essa" i tapadores. També cal destacar la ceràmica ibèrica a torn amb ceràmiques comunes oxidades amb tenalles, plats, tapadores i gerres.

És molt abundant la presència d'àmfora ibèrica, que representa un 20 % del total de la ceràmica estudiada.

La ceràmica oxidada pintada també és força abundant amb formes de *kalathos*, tenalla amb broc inferior i plat-tapadora.

Els autors pensen que aquest poblat correspon a una petita ciutadella amb una única fase ocupacional, sembla que la construcció i l'abandonament del poblat s'ha de situar en el segle III a.C. Els autors relacionen l'abandonament d'aquest poblat amb els esdeveniments derivats de la Segona Guerra Púnica.

Pel que fa a la composició social dels seus habitants sembla que ens trobem al davant d'una organització força igualitari sense diferències aparents entre les diverses unitats domèstiques.

Fitxa de la base de dades

Estinclells A, Els (Verdú)

X: 341415,898/ Y: 4606887,434

Períodes:ibèric: -1; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: -360/ -350; Cronologia final: -300/ -290

Tipologia principal: POB. Tipologia per èpoques: Preromana:POB

Tipologia per períodes: Ibèric:POB

Molí del Corretger/ Mas de Mora

Núm. jaciment: 84

Terme municipal: Verdú

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 36' 30" N/ 1° 05' 33" E

Altitud: 345 m

Bibliografia: PITA, 1953: 101
DUCH, 1980: 110
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat en uns camps de conreu a uns 4 km. a l'oest de Verdú, al costat del Molí del Corretger. En la prospecció realitzada l'any 2000 vam comprovar que s'havien realitzat rebaixos en el terreny i per tant, és possible que les restes hagin quedat afectades.

Descripció de les restes arqueològiques: R. Pita descriu la troballa l'estiu de 1950, a tocar de l'antic edifici del Molí del Corretger de restes de ceràmica comuna romana, de *terra sigil·lata* i de fragments de *dolium*.

No s'hi observen estructures, però s'han trobat fragments de paviment fet en *opus signinum*. En superfície, s'ha trobat gran quantitat de materials que es troben dipositats en la col·lecció Boleda: ascles de sílex, un molí de pedra circular amb orifici central, ceràmica ibèrica pintada i sense pintar, fragments de ceràmica campaniana A i campaniana B, fragments de terra sigil·lata sudgàl·lica, marmorata i hispànica, *dolia* i àmfora. Aquests materials fan pensar en l'existència d'un establiment rural d'època romana, amb una cronologia que aniria des de la fi del segle II a.C. fins al segle I d.C.

Fitxa de la base de dades

Molí del Corretger/Mas de Mora (Verdú)

X: 341049,595/ Y: 4608129,812

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: -1; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Republicà:CER Juli-Claudi:CER

Els Quintals

Núm. jaciment: 89

Terme Municipal: Guimerà

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 35' 15''N/ 1° 12' 40'' E

Altitud: 590 m

Bibliografia: DUCH, 1980: 114

I.P.A.C.-Carta de la Segarra

PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat a l'esquerra del camí de Guimerà a Montornés, en la partida Quintals, en una zona elevada, terraplenada i conreada. Degut als treballs d' terraplenament, no s'hi veuen estructures, que poden haver estat destruïdes.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies existents: S'hi han recollit molins de mà circulars, ceràmica ibèrica pintada i sense pintar. Duch parla de l'existència d'una columna que es trobava inserida en un marge d'un camp proper a una cabana.

Els autors de la Carta no la van localitzar i, per tant, no van poder confirmar la seva existència i per tant no van poder establir la cronologia, ni la relació amb el jaciment.

Resultats de les prospeccions i valoració personal

Les nostres prospeccions no van aconseguir tampoc localitzar la columna de què parla Joan Duch, únicament vam recollir un fragment

d'un molí barquiforme fet en pedra local i petits fragments de ceràmica comuna ibèrica oxidada.

Podria tractar-se d'un establiment rural d'època ibèrica indefinida que podria situar-se en època ibèrica final.

Fitxa de la base de dades

Quintals, Els (Guimerà)

X: 350885,796/ Y: 4605604,878

Períodes:ibèric: -1; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Preromana:CER

Tipologia per períodes: Ibèric:CER

Pla Solà de la Torre

Núm. jaciment: 90

Terme municipal: Vallfogona de Riucorb

Comarca: Conca de Barberà

Coordenades geogràfiques: 41° 33' 50" N/ 1° 15' 40" E

Altitud: 620 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de la Conca de Barberà
DUCH, 1987

Situació i característiques morfològiques: Situat darrere del balneari de Vallfogona, al marge dret del riu, en un pla elevat conegut com Pla Solà de la Torre on en l'actualitat es conrea cereal, probablement ordi.

La proximitat del riu Corb garantitza l'abastiment d'aigua per als conreus i la posició una mica enlairada respecte aquest protegeix l'establiment de les possibles crescudes del riu o "rubinades".

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies existents: No s'hi aprecien restes constructives. En aquest indret es recullen materials des de principis de segle XX. Aquest jaciment

fou descobert per en Miquel Piera, fundador del balneari de Vallfogona, l'any 1904. Mn. Salvador Vilaseca feu nous descobriments a principis dels anys cinquanta i el Grup de Recerques també va fer noves troballes a principis dels anys 70.

Els materials són força variats i alguns poden haver baixat per acció de l'erosió de punts més elevats, on sembla que podrien haver hagut restes d'una estació prehistòrica. Els materials trobats són: terrissa feta a mà amb incissions, cordons i mamellons, destrals de basalt, ceràmica ibèrica i ceràmica comuna romana sense especificar de quin tipus.

Inventari i estudi dels materials recollits en les prospeccions realitzades l'any 2000

Terra sigil·lata africana A	1 frag. informe
-----------------------------	-----------------

Ceràmica comuna romana oxidada	1 vora
Ceràmica comuna ibèrica oxidada	4 frag. informes
Àmfora tarraconense, Dressel 2/4	1 vora
Àmfora africana	1 frag. informe
Àmfora ibèrica	1 frag. informe

Les nostres prospeccions han donat materials ibèrics com ceràmica comuna ibèrica oxidada i àmfora ibèrica però sobretot materials romans que allarguen considerablement l'existència d'aquest establiment: *terra sigillata* africana A, àmfora tarraconense del tipus Dressel 2/4, àmfora africana i comuna romana oxidada.

Tots aquests elements fan pensar en un establiment rural que és ocupat des d'època romanorepublicana i perdura en època altimperial fins a finals del segle I d.C. o principis del segle II d.C.

Fitxa de la base de dades

Pla Solà de la Torre (Vallfogona de Riucorb)

X: 355000,926/ Y: 4602898,138

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: República:CER Alt imperi (indefinit):CER

Solans del Pilar de les Forques

Núm. jaciment: 91

Terme municipal: Vallfogona de Riucorb

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 33' 55" N/ 1° 14' 40" E

Altitud: 600 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Es tracta d'un jaciment ibèric situat a pocs metres del riu en un planell inclinat cap el riu Corb, envoltat d'una cinglera rocosa i emplaçat sobre un camí carreter que voreja el riu pel seu marge dret.

Descripció dels materials arqueològics segons les notícies existents: Els materials que s'hi han recollit són: ceràmica ibèrica pintada i sense pintar, ceràmica a mà, ascles de sílex, fragments de molí manual. No s'hi aprecien restes d'estructures, però tot i això els autors de la Carta i en Joaquim Pera, consideraven versemblant l'existència d'un establiment ibèric a la zona.

Inventari i valoració dels materials dipositats al Museu de Guimerà

Terra sigil·lata hispànica (<i>núm. inv. 873</i>)	1 frag. informe
Ceràmica ibèrica pintada (<i>núm. inv. 873</i>)	1 frag. informe
Ceràmica comuna ibèrica oxidada (<i>núm. inv. 873</i>)	3 vores i 157 frag. informes
Ceràmica comuna ibèrica oxidada, coll de cigne(<i>núm. inv. 873</i>)	2 vores
Àmfora itàlica (<i>núm. inv. 873</i>)	1 nansa

Els materials que es troben al Museu de Guimerà son abundants, però els elements que poden donar datacions són tan escassos que no permeten extreure conclusions sobre la cronologia del jaciment.

A partir dels materials dipositats al Museu de Guimerà, podem suposar que aquest establiment va sobrepassar el canvi d'Era, ja que comptem amb un fragment de terra sigil·lata hispànica, produccions que comencen a partir del segon quart del segle I d.C.

Tot i això la presència de materials de tradició ibèrica és majoritària i per tant hem de suposar que aquest establiment s'iniciaria en època ibèrica final i perduraria fins a mitjans del segle I d.C.

En la prospecció superficial realitzada per nosaltres no vam detectar cap element constructiu només vam recollir deu fragments de ceràmica feta a torn, de coccio oxidant, i probablement de tradició ibèrica però no ens permet aportar noves dades sobre la cronologia del jaciment.

Fitxa de la base de dades

Solans del Pilar de les Forques (Vallfogona de Riucorb)

X: 353614,242/ Y: 4603080,473

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:CER Alt imperi (indefinit):CER

Cap de Coll

Núm. jaciment: 92

Terme municipal: Vallfogona de Riucorb

Comarca: Conca de Barberà

Coordenades geogràfiques: 41° 33' 25" N/ 1° 13' 50" E

Altitud: 698 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de la Conca de Barberà

Situació i característiques morfològiques: Situat en un turó elevat envoltat de terres conreades. En aquest indret la visibilitat és perfecta ja que es controla tota la Vall del riu Corb i del Seniol.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques segons les notícies existents i les nostres dades: Els materials trobats foren escassíssims: un tros de terra sigil·lata i ceràmica comuna.

No es conserven restes d'estructures a la vista, però els autors de la carta pensen que es podria tractar d'alguna construcció de tipus defensiu d'època romana, donada la importància estratègica d'aquest punt que ja hem ressaltat.

En la prospecció del terreny realitzada per nosaltres l'any 2000 no vam trobar cap element que permetés donar més dades sobre el conjunt però no descartem l'existència d'alguna construcció que exercís funcions de control sobre el territori.

Fitxa de la base de dades

Cap de Coll (Vallfogona de Riucorb)

X: 352437,12/ Y: 4602178,868

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Alt imperi (indefinit):CER

Poblat ibèric de La Cadena

Núm. jaciment: 93

Terme municipal: Vallfogona de Riucorb

Comarca: Conca de Barberà

Coordenades geogràfiques: 41° 33' 49" N/ 1° 13' 15" E

Altitud: 540 m

Bibliografia: DUCH, 1980

I.P.A.C.-Carta de la Conca de Barberà

PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat en uns camps de conreu entre els rius Corb i Seniol. Es tracta d'un important jaciment ibèric, situat en una zona perfecta des del punt de vista estratègic; l'abastiment d'aigua està garantit pels dos cursos d'aigua que es troben a menys de 50 m. de l'àrea de dispersió de les restes ceràmiques.

El jaciment se situa a tocar de la carretera que segueix el traçat del riu Corb; aquest camí segueix el pas natural per la Vall del Corb, es documenta en època romana com una de les vies que comunicava *Ilerda* i les terres de l'interior amb la costa, probablement ja era utilitzat en època ibèrica, la profusió de jaciments ibèrics detectats a la vora sembla confirmar-ho. L'establiment es situa a la falda d'una suau elevació, posició que afavoreix el control visual de la Vall.

Descripció dels materials arqueològics segons les notícies recollides:

Pel que fa als materials, en prospeccions anteriors a la nostra es va recollir en superfície gran quantitat de material ceràmic: sílex, ceràmica ibèrica pintada i sense pintar i fragments de pedres de molí. Segons Duch, aquest establiment, que qualifica de poblat, possiblement fou destruït a l'arribada dels romans, ja que aquests es van situar a l'altra banda del riu.

Duch també esmenta la troballa d'un possible camp d'urnes que es trobaria a tocar del poblat. Segons aquest autor es tractaria d'una necròpolis hallstàtica que hauria perdurat fins època ibèrica. Entre les nombroses restes ceràmiques hi ha tota la tipologia ceramística feta a mà amb les decoracions amb cordons, incisions i les formes d'urna hallstàtiques. Entre la resta de materials es recolliren abundants restes d'ossos animals, alguns d'ells utilitzats com eines de treball, i una punta de llança de bronze amb acanalats.

Inventari i valoració dels materials dipositats al Museu de Guimerà

Ceràmica campaniana A, (núm. inv.537) Lamboglia 5	1 vora
Ceràmica campaniana A (núm. inv.536)	1 fons
Ceràmica campaniana A tardana (núm. inv.534, 538)	1 fons i 1 frag. informe
Ceràmica campaniana B de Cales (núm. inv. 538)	2 frag. informes
Ceràmica grisa imitació campaniana (núm. inv.535)	1 fons
Ceràmica comuna ibèrica pintada (núm. inv.569) motius geomètrics i vegetals	134 frag. informes
Ceràmica comuna ibèrica pintada (núm. inv.555-567) motius geomètrics	8 frag. informes
Ceràmica comuna ibèrica pintada (núm. inv.568) motiu animal	1 frag. informe
Ceràmica ibèrica a mà (núm. inv.494) Olleta	1 individu
Ceràmica ibèrica a mà (núm. inv.507) decoració de cordons	32 frag. informes
Ceràmica ibèrica a mà (núm. inv.525)	12 fons
Ceràmica ibèrica a mà (núm. inv.533)	287 frag. informes
Ceràmica comuna ibèrica oxidada (núm. inv.570)	333 frag. informes
Ceràmica comuna ibèrica oxidada (núm. inv.554) tenalla	66 vores
Àmfora púnica indeterminada (núm. inv.570)	1 frag. informe
Punta de llança (núm. inv. 611)	1 individu

A més d'aquests materials, cal consignar que en el mateix grup, designat com "Cadena I" en el fons del Museu, apareixen un fragment de terra sigil·lata africana A i un fragment de ceràmica africana de cuina; un cop revisats els materials i contrastats amb els materials denominats "Cadena III" (que corresponen a l'establiment romà) creiem que aquests dos fragments s'haurien d'incloure en els materials designats com "Cadena III". També cal remarcar que la punta de llança apareix en el conjunt de materials "Cadena III", però segons Duch, autor de la troballa, aquesta arma s'hauria trobat en el poblat ibèric.

Els materials que tenim semblen indicar un establiment ibèric que es desenvoluparia durant l'Ibèric Final fins a mitjans del segle I a.C. la forma Lamboglia 5 de Campaniana A ens dona una forquilla cronològica que va del 175 a.C. al 50 a.C.;

també tenim ceràmica campaniana B que indiquen que aquest enclavament va estar ocupat fins una data indeterminada del segle I a.C.

Aquests materials d'importació van acompanyats d'abundants fragments de ceràmica ibèrica pintada, ceràmica comuna ibèrica oxidada i ceràmica ibèrica feta a mà.

Tot i que Duch defineix aquest jaciment com a poblat no podem saber amb seguretat si era de grans dimensions o si més aviat es tractaria d'una petita agrupació.

Sembla que el poblat fou abandonat abans del canvi d'Era, encara que no hi ha cap indici que indiqui que fou destruït com suggereix Duch.

Fitxa de la base de dades

Poblat Ibèric La Cadena (Vallfogona de Riucorb)

X: 351641,556/ Y: 4602935,73

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:CER Republicà:CER

La Cadena III

Núm. jaciment: 94

Terme municipal: Vallfogona de Riucorb

Comarca: Conca de Barberà

Coordenades geogràfiques:351325/4602725

Altitud:

Bibliografia: DUCH, 1980

I.P.A.C.-Carta de la Conca de Barberà

PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat a la banda esquerra del riu Corb, en la banda oposada del poblat ibèric de La Cadena, en uns camps que fan una suau pendent, a tocar de la carretera que va a Guimerà.

L'emplaçament assegura l'abastiment d'aigua, ja que queda molt a prop del riu i se situa molt a prop del camí que segueix el curs del Corb que formava part d'un dels itineraris que es dirigien vers *Ilerda*.

L'assentament estaria orientat cap a l'Est i s'assentaria de forma esglaonada per la falda d'aquesta petita elevació.

Inventari i valoració dels materials dipositats al Museu de Guimerà

Terra sigil·lata hispànica (<i>núm. inv. 583</i>)	1 fons
Ceràmica comuna itàlica parets fines (<i>núm. inv. 590</i>) Mayet XXI	1 vora
Ceràmica comuna itàlica parets fines (<i>núm. inv. 585</i>) Mayet VI	1 vora
Ceràmica comuna romana, imitació roig pompeïà (<i>núm. inv. 578</i>) Goudineau 28	1 vora
Ceràmica comuna itàlica oxidada (<i>núm. inv. 595</i>) Com. It. 7	1 vora
Ceràmica comuna africana de cuina (<i>núm. inv. 589</i>) Atlante CVIII, 10	1 vora
Ceràmica comuna africana de cuina (<i>núm. inv. 593, 595</i>) Lamboglia 10 A	2 vores
Ceràmica comuna africana de cuina (<i>núm. inv. 595</i>) Ostia III, 267	1 vora
Ceràmica comuna africana de cuina (<i>núm. inv. 595</i>) Ostia IV, 60	1 vora
Ceràmica comuna africana de cuina (<i>núm. inv. 595</i>) Tapadora	1 vora
Ceràmica comuna africana de cuina (<i>núm. inv. 592</i>) Tapadora	1 vora
Ceràmica comuna africana de cuina (<i>núm. inv. 596</i>) Olla	1 vora
Ceràmica comuna africana de cuina (<i>núm. inv. 594,597</i>)	4 frag. inf.

Ceràmica comuna romana d'engalba vermella (<i>núm. inv. 578</i>)	7 vores
Ceràmica comuna romana oxidada (<i>núm. inv. 598</i>) ampolla	1 vora
Ceràmica comuna romana oxidada (<i>núm. inv. 581</i>)	9 vores
Àmfora Itàlica (<i>núm. inv. 601</i>), pasta DB	1 nansa
Àmfora Itàlica (<i>núm. inv. 601</i>)	1 nansa
Àmfora Itàlica (<i>núm. inv. 603</i>)	3 frag. inf.
Àmfora Tarraconense (<i>núm. inv. 603</i>)	4 frag. inf.
Àmfora romana indeterminada (<i>núm. inv. 599</i>)	1 vora
Àmfora romana indeterminada (<i>núm. inv. 603</i>)	8 frag. inf.
Dòlia (<i>núm. inv. 600</i>)	1 vora

Materials recollits en les prospeccions realitzades l'any 2000

Terra sigil·lata sudgàl·lica	1 frag. inf.
Ceràmica comuna romana reduïda	1 vora
Ceràmica comuna romana reduïda	3 frag. inf.

Els materials recollits ens indiquen l'existència d'un establiment que estaria en funcionament en època imperial. El seu inici s'hauria de situar en el canvi d'Era o a principis del segle I d.C.; la presència de ceràmica de parets fines amb una vora de la forma Mayet VI, que té una cronologia entre el 25 a.C. i el 75 d.C. i una vora de la forma Mayet XXI que es data entre el 25 a.C. i el 25 d.C. així ho semblen indicar. També s'ha de tenir present la presència d'una tapadora en ceràmica de cuina itàlica de la forma Com. It. 7 que té una cronologia molt àmplia que va del 200 a.C. al 50 d.C, per matissar aquesta data. Tot i aque aquesta producció tingui una cronologia tan àmplia pensem que no impedeix situar el moment inicial en la data proposada.

La presència de terra sigil·lata sudgàl·lica i de terra sigil·lata hispànica confirma una data de fundació més propera al segle I d.C. que no pas un moment anterior.

La producció més ampliament representada és la ceràmica comuna africana de cuina; les cassoles, olles i plats/tapadores són les formes presents entre els materials dipositats al Museu de Guimerà. Les formes que tenim ens donen datacions entre finals del segle I d.C. i principis del segle V d.C.

Les cassoles corresponen a les formes Lamboglia 10 A amb una cronologia entre el 100 i el 425 d.C., la forma Ostia III, 267, 150-400 d.C. i la forma Atlante CVIII, 10 que es data entre el 300 i el 400 d.C.

La forma Ostia IV, 60 és l'única tapadora que s'ha pogut classificar amb seguretat, la seva cronologia va del 320 al 400 d.C.

El material amfòric no permet treure conclusions pel que fa a qüestions cronològiques: tenim produccions itàliques que es poden datar a finals del període republicà, àmfora tarraconense que ens situa ja en època imperial i també una vora de d'òlia.

Duch també esmenta la troballa d'un fragment de molí de mà, de forma circular i d'un fragment de columna de pedra que podria provenir de la part residencial d'aquesta vil·la. Nosaltres no hem pogut localitzar entre els materials de la col·lecció del Museu de Guimerà aquests dos elements i per tant no podem fer una valoració de primera mà.

En conclusió podem dir que ens trobem al davant d'un establiment rural que s'iniciaria en els darrers decennis del segle I a.C. i restaria en funcionament fins a principis del segle V d.C.

Els materials que tenim revelen amb claredat l'existència d'una part residencial i ens manca informació sobre la zona de treballs agrícoles, tot i que la troballa d'una vora de d'òlia és un indicatiu de la mateixa.

Fitxa de la base de dades

Cadena III, La (Vallfogona de Riucorb)

X: 351325/ Y: 4602725

Períodes: ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: -1; julioclaudi: -1; flavi: -1; s. II dC: -1; s. III dC: -1; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana: CER

Tipologia per períodes: Augustià: CER Juli-Claudi: CER Flavi: CER s. II d.C: CER s. III d.C: CER Baiximperial: CER

Els Palaus

Núm. jaciment: 95

Terme municipal: Guimerà

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 33' 50" N/ 1° 12' 55" E

Altitud: 540 m

Bibliografia: BOLEDA 1976, 29
GORGES 1979: 216
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat entre la carretera local de Guimerà a Santa Coloma de Queralt i el riu Corb gairebé en la confluència d'aquest amb el riu Seniol.

Descripció de les restes arqueològiques segons les dades existents: S'aprecien restes de construccions a la vora del riu, que es poden relacionar amb els materials ceràmics romans apareguts: parets fines, terra sigil·lata sudgàl·lica, sigil·lata hispànica, fragments d'àmfora, *dolia* i *tegulae*.

A uns dos-cents metres, a l'altre costat de la carretera, s'hi troben unes restes materials que el Sr. Duch va identificar com les restes d'un possible forn romà de pa o de terrissa, i d'un cup de vi, que foren destruïts.

També es parla de l'existència d'un pont que travessava el riu en aquesta zona i del qual només quedaven algunes restes. La construcció original d'aquest pont podria haver estat en època romana.

Una part del jaciment va ser destruït i es van llençar restes al riu entre les que destaquen plaques de marbre.

També es conserven fotografies que testimonien que en aquests camps va aparèixer un basament de columna de grans dimensions, avui dia en parador desconegut que testimonien el luxe d'aquesta *villa*.

Inventari i estudi dels materials procedents del Museu de Guimerà

Ceràmica de vernís negre Campaniana A (<i>núm. inv.</i> 624, 665)	2 frag. informe
Terra sigil·lata sudgàl·lica (<i>núm. inv.</i> 668)marca:MERCATOR	1 peu
Terra sigil·lata hispànica (<i>núm. inv.</i> 665) Drag. 29/37	1 vora
Terra sigil·lata hispànica (<i>núm. inv.</i> 667, 678, 679, 680)	5 peus, 28 frag. informe

Terra sigil·lata africana A (<i>núm. inv. 627</i>)	2 vores
Terra sigil·lata africana A (<i>núm. inv.669, 684</i>)	18 vores i 3 fons
Terra sigil·lata africana A (<i>núm. inv. 672, 684</i>) Hayes 9 a	2 vores
Terra sigil·lata africana A (<i>núm. inv 684</i>) Hayes 26	1 vora
Terra sigil·lata africana A (<i>núm. inv. 684</i>) Hayes 6 a	1 vora
Terra sigil·lata africana A (<i>núm. inv. 684</i>) Hayes 14 a	1 vora
Terra sigil·lata africana A (<i>núm. inv. 684</i>) Hayes 16	2 vores
Terra sigil·lata africana A (<i>núm. inv. 629, 637,678,679, 681, 682,683, 687, 694</i>)	88 frag. informes
Terra sigil·lata africana C (<i>núm. inv. 684</i>) Hayes 45 A	1 vora
Terra sigil·lata africana C (<i>núm. inv. 684</i>) Hayes 50 A	1 vora
Terra sigil·lata africana C (<i>núm. inv. 684</i>)	2 vores
Terra sigil·lata africana C (<i>núm. inv. 687</i>)	1 frag. informe
Terra sigil·lata africana C (<i>núm. inv. 639</i>) Atlante XXXII-11	1 vora
Terra sigil·lata africana D (<i>núm. inv. 627</i>) Hayes 58 B 1	1 vora
Terra sigil·lata africana D (<i>núm. inv. 625, 670</i>) Hayes 91 C	1 vora
Terra sigil·lata africana D (<i>núm. inv. 684</i>) Hayes 94	1 vora
Terra sigil·lata africana D (<i>núm. inv. 684</i>) Hayes 58 B	2 vores
Terra sigil·lata africana D (<i>núm. inv. 684</i>) Hayes 63	1 vora
Terra sigil·lata africana D (<i>núm. inv. 684</i>) Hayes 64	1 vora
Terra sigil·lata africana D (<i>núm. inv. 684</i>)	2 vores
Terra sigil·lata africana D (<i>núm. inv. 629, 637, 682, 687</i>)	15 frag. informes
Ceràmica comuna ibèrica oxidada Coll de cigne (<i>inv. 626</i>)	1 vora
Ceràmica comuna ibèrica oxidada <i>Kalathos</i> (<i>núm. inv. 691</i>)	3 vores
Ceràmica comuna itàlica Parets Fines(<i>núm. inv. 639</i>)Mayet 22	1 vora
Ceràmica comuna itàlica Parets Fines (<i>núm. inv. 660</i>)	1 vora
Ceràmica comuna romana oxidada (<i>núm. inv. 632, 660, 688</i>)	10 vores75 frag. inform
Ceràmica grollera romana redüida (<i>núm. inv. 637</i>)	358 frag. informes
Ceràmica grollera romana oxidada (<i>núm. inv. 638</i>)	1 vora 2 frag. informes
Ceràmica a mà (<i>núm. inv. 656</i>)	9 informes
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv. 673, 684</i>) Hayes 197	4 vora
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv.684</i>) Hayes 196	1 vora
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv.684</i>) Lamb. 10 A	1 vora

Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv. 685</i>) Ostia I f. 55	1 vora
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv.685</i>) Ostia III f. 108	1 vora
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv.685</i>) Ostia I f. 261	1 vora
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv.685</i>) Ostia IV f. 1	1 vora
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv.685</i>) Hayes 23 A	1 vora
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv.685</i>) Ostia III, f. 170	1 vora
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv.631</i>) Ostia III, f. 267	1 vora
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv.630, 684</i>)	2 vores
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv.637</i>) Tapadora	1 vora
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv.629, 637, 686, 694</i>)	34 informes
Àmfora itàlica (<i>núm. inv. 634,637, 694, 695, 700</i>)	1 nansa i 5 frag. inform
Àmfora púnica indeterminada (<i>núm, inv.691</i>)	1 frag. informe
Dòlia (<i>núm. inv. 634</i>)	1 frag. informe
Mosàic tesel·les de color blau i vermell (<i>núm. inv. 707</i>)	1 frag.
Maó (<i>núm. inv. 688</i>)	1 individu
Vidre (<i>núm. inv. 708</i>)	5 fragments
Ferro (<i>núm. inv. 709</i>)	4 fragments

La relació de materials d'aquest jaciment recollides en prospecció corresponen majoritàriament a vaixel·la de taula i ceràmica de cuina; la ceràmica d'enmagatzematge i transport (àmfora, dòlia) es troba representada de manera molt escadusera; creiem que aquesta subrepresentació és conseqüència d'una recollida selectiva per part dels aficionats locals en què hom tendeix a agafar les peces i els fragments ceràmics més significatius i que resulten més atractius als ulls del prospector aficionat, deixant de banda peces d'aparença més modesta.

Els materials amb una adscripció ibèrica i republicana es troben representats de manera molt residual: tan sols comptem amb dos fragments informe de ceràmica de vernis negre de tipus campaniana A que podrien correspondre a un gran plat o patera, tres vores de Kalathos sense cap mena de decoració pintada i i vora de ceràmica comuna oxidada del tipus "Coll de Cigne". No sabem si aquests materials són elements residuals d'un assentament anterior o han estat arrossegats pel riu Corb, però en tot cas no permeten suposar que la *villa* dels Palaus tingués els seus orígens abans del canvi d'Era.

Aquest fet ve reforçat per l'absència de terra sigil·lata itàlica i d'un sol fragment de terra sigil·lata sudgàl·lica. La ceràmica de taula més representada en aquest conjunt és la

terra sigil·lata africana A, juntament amb la terra sigil·lata hispànica, seguides de la terra sigil·lata africana D i de la terra sigil·lata africana C. La presència d'aquests materials permeten suposar l'existència d'aquesta *vil·la* desde la segona meitat del segle I d.C. fins ben entrat el segle VI d.C. de forma ininterrompuda.

La terra sigil·lata hispànica es troba representada per una sola vora de Drag. 29/37 amb una cronologia molt àmplia que aniria des de mitjans del segle I d.C. fins a finals dels segle III d.C. A més d'aquesta vora, hi trobem 5 peus amb les característiques típiques de les produccions hispàniques, i 28 fragments informes.

Com ja hem dit anteriorment, la vaixel·la fina de taula en terra sigil·lata africana A és la més abundant de tot el conjunt dipositat al Museu de Guimerà.

Totes les formes que hem pogut datar corresponen a produccions que es comencen a produir a principis del segle II d.C. i s'estenen fins a mitjans del segle III d.C. aproximadament. En general les formes més comunes que trobem corresponen a plats i bols o copes baixes.

La forma Hayes 6 corresponent a una copa de cos baix i destinada a servir o menjar es troba representada per una vora. La cronologia d'aquesta peça se situa entre el 100 i el 200 d.C.

Troblem bols de la forma Hayes 9 A amb una datació proposada per l'equip de Lattes entre el 100 i el 160 d.C., el vernís és de molt bona qualitat amb el característic granulat d'aquestes produccions.

Una altre forma que trobem representada és la Hayes 14 a; la cronologia proposada per aquesta forma se situa entre el 125 i el 175 d.C.

La darrera forma que trobem entre les produccions de terra sigil·lata africana A és la forma Hayes 16, copa baixa amb una cronologia que aniria entre el 150 i el 200 d.C.

A més d'aquestes formes datables trobem 88 fragments sense forma que acrediten l'abundància d'aquestes produccions en aquest establiment.

Aquestes produccions són substituïdes per les produccions en terra sigil·lata africana C que començarien a principis del segle III d.C. i perdurarien al llarg d'aquest fins a la primera meitat del segle V d.C. en que començarien a predominar les produccions en terra sigil·lata D.

Les produccions en terra sigil·lata C no tenen una presència quantitativa tan important com les produccions d'africana A i D entre els materials dels Palaus.

En primer lloc, trobem la forma Atlante XXXII-11 corresponent a una copa baixa amb la vora sortint, la cronologia d'aquesta peça és del 200 al 250 d.C.

La següent forma que trobem representada és una Hayes 45 A, plat de fons profund utilitzat per menjar o servir; la cronologia proposada se situa entre el 200 i el 300 d.C.

La darrera forma que trobem és la Hayes 50 A que ens dóna una cronologia que va del 230 al 300 d.C.

La següent producció de terra sigil·lata és la vaixel·la africana D amb produccions que se situen entre el darrer decenni del segle III d.C. i els darrers decennis del segle VI d.C.

La forma més primerenca que trobem és la forma Hayes 58 B que s'inicia cap el 290 d.C. fins el 375 d.C. aproximadament.

Una variant més tardana d'aquesta forma seria la Hayes 58 B amb una cronologia que s'ha situat entre el 450 i el 550 d.C.

Les següents produccions comencen en la darrera meitat del segle IV d.C. En primer lloc trobem una vora de la forma Hayes 63, el seu inici es data cap el 360 i les darreres produccions es documenten cap el 440 d.C. la forma Hayes 64 comença uns decennis més tard el 380 i s'acaba la seva producció vers el 450 d.C.

Les formes més tardanes corresponen a la forma Hayes 91 C que els especialistes situen la seva producció durant tot el segle VI d.C. fins a principis del segle VII d.C. i la forma Hayes 94 datable entre els anys 400 i 550 d.C.

Com podem veure la vaixel·la fina d'importació permet suposar que aquesta *vil·la* va estar en funcionament fins com a mínim finals del segle VI d.C.

Hem de destacar l'absència de terra sigil·lata paleocristiana, contemporània de les produccions africanes D.

Les produccions de vaixel·la de cuina es divideixen en produccions d'importació i produccions locals.

Les produccions d'importació corresponen bàsicament a ceràmica de cuina africana; aquests productes devien arribar juntament amb la vaixel·la fina de taula.

Entre els materials dipositats al Museu de Guimerà trobem produccions primerenques de la segona meitat del segle I d.C., produccions dels segles II, III, IV i V d.C., fins arribar a la primera meitat del segle VI d.C.

Les peces més avançades en el temps serien les tapadores de la forma Hayes 196 i les olles de la forma Hayes 197 amb cronologies que van del 70 al 250 d.C. i del 175 al 250 d.C. respectivament.

A aquestes produccions s'afegiran posteriorment diferents plats/tapadora, olles i cassoles.

La forma Ostia III, f.267 correspon a una olla que es data entre el 150 i el 399 d.C. la forma Lamboglia 10 A té els seus inicis vers el 150 d.C. i es deixa de produir cap el 220 d.C.

En el decenni posterior trobem la forma Ostia I f. 261 que correspon a una tapadora amb una data inicial de producció situable en la dècada dels seixanta del segle II d.C. i el final de la seva producció cap el 400 d.C.

Ja en el segle III d.C. trobem la forma de tapadora Ostia III, f.170 que apareix a partir del 250 d.C. i finalitza a finals del segle IV d.C.

Al segle IV d.C. trobem noves produccions representades per la forma Ostia III f. 108, amb una datació entre el 320 i el 400 d.C. en primer lloc, seguida de les formes Ostia I, f.55, del 360 al 440 d.C. i Ostia IV f.1 del 360 al 520 d.C.

Aquesta *vil·la* estaria dotada de elements de luxe com plaques de marbre i mosaics (s'ha conservat un fragment polícrom format per teselles de color blau i vermell) dels que malauradament no ha sobreviscut cap element d'importància.

Com podem veure les cronologies aportades per la ceràmica de cuina africana reforça l'espectre cronològic aportat per les diferents produccions de terra sigil·lata ja comentades. I ens ajuden a perfilarl'iniici d'aquest enclavament rural vers el darrer quart del segle I d.C.

Les produccions amfòriques pràcticament no es troben representades i els materials recollits corresponen a produccions del període republicà sense una datació molt precisa que aniria de mitjans del segle II a.C. al canvi d'Era. Aquests materials podrien formar part d'un establiment rural més senzill, precedent a la gran *vil·la* imperial.

La construcció de l'establiment rural de grans dimensions es devia produir en el darrer quart del segle I d.C. o principis del segle II d.C. Aquesta gran *vil·la* devia estar ocupada de forma ininterrompuda des d'aquesta data fins un moment que no podem precisar del segle VI d.C.

Creiem que aquest gran establiment devia estar situat molt a prop de l'emplaçament original del miliari de Claudi que marcava la via que anava de *Tarraco* a *Ilerda*.

Fitxa de la base de dades

Palau, Els (Guimerà)

X: 351178,918/ Y: 4602976,134

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: -1; juliclaudi: -1; flavi: -1; s.II dC: -1; s.III dC: -1; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques: Tipologia principal: VIL. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Republicà:ERU Augustià:ERU Juli-Claudi:ERU

Flavi:ERU s. II d.C:ERU s. III d.C:ERU Baiximperial:VIL

Elements: ARQ CER FOR MOS PON

Solans/ Camí pla de l'Ametlla

Núm. jaciment: 96

Terme municipal: Guimerà

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 34' 02" N/ 1° 11' 55" E

Altitud: 590 m

Bibliografia: DUCH, 1980: 109

I.P.A.C.-Carta de l'Urgell

PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: El jaciment es troba en la partida de Solans, en una terrassa que mira a la Vall del Corb. Des d'aquesta posició una mica enlairada es controla bona part de la Vall i queda assegurat el subministrament d'aigua.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies recollides: No s'hi observen restes d'estructures. S'hi han trobat materials diversos en superfície: materials lítics com sílex i un peu de premsa. També s'hi van trobar materials ceràmics: ceràmica grisa fina amb decoració estampillada de cercles concèntrics i ceràmica romana de vernís negre sense especificar.

Valoració personal: En les prospeccions realitzades l'any 2000 només vam recollir uns fragments de ceràmica comuna oxidada ibèrica.

No hem pogut localitzar les restes ceràmiques estudiades per en Joan Duch ja que no es troben entre els materials dipositats al Museu de Guimerà.

La troballa d'un peu de premsa permet suposar que aquest establiment estaria ja integrat dintre del sistema d'explotació agrícola romà, ja que podria tractar-se d'una premsa de vi o oli.

Les dades amb que comptem només permeten suposar l'existència d'un establiment rural d'època republicana que probablement podem situar en el segle I a.C.

Solans/Camí pla de l'Ametlla (Vallfogona de Riucorb)

X: 349796,816/ Y: 4603375,101

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Republicà:CER

Elements: TOR

Serra Aixol

Núm. jaciment: 97

Terme municipal: Guimerà

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 33' 13" N/ 1° 11' 43" E

Altitud: 640 m

Bibliografia: DUCH, 1980: 104
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: El jaciment es troba a les serres que hi ha a l'esquerra del riu Corb, prop del lloc on es troben el camí de Guimerà a Passanant i el ramal modern del Camí Ral, en un pla elevat a la vessant sud, plena de bosc. És precisament en aquesta vessant on es localitzen les restes.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies recollides: En aquesta zona, segons Duch i els autors de la Carta, es localitzen abundants materials lítics com esclats, fulles de secció trapezoïdal, gratadors...

Pel que fa al material ceràmic s'han localitzat fragments de ceràmica a mà, amb decoracions incises paral·leles, restes de ceràmica ibèrica i un fragment de vidre corresponent a un vas possiblement romà. Amb aquestes dades els autors de la Carta interpretaren que es tractava d'un hàbitat ibèric amb continuïtat en època romanorepublicana

Inventari i valoració dels materials diposits al Museu de Guimerà

Terra sigil·lata africana A (<i>núm. inv. 831</i>)	1 frag. informe
Terra sigil·lata africana D, forma Lamb. 42 (<i>núm. inv. 831</i>)	1 vora
Ceràmica comuna romana oxidada (<i>núm. inv. 829</i>)	15 frag. informes
Ceràmica a mà (<i>núm. inv. 830</i>)	2 vores 38 frag. inform
Copa de vidre (<i>núm. inv. 828</i>)	1 peu
Ampolla de vidre (<i>núm. inv. 828</i>)	1 nansa

Els materials diposits al Museu de Guimerà aporten dades que fan capgirar la interpretació d'aquest indret ja que la presència de terra sigil·lata africana A i D fan pensar que en època altimperial i baiximperial va existir algun tipus d'establiment en aquesta zona. La vora de terra sigil·lata africana D correspon a una *Lamboglia* 42 amb

una cronologia situada entre el 360 i el 470 d.C., aquest element reforça la hipòtesis de la llarga durada d'aquest establiment rural romà fins ben avançat el Baix-Imperi.

Així doncs, hem de considerar que en aquesta zona van existir dos establiments o alguna mena d'activitat en dos moments diferenciats. Per una banda tindriem algun tipus d'ocupació en època ibèrica i republicana com testimonien les troballes de ceràmica ibèrica i la troballa d'utilatge lític. Per altre banda i amb els materials dipositats al Museu de Guimerà hem de concloure que en època imperial va existir algun establiment que podria haver-se iniciat en època altimperial i va perdurar fins a finals del segle IV o V d.C.

No podem precisar amb certesa si hi va haver continuïtat entre l'establiment d'època ibèrica i republicana i l'establiment d'època imperial.

Fitxa de la base de dades

Serra Aixol (Guimerà)

X: 349487,275/ Y: 4601869,661

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: -1; s.II dC: -1; s.III dC: 0; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Flavi:CER s. II d.C:CER Baiximperial:CER

Ermita de la Bovera

Núm. jaciment: 98

Terme municipal: Guimerà

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 34' 15" N/ 1° 09' 38" E

Altitud: 580 m

Bibliografia: DUCH: 1986

I.P.A.C.-Carta de l'Urgell

PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat al turó on s'assenta l'ermita de la Bovera. Aquest turó queda força elevat respecte a la vall i presenta unes vessants força accidentades i de difícil accés. Des d'aquest turó es domina tota la Vall del Corb.

Descripció dels materials arqueològics i valoració de les restes: Al voltant de l'ermita s'han trobat nombroses restes superficials entre les quals destaquen materials lítics, ceràmica feta a mà amb possibles motius decoratius de cordons i un fragment de ceràmica ibèrica comuna oxidada.

En la part baixa de la casa de l'ermità es van trobar fragments de ceràmica ibèrica pintada. També s'hi van trobar restes de ferro i peces de bronze en l'actualitat desaparegudes.

En les prospeccions realitzades per nosaltres vam recollir una petita destral lítica i ceràmica de cocció oxidant i reductora però sense que poguem especificar quina seria la seva adscripció.

La revisió dels materials dipositats en el Museu de Guimerà ens van fer considerar que més aviat el possible assentament semblava tractar-se d'un establiment amb una cronologia de bronze final, ja que la major part dels materials ceràmics corresponen a ceràmica a mà amb decoracions de cordons i ditades típics d'aquest període. No vam trobar els fragments de ceràmica ibèrica pintada descrits a la Carta.

Així doncs, ens trobem amb un assentament que a la llum dels materials recollits i dels materials reestudiats sembla correspondre a un assentament del Bronze i no sembla que tingui continuïtat en època ibèrica.

Fitxa de la base de dades

Ermita de la Bovera (Guimerà)

X: 346632,085/ Y: 4603842,964

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi:
0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix
imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:CER

Els Obacs A

Núm. jaciment: 99

Terme municipal: Guimerà

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 33' 55"N / 1° 09' 00"E

Altitud: 490 m

Bibliografia: GORGES, 1979: 295
DUCH, 1986: 55
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat davant mateix del poble de Ciutadilla, en el marge dret del riu Corb i entre aquest riu i la carretera actual a Guimerà.

Descripció de les restes arqueològiques: La troballa fou el resultat de les prospeccions realitzades per en Joan Duch a la Vall del Corb. A la partida dels Obacs, a tocar d'un marge mig enrunat aparegué un rellotge de sol i en els camps a tocar del marge on havia aparegut es recollí ceràmica comuna romana, terra sigil·lata i abundants fragments d'àmfora i *dolia*. Tots aquests elements fan pensar en l'existència d'una *villa* de cronologia imperial que estaria orientat de cara al sud i a tocar del riu.

El rellotge de sol es trobava tallat en un bloc de pedra sorrenca de forma quadrangular que mesurava 34 cm d'alçada per 30 d'amplada i 20 cm de gruix. Aquest rellotge correspon al tipus de sistema ecuatorial, en forma de quadrants solars, que els grecs anomenaren "Scaphe" per la forma de semiesfera. El rellotge estaria constituït per una concavitat en forma de quart d'hemisferi, on hi ha grabades unes línies radials, en concret onze, convergents en un pol i separades en sectors de 15 °. Del pol arrencava una varilla de metall perduda que servia d'agulla i que rebia el nom de "gnomon". Aquesta concavitat feia 14 cm d'alçada, 20 cm. d'amplada i 9,5 de fondària. Duch ens diu que la factura de la peça era molt tosca i que probablement es tractava d'una obra de factura local. En trobar-se incomplet és difícil saber quina posició tenia.

S'ha proposat una datació no anterior al segle II d.C., probablement en el Baix Imperi.

Molt a prop d'aquest jaciment trobem els Obacs B; es tracta d'un enterrament d'inhumació fet en caixa de lloses de pedra, aquest enterrament era de petites dimensions i no presentava aixovar; sempre s'ha considerat romà per la proximitat amb

el jaciment dels Obacs A. Actualment es troba destruït. Els autors de la Carta apunten que també es podria tractar d'un enterrament medieval. Pita Mercé va descriure l'enterrament com una tomba feta amb tègules i no amb lloses de pedra, però hem d'assenyalar que ell no va veure personalment l'enterrament, de manera que la informació recollida pot contenir algunes imprecisions.

Resultat de les nostres prospeccions i valoració personal

En la prospecció realitzada per nosaltres l'any 2000, només vam recollir fragments de ceràmica comuna oxidada de difícil adscripció.

En la revissió realitzada dels materials dipositats en el Museu de Guimerà vam comprovar que malauradament no hi havia cap dipòsit dels materials d'aquest jaciment i actualment es considera que el rellotge de sol està perdut.

Tot i això creiem que les troballes realitzades per en Joan Duch avalen la hipòtesi de l'existència d'un establiment rural romà en aquesta zona d'on provindria el rellotge de sol trobat en el marge de camp.

Aquest establiment podria haver funcionat durant l'època imperial i si seguim el criteri de datació de Duch basat en aspectes formals de la construcció del rellotge ens hauríem d'inclinar per una datació en època baiximperial.

Fitxa de la base de dades

Obacs A, Els (Ciutadilla)

X: 345738,735/ Y: 4603244,935

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Alt imperi (indefinit):CER

Elements: ARQ

Deveses

Núm. jaciment: 100

Terme municipal: Ciutadilla

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 33' 50" N/ 1° 08' 52" E

Altitud: 480 m

Bibliografia: BOLEDA 1976, 23
DUCH, 1980: 24
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: El jaciment es troba en la partida de Deveses entre la carretera local de Guimerà i el riu Corb, en uns terrenys aterratsats.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies existents: No s'hi aprecien restes d'estructures. Entre els materials ceràmics destaquen: fragments de ceràmica de vernís negre amb una estampilla (roseta central), que s'ha identificat com una forma de campaniana A, Lamboglia 27, fragments de ceràmica ibèrica sense pintar i pintada.

Inventari i estudi dels materials dipositats al Museu de Guimerà

Ceràmica ibèrica comuna oxidada (<i>núm. inv. 854</i>)	18 frag. informes
Ceràmica ibèrica comuna reduïda (<i>núm. inv.854</i>)	28 frag. informes
Ascles sílex	44 frag.

Entre els materials dipositats al Museu de Guimerà no es troben els fragments de vernís negre descrits a la Carta Arqueològica que permetrien una avaluació més acurada del jaciment

Podem pensar en l'existència d'un assentament rural amb una cronologia que aniria de finals del segle III a.C. o principis del II a.C. fins a mitjans del segle I a.C.

Fitxa de la base de dades

Deveses, Les (Ciutadilla)

X: 345550,12/ Y: 4603094,7

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:CER Republicà:CER

Pla del Castell

Núm. jaciment: 101

Terme municipal: Ciutadilla

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 33' 38''N/ 1° 8' 40'' E

Altitud: 540 m

Bibliografia: I.P.A.C. Carta de l'Urgell
DUCH, 1992

Característiques morfològiques: Situat al marge esquerre de la vall del riu Corb, en el cim d'un turó orientat est-oest, on s'assenta el castell de Ciutadilla. La part superior del turó és força planera i des d'aquest es controla visualment bona part de la Vall del riu Corb. L'abastiment d'aigua queda garantit pel Corb que es troba a uns 600 m. aproximadament del jaciment.

Descripció dels materials arqueològics segons les notícies existents: Els autors de la Carta i els aficionats locals proporcionen les següents informacions sobre aquest establiment: en primer lloc, no s'aprecien restes d'estructures; entre els materials recollits en superfície destaquen els fragments de ceràmica a mà, ceràmica ibèrica pintada i sense pintar, un fragment de ceràmica àtica de figures negres, segons Duch aquest fragment seria la importació grega més antiga coneguda a les terres de Ponent. És un fragment de *kylix* i segons els especialistes podria tenir una datació entre el 510 i el 500 a.C.

També s'han recollit fragments de ceràmica campaniana i d'àmfora sense especificar el tipus. Les conclusions a les que arriben tots aquests autors és que es tractaria d'un assentament ibèric indeterminat amb una cronologia del segle V-IV a.C. i del segle II-I a.C.

Inventari i valoració dels materials dipositats al Museu de Tàrrrega

Ceràmica comuna itàlica de Parets Fines (<i>núm. inv. 855</i>)	2 frag. informes
Terra sigil·lata africana A (<i>núm. inv. 855</i>)	1 frag. informe
Ceràmica comuna africana de cuina (<i>núm. inv. 855</i>)	1 frag. informe
Ceràmica comuna ibèrica, <i>Kalathos</i> (<i>núm. inv. 855</i>)	1 vora
Ceràmica comuna ibèrica oxidada (<i>núm. inv. 855</i>)	4 vores, 2 fons, 4 nanses i 132

	informes
Ceràmica ibèrica a mà (<i>núm. inv.</i> 855)	75 frag. informes

Inventari dels materials recollits en la prospecció realitzada l'any 2000

Terra sigil·lata sudgàl·lica, decoració ocells	2 frag. informe
Ceràmica comuna romana oxidada	1 frag. informe
Àmfora romana indeterminada	1 frag. informe

Els materials dipositats al Museu de Tàrraga ens proporcionen per una banda materials d'època ibèrica que consisteixen en ceràmica comuna ibèrica oxidada i ceràmica ibèrica a mà, i de l'altre, materials que semblen correspondre a un establiment que tindria el seu inici en època republicana i que perduraria fins com a mínim principis del segle II d.C.

Les nostres prospeccions ens fan precisar una mica més la forquilla cronològica d'aquest establiment. Entre els materials recollits destaquen dos fragments de Terra Sigil·lata Sudgàl·lica amb decoració a motlle d'aus encerclades per una sanefa en tots dos casos i àmfora romana indeterminada. Aquestes troballes fan pensar que aquest enclavament tindria dos moments d'ocupació sense que puguem precisar si hi hauria continuïtat entre les dues fases: una primera ocupació a l'Ibèric Ple entre els segles V-IV a.C. i un segon moment d'ocupació ja en època republicana que arribaria fins a principis del segle II d.C. com a mínim. Malauradament tampoc no hem pogut detectar restes constructives que ens permetin concretar el tipus d'establiment davant el qual ens trobem. es probable que el Castell s'assenti en bona part sobre l'establiment iberoromà i que fins i tot reaprofités materials constructius.

Fitxa de la base de dades

Pla del Castell (Ciudadilla)

X: 345264,199/ Y: 4602730,566

Períodes:ibèric: -1; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: -1; flavi: -1; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Ibèric:CER Republicà:CER Juli-Claudi:CER Flavi:CER

Sota el Coll de La Portella

Núm. jaciment: 102

Terme municipal: Ciutadella

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 33' 58" N/ 1° 07' 37" E

Altitud: 450 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: El jaciment es troba al costat del Coll de la Portella, a l'esquerra de la carretera local que va des de El Coll de la Portella a Sant Martí de Maldà, en el marge dret del riu Corb, en uns terrenys al·luvials.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques: Els materials trobats corresponen a abundants fragments de teula de llavi que fan pensar en l'existència d'un establiment rural romà de cronologia incerta.

Al Museu de Guimerà es troben dipositats sis pivots que un cop corresponen a àmfora d'adscripció itàlica. Aquests pivots no s'associen a cap altre material, i per tant resulta difícil definir la cronologia i la filiació de l'establiment. Podria tractar-se d'un establiment d'època republicana, tot i que no podem establir datacions ni per al moment inicial ni per al moment final.

Fitxa de la base de dades

Sota el Coll de la Portella (Ciutadilla)

X: 343818,185/ Y: 4603378,919

Època:

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Republicà:CER

Vilassos de Nalec

Núm. jaciment: 103

Terme municipal: Nalec

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 4° 48' 30'' E/41° 33' 50'' E

Altitud: 460 m

Bibliografia: DUCH, 1986

Situació geogràfica i característiques morfològiques: Aquest jaciment es troba situat gairebé davant de Nalec, entre el riu Corb i la carretera actual, en una zona rica i amb terres fèrtils amb regadiu en algunes zones.

Inventari i valoració dels materials dipositats en el Museu de Guimerà

Terra sigil·lata hispànica (<i>núm. inv. 841</i>)	1 fons i 2 frag. informes
Terra sigil·lata africana A (<i>núm. inv. 841</i>)	2 vores i un fons
Terra sigil·lata africana C (<i>núm. inv. 841</i>) Hayes 50	1 vora
Terra sigil·lata africana D (<i>núm. inv. 841</i>) Lamboglia 39	1 vora
Terra sigil·lata africana indeterminada (<i>núm. inv. 841</i>)	1 frag. informe
Terra sigil·lata gàlica tardana lucente (<i>núm. inv. 841</i>) Desbat 12	1 vora
Ceràmica comuna ibèrica oxidada (<i>núm. inv. 844</i>) kalathos	1 vora
Ceràmica comuna ibèrica oxidada (<i>núm. inv. 844</i>)	1 vora
Ceràmica romana oxidada (<i>núm. inv. 844</i>)	4 informes
Ceràmica romana oxidada (<i>núm. inv. 841, 844</i>)	24 vores 12 nanses i 7 fons i 12 informes
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv. 841</i>)	3 informes i 2 fons
Ceràmica africana de cuina (<i>núm. inv. 844</i>) Ostia III f. 170	1 vora
Àmfora Itàlica (<i>núm. inv. 844</i>) Dressel 1 A	1 vora
Àmfora Itàlica (<i>núm. inv. 844</i>)	1 nansa
Àmfora Indeterminada (<i>núm. inv. 844</i>)	1 frag. informe
Molí rotatori en basalt	4 fragments

Els materials inventariats es poden adscriure clarament en època imperial en la seva major part. L'únic element que proporciona una cronologia diferent és la presència d'àmfora itàlica, concretament una forma Dressel 1 A que ens doni una cronologia entre el 130 i el 50 a.C. i podria correspondre a l'establiment que s'ha suposat d'època

republicana. Aquest material àmfòric podria anar acompanyat d'una vora de ceràmica ibèrica oxidada tipus *kalathos* i d'un altre vora de ceràmica ibèrica.

La resta de materials que es troben dipositats al Museu de Guimerà ens situen en un horitzó cronològic plenament imperial amb produccions de terra sigil·lata africana A i de terra sigil·lata hispànica. En terra sigil·lata africana A trobem una forma Lamboglia 39? amb una datació **XXX?** i dos fragments de vores indibuixables. La terra sigil·lata hispànica no aporta més dades cronològiques.

Juntament amb aquestes produccions trobem una vora en terra sigil·lata gàl·lica tardana lucente que correspon a una Desbat 12 amb una cronologia que se situa entre el 140 i el 200 d.C.

La següent producció que aporta dades sobre la cronologia d'aquest establiment és una forma en terra sigil·lata africana tipus C amb una vora de la forma Hayes 50 que ens dona una cronologia que va del 230 al 400 d.C.

Aquesta cronologia tardana vé recolzada per la presència de ceràmica africana de cuina i en concret d'un plat-tapadora de la forma Ostia III f.170 pel qual tenim una cronologia que va del 200 al 400 d.C. aproximadament, és a dir unes dates de producció molt similars a la de la forma en sigil·lata C amb que comptem.

Fitxa de la base de dades

Vilassos de Nalec (Nalec)

X: 343233,735/ Y: 4603144,771

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: -1; s.II dC: -1; s.III dC: -1; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Republicà:CER Flavi:CER s. II d.C:CER s. III d.C:CER

Baiximperial:CER

Recods A

Núm. jaciment: 104

Terme municipal: Sant Martí de Riucorb/ Rocafort de Vallbona

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 33' 40" N/ 1° 06' 05" E

Altitud: 465 m

Bibliografia: BOLEDA 1976: 29
DUCH, 1986: 56-57
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat a la dreta del riu Corb, en una zona de bosc i de terres ermes, que es troba per damunt de la carretera local del Coll de La Portella a Sant Martí de Maldà, entre el km.2 i 3.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques segons les dades existents: S'ha recollit en superfície ceràmica romana: terra sigil·lata sudgàl·lica i hispànica i fragments de ceràmica comuna romana. Al Museu de Tàrrrega no hi ha restes arqueològiques procedents d'aquest indret i la nostra prospecció no va aportar elements positius.

No es detecten restes d'estructures però podem pensar en l'existència d'un establiment rural romà o d'algun tipus de freqüentació de l'indret que aniria del segle I-II d.C

Fitxa de la base de dades

Recods A (Sant Martí de Riucorb)

X: 341674,971/ Y: 4602870,317

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Romana:CER

Tipologia per períodes: Alt imperi (indefinit):CER

Recods B

Núm. jaciment: 105

Terme municipal: Nalec

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 33' 38" N/ 1° 06' 10"N

Altitud: 460 m

Bibliografia: DUCH, 1980: 163

DUCH, 1986: 56-57

I.P.A.C.-Carta de l'Urgell

PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat a la dreta de la carretera local de Sant Martí de Maldà, en una zona erma que puja esgraonadament, i abans d'arribar a la part alta de la serra.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques: Es tracta de dos enterraments construïts amb lloses, de petites dimensions. Han estat remoguts i no hi ha possibles lloses coberteres. Prop de les tombes s'han recollit trossos de ceràmica feta a mà.

Per damunt de la zona de bosc i terres ermes, es localitza un gran planell on es troba ceràmica dels següents tipus: terra sigil·lata i ceràmica comuna romana. Duch considera aquestes tombes com ibèriques. Els autors de la Carta no troben indicis per donar una cronologia segura.

Nosaltres, al igual que els redactors de la Carta no proposem una cronologia tancada i considerem que en aquesta zona hi hauria enterraments relacionats amb materials ceràmics d'època altimperial indeterminada.

Fitxa de la base de dades

Recods B (Nalec)

X: 341789,44/ Y: 4602806,087

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): -1 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: NEC. Tipologia per èpoques: Romana:NEC

Tipologia per períodes: Alt imperi (?):NEC

Els Colomers

Núm. jaciment: 106

Terme municipal: Sant Martí de Riucorb/ Rocafort de Vallbona

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 33' 20" N/ 1° 05' 15" E

Altitud: 395 m

Bibliografia: BOLEDA 1976: 24
DUCH, 1986: 57
I.P.A.C.-Carta de la Segarra
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Emplaçat a uns 400 mts de Rocafort de Vallbona, a l'esquerra del riu Corb, en uns camps plantats d'ametllers coneguts com Partida dels Ametllers, aquests ametllers estan plantats en diferents terrasses.

Descripció de les restes segons les dades existents: A la zona no s'aprecien restes d'estructures, però s'hi han recollit restes de ceràmica comuna romana. Boleda, citant a Mn. Florensa, assenyala l'existència d'una necròpolis romana a la zona, però aquest extrem no ha pogut ser comprovat pels autors de la Carta degut a l'intens conreu.

Joaquim Pera assenyala que el topònim Els Colomers podria fer referència a un *columbarium* romà; es a dir a un cementiri d'incineració.

Inventari i estudi dels materials recollits en la prospecció de l'any 2000

Terra sigil·lata Africana D	1 fons de plat
Ceràmica comuna africana de cuina	2 frag. informes
Àmfora africana	7 frag. informes
Ceràmica comuna romana oxidada	6 frag. informes

La mostra de materials recollida per nosaltres ens permet determinar que es tracta d'un possible jaciment romà amb una cronologia que com a mínim es remunta al segle IV d.C. sense que puguem precisar si els seus inicis es poden datar amb anterioritat o corresponen a aquest moment.

L'escassetat dels materials recollits no permet avaluar o definir la naturalesa d'aquest jaciment; la troballa de ceràmica de cuina i àmfora fan pensar que potser estem al davant d'un establiment rural sense que puguem aportar dades que confirmin o desmenteixin l'existència d'una zona de necròpolis annexa a aquest.

Colomers, Els (Sant Martí de Riucorb)

X: 340503,062/ Y: 4602279,043

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Baiximperial:CER

Elements: NEC

Puig Pelat

Núm. jaciment: 107

Terme municipal: Sant Martí de Maldà

Comarca: Urgell

Coordenades Geogràfiques: 339600/4603100

Altitud: 400 m.s.n.m.

Bibliografia: I.P.A.C. Carta Arqueològica de l'Urgell, 2001

Situació i característiques morfològiques: Emplaçat en una zona actualment erma, a uns dos quilòmetres del nucli de Sant Martí de Maldà, molt a prop d'un camí carreter situat a la dreta del camí que uneix Sant Martí amb Rocafort.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques: En el marge esquerra d'aquest camí es troben un total de tres tombes de lloses, una de les quals és infantil.

Les tombes han estat datades entre els segles IV-V d.C. i el X-XI d.C., tot i que la proximitat amb la necròpolis de La Creueta fa pensar que potser s'han de situar a l'entorn del segle VII d. C.

Al voltant d'aquesta necròpolis, en un radi molt ampli de gairebé 2000 m² es recullen força materials ceràmics d'època romana: àmfora de la costa tarraconense, ceràmica Campaniana B, Terra Sigil-lata Marmorata i ceràmica comuna romana.

A uns 30 metres de les tombes es va trobar la coberta de llosa d'una sitja, sense que fos possible localitzar la sitja o sitges d'on provenia la mateixa.

Per una banda, tenim una zona d'enterraments tardorromans o altimperials amb una datació proposada molt àmplia entre el IV-V d.C. i el X-XI d.C. Aquesta necròpolis s'hauria de posar en relació amb la de La Creueta.

Per altre banda tenim restes ceràmiques superficials corresponents a un possible establiment rural de l'Ibèric Final que podria perdurar fins a mitjans del segle I d.C. Aquest establiment no estaria relacionat amb les tombes ja que les cronologies són absolutament diferents.

Fitxa de la base de dades

Puig Pelat (Maldà)

X: 339600/ Y: 4603100

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: -1; juliclaudi: -1; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Tipologia principal: NEC. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Republicà:CER Augustià:CER Juli-Claudi:CER
Baiximperial:NEC

La Creueta

Núm. jaciment: 108

Terme Municipal: Sant Martí de Maldà

Comarca: Urgell

Coordenades Geogràfiques: 31 TCG 396031

Altitud: 400 m.s.n.m.

Bibliografia: I.P.A.C. Carta de l'Urgell 2001

Situació i característiques morfològiques: El jaciment es troba situat en uns camps actualment conreats de cereals i ametllers. Aquests camps disten un quilòmetre de Sant Martí de Maldà i es localitzen en el marge dret de la carretera que uneix aquesta població amb Rocafort de Vallbona.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies recollides: El jaciment està dividit en dos sectors; per una banda en el marge d'un camp es distingeixen com a mínim quatre tombes de lloses de secció quadrangular que han quedat afectades per la construcció d'un dipòsit l'any 1984. Les tombes tenen una orientació est-oest i relacionades amb elles es coneix l'existència d'una sivella de factura visigòtica de tipus liriforme que es podria datar en el segle VII d.C.

Per altre banda, en un radi de 150 metres al voltant de la necròpolis es troba material ceràmic molt abundant amb una cronologia anterior a la de la necròpolis que estaria indicant un assentament previ a aquesta: ceràmica ibèrica pintada, ceràmica comuna romana, ceràmica de cuina tardorromana, vidre romà, fragments d'un molí fet en pedra volcànica i una moneda de ceca ibèrica. No s'aprecien restes d'estructures.

Valoració personal: Així doncs, podem concloure que ens trobem amb un establiment rural d'època romana que estaria ocupat en època imperial i amb una necròpolis amb una cronologia del segle VII d.C. No sabem si aquests dos elements estarien relacionats o si hem de suposar discontinuitats entre l'establiment rural i la necròpolis.

Fitxa de la base de dades

La Creueta (Maldà)

X: 339000/ Y: 4603100

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: NEC. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Baiximperial:NEC Republicà:CER

El Vilet/ Les Astes/ Vilamanyanor

Núm. jaciment: 109

Terme municipal: Sant Martí de Riucorb- Rocafort de Vallbona

Comarca: Urgell

Coordemades geogràfiques: 41° 33' 25"N/ 1° 04' 00"E

Altitud: 420 m

Bibliografia: BALIL, 1973: 727-731
GORGES 1979: 294
DUCH, 1986: 57-58
BLÁZQUEZ et alii: 1989
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
SAULA 1993: 54-56
PERA 1993

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies existents: Situat en el marge esquerra del riu Corb, en la partida de Les Astes; a l'oest del Vilet. Es tracta d'una *villa* romana de la que es desconeix la planta, i només es coneix l'existència d'una sèrie de mosaics i altres elements. La descoberta de la *villa* es va realitzar arran d'una riuada l'any 1874, que va posar al descobert dos mosaics. El 1912 es va descobrir un tercer mosaic amb motiu de la replantació d'una vinya, que segurament pavimentava un passadís.

El primer mosaic polícrom té representacions figurades d'una cràtera amb representació d'aus a les nanses i dos peixos en el seu interior, aquesta gerra està flanquejada per dues aus posades a les nanses i una garlanda de fruits que picotegen altres quatre aus. El motiu és enmarcat per una sanefa de doble trena; aquest, només va ser dibuixat i es va tornar a tapar, però actualment no se sap exactament quina era la seva ubicació.

El segon dels mosaics, presentava un motiu de garlandes de fulles de llorer enllaçades, que van delimitant cercles de dos tamanys i octògons en els costats corbats, i en el seu interior s'han disposat distintes figures geomètriques com estrelles, rodes giratòries, rosetons.

El mosaic té un emblema amb una inscripció CON(...) enmarcat en una cartel·la de motius florals i animals i dos amoretts sostenint dues corones de llorer. D'aquest mosaic es conserva un fragment a l'Institut d'Estudis Ilerdencs de Lleida.

El tercer mosaic de motius i composició geomètrica combina rombes i quadrats per formar octàgons i quedava delimitat per una sanefa de doble trena. Una part d'aquest mosaic es conserva al Museu Arqueològic de Barcelona. A l'Institut d'Estudis Ilerdencs es conserven dos fragments procedents del mateix lloc que els autors del *Corpus* suposen que pertany al mateix mosaic.

Balil va datar aquests mosaics entre finals del segle III i la primera meitat del segle IV d.C. Els autors del *Corpus* daten els dos primers en un moment avançat del segle IV d.C. i el tercer entre finals del segle III d.C. i inicis del segle IV d.C.

Altres restes constructives que van aparèixer a la zona són una canalització d'aigua, una sepultura de lloses, motlures de guix amb motius de fulles de lorer (que es troba actualment a la col·lecció del Sr. Ramon Boleda), i restes d'un paviment de mosaic; també apareixen una gran abundància de *tegulae*. Pel que fa als materials ceràmics, destaca la troballa de terra sigil·lata aretina, terra sigil·lata hispànica, terra sigil·lata sudgàl·lica i terra sigil·lata africana, ceràmica comuna, àmfora i *dólia*.

Estem al davant d'una *villa* amb una *pars urbana* molt luxosa, amb una cronologia que podria anar de principis del segle I d.C. fins el segle IV d.C. com a mínim.

Fitxa de la base de dades

Viles, El/Astes, Les/Vilamanyanor (Sant Martí de Riucorb)

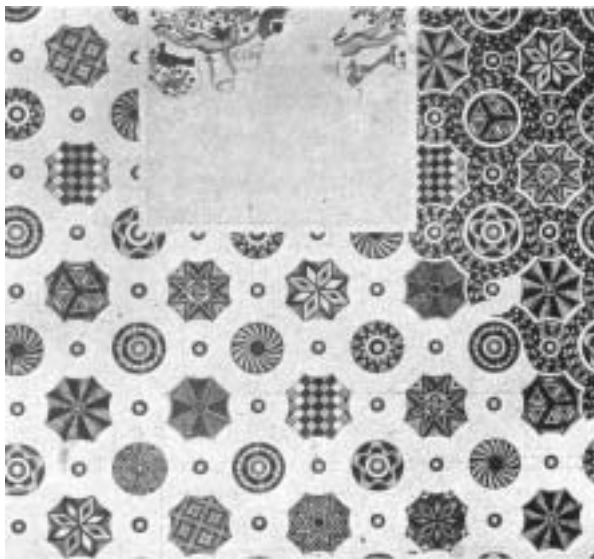
X: 338768,996/ Y: 4602471,949

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

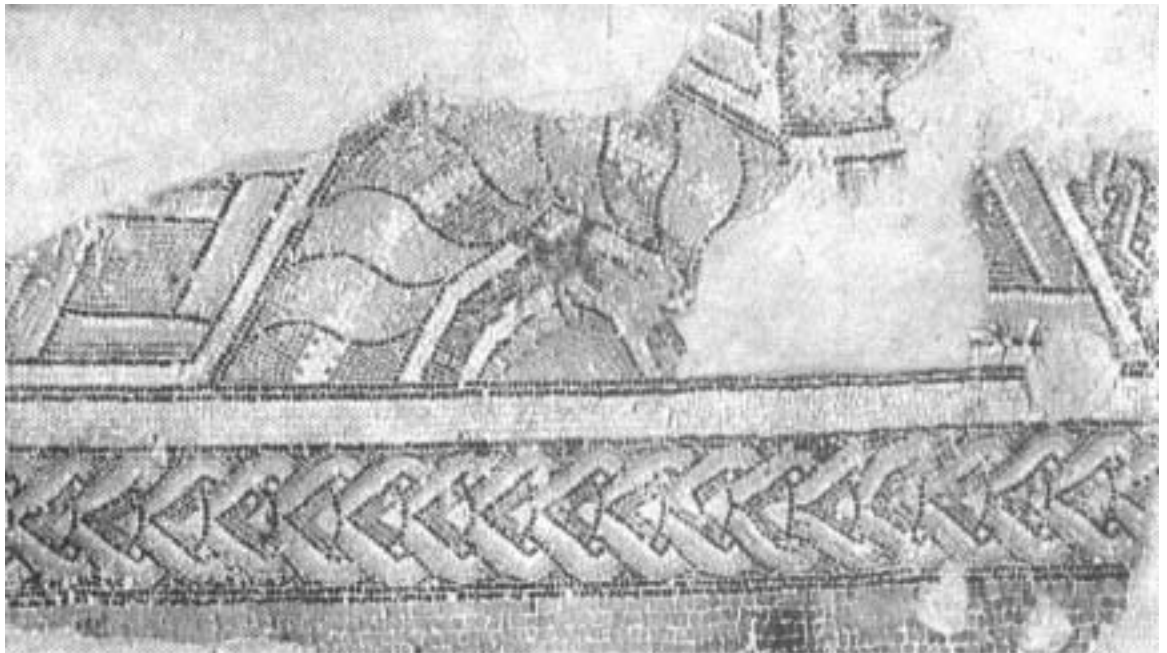
Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: VIL. Tipologia per èpoques: Romana:ERU Romana:VIL

Tipologia per períodes: Alt imperi (indefinit):ERU Baiximperial:VIL

Elements: CER EPI MOS

Camí antic de Sant Martí de Maldà

Núm. jaciment: 110

Terme municipal: Sant Martí de Maldà

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: X: 378776 / Y: 4602602

Bibliografia: I.P.A.C. Carta Arqueològica de l'Urgell, 2001

Situació geogràfica i característiques morfològiques: Es tracta del camí vell entre Sant Martí de Maldà i Maldà. El tram que ens interessa està situat entre dues vinyes a uns 600 m. al sud del nucli de Sant Martí de Maldà.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques: Al bell mig d'aquest camí rural es pot apreciar restes d'un empedrat o paviment corresponent a un antic camí o via; aquest empedrat s'observa al llarg d'uns vint metres. A la vinya situada a l'est d'aquest camí apareix àmfora africana d'engalba groga i fragments de Terra Sigil·lata indeterminada.

També convé recordar que a uns 500 metres d'aquest indret es troba la important vil·la de Les Astes.

Aquest eix coincideix amb el traçat i orientació de la xarxa centuriada que nosaltres proposem en aquest estudi del territori de *Iesso*, així doncs, és un element més que demostra l'existència d'aquesta centuriació.

Fitxa de la base de dades

Camí Antic de Sant Martí de Maldà (Maldà)

X: 337877/ Y: 4602602

Època:

Períodes: ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: VIA. Tipologia per èpoques: Romana: VIA

Tipologia per períodes: Alt imperi (indefinit): VIA

Elements: CER

Fogonussa B

Núm. jaciment: 111

Terme municipal: Sant Martí de Riucorb

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 33' 28" N/ 1° 2' 15" E

Altitud: 380 m

Bibliografia: I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Aquest jaciment es troba al peu del turó on es troba el jaciment de Fogonussa A, en una zona de plana conreada d'ametllers.

Descripció de les restes arqueològiques: Actualment no es veuen restes d'estructures. En la campanya realitzada el 1915 per membres de l'Institut d'Estudis Catalans, es va descobrir en una de les feixes de les terrasses de conreu situada al peu del turó i prop del ramal del camí de Belianes, restes d'un paviment de formigó romà. També s'hi va descobrir vint metres de mur de tàpia reforçat per pilars de pedra ben treballats, d'uns quaranta centímetres de gruix.

També en aquesta campanya es posà al descobert un mur de tàpia de 20 metres de llargada, amb pilars de pedra com a reforç; aquest mur estava relacionat amb una sèrie de dipòsits fets amb *opus signinum*, presumiblement aquestes darreres estructures estarien en relació amb una fase romana del jaciment.

S'han recollit fragments de ceràmica ibèrica, terra sigil·lata aretina, terra sigil·lata sudgàl·lica i hispànica, ceràmica comuna romana, restes de llànties i fragments de *tegula*.

Materials ceràmics procedents de la col·lecció del Sr. Ramon Boleda

Terra Sigil·lata Sudgàl·lica (núm. inv. 94), segell OF. SE[...]	1 fons
Terra Sigil·lata Sudgàl·lica (núm. inv. 641) decoració peixos	1 frag. informe
Terra Sigil·lata Sudgàl·lica (núm. inv. 633)	1 vora
Terra Sigil·lata Sudgàl·lica (núm. inv. 639) safata, Vernhet B2	1 vora
Terra Sigil·lata Hispànica (núm. inv. 636) Dragendorf 27	1 vora
Terra Sigil·lata Hispànica (núm. inv. 632), Dragendorf 37	1 vora
Terra Sigil·lata Hispànica (núm. inv. 638) Dragendorf 37 b	1 vora
Terra Sigil·lata Hispànica (núm. inv. 640-643)	1 frag. informe

Terra Sigil·lata Hispànica (<i>núm. inv. 642</i>)	3 frag. informe
---	-----------------

Materials ceràmics recollits en la prospecció realitzada l'any 2000

Terra sigil·lata itàlica	1 fragment peu
Terra sigil·lata africana A, Hayes 6 B	1 vora
Terra sigil·lata africana A	3 frag. informes
Ceràmica comuna romana oxidada	1 fons 1 nansa 11 frag. inf.
Ceràmica comuna itàlica de cuina	1 frag. informe
Àmfora Itàlica	2 frag. informes
Àmfora Africana	3 frag. informe
Àmfora Sudhispànica	1 frag. informe
Àmfora Tarraconense	2 frag. informes
Àmfora romana indeterminada	1 frag. informe
Tegulae	2 vores
Imbrex	1 frag. informe
Fragments de ceràmica amb restes de morter	8 fragments

Valoració de l'estudi dels materials

L'establiment de Fogonussa B sembla correspondre a un establiment rural que s'iniciaria en el canvi d'Era o en els primers decennis del segle I d.C. La presència de Terra Sigil·lata Itàlica sembla confirmar-ho.

La presència de Terra Sigil·lata Sudgàl·lica és força abundant. En primer lloc tenim un fragment de fons amb una marca de ceramista que malauradament es troba escapçada, i no podem afirmar amb seguretat a quin taller correspon; podria tractar-se del taller de Secundus, ceramista de La Graufesenque en actiu durant els regants de Neró i Vespasià.

Una de les formes amb què comptem és un plat o safata de la forma Vernhet B2 amb una datació entre el 70 i el 100 d.C.

Les següents produccions que hem d'esmentar són en Terra Sigil·lata Hispànica amb una Dragendorf 27 a decorada i bols de la forma Dragendorf 37 a i Dragendorf 37 b.

La Terra Sigil·lata Africana A està representada amb una vora de la forma Hayes 6 b que ens dóna una cronologia que se situa entre els anys 125 i 200 d.C.

Així doncs, estem al davant d'un establiment rural amb una cronologia que situa entre els primers decennis del segle I d.C. i finals del segle II d.C.

Fitxa de la base de dades

Fogonussa B (Sant Martí de Riucorb)

X: 336338,62/ Y: 4602619,356

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: -1; flavi: -1; s.II dC: -1; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques: Romana:ERU

Tipologia per períodes: Juli-Claudi:ERU Flavi:ERU s. II d.C:ERU

Elements: DIP

Fogonussa A

Núm. jaciment: 112

Terme municipal: Sant Martí Riucorb

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 33' 35" N/ 1° 2' 10" E

Altitud: 395 m

Bibliografia: BOLEDA 1976, 25
DUCH, 1986: 25
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell

Situació i característiques morfològiques: El jaciment es troba en el marge dret del riu Corb a l'oest de Sant Martí de Maldà, en la partida que porta el nom del desaparegut poble medieval de Fogonussa, al cim d'un turó allargat, que es troba a la dreta del camí que va de Sant Martí de Maldà a Belianes.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies recollides: Aquest indret fou visitat per membres de l'Institut d'Estudis Catalans, a principis del segle XX, que van constatar la presència d'abundants materials que anaven des del Bronze Final fins a materials d'època ibèrica i romana d'època imperial.

També recollien la troballa en un marge d'un paviment romà i de restes de pilars i d'un nombre indeterminat de sepultures excavades a la roca. Les troballes romanes se situaven als peus del turó i es coneix com Fogonussa B

L'any 1915 l'Institut d'Estudis Catalans hi va realitzar una excavació; en un dels vessants del turó es trobaren restes corresponents a tres habitacions de forma quadrada posades en filera, formades per parets de pedra ajuntades amb fang.

Entre la ceràmica recollida esmentada a la Carta de l'I.P.A.C. destaca la ceràmica a mà, ceràmica ibèrica pintada i sense pintar, fragments de ceràmica de vernís negre i fragments d'àmfora ibèrica. També s'han documentat materials lítics com molins de mà i destrals de pedra polida.

Els materials recollits corresponen a les restes d'un establiment aturonat que podrien situar en el període Ibèric Final.

Inventari i valoració dels materials dipositats a la col·lecció del Sr. Ramon Boleda

Ceràmica comuna ibèrica a torn lent (<i>núm. inv. 23</i>), dec. cordons	1 frag. paret
Ceràmica ibèrica a mà brunyida (<i>núm. inv. 36</i>), olla	1 vora
Destrals votives en ceràmica (<i>núm. inv. 115, 116</i>)	2 individus

Fitxa de la base de dades

Fogonussa A (Sant Martí de Riucorb)

X: 336227,7/ Y: 4602837,884

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:ERU

Elements: CER

Forn de Sant Martí

Núm. jaciment: 113

Terme municipal: Sant Martí de Maldà

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 1° 02' 10" N/ 41° 33' 27" E

Altitud: 375 m

Bibliografia: IPAC URGELL 2001

Situació i característiques morfològiques: Es troba en uns terrenys argilosos situats entre el llit del riu Corb i unes petites elevacions que formen una petita serra, molt a prop del jaciment de Fogonussa B

Descripció i valoració de les restes arqueològiques: En aquest indret ha aparegut les restes d'un forn ceràmic que per les característiques morfològiques ha estat considerat d'època romana. El forn té una graella que es troba al mateix nivell que el sòl actual i una càmera de foc. Es detecten també les restes de l'arrencament dels murs del *prae-furnium*. La graella és rectangular amb els angles arrodonits amb unes dimensions de 1,95 m a 2,50 d'alçat.

La càmera de foc té el seu accés per la part sud-oest de l'estructura. Aquesta càmera presenta tres murs perpendiculars a l'eix central i presenta una alçada de 1,75 metres.

El *prae-furnium* és un corredor cobert per una volta d'uns 70 cm. d'amplada i uns 90 cm. d'alçada.

L'any 1985 es va realitzar una excavació d'urgència que no va donar cap mena de materials que permetessin una valoració més precisa d'aquesta edificació. Tot i això, la proximitat amb el jaciment de Fogonussa B fa que ens poguem plantejar si es podria tractar realment d'un forn d'època romana.

Fitxa de la base de dades

Forn de Sant Martí (Sant Martí de Riucorb)

X: 336222,087/ Y: 4602591,148

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): -1 baix imperi(?): -1

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: FOR. Tipologia per èpoques: Romana:FOR

Tipologia per períodes: Alt imperi (?):FOR Baix imperi (?):FOR

La Pleta de Castellsalvà

Núm. jaciment: 115

Terme municipal: Belianes

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 0° 59' E/ 41° 33' 35''

Altitud: 357 m

Bibliografia: I.P.A.C. Carta de l'Urgell

Situació i característiques morfològiques: El jaciment es troba en un petit turó situat al nord-oest del municipi de Belianes, entre el camí de Fita i el camí de Manova, parcialment aterrassat per convertir-lo en camps de conreu i parcilament erm. El jaciment se situa en la vessant sud i cim del turó.

Descripció i valoració dels materials arqueològics: En aquest jaciment s'han realitzat excavacions clandestines i es poden observar parets d'uns 50 cm d'alçada i que formen habitacions, que possiblement són d'època ibèrica per les troballes ceràmiques.

A la zona intacta també es detecten restes d'estructures i filades de pedra. A la part nord es va trobar una sitja i probablement n'hi han més.

Entre els materials recollits destaquen destrals pulimentades, fragments de ceràmica ibèrica informe pintada i sense pintar, ceràmica campaniana A, fragments de terra sigil·lata hispànica, fragments d'àmfora i fragments de vidre d'un ungüentari possiblement romà.

Aquestes dades fan pensar en un establiment rural d'època ibèrica final que perduraria fins el segle I d.C. com a mínim.

Fitxa de la base de dades

Pleta de Castellsalvà, La (Belianes)

X: 331840,656/ Y: 4603556,199

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques: Romana:ERU

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:ERU Republicà:ERU Alt imperi (indefinit):ERU

Castellsalvà/Belianes

Núm. jaciment: 115

Terme Municipal: Belianes

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 34' 10" N/ 0° 58' 30" E

Altitud: 330 m

Bibliografia: GORGES 1979: 285

I.P.A.C.-Carta de l'Urgell

LARA: 1973

FABRE et alii, 1985: 123-125

PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Aquest jaciment té una localització incerta, en tot cas es localitza al nordoest del municipi de Belianes, molt a prop del terme d'Arbeca.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies existents: Es tenen notícies del segle XIX de la troballa d'estructures en un lloc inexacte, que se suposa seria la zona del jaciment. Es parla de restes de parets ben conservades corresponents a edificacions. Igualment es parla de l'existència d'un mosaic, de monedes de plata i d'altres elements de metalls nobles. S'hi van recollir fragments de ceràmica romana, ceràmica ibèrica i molins rotatoris romans. L'any 1910 van ser trobades dues làpides funeràries fetes en pedra del país, que formaven part d'una paret de vinya. La troballa fou realitzada pel canonge Sanç Capdevila a la partida de Castellsalvà i en un primer moment es van dipositar a la seva casa de Sant Martí de Maldà. En l'actualitat es troben dipositades en el Museu Arqueològic Provincial de l'Institut d'Estudis Ilerdencs

I.R.C. II n°85

AFRANIA · L(uci) · L(iberta)

GALLIOPA

HIC · SITA · EST

ANNORUM

LXX(septuaginta)

Trad: Afrania Galliopa, lliberta de Luci, reposa aquí, havent viscut setanta anys.

Aquesta làpida està realitzada en pedra sorrenca i té forma quadrangular, les seves dimensions són: 41 cm de base, 45 cm. d'alçada i 11,5 cm. de profunditat. Presenta una

vora al voltant de l'inscripció sense cap mena de decoració i el seu frontis es troba rebaixat un centímetre respecte a la resta de la làpida.

I.R.C. II n° 86

L (ucius) · AFRANIVS
GALLIOPAE · L(ibertus)
IPOCRATES
HIC · SITVS · EST
ANNOR(um) · XXXVI (triginta sex)

Trad: Luci Afrani Ipocrates, llibert de Galiopa, reposa aquí, havent viscut trenta sis anys.

Aquesta làpida també està realitzada en pedra sorrenca i té forma quadrangular; les seves dimensions són: 46 cm de base, 46 cm. d'alçada i 14,5 cm de profunditat. Presenta una vora voltant al voltant de la inscripció i el frontis està rebaixat uns tres centímetres.

Els autors de l'I.R.C. proposen una cronologia del segle I d.C. o potser una mica més tard.

També es va trobar a la zona i sense localització exacta l'aixovar d'una tomba que contenia un collaret de pedres blaves, braçalets de bronze i un vas de terra sigil·lata indeterminada.

Així doncs, sembla que es tractaria d'un establiment rural que podria estar en funcionament en el segle I d.C. sense que poguem precisar fins quin data va perdurar.

Fitxa de la base de dades

Castellsalvà/Belianes (Belianes)

X: 332546,328/ Y: 4604002,632

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): -1 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques: Romana:ERU

Tipologia per períodes: Alt imperi (indefinit):ERU

Elements: EPI

Font del Mas

Núm. jaciment: 116

Terme municipal: Passanant

Comarca: Conca de Barberà

Coordenades geogràfiques: 41° 32' 20'' N/ 4° 53' 30'' E

Altitud: 680 m

Bibliografia: DUCH: 1986

Situació i característiques morfològiques: Aquest jaciment fou localitzat per en Jordi Torres del Grup de Recerques de Guimerà l'any 1980, en l'indret conegut com Font del Mas

Descripció de les restes arqueològiques En aquests terrenys es veuen unes parets que podrien ser antigues o en part reaprofitades. Al voltant d'aquestes parets s'ha recollit ceràmica ibèrica i romana. Duch apunta la possibilitat que la font ja fos utilitzada en època romana.

Inventari i valoració dels materials dipositats al Museu de Guimerà

Àmfora Ibèrica (<i>núm. inv. 881</i>)	1 frag. informe
Àmfora Itàlica (<i>núm. inv. 881</i>)	1 nansa
Ceràmica comuna ibèrica oxidada (<i>núm. inv. 881</i>) <i>kalathos</i>	1 vora
Ceràmica ibèrica a mà (<i>núm. inv. 881</i>) decoració a cordons	1 frag. informe
Ceràmica ibèrica a mà (<i>núm. inv. 881</i>)	8 frag. informes
<i>Tegula</i> (<i>núm. inv. 881</i>)	Teula de llavi

Els materials conservats al Museu de Guimerà no permeten fer cap aproximació més precisa sobre la cronologia d'aquest possible establiment rural que podrien considerar com d'època republicana per les característiques dels materials.

Sant Roc B

Núm. jaciment: 117

Terme municipal: Ciutadilla

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 31' 28" N/ 1° 8' 25" E

Altitud: 600 m

Bibliografia: BOLEDA 1976, 30
GORGES 1979: 286
DUCH, 1986: 286
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Característiques morfològiques: El jaciment es troba en el costat esquerra del riu Corb, prop de l'ermita de Sant Roc, en la vessant sud del Turó, on es troba aquesta, a tocar de la carretera comarcal de Salou a Pons.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies existents: Els terrenys on es troba el jaciment es troben conreats A la zona, es documenta en superfície ceràmica romana: terra sigil·lata, àmfora romana sencera i fragments d'altres àmfores indeterminades.

Inventari dels materials dipositats al Museu de Guimerà

Terra sigil·lata africana A (<i>núm. inv. 900</i>)	1 fons i 6 frag. informes
Terra sigil·lata africana D (<i>núm. inv. s/n</i>)	2 frag. informes
Ceràmica comuna africana de cuina (<i>núm. inv. 895</i>)Atlante CV, I	1 vora
Ceràmica comuna africana de cuina (<i>núm. inv. 895</i>) Ostia I, f.20	1 vora
Ceràmica comuna romana oxidada (<i>núm. inv.895</i>)	2 vores 67 frag. inform
Ceràmica comuna romana oxidada (<i>núm. inv.895</i>) morter	1 vora
Àmfora Itàlica (<i>núm. inv.896</i>)	1 pivot i 1 nansa
Àmfora Africana (<i>núm. inv. 895, 896</i>)	1 pivot i 3 frag. informe
Àmfora Bètica (<i>núm. inv.896</i>)	1 frag. informe
Àmfora Tarraconense (<i>núm. inv.896</i>) Dressel 2/4	1 nansa
Àmfora Tarraconense (<i>núm. inv.898</i>)	1 pivot
Dòlia (<i>núm. inv.895</i>)	1 vora

Aquestes dades ens situen davant d'un jaciment que s'iniciaria en època altimperial. La presència de Terra Sigil·lata Africana A ens dóna un moment inicial que podem situar a partir de la segona meitat del segle I d.C. La nansa d'àmfora Dressel 2/4 ens situa també en un horitzó de segle I d.C.

Les dues tapadores en ceràmica africana de cuina es comencen a produir a partir de finals del segle II d.C. i principis del segle III d.C. La forma Ostia I fig. 20 es deixa de produir a partir del 250 d.C. mentre que la forma Atlante CV, 1 perdura a Cartago fins mitjans del segle VI d.C.

Altres elements que confirmen les datacions en època baiximperial és la presència de fragments de Terra Sigil·lata Africana D.

Les produccions amfòriques son variades amb produccions itàliques, africanes de tradició púnica, àmfora bética i àmfora tarraconense.

També trobem una boca de Dòlia que confirma l'existència d'alguna estructura d'emmagatzematge a la zona.

Estem al davant d'un establiment rural romà que s'inicia en la segona meitat del segle I d.C. i perdura fins a finals del segle V o inicis del segle VI d.C.

Fitxa de la base de dades

Sant Roc B (Ciutadilla)

X: 344830,388/ Y: 4598728,611

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: -1; s.II dC: -1; s.III dC: -1; baiximperial: -1 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Flavi:CER s. II d.C:CER s. III d.C:CER

Baiximperial:CER

Sant Roc A

Núm. jaciment: 118

Terme municipal: Ciutadilla

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 1° 08' 25'' E/41° 32' 32 N

Altitud: 620 m.

Bibliografia: I.P.A.C. Carta de l'Urgell

Característiques morfològiques: Situat al costat esquerra del riu Corb, dalt del cim d'un petit turó no gaire elevat respecte als voltants.

La part superior del tossal és força planera i actualment es troba en part coberta per un bosc de pins. El perímetre del tossal es troba rodejat per camps de conreu. Al costat d'aquest tossal es troba un petit torrent estacional conegut com Fondo de Comangràs.

Descripció i valoració dels materials arqueològics: Als voltants de l'ermita de Sant Roc s'ha detectat ceràmica ibèrica, sense determinar de quin tipus.

Les nostres prospeccions van resultar estèrils en aquest sentit ja que al voltant de l'ermita s'estén una pineda i tota l'explanada està coberta per una espessa capa de pinassa que impedeix qualsevol reconeixement ocular acurat, només vam observar materials moderns. No es veuen estructures en superfície. Tot i la nula visibilitat no descartem l'existència d'un poblat ibèric o d'alguna mena d'establiment d'època ibèrica.

Fitxa de la base de dades

Sant Roc A (Ciutadilla)

X: 341872,884/ Y: 4600702

Períodes:ibèric: -1; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Ibèric:CER

Bellmunt

Núm. de jaciment: 119

Terme municipal: Talavera

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41^a 35' 38'' N/ 1° 24 00'' E

Altitud: 790 m.

Bibliografia: RAZQUÍN 1952
IPAC- Carta de la Segarra

Descripció i característiques morfològiques: Segons F. Razquín aquest possible jaciment se situaria als peus del nucli urbà de Talavera. Aquesta població és un dels municipis situats a més altitud de la comarca.

Descripció i valoració de les restes arqueològiques: F. Razquín, l'any 1952 ubicava en aquesta zona, la troballa en superfície de ceràmica ibèrica sense especificar-ne el tipus. Les prospeccions realitzades pels autors de la Carta Arqueològica de l'IPAC- Carta de la Segarra, no van confirmar l'existència en aquesta zona d'un establiment d'època ibèrica.

Fitxa de la base de dades

Bellmunt (Talavera)

X: 366644,45/ Y: 4606005,06

Períodes:ibèric: -1; republicà: 0; ibèric i/o republicà: 0; augustià: 0; juliclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Preromana:CER

Tipologia per períodes: Ibèric:CER

Espina B

Núm. jaciment: 120

Terme municipal: Verdú

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 37' 18" N/ 1° 07' 50" E

Altitud: 385 m

Bibliografia: BOLEDA 1976: 25
I.P.A.C.-Carta de l'Urgell
PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Es troba a uns 1400 metres al nord-oest de Verdú, a uns 100 metres de la carretera que va de Salou a Pons per Reus i Tàrraga, no molt lluny de la vessant est del turó anomenat Tossal Rodó.

Descripció de les restes arqueològiques: No es veuen restes d'estructures degut al conreu intens dels camps. Però se sap que fa alguns anys al llaurar la zona, sortien gran quantitat de pedres, algunes d'elles treballades.

També es té notícia que, en arreglar el camí ramal proper, es van trobar unes estructures que resultaren ser la base i l'arrencament de les parets d'un dipòsit rectangular que tenia una conca central per recollir l'aigua. Estava fet a base de calç, trossos de totxo i sorra; feia unes dimensions de 2,03 X 1,50 metres. Les parets tenien un gruix de 40 cm.

Entre els materials ceràmics destaquen la troballa de terra sigil·lata sudgàl·lica i hispànica, fragments de ceràmica comuna romana i fragments de *dolia*.

Inventari i estudi dels materials dipositats al Museu de Tàrraga

Terra sigil·lata sudgàl·lica (<i>núm. inv. 914</i>) motius animals i vegetals	1 frag. informe
Ceràmica ibèrica pintada (<i>núm. inv. 1024</i>) franja vermella	1 frag. informe
Ceràmica comuna romana oxidada (<i>núm. inv. 815</i>)	1 fons
Ceràmica comuna romana grollera oxidada (<i>núm. inv. 523</i>)	2 vores
Ceràmica comuna romana grollera reduïda (<i>núm. inv. 1025</i>)	1 vora

Inventari dels materials recollits en la prospecció de l'any 2000

Ceràmica campaniana B de Cales, Lamboglia 3	1 fons
---	--------

Terra sigil·lata sudgà·lica	1 frag. informe
Terra sigil·lata africana A	1 frag. informe
Ceràmica comuna itàlica, Llàntia	1 frag. informe
Ceràmica comuna ibèrica pintada, Kalathos	1 vora
Ceràmica comuna ibèrica oxidada	1 vora 6 frag. inf.
Ceràmica comuna ibèrica reduïda	1 frag. informe
Ceràmica comuna romana oxidada	13 frag. informe
Ceràmica comuna romana amb restes de morter adherit	2 frag. informe
Ceràmica comuna romana d'engalba vermella	1 fons i 2 frag. inf.
Àmfora Ibèrica	1 nansa i 2 frag. inf.
Àmfora Itàlica, Grecoitàlica	1 vora
Àmfora Itàlica	1 nansa i 2 frag. inf.
Àmfora Africana	1 frag. informe
Àmfora Bètica	1 frag. informe
Dòlia	1 vora

Els materials trobats ens indiquen una ocupació de l'indret que arrencaria d'època republicana com sembla deduir-se de la presència d'una vora d'àmfora grecoitàlica i d'una forma Lamboglia 3 de ceràmica Campaniana B que es pot datar entre el 150 i el 25 a.C. A més d'aquests materials trobem abundants restes de ceràmica ibèrica oxidada i reduïda i un Kalathos pintat amb franges blanques.

Sembla que aquest establiment va seguir funcionant en el segle I d.C. ja que trobem Terra Sigil·lata Sudgà·lica. La troballa d'un fragment de Terra Sigil·lata Africana A permet concloure que aquest establiment restà ocupat fins com a mínim finals del segle I d.C. o principis del segle II d.C.

Fitxa de la base de dades

Espina B (Verdú)

X: 344252,96/ Y: 4609540,802

Períodes:ibèric: 0; republicà: -1; ibèric i/o republicà: 0; augustià: -1; juliclaudi: -1; flavi: -1; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: ERU. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Republicà:ERU Augustià:ERU Juli-Claudi:ERU

Flavi:ERU

Elements: DIP

La Pleta/ les Pletes

Núm. jaciment: 121

Terme municipal: Preixana

Comarca: Urgell

Coordenades geogràfiques: 41° 36' 20" N/ 1° 04' 08" E

Altitud: 330 m

Bibliografia: JUNYENT 1972: 123-132

I.P.A.C.-Carta de l'Urgell

PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Es situa a la partida anomenada les Pletes. El jaciment es trobava en un petit turó, avui desaparegut a causa dels anivellaments del terreny per convertir aquest indret en camps de conreu.

Descripció de les restes arqueològiques segons les notícies recollides: En l'actualitat no s'observen restes d'estructures, ja que el jaciment està destruït. Entre els materials recollits destaquen destrals pulimentades, fragments de ceràmica ibèrica informe pintada i sense pintar.

Valoració personal: Aquestes dades fan pensar en un establiment rural d'època ibèrica, sense que puguem fer gaires precisions degut a la manca d'elements que proporcionin datacions més clares. En tot cas la presència de ceràmica ibèrica pintada pot situar-nos en l'Ibèric Final.

Fitxa de la base e dades

Pleta, La/ Pletes, Les (Preixana)

X: 339075,106/ Y: 4607865,173

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques:

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:CER

Vilagrasseta

Núm. jaciment: 122

Terme Municipal: Els Plans de Sió

Comarca: Segarra

Coordenades geogràfiques: 41° 45' 35" N/ 1° 13' 02" E

Altitud: 405 m

Bibliografia: PITA, 1954

CAMPS I CAVA, 1960: 31

BOLEDA 1976: 23

I.P.A.C.-Carta de la Segarra

PERA 1993

Situació i característiques morfològiques: Situat en un petit turó a la confluència entre el riu Sió i el torrent del Passarell. Aquest turó està en part conreat i en part erm. La visibilitat des d'aquest indret és molt bona, ja que es controla bona part del territori dels voltants

Descripció de les restes arqueològiques segons les dades existents : Segons Camps i Cava, a la vessant sud del turonet, van aparèixer restes arqueològiques en superfície d'època ibèrica i romana: ceràmica ibèrica comuna i pintada, pedres de molí, un tros d'espasa de ferro del tipus de La Tenne 2, àmfora romana i un anell amb "sigillum".

La prospecció feta el 1986 per E.Sánchez va constatar la presència de restes de ceràmica comuna ibèrica i ceràmica grisa de la costa catalana.

Valoració personal: La prospecció que vam dur a terme l'agost de l'any 2000 no va

confirmar l'existència d'aquest jaciment, ja que no vam trobar cap element ceràmic en les vessants del turó. En canvi, sí vam trobar restes ceràmiques en uns camps propers, que corresponien a ceràmica ibèrica oxidada i fragments d'àmfora romana que podria ser de la Tarraconense. Així doncs, podríem pensar en l'existència d'un establiment rural iberoromà. J.Pera assenyala que les troballes de Camps i Cava podrien correspondre a l'existència d'una necròpolis ibèrica de cronologia indeterminada.

Fitxa de la base de dades

Vilagrasseta (els Plans de Sió)

X: 351790,944/ Y: 4624716,539

Períodes:ibèric: 0; republicà: 0; ibèric i/o republicà: -1; augustià: 0; julioclaudi: 0; flavi: 0; s.II dC: 0; s.III dC: 0; baiximperial: 0 alt imperi(indefinit): 0 alt imperi(?): 0 baix imperi(?): 0

Cronologia inicial: / ; Cronologia final: /

Tipologia principal: CER. Tipologia per èpoques: Preromana:TOM

Tipologia per períodes: Ibèric/Republicà:CER Ibèric/Republicà:TOM

Elements: CER

Mil·liari de Guimerà

Núm. jaciment: 123

Terme municipal: Guimerà

Comarca: Urgell

Coordenades Geogràfiques: - - -

Altitud: - - -

Bibliografia:HÜBNER, C.I.L., II,4929

LARA 1973: 261-262

DUCH, 1980: 126

FABRE et alii, 1985: 133

PERA 1993

LOSTAL, 1993:

Aquest mil·liari va ser estudiat per primera vegada per Hübner (CIL II; 4929). Emil Hübner va utilitzar una referència inclosa en el *Codex Valentinus*. El miliari segons aquest autor, era situat prop de Guimerà, a tocar de “Vallfoyosa”, en la partida coneguda com Els Palaus. És possible que la seva localització exacta fos davant del Molí de la Cadena i lam partida dels Palaus. El professor Mayer assenyala que segons el Manuscrit 3610 de la Biblioteca Nacional de Madrid, el mil·liari mesuraria uns 12 pams, o sigui uns 252 cm. El text del mil·liari és el següent:

TI (berius) · CLAVDIVS · F(ilius) · CAE(sar)

AVGVSTVS · GERMANICVS

PONTIFEX · MAXIMVS · TRIB

VNICIA · POTESTATE · IIII (quarta)

IMP(erator) · VIII(octavum) · CO(n) S(ul) · III (ter) · P · P CCXVIII

(milia passum ducenta et duodeviginti)

La traducció segons el IRC II n° 94, seria: “Tiberi Cèsar August Germànic, Pontífex màxim, dotat de la quarta tribúncia potestat, aclamat emperador per vuitena vegada, en el seu tercer consolat, Pare de la Pàtria. Dos cents divuit mil peus.”

Aquest mil·liari ens aporta una valuosa dada sobre el pas d’una via que passaria per la Vall del Corb que comunicaria Barcino amb Ilerda. Aquest mil·liari estaria situat probablement al costat de la vil·la dels Palaus si la indicació de Hübner és correcta. Pel que fa a la datació, els especialistes estan d’acord en situar-ho entre el 25 de gener de l’any 44 dC. i el 24 de gener de l’any 45 dC., dates en que l’emperador Claudi va

exercir el seu tercer consolat, i durant aquest període, també és el moment en que conclouen les reformes viàries iniciades durant el Principat d'August.

CONCLUSIONS SOBRE EL TERRITORI DE *IESSO* I LA SEVA EVOLUCIÓ

Els precedents del poblament preibèric

Els vestigis anteriors al desenvolupament del món ibèric a la zona han estat objecte de diversos estudis. Els més importants han estat els portats a terme per Josep Maria Puche¹⁷¹ a la comarca de l'Urgell i la revisió dels materials prehistòrics dipositats al Museu de Guissona "Eduard Camps", que corresponen bàsicament a la comarca de la Segarra, realitzada per Josep Gallart i en Josep Ros.¹⁷² Des de l'Universitat de Lleida, investigadors com E. Junyent, I.Garcés, J.López i A. Lafuente, han estudiat el poblament preibèric centrant-se sobretot en l'evolució d'un poblat, els Vilars d'Arbeca, i l'evolució del territori dels voltants.¹⁷³

L'any 2000 Joan B. López presentava a la Universitat de Lleida la seva tesi doctoral amb el títol *L'evolució del poblament protohistòric a la plana occidental catalana. Models d'ocupació del territori i urbanisme*, que suposa fins el moment present l'estudi més detallat del poblament preibèric a les comarques de Ponent.¹⁷⁴

El coneixement que es té del poblament en època preibèrica a la Plana de Guissona i a la Vall del Llobregós i riera de Massoteres és força incomplet, ja que en la majoria dels casos només compten amb materials ceràmics recollits superficialment, i només en alguns casos comptem amb algunes estructures.

¹⁷¹ J.M. PUCHE, "Evolució del poblament i relacions macroespacials durant l'edat del bronze a l'Urgell" a *Revista d'Arqueologia de Ponent* núm.3, 1993: 21-64

¹⁷² J.GALLART FERNÁNDEZ; J. ROS MATEU, "Materials prehistòrics del Museu de Guissona Eduard Camps. Aproximació als jaciments de l'edat del bronze i primera edat del ferro de l'entorn de Guissona" a *URTX* 16: 8-36

¹⁷³ I. GARCÉS i ESTALLÓ, E. JUNYENT; A. LAFUENTE; J.B. LÓPEZ, "Els Vilars (Arbeca, Les Garrigues): primera edat del ferro i època ibèrica a la plana occidental catalana" dins *Actes sobre El poblament ibèric a Catalunya a Laietania* 8, Mataró, p.41-60 i N. ALONSO; E. JUNYENT; A. LAFUENTE; J.B. LÓPEZ, "Poder, símbol y territorio. El caso de la fortaleza de Arbeca" dins *Los Íberos, Príncipes de Occidente. Estructuras de poder en la sociedad Ibérica*, Fundació La Caixa, Barcelona, 1998, p.355-372.

També han tractat sobre l'origen de l'urbanisme a la Catalunya occidental a E. JUNYENT; A. LAFUENTE; J.B. LÓPEZ, "L'origen de l'arquitectura en pedra i l'urbanisme a la Catalunya Occidental" a *Cota Zero*, núm. 10, 1994, Vic: 73-89

¹⁷⁴ J.B. LÓPEZ, *L'evolució del poblament protohistòric a la plana occidental catalana. Models d'ocupació del territori i urbanisme*. Tesi Doctoral, Universitat de Lleida, 2000 inèdita.

Els jaciments datables en el Bronze Antic i el Bronze Ple es caracteritzen per ser hàbitats a l'aire lliure, situats en zones de plana, i propers a punts de subministrament d'aigua, com fonts o rieres. Es desconeixen les seves dimensions per la manca d'excavacions i el seu precari estat de conservació. Entre aquests, destaquen el jaciment de la Font de la Salut (Guissona), Pelagalls (Les Pallargues), Sant Conill (Torrefeta i Florejacs) i la Boixera de Palou (Torrefeta i Florejacs).¹⁷⁵

També es detecten un seguit d'assentaments datables entre l'Edat del Bronze i primera Edat del Ferro, però sense que es puguin fer gaires més precisions. Presenten unes característiques similars al poblament de les primeres fases del bronze; es tracta d'hàbitats a l'aire lliure, que es disposen en plana o en les vessants de turons poc elevats a tocar de terres amb potencial agrícola i propers a punts d'aigua. Destaquen el Pou de Gel (Guissona), la Serra del Ximin (Guissona), Mas Farell (Massoteres) i el Calvari de Torrefeta (Torrefeta i Florejacs).

A la Vall del Llobregós es detecta una ocupació datada del bronze final al jaciment de Puig Castellar/Les Guixeres de Talteüll que posteriorment sembla està ocupat en el període ibèric.¹⁷⁶ El Tossal de les Forques/Les Ivorres no sembla tenir ocupació en aquests moments sinó ja en època ibèrica inicial.

En darrer lloc podem parlar dels assentaments adscrits culturalment al poblament dels Camps d'Urnes: Poblat del Vell Pla (Guissona), Tapioles (Guissona) i Montallà (Torrefeta i Florejacs). Aquests assentaments segueixen situats en zones de plana o també en elevacions que permeten un ampli control visual de la zona. En tots els casos se situen en zones properes a punts d'aigua. A aquests assentaments, hem d'afegir la necròpolis del Colomer de Pallerols situada a prop de la localitat de Talavera i datada pels autors de l'estudi dels materials apareguts entre el 650 i el 550 a.C.¹⁷⁷ Malauradament aquesta necròpolis fou destruïda el 1977, en el decurs dels treballs agrícoles realitzats a la zona i s'ha perdut un assentament que permetria caracteritzar la Primera Edat del Ferro en aquests territoris.

El jaciment més important d'aquesta zona, sense cap mena de dubte, seria el poblat del Vell Pla, situat dintre del nucli urbà de Guissona; es trobaria a tocar de l'actual font de la vila i molt a prop del torrent del Passerell. Va ser objecte d'una intervenció

¹⁷⁵ J. GALLART; J. ROS, Op. cit. p.17 i següents.

¹⁷⁶ J. ROVIRA, "Notes d'arqueologia de Catalunya. Les Guixeres de Talteüll" a *Butlletí Informatiu de l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Barcelona* 31, set.des. 1979, 219.

¹⁷⁷ J. GALLART; J. LÓPEZ, "El Colomer de Pallerols: una necròpolis d'incineració, tipus camp d'urnes, a la Conca de l'Ondara" a *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 1, 1991: 189-207

arqueològica duta a terme per l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1933, dirigida per Joan Colomines.¹⁷⁸ És un poblat de plana, com tots els d'aquest moment, que es va instal·lar en aquest indret per la proximitat a una font natural, que avui dia es coneix com la Font de la Vila, i sembla que estava estructurat a partir d'habitatges distribuïts en àmbits quadrats i rectangulars i tot el perímetre del poblat estaria voltat per una mur que podria haver exercit la funció de muralla.¹⁷⁹ Segons Joan B. López, el poblat tindria dues fases, un que correspondria clarament al Bronze Final, entre el 775 i el 650 a.C. i una darrera fase més evolucionada, anterior al període ibèric.¹⁸⁰ La data final d'aquest assentament resulta polèmica; segons els autors esmentats, abans de començar propiament la Fase Ibèrica, aquest poblat fou abandonat. En canvi, l'equip que excava la ciutat romana de *Iesso*, encapçalat per en Josep Guitart i en Joaquim Pera, apunta una possible perduració d'aquest poblat durant l'Ibèric antic.¹⁸¹

Culturalment podem adscriure aquest poblat dintre de la cultura dels camps d'urnes juntament amb els assentaments de Tapioles i Montallà. Les darreres intervencions realitzades per en Josep Ros encara es troben en fase d'estudi i es podrà ampliar el coneixement d'aquest poblat.

És possible que el jaciment de Vell Pla ocupés un lloc preponderat entre els jaciments d'aquest moment i la resta tinguessin una funció secundària i dependent d'aquest enclavament.

Si ens centrem en la comarca actual de l'Urgell podem constatar que en general es té un coneixement més gran del poblament del Bronze.

Durant el Bronze Inicial i Mitjà s'han documentat un total de disset jaciments amb materials d'aquest moment. El Pla d'Urgell estaria despoblat en aquests moments inicials i el poblament es concentra a la Ribera de Sió i parcialment, a la Vall del Corb. Aquest poblament apareix situat en vessants molt suaus, molt propers a un curs fluvial o una font. Segons l'estudi realitzat per Josep M. Puche, els assentaments d'aquest període no busquen predominantment llocs amb un fort potencial agrícola i aquest

¹⁷⁸ J.COLOMINAS, "Poblado ibérico de Guissona", a *Ampurias*, III, Barcelona, 1941: 35-38

¹⁷⁹ J.GALLART; J. ROS, Op. cit., p.9

¹⁸⁰ J.B.LÓPEZ, *L'evolució del poblament protohistòric a la plana occidental catalana. Models d'ocupació del territori i urbanisme*, p. 485-499

¹⁸¹ J. GUITART; J.PERA; J. ROS, "Arqueologia a l'antiga ciutat romana de *Iesso* (Guissona, Lleida)" dins *Actes de les jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2000. Comarques de Lleida*. Lleida, 30 de novembre i 1 i 2 de desembre de 2000, vol. I, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, Barcelona, 2003, 314

investigador aposta per una economia mixta en que es combinaria la ramaderia o l'exploració forestal amb la pràctica de l'agricultura.¹⁸²

El poblament de la ribera del Sió no compta amb precedents en les fases anteriors i es considera que es població nova que colonitza aquestes terres. En canvi a l'àrea del Corb, es pot parlar d'una continuïtat amb la fase anterior tot i que amb una reducció dràstica del poblament. A la vall del Corb no hi tornarà haver un poblament rellevant fins al Bronze Final.

A partir del Bronze Recent es comença a ocupar el Pla d'Urgell, i en el Bronze Final es constata, com a la zona veïna, el poblament de Camps d'Urnes i el predomini del Pla sobre les dues valls fluvials. Pràcticament el poblament en aquests moments se situa al Pla d'Urgell i és inexistent tant a la Vall del Sió com a la del Corb.

El poblament del Bronze Final es caracteritza per l'existència d'assentaments més estables, situats en general en suaus elevacions (que no sobrepassen els 40 metres respecte l'entorn immediat), amb un major control visual i amb existència en alguns casos d'estructures defensives.¹⁸³

La investigació actual remarca una sèrie d'elements que caracteritzen el poblament de la primera Edat del Ferro; en primer lloc és evident que en aquests moments es produeix una disminució en el nombre d'assentaments i per tant una concentració de la població. En segon lloc es comencen a ocupar territoris de plana i en darrer lloc, en aquests moments es comença a produir un veritable desenvolupament de les estructures urbanístiques.¹⁸⁴

L'absència de jaciments a la Vall del Sió s'ha explicat com a conseqüència de la manca de turons o elevacions que puguin afavorir l'assentament de pobladors de Camps d'Urnes. Un altre element a afegir és que els pocs indrets escaients estan ocupats pels nuclis medievals, que poden emmascarar el poblament anterior.

En el cas de la Vall del Corb, l'absència d'assentaments s'ha justificat en funció dels fenòmens de sedimentació i erosió que s'han vingut produint en aquesta vall com a conseqüència de la manca de força del riu per arrossegar els sediments, de manera que el llit del riu hauria augmentat de cota, i bona part de l'activitat humana desenvolupada al fons de la vall estaria enterrada per la potència de la sedimentació. Posteriorment quan s'iniciessin, com a conseqüència de lleugeres variacions climàtiques, fenòmens

¹⁸² J.M. PUCHE, Op. cit. p.41

¹⁸³ J.L. MAYA, "En torno al origen del mundo ibérico catalán: Problemas de substrato" dins: *El poblament ibèric a Catalunya. Actes, Laietània* 8, 1993:13-19

¹⁸⁴ N. ALONSO; E. JUNYENT; A. LAFUENTE; J. LÓPEZ, Op. cit., 1998: 355-372

d'erosió i arrossegament, s'ha suggerit que aquesta zona estaria constituïda per pantans i aiguamolls que tampoc no afavoririen l'activitat agrícola.¹⁸⁵

Segons Puche, a la zona d'Urgell no hi hauria trencament entre el poblament del Bronze Final i l'inici de la primera Edat del Ferro i el Món Ibèric, sinó que sembla que la majoria d'assentaments continuarien almenys en el Període Ibèric Antic. En tot cas, es constata la reocupació de la Vall del Corb en la fase final de l'Edat del Bronze com a fase prèvia a l'alta concentració d'assentaments en època ibèrica.¹⁸⁶

L'excepció que constitueix el jaciment més important de la zona, el poblat ibèric de Molí d'Espígol, on de moment, no s'ha constatat l'existència d'ocupació durant el Bronze, és un fenomen a estudiar. El tret més sorprenent és el seu emplaçament en un indret de plana, fet atípic per a la resta d'assentaments fundats en època ibèrica, que se situen en punts elevats; s'ha de reconèixer que aquesta característica encaixa millor amb el poblament del Bronze Final i Primer Ferro, però no tenim fins al moment present cap indicatiu que aquest poblat hagi tingut una fase inicial que es pugui remuntar a una data anterior al segle VI a.C. Tot i això, Josep M. Puche ha plantejat la possibilitat de que aquest establiment hagués pogut estar en funcionament durant el Bronze Final i Primera Edat del Ferro. Per fer aquesta afirmació, es recolza en estudis que tenen en compte el factor de les intervisibilitats entre els assentaments coneguts en aquesta zona que presenten materials del bronze final - Tossal Rodó, Castell de l'Ofegat, Castell del Mor, Tossal de Santa Llúcia- que li fan concloure que el punt central que focalitza aquest territori recau precisament on se situa el poblat ibèric de Molí d'Espígol.¹⁸⁷ Aquest assentament, si aquesta hipòtesi fos certa, hauria ja pogut exercir durant el Bronze Final una funció preponderant sobre la resta d'assentaments de la zona que exercirien funcions secundàries supeditades a aquest centre focalitzador.¹⁸⁸

La manca de troballes arqueològiques que recolzin aquesta teoria fa que de moment només pugui ser exposat a tall d'hipòtesi. Caldrien noves excavacions en el Molí d'Espígol per poder confirmar-la. En tot cas, si aquesta hipòtesi fos certa ens trobariem davant unes comunitats humanes que dominarien i organitzarien un territori ampli, amb una jerarquització dels assentaments i amb una economia més desenvolupada i eficient des del Bronze Final.

¹⁸⁵ J.M. PUCHE, Op. cit. 1993, p.54

¹⁸⁶ J.M. PUCHE, Op. cit. 1993, p. 52 i següents

¹⁸⁷ J.M. PUCHE, Op.cit, p.46

¹⁸⁸ J.M. PUCHE, Op. cit. p.44 i següents.

La base econòmica del Bronze Final estaria centrada bàsicament en l'agricultura amb una activitat ramadera que la complementa, ja que els assentaments d'aquest període se situen en terres amb un major potencial agrícola.

La continuïtat parcial del poblament a la comarca de l'Urgell, apuntada per J.M.Puche, no sembla que es pugui constatar a la plana de Guissona, ni a la Segarra en general. El nucli més important de la zona, el poblat de Vell Pla no sembla sobrepassar els moments inicials del poblament ibèric. La resta d'establiments que es coneixen a la zona tampoc no semblen tenir continuïtat amb l'excepció del jaciment situat a la Font de la Salut, on es seguirà documentant una activitat o freqüentació en època ibèrica i romana; les raons en aquest cas s'han de buscar en el recurs inestimable que suposa aquesta font com a punt d'abastiment d'aigua.

Un cas diferent estaria constituït per l'assentament del Colomer de Pallerols, on encara que no es constati una continuïtat cronològica entre la zona de necròpolis i l'habitatge ibèric, sí que es constata una continuïtat en la localització física i en l'utilització d'un mateix indret tant en la Primera Edat del Ferro, com en el Període Ibèric Final.

Tot i aquesta visió de discontinuïtat, hem de tenir present el fet que aquesta comarca ha estat molt poc estudiada i és possible que aquests resultats a mesura que avancin les investigacions puguin ser matissats i tinguem una visió més real del poblament preibèric en aquesta zona.

El poblament en època ibèrica

La historiografia ha considerat que la zona objecte del nostre estudi havia estat fins a l'arribada dels romans, el territori ocupat pels lacetans; si més no, la ciutat de *Iesso* s'ha considerat tradicionalment dintre de l'àrea d'influència lacetana. Però de fet, per la banda de ponent la situació és més confusa, ja que el Pla d'Urgell s'ha considerat tradicionalment que quedaria englobada dintre de l'àrea ilergeta.

Així doncs, ens trobem amb un primer problema: no sabem amb exactitud si el territori que serà control·lat posteriorment per *Iesso* era ocupat només pels lacetans, o sí la banda oest del territori que li hem atribuït, quedava englobat dintre de la Ilergècia.

Tots els investigadors d'aquests primers contactes amb Roma han assenyalat actituds diferents entre els pobles litorals i els de l'interior de Catalunya: mentre que els

primers es van mostrar sempre filoromans, els segons van mantenir en certs moments una oberta hostilitat.¹⁸⁹

Els lacetans, i sobretot, els ilergetes, van posicionar-se com al·liats dels cartaginesos en esclatar la Segona Guerra Púnica, i van mostrar-se molt bel·ligerants contra els romans. Els ilergetes van tenir un paper preponderat entre els pobles indígenes enfrontats amb els romans, fins el punt que els seus dos cabdills, Indíbil i Mandoni, són uns dels pocs dirigents indígenes esmentats a les fonts dels autors romans.

Ja en el primer enfrontament entre les tropes romanes i cartagineses, a finals de l'any 218 a.C., Polibi ens diu que els púnics comptaven amb el suport d'Indíbil com a cap de les tropes auxiliars indígenes, i per tant dels ilergetes.¹⁹⁰ Quan les tropes del general cartaginés Hannó, van ser derrotades i el seu al·liat indígena fet presoner, els ilergetes van continuar resistint amb l'ajut dels seus al·liats: els lacetans i els ausetans. Finalment Cneo Escipió va fer caure la capital dels ilergetes, *Athanagrum*, i des d'aquí es va dirigir a *Ausa*, capital dels ausetans, que tot i els intents de les tropes lacetanes d'arribar en el seu auxili, va acabar rendint-se a les tropes romanes.

Sabem que aquests pobles lluitaren al costat dels cartaginesos fins a la caiguda de *Cartago Nova* l'any 209 a.C.; en aquests moments, els ilergetes van signar un tractat d'amistat transitori amb Escipió.

Posteriorment, els dos cabdills dels ilergetes, creient que Escipió havia mort o estava greument malalt, arrassaren en connivència amb els lacetans i els celtíbers, les terres dels suessetans i els sedetans.¹⁹¹ En aquesta menció de Titus Livi, els lacetans són anomenats "paisans" dels ilergetes, potser indicant uns vincles o aliances entre ells.

Després que els cartaginesos van ser derrotats per Corneli Escipió al final de la Segona Guerra Púnica, tots els pobles que en aquell moment ocupaven la Catalunya actual van entrar a formar part de l'òrbita romana.

El darrer episodi protagonitzat pels caps ilergets serà l'any 206 a.C., un cop Escipió havia abandonat Hispània. Va ser llavors, quan Indíbil amb el suport de Mandoni, veié la darrera oportunitat per alliberar-se del jou romà que probablement ja començava a resultar enutjós. En aquesta ocasió van aconseguir el suport dels ausetans i també d'altres pobles veïns, encara que no se'ns diu de qui es tractava. En l'enfrontament les tropes indígenes van sofrir una gravíssima derrota i el mateix Indíbil

¹⁸⁹ J. PONS, *Territori i societat romana a Catalunya. Dels inicis al Baix Imperi*. (Barcelona. Edicions 62, 1994), p. 32 i següents.

¹⁹⁰ Polibi **BUSCAR**

¹⁹¹ Livi (28,24-25)

va perdre la vida. Els ilergetes i els seus al·liats no van tenir més remei que negociar la rendició, però aquesta vegada els tractes no van ser tan magnànims. Els generals romans, Manlius i Acidinius van exigir els caps dels principals dirigents de la revolta, i Mandoni amb altres dirigents va ser finalment executat. A més a més, van imposar un fort tribut, l'entrega de tot l'armament i també es van exigir hostatges.¹⁹²

En els anys posteriors, els lacetans van rebel·lar-se contra aquesta situació amb l'aixecament que es va produir l'any 195 a.C., en la qual van participar altres pobles, com els celtibers, els turdetans i els bergistans. Segons Livi (34, 20 , 1-9):

Lacetanos, deviam et silvestrem gentem, cum insita feritas continebat in armis, tum conscientia, dum consul exercitusque Turdulo bello esset occupatus, depopulatum subitis incursionibus sociorum. Igitur ad oppidum eorum oppugnatum consul ducit non Romanas modo cohortes sed iuventutem etiam merito infensorum iis sociorum.

Oppidum longum, in latitudinem haudquaquam tantundem patens habebat. Quadrigentos inde ferme passus constituit signa. Ibi delectarum cohortium stationem relinquens praecepit iis ne sex eo loco ante moverent quam ipse ad eos venisset; ceteras copias ad ulteriorem partem urbis circumducit.

Maximum ex omnibus auxiliis numerum Suessetanae iuventutis habebat: eos ad murum opugnandum subire iubet.

Quorum ubi arma signaeque Lacetani cognovere, memores quam saepe in agro eorum impune persultassent, quotiens ipsos signis conlatis fudissent fugassentque, patefacta repente porta uniwersi in eos erumpunt. Vix clamorem eorum, nedum impetum Suessetani tulere. Quod postquam sicut futurum ratus erat consul fieri etiam uidit, equo citato subter murum hostium ad cohortes auehitur atque eas arreptas, effusis omnibus ad sequendos Suessetanos, qua silentium ac solitudo erat in urbe inducit priusque omnia cepit quam se reciperent Lacetani. Mox ipsos nihil praeter arma habentes in deditionem accepit.

Els ilergets, en canvi, van mantenir-se fidels a l'autoritat romana i van entrevistar-se amb Cató per tal de demanar la seva protecció (Livi 34, 11, 1-2):

In Hispania interim consul haud procul Emporiis castra habebat. Eo legati tres ab Ilergetum regulo Bilistage, in quibus unus filius eius erat, venerunt querentes castella sua oppugnari.

Un cop finalitzada la campanya de Cató, s'acabà la resistència dels pobles de la Catalunya Interior no pirinenca; a partir d'aquest moment no trobem cap notícia dels

¹⁹² Livi (29, 19) i Livi (29, 2-3)

autors antics sobre nous esdeveniments similars als que van provocar l'arribada de Cató amb tropes itàliques.

Una altra qüestió important que ens podem plantejar és com estaven organitzades els dos pobles que podien haver ocupat aquesta zona de la plana central catalana.

Sobre l'organització política i social dels lacetans no disposem de dades per establir cap mena d'hipòtesi segura. És evident que devien tenir alguna mena d'estructuració social, i que aquesta es devia reflectir en el sistema de propietat de la terra, però no hi ha cap font escrita que ens aportí dades sobre aquest punt.

Pel que fa als ilergets, sabem que tenien cabdills i havien arribat a tenir una certa estructuració política. I. Garcés i Noemí Coll consideren que els cabdills ilergetes no s'han de considerar simplement caps militar o líders ocasionals, sinó que ens trobem al davant d'un poder consolidat que es podria identificar amb l'existència d'una monarquia hereditària.¹⁹³

Junyent afirma que els ilergets haurien arribat a desenvolupar un sistema jerarquitzat que gairebé permetria parlar d'una *ciuitas*, un estat organitzat que havia deixat de ser una tribu o un *populus*, estadis que precedirien a la constitució d'una ciutat.¹⁹⁴

En qualsevol cas, la consolidació del poder romà a la Península va modificar i interrompre l'evolució pròpia que tots aquests pobles estaven desenvolupant fins aquell moment.

La zona de l'Urgell que segons la nostra recerca, quedava englobada dintre del territori de *Iesso*, constituïria el límit més occidental del territori ilergeta. Maluquer de Motes va apuntar la possibilitat que el poblat de Molí d'Espígol correspongués a l'antiga *Athanagrum*, però de fet, ho feia sense cap prova positiva, més aviat, era un intent d'identificar la que hauria estat la segona capital dels ilergetes.¹⁹⁵ Altres investigadors com Miquel Cura han intentat vincular aquest poblat amb el territori dels

¹⁹³ Els autors d'aquesta hipòtesi reforcen aquesta amb les mencions que es fan en les fons clàssiques d'aquests dos dirigents ilergetes, qualificant-los sovint de *basileus*, *regulus* o *dinastes*; N. COLL; I. GARCÉS, "Los últimos príncipes de occidente. Soberanos ibéricos frente a cartagineses y romanos" a *Los Íberos. Príncipes de Occidente. Actas del Congreso Internacional*, 12-14 de març de 1998, Barcelona, 1998: 437-446

¹⁹⁴ E. JUNYENT, "Els Ilergetes", *L'Avenç*, 14, Barcelona p.104

¹⁹⁵ J. MALUQUER DE MOTES, "Panorama general de la problemática sobre el urbanismo prerromano en la Península Ibérica", *Symposium de Ciudades Augusteas (Zaragoza 1976)*, Zaragoza, 1976, vol.I: 7-27

lacetans.¹⁹⁶ Les proves esgrimides en ambdos casos no permeten una identificació segura en un o altre sentit.

Les evidències arqueològiques

El poblament ibèric d'aquesta zona no es massa ben conegut. La manca d'excavacions fa difícil establir una tipologia dels establiments que permeti una ordenació i una jerarquitxació segons la importància dels mateixos. Tot i això, es poden observar alguns trets significatius del poblament de l'Ibèric Inicial i sobretot de l'Ibèric Ple.

Ens cal fer uns advertiments previs abans de fer qualsevol hipòtesi sobre la dinàmica del poblament en aquesta zona. En primer lloc, hem de subratllar que de la majoria d'establiments d'aquest període tenim molt poques dades. La recerca arqueològica a la comarca de La Segarra i de l'Urgell, marc on s'ha desenvolupat bàsicament la nostra recerca, es troba encara en un estadi de coneixement embrionari que dificulta fer classificacions tipològiques i establir una periodització segura per a la major part dels jaciments.

Només hem pres en consideració els jaciments dels quals hem pogut recollir materials en prospeccions pròpies, o dels que hem pogut estudiar materials ceràmics en museus i col·leccions particulars, i que per tant tenim una certa seguretat del lloc de procedència dels materials.

Com ja hem explicat previament en el capítol on es tracta cada jaciment exhaustivament, hem realitzat una revisió dels materials dels quals teníem coneixement que estaven dipositats en museus de la zona, o en mans d'alguns aficionats locals. Bàsicament hem revisat els materials que es troben dipositats al Museu Comarcal de Tàrraga, el Museu de Guimerà i la col·lecció particular més important i gran de la zona que està en mans del Sr. Ramon Boleda. També hem comentat amb en Josep Ros els materials dipositats en el Museu Eduard Camps de Guissona que ens podiem ajudar a datar alguns jaciments.

La revisió dels materials i les prospeccions realitzades per nosaltres ens ha portat a discriminar un total de dotze possibles establiments que tenen algun tipus d'activitat al

¹⁹⁶ M. CURA, "Notes sobre el poblat prerromà del Molí d'Espígol (Tornabous, Urgell) a *La romanització del Pirineu. 8è. Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, Puigcerdà, 1990, p.175-183. En aquest article, Miquel Cura considera que el topònim Tornabous, en concret la terminació final "nabous" podria ser una deformació d'*Anabis* que a les taules de Ptolomeu apareix mencionada com un enclavament lacetà.

llarg del Període Ibèric Antic i de l'Ibèric Ple. D'aquests dotze jaciments hem pogut constatar que la majoria només es coneixen a partir de prospeccions superficials, que en la majoria de casos no han estat realitzades de forma sistemàtica. En la major part d'aquests jaciments no es coneixen restes constructives o no és segura la seva adscripció cultural.

Només s'han realitzat intervencions arqueològiques que hagin suposat excavacions o com a mínim sondejos, en cinc dels jaciments. Els resultats obtinguts són desiguals, ja que en alguns casos només han estat intervencions puntuals que no han tingut continuïtat. En altres casos, l'excavació ha estat feta amb més bona voluntat que rigor científic, aquest fet és especialment evident en algunes campanyes del Pla de les Tenalles assumides per aficionats locals.

Els dos jaciments on comptem amb resultats més fiables són el Molí d'Espígol de Tornabous, Els Missatges i els Estinclells de Verdú.

Tot i que a la fitxa que hem realitzat de cada jaciment es tracta en detall les troballes més significatives i s'analitzen a fons totes les dades de què disposem, detallem breument quins han estat els treballs arqueològics realitzats en cada un d'aquests jaciments.

En el jaciment de Puig Castellar només es van fer sondejos puntuals l'any 1979 per tal de realitzar una primera avaluació de les restes arqueològiques sense que aquests treballs hàgin tingut continuïtat.

Al Pla de les Tenalles de Granyanella es van emprendre a principis dels setanta un seguit de campanyes d'excavacions sota la direcció de Pere Villalba, professor de l'Institut de Batxillerat de Tàrraga, fetes amb més entusiasme que rigor científic. A mitjans dels anys vuitanta, sota la direcció de Jordi Pérez Conill, s'inicià un projecte d'excavacions dotat d'un programa de recerca arqueològica més acurat, però que tornà a quedar aturat a principis dels noranta.

El poblat de Molí d'Espígol de Tornabous és de bon tros, el jaciment ibèric més conegut i excavat de la zona. Entre el 1975 i el 1984 es va dur a terme un projecte d'investigació i d'excavacions programades sota la direcció de Joan Maluquer de Motes. Malauradament després d'aquesta dècada de treballs no s'han realitzat noves intervencions en el jaciment, exceptuant algunes actuacions puntuals.

Les excavacions als Missatges es van iniciar l'any 1996 amb caràcter d'urgència, i es va posar al descobert un conjunt d'onze sitges que han estat excavades al llarg de diverses campanyes que van finalitzar l'any 2000.

Finalment, des de l'any 2002, s'ha iniciat un projecte de recerca per estudiar el poblament ibèric de la zona centrant-se en el jaciment dels Estinclells. Aquest projecte ja ha donat els primers resultats posant al descobert un petit poblat de la segona meitat del segle III a.C.

A més d'aquests jaciments dels quals tenim un coneixement més ampli, tenim un total de set jaciments documentats només a partir de prospeccions de superfície realitzades per aficionats locals i per nosaltres l'any 2000. Tots aquests establiments compten amb materials que es poden datar clarament entre els segles V a.C. i el III a.C., bàsicament consistents en ceràmica àtica de figures roges, ceràmica àtica de vernís negre, ceràmica de vernís negre dels Tallers Occidentals i ceràmica de vernís negre de Saint Valentin. Aquests jaciments són: El Castell del Mor o Tossal del Mor (Tàrrega), Lluçà sobre Altet, tots dos dintre del terme municipal de Tàrrega; el Pla del Castell (Ciutadilla), Les Ivorres juntament amb la Font de Santa Maria a Ivorra, el Tossal de l'Aguda (Torà), i Fluvià dintre del terme municipal de Guissona.

Alguns d'aquests assentaments mostren indicis d'haver tingut ocupació durant el Bronze mitjà i final; és el cas del Tossal del Mor i el Pla del Castell.¹⁹⁷

En aquesta relació que hem fet, tenim dos jaciments en els quals no s'ha trobat materials que es puguin adscriure clarament a l'Ibèric Inicial o l'Ibèric Plé, però que hem inclòs per diferents motius. El Tossal de l'Aguda és un punt de guaita que es troba molt a prop del poblat de Les Guixeres de Taltaüll, només el separa una distància de menys de cinc quilòmetres. Aquest establiment està estretament relacionat amb la lògica estratègica del poblament d'època ibèrica, per tant, encara que no s'hagin trobat materials més clars, pensem que aquest punt de vigilància ibèric només pot estar en funcionament en el període previ a l'arribada dels romans.

El segon jaciment que hem inclòs és el que es coneix amb el nom de Font de Santa Maria; aquest punt es troba molt a prop del Tossal de les Forques d'Ivorra. Creiem que aquest indret seria una zona freqüentada segurament pels ocupants del Tossal de les Forques que s'aprovisionarien d'aigua en aquesta font i en el Torrent de la Font. Per tant, creiem que aquests dos establiments han de ser considerats del mateix moment.

Dinàmica del poblament en època ibèrica

¹⁹⁷ J.M. PUCHE, Op. cit.p.43 i següents.

El període Ibèric Inicial

El poblament que es detecta a principis d'època ibèrica en bona part suposa la continuació del poblament que s'havia detectat en el Bronze Final/Primer Ferro. En aquests moments inicials es troben en funcionament alguns dels jaciments amb fases conegudes en el Bronze.

A la plana de Guissona sembla que en el Primer Ferro el poblat de Vell Pla encara estaria en funcionament, però el seu moment final, com ja hem dit anteriorment, suscita polèmica.

En Joan.B. López en la seva tesi doctoral arriba a la conclusió de que aquest poblat no arriba al període ibèric i és abandonat en un moment anterior.

En canvi, en Joaquim Pera, després d'estudiar els materials dipositats en el Museu Arqueològic de Barcelona, arriba a la conclusió que el poblat segueix en funcionament en els moments inicials del període ibèric antic.¹⁹⁸ Aquesta perduració de poblament a la zona es fa evident per la troballa a les rodalies del Vell-Pla de ceràmica àtica de figures roges i de vernís negre.¹⁹⁹

En tot cas a la zona de Fluvià prop de Guissona podria haver estat un indret amb una certa freqüentació durant l'Ibèric Antic. L'aparició d'un fragment de ceràmica àtica de figures roges sembla indicar algun tipus d'activitat en aquesta zona. Tot i això, tenim moltes reserves sobre l'existència d'algun tipus d'assentament en aquest indret en època ibèrica inicial ja que no en tenim més dades.

A la vall del Llobregós és possible que l'assentament de Puig Castellar estigués funcionant ja en aquest període inicial del món ibèric. La presència de ceràmica de Saint-Valentin que es data a finals del segle V a.C.²⁰⁰ demostra la continuïtat d'aquest hàbitat des del Bronze Final però sense que puguem determinar ni les dimensions ni les característiques del mateix.

La vall del Sió, segueix buida, sense cap assentament del període ibèric ni del bronze final. Les raons s'han de buscar en la topografia d'aquesta vall on no hi ha pràcticament elevacions importants que resultin idònies per als pobladors ibèrics. De

¹⁹⁸ J. PERA, *La romanització a la Catalunya Interior: Estudi històric-arqueològic de Iesso i Sigarra i el seu territori*. Tesi Doctoral inèdita, Bellaterra, 1993, Vol.II, p.511-552.

¹⁹⁹ Aquestes troballes s'han realitzat fora de context, però evidencien que durant l'Ibèric Antic encara existiria una activitat a la zona. En Joaquim Pera, a qui restem molt agraïts per la informació subministrada, ens comunicà també la troballa de ceràmica de vernís negre dels Tallers Occidentals, apareguda en proporcions molt escasses, però que denota que encara que al llarg del segle III a.C. la zona seria objecte d'una certa activitat un cop abandonat el poblat.

²⁰⁰ J. MALUQUER, "La ceràmica de Saint Valentin en Ullastret (Girona)" dins *Miscelánea Arqueológica*, 1, 1974: 411-437

fet, els poc tossals d'aquesta vall es troben ocupats pels nuclis actuals que es formaren en època medieval; és possible que el poblament medieval estigui enmascarant el poblament ibèric que podria haver existit en aquesta zona.

La Vall del Corb sí que estaria ocupada en aquests moments amb el jaciment del Pla del Castell, i en una posició una mica allunyada, el jaciment de Lluçà sobre Altet.

Pel que fa a les planes d'Urgell, trobem indicis d'ocupació del poblat més important de la zona el Molí d'Espígol de Tornabous. Es té constància de la seva ocupació des de finals del segle VI a.C. com a mínim. Com ja hem dit, tots els investigadors, donada la importància de l'estructures d'aquest assentament, han intentat identificar-lo amb la segona capital dels ilergetes, *Athanagrurum*, o bé, amb un dels nuclis lacetans, *Anabis*, però sense arribar a una conclusió satisfactòria. En aquests moments inicials les restes del poblat són poc conegudes però s'han distingit dues fases. La primera fase del poblat seria la de Tornabous V en que es construeix la primera muralla del poblat que s'ha datat entre finals del segle VI a.C. i primera meitat del segle V a.C. En aquesta fase o en la següent, s'hauria construït una gran claveguera que posteriorment, ja en el segle IV a.C. s'hauria amortitzat.²⁰¹ La següent fase anomenada pels seus investigadors Tornabous IV correspon a un hàbitat que en la fase posterior s'enderrocarà i terraplenarà i del qual tampoc no es tenen massa dades.²⁰²

Al voltant del poblat de Molí d'Espígol es coneixen els assentaments del Tossal del Mor i es té coneixement de l'existència d'un assentament amb indicis d'ocupació en el Bronze i els primers moments del món ibèric, el Tossal de Santa Llúcia, que en l'actualitat es troba totalment destruït i del qual no podem aportar dades sobre la seva estructura i tipologia.

Així doncs, el poblament en aquests moments suposa la continuació de les pautes de poblament del Bronze Final i Primer Ferro amb assentaments que presenten un patró d'assentament divers; tant trobem assentaments de plana com en punts elevats del territori.

En zones properes, trobem paral·lels d'aquest tipus de poblament. El cas més pròxim és el dels Vilars d'Arbeca. Aquesta fortalesa es construeix en una zona de plana a tocar de la capçalera del riu Aixaragall. Segons els seus investigadors, la fundació dels Vilars forma part del procés general d'evolució del poblament a les planes occidentals

²⁰¹ M. CURA-MORERA; J. PRINCIPAL, "El Molí d'Espígol (Tornabous): noves constatacions arqueològiques i noves propostes interpretatives entorn del món pre-romà" dins *Laietania* 8, 1993: 63-83.

²⁰² M. CURA-MORERA; J. PRINCIPAL, Op. cit. 1993, p. 67

de Catalunya que busca la concentració de la població i la colonització de nous territoris.²⁰³ Aquests autors afegeixen que la disposició de plana, que obligava a emprendre grans obres de fortificació, podria respondre en part a un programa ideològic d'exaltació del grup aristocràtic que hi residia; tot i això els mateixos autors de la proposta matissen que no convé exagerar aquest matís simbòlic que segurament tenia un paper secundari.²⁰⁴

El període Ibèric Plé

L'inici d'aquesta fase varia segons els autors; per a alguns investigadors l'Ibèric Plé s'inicia ja a l'entorn del 450 a.C.,²⁰⁵ mentre que una part important dels investigadors proposen una data més tardana que se situa entre el 400 i el 375 a.C.²⁰⁶ Nosaltres ens inclinem per seguir aquesta datació més tradicional per enfocar aquest apartat.

La primera dada que cal remarcar és que en el pas del Període Ibèric Antic a l'Ibèric Plé sembla que el poblament situat tant a les planes de la Segarra com de l'Urgell desapareix, exceptuant el Molí d'Espígol, i bàsicament sembla concentrar-se en punts elevats del territori com tossals o petites serres. En altres àrees properes també es produeix el mateix fenomen; el poblat dels Vilars s'abandona cap al 325 a.C., en les primeres fases de l'Ibèric Plé.²⁰⁷

Les raons poden respondre a una necessitat de reforçar els elements defensius dels assentaments buscant posicions enlairades que facilitin aquest propòsit i que permetin un control visual ampli del territori. Per tant, els assentaments del període anterior que perduraran seran els que ja tenien una posició en llocs elevats.

Tota la Plana de Guissona es troba també buida d'assentament a partir de l'Ibèric Plé El poblament d'aquesta zona sembla concentrar-se en punts elevats del territori i de difícil accés: la Vall del Llobregós i la riera de Massoteres. En aquesta zona es localitza Puig Castellar, el Tossal de l'Aguda i el Tossal de les Forques d'Ivorra amb el jaciment de la Font de Santa Maria d'Ivorra.

²⁰³ N. ALONSO; E. JUNYENT; A. LAFUENTE; J. LÓPEZ, Op.cit. p.355-372

²⁰⁴ N. ALONSO; E. JUNYENT; A. LAFUENTE; J. LÓPEZ, Op. cit. p.369

²⁰⁵ N. ALONSO; E. JUNYENT; A. LAFUENTE; J. LÓPEZ, Op. cit. p.368

²⁰⁶ A. RUIZ; M. MOLINOS, *Los Iberos. Análisis arqueológico de un proceso histórico*. Ed. Crítica, Barcelona, 1993. El capítol 2 d'aquesta obra de síntesis tracta ampliament tota la problemàtica sobre la periodització del món ibèric.

²⁰⁷ N. ALONSO; E. JUNYENT; A. LAFUENTE; J. LÓPEZ Op. cit. p.355 i següents

Malgrat la manca de dades sobre el jaciment de Puig Castellar, les dades aportades pels sondejos realitzats a finals dels anys setanta i les restes que s'observen en superfície fan pensar que aquest jaciment podria haver estat un dels nuclis importants que concentréssin el poblament en aquesta zona a partir de l'Ibèric Plé i que agafessin el relleu del poblat de Vell Pla de Guissona. La seva posició estratègica és molt destacada, ja que des de aquestes elevacions es controla el pas a la Plana de Guissona des de Solsona i des de la comarca de l'Anoia.

A uns cinc quilometres es troba el Tossal de l'Aguda des del qual és visible Puig Castellar i el Tossal de les Forques; desconeixem l'extensió i la naturalesa d'aquest indret però és evident que almenys una de les funcions, si no la principal, havia de ser la de guaita i control.

El jaciment de Les Ivorres es troba en un petit tossal que no és gaire elevat però des del qual es controla bona part del territori circumdant. Aquest jaciment s'ha d'estudiar conjuntament amb les troballes de la Font de Santa Maria que hem de considerar com el punt d'abastiment d'aigua del primer. En cap dels dos indrets no han aparegut restes d'estructures, però podem suposar que estem al davant d'un petit nucli d'habitació.

La zona de l'Urgell i la Vall del Corb presenten una ocupació més alta que no pas la Segarra. Si bé, hem de tenir present que en aquestes dues zones l'existència d'aficionats locals i grups de recerca ha pogut incrementar el nombre de jaciments coneguts, pensem que segurament aquesta densitat més alta en el nombre d'assentaments respon a la dinàmica real del poblament.

La vall del Corb segueix ocupada, ja que la seva configuració amb nombroses elevacions a banda i banda del curs fluvial permet l'establiment d'assentaments que reuneixin les característiques defensives que es busquen en aquests moments.

El poblat més important de la zona segueix sent sense cap mena de dubte, el Molí d'Espígol de Tornabous, que podem qualificar de poblat. És l'únic poblat de plana que perdura en aquesta fase, element atípic que no concorda amb les pautes de poblament que es configuren a partir de l'Ibèric Plè, en que s'abandonen els indrets de plana i es busquen indrets elevats que permetin una fàcil defensa i des d'on es pugui exercir un control visual sobre amplis territoris.

En el segle IV a.C. es produeix una profunda remodelació de tot el poblat amb un urbanisme planificat que es mantindrà pràcticament fins a la fi del poblat.

Les seves dimensions són reduïdes i l'extensió del poblat emmurallat no arriba a ocupar una hectàrea; tot i aquestes dimensions reduïdes en comparació amb altres assentaments ibèrics de la zona costanera, aquest assentament compta amb un urbanisme regular consistent en diverses illes de cases separades per carrers que es troben pavimentats amb lloses de pedra. D'aquesta manera, les illes de cases conformen pràcticament "barris" separats els uns dels altres. S'ha documentat l'existència de clavegueram i d'una gran construcció, l'anomenat "edifici singular", que podria haver tingut una utilitat comunitària. Tot el perímetre del poblat estava rodejat d'una muralla que, a l'entorn del 300 a.C., es reconstrueix en tàpia i amb torres quadrangulars.

L'any 1980 es posà al descobert en la zona nord-est del poblat un barri exterior al perímetre emmurallat que ha fet pensar en l'existència d'altres barris fora muralla.²⁰⁸ La datació dels materials provinents d'aquesta zona han donat una cronologia de segle III a.C. En Miquel Cura ha proposat que durant el segle III a.C. es va produir un creixement demogràfic que va provocar l'edificació de barriades fora del perímetre emmurallat.

Els altres assentaments de la zona, malgrat la manca de dades fiables per a la major part dels establiments, no tenen la mateixa entitat, per tant hem de suposar que tindrien una funció secundària, supeditada al poblat de Molí d'Espígol.

A més del Molí d'Espígol, comptem amb dades fiables de tres assentaments que podem considerar d'importància secundària: el Pla de les Tenalles, els Estinclells A i els Missatges.

El Pla de les Tenalles és un poblat de dimensions més modestes que el Molí d'Espígol. Es coneix l'existència de cinc habitatges adosats a un mur perimetral, que segons Jordi Pérez Conill, director de les campanyes arqueològiques, no tindria funcions defensives. Aquestes cases o habitacions donen a un carrer pavimentat.²⁰⁹ L'urbanisme d'aquest poblat, tot i la falta d'excavacions, recorda el de Molí d'Espígol. Aquest poblat, a la llum dels materials provinents de les excavacions i dels conservats en la col·lecció del Sr. Ramon Boleda sembla que va estar ocupat des de finals del segle V a.C. i fou abandonat en la primera meitat del segle II a.C.

²⁰⁸ M. CURA, Op. cit. 1990, p.180

²⁰⁹ J. PÉREZ I CONILL "El Pla de les tenalles de la Móra, Granyanella (La Segarra). Avanç de l'estat general", dins *Urtx*, núm.2, 1990: 7-30

Els Estinclells A, a la llum de les excavacions iniciades el 2002,²¹⁰ és un petit assentament fortificat que no sobrepassa els 3000 m², el perímetre d'aquest nucli seria circular i estaria format per un conjunt de cases que s'adossen a un mur perimetral que serveix de mur de tancament de les cases i de muralla i probablement amb un espai central que quedaria lliure. Aquest assentament només va estar ocupat un lapse molt curt de temps: la segona meitat del segle III a.C. El seu abandonament s'ha posat en relació amb els esdeveniments de la Segona Guerra Púnica, ja que segons els seus excavadors, la planificació i cura en la construcció del poblat fa pensar que els seus pobladors tenien la intenció d'habitar-lo durant un llarg lapse de temps; el seu abandonament.²¹¹

L'urbanisme del Pla de les Tenalles es pot relacionar amb el que s'observa al Molí d'Espígol. Segurament, al Pla de les Tenalles, aquest model es va realitzar a una escala més reduïda ja que el coneixement que en tenim d'aquest poblat fins el moment present, sembla indicar que no assoliria l'extensió del Molí d'Espígol. El Pla de les Tenalles sembla configurar-se com un assentament secundari en una jerarquia intermitja entre el Molí d'Espígol i els petits nuclis fortificats com el dels Estinclells A.

El darrer assentament del qual tenim dades provinents de campanyes d'excavació és el camp de sitges dels Missatges.²¹² Aquest jaciment es troba situat molt a prop de l'antiga riera de Claravalls i a menys de dos quilòmetres a l'est del poblat de Molí d'Espígol, en una suau elevació actualment rebaixada. L'excavació del conjunt d'onze sitges conservades i l'estudi dels materials ha permès als seus excavadors constatar que sis de les sitges haurien estat en funcionament durant l'Ibèric Ple. Aquesta troballa constitueix un fet excepcional, ja que és l'únic conjunt de sitges a les terres de Lleida

²¹⁰ D. ASENSIO, R. CARDONA; C. FERRER; J. MORER; J. POU; O. SAULA, "El jaciment ibèric dels Estinclells (Verdú, Urgell): un assentament fortificat ilergeta del segle III a.C." a *Revista d'Arqueologia de Ponent*, núm. 13, 2003: 223-235

²¹¹ L'equip que treballa als Estinclells remarca el fet que el seu urbanisme no concorda massa amb les restes contemporànies que es coneixen al poblat de Molí d'Espígol o al Pla de les Tenalles, i en canvi, el referent més clar seria la fortalesa ilergeta dels Vilars (Arbeca, Les Garrigues), tot i els evidents problemes cronològics que planteja aquest paral·lel, ja que cal recordar que Els Vilars d'Arbeca fou abandonat a principis del segle IV a.C., quan encara no s'ha fundat Estinclells. Aquesta afirmació al nostre parer resulta una mica gratuïta, ja que en realitat no tenim altres mostres sobre l'urbanisme ibèric de la zona, ja que els altres assentaments només els coneixem mitjançant les prospeccions superficials. Per tant és impossible arribar a cap conclusió sobre l'excepcionalitat de l'urbanisme dels Estinclells A; la manca d'excavacions en assentaments de la zona que podrien ser equiparables fa que se li atribueixin unes característiques diferenciades respecte al poblament del mateix període que és probable que estigui distorsionat.

²¹² J. BADIÀS; I. GARCÉS; O. SAULA, "Avenç de les excavacions els Missatges de Claravalls (Tàrraga). La conservació dels cereals a l'Urgell als segles III-I a.C. (Claravalls, Tàrraga) dins *Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2000. Comarques de Lleida*. Lleida, 30 de novembre i 1 i 2 de desembre de 2000, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2003: 227-252

que s'iniciaria durant l'Ibèric Ple, en època prerromana. A la resta d'assentaments ibèrics coneguts en les terres de Ponent, l'emmagatzematge de la producció cerealística sembla haver-se resolt utilitzant altres sistemes com l'utilització de grans tenalles.²¹³ Concretament, s'ha considerat que aquestes sitges estarien en funcionament al llarg del segle III a.C., moment que coincideix amb el màxim creixement urbanístic i demogràfic de Molí d'Espígol. L'existència d'aquestes sitges s'ha de posar en relació també amb els esdeveniments que converteixen la Península Ibèrica en escenari de la confrontació entre púnics i cartaginesos. Després de la derrota dels cartaginesos en la Primera Guerra Púnica i la pèrdua de Sicília, Córcega i Cerdenya, la facció encapçalada per Amilcar Barca va dirigir la política cartaginesa cap a la conquesta de la Península Ibèrica en un intent d'aconseguir nous punts d'abastiment i control de matèries primeres que també suposava l'explotació agrícola. A l'àrea catalana aquesta pressió es devia fer efectiva a partir del 226 a.C. en que Annibal trencà el Tractat de l'Ebre i sotmeté tots els pobles situats en aquests territoris. És possible que aquest domini impliqués un increment de la producció agrícola per tal de satisfer les necessitats dels cartaginesos primer, i un cop vençuts aquests les contribucions imposades pels romans.²¹⁴

Aquests establiments constituïen, a la llum de les dades de què disposem, nuclis d'habitació permanent. Pel que fa als altres nuclis que coneixem només a partir de prospeccions o troballes casuals resulta més difícil definir el tipus d'assentament i el seu pes en el territori.

El jaciment més important entre aquests, és el Tossal del Mor. Aquest assentament es disposa en un tossal que presenta una àmplia plataforma que podria haver acollit un nucli de dimensions considerables, sense poder-se comparar al Molí d'Espígol, però similar potser al Pla de les Tenalles; el volum de materials provinents d'aquest jaciment així ho sembla indicar. Malauradament no comptem amb cap intervenció arqueològica programada des de la llunyana campanya de sondejos realitzada l'any 1915 per l'Institut d'Estudis Catalans i no podem relacionar els materials amb cap resta estructural.²¹⁵ Els materials més abundants recollits són els que es poden adscriure al segle III a.C., entre els que destaquen les produccions de vernís negre dels Tallers Occidentals i sobretot les

²¹³ J.L. MAYA, Op. cit. p. 12-13

²¹⁴ J. BADIAS; I. GARCÉS; O. SAULA, Op. cit., p.244

²¹⁵ O. SAULA I BRIANSÓ, "Situació i entorn del Castell del Mor" dins *Urtx* núm. 1, 1989: 7-15. En aquest article Oriol Saula sistematitza totes les notícies que es tenen sobre el Castell del Mor des de excavacions fins a mencions en la documentació medieval.

producciones del Taller de Roses.²¹⁶ Aquesta dada ens fa pensar que el segle III a.C. podria haver estat el període àlgid d'aquest jaciment

La resta d'assentaments amb materials d'aquests períodes semblen tenir una entitat menor. El volum de materials recollits en els mateixos és força escàs si ho comparem amb els apareguts al Tossal del Mor.

El jaciment del Pla del Castell de Ciutadilla s'assenta en un indret immillorable des del punt de vista estratègic, ja que des del turó on s'assenta es controla bona part de la Vall del Corb i a més disposa de recursos hídrics. L'ocupació d'aquest indret sembla clara entre els segles V i IV a.C. però no disposem de materials que permetin assegurar que aquest establiment te continuïtat al llarg de tot el període Ibèric Plé. En tot cas, tornem a tenir indicis d'ocupació a partir de finals d'època republicana de la qual en parlem més endavant.

El jaciment de Lluçà sobre Altet sembla tractar-se per les dimensions del turó on s'assenta d'un establiment de petites dimensions. El cas de Lluçà sobre Altet és similar al Pla del Castell, tenim indicis clars de la seva ocupació en l'Ibèric Inicial però no hi ha materials que permetin verificar la seva ocupació durant l'Ibèric Plé.

A partir d'aquestes dades podem extreure algunes conclusions que, tot i basar-se en uns coneixements que encara es troben en les primeres fases de coneixement, permeten fer una primera aproximació.

La distribució del poblament defineix dues zones principals. La primera zona centrada en l'assentament de Puig Castellar dominaria la Vall del Llobregós i part de la Plana de Guissona; la segona zona es troba a les planes d'Urgell i tindria com a nucli principal el poblat de Molí d'Espígol. Una subàrea dintre d'aquesta zona de poblament la tenim a la Vall del Corb amb petits establiments que es disposen en els turons que jalonem la Vall.

A la comarca de la Segarra el poblament sembla estructurar-se a l'entorn de l'assentament de Puig Castellar/Les Guixeres de Talteüll. Tot i la manca d'excavacions aquest nucli es configura com el més important de la zona. L'abandonament durant la Primera Edat del Ferro o principis de l'Ibèric Antic del poblat de Vell Pla de Guissona fa que la plana de Guissona quedi buida d'assentaments a partir de l'Ibèric Plé.

La resta d'assentaments coneguts en aquesta zona es troben a una distància inferior als sis quilòmetres respecte a Puig Castellar, i de fet, aquest sembla ocupar una posició

²¹⁶ J. PRINCIPAL I PONCE, "Vaixella fina de vernís del segle III a.n.e. al Tossal del Mor (Tàrrega-l'Urgell)" dins *Urtx* núm.7, 1995: 23-37

central. Els altres assentaments de la zona podien haver tingut una posició supeditada. En el cas del Tossal de l'Aguda, sembla clar que hauria exercit bàsicament tasques de control i vigilància dels passos naturals per on es podia accedir a les planes de Guissona i a Lleida.

El Tossal de les Forques d'Ivorra sembla un petit nucli d'hàbitat que es complementaria amb el de la Font de Santa Maria d'Ivorra.

La plana d'Urgell juntament amb la Vall del riu Ondara i la Vall del Corb, conformen l'altre zona on trobem poblament en aquest període. En aquest territori comptem amb més establiments i dades més fiables. El Molí d'Espígol seria el centre principal de la regió durant l'Ibèric Ple i al seu voltant es distribueix un poblament organitzat, pel que sembla, en nuclis d'hàbitat concentrat.

La manca de prospeccions i d'excavacions en alguns establiments de cronologia dubtosa fa que siguem molt prudents en fer algunes afirmacions, però tots els indicis apunten a una inexistència de poblament dispers de petites granges en aquests territoris durant l'ibèric ple. Si aquest poblament dispers hagués existit efectivament, es faria evident tot i la manca de prospeccions sistemàtiques. El poblament dispers es detecta a partir de l'Ibèric Final o època republicana, període en que sí s'observa un creixement significatiu d'assentaments amb aparença de petites explotacions agrícoles.

Els nuclis que coneixem poden ser classificats en tres nivells. En el primer nivell trobem el Molí d'Espígol com un gran poblat fortificat amb un urbanisme regular, format per illes de cases, separades per carrers empedrats. Aquesta ciutadella compta durant l'Ibèric Ple amb construccions de tipus col·lectiu com el clavegueram o els mateixos carrers enllosats. Alguns autors parlen de l'existència en aquest poblat d'una classe dirigent que exerciria el control social i econòmic sobre aquest territori. Posen com a prova d'aquesta realitat l'existència de l'edifici singular, de grans dimensions, en la part central del poblat, i suposen que seria la residència senyorial.²¹⁷ Segons Miquel Cura, el Molí d'Espígol es planifica com un centre de cohesió social on es conjuguen tres elements: una zona d'habitació al voltant de la casa senyorial, una àrea sacra a tocar de la muralla i un conjunt d'àmbits destinades a ocupacions de caràcter temporal.²¹⁸

En un segon nivell per sota de Molí d'Espígol trobem un assentament del tipus del Pla de les Tenalles; és un petit poblat que es situa en una zona enlairada i que compta

²¹⁷ M. CURA, "L'obra del professor Joan Maluquer de Motes a Tornabous: història d'un projecte arqueològic" a *PYRENAE segona època* 2 2/3, 2000: 61-64.

²¹⁸ M. CURA, Idem, p.63

amb un urbanisme regular. Malgrat les poques dades que en tenim del mateix, sembla que es tractaria d'un nucli d'habitació permanent.

Finalment, creiem que un tercer nivell estaria constituït pel tipus d'assentament representat pels Estinclells A; constitueix una petita ciutadella al cim d'una elevació, que no sobrepassa les 0,3 ha. Té un urbanisme ben estructurat constituït per un seguit de cases que s'adossen a una muralla perimetral que presenta al davant un fossar de barrera. Els investigadors d'aquesta petita ciutadella la comparen amb altres assentaments similars de l'àrea ibèrica septentrional,²¹⁹ també assenyalen que en la zona excavada d'aquest nucli sembla que es posa de manifest una comunitat sense estratificació social ja que no s'observen diferències en les unitats domèstiques excavades, encara que aquests individus tindrien una posició social elevada, donada l'amplitud de les cases excavades fins el moment.

Pel que fa a la resta d'assentaments que només coneixem a partir de la ceràmica resulta impossible intentar qualsevol classificació dels mateixos. En tot cas, és possible que el Tossal del Mor fos un assentament de tamany considerable si agafem com a indicadors les dimensions del tossal on s'assenta i el volum de materials recollits.

Tot i les tres categories d'establiments que es poden caracteritzar amb les dades que tenim, les diferències d'escala entre ells no són tan grans com en d'altres territoris on s'ha demostrat clarament l'existència d'un model mononuclear, amb una forta jerarquització del poblament. Hem de pensar que el jaciment més gran de la zona, Molí d'Espígol té 0,8 ha mentre que Estinclells que respondria al model de petita fortificació té 0,3 ha.; per tant no podem definir si hi ha una diferenciació tan acusada com la que s'observa en altres àrees de poblament ibèric.

A la Segarra resulta més difícil establir una classificació dels assentaments degut a la manca de dades sobre l'extensió i estructura dels assentaments de la zona. En tot cas, el Puig Castellar podria ser un assentament de dimensions força grans, encara que probablement no tindria l'entitat del Molí d'Espígol, mentre que la resta d'assentaments coneguts es configuren com petits establiments i algun punt de guaita.

En àrees més conegudes del món ibèric català, sobretot en la zona costanera, s'ha intentat definir models d'ocupació del territori i la jerarquització dels assentaments. La proximitat d'aquestes àrees amb el territori que ens ocupa fa que es puguin proposar com a paral·lels i referents de quin podia ser el model de poblament en aquests territoris.

²¹⁹ D. ASENSIO et alii, Op. cit.,2003, p.228

El poblament ibèric en el territori sobre el que posteriorment s'assenta la ciutat de *Iesso* té molts punts en comú amb el poblament d'altres àrees de la Catalunya Interior, com el que trobem a l'Ausetània, on no es detecta pràcticament poblament dispers i el patró d'assentament es caracteritza per l'existència de nuclis de poblament concentrat amb assentaments ben fortificats.²²⁰

Un altre paral·lel que podem fer és amb el poblament de la Conca Alta del Llobregat-que hom suposa territori dels lacetans- on trobem un poblament concentrat en nuclis que no sobrepassen les 0,2 ha o les 0,5 ha, disposats estratègicament en punts enlairats i assentaments situats en indrets apropiats per a l'explotació agrícola que no superen les 0,1-0,2 ha. En aquesta zona, a diferència de la zona que ens ocupa, apareix un poblament dispers de plana.²²¹

A la Cossetània la recerca està en un nivell més avançat que no a les comarques interiors de Catalunya, per tant es tenen més dades fiables provinents d'excavacions. En aquesta zona el poblament d'època ibèrica és molt més dens i sembla que s'articula al voltant de dos nuclis principals: Les Masies de Sant Miquel (Banyeres del Penedès) a la plana interior, i les Toixoneres (Calafell) a la costa penedesenca que estaria supeditat al primer. Ambdós nuclis determinen dos tipus de distribució del poblament força diferent. Mentre que l'*oppidum* de les Masies de Sant Miquel concentra la població de la plana, fonamentalment pagesia, que viu permanentment en aquest poblat i explota tota la plana que s'extén al seu voltant, Les Toixoneres es perfila com una petita ciutadella ocupada per guerrers i comerciants, en definitiva una elit, que controlava el comerç marítim d'aquesta zona.

Aquesta diferència entre els habitants d'un i altre nucli genera una distribució diferenciada; en el cas de Sant Miquel, la plana apareix buida d'establiments rurals que es troben ja en zones de peudemont i en les muntanyes i això fa suposar que la major part de la població hi vivia a l'*oppidum*. En canvi, al voltant de Les Toixoneres abunden els petits establiments de pagesos i ramaders que s'han suposat que depenien d'aquesta ciutadella.²²²

²²⁰ M.D. MOLAS; E. SÁNCHEZ, "Coneixement actual sobre l'hàbitat i l'habitació a la Catalunya central" *Hàbitat i habitació a la protohistòria de la Mediterrània nord-occidental* dins *Cota Zero*, núm. 10, 1994: 60-72

²²¹ M.D. MOLAS; E. SÁNCHEZ, *Idem.* p.67-68

²²² M. MIRET; J. SANMARTÍ; J. SANTACANA, "From indigenous structures to the roman world: models for the occupation of central coastal Catalunya" a *Roman Landscapes*, Archaeological Monographs of the British School at Rome, 2, 1991: 47-53

Un altre tret que mereix ser destacat és que a la part interior de la comarca el poblament s'articula a l'entorn d'un gran poblat, Les Masies de Sant Miquel, que es troba situat a la plana interior baixpenedenc, justament com el Molí d'Espígol. Aquest fet, també es considerat un element atípic pels investigadors d'aquesta zona, ja que la major part dels poblats se situen en punts enlairats, de fàcil defensa i amb alt valor estratègic.²²³ S'ha definit el poblat de Sant Miquel com un gran assentament de gairebé quatre hectàrees, situat al costat del lloc de pas de les principals rutes de comunicació i on viurien permanentment una població de camperols i ramaders que exploten el territori del voltant. Potser el Molí d'Espígol, tot i les seves dimensions més reduïdes, respon a un model similar de funcionament que feia recomanable la seva situació de plana.

Tot i aquesta possible similitud amb el nucli principal de la plana penedesenca, el model de poblament que es dibuixa en aquest territori és molt diferent del que trobem a l'àrea que ens ocupa. A l'àrea central catalana s'ha pogut demostrar que existeix una forta jerarquització que permet discriminar quatre categories d'assentaments; assentaments de primer ordre que exerceixen funcions de capital amb una extensió de 9-15 ha, ciutats de segons ordre que funcionen com a capitals comarcals, entre 2 i 4 ha; ciutadelles i aldees de menys d'1 ha i finalment petits establiments.

Si analitzem el poblament de la zona laietana trobem més punts en comú que amb l'àrea de la Cossetània. En aquesta zona també apareix un poblament fortament jerarquitzat com a la Cossetània. El poblat de Burriac (Cabrera de Mar) jugaria el paper de capital de tot aquest territori i es caracteritza per la seva gran extensió, un urbanisme complex i per concentrar i redistribuir tota la producció econòmica de la zona.²²⁴ Al voltant d'aquest gran poblat es desenvolupen un seguit de centres secundaris supeditats a les necessitats d'aquest poblat com àrees de necròpolis, agrupacions de sitges. Sembla que el poblament dispers durant l'Ibèric Inicial i l'Ibèric Ple no és massa abundant i aquest tindrà el seu moment d'expansió a partir de l'arribada dels romans, ja en època republicana. Aquesta pauta de distribució del poblament dispers resulta similar al proposat per a l'àrea de *Iesso*.

²²³ J. GUITART; J.M. PALET; M. PREVOSTI, "La Cossetània oriental de l'època ibèrica a l'antiguitat tardana: ocupació i estructuració del territori" dins *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental. Actes del Simposi Internacional d'Arqueologia del Baix Penedès, 8 al 10 de novembre de 2001*, Barcelona, 2003, p.129-157

²²⁴ J. GARCIA ROSELLÓ; M.D. ZAMORA; J. PUJOL, "Armament i societat a la Laietània ibèrica" dins *Los Íberos Príncipes de Occidente. Estructuras de poder en la sociedad Ibérica. Actas del Congreso Internacional, 12,13 y 14 de marzo de 1998*, Barcelona, 1998: 309-326

La major part d'aquests paral·lels s'enquadren en el model de poblament de tipus mononuclear,²²⁵ amb territoris presidits per un assentament que ocupa un lloc central i també acostuma a ser l'establiment més gran de la zona. Al voltant d'aquest es disposarien nuclis de segon ordre i de tercer ordre supeditats al nucli principal. Una variant d'aquest poblament mononuclear però sense una estructura tan jerarquitzada seria el cas del poblament a l'Ausetània i de la conca alta del Llobregat; Sanmartí i Ruiz el defineixen com "model aldeà".²²⁶ Aquestes zones apareixen com àrees de poblament ibèric on no s'hauria assolit la complexa jerarquització social i territorial que sembla definir-se en altres territoris.

Fora de Catalunya resulta interessant comentar un altre exemple de poblament mononuclear: el cas d'*Edeta-Llíria*, al País Valencià, en que els investigadors han definit una escala de poblament que es correspon en el nivell superior a ciutats, a continuació *oppida* grans, *oppida* mitjans, *oppida* petits, punts de guaita i "caserios". Els autors observen que només tenen un gran *oppida* que pugui ser definit com a "ciutat", quatre *oppida* de dimensions mitjanes, i vuit de petits. Les dues primeres categories es disposen a la zona de vall; mentre que els petits *oppida* i els punts de guaita es disposen sobre qualsevol punt del territori, mentre que les petites granges o "caserios" ocupen les zones més baixes del relleu.²²⁷ Els investigadors remarquen l'existència d'una estructura piramidal. En aquest cas sembla existir un únic gran nucli que centralitza tota la zona amb tota una sèria d'assentaments que se supediten a aquest.

En el nostre cas resulta difícil amb les dades que tenim enquadrar el poblament en un model o altre amb seguretat. El que sembla configurar-se és un model de tipus mononuclear amb el poblat de Molí d'Espígol com a centre principal. La resta d'assentaments semblen ocupar clarament una posició secundària i tenir una entitat menor. L'articulació amb els assentaments de la Vall del Llobregós resulta problemàtica ja que amb les dades amb que comptem no podem dir si aquests assentaments funcionarien de forma independent, o si també estarien supeditats al poblat de Molí d'Espígol. Sembla que podria existir una via de comunicació entre la Vall del Llobregós i les planes d'Urgell, la carrerada de la que ja hem parlat en el capítol dedicat a les vies

²²⁵ J. SANMARTÍ; A. RUIZ, "Models comparats de poblament entre els ibers del nord i del sud" dins J. GUITART; J.M. PALET; M. PREVOSTI, (coord.) *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental. El Vendrell, novembre de 2001*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2003: 39-57

²²⁶ J. SANMARTÍ; A. RUIZ, Op. cit. p.44

²²⁷ J. BERNABEU; H. BONET; A. MATA, "Hipòtesis sobre la organització del territori edetano en època ibèrica: el ejemplo del territorio de Edeta-Llíria", dins *I Jornadas Arqueológicas sobre el Mundo Ibérico*, Jaen, 1985.

de comunicació, podria haver estat en funcionament en època ibèrica de manera que quedaria demostrada la vinculació entre aquestes dues zones.

La base econòmica d'aquesta zona de les terres de Ponent en època ibèrica es basaria en una explotació agrícola del camp combinada amb la ramaderia. Miquel Cura i Jordi Principal proposaven en el Congrés sobre el poblament ibèric a Catalunya, celebrat a Mataró l'any 1993, que l'economia del poblat de Molí d'Espígol estaria primordialment enfocada a l'explotació ramadera, com ho semblava recolzar la proximitat d'una carrerada dels Pirineus. Segons aquests autors, la font econòmica d'aquest assentament no seria el domini d'un territori agrícola, sinó que la riquesa residiria en els ramats i per tant, estariem al davant d'una economia ramadera transhumant, amb una part de la població del poblat que es mouria de manera estacional amb els ramats.²²⁸ El poblat de Molí d'Espígol, segons aquesta hipòtesi, actuaria com un gran mercat ramader.

Aquesta proposta ha estat fortament criticada per altres investigadors dedicats a l'estudi del poblament ibèric a les terres de Lleida, ja que, tot i que no es descarta l'existència d'una explotació ramadera afirmen que la base econòmica principal d'aquestes societats seria l'agricultura. En el congrés dedicat als ibers celebrat l'any 1998, l'equip que estudia la fortalesa dels Vilars d'Arbeca, integrat per N. Alonso, E. Junyent, J. B.López i A. Lafuente estableixen que la dinàmica poblacional constatada durant la primera edat del ferro i el període ibèric antic consistent en la disminució d'assentaments i la colonització de noves terres, respondria al reforçament d'estratègies agràries en detriment de les agropecuàries²²⁹. Aquest canvi d'estratègia s'hauria vist afavorit per un lleuger canvi climàtic que provocà un augment de l'humitat. Així doncs, segons els resultats obtinguts per aquests autors, s'hauria produït una modificació de la base econòmica on s'hauria prioritzat l'agricultura i s'haurien posat en marxa nous conreus cerealístics. Aquestes teories han estat avalades per la tesi de llicenciatura i posteriorment, per la tesi doctoral de Natàlia Alonso on es demostra la importància de l'explotació agrícola des del Bronze Final en aquestes terres.²³⁰ Segons aquesta autora un sistema de tipus mediterrani basat en cultius cerealístics de cicle curt s'hauria implantat en aquestes terres des d'inicis del segon mil·lenni.

²²⁸ M. CURA-MORERA; J. PRINCIPAL I PONCE, Op. cit. p.61-84

²²⁹ N. ALONSO; E. JUNYENT; A. LAFUENTE; J. LÓPEZ, Op. cit. 1998, p.368-369

²³⁰ N. ALONSO, *Paleoeconomia i paleoecologia a la Plana occidental catalana durant la protohistòria. Aportacions de l'arqueobotànica (llavors i fruits)*. Tesi de llicenciatura inèdita. Universitat de Lleida,

Encara falta per precisar, segons aquests investigadors, el moment d'aparició del cultiu extensiu i excedentari que va convertir les planes de Lleida en un dels graners habituals del comerç grec,²³¹ si es va produir ja durant l'Ibèric Inicial o en una data més tardana.

A la llum d'aquestes dades, hem de concloure, que tots els indicis apunten a que l'activitat principal seria l'explotació agrícola i que a més a més, a mesura que entrem de ple en les fases ibèriques, aquesta activitat s'intensificaria amb noves estratègies encaminades a produir excedents.

L'activitat ramadera constituiria probablement un complement de l'explotació agrària, però sense estudis faunístics que ho avalin, no es pot considerar que pogués ser l'activitat primordial a poblats com el Molí d'Espígol. Tot i això no es pot descartar que alguns eixos que han funcionat com a carrerades de llarg abast fins els nostres dies, puguessin tenir aquesta funció en aquests moments.

Els eixos de comunicació en època ibèrica

Les vies que podien haver funcionat com a eixos de comunicació al llarg de tot el període ibèric no es poden determinar amb massa precisió.

Les vies de pas naturals com valls fluvials, rieres o camins de carena són els primers eixos de comunicació utilitzat per les comunitats humanes. La Vall del Corb i de l'Ondara, on trobem poblament al llarg de tot el període ibèric, podrien haver constituït eixos importants de l'organització viària del territori. El petit riu Cercavins també devia constituir una via de pas. Algunes de les rieres i petits barrancs que constitueixen vies de pas naturals podien funcionar com a camins la major part de l'any ja que només porten aigua en ocasions puntuals.

Aquesta zona devia estar ben comunicada amb els territoris veïns: la Vall del Segre i *Iltirta*, i les terres de la Catalunya Central.

És possible que el camí que segueix la Vall del Corb en direcció a *Ilerda* en època romana ja fos utilitzat en aquests moments. També devia existir algun camí que comunicués directament el poblat de Molí d'Espígol amb la Vall del Segre.

Lleida, 1992; N. ALONSO, *Agricultura a la plana occidental catalana durant la protohistòria*, Tesis doctoral, Universitat de Lleida, inèdita, 1997

²³¹ N. ALONSO; E. JUNYENT; A. LAFUENTE; J. LÓPEZ, Op. cit., 1998, p.369

Les terres de la Segarra i l'assentament de Puig Castellar devien estar ben comunicades amb la zona del Bages a través de la Vall de Rajadell, que servia d'eix de comunicacions de les terres costaneres centrals amb l'interior.

El poblat de Molí d'Espígol, com a nucli més important a la zona de l'Urgell havia d'estar per força ben comunicat. Miquel Cura i Jordi Principal destacaven en el seu estudi del Molí d'Espígol, que aquest poblat estaria situat a tocar d'una carrerada pirinenca. Aquest eix podria haver estat en funcionament en aquests moments i constituir un eix de llarg recorregut que comunicés el Molí d'Espígol amb el Pirineu i la costa. Aquesta carrerada també ha estat estudiada per en Ramon Cardona qui ens especifica que aquesta via provinent dels Pirineus passava per la serra de Sant Pere Sarrera, Biosca, les Quadres de Puigvert, Tornabous, Barbens i Castellnou, i tenia una variant que passava per Guissona, la Figuerosa, Tàrrega i Verdú.²³²

De fet, ja hem descrit aquest segon ramal en el capítol dedicat a la xarxa viària i la centuriació de *Iesso*, com un eix que podria haver estat en funcionament en època romana i tenir un origen prerromà. L'existència de nombrosos jaciments d'època ibèrica final i romana així ho sembla demostrar. Aquest eix constitueix un dels camins que comunica les planes d'Urgell amb la Plana de Guissona i la Vall del Llobregós.

Ja hem comentat que no podem determinar si aquest camí hauria funcionat de bon principi com a carrerada de les rutes de transhumància o si se li dona aquest ús a partir d'època altmedieval on tenim la seguretat que la ramaderia constitueix una activitat fonamental.

També devia existir una petita xarxa de camins que comunicés els assentaments ibèrics d'aquesta zona. El Molí d'Espígol devia estar comunicat amb el Tossal del Mor i el Pla de les Tenalles per alguna via que devia aprofitar parcialment la vall de l'Ondara i alguna de les rieres que moren en aquest riu. També devia estar comunicat amb la Vall del Corb.

Sembla clar que en aquests moments estan en funcionament eixos de llarg recorregut en direcció E-W que comuniquen tot aquest territori de la Catalunya Occidental amb les àrees veïnes.

La segona Guerra Púnica i les conseqüències sobre el poblament de la zona

²³² R. CARDONA I COLELL, "De vies antigues a camins rals", *Urtx*, núm. 13: 8-23

La Segona Guerra Púnica en que romans i cartaginesos van fer servir la Península Ibèrica com a camp de batalla, marca l'inici d'un procés de transformacions en el món indígena que suposarà a llarg termini la desaparició de les estructures de poder que havien funcionat en el món ibèric. Aquest procés serà lent però irreversible. Al llarg dels segles II i I a.C. assistirem a aquesta desintegració de les estructures indígenes i la creació d'una nova organització que acabarà sent el món provincial de l'Imperi Romà.

Si ens centrem en la zona del nostre estudi, els territoris que formaran part en el futur del municipi de *Iesso*, a l'entorn de finals del segle III a.C. i principis del II a.C., observem ja les primeres conseqüències d'aquest conflicte que són especialment visibles a la zona de l'Urgell.

En el Poblat de Molí d'Espígol de Tornabous es va detectar un nivell d'incendi i la destrucció d'alguns edificis que es va datar a l'entorn del 200 a.C.²³³ Aquest incendi s'ha posat en relació amb els esdeveniments de la Segona Guerra Púnica. Tot i aquests indicis de conflicte, Molí d'Espígol va seguir en funcionament.

El poblat dels Estinclells fou abandonat definitivament en una data al voltant del 200 a.C. Sembla que l'abandonament fou sobtat. Si tenim en compte que la data de fundació del mateix se situa cap el 250 a.C., i que segons els seus investigadors, la solidesa de la construcció i l'existència d'un urbanisme planificat fan pensar que fou edificat amb la pretensió d'una ocupació duradora, hem d'arribar a la conclusió que per força el seu abandonament s'ha de relacionar amb circumstàncies externes al poblat relacionades amb la Segona Guerra Púnica.²³⁴

El Pla de les Tenalles sembla que fou abandonat en el primer quart del segle II a.C. No han aparegut nivells de destrucció violenta, però cal considerar que aquest abandonament s'hauria de relacionar amb l'arribada dels romans i les primeres iniciatives preses per aquests en aquest territori.²³⁵

De la resta d'assentaments de l'àrea de l'Urgell en sabem massa poc com per poder determinar amb claredat si van ser afectats per aquests esdeveniments; en el jaciment de Lluçà sobre Altet sembla que entre els materials recollits només es documenten ceràmica àtica de figures roges i fragments de ceràmica de produccions

²³³ M. CURA, Op. cit. 2000, p.64: "S'ha detectat un incendi i destrucció de determinats edificis poc després de l'any 210 a.C. trobant-se en vigència la segona muralla"

²³⁴ D. ASENSIO et alii, Op. cit. p.227

²³⁵ J. PÉREZ CONILL, "Resum de les campanyes de 1990 i 1991 al Pla de les Tenalles de Granyanella, La Segarra" dins *Urtx*, núm. 4, 1992, p.23-30

àtiques de vernís negre. En no tenir més materials no sabem si en realitat segueix funcionant durant l'Ibèric Plé o ja havia estat abandonat en aquest període.

A la zona de la Segarra no tenim prou dades per conèixer com va incidir sobre el poblament ibèric l'arribada dels romans, però la fundació d'un municipi a finals del segle II a.C. i la parcel·lació del territori, és l'element cabdal de la reorganització del territori que s'havia iniciat en els decennis previs.

L'etapa republicana/Període Ibèric Final

La conquesta romana va portar a una organització del territori per tal d'integrar-la dintre de l'òrbita romana. Hispània fou dividida en dues províncies l'*Hispania Ulterior* i la *Hispania Citerior*. Com ja hem dit anteriorment, tot el territori que abarca el nostre estudi sembla que va quedar pacificat després de la campanya de Cató.

Els primers intents de crear un territori provincial es deuen a Tiberi Semproni Grac que va estar al capdavant de la *Citerior* entre el 180 i el 179 a.C.; Grac va intentar establir un cert ordre en les relacions amb les comunitats indígenes establint tractats i aliances en el cas de les ciutats aliades i amb la resta de comunitats mitjançant l'acceptació de l'autoritat romana.²³⁶ La gran majoria de comunitats indígenes s'enquadraven dintre de la categoria de *civitates stipendiariae*, és a dir, eren comunitats que estaven obligades al pagament d'un tribut i es trobaven sotmeses a l'autoritat del governador provincial.

Una altre forma de pacificació i integració de les comunitats indígenes utilitzada per Grac fou la fundació d'assentaments indígenes que anaven acompanyats de concessions de terres per al conreu. Roldán Hervás creu que, encara que les fonts limitin aquestes fundacions a la zona de la Celtibèria, aquestes accions es podien haver produït en àrees forànies. La seva funció segons aquest autor, seria la de crear enclavaments filorromans en zones d'avançada i fomentar la vida sedentària.²³⁷

En aquest sentit hem de tenir present que el territori provincial que havia estat incorporat per mitjà de la conquesta i sense l'establiment de pactes d'aliança o *foedus*, entrava a formar part de l'*ager publicus* i per tant era propietat del Senat i del Poble Romà. La conseqüència d'aquest fet és que Roma disponia a la seva voluntat dels territoris provincials i els podia explotar segons la seva conveniència. En aquests

²³⁶ J.M. ROLDÁN HERVÁS; F. WULFF ALONSO *Citerior y Ulterior. Las provincias romanas de Hispania en la era republicana. Historia de España III*, Ediciones Istmo, Madrid, 2001, p.122 i següents.

²³⁷ J.M. ROLDÁN HERVÁS; F. WULFF ALONSO, *Idem*, p.124

moments, el mètode més habitual consistia en la cessió de les terres a les comunitats indígenes en règim d'arrendament. L'administració romana percebia per aquest arrendament el pagament d'uns impostos o *stipendium*.

Les pràctiques agrícoles van començar a experimentar a partir d'aquest període una transformació paulatina que es pot resumir en l'increment de la producció cerealística, molt important ja en època ibèrica, i la difusió de l'olivera i de la vinya. Aquestes darreres produccions, experimentaran un gran creixement a partir del segle II a.C.²³⁸

Si ens centrem en el territori objecte del nostre estudi, en iniciar-se el domini romà ja hem vist en part quines van ser les conseqüències. L'*oppidum* de Molí d'Espígol va experimentar una regressió de la superfície del poblat, i tot sembla indicar que es va produir un abandonament paulatí del poblat fins que en el primer quart del segle I a.C., ja només romania ocupat un barri del poblat en l'extrem nordoest del poblat.²³⁹

El poblat de Puig Castellar de Biosca sembla que devia continuar ocupat; malgrat la manca d'excavacions, és plausible suposar que també devia experimentar un procés de decadència i abandonament paulatí que es devia accelerar en el moment de la fundació de *Iesso* en els darrers decennis del segle II a.C., o inicis del segle I a.C.

Podríem pensar que en aquests abandonaments van convergir diversos factors: en primer lloc, la necessitat d'exercir un control cada cop més directe sobre la població indígena per part de les autoritats romanes podria haver-les impulsat a afavorir el trasllat de la població indígena a la plana; en segon lloc, la fundació de la nova ciutat devia produir a la llarga una pèrdua del pes econòmic i estratègic dels antics assentaments ibèrics.

Tot i aquests abandonaments tenim alguns casos en que podem parlar de continuïtat de l'assentament. El Tossal del Mor sembla que va continuar ocupat durant tota l'etapa republicana, ja que abunden les produccions de Ceràmica Campaniana A d'aquest període, de Campaniana B i de produccions amfòriques com els tipus itàlics Dressel 1 A i Dressel 1 B. També trobem materials d'època altimperial encara que en quantitats molt reduïdes. El que no podem determinar és quina mena d'ocupació és la d'aquests moments, si continua sense modificacions el poblament d'època ibèrica o és un establiment adaptat a la nova situació.

²³⁸ C. GONZÁLEZ ROMÁN, "El trabajo en la agricultura de la Hispania Romana" dins RODRÍGUEZ NEILA, J.F.; GONZÁLEZ ROMÁN, C.; MANGAS, J.; OREJAS, A., *El trabajo en la Hispania romana*, Ed. Sílex, Madrid, 1999, p.141 i següents

²³⁹ M. CURA; J. PRINCIPAL, Op.cit. 1993, p.61-84

La resta d'assentaments que hem considerat amb seguretat que tenen ocupació durant l'Ibèric Plé no podem determinar amb certesa si continuen ocupats en l'etapa que s'inicia amb l'arribada dels romans ja que no tenim materials que donin datacions segures d'època republicana.

Jaciments d'època republicana amb elements de dubte sobre la seva ocupació en època ibèrica plena

Abans de parlar de la distribució del poblament en aquest període convé esmentar un conjunt d'assentaments coneguts només a partir de prospeccions i de la recollida superficial de materials, que han proporcionat datacions que no permetien classificar-los amb seguretat en el període ibèric Plé o en el període republicà. Molts d'aquests apareixien classificats com assentaments ibèrics en la Carta Arqueològica de la Segarra i l'Urgell sense gaires precisions. Així doncs es feia imprescindible fer un estudi i revisió d'aquells jaciments dels quals existien conjunts de materials dipositats en museus i col·leccions particulars.

La revisió d'aquests conjunts ens ha permès definir en la major part dels casos els jaciments amb materials republicans, però no hem pogut confirmar amb seguretat l'adscripció dintre de l'Ibèric Plé d'alguns dels jaciments que s'havien considerat en estudis anteriors que s'iniciaven en aquest moment.

Aquests establiments es troben en punts enlairats com tossals o serralades, element més propi del poblament del període anterior, però els materials trobats o bé no permeten determinar la fase ibèrica o bé es poden enquadrar dintre del període republicà.

Els jaciments que poden englobar-se en aquest grup són: Tossal de Sant Pere (Anglesola), Tossal Rodó/Espina A (Verdú), Poblat de La Cadena (Vallfogona de Riucorb), Tossal Rodó de Santa Maria (Claravalls), el Castell de Castellfollit (Castellfollit de Riubregós), Castell de Granyena (Granyena de Segarra), Solans del Pilar de les Forques (Vallfogona de Riucorb), Fogonussa A (Sant Martí de Riucorb), El Colomer de Pallerols (Talavera), Pleta de Queralt (Plans de Sió), Deveses (Ciutadilla), Pla del Castell (Ciutadilla), L'Eral (Sant Guim de la Plana), Cementiri de la Mora (Granyanella)

Les característiques de tots aquests establiments fan pensar que molt probablement tenen el seu origen durant l'Ibèric Plé, però la manca de materials d'aquest període fa que no els poguem considerar establiments amb una ocupació prerromana. En canvi en

tots ells s'han trobat materials que tenen la seva difusió en època republicana com Campaniana A, Campaniana B, àmfora itàlica, juntament amb materials ibèrics.

El jaciment del Pla del Castell de Ciutadilla és un cas peculiar ja que és un establiment amb ocupació durant l'Ibèric Inicial. No sabem si continua durant l'Ibèric Ple i el primer segle d'ocupació romana ja que no trobem materials d'aquest període, però sí que s'han recollit materials que es poden emmarcar en el segle I a.C. i el segle I d.C. No podem determinar en l'estat actual de la recerca si aquest buit d'informació respon a la manca de dades o a un buit real durant aquests segles.

En darrer lloc tenim un grup de jaciments que segueixen dintre del camp de dubte de l'adscripció en època ibèrica o republicana, o en totes dues, ja sigui perquè els materials disponibles no permeten fer precisions o perquè no hi ha materials procedents dels mateixos. Aquests jaciments són: La Pleta/Les Pletes (Preixana), Els Quintals (Guimerà), Tossalets C (Tàrrega/Claravalls), Sant Roc A (Ciutadilla) i Tossal de les Forques (Verdú). Els materials provinents d'aquests jaciments corresponen a ceràmica comuna ibèrica pintada i sense pintar, destrals pulimentades i molins barquiformes.

En tot cas, és evident que una part del poblament d'època republicana està constituït per assentaments de caràcter ibèric, amb unes característiques que responen a la lògica del poblament anterior a l'arribada dels romans. Aquest poblament es conjuga amb nous assentaments que se situen en zones que divergeixen dels paràmetres d'ocupació precedents.

Distribució del poblament durant l'etapa republicana

Com ja hem dit, sembla que en aquests moments els centres principals d'època ibèrica Molí d'Espígol i Les Guixeres de Puig Castellar encara es troben en funcionament però, almenys en el cas del Molí d'Espígol, amb una reducció de les seves dimensions i la pèrdua del paper central que havien ocupat fins aquell moment, que conduirà a la llarga al seu abandonament. Altres establiments sucumbeixen als esdeveniments de la Segona Guerra Púnica i a les primeres mesures adoptades per les autoritats romanes com a Estinclells i al Pla de les Tenalles. Així doncs, hem pogut documentar amb seguretat la continuïtat de cinc dels jaciments coneguts durant l'Ibèric Plé. A més d'aquests, tenim els tretze jaciments esmentats anteriorment que semblen amotllar-se als patrons de poblament ibèrics.

Del total de 67 jaciments que tenen materials d'època republicana i augustea, catorze són amb seguretat establiments rurals, ja que s'hi han fet excavacions o es coneix l'existència d'estructures. Es documenten també dues necròpolis i dues tombes aïllades sense estructures properes. La majoria de jaciments d'aquest període només ens és conegut a partir de les troballes superficials de ceràmica, però tot fa suposar que aquest poblament dispers consisteix en petites granges o explotacions de caràcter familiar.

Per aquest període hem definit les següents categories: la categoria CER correspon als jaciments que només coneixem per la troballa de materials ceràmics recollits en prospeccions superficials; la següent categoria és la d'establiment rural (ERU) amb la que definim els assentaments dispersos que comencen a apareixer en aquests moments i dels quals tenim la certesa que tenen estructures constructives; un altre tipologia que definim és per als conjunts de sitges (SIT) que apareixen en aquest període.

A continuació també seguim utilitzant algunes tipologies aplicades en el període ibèric com la de poblat (POB) i establiment rural ibèric (EIB).

Els jaciments que podem considerar amb seguretat que funcionen com establiments rurals són: Les Maleses (Florejacs), La Vinya del Polit (Guissona), Sant Pelegrí (Biosca), Vilassos de Tarroja (Tarroja), Els Palaus (Guimerà), Paterna (Granyanella), Cal Quec II (Castellfollit de Riubregós), Els Vilots, Espina B, El Molàs A, Sant Pere Gros (Cervera), Tossal Rodó/Espina A (Verdú).

En altres jaciments es té coneixement de l'existència d'estructures que han estat destruïdes i de les que no han quedat restes, aquest és el cas de El Putxet (Vilagrassa) i del Molí del Corretger (Verdú)

Un altre tipus d'assentament que en aquest període comença a apareixer de forma més generalitzada, tot i l'escassetat de dades són les concentracions de sitges. Resultaria potser exagerat parlar de camps de sitges, perquè no apareixen concentracions tan grans com a la costa, però sembla que a partir d'època republicana aquest sistema d'emmagatzematge es comença a difondre per les terres de l'interior. Ja hem comentat anteriorment que tots els indicis semblen indicar que en aquesta àrea durant l'època ibèrica l'emmagatzematge es feia en general, en grans tenalles de les quals s'han trobat nombroses mostres en els poblats de l'àrea ilergeta. L'únic exemple que constitueix l'excepció és el jaciment dels Missatges, molt a prop de Molí d'Espígol, del que ja hem comentat els possibles motius del seu funcionament ja des del segle III a.C.

La difusió d'aquest sistema d'emmagatzematge respon segurament als canvis introduïts en l'economia local amb l'arribada dels romans i l'increment de la producció de cereals

Els jaciments d'aquest tipus són: Els Missatges (Tàrraga), Els Cortals (Cervera), el Pla d'En Perelló (Tàrraga), i El Molàs A (Verdú). Les sitges trobades al jaciment dels Cortals es relacionen amb l'establiment rural de Sant Pere el Gros. Les sitges aparegudes al Molàs també s'han posat en relació amb estructures d'habitació. També es té coneixement de l'aparició de sitges als jaciments de Tossalets A/B, Pla de Tàrraga i el Putxet. En tots tres casos les sitges han estat buidades d'antic o només es coneixen a partir de la seva detecció en seccions del terreny.

Durant aquest període s'inicia l'ocupació de les zones de plana i l'implantació del poblament dispers. El poblament se situa preferentment en totes les valls fluvials i a prop de les rieres més importants de la zona. En aquests moments s'inicia l'ocupació d'indrets sense indicis d'ocupació prèvia.

A la vall del riu Sió trobem per primer cop des de l'Edat del Bronze establiments rurals. Si durant el Primer Ferro i l'Ibèric, aquesta vall estava buida d'assentaments perquè no reunia les condicions orogràfiques idònies per al poblament enlairat d'aquests moments, a partir d'època republicana comencen a aparèixer assentaments disseminats per tot el curs d'aquest riu. Aquestes valls, tant la del Sió com la de l'Ondara i el Corb, constitueixen vies de comunicació importants amb terrenys fèrtils i amb bona disponibilitat d'aigua.

També la Plana de Guissona comença a ser ocupada de nou. A partir de la fundació de la ciutat de *Iesso* i l'establiment del seu parcel·lari, tota aquesta zona experimentarà una modificació dels paràmetres d'ocupació que havien estat vigents durant l'Ibèric Plé.

La Vall del riu Corb es ocupada de forma més densa i trobem assentaments en zones planeres o a peu de mont, juntament amb alguns assentaments que perduren en zones enlairades.

Les planes d'Urgell, on ja existia el precedent d'un assentament de plana en el gran poblat de Molí d'Espígol, comencen a ser ocupades també en aquests moments. En aquesta zona els assentaments també se situen preferentment en zones properes als cursos fluvials o a petites fonts.

Tots aquests canvis s'han de posar en relació amb la reestructuració que va suposar l'arribada dels romans i els canvis que s'introduïren en la societat ibèrica. En aquests

moments comença el procés de reconversió del camp indígena al tipus d'explotació agropecuària romana.

Aquesta reestructuració no es va produir de forma sobtada sinó que els canvis s'introdueixen de forma paulatina. A finals del segle II a.C. tot aquest procés de transformació devia experimentar una acceleració amb la fundació de la ciutat de *Iesso*²⁴⁰ i la reestructuració del territori amb l'establiment de la centuriació. D'aquesta manera s'implantà el model característic del nou sistema de poblament, amb un nucli urbà i assentaments de caràcter agrari distribuïts pel territori.

El poblament en època republicana suposa per una banda, la continuació del poblament de tradició ibèrica i de l'altre la creació de nous assentaments amb característiques que semblen adequar-se als paràmetres de les explotacions rurals de tipus itàlic.

Si considerem com de tradició ibèrica, o que tenen el seu origen durant l'Ibèric Ple el conjunt d'assentaments dels quals hem parlat en l'apartat anterior, tindriem que gairebé un 37% dels assentaments podria ser producte de la perduració de poblament del període anterior ibèric. El 62% restant sembla correspondre a hàbitat dispers de nova creació en època republicana. L'avanç de la recerca arqueològica ajudarà a matissar aquests percentatges, però tot sembla indicar que la major part del poblament dispers s'origina en època republicana sense precedents previs.

Alguns d'aquests assentaments se situen molt a prop d'antics enclavaments ibèrics com el jaciment d'Espígol B a tocar del poblat de Molí d'Espígol o Espina B, situat just als peus del Tossal Rodó de Verdú. Aquest procés de baixar dels punts elevats a la plana, però situant-se als peus de l'antic assentament serà més evident durant l'Alt Imperi, quan ja s'ha abandonat totalment els assentaments en tossals.

Resulta difícil fer una valoració sobre el moment inicial d'aquests establiments republicans, però les dades aportades per l'estudi del material ceràmic semblen indicar que la major part tenen el seu moment inicial en un moment indeterminat entre la segona meitat del segle II a.C. i tot el segle I a.C. En total, 36 jaciments sembla que es crearien a l'entorn d'aquestes dades. Aquest increment del nombre d'establiments pot estar relacionat amb la fundació de *Iesso* i l'acceleració del procés de reorganització

²⁴⁰ J. GUITART; J. PERA; C. CARRERAS, "La presència del vi itàlic a les fundacions urbanes del principi del segle I a.C. a l'interior de Catalunya: l'exemple de *Iesso*" a: *2on Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana: el vi a l'Antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental. Actes del Congrés*. Badalona, 1999: 39-65

d'aquests territoris. D'aquests 36 assentaments podem afirmar amb seguretat que 20 es disposen a tocar d'eixos de la centuriació i per tant semblen estar en relació amb la mateixa: la Vinya del Crispí, Vinya del Polit, Vilassos de Tarroja, La Clusca, Els Clapers, La Canaleta, el Clot del Moré, Les Torres, Espígol B, Les Codines, Sant Pelegrí, Vilagrasseta., Els Vilots, Tossal Miró, Vilassos de Tàrrega, Borniona, Molí del Corretger, Els Palaus, Pla Solà de la Torre i La Malesa

Pel que fa a les característiques estructurals d'aquests assentaments en sabem ben poca cosa. En general, tot sembla indicar, que estem al davant d'explotacions rurals molt senzilles. A Les Maleses de Florejacs trobem habitacions construïdes amb un sócol de pedra i segurament la resta de l'alçat era de tàpia. Tot i aquesta senzillesa, sembla disposar d'un petit sistema de clavegueram. Les estructures conegudes per època republicana d'establiments que posteriorment es convertiran en grans *villae* també són edificacions de dimensions força modestes, sobretot si les comparem amb les construccions posteriors.

La fundació del *Municipium Iessonensis*

Un pas fonamental de la reorganització de la zona objecte del nostre estudi per tal d'integrar-la en l'òrbita romana fou la fundació de la ciutat de *Iesso*. La data de fundació s'ha situat entre la fi del segle II a.C. i el primer quart del segle I a.C. Per datar el moment fundacional disposem de les dades proporcionades per les excavacions realitzades a la ciutat per l'equip dirigit per Josep Guitart. Concretament, per a aquest moment inicial, les dades vénen donades per la troballa d'un conjunt amfòric a tres fosses que, fins al moment, són les estructures més antigues de la ciutat de *Iesso*.²⁴¹ El conjunt amforal correspon a uns 40 tipus amfòrics itàlics i sembla que contindrien tant oli com vi. La datació d'aquest material dóna una forquilla cronològica que es situaria entre el 121/116 a.C. i el 95/90 a.C.²⁴²

L'emplaçament de la ciutat romana devia obeir a criteris estratègics, però també de disponibilitat de recursos. El control dels nous territoris passava per la fundació de ciutats que es convertissin en nous centres, en detriment dels antics centres de poder indígenes. La ciutat de *Iesso* es troba situada no gaire lluny del poblat de Puig Castellar de les Guixeres de Biosca que era el nucli preromà més important d'aquesta zona, i

²⁴¹ J. GUITART; J. PERA; C. CARRERAS, Op. cit., 1999, p. 46 i següents

²⁴² L'equip de Guissona, en l'article citat anteriorment, opina que el terme *post quem* de la datació es podria rebaixar fins al 114/109 a.C., atès que el vi de bona qualitat es deixava reposar uns set o vuit anys abans de comercialitzar-lo.

podríem suposar que fins la fundació de *Iesso* hauria concentrat el pes polític i econòmic en aquesta part del territori.

Si ens centrem ja en la nova ciutat, ens hauríem de plantejar quins podrien haver estat els criteris que van portar als romans a fundar-la en aquest indret. Pel que fa a la disponibilitat de recursos, la ciutat se situa en la zona de la plana amb més abundància d'aigua, ja que la capa freàtica aflora molt superficialment.²⁴³ Per altra banda, s'ubica en una de les zones més planeres de la Segarra actual, l'anomenada Plana de Guissona, fet que li assegurava camps de conreu immediats a la ciutat.

Josep Guitart ha considerat que podria tractar-se d'una fundació realitzada pel general C. Marius, i que, en la fundació de la ciutat hi haurien pesat entre d'altres, objectius de tipus estratègic. L'exèrcit romà hauria tingut un paper molt important, i podria haver-se instal·lat un contingent indeterminat de població itàlica, alguns veterans de les legions de C.Marius.²⁴⁴ Si s'hagués produït aquest assentament de veterans, l'establiment del parcel·lari centuriat quedaria plenament justificat. Aquestes fundacions s'han documentat entre d'altres zones properes a la Gàl·lia i al nord d'Àfrica.²⁴⁵

La fundació de la nova ciutat anava lligada a l'adjudicació d'un territori que en depenia; hem de tenir present que les terres annexionades passaven a ser propietat de l'Estat Romà que podia prendre diverses disposicions per a la seva explotació.²⁴⁶ En el cas de *Iesso* podem suposar que la fundació d'una ciutat *ex novo* implica que l'administració romana disposava d'aquests territoris segons la seva conveniència ja que aquest territori es trobava sota la seva jurisdicció com a part integrant de la província *Citerior*. Sota aquest punt de vista, resulta encara més lògic que es planifiqués la ciutat juntament amb el territori, que seria reordenat mitjançant la implantació d'un parcel·lari centuriat.

²⁴³ Guissona, en l'actualitat encara és anomenada "doll de La Segarra" per l'abundant presència d'aigua en el seu subsòl.

²⁴⁴ J. GUITART i DURAN, "Un programa de fundacions urbanes a la *Hispania Citerior* del principi del segle I a.C.", a *La ciutat en el món romà, Actes del XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica (Tarragona 1993)*, vol.I, (Ponències), Tarragona, 1994: 205-213

²⁴⁵ M. CLAVEL-LÉVÊQUE, Op. cit. 1983, p.200 i següents

²⁴⁶ C. GONZÁLEZ ROMÁN, Op. cit., p.140: "Pese a ello, debemos entender que el territorio provincial, incorporado mediante conquista y no sujeto a las cláusulas específicas de pactos de alianza (*foedus*), era considerado como propiedad pública (*ager publicus*), y, en consecuencia, susceptible de ser explotado por el Senado y el Pueblo Romano mediante diversos procedimientos, que se registran en los escritos de los agrimensores romanos. Entre ellos se encuentran su venta como *ager quaetorius*, su arriendo como *ager vectigalis*, su utilización en las fundaciones de colonias como *ager datus et assignatus*, o, finalmente, su cesión a las comunidades indígenas en régimen de posesión y su consideración como *ager stipendiarius*."

L'establiment del parcel·lari de la ciutat i l'evolució de la xarxa viària

No sabem en quin moment va ser establert el parcel·lari, però caldria considerar dues possibilitats. La primera és que el parcel·lari hagués estat establert en el moment fundacional de la ciutat, i llavors la seva cronologia coindiria amb la fundació de la ciutat. Aquesta primera opció no exclou la possibilitat que el cadastre no s'hagués realitzat en la seva totalitat de bon principi.²⁴⁷

Així doncs, el parcel·lari podria haver estat implantat en una data no gaire posterior a la cronologia que hem apuntat anteriorment, entre el darrer quart del segle II a.C. i principis del segle I a.C.

La segona possibilitat és que el parcel·lari s'hagués disposat en un moment posterior a la fundació de la ciutat i, fins i tot, que s'hagués estès de manera paulatina i no d'una sola vegada; en aquest cas l'establiment del parcel·lari potser s'hauria de posar en relació amb els conflictes del segle I a.C.: la Guerra Sertoriana primer i posteriorment la Guerra Civil.

En el primer conflicte podríem pensar que l'organització indígena encara tindria un cert pes, ja que les fonts encara parlen del "lacetans". Estrabó, en la *Geografia* III.4.10, ens diu que el territori habitat pels lacetans va ser escenari de confrontacions en les guerres sertorianes:

Iakkhtanoi²⁴⁸ de eisin en ois tote men Sertwrios epolemei
pros Pomphion

Tot i les reserves amb què ho plantegem, sembla que els lacetans encara en aquest moment funcionarien com a poble i exercirien un control real sobre el seu territori. De tota manera, podria ser que els lacetans encara conservessin part del seu territori en una zona que no fos on havia estat establerta la ciutat de *Iesso*.

En canvi, quan les fonts parlen dels ilergets, no els esmenten com a poble sinó que fan menció de ciutats concretes que sabem que pertanyien a l'antic territori ilerget: *Osc*a i *Ilerda*. Aquestes mencions podrien fer suposar que els ilergets, pel fet de tenir una

²⁴⁷ Clavel-Lévêque planteja la possibilitat de que la instal·lació d'un parcel·lari no es faria d'un sol cop sinó que podria anar-se ampliant segons la necessitat de la ciutat on s'hagués instal·lat. M. Clavel-Lévêque, "Territoire, cadastre et environnement. Bilan et perspectives" a *De la terre au ciel -I- Paysages et cadastres antiques. XIIIe Stage international*, Besançon, 1993: 7-29.

²⁴⁸ La menció d'aquests *Iaccetanoi* ha suscitat un llarg debat sobre a quin poble s'estava referint Estrabó, si als jacetans que habitarien en la zona pirinenca d'Osc, o si està fent referència al poble dels lacetans. Schulten, a les *Fontes hispaniae Antiquae*, proposava que Estrabó, en realitat, s'estava referint als lacetans, habitants de la zona Central de Catalunya, i no als iacetans, que habitarien a la zona de l'actual província d'Osc. Aquesta proposta ha estat seguida per altres investigadors, com Jordi Pons, Martínez Gázquez o Joaquim Pera. En canvi, per a altres investigadors com González Hervás aquesta referència no

organització més complexa, centrada en nuclis urbanitzats, podrien haver estat enquadrats més fàcilment en les estructures romanes o si més no, per als historiadors grecs i romans resultava més senzill esmentar els nuclis més importants.

Un altre document important sobre la situació d'aquesta zona a la primeria del segle I a.C. és el Bronze d'Ascoli.²⁴⁹ Aquest bronze testimonia la intervenció d'individus hispans en el conflicte de la Guerra Social que es produí entre els anys 91 i 88 a.C. a la Península Itàlica. El Bronze d'Ascoli, datat el 89 a.C., recollia un decret de Gneu Pompeu Estrabó en què es concedia la ciutadania romana a trenta genets hispans. Entre aquests genets trobem tres de procedència ilerdenca. Tots tres apareixen mencionats amb gentilicis llatins, la qual cosa ha fet pensar que ja gaudien del dret llatí anteriorment i ha fet plantejar a historiadors com N. Criniti la hipòtesi que alguns ciutadans d'*Ilerda* haguéssin pogut obtenir la ciutadania llatina en una data anterior al 89 a.C.²⁵⁰ aquests indicis ens indueixen a pensar que tota aquesta zona començava a estar força integrada en el món romà.

La Guerra Sertoriana fou el darrer esdeveniment de la Guerra Civil que havia enfrontat les classes populars i els *optimates*, i va tenir com a escenari la Península Ibèrica. Sertori, antic lloctinent de Marius, després de moltes vicissituds, va organitzar l'oposició a la dictadura de Sul·la, organitzant un Senat format pels emigrants i itàlics que no estaven d'acord amb la República aristocràtica. També buscà el suport de la població indígena i segons Livi va fundar a *Oscà*, una de les ciutats ilergetes, una escola superior per educar els fills de la noblesa ibèrica, als quals era permès d'utilitzar elements distintius dels joves nobles romans com la toga *praetexta* o la *bullà*.²⁵¹

En aquest conflicte, com ja hem vist en la cita d'Estrabó i de la referència de Livi, és probable que els ilergetes s'haguessin aliniat en els primers moments en el bàndol de Sertori. La posició dels lacetans no resulta tan clara a les fonts i la interpretació varia segons l'especialista. Per alguns autors els lacetans van haver de ser sotmesos a l'arribada de Pompeu;²⁵² del que es pot deduir que podrien haver tingut una certa afinitat amb el moviment de Sertori. Per a altres, en canvi, des de la seva arribada a Hispània, Pompeu s'hauria sabut guanyar als lacetans, juntament amb els indiketes, fet que li hauria permès instal·lar-se pacíficament al territori d'aquests amb les seves

resulta tan clara i proposen que de qui s'estaria parlant realment és del poble del iacetans que se situarien en l'àrea pre-pirinenca i pirinenca d'Oscà.

²⁴⁹J. PONS, Op. Cit. p.52-58

²⁵⁰N. CRINITI, *L'epigrafe di Asculum di Gn. Pompeo Strabone*, Milà, 1970

²⁵¹LIVI, **BUSCAR FONT**

tropes.²⁵³ Fos quina fos la posició dels lacetans, i encara que el bàndol sertorià fou derrotat, sembla que Pompeu no es va mostrar implacable, sinó que va crear-se una clientela indígena entre aquests pobles. Aquests esdeveniments podrien haver propiciat l'establiment d'un cadastre al voltant del nucli de *Iesso* per instal·lar les tropes vencedores i els indígenes que s'haguessin mostrat favorables a la política de Pompeu.

E. Ariño, en els seus treballs sobre centuriacions a la vall de l'Ebre i Aragó,²⁵⁴ assenyala que els cadastres d'*Oscà* i *Calagurris* es podrien haver establert en aquest moment com a mesura de control per haver lluitat en el bàndol de Sertori. Així mateix, considera que el cadastre d'*Ilerda* respondria a aquesta mateixa voluntat. Aquests paral·lels ajudarien a reforçar aquesta segona hipòtesi, ja que ens trobaríem amb un projecte polític que planificaria un ampli territori rebel, o susceptible d'escapar del control del Senat de Roma, per tal d'accelerar la seva inserció en el sistema administratiu imperial i assegurar-ne el control. En aquests parcel·laris s'instal·larien probablement els elements indígenes i itàlics que s'haurien convertit en clients de Pompeu.

Aquestes clientele foren de gran ajut a Pompeu en la posterior Guerra Civil que l'enfrontà a Cèsar. El territori controlat per la ciutat d'*Ilerda* va acollir les tropes dels partidaris de Pompeu i va ser l'escenari d'importants batalles. La zona de la Lacetània va acollir en la darrera fase del conflicte un dels fills de Pompeu.²⁵⁵ Aquestes notícies ens indueixen a suposar que Pompeu s'hauria creat en aquests territoris unes àmplies clientele que li van ser fidels.

Tots aquests esdeveniments van provocar una sèrie de conseqüències importants. En primer lloc, es va produir una gran aflluència de població itàlica a la Península. Aquest nou contingent de població itàlica va accelerar el procés de romanització. La destacada participació d'elements indígenes en tots dos conflictes podria haver decidit les autoritats romanes a enquadrar-los definitivament dintre d'estructures plenament romanes.

Podem formular la hipòtesi que l'establiment de la centuriació de *Iesso* es produiria en diverses fases, com una conseqüència d'aquests esdeveniments. L'establiment d'un parcel·lari romà hauria ordenat definitivament el territori segons uns

²⁵² J. PONS, J., Op. cit. p.59

²⁵³ J.M. ROLDÁN HERVÁS; F. WULFF ALONSO, Op. cit., p.236 i següents.

²⁵⁴ E. ARIÑO, *Catastros romanos en el Convento Jurídico Caesaraugustano, La región aragonesa*, (Saragossa, 1991)

²⁵⁵ ESTRABÓ, *Geografía*, III, 4.10

paràmetres romans i hauria trencat definitivament el sistema de propietat indígena, que fins aquests moments encara podria haver estat en funcionament. La centuriació també devia servir per establir grups de població itàlics arribats arran dels darrers conflictes, els quals asseguraven el control i la vigilància sobre la població indígena i potser també sobre elements itàlics que havien lluitat en el bàndol dels perdedors.

A més de les raons històriques que hem exposat per intentar enquadrar l'establiment d'aquest parcel·lari, no hem de perdre de vista quina és la motivació principal per a l'establiment d'un parcel·lari centuriat: una explotació més racional i la colonització de territoris amplis que es puguin integrar dintre de l'economia agrícola romana. Aquesta per si sola, ja és una raó prou important per a la reordenació del territori.

La cronologia d'aquesta centuriació vindria reforçada per la utilització d'un mòdul de 20 *actus* de costat, que és el més generalitzat al llarg del segle I a.C.²⁵⁶ A la Península Ibèrica es troben nombrosos parcel·laris d'aquest període, que hem tractat en la primera part d'aquest treball, que tenen un mòdul de 20 x 20 *actus*. Aquest seria el cas dels cadastres establerts a *Ilerda*, *Osca* i *Calagurris*, ciutats on, com ja hem dit, podrien haver-se establert parcel·laris en el mateix moment que a la ciutat de *Iesso*. També trobaríem aquest mòdul a les ciutats de la zona de l'actual Rioja, com *Graccurris*²⁵⁷ i *Libia*, ciutats on sembla que s'establirien parcel·laris després de les Guerres Civils entre Cèsar i Pompeu. A la Bètica s'ha detectat un cadastre amb un mòdul de 20 *actus* considerat d'època republicana a la ciutat d'*Ostippo*.

En època d'August es va produir una reducció del mòdul i es va generalitzar el de 15 *actus*; un exemple d'aquesta variació el tindríem en el cas de *Barcino*, fundació d'època augustea amb una centuriació amb mòdul de 15 *actus* de costat. A la Península Ibèrica se'n troben altres casos en altres fundacions d'època d'August, com els dos primers cadastres de *Caesaraugusta*, que també presenten un mòdul amb centúries de 15 *actus* de costat. Així doncs, ens trobem amb una centuriació amb quadrats de 710 x 710 m de costat, que és la mida més usual en època preaugustea.

Un cas similar amb el que podem comparar *Iesso*, és el cas de la veïna *Aeso* (Isona, Conca de Tremp), també esmentada per Claudi Ptolomeu com una ciutat

²⁵⁶ G. CHOUQUER; F. FAVORY, *Les paysages de l'Antiquité. Terres et cadastres de l'Occident romain. (Ive siècle avant J.-C./IIIe s. Après J.C.)* (París:Ed. Errance, 1991); en aquest llibre els autors dediquen tot un capítol a parlar del naixement de la centuriació i a establir l'evolució dels mòduls fins a la seva estabilització en el mòdul considerat clàssic, el de 20 *actus*.

lacetana (*Geographia*, II, 6,71). El municipi d'*Aeso* compta amb un precedent d'època ibèrica, i els investigadors creuen que la ciutat romana fou fundada a l'entorn del 100-80 a.C. sobre l'enclavament indígena.²⁵⁸ La nova ciutat sembla que fou fundada com a conseqüència de les Guerres Sertorianes amb l'objectiu de controlar aquests territoris i la població. En aquesta ciutat es va establir un parcel·lari centuriat que es combinaria amb l'existència d'un sistema regular coherent previ al parcel·lari romà. El mòdul del mateix tindria 15 x 15 *actus* i segons els autors de l'estudi els seus efectes no es farien patents sobre el poblament rural fins a mitjans del segle I d.C.²⁵⁹ En aquest cas, sembla que el parcel·lari s'hauria establert en una data posterior al de *Iesso* com ho sembla confirmar el mòdul utilitzat.

El parcel·lari de *Iesso* tindria unes dimensions força considerables, que podrien haver coincidit en part amb el territori dependent de *Iesso*. La centuriació s'estendria principalment per la banda sud i oest, mentre que pel nord i l'est ocuparia un àrea més reduïda. La ciutat no ocuparia una posició central en aquesta centuriació; aquest fet segurament es podria explicar per factors topogràfics, ja que pel nord i per l'est trobem un relleu força accidentat, mentre que per l'est i pel sud el relleu es presenta més suau i, per tant, resultaria una zona més idònia per al desenvolupament de les tasques agrícoles.

Pel nord tindriem el límit a la zona de Sanauja i per damunt de la població de Torà. Podem dir que la centuriació engloba la vall del riu Llobregós, però no sobrepassa gaire aquest límit. Per la banda est trobaríem el límit a l'alçada de la línia formada per les poblacions de Castellfollit de Riubregós, Pujalt i l'Astor fins aproximadament la Riera de Mussa. El límit pel sud estaria en el riu Corb. Joaquim Pera ha establert la hipòtesi del pas d'una possible via romana que en aquesta zona seguiria el traçat del riu. El mil·liari trobat a prop de Guimerà seria el testimoni més evident de l'existència d'aquesta via. Pensem que aquesta via constituïria el límit sud de la centuriació de *Iesso*. Per l'est trobaríem el límit a l'alçada de la línia formada per les poblacions de l'Almenara Alta, La Guàrdia, Tornabous, Preixana i Maldà. Aquest límit coincidiria aproximadament amb el límit d'un altre parcel·lari romà que es localitzaria a la Plana de

²⁵⁷ J. GÓMEZ PANTOJA. "Vestigios de una posible *centuriatio* romana en las cercanías de Alfaro (Logroño), *XV Congreso de Arqueología Nacional*, Saragossa, 1979; p.929 i s.

²⁵⁸ D'aquest enclavament indígena no s'han trobat però restes de suficient entitat que puguin demostrar amb claredat l'existència del mateix.

²⁵⁹ T. REYES, R. GONZÁLEZ VILLAESCUSA; J.E. GARCIA, "Estudi de l'*Ager Aesonensis* (Isona i Conca Dellà, Pallars Jussà) a *Revista d'Arqueologia de Ponent*, núm.8, 1998: 39-58

l'Urgell amb una orientació de 24° E.²⁶⁰ Tots els indicis semblen indicar que aquest parcel·lari, amb una orientació diferenciada, no depenia de la ciutat de *Iesso* sinó de la d'*Ilerda*.²⁶¹ Fem aquesta suposició pel fet que el territori ocupat per aquest parcel·lari es troba més proper a la ciutat d'*Ilerda* que no pas a la de *Iesso*.

Hem pogut constatar que una bona part dels jaciments en època romanorepublicana i imperial s'orienten d'acord amb el traçat de la centuriació que s'implantà en aquests moments. La majoria dels jaciments se situa molt a prop dels eixos de la centuriació i són pocs els que no segueixen aquesta lògica ordenadora, fet que reforça la hipòtesi de l'existència d'una centuriació en el territori de *Iesso*. L'exemple més clar el tenim en la traça que hem anomenat K.19, al llarg de la qual trobem tres jaciments que presenten la mateixa longitud geogràfica: això permet de suposar que estaven situats al costat d'un eix de la centuriació, del qual avui dia no han quedat restes en aquesta zona.

Pel que fa a la primera ocupació de les terres deponents del municipi, trobem una concentració més alta de jaciments en la zona oest i sud de la centuriació. Bona part d'aquests jaciments es concentren en la vall del riu Corb. Aquesta concentració en el sud es pot relacionar amb la proximitat a un curs d'aigua i a una via important com és la que es dirigia a *Ilerda*.

La proliferació a la extrem oest de la centuriació d'un bon nombre d'establiments romanorepublicans pot respondre a diverses raons. El primer motiu podria estar relacionat amb la possibilitat que les terres més properes a la ciutat de *Iesso* fóssin explotades pels propis residents del nucli urbà, element que faria disminuir el nombre d'establiments rurals en les terres més properes al municipi. En els territoris que quedaven més allunyats de la ciutat el poblament dispers seria més gran, ja que segurament per als seus explotadors resultava més pràctic viure-hi a prop, ja que la ciutat quedava massa allunyada per desplaçar-se diàriament als camps.

Un altre motivació que podem apuntar estaria relacionada amb la pauta de distribució observada a ciutats com *Emerita Augusta*, on sabem per les fonts que les primeres terres ocupades pels legionaris veterans van ser les més allunyades a la ciutat.

²⁶⁰ Aquesta centuriació ha estat estudiada per l'equip dirigit per Josep Maria Gurt, en dos moments. A finals dels vuitanta l'investigació va ser encapçalada per L. Burés que no va poder concloure els seus estudis. L'estudi d'un dels cadastres, en concret el que s'estenia per la Plana d'Urgell, va ser estudiat per Anna de Lanuza en una tesi de llicenciatura presentada l'any 1991, que fins al moment resta inèdita.

²⁶¹ L'equip dirigit per Josep Maria Gurt també és partidari d'aquesta hipòtesi i en els seus articles sempre s'ha considerat que aquest cadastre que es desenvolupa a la Plana d'Urgell dependria de la ciutat d'*Ilerda*.

En aquest cas sembla que es va fer així per controlar les poblacions indígenes veïnes.²⁶² Tot i que no tenim cap argument que ens faci pensar que en el nostre cas calia controlar els territoris adjacents, ens sembla interessant esmentar aquesta distribució del poblament com un altre possibilitat.

En el cas de *Iesso* no sabem quina era la composició de la població que ocupava el seu territori, probablement el gruix d'aquesta devia ser indígena, però també es devia instal·lar emigrants procedents de la Península Itàlica. Sembla clar, com ja hem dit anteriorment, que a partir de César s'incrementaria el nombre de població itàlica, veterans i civils, a la Península Ibèrica.²⁶³ En el nostre cas, resulta difícil valorar aquesta població forània i el seu paper en l'establiment del parcel·lari centuriat, però pensem que el fet de realitzar una operació d'agrimensura d'aquestes dimensions per reorganitzar el territori i redistribuir les terres, ha de tenir a veure forçosament amb la presència de contingents de població itàlica a la zona.

La xarxa viària amb l'establiment del parcel·lari també comença a experimentar un procés de transformacions, ja que es devien posar en funcionament eixos viaris que es creen a partir del parcel·lari.

Com ja hem dit, el parcel·lari s'adaptà a els condicionaments geogràfics i aprofità part de la xarxa viària existent; entre els eixos viaris que s'aprofitaren cal destacar els camins que discorrien per les valls fluvials, que en aquests moments constitueixen eixos on proliferen els assentaments rurals. En aquests moment probablement seguia en funcionament el camí que travessa tota la plana de Guissona en direcció a Tàrraga i Verdú, a tocar del mateix trobem alguns assentaments i necròpolis com la de Riudovelles i les Deveses.

Els eixos de nova creació semblen complir la funció de divisòries de centúries i de camins per accedir als camps. Entre aquests alguns semblen tenir una major entitat. El cas més evident és el del *Kardo Maximo* de *Iesso* que en la seva proplongació pel territori sembla funcionar com un eix viari que comunica tot el territori de la ciutat de nord a sud. La importància d'aquest eix es fa patent en el fet que fins principis del segle

²⁶² CORZO SÁNCHEZ, "In finibus emeritensium" *Emerita Avgvsta. Actas del bimilenario de la ciudad*, (Mérida:1976), p.321.

²⁶³ Es calcula que César va instal·lar en tot el territori hispà uns 80000 colons que s'han de sumar a uns 30000 civils que durant el període republicà haurien emigrat d'Itàlia per instal·lar-se a Hispània. Els veterans d'August no serien tan nombrosos. En total s'ha calculat que en època d'August hi hauria un total de població itàlica que oscil·laria entre 150000 i 175000 persones sobre un total de població peninsular de tres milions i mig de persones (extret de R. MACMULLEN, *La romanisation à l'époque d'Auguste*, Les Belles Lettres, Paris, 2003, p.83)

XX constituïa la carretera que unia Guissona amb Cervera i enllaçava amb la Carretera Nacional de Barcelona a Lleida.

Tots aquests eixos es devien assentar definitivament a partir d'època imperial en que la centuriació devia estar plenament consolidada.

El període augusteu

Tota la historiografia ha considerat l'inici del principat d'August com una etapa de grans canvis per a les províncies ja que August, en un procés que ja havia iniciat César va impulsar la integració del món provincial en el sistema polític i social de Roma.²⁶⁴

Les províncies hispanes ja havien quedat durant els equilibris de poder del segon triumvirat en mans d'Octavià,²⁶⁵ que va enviar llegats seus a les províncies. D'aquesta manera Hispània ja havia entrat dintre de l'òrbita política del futur August des d'un moment molt primerenc.

August, arribat a Hispània per dirigir personalment la campanya contra els Càntabres, a finals de l'any 27 a.C., es va dedicar també a reorganitzar les províncies hispanes. Segons Dió Casi,²⁶⁶ aquesta divisió es va iniciar ja el mateix any 27 a.C.. August va dividir l'antiga província Ulterior en dues províncies que tenien com a límit el riu Guadiana. La *Baetica* al sud del riu va quedar en mans del Senat, mentre que la província situada al nord del riu, *Lusitania*, va quedar en mans d'August juntament amb la província *Citerior*.

August va realitzar també un seguit de deduccions colonials per tal de premiar i d'assentar els legionaris que havien participat en els successius conflictes derivats del Segon Triumvirat i de les Guerres Càntabres. L'any 25 a.C. va fundar *Emerita Augusta* i en una data indeterminada *Caesaraugusta*, *Acci* i *Ilici*.²⁶⁷ En territori català només es va produir la fundació de *Barcino* cap a l'any 10 a.C. Aquesta fundació va anar acompanyada d'una reorganització de l'àrea del nord-est peninsular amb la construcció de la variant costanera de la Via Augusta i la construcció del pont del Diable com a part d'un itinerari que arribava a *Caesaraugusta*.²⁶⁸

²⁶⁴ PONS, J., Op. cit., p.128; ALFÖLDY, G. *Historia social de Roma*, Alianza Editorial, 1987, p.131 i següents.

²⁶⁵ J.M. ROLDÁN HERVÁS.; F. WULFF ALONSO, Op. cit. p.320 i p.334 i següents

²⁶⁶ Dió Casi, LIII, 12-5

²⁶⁷ E. ARIÑO-GIL; J.M. GURT; M. BUENO, Op. cit.,1994, p.315 i següents

²⁶⁸ I. RODÀ DE LLANZA, "Barcelona. De la seva fundació al segle IV d.C." dins BELTRAN, J. (dir.), *De Barcino a Barcinona (segles I-VII). Les restes arqueològiques de la plaça del rei de Barcelona*, Institut de Cultura: Museu d'Història de la Ciutat, Barcelona, 2001: 22-31

A la resta de Catalunya, l'empremta deixada per August es va deixar sentir sobretot en l'aspecte romanitzador. Sembla que, com a la resta d'Hispania, es va produir una potenciació de la romanització entre la població autòctona que es va traduir en l'otorgament del dret llatí i en algun cas del dret romà a algunes comunitats i en l'adscripció a la tribu *Galeria* de bona part dels habitants de l'àrea catalana.

Pel que fa a *Iesso*, alguns historiadors com Jordi Pons suposen que en època d'August ja hauria assolit l'estatut jurídic de dret llatí;²⁶⁹ en tot cas, la referència de Plini el Vell (Plini, *Naturalis Historia*, III,32) fa suposar que la concessió es va produir en una data anterior al regnat de Vespasià i de Titus. Els habitants de *Iesso* estarien adscrits a la tribu *Galeria*, les inscripcions epigràfiques trobades on es fa referència a ciutadans originaris de *Iesso* així ho semblen indicar.

Pel que fa a l'activitat agrícola, principal activitat econòmica de *Iesso* i de bona part del món hispà, s'ha assenyalat que també va experimentar en època augustea un notable impuls que de fet accentua les transformacions que ja s'havien començat a produir des de l'arribada dels romans a la Península. Segons Miquel Tarradell, en època d'August es van generalitzar la vinya i l'olivera a l'àrea catalana i el desenvolupament del regadiu²⁷⁰ Aquesta modificació de la producció agrícola es fa molt patent sobretot en zones costaneres com l'àrea del Penedès (Cossetània) i la del Maresme (Laietània). Ambdues zones especialment la Laietània semblen convertir-se en grans exportadores de vi, cap a la Gàlia i posteriorment cap a Itàlia.²⁷¹

En el nostre cas, no sembla que el període augusteu hagi estat un període que suposi una eclosió de poblament rural. De fet, comptem amb pocs jaciments que continguin materials adscribibles clarament en aquest període; la continuïtat de molts jaciments republicans durant l'Altimperi la deduem a partir de la presència de materials que es daten clarament en època juli-claudia i malgrat l'absència en alguns d'aquests assentaments de materials que es datin amb seguretat durant el regnat d'August, suposem la pervivència sense interrupcions d'aquests assentaments.

²⁶⁹ PONS, J., Op. cit., p.144

²⁷⁰ M. TARRADELL, "La Romanització" dins *Història de Catalunya*, vol.I, Barcelona, 1978, p.216-338

²⁷¹ A. MARTÍN; M. PREVOSTI, "El taller d'àmfores de Tomoví i la producció amfòrica a la Cossetània oriental" dins GUITART, J.; PALET, J.M.; PREVOSTI, M. (coord.) *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental. El Vendrell, novembre de 2001, Actes del Simposi Internacional d'Arqueologia del Baix Penedès*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2003, p.231-238 i M. COMAS, "La producció i el comerç de vi a *Baetulo*. Estat de la qüestió" *2on Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana. El vi a l'Antiguitat*. Actes. Museu de Badalona, Badalona, 1998, p. 219-232.

No comptem amb gaires assentaments en que la seva data inicial es pugui situar en el regnat d'August. La manca d'excavacions i el fet que la majoria de materials provinguin de prospeccions no sistemàtiques fa que aquests resultats puguin estar distorsionats però en tot cas el panorama real no pot ser massa diferent. Podem establir amb una certa seguretat la creació d'alguns establiments com Les Codines (Sant Martí de Maldà) i potser la Vinya del Polit (Guissona). En el cas d'altres establiments resulta més dubtós situar el seu moment inicial en època augustea; aquest seria el cas de La Cadena III que clarament està ocupat durant el segle I d.C. i on la seva data fundacional podria situar-se en el canvi d'Era.

Hem de concloure que en aquesta zona el poblament d'època augustea suposa més aviat la continuació de la tònica de poblament rural dispers d'època republicana.

Evolució del territori durant l'Alt Imperi a partir del regnat de Tiberi

Un estudi i revisió dels materials de que disposem ens permet establir una sèrie de conclusions amb una certa seguretat.

En aquest període hem pogut establir diverses tipologies de jaciments. En primer lloc, com de fet, en tots els altres períodes, la tipologia més abundant en aquest moment és la de CER, és a dir la troballa de material ceràmic superficial. La següent categoria que podem definir són els establiments rurals (ERU) en aquesta categoria s'inclouen els assentaments que semblen funcionar com petites explotacions rurals i en els quals o bé s'han fet excavacions que han documentat parts dels edificis o bé es coneixen d'antic restes constructives com habitacions, paviments de *signinum*, dipòsits. Una tercera categoria està constituïda per establiments que per les dimensions i riquesa de la seva *pars urbana* i l'extensió de la *pars rural* semblen poder-se definir com *villae* (VIL). Altres tipus d'assentaments que hem definit són elements que s'han trobat de forma aïllada, com forns de producció ceràmica (FOR), necròpolis (NEC), elements viaris (VIA) o fonts d'aigua que semblen ser explotades en aquests moments (FON).

Un total de 36 establiments d'època republicana sobreviuen al canvi d'Era; això suposa el 53,8 % dels assentaments que funcionaven en el període anterior. A aquests, els hem d'afegir els 37 jaciments que es fundarien a partir del segle I d.C. S'observa un lleuger augment de jaciments rurals ja que en total es documenten 73 possibles assentaments, però pel que sembla no s'experimenta un gran canvi en aquests moments.

Els jaciments que no sobreviuen al canvi d'Era corresponen en bona mesura als que hem considerat de tradició ibèrica; aquest jaciments que no s'assenten seguint la

lògica del poblament fixat a partir de l'arribada dels romans, no podran competir amb les explotacions rurals que segueixen les pautes del nou sistema d'explotació del camp.

Tot i això, trobem alguns assentaments ibèrics que semblen allargar la seva existència durant el segle I d.C. Aquests jaciments són el Tossal del Mor, el Pla del Castell i Puig Castellar. En aquests assentaments s'han recollit materials com Terra Sigil·lata Sudgàl·lica i Hispànica que semblen indicar que en aquests moments encara existeix una freqüentació dels mateixos. Desconeixem quin seria el tipus d'ocupació. S'ha suggerit que en el Puig Castellar s'hauria establert una fortificació romana per controlar la Vall del Llobregós,²⁷² però la manca d'excavacions fan impossible assegurar-ho. En el cas dels altres dos assentaments, la nostra recerca ha permès ampliar la forquilla cronològica, gràcies en part a les nostres prospeccions i en part a l'estudi dels materials ceràmics disponibles, però no permet fer més deduccions.

Podem dir que, excepte en aquests tres casos, ha desaparegut pràcticament el poblament situat en turons o en punts elevats del territori. En aquests moments la major part dels jaciments es troben situats a la plana o a les vessants dels tossals. Tot i que seguim trobant una concentració més alta de jaciments a les zones sud i est de la zona objecte d'estudi, en aquest període la dispersió sembla més homogènia: trobem establiments per tot el territori que ens ocupa. Naturalment, observem una major concentració a la vora dels cursos d'aigua de la zona: el Sió, l'Ondara, el Llobregós i el Corb; però també a les planes de la Segarra i l'Urgell. La petita vall que forma la riera de Massoteres també sembla un indret adequat per a l'assentament d'alguns establiments rurals.

Com podem veure, no trobem jaciments a les zones més muntanyoses del territori que devia quedar integrat dintre del territori de *Iesso*. Aquests espais quedem totalment buits de poblament. És possible que aquesta absència d'assentaments pugui ser matissada en el futur per la troballa d'algun establiment desconegut fins el moment present.

Tot i aquesta possibilitat, pensem que aquests territoris no devien estar destinats a l'explotació agrícola sinó més aviat, tindrien un rendiment forestal o potser s'utilitzarien com a zones de pastura. Aquesta funció és compatible amb l'existència de la centuriació; sovint els agrimensors en els seus tractats tracten aquesta possibilitat.

²⁷² J. ROVIRA, "Les Guixeres de Talteüll" dins el *Bulletí Informatiu de l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Barcelona*, set-desbre 1979, p.219.

Els jaciments que tenen el seu origen en època republicana i augustea, i que continuen en aquest període són: Poblat de la Font/El Vilar, Clot del Moré/Cantó, Espígol B, Els Vilassos de Tàrrega, Els Vilots, Els Palaus, Font de la Salut, La Pleta de Castellsalvà, Les Vinyes/Castell Cumot, Molí del Corretger/Mas de Mora, El Molàs A, Montcortés, Pla d'en Perelló/El Curcó, Tossal Miró, Torre Coloms, Vinya del Polit, Vinya del Crispí, Espina B, Borniona, Entre els Pilars i les Garrigues Altes, Cal Quec II, El Putxet, El Mas de Vilagrassa, La Malesa, Paterna, Sant Pelegrí, Pla Solà de la Torre, A l'Est del dipòsit de butà, Sant Pere el Gros, Vilassos de Nalec, Vilassos de Tarroja, Cercavins, Solans del Pilar de les Forques, Les Codines, Morlans i Sant Pere de Magrà, La Cadena III

Els jaciments que tenen el seu origen en aquests moments són els següents: Aguilera, Castellsalvà/Belianes, Vilars de Tàrrega, Era de Cal Maginet, Ermita de Sant Marcial, Els Obacs A, , Els Camps dels Moros, Vilassos de Bellveí, La Casilla, Les Torres, Necròpolis del Pedregal, Recods A, Recods B, Riudovelles, Sant Roc B, Sant Pere de la Curullada, Serra Aixol, Sisteró, Sant Romà, Vilassos de Castellnou d'Oluges, Sepultures de Verdú, Fogonussa B, Estinçells B, Camí de Puigverd, Cal Quec I, Teuladells, Cap de Coll i Les Astes.

Alguns dels assentaments que apareixen durant l'Alt Imperi se situen molt a prop d'antics establiments situats en turons o punts elevats que havien estat funcionant durant l'Ibèric Final/època romanorepublicana. Aquest fet es constata al jaciment d'Espígol B que es situa al costat del gran poblat de Molí d'Espígol; La Cadena III a tocar de l'assentament iberoromà de La Cadena; Sant Roc B al costat de l'assentament ibèric de Sant Roc A, Fogonussa A, situat als peus del turó on se situa Fogonussa A, o els Estinçells B, que es troba situat als camps situats a la falda de l'assentament dels Estinçells A

Pel que fa als jaciments que s'engloben en la categoria de necròpolis o enterraments, en aquest període tenim documentats en primer lloc un conjunt de tombes d'incineració a la necròpolis de Riudovelles, de les quals s'ignora la cronologia, però pel fet de ser enterraments d'incineració en fornícules, i alguna d'aquestes amb motllura, ens fa plantejar que pugui adscriure a un moment ja avançat de la presència romana a la zona.

A Montcortés s'han trobat un conjunt de fornícules excavades en un petit aflorament rocós que potser haurien servit de nínxols d'enterrament. El fet que en època medieval s'excavin tombes en aquest indret podria ser un indicatiu d'aquest ús funerari.

També es documenten enterraments en alguns dels establiments rurals com a la Malesa i a la Pleta de Castellsalvà.

En aquests moments comencen a apareixer els primers establiments rurals que posteriorment, en època baiximperial, podriem qualificar amb seguretat com *villae*. Alguns d'aquests jaciments semblen tenir un precedent ja en època republicana, un petit establiment o granja, que a partir de finals del segle I d.C. i principis del II d.C. podrien haver-se convertit en explotacions de dimensions més grans. Tot i això, resulta problemàtic afirmar si en realitat aquests establiments rurals han assolit ja en aquests moments les característiques que defineixen les *villae*, o si aquesta transformació es produeix en dates més tardanes. No pretenem en aquest treball doctoral solucionar el debat que s'ha generat a l'entorn del fenomen de la implantació de les *villae*, però si creiem necessari repassar breument les línies principals del mateix per tal de definir els criteris utilitzats en la nostra recerca per definir aquest tipus d'explotació rurals.

L'any 1981, Marta Prevosti, en el seu estudi sobre el poblament rural d'*Iluro*²⁷³ ja es plantejava quins establiments podien ser encabits dintre del mot *villa*. En el seu treball, l'autora optava per utilitzar aquest terme de forma àmplia. Tot i això M. Prevosti era molt conscient de les crítiques que se li podien fer en aplicar de forma generalitzada aquesta terminologia, però afirmava que potser “no s'havia de cercar una definició exacta, sinó adonar-nos de l'abast real del mot. Ni cronològicament ni geogràficament no van pas ser totes les vil·les iguals, car la història de Roma és llarga i la seva zona d'influència, molt àmplia.”²⁷⁴ Així doncs, l'autora s'inclinava per deixar el terme obert a una concepció àmplia, ja que la manca d'excavacions a l'àrea del Maresme feia difícil precisar la naturalesa dels assentaments rurals. Tot i això l'autora enuncitava un llistat de característiques que podien servir per definir un establiment com a *villa*: habitacions construïdes amb fonaments en pedra, paviments d'*opus signinum*, rajoles o mosaic, restes de *tegulae* i estucs, i altres indicis com l'abundància de restes de *dolia* o sitges, bases de premsa, aplacats de marbre, fragments escultòrics, restes d'instal·lacions termals entre d'altres. En aquest llistat es pot entreveure que les característiques exposades defineixen un establiment amb elements de luxe en la seva *pars urbana* i amb una *pars rustica* que sembla respondre a una explotació que generaria excedents.

Altres investigadors com Ph. Leveau, a principis dels noranta, seguien utilitzant criteris similars per distingir les possibles *villae* d'un territori de la resta d'establiments

²⁷³ M. PREVOSTI, Op. cit, 1981: 22-30.

²⁷⁴ M. PREVOSTI, Idem, p.25

rurals, prenent en consideració el tipus de explotació agrària i la identificació de restes que correspondrien a establiments amb elements sumptuaris.²⁷⁵

Posteriorment investigadors com Oriol Olesti, en un article sobre l'origen de les *villae* a Catalunya,²⁷⁶ han remarcat que una *villa* hauria de poder distingir-se arquitectònicament de la resta d'establiments indígenes; en aquest sentit es considera fonamental l'existència d'una diferenciació entre una *pars urbana* i una *pars rustica*, que constitueixen al parer de l'autor un element típicament romà.

González Román en el seu estudi sobre el treball al camp a Hispània,²⁷⁷ considera el tipus d'explotació de la *villa* com un model en que hem d'englobar tant l'habitatge (*villa*) com el territori (*fundus*) que s'explota des de la mateixa. Aquest model, segons aquest autor evolucionarà des de les petites granges fins a assolir la complexitat arquitectònica de grans mansions a partir del segle II i III dC. Per tant, segons aquest plantejament, hauriem de considerar que ja els primers establiments més senzills poden ser considerats *villae*.

Nosaltres ens inclinem per mantenir un concepte més restringit del terme *villa* i considerar aquest tipus d'explotació com un model en que l'establiment rural es caracteritza per posseir elements que denoten un cert luxe en la *pars urbana*, o unes dimensions que sobrepassen les d'un petit establiment, i un tipus d'explotació que genera recursos per l'autoabastiment i recursos destinats al mercat.

Si examinen el territori de *Iesso* resulta difícil arribar a una conclusió satisfactòria sobre en quin moment va començar a difondre's aquest model d'explotació i a apareixer el que nosaltres considerem vil·les propiament. En la majoria de casos no s'han realitzat excavacions arqueològiques que permetin fer una seqüenciació cronològica de les troballes.

Aquest és el cas de la vil·la dels Palaus de Guimerà; en aquesta *villa* no s'ha efectuat mai cap excavació i tots els materials que es coneixen provenen de troballes

²⁷⁵ P. LEVEAU, "Villa and Roman settlement in Basse-Prvence" dins G. BARKER; J. LLOYD (eds.), *Roman Landscapes. Archaeological survey in the mediterranean region*, Archaeological Monographs of the British school al Rome, núm.2, Londres, 1991: 169-175. A la pàgina 171 Leveau defineix els criteris per distingir una vil·la: "our criteria are the size of the structure (marble revestments, painted wall-plaster, etc). The presence of fragments pointing to the existence of a bathing complex is also a useful indicator...[...]. Villas are the physical trace of a form of agricultural production; luxurious materials are the means by which can identify them, but what is interesting is the type of production which they represent. Through the villas we may perceive an agriculture destined for the market"

²⁷⁶ O. OLESTI VILA, "El origen de las *villae* romanas en Catalunya" dins *Archivo Español de Arqueologia*, 70, 1997: 71-90.

²⁷⁷ C. GONZÁLEZ ROMÁN, Op. cit. p. 154-164.

fetes pels aficionats locals. Entre els materials que fan pensar que es tractaria d'una explotació rural amb una part residencial força luxosa cal destacar la troballa d'un basament de columna a principis del segle XX, l'existència de fragments de plaques de marbre i en darrer lloc la recuperació de fragments de mosaics. A més a més, cal afegir la gran quantitat de materials ceràmics dipositats al Museu de Guimerà provinents d'aquest establiment. La troballa de materials d'època republicana, tot i que escasos, fa suposar que aquesta vil·la podria haver tingut com a precedent algun establiment rural, les dimensions del qual resulten per el moment difícils de determinar, però tot sembla apuntar que no hauria assolit encara les dimensions posteriors. El major volum de materials ceràmics correspon a produccions que se situen entre els segles II i IV d.C., probablement el període de major activitat d'aquest establiment.

Les Astes o el Vilet és un establiment situat a la Vall del Corb, com Els Palaus; a principis del segle I d.C. podria haver funcionat un establiment rural que posteriorment a partir del segle III d.C. experimenta una transformació i es converteix en una gran *villa* amb una *pars urbana* decorada amb rics mosaics.

La vil·la de Sant Pelegrí és un dels pocs jaciments excavats a la zona. S'ha excavat molt recentment, durant l'any 2003 i part del 2004, i les primeres dades semblen indicar l'existència d'una gran vil·la que s'assenta en la suau pendent d'un tossal, i està construïda en terrasses per salvar aquest pendent. En aquesta vil·la s'ha descobert un complex termal i dependències que fan pensar en una residència força luxosa que s'ha datat durant el Baix Imperi. Les directores de l'excavació, Cristina Belmonte i Júlia Miquel, han detectat que prèviament a la construcció de la gran vil·la existiria un establiment rural de dimensions més modestes que paulatinament es transforma en una explotació de major entitat. En època altimperial estaria en funcionament un edifici de caràcter monumental, construït amb grans carreus, destinat a un ús desconegut que s'ha suposat que podria tenir un caràcter funerari.

L'altre establiment rural que podria qualificar-se com a *villa* és la vil·la de la Vinya del Crispí. Aquest establiment va poder ser excavat parcialment a principis dels noranta per Joan Llinàs i Jordi Sagrera.²⁷⁸ Es van documentar les estructures corresponents a la *pars rustica* de la vil·la. Les tasques d'excavació van posar al descobert un edifici de planta quadrangular constituït per un pati interior rodejat, com a mínim en tres dels seus costats, per un espai cobert porticat. Es conservaven *in situ* sis bases de les pilastres del

²⁷⁸ J. LLINÀS; J. SAGRERA, "La vil·la romana de la Vinya del Crispí (Guissona, La Segarra)" dins *Revista d'Arqueologia de Ponent* núm. 3, 1993: 323-331

pòrtic, mentre que una setena es trobava desplaçada. La troballa de cinc *dolia* i de nombrosos fragments d'aquest tipus de contenidor a l'interior d'aquestes naus cobertes van permetre identificar l'edifici com a part de les zones de magatzem de la vil·la en les fases cronològiques més tardanes. Les parets conservades estan construïdes amb pedres de tamany divers on les més grans estan escairades i unides amb argamassa. Les dues naus o passadissos conservats amiden 4,30 m i 4 m d'ample. L'amplada del pati interior és de 9,40 m.

Es van documentar altres estructures molt malmeses i que fóren destruïdes pocs dies abans de començar les excavacions, però sembla que podria haver-se tractat d'estances de dimensions força considerables.

Els arqueòlegs han distingit quatre fases que corresponen al moment inicial i a les darreres fases d'ocupació:

El moment inicial de funcionament d'aquesta establiment sembla que es remuntaria al segle I a.C. Aquesta fase s'ha documentat en funció dels materials: àmfora ibèrica, campaniana B, àmfora itàlica, ceràmica ibèrica de pasta de *sandwich* i sigil·lata aretina. En aquests moments sembla que segurament es tractaria d'un establiment de petites dimensions.

La segona fase correspon a la construcció de l'estructura principal de l'edifici: els murs exteriors i els pilars que delimiten el pati. La trinxera de fonamentació dels murs va donar només tres fragments de parets fines que donen un *terminus ante quem* del 100 d.C aproximadament.

La primera reforma general de l'edifici consisteix en l'anivellament de tot el sòl mitjançant un reompliment. Aquesta reforma es força tardana i es produiria a mitjans del segle III d.C. o principis del segle IV d.C. El moment final d'aquesta fase ve marcat per un incendi, detectat a la nau de llevant, que tot i que no es pot datar amb seguretat es devia produir dintre del segle IV.

Després d'aquest primer incendi, l'edifici seguí en funcionament. A aquest moment corresponen els *dolia* situats a llevant i un paviment de *signinum* força groller que cobreix els dos *dolia* de la fase anterior.

La darrera fase ve marcada per un nou incendi que sembla que afectà tot l'edifici. A sobre l'estrat de cendres els arqueòlegs van trobar un estrat d'enderroc format per les *tegulae* i *imbrices* de la teulada caiguda. Tant la ceràmica que apareix en aquest estrat com en la sedimentació immediatament posterior ens dóna una cronologia que no sobrepassa els primers anys del segle V d.C. J. Sàgrera i J. Llinàs remarquen que aquest

establiment segurament correspondria a una *vil·la* de grans dimensions amb una construcció acurada amb un peristil molt característic en la casa romana que en les seves darreres fases fou utilitzat com a magatzem, mentre que en els moments inicials no es pot determinar amb claretat la seva funció.

La vil·la dels Vilassos de Tarroja fou excavada parcialment a principis dels setanta per Mn. Llorens i un grup d'aficionats locals que van posar al descobert un conjunt d'estances amb caràcter residencial i altres amb funció agrícola. A principis dels noranta Joaquim Pera²⁷⁹ va estudiar els materials i va concloure que es tractava d'una vil·la amb una part residencial i una part agrícola que va tenir dues fases constructives que es poden observar en alguna de les estances, però sense poder concretar en quin moment es produí aquesta reforma. La part residencial estava decorada amb pintures murals de notable qualitat.

La vil·la estaria ocupada al llarg de tot el període imperial sense que es pugui precisar el moment fundacional. Sembla que el moment d'abandonament d'aquesta vil·la vindria marcat per un incendi que s'hauria de situar vers la segona meitat del segle IV d.C o principis del segle V d.C.

El conjunt de materials permet centrar el moment de màxima activitat d'aquest establiment que se situa en època antonina i severa ja que el major volum de materials corresponen a aquest moment, especialment les peces recuperades de ceràmica africana de cuina. Els materials d'època baiximperial són més escassos i les formes trobades a l'excavació ens situen en el segle IV d.C i principis del segle V d.C.

D'aquestes dades sembla dependre's que el model d'explotació agrícola basat en la vil·la no començaria fins una data força tardana. A la llum de les dades que tenim fins el moment present, no podem afirmar amb seguretat que cap dels establiments rurals que tenen el seu inici durant el període republicà i l'Alt Imperi, i que semblen convertir-se en *villae* durant el Baix Imperi, haguéssin començat a experimentar aquestes transformacions ja durant l'altimperi.

En el cas de la Vinya del Crispí ens trobem amb una edificació vers el 100 d.C. que podria correspondre en aquests moments a la *pars urbana* de la vil·la que posteriorment es reutilitzaria com a magatzem. El fet de ser un pati porticat, fa pensar que en aquests moments l'edifici residencial podria tenir ja una certa categoria, però no

²⁷⁹ J. PERA I ISERN, "La vil·la romana dels Vilassos (Tarroja de Segarra, La Segarra)" dins *Revista d'Arqueologia de Ponent*, núm.5, 1995: 195-209.

oblidem que es tracta d'una *villa suburbana* a tocar de la ciutat i per tant més susceptible de posseir elements luxosos.

La vil·la dels Vilassos de Tarroja sembla estar en funcionament ja en època altimperial, però la manera en que es van recollir les dades de l'excavació no permet discernir amb seguretat si ja durant l'Alt Imperi es tractaria d'una *villa* o més aviat d'una granja que posteriorment experimentaria un creixement durant el Baix Imperi. El període de màxima activitat se situa a finals del segle II i principis del III d.C. a la llum de les troballes ceràmiques; aixímateix les pintures aparegudes a l'estança H podrien haver estat executades durant l'Altimperi.

Tant en el cas de la Vinya del Polit com en el dels Vilassos de Tarroja no descartem la possibilitat que haguéssin ampliat les seves instal·lacions en un moment avançat de l'altimperi i que en conseqüència, es podria avançar el moment d'aparició de les primeres *villae* en el territori.

En el cas dels Palaus de Guimerà tot i la manca d'excavacions, tot sembla indicar que el període en que s'inicia la màxima activitat es produiria a partir de finals del segle II d.C. i prosseguiria en els segles posteriors.

Si comparem aquestes dades amb la pauta d'implantació que s'ha proposat a l'àrea veïna de la ciutat d'Ilerda podem dir que el fenomen d'implantació i generalització de la *villa* a la Segarra i l'Urgell es produiria més tardanament. Tot i la manca de dades, l'equip que excava la vil·la del Romeral a l'Albesa (La Noguera),²⁸⁰ i la vil·la del Tossal del Moro de Corbins (Segrià),²⁸¹ proposen amb tota la cautela, degut a les limitades dades que es tenen del poblament rural a les Terres de Ponent, que el sistema d'explotació del camp basat en la *villa* s'hauria començat a introduir en aquest territori a l'entorn del primer segle de l'Imperi. Les vil·les d'aquesta àrea de les que es tenen dades fiables com la del Tossal del Moro (Corbins) o la Torre Andreu (la Bordeta) semblen iniciar-se al voltant de l'any 100d.C. com la Vinya del Crispí,²⁸² però en aquests establiments, els investigadors s'inclinen per considerar que en aquesta data ja haurien assolit la categoria de *villae*.

²⁸⁰ L. MARÍ; V. REVILLA, "L'arquitectura i el programa ornamental de la vil·la romana del Romeral: Estat de la qüestió i darreres excavacions (Albesa, La Noguera)" dins *Actes de les jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2000. Comarques de Lleida*. Lleida, 30 de novembre i 1 i 2 de desembre de 2000: 363-387

²⁸¹ L. MARÍ; V. REVILLA, "El Tossal del Moro (Corbins, Segrià). Economia i Organització de l'espai en una vil·la del territori d'Ilerda" dins *Actes de les jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2000. Comarques de Lleida*. Lleida, 30 de novembre i 1 i 2 de desembre de 2000:343-361

²⁸² L. MARÍ; V. REVILLA, "L'arquitectura i el programa ornamental de la vil·la romana del Romeral, p. 380

Així doncs, amb tota la prudència per la manca de dades, podem suposar que a les Terres de Ponent i al territori de la ciutat de *Iesso* en concret, la implantació de la *villa* no hauria començat a produir-se fins ben entrat l'Alt Imperi. En el cas de les planes de l'Urgell i les terres de la Segarra el fenòmen podria haver-se generalitzat en unes dates més tardanes que a la zona de Lleida.

Per tant, es produiria en unes dates posteriors a la implantació d'aquest model a les àrees costaneres de Catalunya, on hauria començat de forma més precoç, a finals de la República i sobretot durant el període augusteu.

Aquest és el cas del territori de la Cossetània Oriental i de l'*ager* de *Tarraco*. En l'estudi realitzat per J.Guitart, M.Prevoisti i J.M. Palet,²⁸³ sembla perfilar-se la implantació de les primeres *villae* en aquest territori a partir de principis del segle I a.C., amb grans establiments com la Clota de Creixell, la vil·la del Moro de Torredembarra o la de Mas d'en Gras de Vila-Seca. A l'àrea de la Cossetània Oriental tindriem la vil·la del Vilarenc (Calafell) que s'iniciaria a mitjans del s.I a.C. i potser, l'explotació vinícola del Tomoví. Tot i això la consolidació d'aquest sistema es produiria a partir del Principat d'August, amb l'aparició de noves vil·les que podrien reorganitzar el territori en *fundi* de dimensions més grans. Els autors d'aquest estudi vinculen la implantació de les vil·les amb l'existència de trames centuriades al voltant de *Tarraco* i a l'àrea del Penedès.

A l'àrea del Maresme, Marta Prevoisti havia proposat unes dates molt primerenques per a la fundació de les primeres vil·les, entre la segona meitat del segle II a.C. i començaments del segle I a.C.²⁸⁴ En els seus treballs posteriors, ja en la dècada dels noranta ha mantingut aquestes dates per a aquesta àrea i considera que l'aparició d'aquest model estaria estretament vinculat a la fundació de *Baetulo* i *Iluro* al voltant del darrer quart del segle II a.C. i principis del s. I a.C.²⁸⁵ Recentment, aquesta hipòtesis ha estat posada en qüestió per Oriol Olesti;²⁸⁶ aquest investigador es mostra d'acord en que la segona meitat del segle II a.C. i els inicis del segle I a.C. suposa un moment de grans transformacions romanitzadores, però creu que al Maresme les vil·les republicanes serien inexistents, i els establiments rurals identificats sota aquesta denominació, corresponen en realitat a un fenòmen històric diferent vinculat a les

²⁸³ J. GUITART, J.M. PALET, M. PREVOSTI, Op. cit., 2003, p.143 i següents.

²⁸⁴ M. PREVOSTI, Op. cit. 1981, vol. I., p. 553 i següents

²⁸⁵ M. PREVOSTI, "The establishment of the villa system in the Maresme (Catalonia) and its development in the Roman Period" dins *Roman Landscapes*, Archaeological Monographs of the British School at Rome, 2, 1991:135-141

transformacions de les elits locals. La polèmica en aquesta zona resta oberta, però en tot cas, tot i que la implantació de les *villae* pogués ser més tardana s'hauria de situar també a partir d'època d'August.

La perduració del poblament d'època republicana

En general, constatem que bona part dels establiments d'època republicana que continuen en època altimperial, no semblen superar el segle I d.C o anar més enllà dels primers decennis del segle II d.C.. Aquesta conclusió, com ja hem repetit sovint, la fem a partir de l'estudi d'uns materials arqueològics que no permeten fer afirmacions taxatives, però l'absència de materials com la Terra Sigillata Africana A, o la ceràmica de cuina africana i l'absència de materials amfòrics que donin datacions d'un moment més avançat de l'Alt Imperi, fan pensar que aquests establiments no arriben més enllà de finals del segle I d.C. oa tot estirar, principis del segle II d.C. Tot i això, caldria matissar aquesta apreciació tenint present que en alguns d'aquests jaciments sí que hem trobat fragments de Terra Sigil·lata Hispànica que, tot i que no proporciona datacions massa exactes, podria estar ocupant el lloc de produccions com la Terra Sigil·lata Africana A.

No podem determinar amb claredat per quin motius aquests assentaments no superen aquest moment. La manca d'excavacions i el desconeixement que tenim de quines característiques podrien tenir aquests establiments fa que no poguem establir si aquests assentaments quedarien arraconats per explotacions de dimensions més grans o per nous establiments, que per raons que se'ns escapen, estiguéssin més preparats per a funcionar com explotacions racionals. En tot cas, els jaciments que deixen de funcionar en el primer segle de l'Imperi són: Poblat de la Font/El Vilar, Els Vilots, La Pleta de Castellsalvà, Les Vinyes/Castell Cumot, Molí del Corretger, Molàs A, Tossal Miró, Torre Coloms, Vinya del Polit, Espina B, Borniona, El Putxet, La Malesa, Sant Pere Gros, Pla del Castell, Puig Castellar, Solans del Pilar de les Forques, Vilassos de Tàrrega, Les Codines i Morlans. En alguns d'aquests jaciments ha aparegut algun fragment informe de ceràmica africana de cuina i de Terra Sigil·lata Africana A, però la proporció majoritària de produccions situables en època republicana i al llarg del segle I d.C. fan que considerem que aquestes troballes es poden enquadrar també dintre del mateix període.

²⁸⁶ O. OLESTI, Op. cit., 1997, p.84 i següents

Aquests jaciments representen el 43,7% del total dels jaciments d'època republicana que continuen en època altimperial i un 28,7% del total d'assentaments que es troben en funcionament en època altimperial.

A mitjans del segle I d.C. es detecta l'aparició de nous assentaments que semblen substituir els desapareguts i afegir-se als que s'havien començat a crear a principis del segle I d.C. Si comparem el nombre d'assentaments creats a principis del segle I d.C. amb els que comencen a apareixer a partir de la segona meitat del mateix veiem que el creixement es duplica. Els jaciments que considerem, a partir del reestudi dels materials, que apareixen durant la primera meitat del segle I d.C. són: Recods A, El Vilet, Fogonussa B, l'Ermita de Sant Marcial, Sant Pere de la Curullada, Castellsalvà i el possible establiment de Sant Romà.

A partir de la segona meitat tenim: La Casilla, Els Vilars de Tàrrega, el Camí de Puigverd, Sant Roc B, El Pedregal, Estinçells B, Paterna, Sant Termini, Vilassos de Bellveí, Sisteró, Vilassos de Nalec, Els Obacs A, Serra Aixol i Cal Quec II.

No podem donar una raó satisfactòria dels motius pels quals sembla disparar-se la creació d'assentaments a partir de mitjans del segle I d.C. i no abans.

Evolució de la xarxa viària

La xarxa viària en aquests moments, sembla que és la mateixa que ja s'ha posat en funcionament a finals del període republicà, formada pels eixos viaris de llarg recorregut, per algunes vies que semblen constituir carrerades, i per camins creats a partir de la centuriació de *Iesso*.

Sabem que en aquests moments es van realitzar reparacions d'algunes vies, com és el cas de la via *Tarraco-Ilerda* al seu pas per la Vall del Corb; aquest eix va ser objecte de reparacions durant el regnat de Claudi com ho demostra la troballa d'un mil·liari d'aquest emperador a prop de la vil·la dels Palaus a Guimerà. A més, a tocar d'aquesta via, i per tota la Vall del Corb, en aquests moments trobem una alta concentració d'assentaments.

En relació amb aquesta via ha aparegut a prop de Maldà un tram fossilitzat d'un camí empedrat amb lloses rectangulars ben treballades. Aquest tram apareix per sota de l'antic camí de Maldà i s'han recuperat materials en els camps propers d'època altimperial. Aquest tram de camí s'ajusta perfectament a un dels eixos de la centuriació proposada per nosaltres, i hem de suposar que en aquests moments seria un dels camins que estarien en funcionament.

També la Vall del Llobregós i la via que passa per aquesta zona procedent de *Barcino* constitueix un eix important en aquests moments, com ho sembla testimoniar l'existència de la vil·la de Sant Pelegrí que se situa molt a prop d'aquest camí.

El límit entre els *conuentus*

La reorganització provincial va comportar una reordenació jurídica dintre de les mateixes; amb aquesta finalitat es constituïren els *conuentus iuridici*. No es coneix massa quin era el seu paper administratiu però tot indica que entre les seves funcions estava l'administració de justícia entre els *populi* que estaven adscrits, i la d'aconseguir una major eficàcia en la relació entre l'administració provincial i els administrats.²⁸⁷

Una part dels historiadors assenyalen que la creació de la institució del *conuentus iuridicus* ha de ser atribuïda a l'emperador Claudi;²⁸⁸ alguns estudiosos han rebaixat aquesta data fins a l'època d'August.²⁸⁹ En tot cas, és possible que aquesta institució no estigués plenament consolidada fins un moment avançat del període juli-claudi.

L'aspecte relacionat amb aquesta institució que ens cal plantejar en el present estudi és la que es refereix a la frontera entre el *conuentus caesaragustanum* i el *conuentus tarraconensis*.

Pel testimoni de Plini sabem que el *populi* dels ilergetes dirimia els seus assumptes en el *Conuentus Caesaraugustanum*, i per tant, la ciutat de *Ilerda* quedava dintre dels límits administratius d'aquest *conuentus*, de manera que en el límit entre aquestes dues ciutats podria trobar-se el límit en aquesta zona entre tots dos *conuentus* (Plini, *Naturalis Historia*, III, 23 i III, 24)

Els *conuentus* tenien una funció bàsicament administrativa i jurídica; per tant, es pot suposar que hem de buscar la línia divisòria d'aquestes entitats administratives en el límit entre les dues ciutats que pertanyen a *conuentus* diferents. Autors com Jordi Pons ja assenyalaven que la divisòria entre tots dos *conuentus* devia trobar-se a la comarca d'Urgell. J. Pons assenyalava el nucli de Tàrraga com a possible límit est del *conuentus*

²⁸⁷ J.M. ROLDÁN HERVÁS; F. WULFF ALONSO, Op. cit. p. 339.

²⁸⁸ J.M. ROLDÁN HERVÁS; F. WULFF ALONSO, Op. cit. p. 340.

²⁸⁹ Aquesta atribució és la que sembla deduir-se en l'estudi de Jordi Pons, on considera que les fonts en que Plini parla dels *populi* i dels *conuentus* provenen de documentació elaborada a mitjans del regnat d'August, PONS, J. Op. cit. p.137. A aquesta confusió cal afegir que l'any 1983 va ser descoberta la *Tabula Longeiorum*, datada l'any 1 d.C., en que es menciona un *conuentus Arae Augustae* on estarien integrats el poble astur dels *Lougei*. Aquesta inscripció ha fet suposar a alguns autors que en època d'August ja existiria aquesta institució, però sembla que encara obre més interrogants de la relació

cesaraugustà.²⁹⁰ Nosaltres, a la llum de l'estudi morfològic del parcel·lari, pensem que Tàrrrega quedaria dintre de l'àrea d'influència de *Iesso* i que la línia de separació es trobaria més a l'oest, a l'alçada de les poblacions de l'Almenara Alta i Tornabous. El límit vindria marcat per la centuriació de *Iesso* i la centuriació d'*Ilerda*. Aquest no és un element estrany, els agrimensors assenyalen que el límit entre els territoris de dues ciutats pot ser marcat per la diferent orientació de les seves respectives centuriacions.

El Baix-Imperi. Evolució del poblament

La relativa abundància de jaciments en època republicana i altimperial queda reduïda en època baiximperial, però no en una proporció tan considerable com semblava despendre's dels primers estudis realitzats a la zona. En estudis previs només s'havia constatat l'existència de vuit establiments en aquest període,²⁹¹ però l'estudi que hem realitzat dels materials conservats d'aquests assentaments, juntament amb les excavacions que en els darrers anys s'han dut a terme en alguns d'aquests assentaments ens han possibilitat oferir un panorama més ajustat a la realitat.

En aquests moments trobem tant assentaments que ja estaven en funcionament des d'època altimperial com establiments de nova creació.

Els jaciments que estan en funcionament en aquests moments són: Els Palaus, el Pla d'en Perelló, la vil·la del Capell, la Vinya del Crispí, Cal Quec I, Cal Quec II, la vil·la del Carrer Comabrúna de Vilagrassa, Els Vilars de Tàrrrega, Era de Cal Maginet, la Cadena II, la Casilla, les Torres, Paterna, Sant Pelegrí, Sant Roc B, Sant Pere de la Curullada, Serra Aixol, Serra de Teuladells, Sisteró, Sant Termini, Vilassos de Nalec, Vilassos de Tarroja, Plans de la Llengua Eixuta, Estinçlells B, els Colomers, El Vilet, el Reguer i Montroig.

Així doncs, un total de vint-i-vuit establiments es trobarien en funcionament durant el Baix Imperi. A partir de les noves dades que aportem el poblament rural

d'aquest *conuentus* amb el posterior *conuentus Asturum* i sobre quina era la seva funcionalitat política i administrativa.

²⁹⁰ J. PONS, Op.cit. p.200. Pons només considera aquesta possibilitat com una hipòtesi, ja que resulta dubtosa la identificació dels *Tarracenses* com a habitants de la zona de Tàrrrega.

²⁹¹ Sense anar més lluny, en el nostre treball de recerca, previ a la realització d'aquesta tesi doctoral, establiment que a la llum de les dades conegudes, el poblament d'època baiximperial sofria una reducció dràstica de poblament que quedava reduït a vuit establiments rurals.

d'època baiximperial es triplica. Hi ha una reducció important, ja que deixen de funcionar uns 45 establiments, fet que representa una reducció del 61,6 % del poblament rural dispers comparat amb el del període anterior.

A aquests jaciments que es poden classificar com a establiments rurals hem d'afegir diverses necròpolis datades en aquests moments, la necròpolis de La Creueta i molt a prop d'aquesta la de Puig Pelat. Ambdues se situen a tocar del camí de *Tarraco a Ilerda* al seu pas per la Vall del Corb.

En aquest període tenim ja documentades *villae* en tot el territori. Comptabilitzem un total de vuit establiments rurals que semblen constituir grans explotacions. L'aparició d'aquest tipus d'assentaments ens fa pensar que al llarg de l'època baiximperial es podria haver produït una concentració de la propietat que portaria a l'explotació de dominis més grans en detriment dels petits propietaris.

Les *villae* que ja existien previament com a establiments de dimensions més modestes, i ara s'han convertit en grans explotacions, són: Els Palaus de Guimerà, Les Astes/el Vilet a Rocafort de Vallbona, la Vil·la de Tarroja de Segarra, la Vinya del Crispí i Sant Pelegrí a Torà. Podem

Pel que fa a les vil·les restants que es detecten en aquests moments, desconeixem si tenen algun precedent, o si de fet, són originàries d'aquest moment. Només la vil·la del Capell ha estat objecte d'una intervenció arqueològica que ha permès establir amb seguretat el moment de fundació i l'abandonament d'aquest establiment.

La vil·la del Capell a Cervera sembla ser un establiment rural fundat a principis del segle IV d.C. sense precedents de cap mena. Va ser excavada l'any 2000, encara que no en la seva totalitat. El seu emplaçament a tocar de l'Ondara i de la prolongació del *Cardo* de la ciutat de *Iesso* indiquen la importància d'aquests dos eixos de comunicació en aquests moments.

Les vil·les del Reguer i Vilagrassa i del carrer Comabruna de Tàrraga, es coneixen a través d'elements sumptuaris, i s'han datat a partir de mosaics apareguts en les mateixes sense elements ceràmics de referència. La vil·la del Reguer s'ha datat entre el segle III d.C. i finals del segle IV d.C.

La vil·la de Vilagrassa s'ha datat a partir dels mosaics com una gran explotació que estaria en funcionament durant el segle VI d.C.

La vil·la del carrer Comabruna no és massa ben coneguda i només s'han recuperat uns capitells corintis que podrien haver format part de la decoració de la *pars urbana*

d'aquesta vil·la. S'ha considerat per la factura d'aquests capitells que podrien haver estat produïts durant el Baix Imperi.

Altres establiments rurals que semblen començar en aquests moments però dels quals només comptem amb materials ceràmics són: Els Colomers, i el jaciment de Serra de Teuladells, on a més de ceràmica va apareixer un peu de premsa que certifica l'existència d'aquest establiment.

A partir d'aquest estudi podem afirmar que un 82,1% dels assentaments del Baix Imperi ja estaven en funcionament durant l'Alt Imperi, i només un 17,9 % restant apareix en aquestes dates. La major part dels assentaments que es creen durant el Baix Imperi semblen correspondre a grans explotacions o vil·les.

El poblament en aquests moments sembla disposar-se bàsicament en les valls dels rius Sió, Ondara i Corb. El poblament dispers que es disposava per altres zones del territori sembla haver desaparegut pràcticament en aquests moments. Si comparem el mapa de poblament altimperial amb el mapa de jaciments del Baix Imperi, aquest fet se'ns fa molt evident; el poblament fora de les valls dels rius s'ha vist reduït a uns pocs establiments.

J.Guitart, J.M.Palet i M.Prevoisti constaten aquesta disminució del poblament en el Baix Imperi al Penedès amb un índex del 26% d'emplaçaments d'època altimperial que continuaria en els segles IV i V d.C. Interpreten aquest fenomen com una nuclearització del poblament amb l'abandonament de bona part dels establiments rurals altimperials. Constaten que aquesta reducció i nuclearització del poblament és un fet real i descarten que sigui producte dels problemes derivats de la recerca. La proposta que fan és que en aquest territori es va implantar un tipus d'explotació agrària més extensiva. La centuriació que s'havia planificat en aquest territori va anar perdent en aquests moments la seva funció estructuradora i podria haver estat parcialment desmantellada.²⁹² En aquests moments al Penedès sembla que es potenciarien les activitats ramaderes i per tant els eixos que servien com a camins ramaders. En el nostre cas, no podem determinar si també es produeix aquesta transformació econòmica o si prossegueix una activitat centrada bàsicament en l'exploació agrària.

Altres exemples els tindríem en altres llocs d'Hispania com la Meseta Nord, on en època baiximperial es van formar grans latifundis i també s'han detectat grans *villae* molt luxoses que depassen ampliament les dimensions de les vil·les que ocupen el nostre territori.

A la Lusitània a l'entorn de la ciutat de Mérida s'ha observat durant el segle IV d.C. un procés de reactivació rural que perdurarà durant la presència visigoda²⁹³ Sembla que es produiria una concentració de propietats, ja que algunes vil·les abandonades durant el segle III d.C. no tornaran a ser ocupades i és possible que els seus territoris passin a formar part del *fundus* de les vil·les que sí continuen en aquests moments. Així mateix es pot observar una monumentalització de les parts residencials a partir del segle IV i durant el segle V d.C.

També a la zona de la Bética, s'ha comprovat que a la zona de l'Alt Guadalquivir s'aprecia ja durant la segona meitat del segle II d.C. una nuclearització i reducció dels establiments que culmina amb una reducció de trenta establiments a vuit en un territori de 180 km² en època baiximperial.²⁹⁴

Pel que fa a l'activitat econòmica d'aquests establiments rurals, no en tenim massa dades. La troballa de peus de premsa en alguns d'aquests establiments com Els Palaus o la Serra de Teuladells, juntament amb estructures d'emmagatzematge del tipus sitja a la vil·la del Capell o al Pla d'en Perelló ens fan pensar que les explotacions rurals d'aquesta zona tindrien una orientació clarament agrícola sense menystenir probablement la ramaderia.

La reducció en el nombre d'assentaments rurals ens podria estar indicant un canvi en el tipus de propietat que tendiria a la creació de *fundi* de dimensions més grans que els seus precedents altimperial. Tot i que en alguns casos, al voltant d'algunes d'aquestes vil·les s'observa l'existència d'altres establiments rurals molt propers, en general sembla que aquestes podrien haver explotat territoris força amplis. En alguns casos, com a la vil·la de Vilagrassa i a la dels Palaus, es detecten assentaments situats en àrees molt properes que podrien haver tingut una funció supeditada a la d'aquestes grans vil·les.

Tenim exemples d'aquesta concentració de la propietat en altres zones de Catalunya, com el nord-est, on sembla que es va evolucionar d'una propietat repartida, petita o mitjana a època baixrepublicana i augustal, a una situació posterior on existirien *fundi* de dimensions mitjanes.²⁹⁵ M. Prevosti també observa el mateix fenomen a l'àrea

²⁹² J. GUITART, J.M. PALET, M. PREVOSTI, Op. cit. 2003, p.150 i següents

²⁹³ F. RODRÍGUEZ MARTÍN, "Los asentamientos rurales romanos y su posible distribución en la cuenca media del Guadiana" dins J-G. GORGES; F.G. RODRÍGUEZ MARTÍN, (ed.) *Économie et territoire en Lusitanie romaine*. Casa de Velázquez, Madrid, 1999: 121-134

²⁹⁴ C. GONZÁLEZ ROMÁN, Op. cit. 1999, p.160-161

²⁹⁵ J.M. NOLLA et alii, *El món rural d'època romana a Catalunya. L'exemple del Nord-est*. (Girona: Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. Sèrie Monogràfica. Num. 15, 1995), 34.

rural de *Baetulo* i de *Iluro*.²⁹⁶ A l'àrea del Penedès s'observa també una reducció del poblament que es vertebrava a partir de *villae* que semblen explotar territoris més amplis i reorientar la seva economia cap a l'explotació ramadera.²⁹⁷

Una consideració a part mereix la gran fortalesa construïda a Castellnou d'Ossó, coneguda també com Castell-Lliuró. De fet, no se sap en quin moment es construeix aquest gran recinte fortificat. S'ha considerat d'època romana per la tècnica d'encoixinat dels grans carreus amb que està edificada, però de fet mai s'ha realitzat cap excavació, ni s'han conservat materials que permetin una datació més clara. Tradicionalment tota la investigació ha atribuït la seva construcció durant el Baix Imperi com a resposta a algun període de desordres o incursions violentes en aquesta zona, però en realitat no tenim notícies a les fonts clàssiques sobre aquest territori en època imperial ni tampoc de possibles períodes d'inseguretat o violència. Tampoc no podem resoldre de manera satisfactòria la disposició d'aquesta fortificació en aquest indret, ni quines podien ser les motivacions estratègiques.²⁹⁸ A tocar d'aquesta fortificació es coneix una pedrera d'on presumiblement s'hauria extret la pedra per a tallar els grans carreus d'aquesta obra. En tot cas, caldria realitzar anàlisis de la pedra per verificar aquesta hipòtesi i realitzar una excavació que permetés datar aquesta estructura defensiva.

Pel que fa a la cronologia final coneguda dels establiments rurals del Baix Imperi és difícil arribar a una conclusió satisfactòria i és una qüestió que ha de quedar forçosament oberta fins que poguem disposar de més dades provinents de l'excavació d'aquests establiments. Només tenim dades segures per uns pocs establiments on s'han realitzat intervencions arqueològiques.

La vil·la de la Vinya del Crispí sembla que tindria un final sobtat amb un incendi que afectaria totes les estructures excavades. Els arqueòlegs no van poder determinar si l'incendi hauria estat fortuit o producte d'alguna incursió violenta. La ceràmica recuperada en aquest nivell d'incendi aporta una cronologia que no va més enllà de principis del segle V d.C.

²⁹⁶PREVOSTI, M., *Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo* (Badalona: Museu de Badalona, 1981); *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro* (Mataró: Museu de Mataró, 1981)

²⁹⁷ J. GUITART; J.M. PALET; M. PREVOSTI, Op. cit, 2003, p.154 i 155 i J.M. PALET, "L'organització del paisatge agrari al Penedès i les centuriacions del territori de Tàrraco: Estudi Arqueomorfològic" dins *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental. Actes del Simposi Internacional d'Arqueologia del Baix Penedès, 8 al 10 de novembre de 2001*, Barcelona, 2003: 211-229

Els Vilassos de Tarroja també sembla tenir el seu moment final, a la llum de les estructures excavades en els setanta, en una data que podem situar entre el segon quart del segle IV d.C. i principis del segle V d.C. Es va detectar en algunes estances un nivell d'incendi, però no es pot determinar si aquest incendi va afectar a tota la vil·la o només a una part de la mateixa. En tot cas, no deixa de ser significatiu que aquestes dues vil·les separades per menys de sis quilòmetres hagin patit un incendi i abandonament en unes dates similars.

El moment d'ocupació final de la vil·la de Sant s'hauria de situar a mitjans del segle VI d.C. segons els recents resultats dels treballs d'urgència realitzats en els dos darrers anys.

La vil·la del Capell, a la llum de l'excavació parcial de les seves restes, sembla que fou amortitzada en una data que els seus investigadors han situat entre finals del segle V d.C. i principis del VI d.C. Únicament restarien en funcionament un conjunt de sitges que aporten materials datables en el segle VII d.C. Esteve Nadal i Josep Serra suposen que aquestes sitges formarien part d'un altre establiment no trobat que aprofitaria part de les estructures de la vil·la.²⁹⁹

De la resta de jaciments, podem parlar dels períodes en que estarien ocupats i dels quals dispodem de dades, sense que puguem precisar el moment en que foren abandonats.

En primer lloc tenim establiments que presentem materials que es daten fins al segle IV d.C: l'Era de Cal Maginet, La Cadena III, Sisteró, Sant Roc B, Sant Termini.

Un altre grup d'establiments presenten materials datables entre el 400 i el 450 d.C. És el cas de la Vinya del Crispí, la Casilla, Vilassos de Nalec, Estinçlells B, Els Colomers, El Vilet, El Reguer i els Vilars de Tàrrega.

Finalment tenim un seguit de jaciments que presenten materials que es poden datar al llarg del segle VI d.C. Els Palaus presenta entre els materials recollits en prospecció materials que es daten al llarg del segle VI d.C. L'establiment de la Serra de Teuladells també presenta materials que ens fan suposar que hauria estat en funcionament fins a mitjans del segle VI d.C.

L'establiment de Cal Quec I sembla que en el darrer quart del segle VI d.C. encara estaria funcionant sense que puguem determinar el moment final. Pel que fa a la vil·la

²⁹⁸ Darrerament Ramon Martí ha proposat que aquesta fortificació fos construïda pels musulmans en el moment en que la línia de frontera estigués situada en aquesta zona. Com veiem, la investigació sobre aquest fortí encara està massa oberta i caldria fer excavacions per dirimir el moment de construcció.

²⁹⁹ E. NADAL; J. SERRA, Op. cit: 389-409.

de Vilagrassa, els seus mosaïcs han estat datats a mitjans del segle VI d.C., per tant, és de suposar que la vil·la hauria estat en funcionament fins, com a mínim, aquesta data.

En darrer terme, tenim alguns establiments que semblen perdurar fins a mitjans del segle VII d.C. Aquest seria el cas de Sant Pere de la Curullada segons es dedueix de l'estudi dels materials recollits en superfície.³⁰⁰

D'altres establiments com de la vil·la de Montroig o la vil·la del Carrer Comabruna de Tàrrega només poden dir que estan funcionant durant el Baix Imperi sense poder concretar gaire més.

El coneixement que tenim de l'evolució del nucli urbà de *Iesso* pot ajudar a completar i comprendre una mica millor l'evolució del poblament i del territori que estudiem. A partir del segle IV d.C. sabem que *Iesso* va experimentar un retrocés, constatat en les excavacions realitzades al sector nord de la ciutat, on s'observa un abandonament de les cases existents en aquesta zona. No podem dir res del cert sobre com va afectar aquest replegament en l'*ager* de la ciutat; si fins aquest moment és segur que *Iesso* exercia un control efectiu sobre el seu territori, a partir d'aquestes dates resulta incert quin va ser el funcionament de les estructures administratives i com es va desenvolupar l'administració municipal. Sembla que la ciutat va seguir funcionant en època baiximperial, ja que des del segle IV d.C. es va desenvolupar una necròpolis paleocristiana.³⁰¹ Les excavacions recents han demostrat que la ciutat seguia a ple rendiment a principis del segle VI d.C.; el descobriment d'un petit complex industrial situat al bell mig del Cardo de la ciutat a tocar de la porta nord de l'antiga muralla demostraria que la ciutat encara era força activa encara que amb indicis de transformació del teixit urbà, ja que s'està ocupant la via pública.

Tots aquests indicis no permeten fer cap afirmació sobre el cadastre. No podem saber si aquest va seguir en funcionament més enllà d'època baiximperial. En tot cas podem constatar un fet interessant que podria fer pensar que el cadastre encara podia tenir una certa vigència: moltes poblacions que apareixen en la documentació a partir de l'any 1024 es troben en cruïlles del parcel·lari que proposem. Aquest seria el cas de Torrefeta, Tarroja, Bellveí, o Sisteró. Un altre element que cal tenir en compte és la constatació que algunes poblacions medievals semblen haver crescut a redós

³⁰⁰ Part dels materials del jaciment de Sant Pere de la Curullada havien estat recollits per Oriol Saula, arqueòleg i conservador del Museu Comarcal de Tàrrega, qui molt amablement ens va deixar estudiar-los i al qual estem molt agraïts per totes les facilitats que ens va donar.

³⁰¹ J. PERA, "La necròpolis paleocristiana de *Iesso* (Guissona, La Segarra)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 37(1996-1997):1117-1129.

d'exploracions rurals d'època baiximperial. Aquest cas es dona a Vilagrassa, a la vil·la de Tarroja de Segarra que queda a tocar del nucli actual, a Sisteró, a Sant Pere de la Curullada que queda també al costat de la població de La Curullada, a Paterna que queda entre Fonolleres i el riu Ondara i que, segons Oriol Saula, tot sembla indicar que part de la població actual es basteix en part sobre el conjunt de la vil·la romana.

Aquests indicis ens fan suposar que l'origen d'aquestes poblacions serien anteriors al segle XI i podien haver estat fundades en un moment en que el parcel·lari encara tindria un cert pes en l'organització del territori. Alguns autors han assenyalat la possibilitat que algunes *uillae* d'època romana hagin constituït el nucli originari de poblacions medievals;³⁰² nosaltres pensem que en la zona que estudiem aquesta possibilitat esdevé bastant probable. Podem plantejar-nos si algunes de les *villae* baixmedievales podrien haver estat un focus de concentració de població, potser treballadors de la vil·la que s'agruparen al voltant de la propietat senyorial buscant la seva protecció i constituint d'aquesta manera petits nuclis de població que donarien lloc a petits *vici* que posteriorment acabaran convertits en els pobles medievals que coneixem avui dia. Tot i que fem aquesta proposta, no es pot suposar automàticament que la proximitat entre els nuclis d'època medieval i les restes clàssiques demostrï que l'ocupació i el conreu d'aquests indrets es donés de forma ininterrompuda. Però sí que ens sembla que és una coincidència que fins ara havia passat inadvertida i que calia posar en relleu. En tot cas, Sant Pere de la Curullada sembla que pràcticament va perdurar fins a la conquesta musulmana, i ja hem dit que una part de la població de la Curullada sembla disposar-se sobre l'antic establiment rural. Un altre cas similar podria ser el de la vil·la de Vilagrassa que també té una datació que permet pensar que a finals del VI o principis del VII encara podia estar ocupada; la població actual s'assenta pràcticament a sobre de la *vil·la* romana.

Recentment, Ramon Martí, professor de la UAB, i Mercè Viladric³⁰³ han proposat una arriscada hipòtesi, en que plantegen que al costat o, fins i tot, a la mateixa ciutat de *Iesso* s'hagués aixecat la nova seu episcopal d'*Vrgellum*,³⁰⁴ documentada des de mitjans

³⁰² Aquesta hipòtesi és formulada per Leopold Genicot en el cas de la Gàl·lia per a les zones més fortament romanitzades. Tot i que només parla de França, les seves conclusions podrien fer-se extensibles a altres zones de l'antic Imperi Romà. L. GENICOT, *Comunidades rurales en el Occidente medieval*. Ed. Crítica, Barcelona, 1993. Genicot tracta aquest tema en el primer capítol del llibre en que indaga sobre els orígens del poblament medieval.

³⁰³ R. MARTÍ; M. VILADRIC, "Guissona, origen del bisbat d'Urgell", 1998, en premsa.

³⁰⁴ Els autors d'aquest article proposen que *Vrgellum* seria un antic topònim preromà (*Urki*) que ara es rescataria per donar el nom a la seu episcopal. No hi ha cap prova documental que permeti verificar aquesta hipòtesi, ja que ningú no ha pogut identificar a la zona cap indret que portés el topònim *Urki*.

del segle VI d.C. en els concilis d'Hispania. No és el nostre objectiu posicionar-nos a favor o en contra d'aquesta proposta, però en tot cas volem deixar constància de l'existència d'aquesta teoria i comentar alguna afirmació que es fa en aquest treball. Segons aquests autors, el primitiu *territorium urgellitanum*, que suposadament hauria de coincidir amb el territori de l'antiga ciutat de *Iesso*, arribaria fins a Ivars d'Urgell. Aquest límit no està gaire lluny del límit proposat per nosaltres, ja que Ivars es troba molt proper a la línia formada per Almenara-Tornabous- Maldà. Ens sembla interessant destacar aquesta coincidència, ja que reforça l'existència del límit de la ciutat en aquesta zona.

Segons Martí i Viladrich quan arribaren els invasors islàmics tota la zona de l'Urgell ja estaria encastellada, situació que ells remunten a la inestabilitat dels segles IV-V d.C., però de fet, no posen cap exemple de nucli fortificat. Els resultats de la nostra recerca i les excavacions en algunes de les vil·les baiximperials no semblen confirmar aquest extrem, cap dels jaciments coneguts presenta elements constructius que denotin l'existència d'elements de fortificació d'aquests establiments. Més aviat es perfila l'existència d'un poblament rural dispers, format per *villae* i establiments rurals més modestos que probablement va perdurar fins a l'arribada dels contingents islàmics, sense evidències que demostrin clarament l'existència d'un clima d'inseguretat continuat. Si bé és cert que s'han detectat alguns incendis en el moment final d'algunes de les vil·les excavades, aquest no constitueix un indicatiu prou clar d'inestabilitat general.

El veritable tall es devia produir amb la invasió sarraïna, ja que la ciutat de *Iesso* i el seu territori es van convertir durant molt de temps en línia de frontera. No sabem del cert si la ciutat restà deserta en aquells anys ni quina va ser l'evolució del seu territori. La manca de fonts històriques i l'escassetat de troballes d'aquest període fan que resulti pràcticament impossible refer la història d'aquest territori entre els segles VIII i XI, moment de la conquesta de *Iesso* per part de les tropes del bisbe Ermengol d'Urgell. A partir de la seva "recuperació" *Iesso* passa a dir-se Guissona, i encara que en els primers documents apareix esmentada com *anticam civitatem*, ja en el 1032 ha perdut la categoria de ciutat que no tornarà a ser recuperada.

Evolució de la xarxa viària durant el Baix Imperi

Com ja hem dit anteriorment, no sabem quina va ser l'evolució del cadastre i tampoc no en coneixem massa l'evolució de la xarxa viària en aquest període. Els eixos principals

de comunicació encara devien estar en funcionament, com ho demostra el fet que molts assentaments i vil·les d'aquest període se situen a tocar dels mateixos.

En aquests moments, *Iesso* constituïa un punt important o almenys, de referència en un itinerari de llarg recorregut que a partir de la formació del regne visigot especialment, devia ser un dels eixos de comunicació més important de la Península. Ens referim a la via interior que partint de Cadis recorria tota la Península, passant per la capital del regne visigot, Toledo. Ja hem tractat el seu possible recorregut al seu pas per les terres lleidatanes. Aquest itinerari apareix mencionat en la *Cronica Albedense*,³⁰⁵

És de suposar que la via en direcció a *Barcino* devia continuar en funcionament, així com la via que provinent de *Tarraco* es dirigia vers *Ilerda* per la Vall del Corb.

Els eixos principals de la centuriació semblen mantenir-se en funcionament com a camins locals, encara que patint deformacions i captacions en el seu traçat. De fet, creiem que una part de l'entramat viari actual d'aquest territori segueix en bona part l'orientació definida pels eixos del parcel·lari.

Les valls fluvials segueixen sent eixos fonamentals de la xarxa viària, aspecte que queda reforçat perquè la major part dels assentaments baiximperials es disposen a tocar d'aquestes vies de pas naturals.

Altres eixos que podrien haver estat potenciats en aquest moment són les vies ramaderes de llarg recorregut. Tot i que en aquesta zona no podem determinar en quin grau la ramaderia podria haver tingut un paper més important, sí que tenim constància de la seva importància a zones costaneres com el Penedès i el Garraf. La necessitat de connectar aquestes zones litorals amb el Pirineu potencià la utilització de vies de transhumància i fins i tot, podria haver conduït a la conversió d'alguns eixos de comunicació en carrerades. Aquest podria haver estat el cas de la via que en època medieval i moderna ha estat una carrerada secundària que travessava la Segarra en direcció a Tàrrrega i Verdú per acabar dirigint-se al Camp de Tarragona, i que té el seu origen en època romana, sense que poguem determinar si durant els segles de domini romà també havia tingut una funció com a carrerada o simplement com una via de comunicació.

Posteriorment sembla que les tropes musulmanes utilitzaren en bona part les carreteres construïdes pels romans; a tocar d'un dels eixos de la centuriació que ha

³⁰⁵ J. GIL FERNÁNDEZ; J.L. MORALEJO; J.I. RUIZ DE LA PEÑA, *Crónicas Asturianas*. Universidad de Oviedo, Departamento de Historia Medieval, Departamento de Filología Clásica, Oviedo, 1985, p.157

perdurat fins els nostres dies com és el camí antic que comunicava Maldà i Tàrraga, s'ha documentat l'existència d'un possible campament de tropes musulmanes que es col·locaria sobre les restes de l'establiment de l'Alt Imperi de Cercavins. En aquest indret s'han fet troballes de numerari de plata islàmic.

A tall de conclusió podem dir que probablement en aquest període podia haver començat la desintegració del sistema d'organització territorial que havia funcionat durant els segles d'administració romana. La pèrdua de control sobre el territori per part de l'administració romana i la nuclearització del poblament rural devia produir a la llarga una transformació paulatina de l'estructura de la propietat, i per tant, de la xarxa centuriada que devia anar perdent la seva funció original.

BIBLIOGRAFIA

- ADAM, J.P. “Groma et Chorobate. Exercices de topographie antique”. *MEFRA* 94-1982-2, p. 1003-1029
- AGUILAR, A.; OLESTI, O.; PLANA, R. “Cadastres romans a Catalunya: Empordà i Gironès, Cerdanya, Vallès Occidental”. *Tribuna d’Arqueologia 1989-1990*, p.111-124
- AGUILAR, A. “Avanç preliminar a l’estudi dels cadastres romans a la comarca del Vallès (Barcelona)”. *Estudioa de la Antigüedad* 6/7, 1993, p.119-131
- ALFÖLDY, G. *Historia social de Roma*, Alianza Editorial, Madrid, 1987.
- ALONSO SÁNCHEZ, A.; CERRILLO, E.; FERNÁNDEZ CORRALES, J.M. “Tres ejemplos de poblamiento rural romano en torno a ciudades de la vía de la Plata: *Augusta Emerita, Norba Caesarina y Capara*” a *Les campagnes de la Lusitanie Romaine. Occupation du sol et habitats. Table ronde internationale (Salamanque, 29 et 30 janvier 1993 Madrid-Salamanque 1994).*, p.70-83.
- ALONSO, N. *Paleoeconomia i paleoecologia a la Plana occidental catalana durant la protohistòria. Aportacions de l’arqueobotànica (llavors i fruits)*. Tesi de llicenciatura inèdita. Universitat de Lleida, Lleida, 1992;
- ALONSO, N. *Agricultura a la plana occidental catalana durant la protohistòria*, Tesis doctoral, Universitat de Lleida, inèdita, 1997.
- ALONSO, N.; JUNYENT, E.; LAFUENTE, A.; LÓPEZ, J.B. “Poder, símbolo y territorio. El caso de la fortaleza de Arbeca” dins *Los Íberos, Príncipes de Occidente. Estructuras de poder en la sociedad Ibérica*, Fundació La Caixa, Barcelona, 1998, p.355-372.
- AQUILUÉ, X.; CASTANYER, P.; SANTOS, M.; TREMOLADA, J., “El campo de silos del área central de la ciudad romana d’Empúries”, *Romula* 1, 2002, p.9-38.
- ARIÑO GIL, E. “Centuriaciones en Libia (Herramelluri, La Rioja) *XVII Congreso Nacional de Arqueología*, 1985, p.817-829
- ARIÑO GIL, E.; GURT, J.M.; LANUZA, A.; PALET, J.M. “El estudio de los catastros rurales: una interpretación estratigráfica del paisaje” *Zephyrus XLVII*, 1994, p.189-217
- ARIÑO GIL, E.; GURT, J.M.; PALET, J.M. “Réalites archéologiques et restitution théorique des parcellaires: analyse du probleme sur quelques exemples hispaniques” a: CHOUQUER, G. (dir.), *Les formes des paysages 2. Archéologie des parcellaires. Actes du colloque d’Orleans (mars 1996)*, p. 142-154.

- ARIÑO GIL, E.; GURT, J.M.; MARTÍN-BUENO, M. “Les cadastres romains d’Hispanies: etat actuel de la recherche” a: *Structures rurales et sociétés antiques. Actes du colloque de Corfou (14-16 mai 1992)*, París, 1994, p.309-325.
- ARRAYÁS MORALES, I. *Morfologia històrica del territorium de Tarraco en època tardorepublicana romana o ibèrica final (ss. III-I a.C.): cadastres i estructures rurals*, Tesi doctoral inèdita, Bellaterra, 2002
- ARRAYÁS MORALES, I. “Morfologia històrica del territorium de Tarraco en època tardo-republicana romana (ss. III-I a.C.)”, *Dialogues d’Histoire Ancienne 30/1*, 2004, p.33-60.
- ASENSIO, D., CARDONA, R.; FERRER, C.; MORER, J.; POU, J.; SAULA, O. “El jaciment ibèric dels Estinclells (Verdú, Urgell): un assentament fortificat ilergeta del segle III a.C.” a *Revista d’Arqueologia de Ponent*, núm. 13, 2003, p.223-235
- AUDUZE, F.; FICHES, J.L. “L’archaeologie française et les paléo-environnements”. *Annales ESC*. Janvier-février 1993 núm. 1, p.17-41.
- BACH, A. “Els documents del XI de l’Arxiu Capitular de Solsona” *Urgellia XIII*, 1996-97, p.281-305.
- BADIAS, J.; GARCÉS, I.; SAULA, O. “Avenç de les excavacions els Missatges de Claravalls (Tàrrrega)” dins *Actes de les Jornades d’Arqueologia i Paleontologia 2000. Comarques de Lleida*. Lleida, 30 de novembre i 1 i 2 de desembre de 2000, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2003, p.227-252.
- BALANÇÀ, P. “La frontera islàmica extrema, un territori d’excepció” a SABATÉ, F. (ed.): *La transformació de la frontera al segle XI*, Col·lecció El Comtat d’Urgell, Universitat de lleida, Institut d’Estudis Ilerdencs, Lleida, 2000.
- BALIL, A. “Los mosaicos romanos de Vilet y Vilagrassa (Lérida)” *XII Congreso Nacional de Arqueología*, Jaén, 1971, Zaragoza, 1973
- BARAUT, C. “Els documents dels anys 1101-1150 de l’Arxiu Capitular de la Seu d’Urgell”. *Urgellia 9*, 1988.
- BARKER, G.; LLOYD, J. eds. “Roman landscapes. Archaeological survey in the mediterranean region” *Archaeological Monographs of the British School at Rome n°2*, British School at Rome. London, 1991.
- BARLETT, X.; PUCHE, J.M.; SORRIBES, E. “La romanització a la Vall del Llobregós. El cas de la vil·la de la Jove i del poblat del Tossal del Barcelonès” a *8è Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà. La Romanització del Pirineu*, Puigcerdà, 1988, p. 27-34.

- BATISTA, R. "Salvamento de mosaicos romanos en Puigvert de Agramunt (Lérida)" *Ampurias XXIV*, Barcelona, 1962, p.217-221
- BAZZANA, A.; HUMBERT, A. eds. *Prospections aeriennes. Les paysages et leur histoire*. Publications de la Casa de Velázquez. Serie Recherches en Sciences Sociales n°7, Paris, 1983.
- BAZZANA, A. "Arqueología extensiva. Métodos y algunos resultados" a *Paisajes rurales y paisajes urbanos: Métodos de análisis en Historia Medieval. Aragón en la Edad Media. III Seminario de Historia Medieval*. Zaragoza, 1994, p.7-27
- BECH, J.; OLESTI, O. "Types de sols et occupation du territoire du Maresme (Catalogne) à l'époque romaine: un exemple significative". CLAVEL-LÉVÊQUE et alii eds., *De la terre au ciel. Paysages et cadastres antiques. XIIe Stage International*. Besançon, 1993, p.117-136
- BELTRÁN LLORIS, M. *Los iberos en Aragón*, Caja de Ahorros de la Inmaculada de Aragón, Zaragoza, 1996
- BERMEJO BARRERA, J. "Des dimensions significatives de l'espace historique". *Dialogues d'Histoire Ancienne*, 18, 2, 1992, p.277-326
- BERNABEU, J.; BONET, H.; MATA, A. "Hipótesis sobre la organización del territorio edetano en época ibérica: el ejemplo del territorio de Edeta-Llíria", dins *I Jornadas Arqueològiques sobre el Mundo Ibérico*, Jaen, 1985, p.
- BINTLIFF, J., SNODGRASS, A. "Mediterranean survey and the city". *Antiquity* 62, 1988, p.57-71.
- BLÁZQUEZ, J.M.; LÓPEZ, G.; MONTEAGUDO, M. et alii, *Corpus de mosaicos de España. Mosaicos romanos de Lérida y Albacete*. CSIC, Madrid, 1989.
- BOLEDA, R.. *Carta Arqueològica de les valls del riu Corb, Sió i Llobregós*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1976.
- BOLÓS, J. "Aportacions al coneixement de les vies de comunicació" a *Symposium Internacional sobre els orígens de Catalunya (segles VIII-XI)*, Comissió del Mil·lenari de Catalunya, Generalitat de Catalunya, 1991.
- BOLÓS, J. (coord.). *Espai/Temps: Paisatge i societat a la Plana de Lleida a l'Edat Mitjana*, Quaderns del Departament de Geografia i Historia, Universitat de Lleida, 1993.
- BOLÓS, J. (ed.). *Paisatge i història en època medieval a la Catalunya Nova. Organització del territori i societat a la vila d'Agramunt (Urgell) i a la vall del Sió (segles V-XIX)*, Universitat de lleida, Lleida, 2002.

- BONET ROSADO, H. *El Tossal de Sant Miquel de Llúria. La antiga Edeta y su territorio*
- BORAO, J.E. "Las posibles centuriaciones amputitanas". *Anales del Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. 20, 1987, p.277-326
- BOROBIO SOTO; MORALES HERNÁNDEZ, M. "Distribución de poblamiento de época romana imperial en una zona de la provincia de Soria". *Arqueología Espacial*, vol 5, 1984, p.41-56
- BOSIO, L. et alii. *Misurare la Terra: Centuriazione e coloni nel mondo romano. Il caso veneto*. Ed. Panini, Modena, 1984
- BURÉS, L.; GURT, J.M.; MARQUÉS, A.; TUSET, F. "Cadastres d'època romana de les ciutats de Tarraco, Ilerda i Iesso" *Tribuna d'Arqueologia 1988-1989*. Generalitat de Catalunya, p. 113-129
- BURÉS, L.; GURRI, E.; RICH, A. *Memòria de les prospeccions realitzades a la Plana de Guissona*, memòria inèdita dipositada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1990.
- BURILLO MOZOTA, F. "Modelos sobre la utilización del medio geográfico en época ibérica; en el Valle Medio del Ebro" *Memorias de Historia Antigua III*, 1979, p.31-45
- BURILLO, F., PICAZO, J. "L'urbanisme protohistòric a la vall mitjana de l'Ebre", *Cota Zero*, núm. 10, 1994, p.102-114.
- BUTZER, J. *Arqueología. Una ecología del hombre*. Ed. Bellaterra, Barcelona, 1989
- CAMPS I CAVA, E.; SANTA EULÀRIA, J. *Guissona*, Barcelona, 1982
- CANDILIO, D.; CASTAGNOLI, F.; GUZZO, P. et alii, *Misurare la Terra: Centuriazione e coloni nel mondo romano. Città, agricoltura, commercio: materiali da Roma e dal suburbio*. Ed. Panini, Modena, 1985
- CARDONA, R. "De vies antigues a camins rals", *URTX*, núm. 13, p.8-23
- CASAS, J.; CASTANYER, P.; NOLLA, J.; TREMOLEDA, J. *El món rural d'època romana a Catalunya. L'exemple del nord-est*. Centre d'investigacions Arqueològiques de Girona. Sèrie Monogràfica. Num. 15, Girona, 1995.
- CASTILLO PASCUAL, M.J. "Agrimensura y agrimensores: El *Corpus Agrimensorum Romanorum*" *Studia Historica. Hª Antigua, XVII*, 1993, p.143-158.
- CASTILLO PASCUAL, M.J. *Espacio en orden. El modelo gromático-romano de ordenación del territorio*, Universidad de La Rioja, Logroño, 1996.
- CERRILLO, E. "La aplicación de las teorías de lugar central al territorio romano de *Avgvsta Emerita*" *Arqueología Espacial* 12, Lisboa-Teruel, 1988, p.197-203

- CLARKE, D. "Spatial Information in Archaeology" a *Spatial Archaeology*, Academic Press, Londres, 1977.
- CLÁVEL-LÉVÊQUE, M. (ed). *Cadastrés et espace rural. Table ronde de Besançon. Mai 1980*. Editions du CNRS, Paris, 1983
- CLÁVEL-LÉVÊQUE, M. "Pratiques imperialistes et implantations cadastrales" *Ktema* n° 8, Strasbourg, 1983, p. 185-251.
- CLÁVEL-LÉVÊQUE, M. "Terre, contrôle et domination. Revoltes et cadastrés en Transalpine" a *Puzzle Gaulois. Les Gaules en mémoire*. (París: Annales Littéraires de l'Université de Besançon, 396, 1989), p.213-254.
- CLÁVEL-LÉVÊQUE, M. "Territoire, cadastre et environnement. Bilan et perspectives" *De la terre au ciel. Paysages et cadastrés antiques. XIIIe Stage International*. Besançon, 1993, p. 7-29.
- CLEIZOU, S.; DEMOULE, A; SCHNAPP, A. "Renouveau des méthodes et théorie de l'archéologie". *Annales ESC* 28, année n°1 Janvier-Février 1973, p.35-51.
- COLL, N.; GARCÉS, I., "Los últimos príncipes de occidente. Soberanos ibéricos frente a cartagineses y romanos" a *Los Íberos. Príncipes de Occidente. Actas del Congreso Internacional*, 12-14 de març de 1998, Barcelona, 1998, p.437-446.
- COLOMER, I.M. "La toponímia de Catalunya en la cartografia manuscrita del segle XV". *Analecta Sacra Tarraconensia. Vol. xxxl, MCMLVIII*, 2on semestre, p.325-340.
- COLOMINAS, J. "Poblado ibérico de Guissona", a *Ampurias*, III, Barcelona, 1941, p.35-38.
- COLUMELLA, L. *De Re rustica*. Col. Loeb Classical Library, Londres, 1968.
- COMPANGATELO, R. "Recherches sur l'occupation du sol et les cadastrations antiques du territoire de Canosa". *Dialogues d'Histoire Ancienne* 20.1, 1994, p. 199-243.
- CORZO SÁNCHEZ, R. "In finibus emeritensium" *Emerita Avgvsta. Actas del bimilenario de la ciudad*, Mérida, 1976, p.321-328.
- COROMINES, J. *Onomasticon Cataloniae*, vol. IV. Curial Edicions Catalanes. Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona "La Caixa", Barcelona, 1995.
- CORTADELLA, J. "L'histoire de la recherche sur les cadastrés romains". a *De la terre au ciel. Paysages et cadastrés antiques. XIIe Stage International*. Besançon, 1993, p.173-196
- CORTADELLA, J.; PLANA, R. comp., "Els cadastrés en època romana: Història i recerca". *L'Avenç* núm. 167, Febrer 1993, p.17-57.

- CORTADELLA, J. “Los catastros antiguos: historia de la investigación y repertorio bibliográfico”. *Tempus* 9, 1995, p.33-56.
- CRINITI, N. *L'epigrafe di Asculum di Gn. Pompeo Strabone*, Milà, 1970.
- CURA-MORERA, M. “Contribució a l'estudi de les poblacions pre-romanes de l'interior de Catalunya” dins *2on Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Els pobles pre-romans del Pirineu*, Puigcerdà, 1976, p.177-188.
- CURA I MORERA, M. “Notes sobre el poblat prerromà del Molí d'Espígol (Tornabous, Urgell)” a *La romanització del Pirineu. 8è. Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, Puigcerdà, 1990, p.175-183.
- CURA-MORERA, M. GARCÉS, I. “A propósito de la cronología final del poblado ibérico del Molí d'Espígol (Tornabous, Lleida), *Espacio, Tiempo y Forma. Prehistoria y Arqueología*, UNED, Madrid, 1990, p.299-304
- CURA-MORERA, M.; PRINCIPAL I PONCE, J. “El Molí d'Espígol (Tornabous): noves constatacions arqueològiques i noves propostes interpretatives entorn del món pre-romà” a *El poblament ibèric a Catalunya. Actes. Laietania* 8, 1993, p.61-84
- CURA-MORERA, M. “Ceràmiques de vernís negre procedents del Molí d'Espígol al Museu Comarcal de l'Urgell”. *URTX*, núm. 5, Tàrrrega, 1993, p.33-50.
- CURA-MORERA, M. “L'obra del professor Joan Maluquer de Motes a Tornabous: història d'un projecte arqueològic” a *PYRENAE segona època* 2 2/3, 2000, p.61-64.
- CHEVALLIER, R. “Cité et territoire. Solutions romaines aux problèmes de l'organisation de l'espace. Problématique 1948-1979” *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt II. Principat I*, 1974, p.649-785.
- CHEVALLIER, R. “Les voies romaines”. Ed. Armand Colin, Paris, 1972.
- CHEVALLIER, R. “Cité et territoire. Solutions romaines aux problèmes de l'organisation de l'espace. Problematique 1948-1979”. *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt II. Principat I*, 1974, p.649-785.
- CHEVALLIER, R. “Pour una enquête sur les centuriations romaines d'Espagne” a *Melanges de la Casa de Velázquez* n° VIII, 1972, p.610-613
- CHEVALLIER, R. “Table Ronde à la Casa Velazquez sur les structures agraires antiques dans la région de Séville”, *Études Rurales* 47 pp.163-168.
- CHOUQUER, G. *Les cadastres romains. Approche morphologique et problèmes* vol. II. (Besançon: Thèse pour le Doctorat de IIIe cycle, 1982).
- CHOUQUER, G.; FAVORY, F. *Contribution a la recherche des cadastre antiques*. Annales Littéraires de l'Université de Besançon, 236, Paris, 1979.

- CHOUQUER, G.; CLÁVEL-LÉVÊQUE, M.; FAVORY, F. "Cadastres, Occupation du sol et paysages agraires antiques" a *Annales Économies Sociétés Civilisations*. 37 n° 5-6 Septembre-Décembre 1982, pp.847-881.
- CHOUQUER, G.; FAVORY, F. *Les paysages de l'antiquité. Terres et cadastres de l'Occident romain*. Ed. Errance. Collection des Hesperides, 1991, Paris.
- CHOUQUER, G.; FAVORY, F. *Les arpenteurs romains. Theorie et pratique*. Col. Archeologie Aujurd'hui. Editions Errance, 1992.
- CHOUQUER, G. "La place de l'analyse des systèmes spatiaux dans l'étude des paysages du passé" a CHOUQUER, G. (dir). *Les formes du paysage. Tome 3. L'analyse des systèmes spatiaux*. Ed. Errance, 1997, p.14-24.
- CHOUQUER, G. "Le parcellaire dans le temps et dans l'espace. Bref essai d'épistémologie" *Etudes rurales*, janvier-juin 2000, 153-154, p. 39-57
- DARVILL, T.; GERARD, C.; STARTIN, B. "Identifying and protecting historic landscapes". *Antiquity* 67 1993, p.563-574.
- DILKE, O. A. W. *The Roman Land Surveyors*, Ed. Newton Abbot, Londres, 1971
- DILKE, O. A. W. *Greek and Roman Maps*, Thames and Hudson, Londres, 1985.
- DIVERSOS AUTORS, *Catalunya Romànica. La Segarra, l'Urgell, l'Anoia*. Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1986.
- DIVERSOS AUTORS. *Campanyes d'excavacions arqueològiques a Els Prats de Rei (1972-1975)*, Museu Municipal de Prats de Rei, Prats de Rei, 1975
- DUCH, J. "Localización de un reloj de sol romano en Guimerà" *Ilerda XXXVII*, 1976, p.215-227.
- DUCH, J. *La Vall del Corb*, Cervera, 1980
- DUCH, J. "Restes romanes a la Vall del riu Corb (La Segarra, l'Urgell i la Conca de Barberà)". *Palestra Universitària*, 1, UNED, Cervera, 1986.
- DUCH, J. "La formació d'una cultura: el món ibèric a la Vall del Corb" *Palestra Universitària* 6, UNED, Cervera, 1992, p.59-74.
- DURAN I SANPERE, A. *Llibre de Cervera*. Ed. Curial, Barcelona, 1977.
- ERITJA, X. *De l'Almunia a la Turris: organització de l'espai a la regió de Lleida (segles XI-XIII)*, Espai/Temps 35, Universitat de Lleida, Lleida
- ESTADELLA TORRADEFLOT, R. "Biogeografia de la Segarra" *Ilerda*, n° XLIII, Instituto de Estudios Ilerdenses, 1982
- FAVORY, F. "Detection des cadastres antiques par filtrage optique: Gaule et Campanie" *MEFRA-92-1980-1*, p.347-386.

- FAVORY, F. “Le site de Lattes et son environnement, d’après les images aériennes et les documents planimétriques” a *Lattara*, 2, 1988: 15-56.
- FAVORY, F.; FICHES, J.L. dir. *Les campagnes de la France méditerranéenne dans l’Antiquité et l’haut Moyen Age. Etudes microrégionales* DAF 42. Editions de la Maison des Sciences de l’Homme. Paris 1994.
- FERNÁNDEZ, R. M. “ Las menciones *ad viam* en la epigrafía funeraria hispana: el papel de las sepulturas como *termini* en el territorio de una comunidad”. *II Congreso Peninsular de Historia Antigua*, Coimbra 18-20 octubre, 1990, p.655-666.
- FERNÁNDEZ MARTÍNEZ, V.; RUIZ ZAPATERO, G. “El análisis de territorios arqueológicos: una introducción crítica”. *Arqueologia Espacial 1*, Teruel, 1984, p. 55-71.
- FICHES, J-C. “L’espace rural antique dans le sud-est de la France: Ambitions et réalités archéologiques”. *Annales ESC, janvier-fevrier 1987, n° 1*, p. 219-238
- FABRE, G.; MAYER, M.; RODÀ, I. *I.R.C. II Lérida*, Paris, 1988
- GABBA, E. “Per una interpretazione storica della centuriazione romana” *Athenaeum*, fasc. III-IV, 1985, p.265-285.
- GALLART, J.; LÓPEZ, J. “El Colomer de Pallerols: una necròpolis d’incineració, tipus camp d’urnes, a la Conca de l’Ondara” a *Revista d’Arqueologia de Ponent*, 1, 1991, p.189-207.
- GALLART FERNÁNDEZ, J.; ROS MATEU, J. “Materials prehistòrics del Museu de Guissona Eduard Camps. Aproximació als jaciments de l’edat del bronze i primera edat del ferro de l’entorn de Guissona” a *URTX 16*, p.8-36.
- GARCÉS I ESTALLÓ.; MOLIST, N.; SOLIAS, J. “Les excavacions d’urgència a Iesso (Guissona, La Segarra)”. *Revista d’Arqueologia de Ponent núm. 1*,
- GARCÉS I ESTALLÓ, I.; SAULA I BRIANSÓ, O. “La sitja tardo-ibèrica dels Missatges, Tarroja (l’Urgell). Estudi dels materials arqueològics”. *Urtx núm.9*, Tàrrrega, 1996, P.7-66.
- GARCÉS i ESTALLÓ, I., JUNYENT, E.; LAFUENTE, A.; LÓPEZ, J.B. “Els Vilars (Arbeca, Les Garrigues): Primera Edat del Ferro i època ibèrica a la plana occidental catalana” dins *Actes sobre El poblament ibèric a Catalunya a Laietania 8*, Mataró, p.41-60.
- GARCÍA y BELLIDO, A. “La centuriación de Illici” a *XXX Congreso Luso-español para el progreso de las ciencias*, Murcia, 1972, p.126-129.

- GARCIA ROSELLÓ, J.; ZAMORA, M.D.; PUJOL, J. “Armament i societat a la Laietània ibèrica” dins *Los Íberos Príncipes de Occidente. Estructuras de poder en la sociedad Ibérica. Actas del Congreso Internacional*, 12,13 y 14 de marzo de 1998, Barcelona, 1998, p.309-326.
- GENICOT, L. *Comunidades rurales en el Occidente medieval*. Ed. Crítica, Barcelona, 1993.
- GIL FERNÁNDEZ, J.; MORALEJO, J.L.; RUIZ DE LA PEÑA, J.I. *Crónicas Asturianas*. Universidad de Oviedo, Departamento de Historia Medieval, Departamento de Filología Clásica, Oviedo, 1985.
- GUICHARD, P. “Les effets des mesures flaviennes sur la hierarchie existant entre les cités de la Peninsules Ibérique” a *Ciudad y comunidad cívica en Hispania (s.II-III d.C.)* Casa de Velázquez, 1993, p.67-73.
- GUITART i DURAN, J. “Un programa de fundacions urbanes a la *Hispania Citerior* del principi del segle I a.C.”, a *La ciutat en el món romà, Actes del XIV Congrès Internacional d'Arqueologia Clàssica (Tarragona 1993)*, vol.I, (Ponències), Tarragona, 1994, p.205-213.
- GUITART, J.; PERA, J.; CARRERAS, C. “La presència del vi itàlic a les fundacions urbanes del principi del segle I a.C. a l'interior de Catalunya: l'exemple de *Iesso*” a: *Zon Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana: el vi a l'Antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental. Actes del Congrés*. Badalona, 1999, p. 39-65
- GUITART, J.; PALET, J.M.; PREVOSTI, M. “La Cossetània oriental de l'època ibèrica a l'antiguitat tardana: ocupació i estructuració del territori” dins *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental. Actes del Simposi Internacional d'Arqueologia del Baix Penedès, 8 al 10 de novembre de 2001*, Barcelona, 2003, p.129-157.
- GUITART, J.; PERA, J.; ROS, J. “Arqueologia a l'antiga ciutat romana de *Iesso* (Guissona, Lleida)” dins *Actes de les jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2000. Comarques de Lleida*. Lleida, 30 de novembre i 1 i 2 de desembre de 2000, vol. I, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, Barcelona, 2003, p. 314
- GÓMEZ PANTOJA, J. “Los trabajos españoles sobre catastros antiguos” *Revista de Archivos Bibliotecas y Museos* LXXXI n°2, 1978, p.415-424.

- GÓMEZ PANTOJA, J. “Vestigios de una posible *centuriatio* romana en las cercanías de Alfaro (Logroño), *XV Congreso de Arqueología Nacional*, Saragossa, 1979; p.929-936.
- GONZÁLEZ ROMÁN, C. “El trabajo en la agricultura de la Hispania Romana” dins RODRÍGUEZ NEILA, J.F.; GONZÁLEZ ROMÁN, C.; MANGAS, J.; OREJAS, A. *El trabajo en la Hispania romana*, Ed. Sílex, Madrid, 1999, p.141 i següents
- GRAU MIRA, I. *La organización del territorio en el área central de la Contestania Ibérica*, Universidad de Alicante, Alacant, 2002.
- GURT J.M.; MARQUÉS, A. “Les empremtes de la història en el paisatge del camp de Tarragona. La conquesta cadastral de l’espai.” *Espais, Revista del Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Generalitat de Catalunya* 12, 1988, 46-51.
- GURT, J.M.; LANUZA, A.; PALET, J.M. “Revisión del catastro romano de Illici (Elche)” *PYRENAE*, 27, 1996, p. 215-226.
- JUNYENT, E. “Els Ilergetes”, *L’Avenç*, 14, Barcelona p.104
- JUNYENT, E.; ALASTUEY, A. “La vaixella ilergeta de vernís roig” *Revista d’Arqueologia de Ponent* n°1, 1991, p.9-51.
- JUNYENT, E.; LAFUENTE, A.; LÓPEZ, J.B. “L’origen de l’arquitectura en pedra i l’urbanisme a la Catalunya Occidental” a *Cota Zero*, núm. 10, 1994, Vic, p. 73-89.
- LANUZA A. *L’organització del territori del Pla d’Urgell, Intent de restitució d’un cadastre romà*, Treball de Recerca. Universitat de Barcelona, 1991
- LEVEAU, Ph. *Caesarea de Maurétanie. Une ville romaine et ses campagnes*, École française de Rome, “Collection de l’École française de Rome-70”, Roma, 1984.
- LEVEAU, Ph. “La ville romaine et son espace rural. Contribution de l’archéologie à la réflexion sur la cité antique”, *OPUS VI-VIII*, 1987-89, p.87-100.
- LEVEAU, Ph. “Villa and Roman settlement in Basse- Prvence” dins BARKER, G., LLOYD, J., (eds.) *Roman Landscapes. Archaeological survey in the mediterranean region*, Archaeological Monographs of the British school al Rome, núm.2, Londres, 1991, p.169-175.
- LEVEAU, Ph. “El desenvolupament regional a la Gàl·lia Narbonesa: L’aportació de la paleoecologia i de l’arqueologia de prospecció” a GUITART, J.; PALET, J.M.; PREVOSTI, M.; coord., *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental. Actes del Simposi Internacional d’Arqueologia del Baix Penedès, El Vendrell, del 8 al 10 de novembre de 2001*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2003

- LLINÀS, J.; SAGRERA, J. “La vil·la romana de la Vinya del Crispí (Guissona, La Segarra)” dins *Revista d’Arqueologia de Ponent* núm. 3, 1993, p.323-331
- LÓPEZ GÓMEZ, A.; et alii. *Estudios sobre centuriaciones romanas en España*. Universidad Autónoma de Madrid, 1974.
- LÓPEZ PAZ, P.; PEREIRA MENAUT, G. “La tierra y los hombres: paisaje político, paisaje histórico”, *Studia Histórica. Historia Antigua 13-14*, 1995-96: 39-60.
- LÓPEZ, J.B. *L’evolució del poblament protohistòric a la plana occidental catalana. Models d’ocupació del territori i urbanisme*. Tesis Doctoral, Universitat de Lleida, 2000 inèdita.
- MACMULLEN, R. *La romanisation à l’époque d’Auguste*, Les Belles Lettres, Paris, 2003.
- MALUQUER, J. “La cerámica de Saint Valentin en Ullastret (Gerona)” dins *Miscelánea Arqueológica, 1*, 1974, p.411-437
- MALUQUER DE MOTES, J. “Panorama general de la problemática sobre el urbanismo prerromano en la Península Ibérica”, *Symposium de Ciudades Augusteas (Zaragoza 1976)*, Zaragoza, 1976, vol.I, p.7-27.
- MARÍ, L.; REVILLA, V. “L’arquitectura i el programa ornamental de la vil·la romana del Romeral: Estat de la qüestió i darreres excavacions (Albesa, La Noguera)” dins *Actes de les jornades d’Arqueologia i Paleontologia 2000. Comarques de Lleida*. Lleida, 30 de novembre i 1 i 2 de desembre de 2000, p. 363-387.
- MARÍ, L.; REVILLA, V. ”El Tossal del Moro (Corbins, Segrià). Economia i Organització de l’espai en una vil·la del territori d’Ilerda” dins *Actes de les jornades d’Arqueologia i Paleontologia 2000. Comarques de Lleida*. Lleida, 30 de novembre i 1 i 2 de desembre de 2000, p. 343-361.
- MARTÍ, R.; VILADRICH, M. “Guissona, origen del bisbat d’Urgell”, dins SABATÉ, F.(ed.): *La transformació de la frontera al segle XI. IV Fòrum d’Arqueologia i Història de Guissona (Guissona, 4 i 5 de setembre de 1998)*, Col. El Comtat d’Urgell, Universitat de Lleida, IEI, Lleida, 2000, p.37-66
- MARTÍN, A.; PLANA MALLART, R. (dir.), *Territori polític i territori rural durant l’Edat del Ferro a la Mediterrània occidental. Actes de la Taula Rodona celebrada a Ullastret del 25 al 27 de maig de 2000*, Monografies d’Ullastret, 2, Girona, 2001.
- MARTÍN A.; PREVOSTI, M. “El taller d’àmfores de Tomoví i la producció amfòrica a la Cossetània oriental” dins GUITART, J.; PALET, J.M.; PREVOSTI, M. (coord.). *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental. El Vendrell, novembre de*

2001, *Actes del Simposi Internacional d'Arqueologia del Baix Penedès*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2003, p.231-238.

MARTÍNEZ GÁZQUEZ, J. *La campaña de Catón en Hispania*. Ed. Ariel, Barcelona, 1974.

MAYA, J.L. "En torno al origen del mundo ibérico catalán: Problemas de substrato" a *El poblament ibèric a Catalunya. Actes, Laietània* 8, 1993, p.13-19

MCGLADE, J. "Archaeology and the ecodynamics of human-modified landscapes" *Antiquity* 69, vol. 262, March 1995, p. 113-32.

MIRET, M.; SOLIAS I ARÍS, J.M. "La prospecció arqueològica". *Centre de documentació. Societat Catalana d'Arqueologia. Dossier XI*.

MIRET, M; SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. "From indigenous structures to the roman world: models for the occupation of central coastal Catalunya" a *Roman Landscapes, Archaeological Monographs of the British School at Rome*, 2, 1991, p.47-53

MOLAS, M.D.; SÁNCHEZ, E. "Coneixement actual sobre l'hàbitat i l'habitació a la Catalunya central" *Hàbitat i habitació a la protohistòria de la Mediterrània nord-occidental* dins *Cota Zero*, núm. 10, 1994, p.60-72.

MOREU-REY, E. *Els nostres noms de lloc*. Ed. Mallorca-Moll, Mallorca, 1974.

NADAL, E., SERRA, J. "La vil·la tardorromana del Capell (Cervera, Segarra)" dins *Actes de les jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2000. Comarques de Lleida*. Lleida, 30 de novembre i 1 i 2 de desembre de 2000, p. 389-409

NOLLA et alii. *El món rural d'època romana a Catalunya. L'exemple del Nord-est*. (Girona:Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. Sèrie Monogràfica. Num. 15,1995), 34.

OLESTI, O. "La romanización de la Cerdeña: actuaciones cadastrales". a: *Homenaje al Profesor Blázquez, vol. V, Hispania Romana II*, Madrid, 1992.

OLESTI, O. "La Cerdanya en època antiga: romanització i actuació cadastral". *Estudios de la Antigüedad* 6/7, 1993, p.133-153.

OLESTI, O. "Cadastre, aménagement du territoire et romanisation du Maresme à l'époque républicaine". *Dialogues d'Histoire Ancienne* 20.1, 1994, p. 283-307.

OLESTI, O. *El territori del Maresme en època republicana (s.III-I aC.)*. Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró, 1995.

- OLESTI, O. "Actuaciones catastrales y romanización en el territorio del Maresme en época republicana: La contribución del estudio arqueológico". *Studia historica. Hª Antigua* 13-14, 1995-96, p.105-124.
- OLESTI VILA, O. "El origen de las *villae* romanas en Catalunya" dins *Archivo Español de Arqueología*, 70, 1997, p. 71-90.
- ONA GONZÁLEZ, J.L. "El poblamiento rural de época romana en una zona de la ribera de Navarra". *Arqueología Espacial* vol.5, Teruel, 1984, p.71-94.
- OREJAS, A. "Arqueología del paisaje: Historia, problemas y perspectivas", *Archivo Español de Arqueología* 64, 1991, p.191-230.
- OREJAS, A. "Les populations des zones minières du nord-ouest de la Péninsule Ibérique" *Dialogues d'Histoire Ancienne* 20.1, 1994, p.245-281.
- OREJAS, A. *Del marco geográfico a la Arqueología del paisaje. La aportación de la fotografía aérea*. Monografías 15, CSIC, Madrid, 1995.
- OREJAS, A. "Arqueología del paisaje: de la reflexión a la planificación" *Archivo Español de Arqueología*, 1995, p.215-224.
- OREJAS, A. "Territorio, análisis territorial y arqueología del paisaje" *Studia historica*, 13-14, 1995-1996, p.61-68
- OREJAS, A. *Estructura social y territorio. El impacto romano en la cuenca noroccidental del Duero*. ANEJOS de A EspA XV, CSIC, Madrid, 1996.
- PALADIVS *De Agricultura*, Madrid: Ed. Gredos, 1990.
- PASQUINUCCI, M.; RAFFIA, E.; TANASSIA, A. *Misurare la terra: Centuriazione e coloni nel mondo romano. Il caso mantovano*. Ed. Panini, Módena, 1985.
- PASSINI, J. "Survivance de structures antiques, Tricio, Rioja". *Gerion* 2, 1984, p. 333-347.
- PALET, J.M. *Estudi territorial del Pla de Barcelona. Estructuració i evolució del territori entre l'època iberoromana i altmedieval segles II-I aC.-X-XI dC*. Centre d'Arqueologia de la Ciutat, 1994.
- PALET, J.M., et alii. "Le réseau centurié d'*Illici* (Elx, Péninsule Ibérique), en premsa.
- PALET, J.M. "Dinàmica territorial de l'antiguitat a l'edat mitjana a Catalunya: arqueomorfologia i estudi de casos" dins BOLÓS, J.; BUSQUETA, J., *Territori i Societat a l'Edat Mitjana III (1999-2000)*, Universitat de Lleida, Lleida, 2000, p.75-110
- PALET, J.M. "L'organització del paisatge agrari al Penedès i les centuriacions del territori de Tàrraco: Estudi Arqueomorfològic" dins GUITART, J.; PALET, J. M.; PREVOSTI, M. (coord.), *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental*.

Actes del Simposi Internacional d'Arqueologia del Baix Penedès, 8 al 10 de novembre de 2001, Barcelona, 2003, p.211-229.

PALET, J.M. "Arles y su territorio: estructuras agrarias y explotación agropecuaria en época romana y medieval" *SAGVNTVM* 31, p.153-164.

PALLÍ, F. *La Via Augusta en Catalunya*. Monografies Faventia, Universitat Autònoma de Barcelona, 1985

PENA, M.J., PLANA, R. "Ampurias: cuestiones agrarias y jurídicas de finales de la República". *Studia historica, Hª antigua* 13-14, 1995-96, p.89-104.

PERA I ISERN, J. *La romanització a la Catalunya Interior. Estudi històrico-arqueològic de Iesso i Segarra i el seu territori*. Tesis inèdita UAB, Bellaterra, 1993

PERA I ISERN, J. "La vil·la romana dels Vilassos (Tarroja de Segarra) *Revista d'Arqueologia de Ponent* núm. 5, 1995, p. 195-209

PERA I ISERN, J. "La necròpolis paleocristiana de Iesso (Guissona, La Segarra)" *Annals de l'Institut d'Estudis gironins* 37 (1996-1997), p.1117-1129.

PERA I ISERN, J. "Iesso i Segarra en el marc de la romanització de la Citerior" *Revista d'Arqueologia de Ponent* núm. 7, 1997, p. 229-233

PERA I ISERN, J., "Iesso i Segarra. Aproximació a la xarxa de comunicacions en època antiga d'aquests dos centres romans de la Catalunya central" dins *XI Col·loqui Internacional d'Arqueologia del Berguedà. Comerç i Vies de comunicació (1000 a.C.-700 d.C.)*, Puigcerdà, 1998, p.165-174.

PÉREZ ALMOGUERA, A. "De la *árketúrki* prerromana a la *Vrgellum* visigoda, ¿una continuïtat?" *CYPSELA* XI, 1996, Girona, p.153-160.

PÉREZ I CONILL, J. "El Pla de les Tenalles de la Mora, Granyanella (La Segarra). Avanç de l'estat general". *Urtx* núm. 2, Tàrrrega, 1990, p. 6-13

PÉREZ I CONILL, J. "Resum de les campanyes de 1990 i 1991 al Pla de les Tenalles de Granyanella, La Segarra", *Urtx* núm. 4, 1992, p.23-30.

PÉREZ, A.; ASSÉNAT, M. "Une limitation centuriée à Nîmes et a Orange" a *La Dynamique des paysages protohistoriques, antiques, medievaux et modernes, XVIIe Rencontres Internationales d'Archeologie et d'Histoire d'Antibes*. Ed. APDCA, Sophia Antipolis, 1997, p.69-84.

PITA MERCE, R. "Datos arqueológicos provinciales III". *Ilerda* XV, 1951.

PITA MERCE, R. "Datos arqueológicos provinciales IV". *Ilerda* XVII, 1953.

PITA MERCE, R. "Datos arqueológicos provinciales V". *Ilerda* XVIII, 1954.

- PITA MERCE, R. *La evolución del sistema de poblamiento antiguo alrededor de Lérida*, Instituto de Estudios Ilerdenses, CSIC, Lérida, 1960
- PLANA MALLART, R. *Morfología històrica del territori del nord-est català durant les èpoques preromana i romana*. Tesis doctoral. U.A.B. 1990.
- PLANA MALLART, R. "Paisatge i estructures rurals antigues en el nord-est català: territori de la ciutat romana de Gerunda" *Estudios de la Antigüedad* 6/7 1993, p.99-117.
- PONS, J. *Territori i societat romana a Catalunya. Dels inicis al Baix Imperi*. Edicions 62, Barcelona, 1994.
- POTTER, T. W. *The changing landscape of South Etruria*. S. Martin Press, New York, 1979.
- PREVOSTI, M. *Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo*, Monografies badalonines n°3, Museu de badalona, 1981
- PREVOSTI, M. *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*, Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró, 1981
- PREVOSTI, M. "The establishment of the villa system in the Maresme (Catalonia) and its development in the Roman Period" dins *Roman Landscapes*, Archaeological Monographs of the British School at Rome, 2, 1991, p.135-141.
- PREVOSTI, M. "Prospecciones sistemáticas en el Maresme y los orígenes de la romanización del territorio". *Studia historica. Hª Antigua* 13-14, 1995-96, p. 125-140.
- PRINCIPAL I PONCE, J. "Vaixella fina de vernís del segle III a.n.e. al Tossal del Mor (Tàrrrega-l'Urgell)" dins *Urtx núm.7*, 1995, p.23-37.
- PUCHE, J.M. "Evolució del poblament i relacions macroespacials durant l'edat del bronze a l'Urgell" a *Revista d'Arqueologia de Ponent* núm.3, 1993, p.21-64.
- QUILICI, S. (ed.). *La forma della città e del territorio. Esperienze metodologiche e risultati a confronto. Atti dell'Incontro di studio-S. Maria Capua Vetere 27-28 novembre 1998*, "L'Erma" di Bretschneider, Roma, 1999.
- RESINA SOLA, P. *Frontino. De Agri Mensura*. Universidad de Granada, Granada, 1983.
- REYES, T, GONZÁLEZ VILLAESCUSA, R.; GARCIA, J.E. "Estudi de l'Ager Aesonensis (Isona i Conca Dellà, Pallars Jussà) a *Revista d'Arqueologia de Ponent*, núm.8, 1998, p.39-58.
- RODÀ DE LLANZA, I. "Barcelona. De la seva fundació al segle IV d.C." dins BELTRAN, J. (dir.), *De **Barcino** a **Barcinona** (segles I-VII). Les restes arqueològiques*

de la plaça del rei de Barcelona, Institut de Cultura: Museu d'Història de la Ciutat, Barcelona, 2001, p. 22-31.

RODRÍGUEZ MARTÍN, F. “Los asentamientos rurales romanos y su posible distribución en la cuenca media del Guadiana” dins GORGES, J-G.; RODRÍGUEZ MARTÍN, F.G., (ed.) *Économie et territoire en Lusitanie romaine*. Casa de Velázquez, Madrid, 1999, p.121-134

ROLDÁN HERVÁS, J.M.; WULFF ALONSO, F. *Citerior y Ulterior. Las provincias romanas de Hispania en la era republicana. Historia de España III*, Ed. Istmo, Madrid, 2001

ROS I MATEU, J. “La necròpolis de l’Oliva. Maldà (L’Urgell)” *Urtx núm. 14*, Tàrrrega, 2001, p.19-40

ROTH, A. “Modalités pratiques d’implantation des cadastres romains: quelques aspects”. *MEFRA-108-1996-1*, p. 299-422.

ROVIRA, J. “Notes d’arqueologia de Catalunya. Les Guixeres de Talteüll” a *Butlletí Informatiu de l’Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Barcelona 31*, set.des. 1979, p.219

RUIZ, A; MOLINOS, M. *Los Iberos. Análisis arqueológico de un proceso histórico*. Ed. Crítica, Barcelona, 1993.

RUIZ ZAPATERO, G. “La prospección arqueológica en España. Pasado, presente y futuro” *Arqueologia Espacial 12*. Lisboa-Teruel 1988, p.33-46

RUIZ ZAPATERO, G. “La prospección de superficie en la arqueología española”. *Cuadernos de Prehistoria y arqueología castellanense*. 17, 1996, p. 7-20

SÁEZ FERNÁNDEZ, P. “Estudio sobre una inscripción catastral colindante con Lacimurga”. *Habis 21*, 1990, p. 205-227.

SALRACH, J.M. “*Nos traximus de heremo primi homines*: Notes sobre la fase A del creixement medieval” *Cota zero 6*, p.86-91.

SANFELIU I ROCHET, G. *Els imprecisos límits de la Segarra*. Publicacions del Grup d’Intercanvis de Recerques de les Terres Lleidatanes, Lleida, 1977

SANGÉS, D. “Recull de documents del segle XI referents a Guissona i la seva plana”. *Urgellia 3*, 1980, p.195-305.

SANMARTÍ, J.; RUIZ, A. “Models comparats de poblament entre els ibers del nord i del sud” dins GUITART, J.; PALET, J.M.; PREVOSTI, M. (coord.). *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental. El Vendrell, novembre de 2001*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2003, p.39-57.

- SAULA I BRIANSÓ, O. “Situació i entorn del Castell del Mor” dins *Urtx* núm. 1, 1989, p.7-15.
- SAULA I BRIANSÓ, O. “Paterna: una vil·la romana a la Vall d’Ondara”. *Urtx* n^o4, Tàrrrega, 1992, p. 9-21.
- SAULA I BRIANSÓ, O. “Història de les excavacions arqueològiques a la comarca de l’Urgell (I). Les primeres intervencions i l’IEC”, *Urtx*, n° 5, Tàrrrega, 1993, p. 51-61.
- SAULA I BRIANSÓ, O. “Història de les excavacions arqueològiques a la comarca de l’Urgell (II). De la postguerra a l’any 1975”. *Urtx* n° 6, Tàrrrega, 1994, p. 5-33.
- SAULA I BRIANSÓ, O.; BADIAS MATA, J. “El patrimoni arqueològic de l’Urgell, situació actual i perspectives de futur” *URTX* núm. 10, p.28-38.
- SOLÉ I SABARÍS, O. *Geografia de Catalunya, vol. II*, Barcelona, 1964.
- SOLSONA, C. “Cerámica campaniense del poblado de “La Mora” (Lérida)”, *Pyrenae*, 1, 1965, p.176-177
- STRANDBERG, C. H. *Manual de fotografía aérea*. Ed. Omega. Barcelona, 1975
- TOUS I SANABRA, J. “Toponímia pre-romana d’Anglesola i altres noms urgellencs”. *Urtx* n^o2, Tàrrrega, 1990, p. 15-35
- TURULL, A. *Els topònims de la Segarra*. Centre Municipal de Cultura, Cervera, 1991.
- UDINA, F. (ed.). *Llibre Blanch de Santes Creus*, Ed. , Barcelona
- VARRO, M. T. *Rerum Rusticarum*, Ed. Bernat Metge, barcelona, 1928.
- VION, E. “L’archéologie du territoire: étudier le passé pour gérer le présent”*Paysages Découverts I, G.R.E.A.T.*, Lausanne, 1989, p. 9-21
- VION, E. “L’analyse archéologique des réseaux routiers: une rupture méthodologique des réponses nouvelles”. *Paysages Découverts I, G.R.E.A.T.* Lausanne, 1989.
- VIVES I TORT, M. “Una metodologia per a l’estudi de la xarxa antiga de comunicacions”. *IV CAME*, 1993, p. 1011-1015.
- WALLACE-RICH, ed. *City and Country in the Ancient World*. Ed. R